DAVID AND SYLVIA STEINER YIZKOR BOOK COLLECTION

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 14064

Turiysk Memorial Book

Pinḳas ha-ḳehilah Ṭrisḳ

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY – NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
YIZKOR BOOK PROJECT

NEW YORK, NEW YORK AND AMHERST, MASSACHUSETTS

•

MAJOR FUNDING FOR THE
YIZKOR BOOK PROJECT WAS PROVIDED BY:
Harry and Lillian Freedman Fund
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
David and Barbara Margulies
The Nash Family Foundation
Harris Rosen
David and Sylvia Steiner
Ruth Taubman

•

Original publication data

TITLE	Pinkas ha-kehilah Trisk : sefer yizkor / 'arakh Natan Livneh ; tsiyerah Virah Viner ; iyurim, 'Akiva Tonah.
IMPRINT	880-02 Tel-Aviv : Irgun Yots'e Trisk be-Yiśra'el, 1975.
DESCRIPT	376 p. : ill. ; 26 cm.
SUBJECT	Jews -- Ukraine -- Turiysk.
	Turiysk (Ukraine) -- Ethnic relations.
	Holocaust, Jewish (1939-1945) -- Ukraine -- Turiysk.
ADD'L NAME	Livneh, Nathan.

THIS BOOK MEETS A.N.S.I. STANDARDS FOR
PAPER PERMANENCE AND LIBRARY BINDING.

PRINTED IN THE U.S.A.

פנקס קהילת טריסק
ספר יזכור

ערך נתן ליבנה
ציירה וירה וינר
איורים עקיבא טונה

בהוצאת ארגון יוצאי טריסק בישראל
תל-אביב תשל"ה-1975

PINKAS HAK'HILAH TRISK / SEFER ISSKOR

Edited by NATHAN LIVNEH

Published by the Trisk-Committe in Israel

Printed in Israel / נדפס בישראל
תשל״ה / 1975

העורך נתן ליבנה

חברי מערכת
הספר:

ישראל פרישברג, ברוך מנדלסון,
שעי׳קהויינר, דב הררי,
אריה גרינשטיין, דובית בר-בן-ארצי

דפוס „אילת" ת״א

פנקס הקהילה
טריסק
ספר יזכור

VERA

VERA 75

אאז הושמדה קהילה-קדושה טריסק בידי הנאצים ועוזריהם שח"ע ועד הופעת ספר זה לזכרה, עברו כשלושים ושלוש שנים. שנים סוערות, שתחילתן בבכי וחרדה וסיוטי-ליל, בחיי השרידים, אנשי הקהילה החיים עמנו כיום הזה, כבחיי רבים מאד מאתנו. תקופה הרת אימי-מלחמות מכאן ומאורעות היסטוריים כבירים – תבוסת הנאצים והקמת מדינת ישראל והנצחון על הקמים עלינו לכלותנו – מכאן. ובמשך כל השנים האלו ולאורך כל דרך-החתחתים הזאת, לא שכחו בני הקהילה את יקיריהם, כשם שהאומה כולה לא שכחה את קדושיה. כאילו היה זה רק אתמול: העיירה והאנשים, השרשיות והביתיות הזאת, אך גם המעגל הצר הסוגר עליך ואתה מתאמץ ונאבק להימלט מתוכו; החלומות והשאיפות והתקוות של דור צעיר אחרון בעיירה, ועל כולם: החיים העלובים – והמוות האיום.

אכן, היה זה רק אתמול. אך תמול המביע אומר להיום. משל, עבר והווה נשקו. אין אלו מלות-מליצה כפי שנדמה, אולי. מבטאות הן הווי ומציאות של דורות, שחייב כל דור ודור ללמדם מקודמיו, שכן, כל דור בישראל חוליה הוא בשרשרת אחת ארוכה, ולעתים כה דומות החוליות זו לזו. אולי מפני שבכל דור ודור קמים עלינו, וכו'. זה מקרב אותך אל העבר הקרוב או הרחוק. משל, אתה חי את חייו. פחדיו. לעתים גם מת את מותו. ללמדך כיצד לחיות ולהעמיק שורשים ואיך לא למות.

מטעמים אלה ואחרים אין ערך לזמן העובר. יש ואתה רואהו כמסכת אחת של חולשה-צורך-גבורה, של מחדל-צורך-מעש. אפשר שאם נשכיל להבין זאת, נבין גם המשמעות של "נצח ישראל" – ושלושים ושלוש שנים שעברו נראות לך לפתע, באור זה, כיום אתמול, שאין בו כדי למחוק מזכרונך את הפרט הקל ביותר.

אאימרותיו של ר' ישראל בעל-שם-טוב: בזכירה טמונה הגאולה. כיום יש באימרה זו משום מוחשיות-יתר; אין הזכירה באה להחלישנו, או להפכנו למקוננים, או לזרוע פחד בלבבות או – להחיות בלבנו את זכר הקדושים – ותו לא. היא באה בראש וראשונה להזכירנו כי שומה עלינו לגבור ולהיות חזקים יותר, ויש בכך משום בשורה המשתמעת ממותם המחריד של קדושינו, מעין צוואת "חזק חזק ונתחזק" כדרך שיהודים מסיימים קריאת פרשה. או כדבורי המשורר "ובמותם ציוו לנו את החיים".

ומתחשק מאד לפרש אימרה זו, כדרך שצדיקי החסידים היו עושים זאת: מדי זכרנו את קדושינו – ויותר מ ש א נ ו זוכרים א ו ת ם –

באים ה ם להזכיר ל נ ו דרכי גאולה מה הן, וזה שאמר הבעש"ט: בזכירה, וכו׳.

לפיכך, כאשר אתה מנסה להעלות זכרונות מעמק הבכא ההוא; כאשר אתה יושב ומעלעל בדפי ספר לזכרם, קורא על אנשים קטנים, כביכול, חסרי-אונים, שלעתים היו אנשים גדולים ונעלים; אתה קורא על מעשיהם הקטנים שלעתים היו גדולים וחשובים ואנושיים לאין ערוך, פרי אהבת ישראל נפלאה שעוד הרבה שנים ויובלות נתברך בה - דע לך, כי לא ספר בכי ומספד אתה מחזיק בידך; הרבה מאד מקורות עמך מקופל בו, ואפשר שזהו גם מאותם הספרים אשר ישפיעו על הדורות הבאים בישראל; אשר מהם ישאבו עוז ואמונה והידע להתקיים ולחיות עד דור אחרון.

ק הילה מופלאה היתה טריסק הקטנה ומופלאים היו האנשים בה. צדיקים, מגדולי מנהיגי החסידות מכאן - ומשוררים וסופרים דגולים ומשכילים ומפיצי תרבות וקידמה מכאן; נושאי דגל יידיש ונושאי דגל העברית. ומצויים בה: כל השמאל שבקרב יהדות פולין התוססת, הדואג לשיפור מצבם הכלכלי, החברתי והתרבותי של יהודים בכל מקום בו הם חיים - והציונות הענפה, על מחנותיה ודגליה, המאמינים שאין תקומה לעם אלא על אדמת מולדתו, ו ע ו ש י ם במרץ רב בכיוון זה. לכאורה, אלה ואלה - גורל עמם הדאיגם, אך מי חכם וידע את הבאות? טבעי, שכל צד ביקש למשוך את העם אליו, לדרך בה הוא הלך והאמין, ועל כך הקטטות המרובות, ממש כאבנים ההן של יעקב אבינו שרבו ביניהן "עלי יניח צדיק את ראשו", עד שהפכן אלהים לאבן אחת גדולה...

אשר לדידי - הריני מעמיד בשורה ראשונה כל אותם יהודים ונשים צדקניות, רחמנים בני רחמנים, אשר עשו כמיטב יכלתם - אם לא למעלה מזה - בכדי לקיים "וחי אחיך עמך": ישראליק רוזנפלד הצנום והגמגמן, החייט הפשוט, אשר את מחצית דירתו "המרווחת" הפך למלון-אורחים לכל נדכה וזב ודאג יום יום לפלות במו-ידיו מהמזרונים ולאווררם בשמש; מלכה מהכפר רדוביץ׳ - מכניסת האורחים הנפלאה; ר׳ שמואל פרישברג - ה"מלווה" לרבים, וכך מקיים נפשות בטריסק; רבקה פרישברג וסאסל ה"זאגערן", הסוחבות סלים לנצרכים גם כשמשתוללת סערת-שלג בחוץ, ועוד ועוד. ומתגנבת המחשבה בלב: איך היו מרגישים, כאן במדינת ישראל כיום הזה, עולים חדשים - לו נפגשו פנים-אל-פנים, עם אהבת ישראל שכזאת?...

איכם האנשים הקטנים-הגדולים של ק"ק טריסק? הו, מי יתן וירבו כמותכם בישראל של היום!

מצבות קטנות אנו מנסים להקים בזה לזכרכם. יהי רצון שרוחכם תהא שורה בקרבנו וצרורה בצרור חיינו לעד.

נ. ל.

סוין דריי-און-דרייסיק יאר אז די קהילה-קדושה טריסק איז אומגעקומען דורך די נאצים און זייערע באהעלפערס ימ"ש. שטורמישע יארן וואס האבן זיך אנגעהויבן מיט געוויין און שרעק און קאשמארן אין לעבן פון די איבערגעבליבענע פון דער קהילה, ווי אין לעבן פון א סך פון אונדז. א תקופה פול סיי מיט מלחמה-גרויל סיי מיט גרויסע היסטארישע געשעענישן - די מפלה פון די נאצים און דאס אויפשטייך פון מדינת-ישראל און דער ניצחון איבער אונדזערע פיינט. און אין משך פון אט די אלע יארן און לענג-אויס פון אט-דער דארנדיקער וועג, האבן ניט פארגעסן די קהילה-לייט זייערע טייערע, פונקט ווי דאס פאלק האט ניט פארגעסן זיינע קדושים. און פונקט ווי דאס אלץ איז ערשט-נעכטן געשעען: דאס שטעטל און די מענטשן, דאס איינגעווארצלטע היימישקייט, אבער אויך דער ענגער קרייז וואס שליסט דיך און דו ראנגלסט זיך און באמיסט זיך ארויס פון אים; דאס טרוימען און שטרעבן און האפן פון לעצטן, יונגן דור אין שטעטל און דאס נעבעכדיקע לעבן און שרעקליכער טויט.

ווי ס'וואלט ערשט-נעכטן געשעען. א נעכטן וואס שמועסט זיך אדורך מיטן היינט, ווי למשל עבר און קעגנווארט באגעגענען זיך. ס'קלונגט אפשר ווי פראזעאלאגיע. איך אמתן איז עס אן אויסדרוק פון לעבן פון דורות, וואס יעדער דור דארף לערנען. איז דאך יעדער יידישער דור א רינגל אין איין לאנגער קייט, רינגלעך וואס זענען אפט אזוי ענליך איינס צום צווייטן. אפשר וויל "איין יעדן דור וויל מען אונדז אומברענגען". דאס דערנענטערט דיך צו דעם ווייטן, אדער נאענטן עבר. פונקט ווי דו וואלסט לעבן זייך לעבן. זיינע שרעק. א מאל אויך שטארבן זייך טויט.

דאס אלץ כדי דו זאלסט לערנען ווי אזוי צו לעבן און ווי אזוי ניט צו שטארבן. דערפאר איז ניט אזוי וויכטיק די צייט וואס גייט פארביי. א מאל ווייזט זיך דיר אויס די צייט ווי איין פרשה פון שוואכקייט-צוליב-גבורה, פון בטלנות-צוליב-מעשים. אפשר, אויב מיר וועלן דאס וועלן פארשטיין, וועלן מיר אויך פארשטיין דעם פשט פון "נצח ישראל" - און אין אט דער ליכט דערזעען מיר פלוצים דריי-און-דרייסיק יאר - ווי דעם נעכטן. און דו געדענקסט דעם קלענסטן פרט.

פון די ווערטער פון ר' ישראל בעל-שם-טוב:
אין געדענקען ליגט די גאולה. היינט פילן מיר אין דעם זאגעכץ א מער-ממשותדיקייט. דאס געדענקען קומט ניט אונדז אפצושוואכן, אונדז פארוואנדלען אין באקלאגערס, אונדז אנפילן מיט פחד, אדער - אויפלעבן אין אונדז דאס געדעכעניש פון די קדושים - און ניט מער. דאס געדענקען

קומט אונדז קודם־כל דערמאנען, אז מיר דארפן גובר זיין און ווערן שטארקער. א מין בשורה וואס דערטראגט זיך צו אונדז פון שרעקליכן טויט פון אונדזערע קדושים, א מין צוואה "חזק חזק ונתחזק" – ווי יידן ענדיקן א פרשה. אדער, ווי די ווערטער פונעם דיכטער: "און מיט זייער טויט האבן זיי אונדז באפוילן דאס לעבן".

ס'ווילט זיך מאכן א פשט'ל אויף אט־דעם ווערטל, לויטן שטייגער פון די חסידישע צדיקים: שטענדיק, ווען מיר געדענקע אונדזערע קדושים – און נאר מער ווי מ י ר געדענקען ז י י, קומען זיי דערמאנען אונדז דעם וועג צו דער גאולה. און דאס טאקע האט געמיינט דער בעל־שם־טוב: אין ג ע ד ע נ ק ע ן, ליגט די גאולה.

איז ווען דו פרוּווסט ארויסברענגען זכרונות פון יענעם טויטנטאל; ווען דו בלעטערסט א יזכור־בוך, לייענסט וועגן קליינע שוואכע מענטשעלעך, וואס גאנץ אפט זענען זיי געווען גאר גרויס; לייענסט וועגן זייערע קליינע מעשים וואס אפטמאל זענען זיי געווען זייער גרויס און חשוב און מענטשלעך, די פרוכט פון א גרויסער אהבת־ישראל וואס וועט אונדז נאך ביישטיין א סך יארן – זאלסטו וויסן זיין אז ניט קיין קלאגבוך האלסטו אין דיין האנט; זייער א סך פון דער געשיכטע פון דיין פאלק איז ארייגעוועבט דרין, און, ווער ווייסט, אפשר איז עס פון יענע ביכער וואס וועלן ווירקן אויף די קומענדיקע יידישע דורות; וואס פון זיי וועט מען שעפן גלויבן און מוט און דאס ווילן צו לעבן און ז י י ן לדורי־דורות.

א וואונדערליכע קהילה איז געווען די קליינע טריסק, מיט וואונדערליכע מענטשן. צדיקים, פון די גרעסטע חסידישע מנהיגים – און געבענטשטע דיכטער־שריפטשטעלער־משכילים־קולטורטרעגער; פאן־טרעגער פון יידיש און פאן־טרעגער פון עברית. דו געפונסט דא פון גאנצן לינקן פליגל וואס האט געווימלט אין שפרודלדיקן פוילישן יידנטום, וואס זארגט פארן ווירטשאפטליכן־געזעלשאפטליכן־קולטורעל לעבן פון יידן, אומעטום וווּ זיי לעבן – און דער צעצווייגטער ציוניזם אין אלע זיינע שאטירונגען, וואס גלויבן אז דאס אויפלעבן פון פאלק וועט קומען נאר אויף זיין אייגענעם באדן אין זיין אויגן לאנד. און ט ו ע ן אין אט דער ריכטונג. אייגנטליך, סיי די סיי די זענען געווען באזארגט פון יידישן גורל – אבער ווער האט געקאנט פאראויסזען די צוקונפט? יעדער צד האט זיך באמיט צוציען דאס פאלק צו זיך, אויפן וועג־ארויף אין וועלכן ער האט געגלויבט – און דעריבער דאס אמפערן־און־קריגן־זיך, ממש ווי ס'האבן זיך געקריגט צווישן זיך די שטיינער פון יעקב אבינו, "אויף מיך זאל לייגן דער צדיק זיין קאפ", ביז גאט האט זיי פארוואנדלט אין איין גרויסן שטיין...

וואס שייך מיך – שטעל איך אין דער ערשטער רייע יענע אלע יידן און נשים צדקניות, רחמנים בני רחמנים, וואס האבן געטון איבער זייערע כוחות כדי מקיים זיין דעם פסוק "וחי אחיך עמך": סרוליק ראזנפעלד, דער קליינער טאנדייט־שניידער, וואס פון זיין "רחבותדיקער" דירה האט ער א האלבע פארוואנדלט און א גאסט־הויז פאר קראנקע קבצנים, און יעדן טאג געקליבן און געווארפן פון די סעניקעס, זיי געריייניקט און געלופטערט; מלכה די

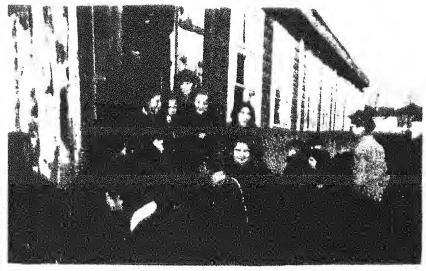
ראדאוויטשערן, די וווּנדערליכע מכניסת-אורחים; ר׳ שמואל פרישבערג - דער "מלווה", העלפנדיק אזוי-ארום באדערפטיקע; רבקה פרישבערג - און סאסל די "זאגערן", וואס האבן געשלעפט, אין היץ און אין קעלט פולע קוישן פאר נויטבאדערפטיקע, און נאך און נאך. און ס׳פארגנבהט זיך אין דיר א געדאנק: ווי אזוי וואלטן זיך געפילט דא, אין מדינת-ישראל, היינט-צו-טאג, נייע עולים, ווען זיי וואלטן זיך באגעגנט, פנים-אל-פנים, מיט אזא-מין אהבת-ישראל?

ווו זענט איר, קליינע-גרויסע מענטשן פון קהילה-קדושה טריסק? אָ, הלוואי ס׳זאלן זיך מערן, יידן ווי איר זענט געווען, אין היינטיקער מדינת-ישראל.

קליינע מצבות פרהוון מיר אויפשטעלן דערמיט צו אייער אנדענק. יהי רצון, אז אייער גייסט זאל ארומשוועבן צווישן אונדז און זאל זיין צוזאמענגעבונדן מיט אונדזער לעבן אויף אייביק.

נ. ל.

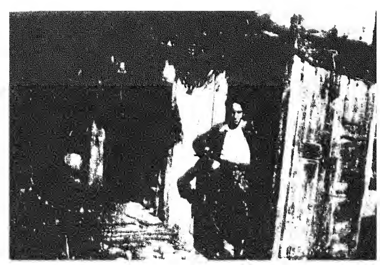
הכניסה
לבי"ס תרבות

משה צוויק
עגלונו של הרבי
ושומר העיירה

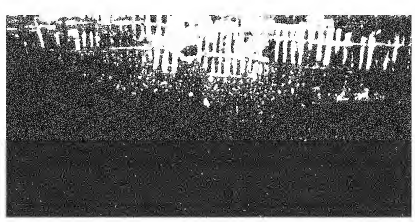
הטיילת ברחוב הראשי

בסוכה (אברהם זילבר)

טיול חורף (ט. ספר)

בתים בעיירה
(הילד מוניה אוליצקי)

ה ע י י ר ה
דאס שטעטל

טריסק אין די ענציקלאפעדיעס

וריסק (טורזשיסק) – א שטעטל אין וואלינער גובערניע, קאוועלער אויעזר. 18 קילאמעטער צו דרום-מערב פון דער אויעזד-שטאט ביים פאסט-טראקט צו דער שטאט וולאדימיר-ווֹלינסקי, ביים טייך טוריע.

האט עקזיסטירט שוין אין 11טן יארהונדערט.

אין יאר 1097 האבן די פירשטן וואלאדאר און וואסילקא ארויסגעפאדערט פון דארטן די שולדיקע אין בלינד מאכן וואסילקאן.

אין יאר 1205 האבן עס איינגענומען די ליטווינער.

אין יאר 1515 האט סיגיזמונט דער 1טער אוועקגעשענקט טוריסק דעם פירשט טאנגושקא.

אין יאר 1759 האט דאס שטעטל באקומען דאס מאגדעבורגער רעכט (שטאטישע זעלבסט פארוואלטונג) פון דעם קרול אווגוסט דעם 3טן.

אין דער איצטיקער צייט איז דאס אן ארעם,*) אפגעלעגן שטעטל מיט 2872 איינוווינער, 2 פראוואסלאווגע קלויסטערס, א קלויסטער-פאראפיאלע שול, 2 וואסערמילן, 4 יארידים.

אין מיטן שטעטל- רואינען פון א גרויסן געמויערטן שלאס.

אין יאר 1890 איז דא געפונען געווארן א מטבעות-אוצר.

פון די קלויסטערס איז איינער (דער פרעאבראזשענסקי) אויפגעבויט געווארן אין 16טן יארהונדערט.

*) מסתם געמיינט דעם שטאטישן אין פערשטאטער קלויסטער; פארוואס אבער איז נישט אנגעגעבן דער קאטוילישער קאשציאל?

ענציקלאפעדישער ווערטערבוך, (רוסיש),
ארויסגעבער: פ.א. בראקהאוז און אן,
א. עפראן. ס. פעטערבורג 1902.

וריסק (טורזשיסק) – אין דער עפאכע פון דער פוילישער רעפובליק א שטעטל פון וואלינער וואיעוואדשאפט, לודמירער פאוויאט.

אין יאר 1765 האבן אין טוריסק געוווינט 874 יידן.

היינט – א שטעטל פון וואלינער גובערניע, קאוועלער אויעזד.

נאך דער רעוויזיע אין יאר 1847 איז די "יידישע באפעלקערונג" באשטאנען פון 1062 נפשות. נאך דער ציילונג אין יאר 1897 האבן אין טוריסק געוווינט 2938 איינוווינער, דערונטער 1713 יידן.

יידישע ענציקלאפעדיע (רוסיש)
אונטער דער רעד פון ל. קאצענעלסאן
(בערך 1908)

וריסק – א ישוב פון שטאטישן טיפ, דער צענטער פון טריסקער ראיאן, וואלינער אבלאסט, אוסטר. ליגט נעבן טייך טוריע (באסיין פון פריפעט)。 א באן-סטאציע ביי קאוועל-וולאדימיר-וואלינסקער באנליניע。 א פוטער-זאוואד. א מיטלשול. א קולטורהויז. א ביבליאטעק. אין ראיאן: פארזיי פון קערנער-קולטורן (קארן, ווייץ, גערשטן, האבער, קוקורידזע) פלאקס, צוקערבוראקעס, קארטאפל. פי-האדאוואניע פאר מילך און פלייש。

גרויסע סאוועטישע ענציקלאפעדיע,
צווייטע אויפלאגע. מאסקווע 1956

הדרך לקובל

סימטא בעיירה

הדרך ללודמיר

ליד הבאר

ל. אוליצקי

טריסק: אנשים ונוף

טריסק שוכנת על גדות הנהר (או הנחל) טוריה. גילה (היהודי) כשמונה מאות וחמשים שנה. מקיפות אותה שלוש ערים ווהליניות גדולות יותר: קובל, שפעם יצא לה שם עם "הרב הקובלאי" שלה ולאחרונה עד לשואה - עם הגמנסיה "תרבות";לודמיר, שיצאו לה מוניטין בגלל "הבתולה מלודמיר", שלבשה טלית-קטן והניחה תפילין,כגבר, ועלתה לבסוף לארץ-ישראל וכאן קיברה; ומצ׳ייב, שהתפרסמה עם בית-הכנסת העתיק, הבנוי עץ ועם הרב שלה, מחברם של שני ספרים רבניים.

בעולם המשכילי נודעה טריסק הודות למשכיל הגדול שלה, הרופא המפורסם, ד"ר משה מארקוזי. הוא היה רופאו האישי של הפריץ הפולני ובחסותו הדפיס בפריצק את "ספר הרפואות" שלו - הספר הרפואי הראשון בלשון יידיש. בעולם החסידי היתה טריסק לשם-דבר, כי שם השתרש נצר של השושלת הרביית הצ׳רנובילית - האדמור ר׳ אברהמלה, "המגיד מטריסק" (י.ל. פרץ מזכיר אותו ב"זכרונות" וב"סיפורי עם" שלו). הוא ידוע בספר "תורותיו" מגן אברהם. את כסאו אחריו ירש הצעיר בין שלושת בניו - יעקב לבניו. עליו סופר שבצעירותו ביקש להתחבר עם רוח-הנבואה כשהוא הוגה בתורה יומם ולילה במשך אלף יממות רצופות ותעניות של חודשים רבים. לו קראו "הרבי מטריסק". חתונתו עם בת משושלת רביית אחרת תוארה בזמנו בפרוטרוט ב"השילוח".

סיפרו, שטריסק זכתה, שזמן-מה יכהן בה כרב, חתנו של ה"תוספות יום-טוב", שהיה רב בלודמיר. אפילו הצביעו על מצבה ישנה, חציה שקועה באדמה, כעל קברה של בת התוספות יום-טוב , אלא שהאיזוב והעובש של שנים רבות שוב לא איפשרו לפענח את האותיות החקוקות בה.

בין יתר הרבנים שבעיירה, בחייו של המגיד, קנה את עולמו הרב ר׳ זכריה רוזנפלד, שירש את כיסא הרבנות מאביו ר׳ גבריאל רוזנפלד. מלבד היותו בר-אוריין גדול היה גם רופא-חולים, יהודים ושאינם בני-ברית, למרות שלא היה מורשה לכך, היה הולך לבית המרקחת ומתקין בעצמו תרופות, כי חשש לרשום אותן על נייר. אמרו עליו שהוא מומחה גדול גם בשטח זה, אלא שלאחר מכן, כאשר החל לערוך בביתו "מתנגדויות" אף נגד המגיד בעצמו - נמנעו החסידים מכל מגע עמו. מ"חצר" המגיד עיכבו בעדו, למרות שראו בו "תולעת המכרסמת הגרעינים בלב התפוח", כיבדוהו ופחדו ממנו. היו לו מהלכים ב"מימסד" בקובל והיה פודה צעירי-יהודים, תלמידי-חכמים, מידי הגויים - שיחרר אותם מחובת השירות בצבא-הצאר, עד כדי פליאה, עד שהסתבך ונכשל. הוא ברח ועקר מהר לארה"ב והיה לרב הקהילה היהודית בסנט-לואיס, שם פירסם שני ספרים רבניים.

טריסק היתה עיירה של עץ, נמוכה וקטנה. השקט הופרע שעות רבות רק בימי הירידים ובחגים הנוצריים, כאשר על פני השאון הארצי של העיירה מלאו את החלל צלצולי הפעמונים של הכנסיות בנהם מתכתי.

אולם ביחוד רעשה העיירה בימי החגים היהודיים בזמנו של המגיד, עוד בימים שלפני הרכבת. אלפי חסידים היו מתכנסים לכאן, מי בסוס ועגלה ומי ברגל. העיירה נאלצה אז להתרחב, על פי נס, כירושלים מלפנים, כאשר בני ישראל היו עולים אליה לרגל. וכך היה גם לאחר מכן, בב' בתמוז, יום פטירתו של המגיד.

השלווה הופרעה בעיירה גם כאשר פרצה בה שריפה, כאשר פעמוני הכנסיות הצטלצלו והכריזו על השריפה בצלצולי-צלצולים. בעיירה גופה, בפרבר, ואפילו בכפר סטאבקה הקרוב. בשנים שלאחר מכן - מרעמי החצוצרות של מכבי-האש. בעת שריפה מלאה העיירה צעקות וצווחות, קולות בכי ויללות; איצה-ריצה וסחיבת חפצים ומטלטלים. שריפה בעיירה - הווי אומר העדר גג מעל לראש, עירום ויחפות, נדודים ומחסור, עוני וכלימה עוד הרבה שנים לאחריה. שריפות גדולות נדשמו בזכרון ההיסטוריה של העיירה ויש שהונצחו אף בפנקס-הקהילה: "שריפה גדולה א'" - כאשר נשרף בית הכנסת של עץ, ששוב לא נבנה מחדש; "שריפה גדולה ב'" או "השריפה של שעיה-לייב ברנר'ס"; "השריפה של הרבנית"; "שריפת המלחמה" ו"השריפה בחצר".

המרכז, או "עיבורה של העיר", שימשה כיכר השוק הגדולה, הנשקפת אל מול פני הדרך קובל-לודמיר. הכביש התגבן, בגב-אבניו הבולטות, לאורך כל העיירה, כשתעלות משתפעות משני צדדיו.

במרכז הכיכר עמדו ארבע שורות החנויות הבנויות לבנים. הרווח שבין השורות יצר שתי וערב; היו אלה חומות עתיקות-ימים עם גגות-שחיפים, טלאי על גבי טלאי: טלאי-עץ לבנים טריים; קשישים, מהם - אפורים, ישישים - שחורים, וטלאים בעלי "שיבה טובה" - אזוביים צהובים-ירקרקים. צפרני הזמן גררו מזה שנים את שכבת הטיט העבה וגילופי-רסיס מעל כתליהם והתישבו עליהם במלוא כובדן, עד שפה ושם נבעו בהם סדקים, כשהלבנים הגדולות, העתיקות, מנערות מעליהן אבק אדמדם.

ממול, מעברו השני של הכביש, הציצו אל כיכר השוק שתי החומות העתיקות ביותר של העיירה: מבעד לגדר-אבנים נמוכה ומלבינה, מכוסה גגון-פח ירוק - הכנסיה הפראבוסלבית עם חלונותיה הגדולים, המרובעים; נשען על הגדר - ה"צ'אינה" (בית-התה) החדש, שנבנה בימי משפט ביייליס ע"י אנשי המאה השחורה, במטרה לשמש חנות כל-בו נוצרי כדי לגזול מהיהודים פרנסתם - פת-לחמם, דבר שאמנם קויים,אך רק בימי הממשל הפולני-הסאנאטורי.

ובשכנות לכנסייה הפראבוסלבית - הקוסציול הקתולי. רציני, זועף, קירותיו גבוהים וסתומים וחלונותיו צרים - מוארכים ומחודדים. פח-גגו חום-כהה, גדר-לבנים גבוהה, ולידו - בניין בפני עצמו - מגדל הפעמונים הצר והמחודד. במשולש הקדמי של גגו, מעל לגילוף - לוח שעון גדול בעל מחוגים קפואים, כאילו הורו לעולם הקתולי שהזמן עומד ואיננו נע כמלוא הנימה.

מכיכר השוק הסתעפו רחובות העיירה. הרחוב הראשי - הוא הכביש, שנמשך מ"דרך קובל" בואך ל"דרך לודמיר", השני - רחוב המינזר. כביש-העפר הבוצי שלו הוביל לכפר סטאווקי. בין העיירה והכפר, בינות לעצים מלאי קני-עורבים הסתופף מינזר פראבוסלבי. לפנים חיו בו נזירות. לבושן שחור היה ואדוק עם

אהילים לראשיהן שכיסו על העינים, עם צלבים מעצם על החזה. בספרי-תפילות פתוחים ובפעמוני-כסף בידיהן, היו מקבצות נדבות בימי-יריד. הרחוב הגדול השלישי היה רחוב מצ׳ייב, שהוביל לדרך למצ׳ייב שמאחורי בית-העלמין.

מרחובות גדולים אלה הובילו שבילים ונתיבים לרחובות קטנים ולסימטאות: רחוב בית-הכנסת, משם - לסימטת קובל, הסימטה העקומה, סימטת איציה אישינר, שהובילה ל"נחל קוקליר". סימטא זו היתה מאוכלסת נוצרים ואף-על-פי-כן נשאה שם יהודי. איציה היה טבח בחצר הרבי עוד מימי המגיד. הוא נהנה מכבוד זה של רחוב על שמו, כי זכה לאריכות ימים. הוא הצטיין גם בגננות. שתל פרחים ועצים. פעם הרכיב ענף אגס בעץ תפוח, והעץ הצמיח אגסים ותפוחים יחדיו. העץ נעלם, כמובן, כצל עובר, שכן עלול היה להמיט חרפה על חצר הרבי.

היו אלה השמות היהודיים של הרחובות. שמות רשמיים לרחובות נתנו הגרמנים בימי מלחה"ע הראשונה, והפולנים - לאחר מכן. אך היהודים הוסיפו לקרוא לרחובות בשמותיהם הם. ברם, לא מניתי אלא מעט מאד מהרחובות והסימטאות, שכן אם בעיירה היו למשל 400 בתים, הרי שהיו שם כמספר הזה סימטאות. להרבה בתים היו גם גינות-ירק מאחוריהם ורפתות לפרות ולעיזים לפני-כן, עד ל"גזירת העיזים" שאסרה על היהודים לגדלן, על שהשחיתו גינות-ירק.

בקצה העיירה, עלגבעה, היה בית הקברות הישן, מגודר בגדר-קרשים. זה כמה עשרות בשנים שהוא יצא מכלל שימוש. היה בו האהל הבנוי הלבן, של המגיד, בקרן-זוית קדמית; אהלי-עץ של הרבנית ושל הבת מלכה׳ניו, וסתם מצבות-אבן שהתעקמו מיושן, העלו אזוב ושקעו באדמה כדי מחציתן. היו גם מצבות שבורות, מתפוררות. ישישים היו מצביעים עלאחת מאלה כעל מצבה על קיברה של בת ה"תוספות יום-טוב", כמסופר לעיל.

לא הרחק משם, מול הדרך למצייב היה בית הקברות הפראבוסלבי; למעלה, עם דרך קובל - בית הקברות הקתולי, שעמד בודד כמבצר עתיק מימי הביניים. הוא היה מלא עצים, פרחים וירק. באמצע - מעין כנסיה אשר מתאיה הבנויים השתלשלו, תלויים בשרשרות-כסף, ארונות המתים המיוחסים של החראבים (האבירים) והחראביות הפולנים.

כווירסטה אחת וחצי מהעיירה - בית העלמין היהודי החדש, מגודר בגדר-עץ דליל. בית עלמין רחב-ידים, קרקעו חימר, שומם, רובץ - מחכה, משל, הוא מזמין אליו יהודים מהעיירה: "יכולים אתם להוציא נשמותיכם הכשרות, יספיק כאן קרקע הטיט למתיכם. זכר לטיט שלא חסכו למתים-החיים של בני ישראל במצרים...".

לובה-חייה הישישה, מי שהיתה פעם בלנית ואחרי-כן מלמדת-דרדקי בעיירה, היתה מספרת, שכפי ששמעה מפי ישישים עוד בהיותה ילדה, היה אי-פעם בקרבת-יער בית עלמין יהודי עוד יותר גדול; בית העלמין הראשון שבטריסק. היו אחרים שנתנו גם סימנים למקום קדוש זה: עשרות ראשים של מצבות שקועות המבצבצים עדיין מתוך האדמה, בינות לחוחים ודרדרים ועלים יבשים, כשינים

בלסתות של חיות... נוצרים, סיפרו, פוחדים לעבור שם, מצטלבים.
וכששמעה לובה-חייה שכיום עוברת שם הרכבת, וכי אין זכר עוד לבית-קברות יהודי, נאנחה עמוקות: - אפילו לאחר מותם לא נותנים מנוחה ליהודים...
אין זאת כי חטאנו מאד. אין הדור הצעיר יודע לאן נעלמו עצמות אבות-אבותיהם.

אכן, לפי קנה-המידה של בתי הקברות, הרי שחלקם של יהודי טריסק בתוך האדמה שם גדול מהחלק שהטמינו בה הגויים. בין אם מספר מתיהם היה גדול יותר, בין אם הם היו המתיישבים הראשונים שם.

אוכלוסים היו ברובם יהודים ואוקראינים, ורק מעט מאוד פולנים, בימי מלוך הצארים. נער יספרם. הכמרות ומשרתיה, גם בימי השלטון הפולני לא נוספו שם הרבה: אנשי הדואר, המועצה, פקידי הרכבת [redacted] וצוות המורים של ביה"ס ה"פובשכני", אשר רוב תלמידיו היו אוקראינים ומעט יהודים ופולנים.

בתי היהודים היו ברחובות הקדמיים של העיירה. במחצית השניה גרו הנוצרים. רחובותיהם היו נקיים להפליא, למרות שמהדירים הציצו, נחרו-צרחו וצפצפו חזירים וחזירונים. הבתים כאן היו מסוידים לבן, קטנים ונמוכים ומעל לחלונותיהם הקטנים נתלו כובעים של גגות-קש. מבעד לשמשות המבהיקות נשקפו עציצונים ירקרקים-פרחוניים שהחליפו מבטים עם הירק העסיסי והפרחים שבגינות הצרות שלפניהן. מאחורי הבתים נמשכו גני-ירקות שלרוב נסתיימו בגני עצי פרי. בקיץ, כאשר בתי היהודים עמדו עירומים על קרקע אפורה, סדוקה מיובש וצמא וכל רוח קלה הרימה את אבקה מול השמש המלהטת - טבלו, כאילו, בתי הנוצרים בירק.

בשטח העיירה היו גם כמה גני-פרי גדולים יותר, שנחכרו למשווקים יהודים: זה של ה"דיאק" ברחוב המינזר, של ה"קסיונדז" מאחורי ה"קוסציול" והגן של שרה-לובה. אמנם, לא גדול ביותר, אך פלאי: גן יהודי העובר מדור לדור.

הרכב האוכלוסיה היהודית היה מ"כלי-קודש" ומלמדים; מספר מועט של סוחרי יער, ביניהם, לאחר-מכן בעלי טחנת הקמח; סוחרי בקר ותבואה, אי-אלה מוכרי משקאות, מחזרים על הכפרים, רוכלי-ביצים,עורות, שערות-חזיר וכו'; הרבה חנוונים וקצבים, עגלונים ומורים. אולם הרוב הגדול היה בעלי-מלאכה, עם עוזריהם ושוליות-בניהם הם או של אחרים. בעלי מלאכה מכל הענפים שהיו רק בעיירות היהודיות בימים ההם. היו גם כאלה שבמקצועם העיקרי לא מצאו פרנסתם והיתה להם, לפיכך, "הכנסה צדדית": מלמד-שדכן, כשאשתו עזר כנגדו במכירת חלב; חנווני - חוכר עצי-פרי ואשתו מוכרת פירות בשוק וכו'. היינו, מה שאומרים הבריות "הרבה מלאכות ומעט ברכות".

טוריה - נחל צר ושקט, למרות שפעם היו משיטים בו דוברות בתקופת האביב, כאשר המים גאו. [redacted]

באביב ובקיץ - כל הקרקע כאן מימי ודליל, ולעתים קרובות, עם שחר וערב, עולים ממנו ערפילים סמיכים-לבנבנים, וכולו שורץ צפרדעים. בערבים עולים

קירקוריהן עד לב השמים וממלאים את החלל. לפיכך גם מטיילות כאן על רגליהן האדומות והדקות, בישוב-הדעת ובלתי מודאגות - ציידיהן-מחסליהן החסידות, שהרי מזונותיהן מוכנים להן כאן משמת ימי-בראשית, לדורי-דורות. חגות-מגעגעות הן איפוא בעליצות מעל לקיניהן העגולים שעל גגות הקש של הגרנות: "זאטוטים, חסידונות, הא לכן זלילה: צפרדעים!".

לעתים פולחות את חלל האויר צריחות-פרא של ברוודזי-בר, המתרוממים מבין ירק-הבר העבות שעל גדות הנחל ומתוך המים. בלילות קיץ מתמוגג כאן זמיר, מבין שיח כלשהו, בשירתו המשתפכת - וכה עד עלות השחר.

במקום אחד שבלב הביצה מתרומם מעין אי, שעד היום קוראים לו "הארמון". היה זה מבצרו הבלתי מנוצח של הפריץ. רק שביל צר, מוסתר בעשבים וקני-סוף, איחד את המבצר עם היבשה. הנהר חילקו, כביד-של-מים, לשנים ומאוחד היה בגשר-סכרים, שבעיתות מלחמה יכלו בעזרתם לשחרר את זרם המים. המים התפרצו אז לגדות והשביל טבע בתוכם - והיה כלא היה. רק עוף-השמים יכול היה אז להגיע אל המבצר.

היאך וכיצד חרב מבצר שליטים זה - לא ידעו אפילו זקני הדור לספר. שנים ארוכות בצבצו מתוך האדמה חלקים מיסודותיו העבים והמוצקים והזכירו לנערי-החדר את הכותל המערבי, להבדיל. הילכו שמועות, שעדיין אפשר לחדור לתוך מרתפיו הרטובים-אפלים, אך מי פתי ויסכן את חייו, הרי שדים ורוחות ילונו שם! ואולי מתחבאים שם גם גזלנים ומכשפות. פחד, אפוא, לעבור שם בערבים. אפילו בעגלות. עד למלחה"ע הראשונה ניזונה העיירה מסיפורי-אימה על המקום הזה. אשה שביקשה פעם לחסוך לה דרך וטירחה ונעצרה כאן, ליד נחל-המבצר לחבוט את כבסיה - נחרדה פתאום: דמויות שקופות-אפלות, כציפרים משונות, ריחפו על פני המים והביצות. שוב לא דרכו שם רגליה לעולם. אחרת - הסדין שלה נמתח על פני המים, החל להתפתל וקיבל צורה של חצי בן-אדם - חצי צפור, ולפתע התרומם ועף לו... האשה התעלפה, במקום. נס, שלא הרחק ממנה, במורד-הזרם, כבסה-שטפה גם אשה נוצריה. כאשר הזרם הביא אליה את הסדין, הרגישה במתרחש, רצה אל היהודיה ועוררתה מעלפונה. סיפרו אפילו גם על מקרים, בהם הפילו נשים צעירות לאחר נשואיהן, לאחר כביסה שכזו בנחל המבצר. ואכן, מה ראו אלו ללכת לשם, כלום לא ידעו שהטומאה אורבת, רחמנא-ליצלן, במקום ההוא?

במקום זה נפרד הטוריה לשלושה: הלאה מכאן שוב התאחדו בצורת "שין" ענקית, התמשך כנחש אל מתחת לגשר-העץ שלהרכבת, כשהוא חוצה שדות תבואה ואחים, נעלם פה ושם בעיר המצל ומופיע, שובב ודוחק, בחולות בואך לקובל, מטייל לו לאטו בשפלת העיר וזוחל הלאה בכדי להופיע שוב אי-שם בפולסיה.

פעם, סיפרו זקנים, היה הטוריה נהר גדול מאד. רשתות מלאות דגה היו שולים מהמים ובפרפורים על שפת הנהר היו מכסיפים-מבריקים באור השמש. בפרוס האביב היה הנהר משתפך על גדותיו ומאיים לשטוף את כל שפלת העיירה. לבית-המדרש שבחצר היו מגיעים אז בסירות. רק סוחרי העיר, הברוקרים והסוורים, היו מנצלים את הגיאות לטובת עסקיהם, בשלחם דוברותיהם "עד לדנציג". אך לא לעולם רוגז הטוריה. התחמם באור השמש - ונרגע. נכנס לתוך גדותיו, נכנע לרשתות הדייגים, נתן למקהלות הצפרדעים במחילותיו לשיר

שיריהן - ובואו, אנשים, נשים וטף לטבול במימי, לשחות ולהשתובב כאוות נפשכם!... הרי זה טוב ויפה? אך פתאום - צעקה, יללה, בהלה בעיירה, אנשים רצים אל הנהר: "טבוע!". "מי?", "איפה?" ---

חוק ולא יעבור היה זה: מדי שנה בשנה נוטל הנהר את קרבנו מהעיירה, יהודי או נוצרי, גוי שיכור שהוכה עד זוב-דם ורץ לשכך זעמו ודמו החם בתוך המים הקרירים, או נער יהודי שהתגנב מהחדר ונחפז ללמוד לשחות על זוג שלפוחיות... שוכב לו הנער הטבוע, לאחר שנמשה מתוך המים, על הדשא הירוק או בחול הזהוב, כחול ונפוח, והטוריה - כאילו להד"ם, מצטחק לו לאור השמש כתינוק-שלא-חטא...

אם כן, למה זה... התחכמו אנשים. היו תופסים חתלתול או כלבלב, קושרים לו חבל עם אבן כבדה לצוארו - והופ, לתוך חיק-הנהר האפל. שעיר לעזאזל. יהא זה כפרתנו. יהודים לא ראו זאת בעין יפה, מעין סיבוב-כפרות של עובדי-אלילים ר"ל, אך ילעגו להם משכילי העיירה כאוות-נפשם - זה הצליח! אכן סגולה בדוקה היא, והא-ראיה: זה שנתיים ימים שלא היה טבוע בעיירה...

הרחק מהנהר התרחצו הנשים בלבוש-חוה. המים שם רדודים היו. גם שאינו יודע לשחות לא יטבע שם לעולם. ובכלל לא היתה השחייה עניין לנשים. אין זה נאה לנשי ישראל הצנועות. במקום ההוא היו מתרחצים גם,כשלא היו נשים, אנשי האינטליגנציה הנוצרית: מנהל הדואר, מנהל ה"שקולה" (ביה"ס) ועוד. בכיכר השוק היו מספרים, אפילו, ספק בלהג, ספק בהשתוממות, שמנהל השקולה, מתרחץ יחד עם אשתו... "רק ערל יכול לעשות זאת...!" "פוי!" - ירקה אשה למשמע הדברים.

אצבע אלקים ראו יהודים בכך שהשיקס׳לה הקטנה שלהם טבעה בעת שאמה לימדה אותה לשחות, ודווקא כלל לא היה שונא-יהודים, המנהל הזה...

יש ובערב שבת, לפני הדלקת הנרות, כאשר שוב לא נראו הנשים על שפת הנחל, נחפזו לשם חבריא של צעירי הנפחים, לשם קיצור הדרך, שהרי במילא אין מתי לשחות. רק להסתבן ולהוריד מהפנים את "מסכת השדים" המפויחת. הציצה וראתה השמש האדומה השוקעת, הטובלת בים האש לכבוד שבת, באיזו מהירות לובשים הבחורים את לבני השבת הצחורים. מרחוק, מבתי העיירה,כבר רמזו להם נרות השבת הדולקים.

בשרוול הנחל השני, ליד הגשר ממש, ששם המים עמוקים,התרחצו הגברים. גם הם היו עירומים כביום היוולדם, תאמרו, אפשר שאשה תעבור על הגשר - ותראה? וכי מי אמר לה לראות? שתסתכל לה בצד השני, על דרך-ציפור-בשמים. סמכו על צניעותה של אשה יהודיה. ואף-על-פי-כן, לא פעם התגנב מבט צעיר וחצוף לעבר נחל-הנשים. מבעד לעשב הלבינו שם כתנות ועירום ורדרד של נשים. גבר הוא חזיר.

ליד הגשר השלישי עמדה תחנת הקמח. סכרים לעצור את המים היו בכל שלושת הגשרים. הם שמרו על כך שגלגלי הטחנה לא ישארו יבשים. בעזרת הסכרים וויסת הטוחן את זרמי המים בכל ימות השנה.

הטחנה היתה שייכת לפריץ, שהחכירה ליהודי, שהעסיק טוחן נוצרי. כאשר הכנפיים של טחנות הרוח נחו על גבעותיהן מהעדר רוח - היו איכרי הסביבה מובילים שקי חיטה ודגן אל טחנת המים. רק לעתים רחוקות היה גם סוחר תבואה יהודי מביא לשם עגלת גרעינים. משום-מה לא ראו היהודים בטחנה עסק יהודי.

אך לא כן בשבועות שלפני חג הפסח. אז היתה הטחנה שייכת ליהודים בלבד. הכשירו אותה כדת וכדין. מאורע חשוב בעיירה היה - הכשרת הטחנה בנוכחותו של הרבי ובהשגחתו של הדיין. אירוע חשוב לקהילה כולה - לא פחות משחשובה לחתן טבילת כלתו במקווה לפני החופה.

פמליא גדולה של משגיחים ליוותה את "השמורה", החיטין-של-פסח, לטחנה. קציר-חיטים זה - בהשגחת יהודים נעשה: שלא יותזו עליהן, חלילה, טיפות גשם פתאומי, שלא תירטב, ומיד לאחר הדיש הישר לביהמ"ד של ה"חצר", שם נקשרו שקי הגרעינים בחבלים לקורות שמתחת לתקרה, עד שיבוא יומם.ראשונה לריחים היתה השמורה של הרבי, אחריה - של הדיין וכו׳, לפי היחוס והגיל. פרצו אמנם לא פעם מחלוקות מי קודם למי, אך לכלל שפיכת דמים חס ושלום לא הגיע. אדרבא, מתפשרים, נכנסים לצריפונו של הטוחן, התלוי כתיבה על פני המים, ושותים "לחיים", מקנחים בעוגיה, מכבדים בכוסית גם את הטוחן הגוי, על-מנת שיעשה מלאכתו באמונה, שיכוון את המים והריחים במידה, שלא יטחנו גס מדי, ושלא ישליך פרור חמץ ר"ל בפנים... משגיחים עליו בשבע עינים, מכבדים אותו בכוס שניה. יותר בטוח לקנות את לבו. הצריפון רועד כולו ממירוץ הגלגלים וסיבוב הריחיים. שומעים את געש המים ורואים מבעד לצהר התיבה את הזרם המקציף. מרגישים כמו נח בתיבה בעת המבול. אך נח איש צדיק היה ובתיבה היתה הרי מזוזה ולא, להבדיל אלף אלפי הבדלות, הצלב הכתוב בפחם שחור על הדלת וצלב עוד יותר גדול החרות בתקרה... ממהרים, אפוא, יהודים לרוקן את הצלוחית - ולהימלט מכאן. סכנת-נפשות!

נגמרה טחינת השמורה המיוחסת - מתחילים בחיטה-של-פסח הפשוטה בשביל כל היהודים הפשוטים שבעיירה.

כל זה היה לפנים, לפני מלחה"ע הראשונה. במלחמה עלתה טחנה זו, יחד עם טחנת הקיטור הראשונה,באש. לאחר המלחמה הקימו הסגלים, על המגרש הריק שהיה פעם חצר הרבי, טחנת קיטור שנייה. הכל השתנה מאז. אין סכרים בגשרים, אין דוברות עץ.מובילים ברכבת. הטוריה הצטמק. רשתות דגים נפרסו אולי פעם בשנה, אפילו דייג בחכות היה נדיר. הדגים - ננסים כולם. עם המים הלכו להם גם הדגים. דגים הגונים נסוגו מהנחל הבוצי, השאירוהו נחלה לצפרדעים.

לנשים שוב לא נשאר שטח-רחצה. התרחצו גברים בלבד. והנה גזירה מאת הפולנים: אין להתרחץ בלי בגד רחצה, ולא - רושמים רפורטים.„אוי ואבוי, לאן הגענו, שהפולנים ישגיחו על צניעות היהודים, ואיפה היתה השגחתם כאשר ההאלרצ׳יקים ימ"ש "גילחו" בחרבותיהם, לגמרי לא בצניעות, זקנים של יהודים, על-עור-פניהם"?... הפסיקו יהודים קשישים להתרחץ בכלל. יצאו ידי חובתם, בקיץ ובחורף, במרחץ ובטבילה במקווה. לעומת זאת התרחצו בני

הנעורים בבגדי רחצה. בחורים ובתולות יחדיו. זמנים חדשים. יהודים היו חסרי-אונים. ביהמ"ד שוחחו על הפריצות ועל חילול השם, ר"ל: "כמו אצל הגויים, להבדיל!".

הפחד שבאמונות תפלות מפני המבצר, מהשדים והרוחות שבו, נעלם מזמן. ילדי בית-הספר יצאו שם לטיולים, ואפשר שהם, בשיריהם וריקודיהם,גרשו את השדים לכל הרוחות. שוב לא הפילו נשים בגלל כביסת לבנים במקום טמא, אלא שברבות הימים קרו מקרים מוזרים אחרים, אם כי נדירים. סיפרו עליהם מפה לאוזן: עובר בן 3 - 4 חודשים, הפלה מלאכותית, ירושת-ההפקרות משנות-הכיבוש במלחה"ע הראשונה. האהבה בקרב הנוער ליהטה, וצריך היה לסלק פריו של חטא. ישישים חרדים הטיפו מוסר, מיררו בשפתיים יבשות: „אחרי החטא זוחל, כרגיל, נחש-העונש, ואלהים בשמים עוד יטאטא, חלילה, ברוב זעמו, טאטא והשמד, חוטאים וחטאים יחדיו, כמו בדור המבול, וימחה את זכרם מעל פני האדמה... שאלהים ישמור!".

(תרגם בקיצורים - נ. ליבנה)

טחנת הקמח החרבה של ליס,
הכב׳ש - הטיילת של העיירה.

ז. ווײַנפּער

מיין שטעטל

אייך בענקשאפט האט אהינצו מיך געטריבן,
און וואס איז מיר פון דארט געבליבן? --
דאס זעלבע שטעטל און די זעלבע שטיבלעך,
די זעלבע וועגן שטויביקע מיט גריבלעך,
דער זעלבער טשוואק איך מיט פון אונדזער סטעליע,
די זעלבע חתונה און אלץ די אייגענע קאפעליע,
דער זעלבער מארק, נאר היינט א ביסל לערער,
דער זעלבער יצחק, נאר ער האט די קו נישט מערער.

-- וואס מאכט רב יצחק? "נו, וואס זשע זאל מען מאכן?"
א יונג וואס הערט זיך אונטער הייבט אן לאכן,
נאר ער דערלאכט נישט, --אז ווײַ איז דעם געלעכטער !
רב יצחק מורמלט: "אוי, גאט איז א גערעכטער,
מיט זיין הסכמה האט מען מיר די קו פארנומען,
מיט זיין הסכמה בין איך היינט צו בעטלברויט געקומען.
וואס זשע טוט מען? נו, וואס זשע זאל מען טוען?
אז גאט וועט געבן, וועט מען שוין אין קבר רוען".

אברהם סטעלמאך איז געשטארבן, און זיין זינדל איציע
פארטעסעט מיטן זעלבן העקל פאר א וועגעלע א שפיציע.
די קלויסטערס סטארטשען מיט די צלמים צו דעם הימל,
און דער בית-מדרש, איינגעהויקערט, כאפט א דרימל.
די קליינטלעך אויפן מארק, ווי די קבצנים אום חול-המועד.
אויף גויאיש געסל שטייט א הונט און וואיעט, --
אויף וואס? אויף וועמען? קאן זיין אויף זיך, אויף זיינע יארן
און אויף דעם שטעטל, וווּ גארנישט איז דא אנדערש נישט געווארן.

אָ טריסק ! דעם אוריאדניק, וואס איז שווער אויף דיר געריטן,
האט היינט א וואנצלדיקער קאמענדאנט פארביטן.
ווי דענצמאל קרעכצסטו אונטער האנט דער שווערער,
כאטש דער מלמד הייסט ביי דיר שוין היינט א לערער.
א ריינער הימל איבער דיר, נאר אויפן מארק איז אלץ א בלאטע.
רב משה גרויסמאן טראגט נאך אלץ די אייגענע קאפאטע,
און יידן קרעכצן נאך ביי דיר מיט די זעלבע "אכן".
די באד איז אן א דאך, דער פארקן פון בית-עולם איז צעבראכן.

אָ שטעטל מיינס ! די גרייס, ווי פון א נאדל-לעכל,
איך האב אויף דיין בית-עולם אויפגעשטעלט א צוימל מיט א דעכל,
מיין טאטנס קבר צו באשיינען, -- נאר ווער זשע וועט די לעכער
פארריכטן איבער דיינע קוימענס און דיינע שינדלדיקע דעכער?
אָ, שטעטל פון בערגלסאנס "נאך אלעמען", דו לעבסט מיט הארץ
אויף נסים בלויז און אויף אמעריקאנישע דאלארן.
א גאסט איז צו דיין שוועל פון ווייטן לאנד געקומען
און גארנישט נישט געבראכט און גארנישט נישט גענומען.

די בענקשאפט, וואס האט מיך אהין געטריבן,
איז אויף צוריקוועגט אלץ נאך טיף פארבליבן.
צו וואס זשע בענק איך עס אצינד, צו וועמען?
און אז די מיידלעך ווייסן שוין, זיך ווי די האר צו קעמען,
איז אך און וויי אפילו, ווען דער טאטע האט דאס ביסל נדן.
איך לופטן טראגט זיך אלץ דאס אלטע קול: "ואני בבואי מפדן".
אוי, טריסק ! אוי, שטעטל מיינס ! ביי דעם באגעגענען !
אוי, מאמע מיינע ! שוועסטער מיינע ! ביים געזעגענען !

חנ'קה חיט
אחותו של ז. וויינפר

ז. וויינפר במדי הגדוד העברי

טריסק

החסידית והחילונית

דב הררי

עיירה קטנה היתה טריסק בין שאר העיירות והכפרים שהיו זרועים במישורי ערבות ווהלין הרחבה, שהתמשכה על פני אלפי קילומטרים. וקטנה ועניה היתה הקהילה היהודית בה, עתיקת היומין, אשר רוב ימיה סמוכה היתה, כאילו, על שתי הקהילות הגדולות שבקרבתה - קובל ולודמיר. אלמלי שתי אלו, דומה, לא היתה לטריסק זכות קיום כלכלי, ואף-על-פי כן, שמעה יצא בכל רחבי פולין ורוסיה הלבנה, ואולי גם מעבר להן. כל זה בוכותן של משפחות הרבנים והרביים, משפחות טברסקי. זכורני, בנדודי הרבים בין קיבוצי ההכשרה בכל רחבי פולין, כאשר נפגשתי עם מאות חברים ועל השאלה הראשונה "מאיפה" כאשר עניתי "מטריסק", התגובה הספונטאנית של כל אחד היתה "אה, הרבי מטריסק".

אכן, במשך שנים שלטה חצר הרביים בטריסק היהודית, ורישומה והשפעתה ניכרים היו בכל. בחיים החברתיים כבחיים הכלכליים. השפעת ה"חצר" עד למוסדות השלטונות הגיעה ובכוח השפעה זו בוטלו התכניות הממלכתיות להקים קסרקטיני צבא בקרבת העיירה ולהרחיק ממנה העברת פסי הרכבת ותחנת רכבת ככל האפשר (שמשמעותה למעשה היתה גם הרווקת קצת רווחה כלכלית מיהודי העיירה) מחשש, פן יזיקו גורמים לא רצויים אלה לחיי הרוח של הקהילה. חסר זה מילאו היהודים מהארחת החסידים הרבים שהיו פוקדים כמעט בכל ימות השנה את חצרו של הרבי. ואכן, בפרוץ מלחה"ע הראשונה, כאשר הרבי ר' יעקב ליבניו עקר את מושבו לקובל הסמוכה, השתנו פני העיירה תכלית שינוי ומנה גדושה של סבל היתה אז מנת-חלקם של תושביה היהודים. עקירת ה"חצר"; בריחת רוב איכרי הכפרים שבסביבה עם צבא הצאר הנסוג מפני הצבא האוסטרי-גרמני והאיסור לצאת ולבוא לעיירה שהטילו פולשים אלה - הביאו את רוב האוכלוסיה היהודית עד פרוסת לחם ולחרפת רעב. היה זה גורל מר ונמהר ולא מעטים מצאו את מותם במחלות שפרצו בעיירה בעקב מצב זה.

עם גמר המלחמה, בשנות 1918-19, כאשר איכרי הסביבה החלו לחזור לבתיהם ועם התבססות השלטון הפולני - החלו לאט לאט להתאושש גם החיים היהודיים בעיירה, שהלכו ונהיו תקינים יותר ויותר.

לא מן הדברים הקלים לאחד כמוני לתאר דמותה של העיירה טריסק במשך התקופה שבין שתי מלחמות העולם; נער בן שבע הייתי כאשר פרצה מלחמת העולם הראשונה וככל שאאמץ את זכרוני לא אוכל לעמוד על השינוי שחל בה, אם אכן חל, לרגל מאורעות טרגיים אלה שזעזעו את העולם כולו, אך בודאי שמבחינת השלווה היחסית ומבחינות הפרנסה והבריאות חלה בה הרעה רבה.

בשנים שקדמו למלחה"ע הראשונה היתה טריסק עיירה של יהודים חרדים הקנאים לדתם בבחינת ייהרג ובל יעבור. והדברים ידועים, שכן השפעת הרביים משושלת הטריסקאים היתה חזקה במיוחד על יהודי העיירה, שהתגאו בצדיקים השוכנים בקרבם והמשפיעים בוודאי מזיום ומהודם גם עליהם.

מיסד השושלת היה הרבי ר' אברהמלה המגיד מטריסק, בנו של ר' מרדכי מטשרנובל שהיה בנו של ר' נחום מטשרנובל, מתלמידי הבעש"ט ותלמידו המובהק של המגיד הגדול ר' דוב-בר ממז'ריטש. ממלא מקומו אחריו היה בנו ר' יעקב ליביניו. שליטתם על החיים החברותיים בעיירה היתה שליטה מלאה. על פיהם ישק כל דבר. ניתן, איפוא, לשער שרוב יהודי העיירה חסידים נאמנים היו.

אך לא לעולם חוסן. רוחות חדשות החלו לנשב בעיירה עוד בשנות "מלכותו" האחרונות של הרבי ר' יעקב ליביניו לפני שעקר לעיר קובל הקרובה. כמו מאליו צץ ופרח כעין חוג משכילים צמאי-דעת, ששוב לא הסתפקו בקריאת עתון ושיחה חטופה בענייני "פוליטיקה" ובענייני דיומא והם שאפו לקרא ספרים חילוניים של הוגי דעות בישראל ובעולם למען הרחבת הדעת ופיתוח המחשבה והרחבת אופקים. מהר מאוד נוסדה אפוא הספריה הראשונה של ספרים חילוניים, כמובן, במחתרת מחשש קנאי החסידים שאכן, שלטו, כאמור, בחיים החברתיים בעיירה.

ואכן "את אשר יגורנו בא". התנגדות החרדים לקיום הספריה היתה עזה ונמרצה. השמועות אמרו שמתכוננים להטיל חרם על האפיקורסים והכופרים שיצאו לתרבות רעה, רחמנא-ליצלן. אלא שבסופו של דבר נרתעו מכך. אפשר שלא רצו לפגוע ב"בני טובים" שגם ידם היתה "במעל". כאשר באו צעירים אלה, שהיתה עליהם עין פקוחה, להתפלל בבית-הכנסת הגדול, הם הוצאו משם בכוח, אחד אחד. אולם בחורים אלה נצחו בסופו-של-דבר למרות "מלחמת השמד" שהכריזו עליהם תקיפי העיירה והרעיונות החדשים הדביקו את צעירי העיירה יותר ויותר.

ההרכב הסוציאלי של יהודי העיירה בימים ההם לא היה, לכאורה, מורכב ביותר. גם "המעמדות" לא היו שונים בהרבה זה מזה. לרוב חנוונים וסוחרי תבואה זעירים היו. ואולי לא פחות מהם - בעלי המלאכה השונים: סנדלרים, חייטים, נפחים, נגרים וכו'. גם מלמדים לילדים בכל הגילים היו, וכן כלי-קודש, כמו רב, שו"בים וחזן, שמשים וכיוצא באלה. אלה ואלה - מצבם הכלכלי לא היה לעילא ולעילא. מה שאנו מכנים כיום "הידוק החגורה" היה אצלם מעשה של יום יום. אף "עשירי" העיירה, כחגבים היו בעיני עשירים של היום לוא צפו בהם אלה ממרומי ההווה לעבר העבר הקרוב-רחוק...

לוא היו צריכים יהודים אלה להתפרנס חו"ש זה מזה, היה מצבם גרוע ביותר אלא שלמזלם התבססה פרנסתם על כפריי הסביבה. כפרי הסביבה הגויים, אם בהכללה, רובם ככולם משקים פורחים היו, שדות וגני ירק ופרי נרחבים, ונכסי דניידי, כמובן. כלומר מן הבהמה והעוף למיניהם. אלה "ייצאו" מתוצרתם החקלאית לעיירה ושיווקום בעיקר לתושביה היהודים, ואילו החנוונים ובעלי המלאכה שבעיירה סיפקו להם מצרכים שונים, מלח ונפט, מליחים וסוכר, וסידקית למינה - ועד למינעל ולבוש, שהביאו מעיר המחוז קובל, ובחלקם אף ייצרו בעצמם. הדברים ידועים, ולא נרחיב עליהם לפיכך את הדיבור.

הכיבוש האוסטרי-גרמני

כיבוש העיירה על-ידי הצבא האוסטרי-גרמני הביא עמו שואה כלכלית על יהודי העיירה. היתה זו תקופה של סבל וחרפת רעב ממש; תושבי הכפרים שמסביב - בהשפעת התעמולה הרבה של גורמים שונים: העתונות, רשויות ממשלתיות ולאומנים אוקראיניים ורוסים שונים, עקרו ממקומם ונדדו עם הצבא הרוסי הנסוג מזרחה והעיירה נשארה בלי עורף. "אין יוצא ואין בא", ומפאת קירבת החזית היתה נתונה במצור כמעט במשך שנתיים. כניסה ויציאה מהעיירה היו טעונות רשיון מיוחד של השלטונות הצבאיים שרק בקושי רב ניתן היה להשיגו.

במחצית השנה הראשונה לכיבוש העיר עוד ניזונו תושבי העיירה מלקט בשדות וגני הירק שתושבי הכפרים השאירו במנוסתם, אולם אחרי זה נשארו האנשים בלי מזון כלשהו למחייתם. רעב ומחלות פקדו את תושבי טריסק. לאלה שעבדו בעבודות שונות ברכבת שילם הצבא במנות מזון זעומות שכל אחד השתדל להביא פרורים מהן לבני-ביתו, וכן תשלום סמלי של כמה מרקים לחודש, ששוב אי-אפשר היה לקנות בהם משהו, מהסיבה הפשוטה שמצרכים לא היו בנמצא.

מצב זה נמשך כשנה וחצי, שנות רעב וסבל בל יתואר. אנשים התהלכו כחושים ודלים, כשהרעב ניכר מתוך עיניהם. היו אף שבטניהם צבו מרעב. היו ילדים מדוללי גפים וידים ועם כרסים נפוחים. אך מקץ תקופה זו קמה קבוצה של אנשים בעלי יוזמה ש"לקחו את הענין בידים". הם פיתחו קשרים עם השלטונות הצבאיים ובעזרתם ייבאו כמות ניכרת של קמח, גריסים, שעועית ואפונה וכדומה. מצרכי המזון לא היו אמנם בשפע, אך הם היו בהישג-יד. בביתו של רפאל הוניקמן נפתח מטבח עממי, בו חולקו ארוחות לכל דכפין: מנת לחם וקערת מרק. בסוף שנת 1917 פחת קצת לחץ הלוחמה בחזית, הוקל קצת העוצר ואפשר היה ביתר קלות לצאת ולבוא העירה. היו אלה סימנים ראשונים שלקץ המלחמה.

ב-1918 יצא צבא-הכיבוש בפתאומיות מן העיירה ובמשך כחודשיים לא היה מי שישלוט בה. היו אלה ימים של צפייה וחרדה, עד שביום בהיר אחד הופיעו חיילי הצבא האדום, ששהו בעיירה חודשים ספורים. אחריהם הגיע הצבא של פטליורה. היה זה בתקופת החורף, ביום חמישי אחד בשבוע. בשבת בבוקר התעוררו תושבי העיירה לקול יריות-קרב עז בין צבא פולין לבין חיילי פטליורה. אלה האחרונים נסו בבהלה כשהם משאירים אחריהם הרוגים ופצועים.

למחרת נכנס לעיירה גדוד של הצבא הפולני. היה זה בתחילת שנת 1920. מאז שוב לא עזבו הפולנים, ששלטונם התבסס והלך. המצב הכלכלי השתפר קימעא, חנוונים חזרו לחנויותיהם, בעלי מלאכה - לעבודתם והמצב הלך וטוב, יחסית, מיום ליום.

השינוי הרב בקרב יהודי העיירה חל דווקא, ואולי בעיקר, בחיים החברתיים. היה זה שינוי יסודי ממש. נוסדה ספריה ציבורית בלשון יידיש, שם התרכז חוג צעירים. נוסד גם חוג דרמתי, בנוסח החוגים שקמו בערים ובעיירות היהודיות האחרות שבחבל ווהלין. בשני המוסדות הראשוניים האלו שררה רוח

ציונית-לאומית. בעקבות חוגים אלה נוסד גם ארגון נוער צופים, אלא שבמרוצת הזמן שינו חוגים אלה את דרכם, מתוך שהושפעו ממפלגת "הבונד", שניהלה תעמולה חזקה ברחוב היהודי, בקרב הפועלים ובעלי המלאכה בכל רחבי פולין.

באותו פרק זמן התעוררו גם ההורים להקנות חינוך מודרני יותר לילדיהם, לאחר שנוכחו לדעת ששוב לא מספיק החינוך המסורתי שילדיהם מקבלים בחדר הישן. נוסד מעין "חדר מתוקן", שבו הורו כמה ממשכילי העיירה בשיתוף עם המורה קאנטוש מקובל, המורה המקומי פינרסקי ונטע ומנר. זה האחרון נחשב ל"עמוד התווך" שהחזיק את המוסד, אלא שלמרבה הצער לא החזיק החדר הנ"ל זמן רב מעמד, מחוסר אמצעים, ושוב נוצר כעין חלל ריק בשטח החינוך.

כעבור פרק זמן קצר נפתח בית-ספר שלא במתכונת החדר המתוקן כי אם מודרני יותר. הובאו שני מורים מקובל, טיטלקר ושוחט והמורים המקומיים פקרסקי וליבר ברנר. בד בבד עם פתיחת ביה"ס נוסדה גם ההסתדרות הציונית והתארגנו ועדי הקרן-הקיימת וקרן-היסוד. במקביל התבסס החוג שהתרכז ליד הספרייה הציבורית היידישית, שהשפעת ה"בונד" עליו רבתה והלכה יותר ויותר. אלה יסדו בית-ספר בחסותה של רשת בתי-הספר בשפת-הוראה יידיש, מה שיצר מעין שני מחנות בעיירה, שניהלו מאבק חריף ביניהם מסביב לכל הקשור בענייני חינוך הדור הצעיר, מאבק על הילדים והנערים שבעיירה. בעיקר רבתה התנגדותם של אנשי החוג השמאלי לציונות ולשפה העברית.

הפעילות הציונית

סביר להניח, שהרעיון הציוני חדר לטריסק עוד לפני מלחמת העולם הראשונה. כאמור לעיל, קיים היה בימים ההם חוג אברכים משכילים, ביניהם הסופר זושה וויינפר, נטע וַוינר, שמעון קצטר ואחרים, ששאפו לצאת מהמסגרת הצרה של ההווי החברתי, ששררה אז בעיירה: קנאות דתית בלתי מתפשרת של חסידים וחרדים, שראו ברעיון הציוני מעין דחיקת הקץ. זוכר אני את אשר סיפר זושה וויינפר כאשר הגיע לביקור ראשון מאמריקה לעיירה. היה זה זמן מועט ביותר לפני פרוץ המלחמה (הראשונה). "כבר אז, סיפר, היו רבים מהנוער והדור הצעיר בעיירה צמאים ללמוד ולדעת יותר מזה שהקנה להם החדר ובית-המדרש, אלא שהחרדים איימו עליהם פשוט בהטלת חרם, כמו על שפינוזה בשעתו".

אולם זמן-מה לפני מלחה"ע הראשונה, כאשר הרבי יעקב ליבניו קבע את מושבו בעיר קובל הקרובה ואחרי-כן, בגמר המלחמה, שונתה דמות העיירה. שינוי זה התבטא בתפיסת ערכים שונה וגישה חדשה לבעיות-חיים שונות ובעיקר לענייני חינוך הדור הצעיר. החלו ללמד את הילדים גם חשבון, היסטוריה, עברית כהלכתה שלאט לאט החלה להיות שגורה בפי הנוער וכן שירים ארצישראליים. "החדר המתוקן" התפתח והיה לבית-ספר עברי מודרני, שהיה קשור לרשת בתי-הספר של "תרבות", לעומת ביה"ס ביידיש, שמיסדיו ותומכיו השתייכו בתחילה למפלגת ה"פולקיסטים" מיסודו של נח פרילוצקי, אלא שבמשך הזמן נטו יותר

שמאלה ונמשכו אל ה"בונד". ביה"ס היידישאי היה מסונף לרשת בתי-הספר של ציש"א.

בודאי שהיתה תחרות סמוייה וגלוייה בין שני בתי ספר אלה, כשם שהתנהל מאבק אידיאולוגי בין הבונדאים והציונים. אלא שביה"ס העברי הלך לאט-לאט מחיל-אל-חיל; נוסדה ספרייה עברית לילדים ולבני-הנעורים שהתפתחה מהר ונהייתה לספריה עשירה גם למבוגרים, לחובבי הספר והספרות העברית, שמספרם בעיירה רב והלך. בראשית שנות העשרים הגיעה לעיירה קבוצת הכשרה בראשותו של אליעזר חודורוב מקובל. היו אלה בחורים מווהלין ופולסיה שעלו כולם ארצה לאחר ששהו בטריסק כמחצית השנה (הם שיסדו את קיבוץ גבת). עצם הופעתה של קבוצת ההכשרה חיזקה את הנוער הציוני בעיירה, שהחל לראות את עתידו בעלייה לארץ. עלייתן ארצה של שתי המשפחות למקר ופינקלשטיין המחישה כיתר שאת שארץ-ישראל היא לא רק כיסופים ושאיפה בעלמא, אלא חזון ההופך למציאות, המתגשמת והולכת. מכאן גם המלה שנעשתה פופולארית מאד בימים ההם בטריסק, כבכל רחבי פולין - "הגשמה".

ב-1929 יצאו שני בוגרי המחזור הראשון של ביה"ס להכשרה חלוצית ולעלייה ארצה. אחריהם הלכו יותר חניכי ביה"ס וחניכי סניף החלוץ והשומר הצעיר. אני יצאתי להכשרה חלוצית ב-1934 וכאשר חזרתי כעבור 4 שנים כדי להתכונן לעלייה מצאתי את העיירה, מבחינה כלכלית, במצב גרוע מאד, על סף הדלות. תכניות החרם הכלכלי של השלטונות הפולניים לגבי היהודים נתנו אותותיהן. גם הסחר בין תושבי הכפרים הנוצרים לבין החנוונים ובעלי-המלאכה היהודים הצטמצם עד למינימום; בכפרי הסביבה יסדו האוקראינים קואופרטיבים ודרכמות שניתקו אותם בהדרגה מהעיירה היהודית. כפי שאני ראיתי את המצב אז, הצטיירה לפני תמונה קודרת מאד לגבי העתיד. בשלהי דקייטא באותה שנה עזבתי את טריסק ובספינת מעפילים עליתי ארצה.

בפרוץ מלחה"ע השניה וכיבוש העיירה ע"י הצבא האדום, עברו חמשה חברי השוה"צ את הגבול והגיעו לוילנה ומשם - דרך מוסקבה - הגיעו בשנת 1940 ארצה.

הקשר עם בני עירנו נותק ב-1941, עת פלשו קלגסי היטלר לברית המועצות. מאז לא קיבלנו שום מכתב ושום ידיעה לא הגיעה אלינו.

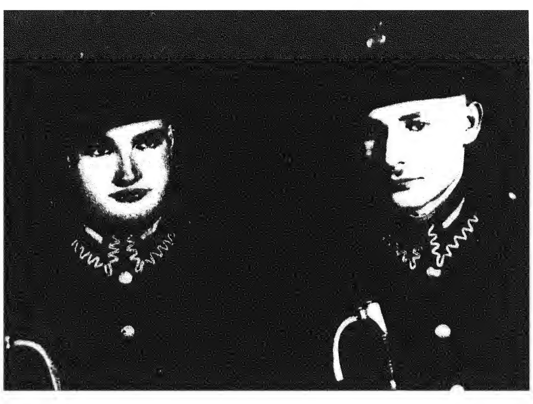
בשלהי קיץ 1942, עת עלה הכורת הנאצי על הערים והעיירות של יהודי פולין, הושמדה ונכרתה גם עיירתנו על כל תושביה. ניצלו רק אלה שעזבו את העיירה עם הצבא הרוסי, ואלה, במרוצת הזמן, הגיעו אלינו ארצה.

יזכור

כ אשר אתה מפנה את זכרונך אל הימים "הרחוקים" ההם, כאשר עוד היינו ילדים בעיירה, מצטיירת לפניך המלה יזכור כיום חג, בו מזכירים נשמותיהם של נפטרים בבית הכנסת. הנה עולה משה השמש על הבמה ובארשת פנים שכולה רצינות, וכולה הבנת הרצינות של הרגע הזה, מרים הוא את כף-ידו ודופק במחזור שעל השולחן ומכריז "מ'זאגט יזכור" - ואנו הילדים רצים החוצה, לרחוב המוצף אור-שמש - ידענו, כשמזכירים נשמות הורים, מהם שנפטרו בשיבה טובה, או "הלכו בדרך כל הארץ" או, אפילו, היה מי שהזכיר בן או בת שמתו בגיל צעיר בגלל מחלה. טבעי היה הדבר, העצבות שבהזכרת הנשמות היתה בת-חלוף. היא לא העיבה זמן רב על שמחת החג, לא על המבוגרים ובודאי לא על ילדים ונוער.

מה שונה ה"יזכור" של היום, שאנו, שארית הפליטה, מתכנסים-עורכים לזכר קהילה שלמה, על זקניה וצעיריה. אנשים, נשים וטף, שלא במותם הטבעי מתו, כי אם עונו ונרצחו ונקברו, מהם בעודם חיים, ע"י אנשים בני-בליעל, חיות בצורת אדם - על לא עוול בכפם. אתה עומד נדהם ומשתומם ועד היום קשה לך לתפוס, בשכל האנושי, את אימת הזוועה; את אשר עוללו לנו זדים כאשר השאירונו יתומים ושכולים מיקירינו.

"יזכור". יזכור העם את עמלק שכמוהו לא קם עוד, ויזכור, שיש לעשות, שאחריו לא יהיה עוד.

בחורים בחיל הפרשים הפולני
הראשון משמאל - שמאי מנדלסון.

VERA

טריסק

שלמה קייזער

א יפן שליאך צווישן קאוולע און לודמיר ליגט דאס שטעטל טריסק, וואס איז באוווסט געווען איבער גאנץ פוילן צוליבן רייכן חסידישן הויף, וואס דער טריסקער מגיד, הר׳ רב אברהמעלע, זצ"ל, א זון פונעם צדיק רב מאטעלע טשערנאבילער, האט דארט אויפגעשטעלט.

דאס שטעטל הייבט זיך אן מיט די קוזניעס, אין וועלכע יידישע קאוואליעס שטייען מיט די האמערס און צוואנגען און קלאפן איבער רויט-אנגעגליטעאייזערנע פרענטעס. עס שפריצט מיט פונקען פייער איבער די שמידנס לעדערנע פארטעכער. נישט ווייט פון קוזניע שטייט דאס לאנגע רויט-געפארבטע פייער-הויז, אנגעפילט מיט פעסלעך וואסער אויף וועגעלעך מיט צוויי רעדער. עס ליגט די וואסער-פאמפע מיט די לאנגע גומענע קישקעס. איבער די ווענט הענגען אויף צוועקעס די מעשענע היטלען און העק, וואס זענען פארדרייט אין שארפע שפיצן.

לעבן פייער-הויז שטייט דער האלב-איינגעפאלענער שרעקלעך-אומרייינער, פינצטערער הקדש וואס איז אין גאנצן הפקר. דארט געפינען זיך אלע מאל עטלעכע קראנקע פון דער פרעמד אין זייערע בעטלערישע בגדים, פון וועלכע עס טראגט זיך א שווערער גערוך. הינטערן הקדש ליגט א קליין שטייענדיק טייכל פון רעגנוואסער, וואס זאמלט זיך אין דער ליימיקער דאלינע, ווו עס שווימען קאטשקעס; זיי קוואקען און קערן זיך איבער אלע ווײלע מיט די געלע פיסלעך ארויף, זוכנדיק מיט די שנאבלען אינעם קויטיקן וואסער.

הינטערן שטעטל,ביים וועג וואס פירט קיין מאציעוו, געפינט זיך דער אלטער בית-עולם, פארוואקסן מיט הויכע גראזן אוןביימער מיט זייער גרויסע בלעטער, שטעכיקע געוויקסן און ווילדע בלימעלעך, וואס פארדעקן אין גאנצן די פלאכע איינגעפאלענע קברים מיט די צעפוילטע מצבות, צווישן וועלכע ס׳בלאנדזשען אפט ארום עטלעכע ציגן.

ביים האלב-איינגעבויגענעם "גדר" שטייט דער אוהל, געבויט פון ציגל און געדעקט מיט בלעך. א גרויסער הילצערנער קאסטן אין אוהל דעקט צו

יודל גרינשטין, המוכתר
עם אשתו ושנים מנכדיו

דעם קבר פונעם טריסקער מגיד. דער קאסטן איז אנגעפילט מיט מויזנטער קוויטלעך און בקשות, וואס יידן לאזן איבער אינעם טאג פון רבינס יארצייט, אדער ווען מע געפינט זיך אין אן עת-צרה, מיט הויכע געוויינען און שטילע טרערן און תפילות. דער אוהל מיט די שטענדיק-פארמאכטע קאלירטע פענצטערלעך איז אנגעפילט מיט א געדיכטן פעטן ריח, וואס שלאגט פון די פילע בוימלדיקע נר-תמידס.

פון ביידע זייטן גרעבליע ציען זיך קורצע רייען שטיבלעך, מיט שטרויענע און שינדלדעכער, פארוואקסן מיט גרינעם מאך. פאראן פריזבעס ארום די שטיבער און לאנגע גרובנס פאר די טירן, דאס רעגן-וואסער זאל אפלויפן. דא און דארט -- א שויב אן ארויסגעשלאגענע, פארשטעקט מיט שמאטעס. עס פילן זיך ריחות פון היימישע געקעכצן. ס'הערן זיך געוויינען פון קינדער, קולות פון קריגעריי צווישן ווייבער און מאנצבלען - און דער ניגון פון לערנען פון די תלמידים אין די חדרים.

אין מיטן שטאט שפרייט זיך דער מארק, האלב-קיילעכדיק, רחבותדיק, מיט פיר שורות געמויערטע קלייטן מיט אייזערנע טירן און פולע, האלב-ליידיקע פאליצעס. קרעמער אין לאנגע כאלאטן מיט מעל-פארשטויבטע בערד, מיט הענט - פון לעדער, אייזן און נאפט אויסגעשמירטע, שטייען ביי די אפענע טירן,ווארטן, אדער רופן א קונה. ווייבער, אשת-חילס, גרויסע בריהס, אין פארטעכער, פאטשיילעס און פארוקן, מיט פאררויטלטע באקן פון פרישער לופט, העלפן ארויס. פארען זיך ביי די פאליצעס און טישלעך, דינגען זיך און פארקויפן.

פאר די קראמען שטעלן זיך אויס פויערשע וועגענער מיט אויפגעשטעלטע דישלעס, אויסגעשפאנטע קליינע, פעטבייכיקע פערד, צוגעבונדן מיט שטריק צו די וועגענער, פון וועלכע זיי ציפן דאס היי, און טרייבן מיט זייערע לאנגע ווידלען די פליגן, וואס בייסן זיי די פעל ארום די פערד אוליען זיך קליינע לאשיקלעך, שיכורע פויערים קומען ארויס פונעם "מאנאפאל" מיט פלעשער בראנפן און זינגען מיט הייזעריקע שטימען.

מארק-הענדלער אין אפגעטראגענע מלבושים און היטלען, מיט צעשויבערטע בערד, נעבן זיי יונגע לייט, זין און איידעמס, וואס זוכן זיך ארייננצודרייען אין מסחר, גייען ארום, ווער מיט א שטעקעלע אין האנט, ווער מיט א פאראסאל, טאפן אין די וועגענער, דינגען א קעלבל, א זעקל תבואה, א זאק קארטאפל, א ביסל פלאקס, א בינטל חזיר-האר, אדער גאר א פורל האלץ.

ווייבער אין מענערשע שטיוול קויפן אייך אייער, הינער און גענדז פאר די באלעבאטישע הייזער. עטלערע יידענעס זיצן ביי מולטערס געבעקס, פרוכטן און גרינצייג אויף נידריקע ליידיקע קעסטלעך, רעדן, שטריקן א זאק און דרימלען אונטער.

ארום די יאטקעס זאמלען זיך אן א שיעור היימלאזע הינט, מיט אפגעקראכענע פעלן, ווארטן אויסגעהונגערטע אויף דעם ארויסגעווארפענעם פלייש-אפפאל, אויף א ביין.

די קצבים, שטארקע יידן, מיט שווארצע, געלע און גרויע בערד און רויטע פנימער, מיט פארשטעקטע פאלעס אין די שטריק-גארטלען, און יונגען אין

קורצע שפענצער מיט פארבלוטיקטע ארבל, שטייען איבער גראבע קלעצער מיט העק און מעסערס, האקן פלייש, טרייבערן, שינדן און שרייען אויף הויכע קולות.

אנטקעגן מארק אין א הויכן מויער געפינט זיך א יידישער אפטייק, ווו מיידלעך און ווייבלעך קויפן פודרע, פארפומען און שמירעכצן. ווייבער, וואס האבן מענער אין אמעריקע, קומען אהער, מע זאל זיי אנשרייבן די ענגלישע אדרעסן. אין די איבעריקע ארייגאנגען פונעם מויער, געפינט זיך א טיי-הויז פאר פויערים און יאריד-מענטשן: אן אכסניה, וואס איז שטענדיק אנגעפילט מיט אלערליי געסט – דורכפארנדיקע פריצים, סוחרים, חזנים מיט משוררים און קלעזמער, וואס פארן ערגעץ שפילן אויף א חתונה. מע זעט דא חסידים און גלאט אורחים, ארום וועלכע עס דרייען זיך יידן, וואס זוכן צו פארדינען אויף שבת.

פונעם פוילישן אפטייק דערביי, אפגעטיילט מיט א שמאל געסעלע – א געלע געביידע מיט א גלעזערנעם גאניק, טראגן זיך ריחות פון אדעקאלאן און רעצעפטן, וואס מישן זיך אויס מיט ארגל-טענער, וועלכע רייסן זיך אדורך די שווערע געמויערטע ווענט פונעם זייער אלטן קאשציאל.

די גרעבליע איז פון מיט שטויב און גערויש. דא פארן פארביי באגלעקלטע פערד מיט באלעגאלישע וועגענער, אנגעפילט מיט אלערליי פארשוינען; גוייִשע פורן, געשפאנט אין אקסן, אנגעלייגט אן דער הייך פול מיט סנאפעס תבואה פון די פעלדער. אפט יאגט אן א ברישקע מיט עפעס א טשינאווניק, אדער דער פריץ פון שטעטל אין א קארעטע מיט פערד, ווי די לייבן. לאנגע וועגענער, אנגעלאדן מיט שווערע זעק מעל און זאלץ, איבערגעדעקט מיט גראבע לייונטענע פלאכטעס, וואס זענען גרוי פון זאמדשטויב, געשלעפט פון מידע פערד, ציען זיך, ווי מדבר-קאראוואנען; ציגיינער-בוידן, וואס פלעגן אנווארפן א שרעק אויף מאמעס און קינדער, שלעפן זיך צו זייערע פעלד-געצעלטן הינטער דער שטאט. בהמות פון דער טשערעדע, זאטע מיט פולע אייטערס, גרייט צו לאזן זיך מעלקן, גייען פאמעלעך, מיסטיקן אן אויף דער גאס און פארשווינדן אין די זייטיקע געסלעך. און נישט זעלטן מארשירן דא פארביי גאנצע פאלקן סאלדאטן אויף פערד און צופוס, מיט פעקלעך און ביקסן איבער די פלייצעס, מיט מיליטערישן געזאנג.

ל. אליצקי

צו דער טוריע

א יך האב א מאל געזען אויף א יאריד
זיך וואלגערן אין שמוץ א בלויע ליענטע;
פון צווישן רעדער, קאפיטעס און טריט
האט זי ארויסגעטרויערט א געשענדטע.

ס'האט מיין געמיט פארקלעמט -- אז ווי-און-ווינד!
מיין הארץ האט, ווי א פויגל, זיך געשראקן:
איך האב געקאנט דאס גאלד-געלאקטע קינד,
וואס זי ארומגעפאסט האט זיינע לאקן;

איז נישט קיין אומגליק, קינד, געשען מיט דיר?
צי בלויט דער הימל נאך אין דיינע אויגן?
אויב ס'וואלגערט זיך אין מיסט פון מארק דיין ציר --
צי איז דיין פֿאווע נישט אוועגעפלויגן?...

דו ביסט די ליענטע, טוריע, אין מיין טרויט:
צי לעבט א ייד נאך איצט אויף דיינע ברעגן?
דיין ווערבע -- איז זי נישט קיין תליה שטאט א בוים,
און זי פארשעלט דיין וואסער און דעם רעגן?...

עס האט זיך, טוריע, אויסגעבענקט מיין הארץ,
און, ווי א רויטער שטראל, זיך אויסגעצויגן; --
ביסט ווייט און נאענט, טוריע-לאנד געגארטס --
די ווייט צו דיר פארשלינגען מיינע אויגן.

פרימארגנס חלום-אויס די רויטע פאן,
ביי טאג דערהער די בשורה פון קאנאנען
און שעפּטשע זיס ביי נאכט: זיי קומען אך --
זיי קומען פארן בלוט דעם חשבון מאנען.

מצבות קטנות

ארקה ואריה גרינשטיין

אין זו כרוניקה, יתכן גם שהזמנים והדמויות מוחלפים, אולם כל רצוננו לדלות ולתמצת את התום והטוהר והתמימות מנבכי העבר ואשר אבדו בתהום הנשייה, יחד עם אבדן כל אנשי הקהילה הקדושה.

איפה יהודי העיירה? איכם בעלי המלאכה הישרים; החנוונים המחכים על מפתן חנויותיהם לקונה; הרוכלים הזעירים המחלקים גם דגים לשבת ומכניסים תרנגולת לבתי עשירים; סוחרי היערות והעורות; איכם אנשים חסידים יראי שמים באמת, והדור החדש, העברי-ציוני-חלוצי; אתם שומרי העבר ועל גחלת העתיד גם יחד. עם קום התנועה הציונית הייתם בין ראשוני מצטרפיה; עם קום תנועת "החלוץ" - בין ראשוני ההכשרה. סדק צר נפתח לעלייה - ראשונים עזבתם בתי ספר ובתי אב ואם. למולדת! קשרכם לעם, לשפתו ולמולדתו היה מושרש עמוק בלבכם, עורר בכם כוחות גנוזים. ומה חבל! מעטים בלבד הגעתם ארצה, מתי-מספר. רובכם היה למאכולת אש הנאציזם.

ואנו הן כמשפחה אחת היינו. הכרנו איש את רעהו וידענו פרטי עברו וגלגול משפחתו עד לדור שני ושלישי. דורנו זה לא ישכחך, עיירתנו האהובה. לבאים אחרינו נחיל מעט מזעיר ממה שנתת לנו - כי טובים הזכרונות עליך, על האנשים שבתוכך.

ערב. בבית העששית המפויחת דולקת. אמא מספרת על זמנים עברו, אך אין זו אגדה. אנו סופגים לתוכנו ספורי העינויים ממלחמת העולם הראשונה והופכים אותם לחלק מאתנו, כאילו לעינינו נעשו הדברים. מלחמה. שערים נעולים. אמא מסתכלת דרך סדק צר החוצה. אני עודני רך בשנים, יושב בזרועותיה. אנו מסתכלים בנעשה ברחבה בין שורות החנויות, ואמא מספרת. "כשהייתי נערה ראיתי כיצד מכים יהודים אחד אחד. הכו הרוסים. הלכו הרוסים ובאו הפולנים - הכו פולנים. הלכו הפולנים ובאו האוסטרים - אלה הרביצו בנו והאוקראינים, ושוב הפולנים. העיירה עברה מיד אל יד. אנו סובלים מכל אחד, דם יהודי נשפך ברחבה זאת. רבים נרצחו על לא עוון בכפם. עם כל שינוי משטר - היהודים היו קרבנות ראשונים". ואנו, הילדים, ספגנו לתוכנו ספורים אלו וזכרנו אותם. לא היו אלו ספורים בעלמא. אנו ראינו זאת! וחששנו מפני העתיד. וכאשר גדלנו קצת, ידענו: מוכרחים לברוח כל עוד לא מאוחר מדי.

בחדר הגדול יושב אבא. המיחם רותח. כוסות תה נמזגות. רבים המסובים ע"י השלחן. להתייעץ באו. כל אחד עם בעיותיו: שמלקי - צריך לנסוע וכסף להוצאות הדרך אין; ראש העיירה אינו מאשר ניירות. אברהם מתאונן על עול מסיו, הכבד מדי; והסנדלר מבקש "מעות חיטין" לפסח.

הנפח תובע לדין תורה את שכנו על בניית מרפסת בשטחו הוא ומבקש כי
אבא יהיה הבורר. אבא יושב, מאזין ומייעץ. אנשים נכנסים קודרים,
מיואשים - ויוצאים כשאבן נגולה מלבם. באו על סיפוקם. התקוה היהודית
מלוותם. דיה לשיחה אחת והסערה חלפה. ואבא גם הוא מגולל לפניהם צרות
משלו וצרות כלל ישראל. "צרת רבים חצי נחמה". ואנו יושבים בחדר השני,
מציצים מדי פעם פנימה ומקשיבים קשב רב לעצותיו של אבא. צועדים על
בהונות רגלינו שלא להפריע לשיחת האנשים. יראת כבוד שוררת בבית. אמא
מציצה לפעמים ומקשיבה לדיונים. לפרקים גם היא מעירה הערה וחוזרת
למלאכתה - להכנת התבשיל. עולם ומלואו בבית.

לדי, תחסר לכם סבתא - הוי, תחסר מאד. כמה אהבנוה. בחיקה שכחנו
הכל. כאב חלף. היא היתה תמיד סלחנית, תמיד ותרנית. הבינה אותנו,
וכל זה לכאורה בקול מצווה. פניה - ללא כסוי של חמלה כביכול, אך
ידענו, הרגשנו ששוכנת בקרבה נפש אוהבת, לב כואב וחומל. האם
חייכה אלינו אי-פעם? לא אזכור, אך ידענו, חייך תחייך לנו בפנים.
"בואו, תאכלו קצת מרק" אמרה לנו, הקטנים. לא היינו רעבים, אך אכלנו.
ידענו: תושיב אותנו על התנור החם, להגיש המרק בקערות הפח, המעלה ריח
ניחוח. תסתכל בנו מן הצד ותשמח לכל כף מרק שנבלע. לפני צאתנו תרים
אחת משמלותיה ותקנח היטב את אפינו: אם מלוכלכים היו ואם נקיים. על
אף שקינוח זה גרם לנו אי-נעימות, הוא נעם לנו וצחקנו בלבנו...

הסבא ר' יודל יושב בחדרו הקטן כשעל שולחנו גליונות ניר ארוכים מאד
וכותב בריכוז - מעלה מחשבותיו. מכתב לבניו בארגנטינה. מספר
להם הכול. גם בא בטענות אליהם. נוזף על שאינם יודעים כיבוד אב
מהו. ובגמרו את המכתב הארוך מקבץ את בני המשפחה וקורא לפניהם
את המכתב. ואנו מאזינים ויודעים: את עצמו הכניס סבא למכתב. את נפשו
ולבו. היה זה מכתב סבאי. ולפעמים היה מתישב, וקורא לי ואני עודני נער
והוא אומר: "אולי תבוא אלי לפעמים, תשב על ידי ותכתוב ותכתוב... אמסור
לך הכל. תרשום את כל מסעותי בעולם וקורותי, והם רבים ומרובים, ויקראו
הבאים אחרי וילמדו רבות"... ואני חשבתי לעשות זאת. משום מה לא נעשה
הדבר, וחבל. חבל שמאורעותיך העשירים, סבא, לא היו להם הופכין. היית
לנגיד בעיירה, מקובל ומכובד, חכם ונבון, אך לא מאסת בכל מלאכה, חנות
קטנה או עסק "גדול" או - צבעות וזגגות. מיגיע כפים אכל סבא לחמו, לא
נפל למעמסה על אף אחד אף בזקנתו. תמיד עמד לשרותם של העניים והנצרכים.
כיתת רגלים לקבץ נדבות לאשה נוטה למות ולמבקש מעות-חיטין. רבים מיהודי
רוסיה עלו הודות לו ארצה. מצא לו ספוק בעשיית טובה לאחרים. הישנם כיום
בדיבור יהודים רבים כמוהו? ואנו כה בהולים בדורנו, ולא נדע אושר מהו -
אשרי הדורות בעיירה, שידעו טעמו של שכר מצוה...

ולילדי אספר איך שקדנו על הלמודים. הן עד היום אנו שואבים מלוא חפניים
ממקור זה. לנו לא ניתן ללמוד בכי"ס אחד, הכרחנו לבקר בשנים. בעברי ובפולני.
בית ספר "תרבות" - חדרים קטנים בו, ספרים מועטים, שולחנות ארוכים
וספסלים לא נוחים, אך השירה והאהבה שרויות בו. הנה עומדת מקהלת בית-
הספר, המנהל שפיגלשטין מנצח עליה, ושרים "שאו ציונה" ושירי המכבים.
השירה היוצאת מן הלב, דמעות חונקות בגרוננו. מה נכספנו אז למולדת.
מוכנים היינו אז להקריב עצמנו למענה, והיא שעמדה לנו במשברים קשים עד

היום. ומשם – לבית הספר הפולני, המרווח, המואר. היה זה לימוד מתוך הכרח. הצלב תלוי מולנו. הם מתפללים לו מדי בוקר, ואנו עומדים אתם מלאי פחד וחרדה כשראשינו מושפלים. וכך יום יום. יום יום ראינו זעמם של ילדים אלה בתפילתם לצלוב. אשמה כבדה רבצה עלינו – אשמת דורות יהודים, והם הסתכלו בנו, כאילו בידינו צלבנוהו. מה פלא, איפוא, שהקניטונו בכל הזדמנות, צבטו והכונו בכל הפסקה. המורים שותפים היו לשנאה זו. בסתר עשו מלאכת ההסתה בנו. כל זה נתן פריו בימי הפרעות. נערים אלו שחונכו ע"י המורים לשנוא אותנו ולבוז לנו רצחו אחינו והורינו בימי ההשמדה. רצחו בדם קר, היו שליחים ומבצעים נאמנים של הנאצים. הם בצעו המלאכה אף בטרם הגיעו הנאצים לעיירה. אפילו שמותיהם שמענו. החינוך נתן פריו.

ב

שלשה בתי-ספר יסודיים למדתי: אותו ביה"ס הפולני המצוחצח, הנקי, שעל הגבעה, בצל הגינות והעצים הרבים. נדמה לי שתמיד שלט שם חורף. היה שם יפה – אבל קר. עד היום עובר קור זה בעצמותי. המנהל-מראה אינטליגנטי לו, לבוש בדייקנות,כולו אומר קפדנות וחומרה. מספיק היה שיעבור בפרוזדורים הארוכים ואנו הזאטוטים נדחקנו אל הקירות. הייתי חש כאב בראשי בהסתכלי כיצד הוא מושך באזנו של נער.האכזריות במעשהו זה נשקפה ממבע פניו. השורות הארוכות של ספסלים, וספסלים שמעליהם – לא ראיתי את המורה ולא את הלוח, שלרוב לא היו משתמשים בו. יהודי יחיד הייתי בכתה זו, והשנאה אכלה בכל פה. לא שנאה, כי אם לעג וקלון. אפשר שמהם יצאו גם מרצחי הורינו,אחינו ואחיותינו. עוד בקטנותם היו מסוגלים לרצוח אותנו. אינני יודע משום מה היינו נאלצים ללמוד בשני בתי-ספר – בתרבות ובפולני. יום יום יציאה עגומה ומפוחדת לשם, ויום יום בריחת-חזרה מאותו בית כלא.

נטע ויינר (נטע שאיע אידל׳ס) והבחורים מהספריה העברית פותחים בית-ספר עברי!

לא די היה לו לנטע ויינר היותו בחור משכיל בהיותו בישיבה; לא די היה לו העיונים בספרי מאפו-סמולנסקין – אחד-העם – "התקופה" – "הצפירה". כמהה נפשו למשהו ממשי יותר: לבית ספר שלשונו שפת הקודש, ולא "חדר מתוקן" בלבד, אלא בית-ספר מודרני שלומדים בו בין היתר גם לימודי חול, והכל בעברית. והנה נמצאו לו עוזרים לדבר, הלא הם הבחורים המשכילים מהספריה העברית.

התאספנו יחד לתקן תקנות ולחשב מעשים. ובכן: בית? חשבו ומצאו שאצל אידל גרינשטיין יש איזה חדרים חרבים למחצה, וניקו ותיקנו במו ידיהם – והרי לכם בית מוכן.

מורים? גם כן בעיה! הרי הכל בעיירה יודעי ספר ויודעי חשבון ותודה לאל שאפשר להתאים מקצוע להוראה. למשל: על ליבל טבקהנדלר ספרו שהוא כותב שירים בסתר, ובכן מי כמוהו מתאים להוראת הספרות העברית? לאבא של אברהם זילבר היתה חנות ואברהם היה עוזר בה לפעמים ומכאן ידיעתו בחשבון. אמרו

שגם בתשבורת ואחוזים ידו רבה לו. הוי אומר, מורה לחשבון מבטן ומלידה. פולנית? אכן, הרשות מתנה מתן רשיון בלימוד השפה. הכרחי ללמדה, אך גם לזה נמצא פתרון: התגלגל מאי-שם בחור בשם רייכנבוים, ששרת בצבא הפולני. הוא עבר בעיירה, התאהב בנכדתו של אשע חזן ונשאר תקוע בעיירה. ברור שחייל מהצבא הפולני יודע פולנית ולכן מורה לפולנית יהיה. ובאם בית הספר הוא מודרני, הרי גם התעמלות יש לעשות. "יש!" אמרו החברה. מוטיה גרינשטיין נוהג ללבוש מכנסי גליפה צבאיים ומגפיים גבוהים חומים, ומכאן חזותו הספורטיבית. וכי מה? הוא לא יודע ללמד להניע ידיים ורגליים לפי קצב "ראז דווא טשי", או אחת שתיים שלוש? וזמרה מה יהא עליה? - לברוך גרינשטיין שהיה "משורר" בימים הנוראים אצל אשע חזן היה כינור סדוק שטרטר עליו "להנאת כל חתולי הסביבה". ובכן, ברור שהוא ילמד לשיר שירים עבריים.

ובעיקר, אם נוסף לכך היה יחד עם אברהם זילבר וליבל טבקהנדלר מתעמק בפואזיה של רבינדרנט טגורי, בשירי אלישבע (הגיורת) ושירי היינה.

ועוד ועוד עוזרים ומורים למקצועותיהם וביניהם אחד הצעירים יותר, שהתעתד לקבל פעם לידיו את מזכירות בית הספר, הלא הוא: ישראל פרישברג, בעל כתב-היד היפה וההופעה הנאה. ברור שעל משכורת לא דובר. הכל בהתנדבות נעשה, ובכדי שהתמונה תהיה אמנם שלמה, נזכרו הבחורים במורה שלהם בזמן למדם ב"חדר המתוקן", שחט שמו, שלמזלם היה כבר קשיש וגר לו בבדידות בקובל ללא מקום הוראה - והביאו אותו אחר כבוד ללמד תנ"ך, דקדוק והסטוריה עברית.

וכיתות? לפי איזה מפתח מחלקים לכיתות? ישבו על המדוכה וקבעו: יעשו בחינות בעברית ותנ"ך ולפי זה ייקבעו הכיתות. אמנם התקבל דבר משונה: בני - 8 למדו יחד עם בני - 12 ובני - 6 יחד עם בני - 16, אולם מי שם לב לקטנות כאלה. ימים ולילות הקדיש נטע ויינר להכנות הפתיחה ובעיקר להכנת נשף הפתיחה הגדול. ועוד אזכור את נאומו של נטע ויינר בפתיחה, שאמר בו, בין היתר, בבדיחות הדעת: יהודים! על שלשה דברים העולם עומד! על כסף, על כסף ועל כסף! לכן תרמו כולכם לטובת החזקת בית הספר! וזכה האיש נטע, והתקיים והתפתח בית ספר לתפארת, עד שנכנסו הסובייטים לעיירה.

ליל חורף. השלג חורק מתחת לנעלים. קבוצה קטנה, כמניין נערים ונערות, מתכנסת להישבע שבועת-אמונים לתנועת השומר-הצעיר. האיש אשר הקים את התנועה, בטריסק נולד, אבל משום מה נראה לנו כמגיע מעולם אחר, מכוכב אחר. קסמו לנו דבריו. קסמה לנו שירתו. נשמענו לפקודתו. כל שיר שהביא לנו התרונך בנו לילות וימים, וכל דבר שסיפר לנו היה לנו כאותה אגדה על עשרת השבטים מעבר לסמבטיון. נדמה לי שפה נבנו חיינו. פה קנינו מושגים חדשים על אהבה, בנין משפחה, אהבה לעבודה, לחקלאות ולטבע, ומעל לכל - כמיהה עזה לארץ-ישראל. הקרקע בערה מתחת לרגלינו - חשבנו שמא לא נספיק להגשים החלומות. וכך, כבר בגיל 15, מצאתי את עצמו בהכשרה חלוצית. בתמונה שלפני אני רואה את כולכם - שעיה, הרצל, חוה, פרומה, חנה, משה, שמואל ועוד עשרות נערים ונערות, טובים ותמימים ומאמינים. עומדים אנו על הקרח ונשבעים - לעלות, ויהי-מה, לארץ ישראל. אני ועוד בודדים הגענו. אתם לא זכיתם לכך. מה צובט זכרונכם בלב!

שדרה ישנה בטריסק, והיא מובילה עד לתחנת הקמח ההרוסה, והיא מובילה עד לפני הרכבת והלאה, הלאה משתרע גן פרי עתיק-יומין - ואני כה אהבתי את חדשי הסתיו שלפני רדת הגשמים, בטיילנו זוגות זוגות באותם השבילים ובהריחנו ריחות פרי בשל - ואנו טרם בשלנו. היו לבכות פתוחים. שיחה מלאת געגועים. הו, הכיסופים האלה למשהו מצוי - ונעלם כאחד. מה חסר לבני לנעורים אלו מלאי חדוות-עצבות הנעורים בעיירה קטנה זו. ירח מלא מציץ בין העננים ועיניים שובבות עוקבות אחרי שביל החלב... בהצטלבות הדרכים הובילה דרך שניה לנהר - לטוריה - לא למקום הרחצה של הנשים בכותנות לעורך, אלא לגשר, למקום הרחצה העמוק, לאי-קטן. בלילות אתה מלווה אותה ל"פארשטאט" ומתמהמה קמעא ע"י הגשר. ונשארים שם עומדים וחולמים. מספרים זה לזו מדאגות הבית - בכנות, בפשטות. כמה פשוטים ולא מסובכים יכולים להיות החיים. הדרך היתה נהירה. אמונה בדרך זו בחיים ללא ספקות, בחצות אתה דופק בדלת. הבריח הוזז וראשו של אבא, מודאג קמעא, נטוי לקראתך בפתח. מציץ בעיניך ובוחן את אשר עבר עליך הלילה, אך ללא אומר ודברים. עולמות לכאורה שונים - אך הורינו הבינו אותנו. לא הפרידה "תהום" בינינו. הם הבינו לרוח צאצאיהם, שפניהם לעולמות אחרים.

לא היו בתי חרושת ופועלי-תעשיה בעיירה. היו בה בעלי מלאכה על כל המקצועות הידועים והנחוצים, בחלקם עבדו בעיירה ובחלקם נדדו מכפר לכפר למצוא פרנסתם.

וגדלו הבנים והיו עוזרים לאבא. גדלו הבנות, רכשו מכונת תפירה ותפרו כלי לבן ובגדים לחתונות וסתם לחגים, ושרו בעת התפירה: "איך ניי בייטאג, איך ניי ביינאכט, קיין חופה-קלייד זיך נישט געמאכט". קרה גם שהתחלפו הבנים במקצועות הירושה: בן הנגר למד נפחות ובן הנפח למד נגרות. אולם הכול נשאר "במשפחה". העיקר עבדו קשה והרבה שעות ותמיד חסרו כמה זהובים לצרכי שבת. וזוכר אני איך אחד הנערים היה אומר: יש לי שני דודים - דוד שחור ודוד צהוב, כל-כך הייתי רוצה שייפגשו יחדיו, אך לעולם אינם נפגשים. ומי הם הדודים? הדוד השחור הלא הוא הלחם, והוא מצוי בבית מיום ראשון עד יום חמישי, והדוד הצהוב הוא השמן והוא ישנו בבית רק ביום חמישי וששי. חלומו של נער...

והנה ל"פאלק׳ס ביבליאטעק" החלו להגיע ספרים ביידיש: המניפסט הקומוניסטי, פאליטישע עקאנאמיע של זאקס, המטריאליזם ההיסטורי של פלכנוב, וגם ספרונים וחוברות דקים, ועלונים, שעברו בסתר מיד ליד והתחילה ההתעוררות, מלחמת מעמדות! קשה היה להם לבנים למצוא את המנצלים בעיירה. אולם לפחות כמה דברים יש להגשים. לעבוד רק 8 שעות ביום ולחוג את האחד במאי. והחלט באספת הבנים: די! ממחר איך עובדים מעלות שחר עד מאוחר בלילה ובאותו יום אחרי ארוחת הערב (תפוחי אדמה בקליפות, כרוב כבוש, דג מלוח ושמן צהוב) האבות מדליקים את עששית הנפט ומתחילים בעבודת הלילה. והבנים? אלה לבשו את חליפות השבת שלהם ואמרו: די! אבא אנו הולכים לביבליאטעק. נאנח האב, העלה את שלהבת המנורה, תפש בידו את המקצועה הגדולה, וכה עמד והקציע עד מאוחר בלילה.

באותו שבוע חסר עוד זהוב אחד בשביל להכין את השבת.

והנה הגיע האחד במאי, קמים בבקר – ראו! ראו! על תחנת המשטרה מתנוסס דגל-אדום... היה זה אחד הבחורים שידע את המבואות לגג המשטרה ומבעוד לילה תלה את הדגל האדום. מסתובבים הבחורים לבושים בגדי חג עם סרט אדום מתחת לדש. ואחד מראהו לשני בהחבא ליצירת הברית. ושוטר היה בעיירה, ז׳פקה שמו, סנדלר היה לפני היכנסו למשטרה והוא את כל הנעשה בעיירה ידע. החל הוא מחזר על פתחי בתיהם של בעלי המלאכה ומבקש: רחמו על בניכם, הרי הם, חס ושלום, לבית הסוהר יגיעו, מכינים כבר משהו כזה, גם לי לא מספרים.

נאנחים האבות, נאנח השוטר. מה לעשות? זמנים חדשים, רעיונות חדשים, צרות חדשות...

ואיפה מתאספים באחד במאי? ביער קולטשון. שמה יבואו נציגי העיירה לאנשי הכפרים בסביבה ויסבירו להם על סוציאליזם, ועל העולם החדש, ועל המלחמה במנצלים. התאספו הכפריים ושומעים; מדבר בחור יהודי מהעיירה על ניצול ועל רמאות, על מלחמה באויב המעמדות ובשלטון, ועל העולם החדש והיפה.

מניעים הכפריים בראשיהם: נכון! נכון! באמת, בחנות רימו אותו במשקל, שלמו לו פחות מדי בעד הפרה, ואת עגלת העצים קנו בחצי חינם. ויי"ש בבית המרזח אין נותנים בהקפה. כן! כן! נראה להם ליהודים האלה משפט צדק...

ובבוא היום, אכן הראו... ועוד איך הראו! כך הם הבינו את שליחותם של הבחורים היהודים הטובים...

י! אמר יהודה ליב גינזבורג, הנגר המעולה היודע ספר, שהיה אז גם ה"סאלטיס" של העיירה, מספיק לנו לשבת במקומות הנחותים בבית המדרש הכללי. גם אני רוצה להגיד את "המלך" הגדול לפני העמוד בימים הנוראים, ולא שתהא זאת זכותו הבלעדית של שמחה ברכה׳ס, גם אנחנו רוצים ששי ומפטיר ושלישי וחתן בראשית והגבהה.

ושלא יעשו טובות עם קצת "עיך יעקוב" שלהם. נקים לנו בית כנסת לחוד, ואם יתנגדו הבעלי-בתים והכלי-קודש, גם רב וגם שוחט נביא לנו משלנו. החברה-קדישא במילא בידינו, הבעלי-בתים המפונקים לא יכולים להתעסק בזה. אבל כסף? איפה לוקחים כסף? מילא! עבודה, כל בעל מקצוע יתן חלקו, אבל לבנים ועצים וכו׳ – הרי לזה כסף יידרש.

נמנו וגמרו. מה יש? על יד הפאלקס-שולע יש להקה תיאטרונית בראשותו של שאיע סאמט. על יד בית ספר תרבות יש להקה בהדרכתו של אברהם זילבר, והם מופיעים ועושים כסף, הבה וגם אנחנו נעשה כמוהם. התחילו בהכנות, הגיע הדבר לאזני הרב והוא קרא אליו את יהודה ליב ושואל: סטייטש? הייתכן? הבטיח לו יהודה-לייב שני דברים: א – לא ישחקו נשים וגברים יחד; ב- לא יחללו את השבת. המחזה שנבחר היה כמובן ביידיש: "עקידת יצחק". הבמאי היה

כמובן יהודה-לייב בכבודו ובעצמו. ברור שהוא ישב והתיעץ רבות עם חבריו למקצוע, שאיע סאמט ואברהם זילבר. הם היו בעלי נסיון וידעו ליעץ.

והרי ההרכב: אברהם אבינו - יהודה-לייב; שרה אמנו - שלום שערער (כיוון שלא גידל זקן); יצחק בנו - הבן הקטן של יהודה-לייב (למען הרגש והכנות); הגר - יחיאל בונצר (גם הוא היה גלוח והיו לו אף ושפתיים וקול ותנועות של אשה); מלאך אלהים - ברוך דער געלער (היה לו זקן אדום וגדול ובאמת דמה למלאך כשהדביקו לו את הכנפיים); ישמעאל - בנו של הרשלי איפילינר ושלום שערער (שניהם היו ספרים וברור שקרבה להם למקצוע הזה). תפאורת ותלבשות תכנן יענקל מוסלין שהיה צלם ולמד גם ציור. ליווי מוסיקאלי - במצבים הליריים (העקדה, וכששרה אמנו יושבת לבד): הרשלי איפילונר והגוי (לא זכור לי שמו) שניגן בחצוצרה בחתונות יהודיות. ברור שחוץ מזה היו עוד "ארטיסטים וסטטיסטים" למיניהם שמילאו את כל הבמה והאינטערקוליסן (מאחורי הקלעים): נו! התחילו בהכנות.

באותו פרק זמן גמרו מוקדם את העבודה והתאספו ל"פראבעס" כשיהודה לייב מנצח ועשן המאחורקה מיתמר, וביד חזקה ובזרוע נטויה ניהל הבמאי את עבודתו. סוף סוף מתקרב יום ההצגה, ומחליטים לחזור על הפתחים כמנהג יהודים, ולמכור כרטיסים. הולבים יהודה לייב, מוסלין האב וברוך "דער געלער", מטפחת גדולה אדומה ביד אחת ופנקס כרטיסים בשניה, ולמען האמת לא היה בית שהשיב את פניהם ריקם, לא היה אדם בעיירה שלא היה לו כרטיס להצגה. הכל רצו לחזות באטרקציה המיוחדת במינה והכל - בסלחנות וברוח טובה.

האולם מלא על גדותיו, תזמורת עם חצוצרה, קלרנית, תוף וכנור מנעימים את הצפיה. פעם ראשונה רואה העיירה קהל מגוון כזה, מכל השדרות, המפלגות והגילים.

וכשהוזז המסך והתגלו יצחק ושמואל כשהם מקפצים כתיישים (מצחיקים) ושרה אמנו (שלום שערער) והגר (יחיאל בינדר) רבות ביניהן כמנהגן של נשים צרות כמימים ימימה, מיד פרץ הקהל הרב בצחוק רם. שקט השתרר בקהל ברגע שהופיע אברהם אבינו בכל הדרו עם הגלימה הלבנה עם פסים כמו בטלית, ומקל ארוך בידו. נעים היה לשמוע את קולו השלוו, הרווי כאב ויראת שמים.

אולם ההתרגשות האמיתית אחזה בקהל בעת ההכנות לעקדה. פה ושם נשמעה בכייה באולם, וכשהופיע מלאך האלהים (ברוך דער געלער) עם הכנפיים שנתפרו לו מכנפי אווזים ואמר: "אל תשלח ידך אל הנער" (בעברית), רווח לכולם ואבן נגולה מן הלב... "יישר כוח" ר' יהודה לייב, נאמר לו מכל העברים בגמר ההצגה, אלא שר' יהודה לייב ביקש רק לדעת מה אומרים שאיע סאמעט ואברהם זילבר המומחים, כי מה מבין כבר הקהל... "יישר כוח" ר' יהודה לייב אמרו חבריו, בעלי-המלאכה, "אם ירצה השם" בימים נוראים תגיד אתה את "המלך" ואת "פתח לנו שער".

ואכן, ברוב הימים שעה אלהים לתפילתם ונפתחו שערי שמים והם אספו לתוכם את נשמותיהם הטהורות והזכות של יהודים טובים ותמימים אלה, שהורגו כצאן-טבחה - ואין מציל.

ום ככל הימים. עומדים בפתחי החנויות, לא מצפים אפילו לקונה, כי יום רגיל היום, לא שוק ולא ערב חג, וידוע שקונים אין.ובכן, מתקהלים בחבורות ועומדים ומשוחחים. ועל מה משוחחים? על אחד שפשט את הרגל, על השני העומד לפשוט את הרגל, על הגבאי החדש שלא נתן כיבוד הגון, על המת האחרון והסעודה הגדולה של החברה-קדישא. על זה שקשה להשיג גמילת-חסד מיום שוק אחד לשני, וגם על המיסים של גרבסקי וכו׳. ובין החנויות סובבת לה אשה גדולת-ממדים עם קערת תירס מהבילה. אך למי יש בידו 10 פרוטות לקנות תירס, סתם ביום חול, שאינו לא יריד ולא גנוסיא. עומדים ומדברים גם על אחד מבני העיירה שנעשה סופר גדול באמריקה, ויש אומרים שהוא מוציא אפילו פרנסה מזה. היום הוא הגיע לעיירה, ואומרים שמתנות יפות הביא למשפחתו. והנה, הביטו, באמת. הוא בא. עומדים המתקהלים כולם ומסתכלים בהליכתו. הנה זישקה וויינפער בכל הדרו האמריקאי, עם כובע הקש רחב-התיתורת, עם החזיה הלבנה, הנעליים המשפוצצות החומות, וכל חזותו אומרת שביעת רצון מעצמו וקצת בדיחות הדעת. נו? שואל הוא את המעגל המקיף אותו, וואס מאכן יידן? והנה נגלתה לעיניו האשה עם קערת התירס, רומז לה זישקה באצבעו, היא ניגשת ומושיטה לו תירס אחד, "נייך!", הוא אומר, "אלע! איך קויף אלע! יידן, זייט זיך מכבד!" ובין רגע התרוקנה הקערה. זישקה משלם ויהודים מסתכלים, אוכלים וחושבים: "האט איר געזען א זישקה, א אמעריקאנער גביר. געקויפט מיט אמאל אלע קאטשענעס!"ומוכרת התירס פניה צוהלים. היא עומדת וחושבת לה: אוי גאטעניו, הלוואי יעדן טאג אזא משוגענער אמעריקאנאר, וואלט כאטש געווען פרנסה.

מחייכים ושמחים יהודים, מתלהבת לה השיחה של המעגל שבמרכזה זישקה וויינפער. תאבים הם מאד לדעת איך עושים פרנסה באמריקה מכתיבת מעשיות ביידיש. אלא שזישקה נותן להם לדבר ולספר, בין לעיסה וכרסום. הוא עומד ומקשיב וממצמץ בעינים פקחיות ונהנה.

שלשה המה נפלאו ממני... דרך הנשר בשמים. דרך נחש עלי צור...ודרך יריבים בעיירה. קטביים בדעותיהם היו השנים, בדרך אחת צעדו,דרך העסקנות הצבורית לשמה. צעדו במקביל, לסרוגין, בנסיונות הכשלה הדדית, בנצחונות גדולים או קטנים אחד על השני, ונקודות ההתנגשות הסעירו לא פעם את העיירה כמרקחה. לכאורה, כה תמימה היתה הגישה, כה קטנים המושגים, אולם בעיניהם - שאלות חיים ומוות היו אלה.

כששאלת את האחד (נציגם של הציונים בעיירה) על השני, ואמר לך: זה? זוכרני בבואו אלינו עם מכנסי החיילים הקרועים מרוסיה והוא עני ואביון ושיחקה לו השעה ומצא לו איזה גרף הולל, והתעשר על ידו בעסקי יער. לימד את לשונו לדבר צחות בלשון המדינה, מהדר לו בבגדי יושבי-כרכים בימי החול, וזה את רגלו ידחוק?

והשני, פאלקיסט-בונדיסט-יידישיסט-קומוניסט, מה בפיו על יריבו? כלום לא שמעתם? - יגיד לכם - "על מעשה השומן הידוע"? ודי לחכימא... ובכלל ככינויו כן הוא: קנאק ודי!

קטנה ועניייה היתה העיירה, מרבית תושביה על יום השוק היחידי בשבוע יחיו, והמצרך שהיה מצוי בשפע – הוא הזמן. מכאן חלומות על עקירה למדינות הים וחלומות על זמנים טובים שיבואו (מהפכה) ומכאן ציונות – חלוציות – עברית – הגשמה.

ופני העיירה בימים כתיקנם – "מסתובבים" ו"מקהילים קהילות". אולם תוך החידלון והאפס הכלכלי – מוסדות, מפלגות, בתי ספר, ספריות. את תוכן החיים מלאו אלה ושותפים להם זקן ונער, הכול מוגדר ופעיל בשטחו הוא. ואם בשטחים מדובר, הרי שגם בשטחי מריבה עסקינן, והם רבים לאין ספור: סכסוכים מסביב לגבאות בבתי כנסת, בית-כנסת נפרד של בעלי-מלאכה, "שמאליים" וכו׳. וקרה שגם שו"ב בשביל הציונים על כל זרמיהם הביאו, ועיקר העיקרים – בתי הספר. בית ספר ממלכתי ללא תשלום היה, אולם אנשי העיירה – לשני בתי הספר, ביידיש ובעברית, את ילדיהם בתשלום שלחו, ומלחמה בין המחנות מסביב לבתי הספר, על גדולות וקטנות, מעשים בכל יום היו. לכאורה מה חשוב להם לשוללי הגלות הציונים ולשוחרי המהפכה הסוציאליסטית, באיזה סדר יצעדו בתי הספר בחגיגות ה-3 במאי, שהוא חגה הלאומי של פולין האנטישמית. אולם גם על כך מלחמה עזה ניטשה, מי ראשון ומי אחרון בתהלוכה יצעד. ואם כל זה לא די לכם, הרי שתי להקות להצגות תיאטרון המחנות הקימו, וניטשה המלחמה על קבלת אולם ההצגות היחידי בעיר במוצאי החגים.

והואיל ולמחנות דוברים ונציגים נדרשו, טבעי שהשניים, שהם "דוברים" מבטן ומלידה, קבלו עליהם את התפקיד שלא על מנת לקבל פרס.

ימי בחירות כי יגיעו – ובאלה נתברכה העיירה למכביר – בחירות למועצה מקומית (גמינה) וועד הקהלה, "יתומים – קאמיטעט", גבאות, בחירת שו"בים, רבנים, חברה-קדישא, מסי קבוצה, בנק מקומי, מעות חטין וגבאי ראשון ושני ואולי גם שלישי, וכו׳ וכו׳.

ימים ולילות הקדישו השניים, כל אחד למען נצחון המחנה שלו, וגם לא מעט למען הנצחון האישי.

ומי בעיירה לא יכירם? אחד – בן למשפחה ענפה, מושרשת, פעיל ודינמי מטבעו מדבר על מדינות הים, על ערי גליציה ווההלין, ועל העיירה הקטנה השואפת להתבססות. וכה נע האיש מעלה מטה, וכפי שהוא בעצמו הגדיר – מעל לסוס ומתחת לסוס.ביתו עם הסאמוואר (מיחם) – רשות הרבים היה ופתוח היה לכל מבקש עצה ולכל מי שדאגה בלבו. ועסקי צבור למכביר היו. עניינים דתיים-חילוניים-מפלגתיים-משפחתיים ועניינים שבינו לבינה; סכסוכי עגלונים, בעלי מלאכות, סוחרים וירושות, ובכל שהעיירה התברכה בהם, והכול תוך שתיית התה ועישון הסיגריות נחתך. ואם פעם, בגלל סכסוך עם הציונים מועמדותו לנציגות בקהילה נפסקה, הרי רשימה פרטית משלו הקים, כי מה הוא ומה חייו בלי עסקי צבור?

והשני – המבוגר במשפחה העשירה שבעיירה, שבעה אחים חסונים, יפים ואינטליגנטיים בעיירה – והוא המבוגר שבהם. ואת המפלגות הסוציאליסטיות בעיירה שבעה אלה הקימו. אחד מורה, אחד עסקן, אחד ספרן, אחד מזכיר, אחד סתם

נדבן ופטרון. וידוע היה בעיירה, בית הספר היידישיסטי, הספריה, להקת התיאטרון והבונד והפאלקיסטים - בחסות המשפחה הזאת היו כולם. ובמסירות ובנאמנות עשו אלה את מלאכתם! לכאורה פרדוקסאלי הדבר, שכן פעולתם ודעותיהם הרי בניגוד למעמדם הכלכלי היו.

ובלטו מאוד האחים בתלבושות מהודרות, בתסרוקות המסודרות, בניב העדין בקרב בעלי המלאכה והפועלים המחוספסים, אבל במציאות העיירה הדבר היה פשוט ומובן.

ובכור האחים, ראש-וראשון לאחיו בעסקי ציבור, כי יפתח את פיו בפולנית הרהוטה שלו בישיבות המועצה המקומית (גמינה), הרי שגם הגויים, ברוב דרך-ארץ, למוצא פיו הקשיבו, וכשהחליט להעביר משהו, יהא לבכם סמוך ובטוח, שאת שלו לרוב השיג, כי מן הרב, מנהיגי הבונד ועד שר הפלך (סטרוסטה) דבריו נשמעו, ובעברו ברחוב ובעקבותיו ריח הבושם המיוחד לו, עיניים רבות אליו נישאו, זה אומר: בטח משהו חדש מתבשל, וזה במחשבה: אולי בן זוג לבתו יהיה? הרי לא בת אחת בעיירה - הבחור הזה, נסיך חלומותיה היה.

כאלה היו השניים. הם היו ממשיכים בוודאי בפעולתם זו, וביריבותם, אלמלא שלהי הקיץ1939...

והקול עבר בעיירה: הגרמנים הגיעו! ומה יהיה עתה? ונשואות העיניים אל השניים: מה יגידו הם?

המוני כפריים אוקראינים בעינים חמסניות בעיירה משוטטים, ונדמים הם כעופות טרף החגים מעל שדה הקרב מחכים לפגרים...

והשניים כל קשריהם עם בעלי הדעה הפולנים והאוקראינים, כל הידידות רבת-השנים שלהם אתם כאיין וכאפס היו, נמוגו כשלג דאשתקד.

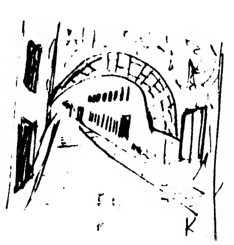
ומי יודע, אפשר שהשניים עשו דרכם בצוותא לתחנת המשטרה הגרמנית. אפשר שהוטלה עליהם המשימה להוות יחדיו את היודנראט בעיירה, וכי מי עוד כמוהם מתאים לכך. ואולי במקום אחר הצטופפו - ישבו שבת אחים גם יחדיו לפני סופם האיום. כי מהי יריבותם הפעוטה מול ידידותם הרבה, בלכתם יחדיו, אחים לגורלם, בדרכם האחרונה...

8

193. בשנה זאת בקרתיך, עיירתי. ראיתיכם בני משפחתי. היה זה בחדשי האביב, עת הפשרת השלגים. כתמים לבנים מקיפים העיירה סביב כגדיים לבנים, וביניהם אדמה שחורה מבצבצת. לפרבר אין להגיע דרך הקרח. אותה שמש, אותם שמים, שמי הנעורים, והבתים, לא נוספו בתי קומותיים. אותם הבתים. על הגגות נוספו כתמים בהירים, סימן לתיקונים שנעשו. גדרות העיירה מסויידות לבן. על חוטי הטלפון והחשמל צפרי האביב, אך לא ידענו כי היה זה אביב אחרון ליהודים. נסעתי באותה עגלה של מנדלי המתנדנדת בכביש הרעוע, ולבי הומה בחזקה: האם עוד אראכם בני ביתי? האם עוד אמצאכם, יהודים? חשבתי בלבי.

וכאילו לא אירע דבר. הכול במקומו עומד. רק אחת. רבים נוסעים מביתם, מי לאמריקה ומי ארצה ומי לעיר גדולה יותר. הבנים העשירים עומדים עדיין במרכז העיירה, מקושטים בבגדי האופנה האחרונה ומפריחים עשן סגריות. עולמם בטוח כאילו. אך הנוער כולו תוסס. ביה"ס מתפתח. הכל חולמים על העלייה, וההורים מבקשים "קחנו לשם, אליכם". וסבא מבקש "גם אותי קחו! תראה עוד ארויח לחמי"... ואני חושב לי: אגיע ארצה ואזרז בואם. לא חשנו בסכנה האורבת, באסון הרובץ בפתח. עוברים הם לפני אחד אחד. הנה זליג סאס מחלק הדגים - דגים מובחרים ללקוחות מכובדים; ישכר טבקהנדלר יוצא החוצה וכולו אומר כבוד ונקיון. משמיע, דרך אגב, הלצה פקחית. עוסק בשעות הפנאי בדברים של מה-בכך - מתקן מכונות קטנות, מציתים ואפילו שעונים. שלו ושקט הוא. בשבת שוב מצאתי את מטריפון הנכנס כבן-בית לבית הכנסת, מדליק ומכבה נרות השעוה והמנורות, כאילו אחד משלנו היה. משה שמש בעל הקומה הזקופה הקפדן ומפיל-פחד עלינו הילדים בשעת התפילה - אחר הוא לגמרי במאפייתו, במכרו כעכים טריים. אלקה שנגבוים יושבת בחנותה הקטנה ומחכה לקונה שיקנה קופסת סגריות. כל היום היא מחכה וקונה - אין. בית המלאכה לשמן רועש אצל שפס. גויים באים מהכפרים ומביאים פשתן. ברצ׳יק עדיין מסתובב בפרוותו - האביב טרם הגיע בשבילו. מחפש בני כפר לקנות מהם החוטים. שמלקה גייליס טרם התחתן, בנרתיקו כמה טליתות וציציות, מפזם לו ניגון חסידי. מרננים אחריו "עובר-בטל"! גרבסקי פתח לו קואופרטיב גדול ומתחרה בחנוונים הקטנים, והנפחים השמחים בחלקם באים ביום חמישי לעשות קנייתם לשבת. עובדים קשה, ומרוויחים מעט. ליובקה הסנדלר - משפחתו גדלה בלי עין-הרע. עוד 3 נוספו ודירתו קטנה כמקודם. עוני ודלות. והצעירים המתבגרים שעברו את בית-הספר והחלוץ - "בחורי המשי" מסתובבים בערב מקושטים ולא נהירה להם דרכם בעתיד. ובבית המיחם ממשיך לזמזם, וסביב לשולחן יושבים אותם האורחים ומשוחחים על אותם הענינים, כאילו לא אירע דבר. עולם כמנהגו נוהג. לאף אחד לא שיחק המזל, ויש שירדו מנכסיהם. ואותן הבחירות לקהילה ואותם המועמדים. אותו הריב סביב השוחט, שהובא בניגוד לרצונם של בעלי הבתים ובתמיכת בעלי המלאכה. אותו הריב בין הציונים והבונדאים...

והגיע ערב הפרידה, אמא שכובה על מטתי ומזילה דמעות, דמעות פרידה, ואני לא ידעתי שזה לילה אחרון להיותי אתה, לא ידעתי, ששוב לא אראה את יקירי, את כל יהודי טריסק, לעולם. ומה נעמתם לי ימים וחדשים שביליתי אצלכם, יקירי. עוד פעם ראיתיכם בעניכם, בסבלכם, אך גם בשורשיותכם ושאיפותיכם, ששוב לא נתגשמו לעולם...

משה וויינר

מעשים ומחדלים בעיירה

קשה היום, לאחר עשרות שנים מאז עזבי למעשה את טריסק בצאתי להכשרה, לכתוב על העיירה, על אנשיה, על קרובים וידידים שהיו יקרים לי מכל.

היו כמה גורמים אובייקטיביים שהשפיעו על טריסק עיירתנו שהיתה עיירה מיוחדת במינה, שלא ככל העיירות בווהלין שבפולין. א. מיקומה של טריסק: טריסק השוכנת בין שתי ערים גדולות על אם הדרך **בין** קובל ללודמיר. נמנע ממנה להתפתח מבחינה כלכלית, שכן הפריפריה שלה, אוכלוסי הכפרים, נסעו ברובם לערים הגדולות לקניית צרכיהם במקום לטריסק. ב. הרכב האוכלוסיה: בעיירה קטנה, שמנתה בסך הכל כמה מאות משפחות, הרי שחמישים אחוז ויותר היו נוצרים ובתוך כמה מאות המשפחות היהודיות היו הבדלים סוציאליים ניכרים ביותר. היה בטריסק מה **שקוראים** המעמד הבינוני והפרולטריון כבכל עיירות פולין הקטנות המורכבות מחייטים, סנדלרים, נפחים ובעלי מלאכה אחרים. ג. מקום משכנו של הרבי הטריסקאי. ואל יהא דבר זה קל בעיניכם. חצר המגיד בעיירה הטביע את חותמו במשך שנים רבות על חיי העיירה. חלק גדול מהאוכלוסיה הוציא פרנסתו מחצר הרבי, וכמובן שחיי העיירה התרבותיים והחינוכיים התנהלו ברוח זו.

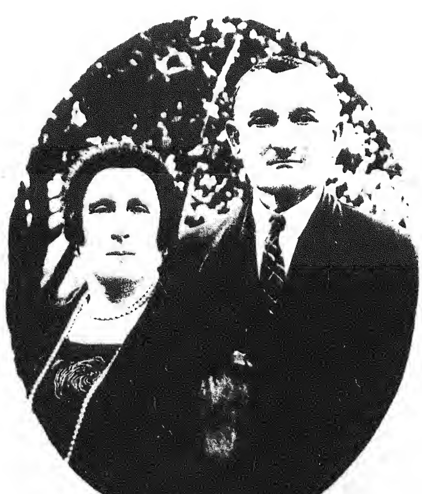
אולם כבר אז קם דור של צעירים מרדנים והוא דור ההורים שלנו ז"ל, וטריסק, ככל יתר ערי פולין בשנות ה–20, מתחילה לחיות חיים פוליטיים–חברתיים ערים. עם הראשונים שהניחו את היסודות ואח"כ בנו חיים ציוניים בעיירה נמנו גם אבי ז"ל וחבריו. הולך ומוקם בית הספר העברי הראשון בעיירה וילדי העיירה מתחילים לקבל חינוך שהיה זר לגמרי עד כה לאנשי העיירה, שחיו במסורת ה"חדר". בפעם הראשונה בתולדות העיירה שומעים על ספר עברי, מגיעה לטריסק קופסת הקרן הקיימת הראשונה ומוכנסת לבתים לצד קופסת ר' מאיר בעל הנס וכו'. הצעירים התגייסו לעבודה חינוכית–תרבותית. נוסדה הספריה הראשונה העברית בעיירה, והמלה העברית נשמעה מפי תינוקות של בית רבן. הרעיון הציוני היה למציאות, וראשוני העולים החלו להתכונן לדרכם. נער הייתי כאשר נערכה מסיבת הפרידה למשפחת אייקר (אקרמן–כיום בארץ). באותה מסיבה (בביתנו) התנוססה חתימת אבי ז"ל על אשרת היציאה מטעם ההסתדרות הציונית. איחלו למשפחת אייקר שלא יהיו הרבה זמן בודדים מעיירתנו בארץ. רבה היתה אז השמחה, אולם אף אחד מהדור ההוא, מהורינו, לא זכה להגיע למחוז חפצו.

ושנים חלפו. רעיון הציונות הפך למציאות בטריסק, ורבו המצטרפים. אולם יחד עם זאת יש לציין את עיקשותם של מספר יהודים (ושוב אבי ז"ל ביניהם) שבמשך שנים רבות ניהלו מאבק קשה עם גורמים שונים בעיירה, שניסו למנוע החדרת הרעיון הציוני בעיירה. הוקם בי"ס "תרבות" והחל מאבק על נפש הילד בעיירה, לחנכו כיהודי זקוף קומה. וזכורים לי ספורי אבא ז"ל על הוצאתו מבית כנסת על דברים כגון אלה. אולם הודות לעקשנותם של אותו קומץ חברים (אבי, גרינשטיין, טבקהנדלר, הירשל זילבר, קגן ואחרים) קם בטריסק דור צעיר, מתמרד, אשר בכוחות עצמיים החל לחיות חיים חברתיים תוססים. קמו

תנועות נוער ציוניות וטריסק מתחילה לשלוח את ילדיה הראשונים להכשרות החלוץ בערי פולין ולעלייה.

זכור לי יום השבת עת ראשוני החברים שעלו ארצה, הכל בעיירה מלווים את העולים לתחנת הרכבת, מהלך של כמה קילומטרים ברגל, ובפי כולם התפלה: להתראות בקרוב בארץ. אך לא רבים זכו לחיות עמנו כאן. על-אף שקיים היה קשר אמיץ מאד בין הורים וילדים בלי יוצא מהכלל, ולא היתה קיימת מסורת של עזיבת בני משפחה ויציאה למרחקים, גורם שקבע הרבה גם ברגעים קשים מאד, שמשפחות לא יכלו להיפרד, וזה שקבע את גורלם המר. גם עובדת המצאותו של תא חזק של הבונד בעיירה, שהיה בתקופה ההיא בפריחתו בפולין, ואשר ריכז סביבו את רוב-רובו של הנוער העובד ומהשכבות העניות בעיירה, מנעה הוצאת צעירים והעברתם לחיי נוער ציוני, והכוונתם לעלייה ארצה. ולא מעטים נשארו כתוצאה מכך. הצליחו לעלות רק קומץ קטן של אנשים בתקוו שהשרשרת תימשך. ולבטח היתה נמשכת, לולא השואה הגדולה שעברה על אירופה ואף על עיירתנו האהובה הקטנה לא פסחה.

הנה היא עומדת כמו חיה לנגד עיני, כמו לנגד בני עיר אחרים, בודאי. חיה ותוססת וכמהה - למגינת לבנו, בזכרון בלבד...

יעקב וסאסל סגל מאמידי העיירה. הורים לשבעה בנים, כולם עס-קנים. בנם בכורם זלמן (למטה) ייצג את הקהילה במועצה במשך שנים רבות.

סיפורי אבא ז״ל, שיליד טריסק היה: "כשהגעתי לגיל ההתיצבות לשרות צבא הצאר באתי עם אמא למגיד זצ"ל לקבל ברכתו. הכוונה היתה, שבזכות ברכת הצדיק אשוחרר מהשרות בצבא. המגיד הכיר וידע על בוריים את ילדי טריסק, כי היו סמוכים על שולחנו בילדותם - גודלו וחרנכו סמוך לו. הייתי בחור בריא וחסון וידע הרבי כי ברכתו לא תעמוד לי ולכן ברך אותי ברכה מציאותית. וכה אמר: בני, לך בריא! ותחזור בריא ושלם. ברכת הרבי התקימה פשוטה כמשמעה - 5 שנים שרתתי את הצאר ובשובי הביתה לטריסק התחתנתי עם בת כפר וורביצ׳נה הסמוך לטריסק.

הכפר שוכן 15 ק"מ מטריסק. מנייך, ואולי למעלה מזה, של יהודים בלב כפר אוקראיני. כפר מטופח להפליא. כולו שדות ויערות, גני ירק ופרחים לרוב. והעיקר שפע גני הפרי - והצטייר הכפר בעינינו כגן-עדן. חיי עבודת שדה היו לאכרים ואנו, בני סוחרים זעירים, חיינו בחיק הטבע ללא דאגות. היינו חלק מהנוף, המשרה מאוירתו עלינו, כשבערבים אנו שומעים שירות האוקראינים, המתמשכות ומכניסות אותנו לאוירה רומנטית. ברכת יעקב ועשיו נתקימה במלואה בכפר אוקראיני זה.

יהודי וורביצ׳נה, אבותינו ואנו הדור הצעיר, התבלטנו בין הגויים והיינו מהם משכמנו ומעלה בידע, בהווי חיים ובמעשים טובים. ראיתי את כפרנו כמרכז מתקדם בהשוואה ליהודי כפרים אחרים שבסביבה. היינו לאומיים-גאים על יהדותנו - נדמה לי שלא סבלנו מהתסביך הגלותי הידוע, המשפילנו במודע בפני הגוי. הגויים ידעו להעריך התכונות שלנו ושמרו פיזית מלהעליב בנו.

אחד מזקני הדור היה - ותוכו כברו. ידיעותיו, חיצוניותו ואופן דיבורו אמרו הדרת כבוד. גבה קומה. מעוטר זקן בלונדי רחב וגדול, לבוש עירונית, נקי ויפה. ביתו היה גם לבית כנסת וגם לבית כינוס, שיחה וויכוח לזקנים ולצעירים גם יחד. היה אוהב לנהל ויכוחים עם הנוער בביתו ובגנו. זכורני הויכוחים המעניינים בענייני ספרות. בעיקרם שיחות על עניינים חילוניים. לא פעם הגענו לשיחה בדברי תורה. אנו, כרגיל, השתדלנו להוביל השיחה לדרך ההגיון המודרני, אך בעניינים אלה לא נתן לעבור את הגבול המותר. על אף היותו אדם חושב, העמיד אותנו על כך, שישנם דברים מקודשים בתורה, שעליהם אין עוררים. האצבע היתה מורמת ברגע זה והבנו שעד כאן מותר, ומכאן הדברים בחזקת איסור גמור בעיניו.

גם בתו היחידה היתה מקשיבה לויכוחים וראינוה משכילה, לומדת ומתקדמת - מתמצאת בסיפרות, בשפה הרוסית והעברית. היתה מפאר הנוער שבכפר.

גם הגויים היו מכבדים מאד את ביתו של ר' יעקב כץ, כי לא ראוהו מעורב בענייני מסחר וחנוונות. ראו בו דמות העומדת מעל לענייני יום-יום. בערבי שמחה ועם תום צום יום כיפור או בשמחת תורה, כשקולות שירה וזמרה היו בוקעים ומסתלסלים מבית ר' יעקב כץ - היו הגויים הסמוכים מתאספים מאחורי החלונות - מקשיבים ותמהים לעליצות הרבה. עם גמר ההלולא היה ר' יעקב כץ יוצא אליהם ומעמידם על פשר השמחה ואף מוסיף להם כמה פסוקים על מהות היהדות ובהומור מטיף להם מוסר על הגורל המר המחכה להם בעולם הבא.

אהבנו את ביתו של ר' יעקב כץ על כל אשר בו, על בית התפלה שבביתו, על גנו היפה, על ספרייתו המפוארת שבחדרו הגדול והמרווח, המסודרת להפליא ואשר היה בה מכל-וכל: ספרות תורנית, ספרות יידיש והשכלה עברית, ואף ספר רוסי טוב לא חסר בה. והוא עצמו על מה פרנסתו? שלום ופאלק בניו שחזרו לאמריקה, היו תומכים במשפחה ביד רחבה, עד כדי כך, שיכלו להתקיים בכבוד מתמיכה זו בלבד.

ואף זאת נזכיר שאיש זה, בן הכפר הגויי הקטן, עמד בקשרי ספרות עם הלל צייטלין, ובנו המשורר אהרן צייטלין ואחרים.

שלמה "בעל תורה"

היה מזקני הדור שבכפר. דמות עממית. גם הוא ספוג תורה, אך לא בכך דוקא גדולתו. גם הוא נתמך ע"י בניו באמריקה וחי במחיצתו וחברתו של ר' יעקב כץ. תמיד שרוי עמו בדרש ובויכוח ותמיד דברי תורה ביניהם.

ר' ישראל ססובר

היה זה טיפוס מיוחד, בעל תרבות ובעל תורה. עדין נפש ונשמה צעירה מפעמת בו. תמיד עליז ומעורה בחברת הדור הצעיר. אהבנוהו והערכנוהו. לא ראינו אותו אף פעם שרוי בעצבות או ברוגזה. לא העליב אדם מעודו. בעת שמחה לנוער היה צץ פתאום במעגלנו, מצטרף לשירה ולרקוד. מצא שמחתו בחברת צעירים.

ר' שלמה סגל

אחיו של יעקב סגל מטריסק. מנינו בו כל המעלות הטובות. ממש איש אשכולות. בקיא להפליא בתלמוד ופוסקים ומושך בעט סופרים. פירסם רשימות ומאמרי ביקורת ספרותית. גם לא משך ידו מלעסוק בבעיות מדיניות, עולמיות-כלליות.

היה מנגן בכינור. נתן בשיר קולו וידע להתרועע עם הצעירים שנקשרו אליו בלב ונפש, והוא אליהם. לרוב היה נמצא במחיצתנו, מתווכח אתנו וידע כל הנעשה בתוכנו. בעת צרה מצאנו בו תמיד סעד ועצה טובה.

הנוער

הנוער מנה כשתי עשרות. כל-כך מעטים היינו, אבל החויות היו כשל תנועה בת מאות. עד גיל 6 לימדונו תורה, קצת רוסית וקצת אריתמטיקה. לאחר גיל 6 היינו לרוב עוברים ללמוד בטריסק, לחדר ולבי"ס "תרבות" לפאלקס-שול. רכשנו בכפר השכלה בְרמה סבירה (רבים המורים שבאו אלינו מטריסק). לפרקים, בהגיענו לטריסק, העלונו מיד לכיתה הגבוהה. הכפר נשאר לנו בית, בו היינו מתכנסים לשמחות ולויכוחים ומכאן יצאנו להכשרה, מי במסגרת "החלוץ" ומי ע"י השוה"צ. להכשרת השוה"צ לחרובישוב יצא, בין היתר, בוזי צ׳סנר; להכשרת ה"חלוץ" יצאו רחל סגל, צ׳רנה סגל ומשה ססובר. בדרך-כלל ניהלנו את שיחותינו וויכוחינו בשפה העברית. כולם למדו בבי"ס ובגמנסיות. כולם היו ציונים ועיקר-שאיפתם לעלות ארצה.

הקשרים שלנו עם המטרופולין טריסק - היו נמשכים מהרגע שהרך הנולד הובא בברית אברהם אבינו ע"י ר׳ אפרים המוהל, ועד הבאתו לקבורה בבית העלמין שבטריסק. שו"ב לא היה בכפר, ובמיוחד היתה הטרחה גדולה לפני פסח ולפני ימים נוראים שאז היה בא לכפר השוחט מטריסק, והמלאכה נעשתה ברעש גדול.

לימים נוראים היינו "עולים לרגל" לטריסק. על טפנו וזקנינו. הכול היה נסגר ומונו שומרים גויים (היינו בוחרים לשומרים את הטובים שבגנבים). באים להתאכסן ולהתפלל בבית הכנסת. פרט קטן אני זוכר - שמועה פשטה בעיירה. "די גאנילקעס זענען געקומען". גאנילקעס - הלא היו האגסים הקטנים המאחרים להבשיל, ורק אלו נותרו לנו מהפירות להביאם העירה, וכינוי זה נדבק בנו.

מעטים זכו להנצל ועוד פחות מזה הגיעו למטרתם הנכספת - ארץ-ישראל. רובם ניספו ע"י השכנים האוקראינים. שרה כץ, אטל ולאהקה, ישראל ססובר עם הבן, מנדל ורחל׳ה, שלמה סגל עם הבנות, בלומקה ושיינדל, פייגה טבק עם הבן פרידה ובנה. ילדים יקרי ערך. צעירים בגילם עד 20 נהרגו ע"י הרוצחים. ואבותינו שקיוו להגיע לשיבה טובה ולהאסף למנוחת-עולם עם אבותיהם בטריסק - לא זכו לכך. ה"ידידים" - השכנים המרצחים קמו עליהם - שחטו והרגו בדם קר. עצמותיהם מפוזרות בביצות וביערות. נשמותיהם הטהורות והקדושות צרורות בצרור החיים יחד עם נשמות מיליוני היהודים האחרים.

זכו להינצל ולעלות ארצה: אני ומשפחתי; בארה"ב - מאיר סגל ורחל וצ׳רנה סגל, משה ססובר, דוד כץ ויעקב דוב.

ומבקש אני סליחה מאלה שלא הזכרתי שמם בשגגה - פשוט, עניין של זכרון.

טריסק
בשיר וספור
משוררים וסופרים
אין ליד און דערציילונג

טריסקער לידער

ברוך אליצקי

טאטעס און זין

ניט זיפצן אין די בערד און טענות אין די דלאניעס קלאגן
זיי נאך אלץ, די פארמעטענע גרייזן,

און ירמיהוס שאטן שפרייט נאך אלץ די פאלעס אויס אויף אומגעווארפענע
און ליגנדיקע שטענדערט;

נאר קינדער יידישע, געקומענע פון ווילנע, פאשען שוין די דאשיקעס
מיט זוניקייט, מיט פריי זיין

און טרייבן שטראמען לויטערע צו וועסנעדיקער מיל אויף איבערמאלן לענדער...

זיי זענען אנגעזעטיקט, קערנדיק און פול, ווי מילגרוימען, ווי ווייצן
און ווי קארן.

זיי זענען פעסטע, זיכערע, ווי פעלדזן און ווי שטאלן.

די טאטעס אבער ווארנען: "גימנאזיסטן, אין בית-מדרש, אויב איר ווילט
קיין ווילנע פארן!"

זיי ענטפערן: "נו, גוט"... מע דארף זיי נישט מצער זײַן, די ביינער
אין די טאלן.

און אז דער טאג נעמט וואקלען זיך און פאלט שוין, ווי א פידל אום מיט
בלוטיק-רויטע סטרונעס,

און איבער הייזער יידישע א זאק אן אויפגעבונדערנער נעמט רעגענען מיט אשן,

עס זשומען שוין ארום, ווי פליגן הארבסטיקע, די ווערטער פון די
ווארטנדיקע קינות,

די קינדער מעסטן אויס דערווייל די ברייטע לאקשן און פארבעטן צו דעם
טיש אויף לייוויקן און אשן...

צו א פארוואגלטן
טריסקער דיכטער

אין העמדער ראזיקע פון גליענדיקן תמוז דרימלען די
נאכמיטיקדיקע שבתדיקע קוימענס פון דיין שטעטל,

און שאטנס פון שטאכעטן, ווי סטאדעס שווארצע ציגן, ווארעמען זיך
נאזנדיק אקעגן זון אויף גאסן --

איז לאז-זשע, ברודערקע, פארוואגלטער, דעם פרעמדן שטויב פון דיינע
ניו-יארקער משוגענע אפצאסן

דעם ווינט וואלינישן מיט גריווע פאכיקער צעיאגן, איידער וועסט דיין
הייליק שטעטעלע באטרעטן...

און ברענגסטו אויגן צוויי, ווי טערמאמעטערט פולע, אנגעלאפענע מיט
פריידיק-ווילדע רוישן,

פון שטאט פון בלוטיקער, פון שטאט פארמשפטער אויף אייביקע יארידן און
אויף טארגן --

איז היט זיי שוין די שטילע הונגעריקע טוריע, ווי אן אויסגעשטרעקטער
באטשאנדיקער גארגל,

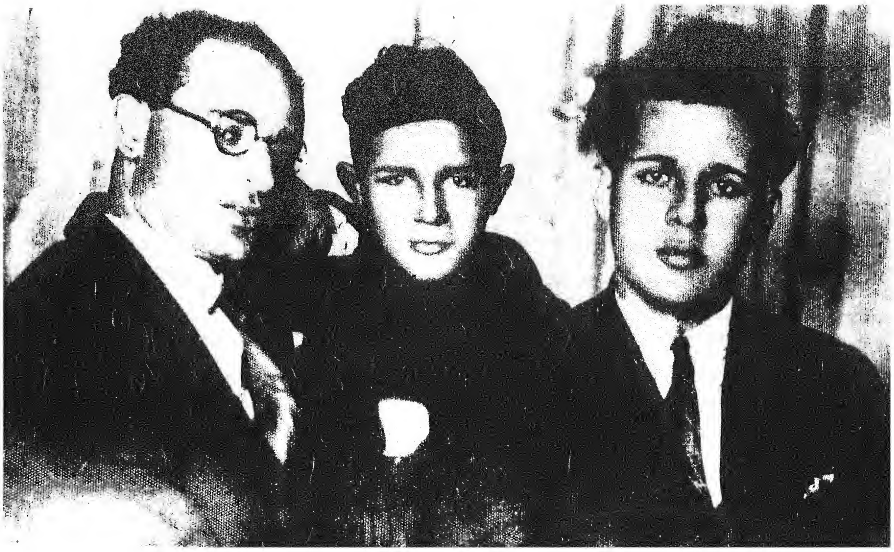
און ס'לויערט שוין אויף זיי די שלווה, ווי א פויערטע, פארטייעט אין
די פעלדערישע גרין-געדיכטע שמוישן...

עס איז דיין מויל דא צוגעפלויגן, ווי צום כוס א בין, און אנגעזויגן זיך
מיט פאק פון זינגען און פון דיכטן;

עס האבן דיינע טריט געהייליקט זיך אויף זוניקן שאסיי, פארשאטענער מיט
שטויבן און מיט צוויטן, --

איז ווי-זשע קאן געמאלט זיין, אז סע זאל דער כוס צום בין אין הארץ א
בענקעניש נישט היטן,

אז ס'זאל שאסיי דא, ווי א גארטל א פארלוירענער, א שטילער פונעם טריסקער
צדיק, זיך אויף דיר נישט ריכטן?...

מימין לשמאל:
האחים ברוך, מאטעס ולייבל אליצקי

ב.ע.ב.

ברוך אליצקי

ברוך אוליצקי איז געבוירן געווארן בערך אין יאר 1907, אין טריסק. אין א פרומער, משכיליש-וועלטלעכער פאמיליע. א קינד פון עלטערן-קרעמער, האט ער באקומען זיין דערציונג און קענטעניש פריער אין דער היים און אין חדר און שפעטער אין א ציוניסטישן בית-הספר אין ראטנע. ער האט געהאט א טרויעריקע קינדהייט ביז דער ערשטער וועלט-מלחמה. אין די מלחמה-יארן האט ער איבערגעלעבט די נויט אין שטוב און דעם טויט פון די עלטערן. דעמלט האט אים א ראטנער פעטער, שמואל שמחה אליצקי, אריבערגענומען צו זיך, געקומען צוריק קיין טריסק, האט ער די היים געטראפן אין א הונגער-לאגע. איז ער א שטיקל צייט געווען א לערער אין א נאענטן דארף ביי אן ארענדאר.

דערנאך האט ער חתונה געהאט אין טריסק, געווען א קורצע צייט א קרעמער די קראם איז צו גרונט געגאנגען. ס'איז ביי אים געבוירן געווארן א יינגעלע. ער איז געווארן א לערער אין די יידיש-וועלטלעכע שולן פון דער ציש"א.

אין 1925 איז אפגעדרוקט געווארן זיין ערשט ליד "מיין בלוט איז אויסגעמישט" אין די "ליטערארישע בלעטער", וואס האט געמאכט א גרויסן רושם.

צי האט ברוך אליצקי דער דיכטער געהאט א באַרוף צו לערעריי? שווער דערויף צו ענטפערן. קיין פעדאגאגישע שול האט ער ניט דורכגעמאכט, בלויז געהאט דעם מוסטער פון זיינע העברעישע לערער אין דעם בית-הספר. אויב אבער דער עיקר אין פעדאגאגיק איז, ווי ס'מיינט לעוו טאלסטאי, די ליבע מצדן דערציער צו זיינע דערציִיגלינגען, האט ברוך אליצקי, דער דיכטער וואס איז פארליבט געווען אין בלאסע נארציזן און די בלייכע קינדער פון דער יידישער ארעמקייט, געדארפט זיין א גאר גוטער דערציער און לערער. "גיי קוש נישט אויס די דאזיקע אראפגעלאזטע, פארשעמטע קינדערישע קעפלעך!" רופט אויס ברוך אליצקי אין זיינעם א פראזע-ארטיקל. נאך שטארקער זאגט עדות וועגן זיין ליבע צו קינדער זיין פרעכטיק געדיכט "צו מיינע קינדער" אין זיין בוך "מיין בלוט איז אויסגעמישט". אויך די קינדער האבן אים ליב געהאט. געשריבן צון אים בריוו, ווען ער איז פון זיי אוועקגעפארן און ארויסגעגאנגען אים מקבל-פנים זיין ווען ער האט זיך צוריקגעקערט. די ליבע איז געווען א קעגנזייטיקע. ער האט אוודאי געוווּנען די קינדערס ליבע אויך מיט זיין יונגקייט, שטאלטנקייט און מיט זיין הומאר, וואס האט געשפרודלט פון אים אין דער געזעל שאפט פון די קינדער.

ברוך אליצקי האט ליב געהאט די קינדער פון דער יידישער ארעמקייט און זייער שול, וואס איז געווען דאס איינציקע ווינקעלע, ווו זיי האבן, פארלערנטע און פארשפילטע, פארגעסן די נויט פון דער היים און נישט זעלטן דעם נאגנדיקן הונגער.

די ליבע פון די קינדער האט אים געמוזט זיין א טרייסט אין זיין בענקשאפט קיין טריסק, ווו ס'האט אויף אים געווארט זיין בן-יחידל, מוניעקל...

און געשען איז אים נאך ערגערס: ער איז זיך צעגאנגען מיט זיין פרוי, אין די דרייסיקער יארן, און געמוזט זיך שיידן מיט זיין בן-יחידל -- א יינגעלע, וואס האט געשיינט מיט זיין שיינקייט. דעמלט איז ער געקומען קיין ווארשע. האט קיין לערערישע ארבעט דא נישט געפונען, נאר געטאן צוויי זאכן: געדיכטעט און... געהונגערט ממש.

דא האט ער זיך געטראפן מיט זיינע א געוועזענער שילעריין פון זשעטל. זיי האבן חתונה געהאט און ארויסגעפארן קיין לאדזש, ווו זיי האבן ביידע געארבעט -- ער אלס לערער אין א יידיש-וועלטלעכער שול, זי אין א ביבליאטעק.

ווען ס'האט אויסגעבראכן די צווייטע וועלט-מלחמה, זענען זיי אנטלאפן קיין ראטנפארבאנד. ער האט דארט געארבעט פריער אין גראדנע, אין א סאוועטיש-יידישער גימנאזיע און שפעטער אין א שול אין ליאכאוויטש נעבן בארַאנאוויטש. ער האט געדרוקט לידער אין סאוויעטישע אויסגאבן.

דעם 24סטן יוני יאר 1941, ווען די הארדעס האקנקרייצלער האבן זיך דערנענטערט צום שטעטל, האט מען געזען ברוך אליצקין מיט זיין איידעלער פרוי אין דער שול, אין גרויס בהלה, זוכן א וועג צום אנטרינען. אבער ס'האט אים נישט אפגעגליקט. ער איז, ווי אלע זיינע קינדערלעך, ווי זיין זונעלע מוניק, אין טריסק -- אוועק מיטן שוידערלעכן וועג פון יידישן אומקום.

איבערגעבליבן פון ברוך אליצקין איז בלויז א טייל פון זיין דיכטונג, צעזייט און צעשפרייט איבער פארשידענע אויסגאבן, האבן עס זיינע ברידער, און פריינד צענויפגעזאמלט און ארויסגעגעבן אין א בוך א.נ. "מיין בלוט איז אויסגעמישט" און דערמיט אים געשטעלט א מצבה אויף זיין אומבאוווסטן קבר.

נחמן מייזיל

ווי, עס געדענקט זיך גוט דער ערשטער און די ווייטערדיקע פלוצעמדיקע אנפליען קיין ווארשע פון אט דעם יונגיטשקן און דערנאך יונגן טריסקער דיכטער ברוך אליצקי דער ייִנגערער ברודער פון דעם באוווסטן דערציילער לייב אליצקי. וויפל ארויסרופערישעס און יינגלש-חוצפהדיקס איז געווען אין אים; נאטירלעכס און מסתמא אויך ארויסגעצויגנס! אליין איז מען דאן געווען אין די עטלעכע און דרייסיקער, ווייט נאך נישט קיין "זקנים", אבער דאך איז מען געווען שוין מיט א הינטערגרונט פון א צען-פופצן יאר ליטעראריש-ארויסגעבערישע טעטיקייטן און אזוי-ארום שוין "באיארטע תושבים" אין דער יידישער ליטעראַרישער וועלט.

די גרופע יידישע דיכטער, וואס האט געהאלטן ערשט אין רעכטן פאנאנדערוואקסן זיך – ז. סעגאלאוויטש, משה קולבאק, פרץ מארקיש, א.צ. גרינבערג, דוד קעניגסבערג, בער הארוויץ, משה בראדערזאן, מלך ראוויטש, אהרון צייטלין, קאדיע מאלאדאווסקי, אברהם זאק, ישראל שטערן און די אלע אנדערע, וואס האבן זיך באוויזן נאכן ערשטן וועלט-קריג, אין די יארן 1917-1925, האבן שוין, צוליב דעם האסטיקן און אומגעהויערן וווקס פון דער יידישער ליטעראטור אין פוילן, געהערט צום "עלטערן" דור דיכטער און שוין געהאט פארנומען זייערע אומבאשטרייטלעכע פאזיציעס אין דער יידישער דיכטונג. גלייכצייטיק מיטן רייף ווערן פון אט דעם "עלטערן" דור האבן זיך גענומען ארויסרוקן פון אלע זייטן נייע זינגער, נייע דיכטער.

ווי גליקלעך איז מען געווען, וואס כמעט יעדן טאג האט זיך באוויזן עמעץ א נייער, א פרישער, און געבראכט זיינע ערשט-רייף-געווארענע און אפט מאל נאך אומצייטיקע דיכטערישע פרוכט פונעם אייגענעם גארטן און שייער. ס'אר א פריידיקע צייט, וואס ערשט איצט א פינף און צוואנציק יאר נאך דעם ווי עס איז געווען און געשען -- און בעיקר ביי דער, אמעריקאניש-יידישער אומגערעטעניש -- קאן מען עס ערשט ווי געהעריק שאצן און אפשאצן.

און אט אין איינעם א שיינעם טאג איז אריינגעקומען שטאלץ און ווירדיק, מיט א חנעוודיקער און אימפאנירנדיקער זיכערקייט, א שיינער טונקל-הויטיקער בחור, און דערלאנגט א בינטל פריש-צאפלדיקע בלעטלעך פון אייגענעם דיכטונג-בוים. די צעשויבערטע האר מיט דער פארריסענער טשופרינע און טיפע בלויגרויע אויגן און דאס אפענע צעכראסטעטע העמד -- אלץ האט עדות געזאגט, אז עס איז צוגעקומען א ווילער "יאט", אזא וואס ווייסט שוין אפריער זיין אייגענע ווערט און וואס פארמאגט שוין א אייגענע שטימע אין זיין געזאנג.

עס איז קיין נאווינע נישט געווען אין יענערפרילינגס-צייט אינעם יונגן דאן יידישן פוילן, וועלכער האט ארייגענומען אין זיך גרויסע יידישע קיבוצים פון ליטע, גאליציע, וואלין, ווייסרוסלאנד, אז עס זאלן זיך באווייזן יינגערע און יונגע יידישע דיכטער-דערציילער, וועלכע זענען געקומען אפט מאל אומבאהאלפענע, ווי זיי זאלן ערשט פון דער שאלעכץ ארויס, מיט "ביכורים", מיט ערשטע, ווייניק צייטיקע און ווייניק רייפע פרוכט און שעמעוודיק פארגעלייגט מע זאל איבערלייענען, און טאמער, אפשר איז עס ראוי צום דרוקן.

אבער דער טריסקער ברוך אליצקי איז ארייין א זיכערער, פארגלייבטער אין זיך און געקומען ווי איינער, אויף וועמען מ'האט שוין לאנג געווארט, און אט איז ער דא, און אט איז עס, וואס מע דארף גלייך, באלד דרוקן.

עס איז געווען אין דעם יונגן, אכצניאריקן וואלינער בחור-שגץ עפעס פון פרץ מארקישן, וואס האט זיך מיט אן אכט יאר צוריק באוויזן מיט אזא זיכערקייט און האפערדיקייט אין קיעוו מיט זיינע ערשטלינג-לידער.

המשך, כסדרדיקער המשך -- האט מען דערביי אנגעקוואלן, ווען מען האט איינס און צוויי איבערגעלייענט אייך ליד און אן אנדערע פון ברוך אליצקי.

און טאקע אין נאענטן נומער "ליטעראַרישע בלעטער" (פונעם 7טן אויגוסט 1925) האבן מיר פארעפנטלעכט זיינס א ליד מיטן נאמען "מיין בלוט איז אויסגעמישט" און צוליב חשיבות וועגן געגעבן עס מיט דיקן שריפט און מיטן פולן נאמען ב ר ו ך א ל י צ ק י. און הערט נאר די ווערטער פון דעם ערשטלינג-ליד, וואס איז געווען א גוטער אטעסטאט, אז דאס יונגע וואלינישע בוורל רעדט דיבורים, אז ער האט ו ו א ס צו זאגן און ווייסט ווי צו זאגן:

מיין בלוט איז אויסגעמישט מיטן בלוט פון פשוטן פויער,
און ס'זינגט אין מיר דאס ווילדע געזאנג פון די טייכן.
זיין ווייטיק צעאקערט מיין הארץ, ווי דער אקער זיינע פעלדער,
באזאמענדיק עס מיט ווילדע זאמען,
און זיין פרייד צעפלאקערט זיך אין מיינע אויגן,
ווי ראזע זריחה-שיין אין די שייבלעך פון זיינע כאטקעס.
עס פלאטערן מיינע טעג ראשיק און פילפארביק,
ווי זונטיק די סטענגעס אויף די פלייצעס פון די טאנצנדיקע שיקסעס.
עס באדט זיך מיין קאפ, א, לאנד מיינס, אין דיינע ווינטן, ווי א וואלד,
ווען כ'מעסט מיט מיינע פיס דיינע דארפישע שליאכן.
און בין-השמשות-צייט ציען זיך אומעטן פון מיינע גלידער,
ווי די נעפלדיקע ליילעכער פון דיינע שלווהדיקע לאנקעס.

דער יונגער ברוך אליצקי איז גלייך ארייינגעטראטן אין דער יונגער זינגער-משפחה פון פוילן. גלייך ווערט ער אנערקענט, פון קריטיקער און לייענער, ווי א ווירדיקער פארזעצער פון זיינע עלטערע וואלינישע

דיכטער -- ח.נ. ביאליק, אשר שווארצמאן, פרץ מארקיש, ז. וויינפער, קלמן ליס, מיט וועלכע ער רופט זיך איבער אויף זיין אייגנארטיקן אופן און שטייגער, אבער מיט פיל ענלעכקייט אינעם געזאנג, אינעם איבערפלוס פון ליבשאפט צו דער נאטור, צו דעם געזונטן וואלינישן לעבן.

אין 1927 ברענגט ברוך אליצקי זיין גרעסערן "געזאנג צום וואלינער פויער" -- פולבלוטיק, יאדערדיקע פופצן סאנעטן, וואס צייכענען זיך אויס מיט זייער טיפער פארגאפונג, מערקווירדיקער גבורה, קאלירפולע שילדערונגען און ליידנשאפטלעכע געמעלן, ווו מענטש און נאטור, וואר און ווידיע מישן זיך אזוי פרעכטיק צענויף.

פאר אן עשירות פון בילדער, פאר א שפע פון מעטאפארן, פאר א רחבות פון שילדערונגען! און דער כסדרדיקער געשפיל פון ארויפן-אראפן, פון שארפע קאנטראסטן, פון בונטן שימער! וואס א שורה - א געמעל, וואס א שורה - אן אימאזש! און דערצו אנגעלאדן מיט טפן אומרו און דרייסטן בונט, וואס רייסט זיך פונעם שטייגער-לעבן, פונעם סאציאלן אומרעכט. דער דיכטער גופא ווערט ווי פארכלינעט פון די בילדער, פון די פארגלייכן, וואס רייסן זיך פון הארץ און זוכן אן אויסוועג אין די ברייטע שורות, וואס זענען גארנישט אימשטאנד אויסצודריקן דאס אלץ, וואס עס ווילט זיך אים זאגן און מאלן, -- אזוי שטארק איז דער שטראם, דער איבערפלוס. אין די לידער האבן מיר התפעלות-אויסרופן, וואס הייבן זיך אן מיטן באגייסטערונג-אויסרוף "א", וואס דערמאנט טאקע ווידער א מאל אין פרץ מארקישן.

און ס'איז אים וויינוק דאס בלויזע שילדערן די קאלירוקע בילדער, ער האלט אין איין ארויסברענגען זיין עקסטאז, זיין באוואונדערונג, זיין פארגאפונג פון דעם, וואס ער גופא מאלט און שילדערט מיט אזא רחבותדיקער שפע. און אלץ ווערט באוויזן אין ראשיקע פארבן, אין איבערטריבענע מעטאפארן, אין פארגרעסערטע מאסן. און ער, ברוך, איז שטענדיק א שותף, א מיטשותף צו דעם אלעם: "איך האב די מי פארזוכט און טראג א הארץ מיט פייער-פרייד באלאדן!"

און דער "שיר-השירים", דער געזאנג צו מארוסיען! און דער פרעכטיקער געמיש פון דעם יידישן און נישט-יידישן אין וואלין און ביי דער דווינע. אלץ נייע, פרעכטיקע און וויניק-גענוצטע בילדער, שילדערונגען, אימאזשן!

דערנאך האט דער יונגער ברוך אליצקי געוואנדערט, ווי א יידישער לערער, געוואנדערט פון זיין וואלינישן שטעטל טריסק קיין ווארשע, ווילנע, דרויע, מעזריטש, זשעטל, יאגעלינע און געזונגען לידער, געדיכטעט געזאנגען מיט פולער שטימע, פון ברייטן הארצן צו דער נאטור, צו טייכן, צו וועלדער און פעלדער, צו פויערן און שיקסעס, צו זייער פרייד און לייד, און אויך צו זיך גופא, צו זיינס גלייכן.

און פונקט ווי ער האט געשריבן אדעס, געזונגען ליבע-און לויב-געזאנגען צו די פויערן, צו די שיקסעס און ארויסגעשלאגן פון זיך טעמפעראמענטפולע, התלהבותדיקע געזאנגען, אזוי האט ער שפעטער, ווען געווארן א ביסל "סטאטעטשנער" און באזאכטער און באטראכטער, פארפאסט מיט דער צייט לידער צו די אייגענע צו אים דיכטער, פרץ, יהואש, וויינפער, פון וועלכע ער איז, משמעות, געווען באאיינפלוסט און צו וועלכע ער האט געפילט א ספעציעלע נאענטקייט.

ברוך אליצקי זאגט אין זיין ליד "יצחק לייבוש פרץ":

דו ביסט געווען געגליכן צו א פארביקן לאמטערן
און אנגעוויזן אונדז מיט אור-הגנוז פון א בלאנדזשענדיקן ניגון,
וועלכער זוכט א תיקון,
פון טרויעריקע דריי מתנות און פון תמידיקן קלערן,
וואס לאזט זיך נישט פארצערן און דערשטיקן.

דער דיכטער האט זיך א שיין ביסל געענדערט אין די שפעטערדיקע יארן. ער פארבייט זיין אייגן וואלייניש שטעטל, זיין וואליינישן פויער אויף די גרוי-טרויעריקע, הארט-הארבע ערטער ביי דער דווינע, ארום ווילנע, און ווי אנדערש עס זענען דעריבער דיינע נייע גרויטרויעריקע לידער "ביי דער דווינע", פון זיינע האפערדיקע פריערדיקע לידער-סאנעטן צום וואלינער פויער, צו מארוסיען, דער וואלינער שיקסע.

ווי ענלעך זיי זענען נישט די לידער און פאעמעס לויט זייער פארעם, אבער ווי אנדערש זיי זענען מיט זייער געמיט-צושטאנד, מיט זייער אינהאלט.

אין 1930 האבן מיר אין די "ליטעראַרישע בלעטער" ברוך אליצקיס א קורצע כאראקטעריסטיק וועגן זיך:

"מיין צוגאנג צו דיכטונג: אלץ וואס שמעקט מיט ערד איז געזאנג, און אל דאס איבעריקע איז פאר מיר ווי פליענדיק שפינוועבס אין א זוניקן טאג. ס'איז שיין, אבער נישט מער ווי שפינוועבס. דעם אמת געזאגט, האב איך אליין געגוג פליענדיק שפינוועבס".

און ווייטער: "אלץ שטארבט און פארגייט, בלויז די ערד איז געווען די אייביקייט און וועט זיין די אייביקייט... - - איך האב פיינט בתכלית השנאה די שטאט. איך האס די פילשטאקיקע מויערן, ווייל פון הינטער זיי הער איך דעם וויינענדיקן פראטעסט פון געוויקסן, וואס דערלעבן נישט צו לעבן..."

און לסוף גיט צו ברוך אליצקי צוויי טשעקאווע שורהלעך, וואס זענען זייער כאראקטעריסטיש פארן האפערדיקן און אנגרייפערישן דיכטער, וועמען מ'האט פירגעווארפן, אז ער געפינט זיך אונטער דעם באזונדערן איינפלוס פון פרץ מארקיש: "וואס שייך דער פארעם -- זאגט ער -- האט מארקיש געלייגט אויף מיר זיין חותם. איך קלער אבער, אז מיינע לידער זענען געפרעסטער".

מיט א יאר שפעטער, אין 1934, דרוקט ברוך אליצקי אפ א ליד אין די "ליט.בלעטער" מיטן נאמען "איך ווארשע", וואס גיט אונדז איבער, ווי דער וואליניש-טריסקער פאעט פילט זיך אומהיימלעך אין דער גרויסער שטאט. אנשטאט די פריערדיקע ברייט-שורהדיקע, בדייט-אטעמדיקע שורות, האבן מיר איצט אפגעהאקטע, קורץ-אטעמדיקע שורהלעך, אין וועלכע ס'פילט זיך שטארקע אומצופרידנקייט און צערייצטקייט.

אין די שטאט-לידער האבן מיר דעם בונט, דעם פראטעסט פון א יעסעניך קעגן דער שטאט, דעם בונט און פראטעסט, וואס רייסט זיך ארויס ביים דיכטער, דעם דארפסיונג. יעדנפאלס, אויב מארקיש האט געהאט קרובהשאפט

צו מאיאקאווסקין, האט ב. אליצקי געהאט מער נאענטקייט מיט יעסענינען. עס איז דער אונטערשייד פון שטאט און דארף, פון סאציאל-פאליטישער טעמאטיק און נאטור-שילדערישן און לירישן שטאף.

פון זאטן וואלין צו דער ארעמער ליטע – דאס איז געווען דער גאנג פון ברוך אליצקי אין לעבן און אויך דער גאנג פון זיין יונגער דיכטונג, וואס איז שטענדיק געווען די טרייע באגלייטערין פונעם דיכטער.

אים קומט אויס שפעטער צו לעבן און צו "קנעלן" אין דער פאראעמטער ווילנער ליטע, אין ליטווישע און ווייסרוסישע פארחושכטע שטעטלעך. און ווי אנדערש עס זעט אויס זיין ליד "פרילינג" (1937), סאר א טיף-טרויעריקע מאטיוון, וואס זענען פארבונדן מיט דער ארומיקער ארעמער לאנדשאפט און דערדריקטער סביבה!

אט א פאר שורות:

עס גייען דיר אנטקעגן שטעטלך ווייסרוסישע אצינד מיט
עמער ליידיקע ביז דנא.
אויף גרעבליעס שטייגט די ארבעטסלאזיקייט, ווי ברוידיקער
געוויטער מיט פינע אויפן מחיל.
ביי פריזבעס וואקסן הונגעריקע קינדערלעך, ווי קוסטעס
קראפיווע מיט בריענישׁ אין הויט.
און שפיצלען נעסטיקן זיך איינעט, ווי לישייעס און ווי
ווערעם טונקעלע, קלעפיקע אין וואנט און ביי קלאזעט.

און אויב דער ארום גיט נישט קיין פרייד, קיין אויפלויכטונג, אויב אלץ פרעסט און דריקט דאס געמיט, לויכטן אבער אפט אויף ביין יונגען דיכטער העל-מונטערע און טיפע זעאונגען-געזאנגען, וואס קומען פון אינעווייניקסטער אידעישער שפע, פון אייגענער גייסטיקער עשירות. דער דיכטער האט געגעבן טיפע לידער, געזאנגען, ווי "דער טרעגער", "יהואש", אוף לסוף –– "פרץ", וואס ער האט אויסגעדיכטעט די לעצטע פאר יאר פון זיין קורץ און יונג-פארשניטענעם לעבן.

ערגעץ-ווו האבן די דייטשן אים פארפייניקט צוזאמען מיט די אלע אנדערע יידן פון וואלין, ליטע, ווייסרוסלאנד "ולא ידע איש את קבורתו".

מאטעס אליצקי

לידער
צו מיין ברודער ברוך

נישט די זון
האט יענעם טאג צעלייגט אין דיין געמיט
א גרויסע שרפה,
ווי א וונד --
דאס האט דיין שטעטעלע געברענט.

נישט קיין כמארעס
האבן דיין געזיכט געהילט
פון בושה,
ווי באנדאזשן --
דאס זענען רויכן פון דיין שטוב געווען.

נישט די נאכט
איז אין דיין אויג געלעגן דאן
מיט פינצטערניש,
ווי טיפע גריבער --
דאס האט אויף דיר דער קברים-ראוו געקוקט.

* * *

דו האסט געזאגט צו דיינע שילער:
עס האט אייך אפגענארט די שול.
דער וואלד איז מיט געוויינען פול
און נישט מיט לידער.
עס שרייען נישט די בארוועסע קוקאווקעס
צו דער זון --

דאס יאמערן געשאכטענע די ברידער,
און ס'האווקען
הפקרדיקע יעגער-הינט.
א רויט געוועש צעהאנגען האט דער ווינט
פון זעקעלעך
און קינדערישע העמדער --
און נישט קיין וואלקנס איינגענעצט אין שקיעה.

פרעגן דיך די שילער: איז דאס, לערער, וואר,
אז די ביימער בליען אויכעט היינטיקס יאר,
אז מיט זיסן האניק שמעקט דער ווייסער צוויט –
נאר ביי אונדז אין געטא וואקסט קיין גרעזל ניט?

זאגסטו: טאקע. דאס איז ריינע וואר.
אפגעוועלקטע גראזן זענען קינדערס האר.

פרעגן דיך די שילער: איז דאס, לערער, אמת:
עס זענען בלומען דא, וואס הייסן כריזאנטעמעס,
און זיי זענען צארט --
מיר האבן לאנג אויף זיי געווארט.

זאגסטו: אמת, טייערינקע. אמת.
קינדערס בלייכע בעקלעך זענען כריזאנטעמעס.

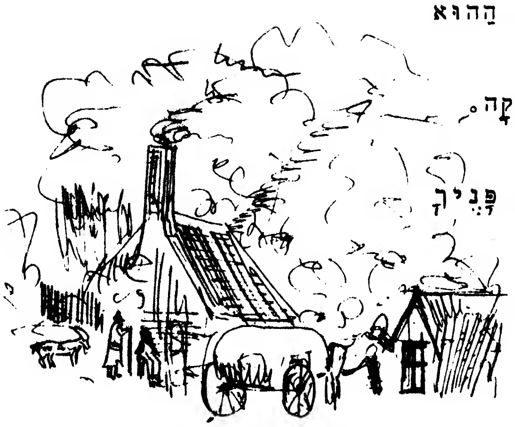
פרעגן דיך די שילער: איז דאס, לערער, ריכטיק,
אז אויף י ע נ ע ר זייט איז דער טאג נאך ליכטיק,
און די פייגל שוועבן אין דער הייסער זון? --
עס האט זיך היינט ביי נאכט געחלומט אונדז דערפון.

זאגסטו: ריכטיק. – און ביי קינדער ווערן
דלאניעס ווי די פייגל, וועלכע טרינקען טרערן.

VERA 75

שירים לאחי ברוך

מאטעס אוליצקי

לא השמש
שהעלתה בך ביום ההוא
בערה גדולה
כפצע –
זו עיירה שלך, אשר דלקה.

לא עננים
אשר כסו – הליטו עור פניך
מבושה
כתחבושות –
זה העשן שמביתך עלה.

לא הליל
אשר עמד אז בעיניך
מחשיך
כתהום-בורות –
זו תעלת-קברים, שהסתכלה בך.

לתלמידים שלך אמרת:
בית-הספר, הוא רפה אותכם.
יערות מלאים קול בכי
ולא בשיר ובזמרה:
לא הקוקיות היתמות, אשר צורחות
מול פני השמש –
זה ילל-אחים טבוחים-שרופים
ונביחת-הפקר
של כלבי הציד.
הבכיה החמוצה תלתה הרוח,
משקיות
וכתנות של ילדים –
ולא עבים אשר טבלו בנגה השקיעה.

שואלים אותך התלמידים: מורנו, האמנם
גם השנה עומדים עצים בלבלובם?
גם השנה מריחה פריחה בריח-דבש
ורק בגטו כאן הכל יבש כקש?
אומר אתה: אמת, נכון הוא, חמודים.
עשבים נובלים הם שערות של ילדים.

וְשׁוֹאֲלִים הַתַּלְמִידִים: הַנְּכוֹנוֹת הֵן הַשְּׁמוּעוֹת
שֶׁבְּצִדֵּי-דְּרָכִים יֵשׁ עוֹד מַרְגָּנִיּוֹת,
פְּרָחִים יָפִים כָּל-כָּךְ וַעֲדִינִים –
וַאֲנַחְנוּ כָּאן לָהֶם מַה-מַּמְתִּינִים...
אוֹמֵר אַתָּה: אֱמֶת, וְכֹל זֶה לִהְיוֹת
לְחַיֵּיכֶם חוֹרוֹת כְּמוֹ מַרְגָּנִיּוֹת.

וְשׁוֹאֲלִים הַתַּלְמִידִים: מוֹרֵנוּ, הַאִם זֶה חָלוֹם
שֶׁבְּעֵבֶר מִזֶּה מֵאִיר עוֹד אוֹר הַיּוֹם
וְצִפֳּרִים עָפוֹת-פּוֹרְחוֹת בֵּין קַרְנֵי-הַשֶּׁמֶשׁ?
כָּל אֵלֶּה בַּחֲלוֹם רָאִינוּ אֶמֶשׁ.
אוֹמֵר אַתָּה: נָכוֹן. וְכַפּוֹת הַיְּלָדִים נָעוֹת
כְּצִפֳּרִים אֲשֶׁר בּוֹלְעוֹת דְּמָעוֹת.

(תרגם: נ. לִיבְנֶה)

י.י. וואהל

וועגן חסידישע ספרים מעשיות און שבחים

זוי טענהט דער געערטער ש. ניגער.

א זאל זשע מיר דערלויבט זיין צו ענטפערן דעם געערטן קריטיקער און אויף וויפל עס איז מעגלעך צו לעזן די פראגע וועגן דער פריאריטעט פון די טעקסטן (ס׳האנדלט זיך וועגן ר׳ נחמן בו׳אצלאוורס העברעישע מעשיות אין העברעיש און יידיש-רעד.), אויף דעם גרונד פון מיין פערזענלעכער דערפארונג. פאר איין וועגס דענק איך אויך אפקילן דעם אומבאדינגטן גלויבן אין די רעדע-ארטן און באהויפטונגען פון די אלע מעשיות-און-שבחים-שרייבער, וועלכע דערשיינען פאר אונדז תמיד אין דעם לבוש פון "גרויסע תלמידים און מקורבים" פון די גרינדער פון דער חסידות.

איך האב געהאט די מעגלעכקייט שטיין גאנץ נאענט, אויב נישט ביים רודער, צו איינער פון די לאבאראטאריעס, ווו פארשידענע תורות, מעשיות, דברי מוסר און גלייכווערטלעך האבן זיך צעשמאלצן, דורכגעלייטערט און זענען מאנכע מאל ארויס אין א בוך-פארעם, אדער גאר אין כתבי-יד, אין מאנוסקריפטן און זיך צעשפרייט אין טויזנטער קאפיעס אויף דער וועלט. מיינע יונגע יארן זענען דורכגעגאנגען אונטער די שאטנס פון איינעם פון די שענסטע און איינפלוסרייכסטע הויפן פון דער טשערנאבעלער דינאסטיע - אין הויף פון דעם טריסקער רבין ר׳ אברהמעלע, ר׳ מרדכילע טשערנאבילערס זון - א הויכע פערזענלעכקייט, א פירער פון צענטליקער טויזנטער חסידים, דער מחבר פון דעם ספר "מגן אברהם", וועגן וועלכן עס האבן צירקולירט, נאך פאר זיין לעבן, אלערליי לעגענדעס און מעשיות. אין טריסקער הויף האב איך זיך נאענטער באקענט מיט די מעטאדן פון קאמפעלירן רביישע ספרים און צונויפשטעלן מעשיות און שבחים.

נעמען די גרויסע פירער פון דער חסידות אן אוממיטלבארן אנטייל אין דעם מחבר-זיין פון זייערע אייגענע ספרים? די פראגע שיינט אפשר לעכערלעך אין שייכות צו די פיל ספרי-מחקר, פלפול און אויך ספרי-חסידות, וואס באשיינען די פאליצעס פון אונדזערע ביבליאטעקן. דארף מען אבער געדענקען, אז אונדזערע מחברים פון דעם רבנישן לאגער, איידער זיי פארעפנטלעכן זייער חבור, פיילן זיי יעדעס ווארט, פאלירן יעדן אויסדרוק און באלייכטן יעדן זאץ מיט דעם שיין פון זייער לאגיק. זיי פארגעסן נישט די קלארע ווערטער פון

דעם רמב"ם (אבות א - י"א) "ולא יהא בדבריכם מקום שיסבול פרוש אחר",
ד.ה. עס זאל נישט זיין אין אייערע רייד אומקלארקייט און
צווײדײטיקײט. זיי פארלאזן זיך נישט אויף פרעמדע הענט. האבן דאס
געטאן אויך די פארשטייער פון דער חסידות? נאך מיין פערזענלעכער
באאבאכטונג אין טריסקער הויף און נאך מיינע ידיעות וועגן אנדערע
הויפן - קען איך מיט א ריינעם געוויסן ענטפערן - ניין ! - די רביים
האבן זיך נישט אינטערעסירט מיט דעם זאמלען פון זייערע תורות - און
נישט צוליב נאכלעסיקייט ח"ו. זיי זענען כמעט אלע געווען פאר תורה-
שבעל-פה, פאר מ י נ ד ל ע ך לערנען, פון מ ו י ל צ ו מ ו י ל ,
פון ה א ר ץ צ ו ה א ר ץ. שבת ביי טישן האבן זיי געזאגט
תורה. "זאגן תורה" - איז א ריין חסידישער אויסדרוק, וואס איז אריין
אין אונדזער לעקסיקאן אין דער עפאכע פון חסידות. תורה האבן זיי
געזאגט על-פי "התערותא דלעילא", עקספראמפט, נישט צוגרייטנדיק זיך.
אזוי האבן זיי ליב געהאט אויך מעשיות צו דערציילן, שיינע, פאעטיש-
מיסטישע, באפערלטע און באצירטע מיט אלע פארבן פון זייער רייכער
פאנטאזיע.

ר' נחמיה בונים, איינער פון דעם טריסקערס מקורבים, א טיפער
פילאזאפיש-באלעזענער ייד, רב נוח פאריצקערס, דעם מבאר פון דעם מהרם-
שיף'ס אן איינ יקל, האט מיר איבערדערציילט א פאר מעשיות פון דעם
טריסקער, וואס ער האט פערזענלעך געהערט מפיו הקדוש - פארבנרייכע
מעשיות, צעניויפגעוועבטע פון הימל, ערד און שטערן און באהויכטע מיט
אלע ריחות פון דער זאנפטער וואלינער נאטור. מיט אן אומגעוויינלעכער
שפאנונג האב איך געהערט די מעשיות, כאטש איך בין שוין צו יענער צייט
געווען "געכאפט" און האב שטילערהייט געלייענט פושקין און דעם "חטאת
נעורים".

און באזונדערע אויסדערוויילטע טעג האבן די צדיקים געהאט פאר זייערע
מעשיות: דער טריסקער א שטייגער - תשעה-באב און שמיני-עצרת, דער
טאלנער - אנדערע טעג אז"וו. דעמלט פלעגן זיך צעניויפנעמען זייערע
מקורבים אין א באזונדער חדר, דער רבי האט ארומגעשפאצירט מיט גיכע
טריט, זיין קול האט געפליסט מיט ווייכקייט און דבקותדיקייט, צארטע
פעדעם האבן זיך געוועבט, און בילדער זענען אויפגעשפרונגען און
אנגעפילט דעם רוים. אייניקע מקורבים פלעגן זיך נוהג זיין פארשרייבן
אויך די מעשיות אזוי ווי די תורות, אין לשון-קודש פון יענער צייט -
אין א מיש-מאש פון "בארבאריזמען", טאפל-ווערטער, ווי צ.ב. חנות-
אוכל שקורין באקאליי, ברעקלעך-פתותים, מבצר-שלאס, מלון-קרעטשמע,
אא"וו. - צווילינג-ווערטער, וועלכע האבן געבראכט ש. ניגער צו זיין
באהויפטונג, אז די מעשיות פון רב נחמן בראצלאווער זענען
אורשפרינגלעך געשריבן געווארן דווקא אין יידיש, נאר דערנאך
איבערגעזעצט געווארן אין העברעיש. אזוינע מעשיות אין אזא לשון-
קודש-שפראך האבן צירקולירט פון דעם "אלטן ניסכיזשער", און אייניגע
פון די קאפיעס האב איך אליין געלייענט בכתב-יד אין מיין יוגנט.

חוץ די פרייוויליקע קאפירער, האט יעדער הויף פארמאגט א מין
אפיציעלן שרייבער, דעם אזוי גערופענעם "הויפישן כתבא-רבא",
וועלכער פלעגט פארצייכענען, אפט מיט אן אייגנגנוציקער כוונה, אלץ
וואס איז ארויסגעגאנגען "מפיו הקדוש". וואס מער דער שרייבער איז

געווען באגאבט מיט א רייכערער פאנטאזיע און געשיקט אין דער העברעישער שפראך – אלץ מער פארביקער זענען ארויס די מעשיות, און אפילו די תורות זענען געווען מער באפוצט און באמליצהט. די איינלייטונגען און הקדמות זענען תמיד געשריבן געווארן אין א הויכן סטיל, ווו אויף יעדן טריט באגעגנט מען די אויסדרוקן: "כך שמעתי מפיו הקדוש", "כבוד קדושתו הסכים" אא"וו.

ב אמת, האבן די רביים קיין מאל נישט געלייענט און נישט קארעגירט זייערע תורות, אדער מעשיות, וואן, ווי געזאגט, האבן די פירער פון דעם חסידות, אין קעגנזאץ צו די רבנים. ווייניק געהאלטן פון "ספרים-מאכן" און תמיד מוחל געווען דעם "כבוד מחברים". מערסטנטייל זענען זייערע ספרים פארעפנטלעכט געווארן ביי באזונדערע אומשטענדן, אן זייער וויסן. אדער נאך זייער פטירה.

נעמט צ.ב. דאס ספר "מגן אברהם" פון דעם טריסקער מגיד. לויט איך געדענק קלאר, האט רב אברהמעלע גאר נישט געוווסט פון דער ארויסגעבונג פון זיין ספר: ער איז דעמלט געווען קראנק און נישט ביים קלארן געדאנק. מיט דעם גאנצן עניין האט זיך פארנומען זיין טאכטער מלכהניו, וועלכע האט זיך געניייטיקט אין געלט חתונה צו מאכן א טאכטער. מע האט אנגעהויבן צענויפזוכן דעם רבינס תורות. קאפיעס האבן זיך געפונען ביי איניקע חסידים, נאר אויסגענוצט האט מען ספעציעל די קאפיע פון דעם הויף-כתבא-רבא רב משהלע, דער צעטל-שרייבער, אלס די מער קארעקטע און בארעכטיקטע. די צענויפשטעלונג פון די תורות און די הגהה איז איבערגעגעבן געווארן איינעם, פנחס דובענקער, א יונגער מאן א משכיל, א שטיק מאטעמאטיקער, וועלכער איז געשטאנען אין א געהיימען פארבאנד מיט די משכילים פונעם שטעטל, – אזוי, אז פאקטיש איז די גאנצע ארבעט געווען אונטער דער קאנטראל פון די משכילים.

נאך איצט, נאך עטלעכע און דרייסיק יאר, געדענק איך די הייסע ויכוחים איבער דעם נאמען פון דעם ספר. "מגן אברהם"איז אנגענומען געווארן, דאכט זיך, דערפאר, ווייל רב דודל טאלנערס (דעם טריסקער מגידס ברודער) ספר הייסט "מגן דוד" – און כדי צו באטאנען, אז די טשערנאבילער ליניע האט אונדז געליפערט צוויי גרויסע מגינים (שיצערס), וועלכע זענען געשטאנען אויף דער וואך פון דעםחסידישן יידנטום אין אוקריינע. אויך האט מען דערביי אין זין געהאט די צוויי בארימטע מפרשים פון דעם "בית-יוסף-ט"ז" – מגן-דוד און מגן-אברהם. שפעטער האבן די הויף-לצים זיך געוויצלט: מילא, מגן-דוד און מגן-אברהם – זייער שיין; ווו-זשע איז דאס פנים?...

אז מען איז פארטיק געווארן מיטן נאמען פון ספר, איז אויפגעשוווימען די פראגע פון דער הקדמה. דער אלטער מגיד האט דערלעבט זיינע לעצטע טעג – אבער ער האט דאך געלעבט, און עס וואלט בעסער געווען פאר דער אויסגאבע, אז די הקדמה זאל זיין זיינע, מיט דעם ספעציפישן צושריפט "כה דברי המעתיר אא"וו. און מיט אייגענער חתימה. נאר דעם רבינס געזונטצושטאנד האט געמאכט דאס אוממעגלעך. האט מען געפונען אין טריסקער הויף א גרויסן בריה אין חסידישן סטיל און ארט שרייבן, איינעם אפרים מלמד, און ער האט אנגשריבן די הקדמה מיט אלע נייטיקע

אייגנארטן און חסידישע דריידלעך -און אלץ איז געווען פארטיק. און אזוי איז פארענפנטלעכט געווארן דאס ספר "מגן אברהם" פון רב אברהמעלע טריסקער - איינער פון די זיילן פון דער "טשערנאבילער ליניע".

לויט מיינע ידיעות איז דער ספר נישט געווען דער איינציקער פון דעם סארט: כמעט די מערהייט פון אזוינע ספרים זענען צונויפגעשטעלט געווארן אויף אזאן אופן און ביי ענלעכע אומשטענדן.

די מעשיות, שבחים און מנהגים - זיי זענען שוין געשאפן געווארן "מחוץ לעזרה" - אויסער דעם רבינס הויף און אן וועלכער עס איז באטייליקונג מצד דעם רבינס משפחה. אפגעקומענע גבאים, אדער אזוי גערופענע מקורבים, וועלכע זענען נאך דער פטירה פונעם רבין פארבליבן אן יעדע שטיצע און הילף, האבן זיך דאס ערשטע גענומען צום ארויסגעבן פון זיינע מעשיות און שבחים און זייער פארשפרייטונג צווישן זיינע חסידים, געדענקענדיק דערביי אפט דעם אומגעוויינטלעכן דערפאלג, וואס די "שבחי בעש"ט" האבן אין זייער צייט געהאט און וויפל אויסגאבעס זיי האבן אויסגעהאלטן. איבערהויפט האבן די מקורבים דאס אויסגענוצט, ווען דער רבי האט נישט איבערגעלאזט קיין ממלא-מקומו, וועלכער זאל איבערנעמען די גאנצע פירונג מיט אלע גבאים און מקורבים, ווי עס האט זיך פראקטיצירט אין אלע הויפן.

אזוי איז מערסטנטייל אנטשטאנען און פארעפנטלעכט געווארן די חסידישע און רביישע ספרים, מנהגים, שבחים און מעשיות.

י.י. וואהל

עקב יוסף וואהל נולד בטריסק בפסח, תר"ל. גדל על ברכי החסידות ותורת הקבלה. בנערותו התחיל משתלם בסתר בידיעת לשונות וספרות. בהמשך הזמן, אגב נדודים וטלטולים על פני ערי רוסיה הדרומית, הוסיף ללמוד ולקנות דעת. בעיר באקו סיים בית-ספר תיכון והמשיך למודיו במכללה. בשנת תרנ"ג נשא אשה ועבר לגור בעיר נובוגרד ווהלינסק, עיר-מגוריו של מ.ז. פייערברג. שם היה לראש חבורת המשכילים שהתגודדה מסביב לסופר הצעיר החולה. כעבור זמן-מה יסד ועמד בראש בית-ספר עברי בזוויהיל. קודם לכן הורה בקובל (בביה"ס הידוע "משכיל אל דל"), בז'יטומיר , בקיוב. בבאקו, לימד בבית-ספר עברי מיסודו הוא. בשנת 1920 בא לארה"ב ונכנס להוראה עברית, תחילה בבוסטון, ואחר בבתי-ספר שונים בניו-יורק, ביניהם בית המדרש למורות, בהם לימד עד סוף ימיו.

את עבודתו הספרותית החל ב"המליץ" וב"הצפירה" במאמרים בעניני ספרות ובשאלות הזמן ומאז היה משתתף בכל כתבי-העת העבריים של התקופה: "השלוח", "לוח אחיאסף", "הצופה", "הוורשאי", "הזמן" ו"העולם" הווילנאי. בארה"ב - ב"הדואר", "ספר השנה ליהודי האידי". כינוייו הספרותיים: רב משה, וואלינסקי, ועוד.

נפטר ב-1 ניסן תש"ד, בעוד הוא עוסק בכינוס כתביו לדפוס.

אברהם עפשטיין

י. וואהל האט אנגעהויבן זיין שרייבערישע קאריערע אין אן איבערגאנגסצייט, ווען די השכלה-אידעאלאגיע האט באנקראטירט און געבליבן אן א קאנקרעטן יסוד אין לעבן, און דער נאציאנאלער געדאנק האט ערשט געהאלטן אין פארמירן זיך. ס'איז געווען א געראנגל פון אידעען און געפילן. אומבאשטימטקייט און ראמאנטישער אידעאליזם האט געהערשט אין דער ליטעראטור. דריי גרויסע שריפטשטעלער האבן דעמלט דאמינירט איבער די מוחות און הערצער פון דער יוגנט. בערדיטשעווסקי, וואס האט געפאדערט אן איבערשאצונג פון די אלטע ווערטן און גערופן צו וועלטלעכקייט; אחד-העם, וואס האט געזען דעם אייביקן מקור פון יידישער באנייונג אין "מוסר-היהדות"; און פייערבערג, דער טראגישער, יונג-פארשטארבערנער דיכטער, וואס האט זיך געצאפלט און געווארפן צווישן "יהדות" און "אנושיות", און וואס האט די צעריסנקייט פון זיין דור, קינסטלעריש אויסגעדריקט אין זיין באריםטער נאוועלע "לאן". וואהל האט איינגעזאפט די אלע שטימונגען צוזאמען. ווי בערדיטשעווסקי, איז ער געווען גענייגט צו זוכן שיינקייט אויסער דעם יידישן תחום. אים האט געצויגן דער גרויסער פארנעם, די רייכע פאנאראמע און די ברייט-מענטשלעכע אידעען פון דער וועלט-ליטעראטור. אבער אין זיין צוגאנג צו דער לעצטער האט ער מיינסטנס אנגעווענדעט נישט די אייראפעאישע עסטעטישע קריטעריע, נאר, אין גייסט פון אחד-העם און פייערבערג, דעם זיין יידיש-עטישן פרינציפ. שיינקייט איז ביי אים - מאראלישע שיינקייט.

צום מערסטן אבער איז ער געווען באאיינפלוסט פון פייערבערגן, ער איז געווען זיין נאענטסטער חבר און געטרייסטער תלמיד, מיטארבעטער און מיטהעלפער. ער און זעצער און טשעסקיס זענען געווען, אונטער פייערבערגס פירערשאפט, די טרעגער און פארשפרייטער פון השכלה אין זייער שטעטל זוויהיל. וואהל איז געווען דער געטרייסטער. ער איז געבליבן אונטער פייערבערגס השפעה ביז די לעצטע טעג.

וואהל האט ער דורכגעמאכט א סך עטאפן אין זיין גייסטיקער און ליטעראַרישער אנטוויקלונג. ער האט געשריבן אויף פארשיידענע טעמעס אין העברעיש, רוסיש און יידיש. און ס'איז א מהלך רב פון זיינע ערשטע פרוון ביז זיינע עסייען איבער שניצלער, פויכטוואנגער, מאקס בראד און אנדערע. דאך אין אלע זיינע שריפטן פילט זיך דער רושם פון די ערשטע יארן – די השפעה פון פייערבערגן. ס'דריקט זיך אויס אין דעם סוביעקטיוו-ווארעמען טאן, געהויבענעם סטיל, טיפן ערנסט און, דערהויפט, אינעם ראמאנטישן אידעאליזם. אויך וואהל קעמפט מיט די "צללים" (שאטנס) פון דער וועלט.

אין זיין קורצער פאעטישער הקדמה (צו זיין בוך "בשתי רשויות") גיט ער א סך-הכל פון זיין ארבעט און לעבנס-געפיל:

"די שאטנס, וואס האבן מיך באגלייט אין מיינע וואנדערונגען איבער די ברייטקייטן פון דער וועלט-ליטעראטור, האבן זיך געמערט און געשפרייט און פארטריבן די איינצלנע ליכט-פלעקן, וואס האבן געשיינט און געוווּנקען פון ווייטן... כ'האב געזוכט תיקונים פאר דער צעריסענער און צעשטערטער וועלט און נישט געפונען... געטריבן פון דארשט צום לעבן, פול מיט פארלאנגען און חלומות, האב איך געביטן מיינע אידעאלן, נישט בודק געווען זייער ווערט און נישט אריינגעדרונגען אין זייער תוך. און דאן האט זיך באוויזן צווישן אונדז א יונגער דיכטער מיט א בלייך געזיכט, טיפע אויגן און א ווייכן בליק. ער האט אונדז באצויבערט מיט זיין גייסטיקער שיינקייט, מיט זיין גלויבן אין אלץ וואס איז ריין און דערהויבן. ער האט געוועקט אין אונדז הויכע געפילן, גערופן צו קדושה, צו ריינער מענטשלעכקייט... ער האט אונדז געווארנט קעגן פשרות, געפאדערט אמת און שלמות אין אונדזער טאן און שאפן... דער קראנקער דיכטער איז געשטארבן פאר דער צייט, די תלמידים האבן זיך צעשיידט און אוועק אויף זייטיקע וועגן. נאר א קליינער טייל האט אפגעהיט מיט פארצווייפלטער עקשנות דעם רבינס ירושה. צו שלמות אבער זענען מיר נישט דערגאנגען... און די שאטנס ווערן אלץ געדיכטער און לענגער און שווערער... דאס איז די געשיכטע פון א גוססדיקן דור, א דור וויזיאנערן און בעלי-חלומות. דער חלום איז איבערגעריסן, געווארן אין מיטן" ("מוידויו של סופר" – א שרייבערס ווידוי).

די ווערטער האט ער געשריבן אין א צושטאנד פון שוואכקייט און פארצווייפלונג. ס'איז אים אויסגעקומען צו ארבעטן אין אמעריקע אונטער שווערע און באליידיקנדיקע באדינגונגען (אלס לערער אין א תלמוד-תורה), נישט האבנדיק די מעגלעכקייט אויסצונוצן זיין אייראפעישע בילדונג און ברייטע ידיעות. דאס האט גורם געווען ער זאל נישט פארנעמען דעם געהעריקן פלאץ אין דער העברעישער ליטעראטור, וואס צו אים איז ער געווען ראוי לויט זיינע פארדינסטן. און דערמיט, אפשר, דערקלערט זיך דער פאקט, וואס וואהל איז געווען גענייגט צו זוכן מער דאס ווייטע און אומבאקאנטע. זיינע ארטיקלען זענען מערסטנס איבער שרייבער פון פארגאנגענעם דור, אדער פון דער ווייטער וועלט, אויסמיידנדיק די יונגע העברעישע און יידישע ליטעראטור, וואס האט זיך צעבליט אין אמעריקע און אין ארץ-ישראל.

אין אלץ, וואס וואהל האט געשריבן, פילט זיך א ליידנדיקע נשמה, א בענקעניש נאך שיינקייט, א דראנג צום בריטן, פרייען לעבן און, דערהויפט, א שטרעבונג צום ריינעם מענטשלעכן אמת, וואס איז געווען פאר אים פארקערפערט אין אחד-העם ווי אין טאמאס מאן, אין פייערבערגן ווי אין ארנאלד צוויג. אין ליטעראטור, האט ער געזוכט און אנטדעקט דעם מאראלישן לעבנס-פרינציפ, וואס ער האט נישט געפונעם אין דער רעאלער ווירקלעכקייט.

פרופ׳ ש. הלקין

י. י. וואהל

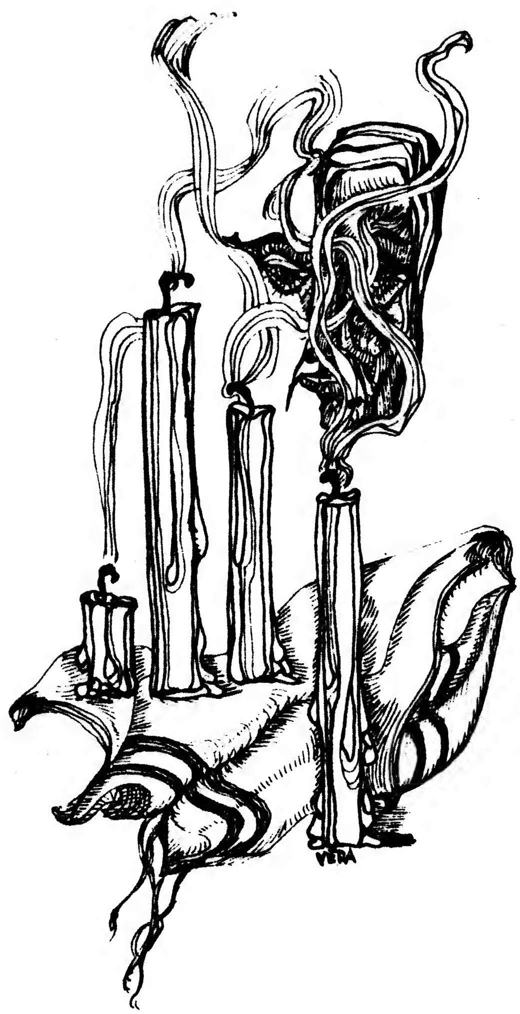

לאחר שנות שתיקה לא־מעטות, כשנות דור אחד בספרות, הופיע בקרבנו י.י. וואהל שנית, ידוע ולא ידוע לנו, קרוב ברוחו לעברי המתעורר בין שנות התשעים המאוחרות למאה שעברה. לנו בני הדור, אשר קם אחרי כן ואשר למד להבחין בין ספקנותו של הפרט ביחסו לעולם, לבין אמונתו המוחלטת, החיובית בתכלית, של פרט זה לעצמו ביחסו ללאו־מיות העברית ולכוחות היצירה, הגנוזים בה — נראה במחנגו י. י. ואהל הרחוק, כחדש וישן יחד, מעין חוני המעגל, אשר זה עתה פתח שוב את עיניו לראות את העולם עפ״י דרכו שלו, דרך ראיה שונה לא במעט מדרך ראייתנו אנו. לקורא העברי בן דורנו, הזוכר חסד נעורים לאותה תקופה תמימה מהססת, שראתה את ימי ההשכלה האחרונים ואת ימיה הראשונים של העברית החדשה, האירופית ביסודה, נראה י. י. ואהל כממשיכה של אותה תקופה רכה מעורפלת של ראשית ההתעוררות המטושטשת והמבולבלת במקצת, אשר מתוכה נמתחה נימה נוגה סוערת זו ברוחו של פייארברג וברוחו של ברדיצ׳בסקי בלבטיו הרא־

שונים. לקורא העברי מבני דורנו, שנתחנך באוירה ספרותית עברית מבוגרת, תקיפה וצלולה יותר במשאלותיה ובשאלותיה גם יחד, הרי עבר קרוב־רחוק זה, הקם לתחיה לעינינו בקלסתר פניו של י. י. ואהל מהווה מעין גילוי — גילוי מוזר בעצם ה„חדש” שבו — בהווה שלנו, במסכת חיינו אנו. סימן, איפוא, שהרחקנו לכת בשלושים־ארבעים השנים האחרונות: סבך הדעות, הלופת אותנו גם כיום, רענן יותר, חיוני יותר. עדיין מהססים אנחנו לעתים קרובות, עדיין יש ואנו שואלים לנתיבות עולם כפרטים, כיחידים, אבל מגמת פנינו בחיים מסוימת וברורה כל צרכה.

זאת למדנו מתוך יסוריהם של הבאים לפנינו — אם התקדמות היא זו ואם נסיגה לאחור — ואף על פי שמבחינות אחרות עדיין מלאים קושיות ופירכות ותמיהות. כי על כן נראה לנו י. י. ואהל, המתהלך בקרבנו חושש ומסתכל לצדדים, כאילו היינו זרים לו. ודוקא באותה מידה של ודאות ואמונה ובטיחות שרכשנו לנו במשך שלושים השנים האחרונות, לא זר הוא לנו, כי אם „חדש” כשהוא מנסה את קושיותיו עפ״י דרכו שלו, דרך דורו. „חדש” הוא בעינינו דוקא משום שהוא עדיין מקשה עלינו מתוך הלך נפש, שהיה רווח בספרותנו בשנות התשעים האחרונות; דוקא משום שמתוך הלך נפש זה, העגום ודוקרני כאחד, הרך והקשה גם יחד — עדיין הוא מטיל ספק בכל הקנינים שרכשנו במשך שלושים או ארבעים השנים האחרונות, כאילו עדיין לא רכשנום כלל. נופך פיקאנטי הוא מוסיף לחיינו בתהייתו על העולם עפ״י דרכו, דרך העבר הקרוב־הרחוק כל כך, גם כשעיניו פקוחות ואזניו קשובות לכל רטט אמונה וקדושה בחיים ובספרות — בעולמנו ובעולם הגדול שמבחוץ לא כל שכן — גם כשספקנותו בולטת מתוך אמונתו, עד כדי לחפות על אמונתו. גאוות עבר יחסנית כאילו לוחשת על אזנו, כי הוא־הוא המבוגר ואנחנו הצעירים, בני תשחורת מתלהלים בזיקי השוא, ומתוך כך נזכרים גם אנחנו, כי הוא בן דורם של פייארברג וברדיצ׳בסקי הצעיר. אנושיותם של אלה — אנושיותו, זו אהבתו הרבה לאמיתי שבחיים — נכון יותר: חתירתו לקראת האמיתי שבחיים — המחממת את הלב, המקרבת אותו אלינו דוקא משום שהיא מביישת אותנו בשלימותה, הצעירה כל כך; וספקנותם של אלה ששרשה באותה אמונה סמויה וצעירה עצמה — ספקנותו הוא, זו תהייתו החמה, השוקקת, על עולם תוסס שוטף תמיד ותמוה תמיד עד דכדוכה של נפש.

גם כפובליציסטן גם כמבקר ספרותי — ושנים אלה כרוכים בו יחד כדרך כמה וכמה מבני דורו ה„צעירים” — אין י. י. ואהל מתעורר לכתיבה עראית, הניתנת לקטעים, מתוך מאורע חיצוני, הפועל עליו. המאורע החיצוני, בחיים ובספרות, אינו אלא מדרס למחשבותיו ורגשותיו הפנימיים. מחשבותיו ורגשותיו כאילו מבודדים בקרבו תמיד ומשומרים בעינם וברוחם הישנים והם עשויים להתפרץ בצביונם, האחד תמיד, עפ״י גירוי חיצוני זה או אחר, אשר כשהוא לעצמו הריהו טפל תמיד לגביהם. לכאורה, חיי אדם עברי לפניך, הכואב בכאב דורנו, אבל בדוק יותר ותמצא שאין חיים אלה משקפים אלא את נסיונות האינטלגנציה העברית בת דורו שלו ש„נסער ונגלה”, שאין נסיונות אלה מספיקים כדי להצטרף להשקפת עולם מסויימת, אילו גם ניסה בעליהם לזכותנו בהבעתם השלמה, כשם שלא נתגבשו מעולם גם דעותיהם של גדולי בני דורו של י. י. ואהל בשעתם, להשקפת עולם ברורה ומסוימת. אבל „אצילות מהססת” זו, כשהיא לעצמה, יש בה ממבוכתו הסוערת של פייארברג ומהתוהו, שקדם ליצירת „עולם ומלואו” של ברדיצ׳בסקי הצעיר, והיא מעשירה אותנו בטהרה האנושית ישראלית, — כאז כן עתה. אמונה ישראלית עיוורת. הכרחית בימי חיינו בבשעה שהוא מספר מתוך המיית לב עצורה, בפרקי הבקורת שלו על הגדולות והנצורות, על המעמקים שבספרות האירופית המודרנית, לרבות זו שהיא פרי רוחם של סופרים יהודיים, הכותבים לועזית. באמונה עיוורת זו, ומשום הנוקשות הסרבנית שבה דוקא — מפעמת אותה קדושה מיוחדת, שהיתה שרויה על היצירה העברית בסוף המאה שעברה עד כדי מוחשיות, עד כדי אחיזה, על אף המגומגם והמעומעם שבה. לפיכך טהרה אנושית שופעת עלינו מתוך מאמריו המקריים והמקוטעים של י. י. ואהל, בעיקר, היא היא המשיבה את לבנו עליו: יסוד זה של טהרה, קדושה ותמימות אינה מהמצויים בספרותנו כיום והלב יש והוא עורג על יסוד זה דווקא בדורנו, הבטוח כל כך באמיתיותו והמפוכח כל־כך בבטיחותו.

VERA

א. ר' משה וואהל

יוחנן טברסקי

(קטעים מתוך "החצר הפנימית")

בראש השולחן יושב ר' משה וואהל. קטן-קומה וכפוף תמיד על ספרים דומה הוא לנו"ן הפוכה. זקנקן-כסף לו ועיניו עגולות, תינוקיות. חביב ר' משה על אנשי זאמוזץ'. יודעים הם: אין הוא עושה מיצווה לטובת עצמו. זה יובל שנים יושב הוא כאן על כיסא ההנהגה ומסתפק בארבעה רובל כסף לשבוע. אינו רוצה בהוספה: "מה רצונכם? לעשותני לאכלן? ממשכורתי יש לי, ברוך השם, כדי שביעה!". ואף שהוא בעל מזג טוב אינו מיראי-ההוראה. אדרבה. ומתייראים ממנו. "אפשר שבמקומות אחרים", - אומר הוא, - "ובדורות אחרים לא הייתי ראוי להיות אפילו רב של חייטים. אולם בעיר רבנותי אני פוסק יחידי!"

ר' משה ווהל מסלק את משקפי-הנחושת שלו.

- טוב שבאת עכשיו, יצחק לייבוש, - מחייך הוא. - תבשיל שלה ראוי לפני המלך! לא? בשום אופן לא? מה? דבר לך אלי? להזמין את זאנוויל משרבשין לדין-תורה בענין הירושה? מכיר אני אותו: יש לו הנאת ממון ואין לו הנאת הלימוד. ובמקום שאין תורה יש יניקת הקליפות !

-- כן, רב. כל מעשיו בעיניו בתורת פרס,לא בתורת קנס. אבל אליך יבוא כשתקראנו. התקראנו?

ר' משה ווהל נוטל את כפיו. הרבנית מערה מרק-עיסיות עם שעועית מן הקדירה לתוך פינכת-חרס צוננת. מזכירה לבעלה, שיאכל. המרק לא יעמוד בחומו.

-- אין אני אוכל אלא מבישולה של הרבנית, -- אומר ר' משה בצחוק קל. -- רק האשה נאמנת בכל ענייני הבית -כל מה שנותנת לפני בעלה אוכל בלי לחקור, אם הוא אסור או מותר.

כרוב הזוגות המאושרים, דומה גם כאן: זה קולט ריח מזה, ויש ניצוצי אור במאכלים הדליט. ואילו הוא, פרץ... השיאוהו נערה שלא ראה קודם. ביום החתונה התחיל מטפטף גשם והוא נמלט מתחת החופה הביתה. החופה רדפה אחריו, גבריאל יהודה ליכאנפלד, חותנו החריף במאתמאטיקה ובפולמוס, צחק: -- מהרילפר, -- כך הוא מכנהו דרך צחוק ובראשי-תיבות ("מורנו הרב ר' יצחק לייבוש פרץ"), ירא אתה, שחלך תמס? אינך עשוי נופת ! -- ושרה הכלה.. דומה היה: הדמעות נוטפות לא רק מעיניה, אלא גם מלחייה, מסנטרה. מתנפנף משי-ליון. ממחטות-סלסלה. נעלי-לכה תופפות, רקדנים משובחים ולא משובחים. והנה בית מוצק כאלון. בית העשוי לעבור מאבות לבנים. והם.. לא, לא לחינם בכתה שרה! המשום שלא היתה אחדות בנשמתם היה גופם מחולק, או משום שגופם היה מחולק לא היתה אחדות בנשמתם?

-- טוב, יצחק לייבוש. אשלח לו פתקא דבי דינא. ומה נתחדש אצלך? ספר !

ר' משה החל מסתכל באורחו. תמיד הרגיש: יש לו, ברוך השם, טביעת עין בנערים. וזה עוד בילדותו התנכר בשכלו בין בני גילו בתלמוד-תורה. והוא רצה לעשות ממנו כלי. כן, עתיד זה, חשב, להיות רב מאדירי-התורה ב"עיר ואם בישראל". כבודו יהיה מלא פולין. ואולם לשם כך אין לעסוק בשום שחוק

והיתול. העיקר בעולם ללמוד, היטב ללמוד! ואילו הוא... ההשכלה! הפורש מן ההשכלה כפורש מן הקבר. לייבוש לא פרש - וסיים בפירוד מאשתו החמודה.

-- עודך קובע, לפחות, עתים לתורה, לייבוש?

בחדר שוררת מתיחות מרוכזת. פרץ רוצה לומר:

-- טוב אתה, רב, אבל במחיצתך הייתי תמיד צמא לאויר. בעיניך כל מה שכתוב בכתב ישן אין להרהר אחריו, אני --

הדלת נפתחת כמאליה. אדם בעל פיאות שחורות וזקן לבן נכנס במתינות, כנוהג חשיבות בעצמו.

פרץ שמח, שיכול להעביר מבטו אל הבא. יש בכל אדם ואדם אם יותר ואם פחות, כוח פרטי. פעם רצה פרץ לדעת ניגונים, שאנשים צריכים להם, איש לפי צערו ולפי שמחתו. וזה --

-- שלום עליכם ! -- אומר ר' משה ווהל. -- ומי אתה?

-- אני הגבאי של המגיד מטריסק, רב. הוא בא לזאמושץ' והוא שלח אותי לקרוא לכם להקביל את פניו.

ר' משה ווהל מחייך. קולו דק ומתגרה:

-- לך אמור לו: אמנם, אני הייתי קודם סוחר פשוט, ורק כשאבדתי את הנדונייה שלי נעשיתי דב ואילו הוא משי בן משי, אטלס בן אטלס. אולם ר ב קודם
ל כ ב ו ד ר ב י !
גבאי ראשון דומה נעשה עכשיו גבאי שני.

-- ומה רצונו של הרב לומר?

קולו של ר' משה ווהל גבוה עכשיו שלב אחד מהדגיל:

-- לא כבודי, כבוד ה ת ו ר ה דורש לבוא תחילה למרא דאתרא !

פרץ כובש עיניו העייפות בכפו: "אבל למה דרש הטריסקאי, שר' משה ווהל יבוא דווקא אליו? ומה הוא מרגיש עכשיו בנסעו מכאן?"

אין יורד גשם, אבל לַשמים מראה גשם. הלבנה הנדאית למטה מרמזת ללבנה העליונה. ה"מגיד" מטריסק יוצא מפתח "חצרו". היקף לפניו ולאחריו.

-- עשו דרך !
-- הרבי הולך! עשו דרך!

כנף אחת של צווארונו מלבינה על שחור הקאפוטה שלו. גבותיו פרועות וסומרות עכשיו יותר מאשר תמיד. עיניו העמיקו בעת האחרונה וחוטמו נתחדד. הזסשר"ץ של צעדים נידם. ה"מגיד" שוהה על סף הסוכה. אינו נכנס לפנים. החסידים עומדים דחוקים ולחוצים.

-- דכ"א נוטריקין ׳דירה׳, ׳כלים׳, ׳אשה׳, - פותח הוא אט ובלחש במעין ניגון. אולם יש שלאדם דירה נאה וכלים נאים ואשה נאה, ואף-על-פי-כן הוא מדוכא.

לירח עכשיו גוון של אתרוג. עיני ה"מגיד", שנסוכות בהן דאגה ומחשבה, מביטות נכחן. ב"עולם" תמיהה - לא בדרך כלל הוא מדבר עכשיו אלא בדרך פרט. ותמיד הוא נותן להם תיקונים, כוונות וייחודים, כל אחד לפי פגם שלו, עכשיו, דומה, מבקש תיקון לעצמו.

-- יהודים, העיקר להגיע לחידוש הדעת. העיקר לדעת את האין-סוף, לא לעשות ספרים או "תורות" אין קץ. אני החלפתי הרבה פעמים אין קץ באין סוף ובכתב-חידושי אין על הרוב חידושים. ונסעתי לזאמושץ׳, עיר של מתנגדים. אולי דווקא מחמת חולשת דעתי בקשתי להראות, שיש עדיפות לתורתי יותר מתורתו של הרב דשם, המתנגד. מותו יותר מות הזכרון ממות המחשבה ומות הדמיון. יבוא הוא תחילה אלי! אברהם הוא הראשון מז׳ האושפיזין. אברהם הוא בחינת הכוהן-גדול! אחר-כך ירדה עלי עצבות גדולה ואמרתי לעצמי: אברהם, אברהם, רגלך האחת כבר עומדת בקבר ואתה משקר כל-כך. גם מתוך מחשבות של מיצוות מגיעים למעשים של עבירה. וכמה קל למצוא תירוצים טובים למעשים רעים !

(י) ום תמוז. האור עכשיו חום והחום - אור. רק פה ושם צללים, מידת לילה במידת יום. שני שורים, שחוטי-ריר דבוקים בשפתיהם, פוסעים לא ישנים ולא ערים. מצד זה ומצד זה שורות של שיפון גבוה ודגן שהצהיב. סוסים קצרי-קומה וארוכי-שיער מושכים עגלה מקורה, שריחה עטרן ועור.

-- טוב היה להרטיב עכשיו את השפתיים במעט "לחיים", -- אומר סוחר-תבואה.
-- לגימת יי"ש מחממת בחורף ומצננת בקיץ !

קרון-הדואר עובר בצילצול. ניצוץ השמש מאיר אל עבר פניו של זקן, פנים של סבא.

-- שמעתם, מה שהרבי, שיחיה, אמר זה לא כבר? כמו בחכמת המיספר יש אות עגולה, שהיא בפני עצמה אינה ולא כלום, אבל בהצטרפה הריהי עשויה להגדיל מיספר לעשיריות ומאות ואלפים ורבבות, כך גם הפרט המצטרף לכלל. כן, יש שמחה גדולה לנסוע לרבי.

קצין, שכובע לבן לו של קיץ, דוהר ועובר, כשהוא מניח אחריו איבוך של אבק. שני סוסים רועים בקרפף ונודף מהם ריח עשבים לעוסים. במשעול צדדי פוסע כפרי יחף, הטעון תרמיל על שכמו. יהודי מדפיס צעדיו בחולות הדרך ומטה מעוקם בידו. בעל-כוח הוא, אבל כשאוחז בשעת ההקפות את ספר-התורה, דומה, ה"ספר" גדול ממנו.

"לרבי?"

"אלא מה?"

"עלה ושב ! "

הסוסים, שהלכו הילוך עצלני, כאילו בועטים בטחב, וגם בחום היום,במשא הכבד, מוסיפים עכשיו צעד. הנה הכפר. פה ושם מבהיק הטוריה בין אילנות. ניצוצות אש מתנוצצים בגליה. והנה בתים בלי סדר. גגות-קש וקירות-חימר. השוק, עשרות חנויות ושתי בארות עם שרשראות. טריסק ! מזדקרים ראשי המיגדל של הקושציול. כאי שרועה בצד העיירה ה"חצר". הא, עוד מעט יריחו כאן הבאים ריח חלות ועוגות שנאפו בכל מיני ייפויי ואיפוי בתנור, יקנחו דגים מפולפלים בלגימת יי"ש ויערב להם ויבושם להם.

ואולם מה הרעש? מה הקולות? זקנה ספק מיללת ספק שרה בקול צרוד של תיבת נגינה ישנה. אנשים עוברים במדרכת-העץ ונשימתם בהולה. נשים עושות יום-כיפור קטן. מה קרה? מה העניין? והנה אחד הגבאים. גופו מגודל ביותר, תופס הרבה מקום בעולם. אולם עכשיו הוטל פגם במידת הביטחון שלו.

-- כלום לא שמעתם? ה ר ב י א י נ נ ו !

האנשים מלבינים עד שרשי שערותיהם.

-- מה? אבל איך אפשר? כלום היה חולה?

הזמן מניע עריסות. הזמן מוחק מצבות. הזמן צוחק כילד, מחייך כנערה אוהבת, מיילל יללה ללילית כזקנה מרת-נפש. הזמן זורם עם החיים, קופא עם המתים. אולם הסתלקותו של המגיד איננה נשכחת בטריסק ובכל העיירות שחסידיו נמצאים. יום ההילולא שלו הוא יום של שמחה. לאיזו ישיבה של מעלה העלו נשמתו? לישיבת רבי עקיבא או לישיבת רבי אליעזר הגדול או לישיבת רבי שמעון בר יוחאי או לישיבת הנביאים? על-כל-פנים יש שמחה גדולה בכל הספירות בעלמא דחירות. וגם בעיירות למטה. במאציב, למשל, מקשטים עוד בערבו של א' תמוז הבחורים הלומדים את בית-הכנסת הטריסקאי. מכינים פנס גדול של נייר, ואחד מהם, אמן בציור אותיות ועיטורי "מזרחים" ותשמישי-קדושה, מעלה על הפנס תמונות של חיות משונות וכל מיני עיטורים ואותיות מאירות עיניים: " ב' תמוז, הילולה דר' הקדוש המגיד זצוק"ל". את הפנס מחפים בנייר אדום ותולים אותו באמצע בית-הכנסת והוא סובב והולך ואש הנר שבפנים מבליטה כלפי חוץ את התמונות ואת האותיות. ועל כל החלונות ועל השולחנות ועל השטנדראות קובעים נרות ובערב מעלים אותם למאות - אורים גדולים. צעירים וזקנים מעוררים שירה - ניגונים שיש בהם מיסוד היתר והם מטפחים בידיהם ומשתלבים בריקוד כעגולה אחת ממש, והם מרגישים: העלאה שלו שהיא בלי שיעור וערך, היא גם העלאה שלהם. וכמו בחלום רבים מהם עכשיו למעלה מן הזמניות. הבט -- ה ו א ! -- לא כמו בשנתו האחרונה, כשהיה יושב בכוח לא-שלו, אלא צעיר יותר. המקטרת ארוכת-הקנה בפיו,ודומה: הגוף שלו בבחינת נשמה.

ב. נפלאות בטריסק

(ו) ש שהאמונה פועלת נפלאות בטריסק. אל הסב ר' יעקב לייבניר באים
אלה במרכבות מפוארות ואלה בעגלה של עץ ואלה בשאון של המון
בקרונות. ויש שגם איכרה אוקראינית או פולניה באה אל ה"פאן ראבין",
אל ה"שווייענטיראבין". ופעם במוצאי-שבת —

מבין ענן קרוע נראית מכיתת ירח. האולם הגדול, הארוך, מלא. הנה הגבאי, הנושא ברגיל אחרי הסב את סידורו העבה עם מטפחת-האף האדומה מפורחת הפרחים. הנה ר' איציקל הגבאי. זקנו שחור וכתפיו רחבות, ויש בו בכולו חשיבות יתירה. הכול מחניפים לו ומתייעצים בו, כיצד למהר ולהגיע לחדר הרבי. ר' איציקל מחייך ויודע: יש חילוקי מדרגות! אינו דומה נגיד ולמדן לשמולקי הסנדלר ויוסל החייט !

ר' איציקל מכעכע ואחריו מכעכעים עוד כמה נכבדים. המשרתים, שזה מהם מדבר בקול חצוף וזה בקול נכנע, משתתקים. משתתק כל הקהל . הסב קם להבדיל. אין קווי-השרירים מסומנים בפניו. כתפיו רכות ועגולות. אולם חד וחריף הוא בגימטריאות, שבידיו הן לא פרפראות לחכמה, אלא הרכבת החכמה באותיות ומיספרים. החסידים הרבים, שלפני שעה קלה היו שרים כשהם מכים כף אל כף ובאצבע צרדה, דוממים עכשיו דממה עמוקה. הסב מתחיל להבדיל בנוסח שהוא קבלה בידיו מאבות-אבות-אבותיו. הנה הוא מגביה את קולו והנה הוא מנמיכו. מפסיק וממשיך שוב.

לפתע פתאום המולה קלה. מה קרה? זקנה ובתולה ! והרי נשים מסוגרות מבוא בחברת אנשים -- ומה לאלה כאן? אולי אסון, חס ושלום? כל הנתונים במצוקה פונים א ל י ו ! הזקנה ראשה לפוף מטפחת מהוהה ולשפתיה מראה אפר, אך עיניה מאירות משמחה. הנערה חיוורת, אבל ברק מיוחד עכשיו לעיניה, כאילו באה לה התעוררות גדולה מאוד. מה לאלו כאן?... פה צעוק בליכסון:

-- לצאת ! לצאת חצופות ! -- נגידים וגבאים כוח להם להרים הקול. העיניים דוחקות ובולטות מתמהון, אולם הזקנה נוגחת במרפקיה ובוקעת לה דרך.

-- רבי קדוש, -- קוראת היא, -- כלום אין אתה מכיר אותי? הרי זו בתי האילמת, שהבאתי לפניך. עשית "מופת" גדול, רבי ! ברכת אותה, והנה... דבורהלי, הגידי לרבי "שבוע טוב".. לפני כל היהודים !

הנערה לבנה עכשיו, כאילו היא גילגול שלג. לבנה מרוב רגש מרוכז, מכווץ, החבוי מתחת לצינה מדומה, אולם עיניה נוצצות עכשיו ביותר.

-- שבוע טוב, רבי. - -

בחללן של עיירות קטנות, שחיים בהם רביים גדולים, מרחפות אגדות, בהן נהפך הדמיון מציאות והמציאות דמיון. ועל מופת זה מרבים לדבר בטריסק, אך משכילים מחייכים בינם לבין עצמם חיוך של אי-אימון:

-- כלום אינם מבינים, שיד הגבאים היתה כאן באמצע? מופתים יפים לעסקים ! --

אולם דווקא בתוך ד' אמותיו שלו אין הסב פועל ישועות, ומה מאוד זקוקים גם כמה מבני ביתו לנס !

באספקלריה מזהבת-המסגרת חולפת דמות הסבתא פייגלי. היא והסבתא חווהלי משפיקוב אחרות הן. כאן בחדרים נודף תמיד ריח של מאפה-חמאה וקקאו דשן, חם ומשביע, ריח של אורחים. הסבתא פייגלי מחייכת, אולם עתים חיוכה עקום, כאילו תקפה כאב-ראש אכזרי, לא, כאב-לב. עושר ונחת -- כן, ולכאורה, כל החיים כאן יסודם בחגיגה - וכמה צרות !

בתה ריקלי, אחות אבא, יש בה דקות ויופי רוחני של נצר אחרון לגזע רב-ימים. עוד בילדותה היה בה משהו משונה. יש שהיתה מפחדת לעלות במדריגות לקומה השנייה. היה בה רצון החתראות. אהבה רבה להתלבש, ועם זה היה בה גם יצר החמיקה - להסתתר, לברוח מעין אדם. ככל שהוסיפה בשנים היתה מוסיפה והולכת להסתכל בתוכה. אחר-כך תקעה עצמה בפחד גדול, ואולי מעשה כישוף הוא? אומרים, שמקום המים מחליש את בוח הכישוף, והרי טריסק יושבת על הטוריה! אבל היא - היא החלה שומעת קולות שונים, והרופאים, שנלאו למצוא לה רפואה מספקת, יעצו להשיאה. השאלו אותה על חתנה? בטריסק לא היו שואלים את פי הבנות, ומה גם אותה. הרי בחהיונה ודאי היתה עומדת לפני ההכרעה ולא היתה יודעת להכריע. השיאוה לבן הרבי מאוליק. - -

ואמנם, לריקלי רווח לזמן-מה. אולם אחרי לידתה הראשונה הרגיש בעלה - היא מפליגה ממנו הלוך והפלג כמו בסירה לעולם נעלם, איום. שוב מבטה מרוכז כלפי פנים, כשופעת בתוך תוכה קולות. מיום ליום רואה היא עצמה בדוחק גדול יותר, כאילו מוקפת בטבעת של אש. אורבים לבנה הקטן, צדים את נפשו לקחתה. ומי הוא זה המעמיד פנים,כאילו הוא בעלה? וילד זה - - ה ם דוקרים אותו במחטים ארוכות, חושבים ששלה הוא. לא, זה שקר! לא ילדה הוא. וכן אבא ואמא הם לא אבא ואמא.

כמה פעמים ראיתיה בילדותי: ענוגה ועדינה. איך היא צריכה להדביק ללחייה אספלנית של יופי כדי להבליט את הלובן שלהן. היא יושבת ועפעפיה מכווצים כי כל שרירי צווארה ופניה מאומצים. מהיכן עקת-נפש זו שלה? אולי היא החידה הראשונה, אשר חדו לי החיים. לבסוף סגרוה בחדרה, שלא תהא הקדרות שלה מוצגת לראווה.

ועוד צרות ומכאובים לסבתא. פעם שאל אותה המגיד מטריסק: ביצד כותבת את שמך? אמרה לו: פייגא באל"ף. אמר לה: מהיום והלאה לא תכתבי עוד שמך, כדרך שכותבין כל העולם, אלא באות ה', ויהיו לך ארבעה בנים שיאירו את העולם, ואמנם ארבעה בנים טובים ויקרים לה, ואחד מהם דויד אהרלי - -

מדבר הוא תמיד בשאגת קול והוא יודע נגן. זוגתו, אף שהיא חלק מקרקע טריסק, יש בה ריח חוץ-לארץ. מבהוש היא. מדברת לאט ובזהירות, ודומה: טבעה קר מטבע כסף חי, בלי הפזיזות של הכסף החי. אולם עם קרירות החושים מורגש: החימום שמור בגופה הנאה. בצעירותה חלמה שיהיו גם לה, כבנותיו וכלותיו של הרבי מסאדיגורה, סוסי-רכיבה וכלבים יקרים. אוהבת היא גם עכשיו להתקשט כמוהן, לפי המודה האחרונה, ולפרכס עצמה, לנסוע לכרכים גדולים ולמעיינות ישועה. אולם צער גדול בביתה.

בן ובת לה ולדויד אהרלי. רייזלי שם הבת. שם הנער כשמי. ושניהם אילמים מלידה הם. בדרך האדם, שהוא חי מ ד ב ר. מפיה של רייזלי פורצת נביחה מקוטעת. בה ובאחיה יש אולי ההכנה השכלית לדבר, אבל אין בהם כוח הדיבור. שניהם חיים בעולם דומם. את רייזלי שולחים לווארשה למין בית-ספר מיוחד לחרשים-אילמים. שם מלמדים אותה לראות את הקולות - לקרוא את תנועות-השפתיים של הדוברים אליה, ואילו היא עצמה מומה לא מום עובר. לקות מלידה.

-- אדרבה, זו היא מעלה לשידוך ! -- מנסה מישהו לחמוד לו לצון. -- זו לא דברנית ולא קטטנית !

אולם אין צוחק. הניבוח הקטוע של רייזלי, כאילו משהו מכוון פתע את גרונה ואת שפתותיה, ושתיקת אחיה - החידה השניה שחדו לי החיים.

יוחנן טברסקי

יוחנן טברסקי היה חוטר מגזע אדמו"רים, רביים מפורסמים: סבא שלו מצד אביו היה ר' יעקב-לייב, הרבי מטריסק, בנו של בעל "מגן אברהם"; מצד אמו הוא מצאצאיו של ר' יוחנן מראחמיסטריווקה, שעל שמו נקרא; ואילו אביו, ר' נחום טברסקי, היה רבי של חסידים בווארשה (נרצח בימי-השואה). ימי הילדות עברו על יוחנן טברסקי בשפיקוב, עיירה בפודוליה; בטריסק, עיירה בווהלין, ובווארשה. בשפיקוב נולד וגדל בבית הרבי, אבי-אמו.

כדרך בני-רביים למד יוחנן מפי מלמדים ומורים פרטיים, לימודי-קודש ולימודי-חול. הוא הצטיין בכשרונותיו המעולים, בשקידה רבה וגם בקנאות לעברית: לא דיבר עם הסובבים אותו אלא בעברית בלבד. הנטייה לכתיבה נתעוררה בו בימי-ילדותו.

בימי מלחמת-העולם הראשונה נקלע לעיירה קצין צ'כי מבין השבויים, בעל תואר אקדמי, ומפיו למד יוונית ורומית. יוחנן עקב בעירנות רבה אחרי מאורעות הזמן, קרא ושנה, ובפרוץ מהפכת קרנסקי נבחר לדבר בשם היהודים באסיפה של אלפי איכרים: הוא היה אז בן שבע-עשרה.

בשנת תרע"ח יצא לאודיסה ונתקבל כתלמיד בגימנסיה, אך מחמת הפרעות ומלחמת האזרחים נאלץ לחזור לעיירתו ולא נבחן בבחינות-הבגרות. בינתיים הגיע גל הפרעות גם לעיירתו, והוא ושרידי משפחתו נמלטו לבסרביה, שהיתה אז תחת השלטון הרומני. שם הוא עסק בהוראה ולימד בקישינוב בבתי-הספר לילדי-הפליטים, פירסם סיפורים ביידיש ועסק בתרגומים לעברית וליידיש.

בשנת תרפ"א יצא לברלין ולמד זמן-מה באקדמיה פילוסופית-דתית ובאוניברסיטה. למד גם אסתטיקה והמשיך ביצירתו הספרותית. מצבו החמרי היה קשה, וביאליק, שעשה אז בברלין והעריך את כשרונותיו, שילם בעדו שכר-לימוד במכון לרנטגנולוגיה, "מקצוע המפרנס את בעליו". לאחר גמר לימודיו, יצאו הוא, אמו ואחיו לארצות-הברית. עבר חבלי-קליטה עד שנתמנה בשנת תרפ"ו מורה להיסטוריה ופסיכולוגיה בבית-המדרש למורים "תרבות" בניו-יורק. למד והשתלם במכללת הארווארד, ובשנת תרצ"ג הוכתר בתואר פרופסור להיסטוריה ישראלית. התרכז בעיקר בכתיבת רומנים היסטוריים וסיפורים ביוגרפיים. בעד ספרו "אלפרד דרייפוס" קיבל פרס מאת קרן "למד" בשנת תש"ה.

טברסקי היה מבקר בארץ מזמן לזמן. בשנת תש"ח עלה לארץ והשתקע בה.

עבד כעורך בהוצאת "דביר" והמשיך ביצירתו הספרותית עד סוף ימיו.

ז. וויינפער

ווי אזוי דאס מקום טריסק איז נתעלה געווארן

(פראגמענט)

װען ער האט צוריקוועגט ווידער דערגרייכט דאס בריקל, איז ער פון זיך אליין געבליבן אנגעשפארט אויפן זעלבן פארענטש, ווי פריער. אין זיין פארטראכטקייט האט ער אנגעהויבן האבן דאס געפיל, אז ער איז גאר קיין מאל נישט געווען אוועק פון דאנען. פלוצלינג זענען די ניינצן יאר אמעריקע ווי אפגעווישט געווארן הינטער אים. ער האט זיך דערזען צוריק דאס יינגל, וואס לערנט אין בית-המדרש גמרא, און כאטש ער כאפט פון צייט צו צייט אריין א ביכל, וואס איז טרייף-פסול, איז ער דאך א פארווארצלטער מער אין דער גמרא, ווי אין דעם, וואס די ביכלעך אנטדעקן פאר אים.

און נישט נאר מיט דער גמרא, נאר אויך מיט אלץ און אלעמען, וואס איז ארום אים.

עס האבן אנגעהויבן אויפצוגיין פאר זיינע אויגן די חברים גמרא-יינגלעך, צווישן וועלכע עס איז געווען אויך זעליק ברכה הינדעס, -- דאס יינגל מיט די בלאנדע פאהלעך און די גרויסע בלויע אויגן, וואס זענען שטענדיק געווען פארטראכטע און אויף וועלכע מען פלעגט שטענדיק זאגן, אז זיי האלטן נאר אין איין קוקן, ווי פייגעלעך פליען איבערן הימל. עס זענען אויפגעגאנגען פאר אים די איידעמלעך אויף קעסט, וואס פלעגן זיצן סטאטעטשנע ביי די שטענדערס מיט אפענע גמראס, מיט זייערע זייגערלעך, וואס די מחותנים האבן זיי געגעבן פאר די חתונות; און אויך די עלטערע יידן וואס האבן זיך געשאקלט פאר די אפענע ספרים, ברומענדיק די ווערטער מיט א זיס-טרויעריקן, ציקלענדיקן ניגון.

אט זיצט דער שיינער רב ישראל מאטיעס. דאס ברענענדיקע ליכט אויף זיין שטענדער באשיינט זיין ווייס צארט פנים, וואס ווערט נאך ווייסער און צארטער און עס צעציטערט זיך ביי עפעס א שווערן ענין אין דער ראם פון זיין קויל-שווארצער בארד און פיאות. זיינע אויגן זענען אזוי שיינענדיק שווארץ, אז זיי זענען אזש ליכטיק. ספעציעל ווערן זיי ביז גאר ליכטיק, ווען דער ענין אין דעם ספר ווערט פלוצלינג קלאר פאר זיין מוח.

רב משה גאט וויגט זיין דינעם לולבדיקן האלדז איבער א צעעפנטן ספר און פון צייט צו צייט לאזט ער דורך אט דעם האלדז ארויס א שטילן קלאנג, וואס שטעכט זיך אריין אין דער לופט און בלייבט דארט הענגען.

אין א ווינקל, אין גאנצן אפגעזונדערט פון אלעמען, זיצט דער אלטער בונעם ראדעוויטשער, וואס קומט פון צייט צו צייט פון דערפל זיצן אן אוונט אין בית-המדרש זיך אנצוזאפן מיטן קול-תורה. ער זיצט ביי אן אפענעם עין-יעקב מיט די גרויסע ווייסע ברעמען, וואס הענגען, ווי ווייסע פארהאנגלעך, איבער זיינע אויגן, און קיינער קאן נישט זאגן, צי קוקט ער פון הינטער זיי טאקע אינעם עין-יעקב אריין, צי ער האלט זיינע אויגן אין גאנצן פאר מאכט און באנוגנט זיך בלויז דערמיט, וואס ער הערט דאס קול-תורה פון די ארומיקע.

ביי אלע טישן און שטענדערס לאזן הערן יונגעלייט, זיך שאקלענדיקע און צופנדיקע די קוים אויסגעשפראצטע בערדלעך, זייערע קולות, וואס שלאגן זיך אן איינע אן די אנדערע און גיסן זיך צוזאמען.

און אט איז דער זקן ר׳ לוי סופר. זיין קאפ איז ביי אים אריינגעבויגן אין דער שמאלער, שיטערער ווייסער בארד, און פון זיין מויל טראגן זיך שטילע, אפגעריסענע קלאנגען.

פלוצלינג צעעפנט זיך די זייטיקע טיר אויף רעכטס, און דער עולם שטעלט זיך אויף די פיס. אפילו דער זקן לוי, וואס האלט דעם קאפ טיף ארונטער, דערשפירט די געשעעניש און שטעלט זיך אויף.

עס באווייזט זיך דער רבי רב יעקב לייבעניו אין דער באגלייטונג פון מאטל בערקעס און, שפאנענדיק אין א קרייז פארביי די שטענדערס און די טישן, וויגט ער מיט דער רעכטער האנט, מורמלענדיק מיט א גוטמוטיקן געביי‌זער אין זיין קול: "זיצט ! זיצט ! "

ער מורמלט אזוי צום עולם, און צו זיך אליין קרעכצט ער אונטער מיט פארדרוס:

-- אי, אי, ביטול-תורה.

דער איינציקער, וואס האט זיך פארשפארט אויפשטעלן פארן רבין איז געווען רב משה גאט, ווייל ער האט שטענדיק געזאגט זיין זוהר נאר שטייענדיק.

עס איז אויפגעגאנגען אין זיין זכרון א יארצייט נאך זיין פאטער דא אין שטעטל

" -- משהלע, וואלסט געמעגט אריינגיין אין בית-המדרש אריין אפלערנען א פרק משניות נאכן טאטן", -- האט די מאמע אים דערמאנט, און זיך דערביי צעזיפצט: "פריער האט מען דיך נישט געדארפט דערמאנען דאס צו טאן אין טאג פון טאטנס יארצייט".

די לעצטע זיפצנדיקע באמערקונג איז געגאנגען אויפן חשבון פון די טרייף-פסולדיקע ביכלעך, מיט וועלכע ער האט זיך דעמלט פארנומען, און אויך אויף דעם וואס מע פלעגט אים אין יענער צייט שוין א ביסל צו אפט "כאפן" מיט מיידלעך.

--אוי וויי איז צו מיר, -- האט די מאמע נאך א טיפערן זיפץ געגעבן, און ער האט זי צוליב געטאן און איז אוועק אין שטאטישן בית-המדרש אריין.

עס איז געווען א שושן-פורימדיקער נאכמיטאג, ווען יידן זיצן אין דער היים און זענען זיך משמח מיט המנס מפלה, איז דערפאר דער בית-המדרש געווען א ליידיקער. בלויז רב משה גאט האט פארכמורעט ארומגעשליאפעט זיך אין זיינע פליטקע שיך אהין און צוריק. משה עטיע ביילעס האט זיך דערמאנט, אז ווען ער האט אויפגעעפנט דעם משניות און גענומען זוכן פרקים מיט די ראשי-תיבות פון זיין טאטנס נאמען, איז פלוצלינג אויסגעוואקסן פאר אים די דינע פיגור פון רב משה גאט.

-- אי, אי, אי, -- האט רב משה גאט זיך צעקרעכצט אויף זיין דינעם קול.

-- וואס איז, רב משה?

רב משה האט מיט זיינע דארע פינגער אנגעוויזן אויף א צעטעלע, וואס

איז געהאנגען אויף דער טיר צווישן א סך אנדערע צעטעלעך, און אויף דעם צעטעלע איז געווען אויפגעשריבן:

-- חודעה רבה, נעכטן אוונט האט מען "געכאפט" משה עטיע ביילעס מיט רבקה שלמה נחומס ביי דער קרומער בוים הינטערן שטעטל.

--אט דאס? נארישקייטן !

-- נארישקייטן? -- האט רב משה גאט, האלטנדיק דעם שפיץ פון זיין דינער גרוילעכער בארד אין זיינע דינע פינגער, חידושדיק געפרעגט.

-- אוודאי נארישקייטן ! וואס דען, נישט קיין נארישקייטן?

-- מיט א מטרוניתא, נארישקייטן? -- האט רב משה גאט איבערגעפרעגט, און זיינע טונקעלע אויגן האבן זיך צעגלימט.

-- זי איז נישט קיין מטרוניתא, נאר א פראסט יידיש מיידל.

-- אזוי, נישט קיין מטרוניתא? -- האט רב משה גאט געפרעגט און שטיל אוועקגעשליאפעט אין זיינע פליטקע שיך איבערן בית-המדרש.

משה עטיע ביילעס האט זיך דערמאנט, ווי אזוי ער האט געמיינט, אז ער איז שוין פארטיק אבער באלד האט רב משה גאט זיך צוריק אומגעקערט און, שטייענדיק מיט צעפלאמטע בליקן פאר אים, געפרעגט:

-- אזוי, א פראסט יידיש מיידל?

-- איך האב דאך אייך געזאגט.

-- איז וואס זשע טוט מען דאס מיט א פראסט יידיש מיידל? -- האט ער געוואלט וויסן.

-- וואס הייסט וואס? מע רעדט.

-- מע רעדט? -- האט רב משה גאט זיך שטארק געחידושט.

-- נו, יא, מע רעדט.

-- אזוי ! אזוי! מע רעדט?

רב משה גאט האט ווידער אוועקגעשליאפעט אין זיינע פליטקע שיך איבערן שטילן ליידיקן בית-המדרש, מורמלענדיק עפעס אין דער בארד אריין.

דער נאכמיטאג האט גרוי אריינגעקוקט דורך די פענצטער אין בית-המדרש אריין און, זייענדיק ביי זיך זיכער, אז רב משה גאט איז שוין מיט אים פארטיק, האט ער אנגעהויבן אריינצוקוקן אין דעם משניות אריין, אבער אט איז ער שוין ווידער דא.

-- איז וואס זשע רעדט מען עס מיט א נקבה, הא?

-- וואס הייסט וועגן וואס? מע רעדט !

משה עטיע ביילעס דערמאנט זיך, אז דעם לעצטן ענטפער האט ער דעמלט שוין ארויסגעברומט אין אן אויפגערייצטן טאן. אבער רב משה גאט איז דערפון נישט נתפעל געווארן און פון זיין זייט אויך ארויס פון די כלים.

-- מע רעדט? מע רעדט? -- האט ער זיך צעשריגן און, א נעם טוענדיק מיט א ציטערדיקער האנט די באָרד, האט ער כמעט ווי אויפגעשריגן:

-- אט בין איך א נקבה, למשל, איז רעד ! נו, רעד ! לאמיך טאקע הערן ווי אזוי מע רעדט !

די לבנה האט זיך געריסן פון די שטיקער וואלקנס, ווי א כלה איך א זילבערן חופה-קלייד, וואס האט זיך פארפלאנטערט אין א ברייטער שטיק געוו[redacted]טער קרוזשעווע, און ער האט, קוקנדיק אויף איר, זיך געפלאנטערט אין זיינע זכרונות וועגן די יידן אינעם בית-המדרש.

פאר זיינע אויגן איז נאך א מאל אויפגעגאנגען די דינע פיגור פון רב לוי סופר, וואס איז איצט שוין נישט געזעסן אליין אפגעזונדערט, נאר געווען דער צענטער פון א קרייז יידן ארום אים.

-- לחיים, רב לוי, -- שטרעקט אויס די האנט קיווע בלאז, וואס האט היינט יארצייט און האט דערפאר געשטעלט א פלעשל בראנפן.

-- לחיים, לחיים, זאלסט דערלעבן מיינע יארן, -- ענטפערט רב לוי סופר מיט א שטומפעקליאוון מויל.

גערופן האט מען אים סופר, כאטש קיינער אינעם שטעטל האט נישט געדענקט, ער זאל ווען סע נישט איז האבן געשריבן א ספר-תורה. און נישט נאר א ספר-תורה, אפילו א מזוזה האט ער זיך אפגעזאגט צו שרייבן:

-- די ראיה, די ראיה, -- פלעגט ער זיך פארענטפערן הלמאי ער זאגט זיך אפ פון דער מצוה.

פאר משה עטיע ביילעס אויגן איז אויפגעשטאנען אט דער רב לוי סופר א דינער, אן איינגעבויגענער איך אן אפגעקראכענער, גרינער, גומעלאסטיקענער קאפאטע, זיצנדיק אן איינגעבויגענער ביים אויוון און לערנען אויסנווייניק. די ווערטער קומען ארויס פון זיין ציינלאזן מויל א ביסל שטומפעקליאווע. בלויז ביים דאווענען שטייט ער אויף די פיס, און דעמלט איז ער אזא גלייכער און אזא הויכער, ממש ווי א דינע סאסנע. ווען ער איז אין שטארקער התלהבות, טוט ער א הייב-אויף זיינע דינע הענט אין דער הייך, און דעמלט קוקט ער אויס מיטן קאפ צווישן די אויפגעהויבענע הענט ווי א דריירערנדיקע מנורה.

געלעבט האט אט דער רב לוי סופר אין גאנצן פונעם הויף. און וואס, משטיינס געזאגט, האט ער דען באדארפט? פון זיין משפחה איז שוין לאנג, זייער לאנג, קיין זכר נישט געווען אין שטעטל, און די מערסטע האבן אפילו קיין אנונג נישט געהאט, אז ער איז א מאל געווען א בעל-משפחהניק. בלויז עטלעכע זקנים האבן געוווסט צו דערציילן, אז א מאל און א מאל האט ער געהאט א ווייב און קינדער אפילו אויך. דאס ווייב איז שוין לאנג אויפן עולם-האמת, און די קינדער זיינע?

-- אפשר אין אמעריקע, און אפשר גאר ערגעץ אנדערש.

אויף זיין טיפער עלטער איז ער געווען א קעסט-קינד אינעם הויף פון רב לייבעניו, דעם זון און יורש פונעם אלטן רב אברהמעלען. זיין שטענדיק ארט איז געווען לעבן אויוון אינעם בית-מדרש, ווו זיין מויל האט זיך קיין מאל נישט צוגעמאכט.

ווי גרויס זיין למדנות איז געווען האט קיינער אין שטעטל נישט געקאנט זאגן, ווארן איבער זיין עלטער און שטומפעקליאווקייט איינעם מויל האט קיינער קיין וויכוח מיט אים איבער א פשטל אין דער גמרא נישט געפירט. אבער אז רב לוי האט באוויליקט צו דערציילן א מעשה פון די אלטע צייטן, איז שטענדיק געווארן ענג ארום אים, און יעדער איינער האט ממש אנגעשטעלט מויל און אויערן:

-- שאט, שאט, רב לוי דערציילט !

סאר משה עטיע ביילעס אויגן איז אויפגעשטאנען איינע א ווינטער־נאכט אינעם בית־המדרש. רב לוי האט דעמלט באוויליקט צו דערציילן, ווי אזוי ס'איז געקומען דערצו, אז דאס מקום טריסק זאל נתעלה ווערן.

די ליכט איבער די מערסטע טישן און שטענדערס האבן שוין געצאנקט, אבער איבערן טיש לעבן אויוון האט געפלעמלט א גראב חלבן ליכט, -- עמעצנס א יארצייט־ליכט מסתמא. ס'איז שוין געווען שפעט. די מערסטע למדנים זענען שוין געווען אהיים געגאנגען, אבער ס'איז נאך געווען א גאנץ היפשע מסיבה, וואס איז געזעסן ביים ווארעמען אויוון, ווען רב לוי האט גענומען דערציילן.

-- סע איז געווען בימי ניקאלאי הראשון, ימח שמו וזכרו, -- האט ער אנגעהויבן און, וויגנדיק דעם דינעם קאפ מיט די אויגן ארונטער, מסביר געווען די רשעות פון אט דעם ניקאלאי הראשון:

-- סע איז געווען דער זעלבער ניקאלאי, אונטער וועמעס מלכות מע האט געכאפט קליינע יידישע יינגלעך און זיי געמאכט פאר סאלדאטן, רחמנא ליצלן.

ער איז אנטשוויגן געווארן אויף א ווייל. זיינע אלטע אויגן האבן זיך צעפינטלט, ווי זיי וואלטן דערזען פאר זיך די פארוואגלטע און פארפייניקטע יידישע יינגלעך פון יענער צייט. פלוצלינג האט ער זיך א וויג געטאן און זיך צעלאכט מיט א שטיל און דריבנע געלעכטער:

-- איז וואס זשע בין איך פארקראכן אין עצבות אריין, הא?

ער האט א קוק געטאן אויף די ארומיקע מיט זיינע פינטלדיקע אויגן און זיך צעמורמלט:

-- ניין, ניין, נישט וועגן דעם, נאר גאר וועגן עפעס אנדערש.

ער האט א פיר געטאן איבערן פנים און דער בארד מיט זיין דינער, ציטערדיקער האנט און געזאגט:

-- איז יא, וועגן,דעם, ווי אזוי אט דאס מקום טריסק איז נתעלה געווארן, וועל איך אייך דערציילן.

א ווייל איז ער אנטשוויגן געווארן, קוקנדיק אויף די ארומיקע מיט בליקן, וואס האבן ווי געבעטן מחילה, און אנגעהויבן:

-- אבער געווען איז דאך דאס טאקע בימי אט דעם רשע, ימח שמו וזכרו, און געווען איז דאס אין אן אנהייב ווינטערדיקן פארנאכט, ווען די זון האט שוין געהאלטן אין זיך זעצן. פלוצלינג איז פון דער העלער הויט געקומען א באלעגאלישע פור מיט צוויי פארשוינען אין דער מיט פון שטעטל. עס רעדט זיך אזוי "פון דער הוילער הויט". אין דער אמתן זענען אזעלכע באלעגאלישע פורן געקומען אפט אהער מיט פארשוינען.

ער האט זיך א רגע פארטראכט, ווי ער וואלט זיך אנגעשטרענגט צו דערמאנען אקוראט ווי אזוי דאס איז געשען. זיינע אויגן האבן זיך צעפינטלט, קוקנדיק ארונטער אין דער בארד אריין:

-- איך האב פריער געזאגט "אנהייב ווינטער". אז מע וויל איז דאס געווען אין אסיען. אין אסיען-צייט איז, ווי איר ווייסט אלע, דא א שווערע בלאטע. איז, נו, דער וואגן מיטן באלעגאלע און די פארשוינען איז טיף פארשטעקט געווארן אין דער בלאטע, און די סוסים האבן גארנישט געקאנט טאן.

-- כע, כע, כע, -- האט ער זיך שטיל און דריבנע צעלאכט צו זיך אליין:

-- איך זאג "פארשטעקט", נו, יא, אוודאי פארשטעקט, אבער נישט אויף לאנג, חלילה. ווארן די היגע יידן פון יענער צייט, פראסטע און שטארקע יידן, ממש גיבורים, האבן זייער שטארק געהאלטן פון דער מצווה "עזוב תעזוב", און מ'איז געקומען און מ'האט ארויסגעשלעפט.

-- כע, כע, פראסטע יידן געווען די היגע, לרוב קאניוכעס, שטענדיק נאר מיט פערד און בהמות צו טאן געהאט, אבער ערלעכע יידן געווען, געזונטע, ממש גיבורים. מיין פאטער, עליו השלום, פלעגט דערציילן פון איינעם אזא יידן, משה קאטשע האט מען אים גערופן. הממ... יא, קאטשע... איז דאס געווען שוין איין מאל א גיבור!

ער האט א קוק געטאן אויף די ארומיקע און שטיל ביי זיי געפרעגט:

-- איר האט קיין מאל נישט געהערט פון אט דעם גיבור משה קאטשע, הא? וואס זשע, טאקע נישט געהערט? דערמאנט מיך, וועל איך אייך דערציילן וועגן אים.

און שמייכלענדיק אין דער בארד אריין, האט רב לוי סופר אין א ווײַלע ארום געפרעגט:

-- איז ווו זשע האלט איך, הא?

-- ביים באלעגאלע מיט די צוויי יידן, וואס זענען פארגרעזניעט געווארן אין דער בלאטע, -- האט מען אים דערמאנט.

-- יא, יא, ביי די פארגרעזניעטע יידן, -- האט ער זיך אנגעכאפט און גענומען דערציילן ווייטער -- פארשטייט זיך, אז סע זענען גלייך געקומען יידן מקיים צו זיין די מצווה פון "עזוב תעזוב" און מע האט זיך א נעם געטאן צום וואגן, טרייבנדיק דערביי די צוויי פארמאטערטע סוסים פון פארנט: -- וויא! וויא!

דער זקן האט ארויסגעשריגן דעם "וויא" מיט אן אנגעשטרענגט קווייטשעלע פון מויל און האט ווייטער דערציילט:

-- און אזוי ווי זיי הייבן דעם וואגן און טרייבן די פערד, טוט זיך

פלוצלינג א כאפ יהושע שואלס... איר האט קיין מאל נישט געהערט די מעשה פון יהושע שואלס מיט דעם לייכטער, וואס ער האט אום שבת געכאפט צום בעל-קורא? אזוי, אזוי, טאקע נישט געהערט?

זיינע אויגן האבן זיך צעפינטלט מיט גרויס חידוש אויף די צוהערער, הלמאי זיי האבן נישט געהערט.

-- דערמאנט מיך, וועל איך אייך דערציילן אן אנדערש מאל וועגן יהושע שואלס מיטן לייכטער אום שבת אין בית-מדרש. און איצט? יא, יא, טוט זיך א כאפ אט דער יהושע שואלס:

-- יידן, ס'איז זמן-מנחה !

-- און ס'איז שוין טאקע געווען צייט מנחה צו דאווענען, ווארן די זון האט זיך שוין גערויטלט איבער די אויבס-סעדער אויף יענער זייט טייך.

-- אורחים, אין בית-המדרש אריין, -- האבן די תושבים אויסגערופן.

-- ניין, ניין, נישט אין בית-המדרש אריין, -- האט זיך אפגערופן דער עלטערע פון די וואס זענען געזעסן אין וואגן.

-- הא? וואס? נישט אין בית-המדרש אריין? איז ווו זשע דען דאווענען יידן מנחה, הא? -- האבן געפרעגט די תושבים און זיך געחידושט מיט א גרויס חידושניש. דא האט דער עלטערער, וואס איז אויפן וואגן געווען, געטאן א הייב אויף זיינע אויגן, און מ'האט דערזען...

רב לוי סופר איז א ווייל אנטשוויגן געווארן, האט געוויגט דעם קאפ אהין און צוריק און דערנאך געזאגט:

-- ווי שבת-ליכט האבן זיינע אויגן געשיינט, -- האבן דערנאך יידן דערציילט.

-- און עס איז געווען דעמלט, ווען דער עלטערער האט אנגערירט דעם יינגערן לעבן אים מיט דער האנט און געזאגט: "ישראל, זאג זיי, ישראל". אט אזוי האט דער עלטערער געזאגט צום יינגערן, און דער יינגערער האט גלייך אויסגעדרייט דעם קאפ צום באלעגאלע, וואס האט דעמלט צורעכט געמאכט א שלייע איבערן האלדז אויף איינעם פון זיינע סוסים: "מיכל דעם ווילפלטן טאג איז עס, וואס שרה בת לאה?" -- "דעם דריטן", -- האט דער באלעגאלע ארויסגעברומט, ווי סע ברומט געוויינלעך א באלעגאלע, וואס האט צו טאן מיט פערד. -- "שרה בת לאה?" -- האבן די יידן ארום וואגן געפרעגט און זיך איבערגעקוקט מיט גרויס חידושניש. פלוצלינג האט יהושע שואלס זיך א כאפ געטאן ביים קאפ און אויסגעשריגן:

-- "שרה בת לאה? שרה בת לאה? -- דאס איז דאך מיין שנור, וואס גייט שוין דעם דריטן טאג צו קינד ! ?" -- "מיכל, דו וועסט אונד צופירן צו רב יהושע שואלס אין שטוב אריין , און מיר וועלן דארט דאווענען מנחה" -- האט דער עלטערער געזאגט צו זיין באלעגאלע. מיכל איז גלייך ארויף אויף דער קעלניע. די סוסים האבן זיך א ריר געטאן, און דער וואגן האט א גיי געטאן א גאנג, גלייך ער וואלט געווען אויף א טיש און גארנישט פארזונקען אין דער בלאטע.

משה עטיע ביילעס איז געשטאנען אנגעשפארט אין דעם פארענטש פונעם בריקל, אבער געווען איז ער אין גאנצן אין בית-המדרש לעבן רבי לוי סופר. פון יענער זייט טייך האט נישט אויפגעהערט זיך צו דערטראגן דאס ריטמישע סאפען פונעם מאטאר אין דעם יאסנע וויעלמאזשנע קאשינסקיס דאמפמיל און דערציילט, אז דאס אלץ וואס איז געווען איז מער נישטא, נישטא. דאס וואסער-געריזל אונטערן בריקל דורך די צעעפנטע "זאסטעווקעס" אויך דאס אייגענע. אבער משה האט זיך נישט צוגעהערט איצט צו זייער דערציילן, ווארן ער איז מיטן גאנצן וועזן געווען אינעם בית-המדרש לעבן איוון און האט געהערט ווי רב לוי סופר האט דערציילט. און נישט נאר געהערט האט ער, נאר ממש געזען, ווי רב לוי סופרס דינע, ציטערדיקע פינגער גלעטן און צאפלען זיך איבער די שיטערע האר פון זיין בארד, און וואלט געקאנט שווערן, אז זיינע אויערן הערן רב לוי סופרס קול, וואס האט ווייטער דערציילט:

-- הכלל, מ'האט געדאווענט מנחה ביי יהושע שואלס דעם פערדסוחר אין דער פאדערשטער שטוב. פארשטייט זיך שוין אליין, אז דער בעל-תפילה איז געווען נישט קיין אנדערער ווי נאר טאקע דער עלטערער ייד פונעם וואגן. און א'מנחה אין דאס געווען, ווי אום יום-כיפור, און נישט ווי גלאט א וואכעדיקע מנחה. דאס קרעכצעניש פונעם דערבייאיקן אלקערל האט זיך אויסגעמישט מיט די מנחה-תפילות, און דער עולם איז אריין אין טיפער דבקות. דאס קרעכצעניש פונעם דערבייאיקן אלקערל איז, פארשטייט זיך, געווען פונעם יונגן ווייבל, נעבעך, וואס האט זיך געדרייט אויף איר בעט דעם דריטן טאג אין שווערע יסורים. פאר די דריי טעג האט מען שוין איבערגעטאן אלצדינג, וואס מע פלעגט געוויינלעך טאן, אז אזוינס האט זיך געטראפן. די "באבע" האט געלייגט הייסע און קאלטע קאמפרעסן. מיין פאטער, עליו השלום, וואז איז געווען דער שטעטלדיקער אפשפרעכער, האט שוין עטלעכע מאל אפגעשפראכן עין-הרעס. סטעפאן דער זנאכער, להבדיל, האט שוין עטלעכע מאל געהאט אפגעטאן זיינס, און אפילו פאראסקע די וואקסגיסערן איז שוין אויך געווען א פאר מאל... כע, כע, פאראסקע די וואקסגיסערן !

רב לוי סופר האט זיך צעלאכט מיט א דריבנע געלעכטער און געפרעגט ביי די ארומיקע:

-- נישט געהערט פון פאראסקע די וואקסגיסערן, הא? טאקע נישט געהערט? או-ווא ! אזוי, אזוי, נישט געהערט? דערמאנט מיך, וועל איך אייך דערציילן, ווי אזוי אט די איז געקומען אויף אירע עלטערע יארן צו רב אברהמעלען, זכותו יגון עלינו... איז ווו זשע האלט איך? -- האט ער געפרעגט און באלד זיך אליין דערמאנט -- ביים וואקס-גיסן, הא? נו, יא, ביים וואקס-גיסן. נו, האט עס זי, הייסט עס, וואקס געגאסן און געגאסן, און סע האט אויך נישט געהאלפן. הכלל, מ'האט אפגעדאווענט מנחה, און ווי נאר מע האט אפגעדאווענט מנחה, טוט ער זיך א דריי אויס, אט דער עלטערער ייד פונעם וואגן און טוט א זאג:

-- זאל צוקומען בנימין.

-- בנימין, דער מאן פונעם ווייבל, טאקע יהושע שואלס בן-יחיד, איז צוגעקומען א ציטערנדיקער. פון וואנען ער האט געוווסט, אז דער יונגערמאן הייסט בנימין, איז דאך שוין נישט שייך צו פרעגן. ווארן פון וואנען האט ער געוווסט, אז דאס ווייבל הייסט שרה לאה? און שוין טאקע זיך נישט געוווּנדערט אפילו, ווארן מ'האט דאך שוין געזען.

-- בנימין, -- זאגט ער צום דערשראקענעם יונגנמאן -- נעם א גלאז און לויף אריבער צום טייך. זאלסט טובל זיין די גלאז אינעם טייך זיבן מאל. זיבן אבער טאקע פונקט זיבן מאל זיבן, נישט מערער און נישט ווייניקער. דערנאך זאלסטו אנשעפן א פולע גלאז וואסער פונעם טייך און זי גלייך ברענגען אהער.

אז בנימין איז אוועק מיט דער גלאז, האט דער ייד אויסגעדרייט דאס פנים צו דער וואנט, און דער עולם האט געזען, ווי זיינע אקסל האבן געציטערט. יעדעס מאל, ווען סע האט זיך דערהערט א קרעכץ פונעם דערבייאיקן אלקערל, האבן זיינע אקסל זיך נאך שטארקער צעציטערט. דער יינגערער, וואס איז געקומען מיט אים אינאיינעם אויפן וואגן, איז די גאנצע צייט געשטאנען לעבן אים מיט צוגעמאכטע אויגן, און מיכל דער באלעגאלע איז געשטאנען לעבן דער טיר און געשוויגן. אוודאי איז דאך שוין נישט שייך צו פרעגן פאר וואס דער עלטערער האט אויסגעדרייט דאס פנים צו דער טיר באותו-רגע ווען בנימין איז צוריק געקומען מיט דער גלאז, שווייגנדיק איז ער בנימינען אנטקעגן געגאנגען, האט אנגענומען זיין האנט און זיך געלאזט מיט אים אין אלקער אריין. זיי זענען ביידע געגאנגען פארויס, און הינטער זיי האט זיך געשארט דער עולם. ווען זיי האבן זיך דערנענטערט צום אלקער, האט דער פרעמדער געקוקט א ווייל אויפן ווייבל, וואס איז נעבען געלעגן א פארחלשטע. באלד אבער האט ער זיך צוגעבויגן צור איר און איר געהייסן אים נאכזאגן די ברכה "שהכל". ביים סוף פון דער ברכה האט ער א זאג געטאן צו בנימינען: "טראג צו צון איר מויל די גלאז". בנימין האט אנגעהויבן צו ציטערן, ווי א בלאט אויף א בוים: -- "איך בין א כוהן... איך טאר נישט..." -- "יא, יא, מיר זענען כוהנים! " -- האט דער פאטער יהושע שואלס צוגעהאלפן דעם זון. "נידה !" -- האבן די ארומיקע מיט ציטערדיקע קולות זיך שטיל צעברומט. דא האט דער פרעמדער אויפגעהויבן זיינע שבת-ליכטיקע אויגן אויף בנימינען און געזאגט באפעלעריש: "איך, מרדכי בן אהרון מטשערנאבל, בין מתיר און גוזר !" די ווערטער האבן אלעמען געפלעפט. סע האט געדויערט א היפשע ווײלע ביז מע איז געקומען צו זיך. און אז מע איז ענדלעך געקומען צו זיך, האט זיך דערהערט א ברומעניש:

-- דער טשערנאבילער! דער טשערנאבילער!

-- און סע איז געווען באותו-רגע, ווען בנימין האט מיט ציטערדיקע הענט דערלאנגט די אנגעפילטע גלאז צו די ליפן פון זיין אישה, און באותו-רגע האט זיך די גלאז געשפאלטן אין בנימינס הענט. די אייבערשטע העלפט איז געבליבן אין זיינע הענט א ליידיקע, בשעת די אונטערשטע איז געבליבן הענגען איבער דער אישהס ליפן, און דאס וואסער איז טראפנסווייז גערונען צון איר אין מויל אריין.

-- הייליקער צדיק ! -- האבן אלע אין גרויס ציטערניש אויסגערופן, און ער, זכותו יגן עלינו, האט געגעבן א צייכן, אז מע זאל ארויס מיט אים פונעם אלקער און גלייך טאקע אהין ארייננשיקן די באבע. און אין א פאר מינוט ארום האט זיך דערהערט פון אלקער א קינדעריש געשריי.

-- מזל טוב, -- האט דער רבי געזאגט און, א קוק טוענדיק צו דער טיר, וו זיין באלעגאלע איז געשטאנען, מוסיף געווען -- שפאן אויס די פערד, מיכל, מיר בלייבן דא איבערן שלום-זכר !

רב לוי סופר איז געבליבן א ווייל שטיל. די אויגן זיינע זענען געווען געווענדט אין זיין בארד אריין, און דאס סאמעטענע היטל אויף זיין קאפ האט זיך געוויגט.

שוין איין מאל א שלום-זכר געווען! געדאוונט האט מען אין שטאטישן בית-המדרש און געשטאנען איז מען אין יהושע שואלס פאדערשטער שטוב.

משה עטיע ביילעס האט זיך צעשמייכלט אין דער טונקעלער נאכט אריין. ער האט זיך דערמאנט, ווי אין יענעם מאמענט האט ר׳ לוי סופר ארונטערגעלאזט דעם קאפ אין דער בארד אריין און איז ווי אנדרימלט געווארן, אבער דער ארומיקער עולם איז געזעסן און געווארט. פלוצלינג האט ער זיך א וויג געטאן און זיך אויפגעכאפט.האט אויפגעהויבן דאס פנים, זיך צעפינטלט מיט די אויגן צום יארצייטליכט, און זיין קול האט זיך ווידער געלאזט הערן:

-- שבת-צו-נאכטס האט רב מרדכילע הבדלה געמאכט, אבער גלייך נאך "ויתן לך" האט ער געזאגט צו ישראלן, וואס איז געווען גבאי ביי אים:

-- זאל מיכל שפאנען די פערד.

-- סטייטש, הייליקער צדיק ! -- האט זיך דאס שטעטל געבעטן ביי אים, און דער עיקר האט איינגעלייגט וועלטן יהושע שואלס.

-- כאטש איבערן ברית? -איז יהושע שואלס אים געפאלן צו די פיס. אבער ס׳האט גארנישט געהאלפן.

-- איך האב מיינס אפגעטאן, -- האט דער רבי געזאגט. און שפעטער א ביסל האט אים שוין רב ישראל געהאלפן אין וואגן אריין, וואס מיכל, זיין באלעגאלע, האט צוגעפירט צום גאניקל.

ווען מיכל איז שוין געזעסן אויף דער קעלניע, און אלע יידן האבן שוין געהאט זיך אפגעזעגנט, איז א גרויסע, ליכטיקע לבנה ארויס פון איבערא וואלקן און די שיין האט זיך צעזילבערט איבערן טייך, וואס איז געפלאסן אנטקעגן יהושע שואלס שטוב.

-- א בכבודיקער טייך ביי אייך, -- האט רב מרדכילע געזאגט און באלד מוסיף געווען -- בקרוב וועט ער נתעלה ווערן, אייער טייך.

רב לוי סופר האט זיך שטיל צעשמייכלט אין דער בארד אריין און פארענדיקט דערמיט:

-- נו, דאס ווייסן דאך שוין אלע, אז איין א יאר ארום נאך דעם האט זיך דא באזעצט רב מרדכילעס זון, רב אברהמעלע, מיט וועמען א וועלט האט געקלונגען. און סע איז טאקע געווען ביים דעם טייך, ווו ער האט דעם הויף געבויט, און דא אין הויף האט ער טאקע אויך מחבר געווען זיין הייליק ספר דעם "מגן אברהם", וואס איז... וואס איז... נו, איך דארף דאך אייך נישט דערציילן, וואס דער "מגן אברהם" איז פאר די חסידים אויף דער וועלט.

א קיל ווינטל האט זיך געטראגן פונעם טייך און געגלעט משה עטיע ביילעס פנים. פון דער דאמפמיל האט זיך נאך אלץ געטראגן דאס שווערע סאפען,

וואס דער מאטאר האט פון זיך ארויסגעלאזט. פון אונטערן בריק האט זיך נאך אלץ געהערט דאס גערויש פון וואסער, וואס האט זיך געריסן מיט אימפעט אין דער ווייטער טוריע אריין. פלוצלינג האט ער געקראגן א געפיל, אז דער "זיפ-זיפ" פונעם מאטאר אין דער מיל איז נישט כדי די שטיינער זאלן מאלן די קערנער אויף מעל, נאר אז ער איז א גרויסער שטויסער, וואס שטויסט און צעשטויסט עפעס, וואס איז זייער נאענט און אייגן. אזוי אויך האט ער געפילט אין דעם רוישיקן וואסער אונטער דעם בריקל. אים איז אויסגעקומען, אז דאס וואסער-געלויף איז אויסן בלויז צו שווענקען און פארשווענקען יעדן זכר, יעדן סימן פון דעם, וואס איז דא געווען. ער האט דערפילט א טיפן ווייטיק אין זיך. א ווייטיק, וואס איז ביסלעכווייז איבערגעגאנגען אין פחד, און זיין מויל האט זיך צעמורמלט:

-- זעליק, זעליק, ווו ביסטו? קום ראטעווע !

ער האט זיך געלאזט מיט וואקלדיקע טריט פונעם בריקל איבערן וועג צווישן די געדיכטע, באצווייגטע און באבלעטערטע דעמבעס צום שטעטל צו.

"ששש", -- האבן שטיל גערוישט די בלעטער אויף די צווייגן פון די דעמבעס, און די לבנה, א קילע און שווייגנדיקע, האט זיך דורכגעריסן דורך די צווייגן אין געבראכענע, זילבערנע ליניעס פאר זיינע טריט. "נישקשה, דער דיכטער וועט ראטעווען", האט ער זיך שטיל געטרייסט.
ער האט זיך פארגעשטעלט דעם שמועס, וואס וועט פארקומען צווישן אים און זיין חבר, דעם דיכטער, ווען זיי וועלן זיך ווידער באגעגענען אין ניויארק.

-- האסט געזען, זעליק? -- וועט ער ביי אים פרעגן.

-- געזען, -- וועט זעליק ענטפערן. און אויך געהערט.

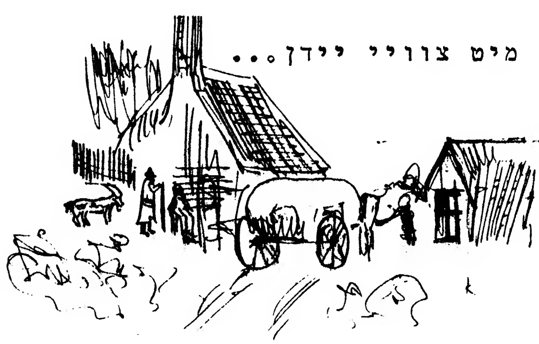
אבער דאס מאל וועט ער שוין זעליקן נישט אפלאזן. ער וועט ביי אים מאנען, ער זאל אים צוריק געבן דאס שטעטל פון א מאל.

-- זעליק, גיב אונדז צוריק רב אברהמעלען, רב יעקב לייבעניון, רב לוי סופר, רב משה גאט.

ער וועט ביי אים מאנען, און אויך איציקל דער קוימענקערער וועט ביי אים מאנען, און אלע, אלע, וואס זענען געווען, וועט ער ביי אים מאנען.

משה עטיע ביילעס האט פארגיכערט זיינע טריט, און פון זיין מויל האט זיך געמורמלט:

-- איז געקומען א באלעגאלע מיט צוויי יידן...

ז. ווײנפר

נחמן מייזל

ל ויינפר נולד בטריסק בי"ז בניסן 1892 (או 1893) עירו של הרבי ר' יעקב לייבניו - אצלו שימש אביו, יצחק לייב, כחזן. לפי שמוסר זלמן רייזן (ב"לקסיקון" שלו, על סמך הודעתו של המשורר) למד זישא עד גיל שתים-עשרה ב"חדרים". אחרי-כך בישיבות, ברובנה ובבריסק. בגיל שש-עשרה התחיל לומד רוסית, וכן החל לקרוא ספרות עברית ויידיש. הוא התגורר אחרי-כך בוואראשה שם עסק בהנהלת-פנקסים ובהוראה. בגיל עשרים ואחת, הוא גיל ההתגייסות-לצבא, היגר לאמריקה. שם היה עובד בשנים הראשונות כצבע, מלצר, פועל-שחור, תופר-מכנסיים, סוכן-ספרים, ואחרי-כך היה מתפרנס מהוראה בבתי-ספר יהודיים.

עוד בימי שבתו בווארשה היה זישא הצעיר מחבר שירים ביידיש וחלם אפילו להראותם לפרץ, אותו העריץ מאד. אולם לא מצא עוז בנפשו לבוא אל הסופר הדגול... פעמים רבות מצא עצמו עומד לפני ביתו של פרץ, אך "להיכנס לא עצר כוח.." כידוע, ויינפר הצעיר לא היה היחידי שנמשך אל פרץ ולא היתה לו ה"העזה" לסור אליו לביתו, ל"קודש-הקודשים".

רק בניו-יורק, בשנת 1913, הופיע ויינפר לראשונה על במת-הספרות בשיר, שנתפרסם ב"דאס יידעשע פאלק". אחרי-כך היה מפרסם תכופות שירים בכתבי-עת שונים, ובמאספים ספרותיים. בראשית 1918 עורך ויינפר את הירחון הקטן "דער אנהויב", שריכז מסביבו את המשוררים-המתחילים. הירחון נפסק כאשר ויינפר התנדב ללגיון העברי ועלה לארץ-ישראל, בה שהה שנה וחצי.

משחזר לאמריקה הוציא ויינפר בפילאדלפיה, במשך ארבעה חודשים, כתב-עת ספרותי, בשם "ביים פייער" ("ליד המדורה").

קובץ-שיריו הראשון בן 98 עמ' בשם "פון אונדזער לאנד" ("מארצנו") הופיע בהוצאת "בצלאל" ניו-יארק, ב-1920, על גב הכריכה של הספר, המונח לפנינו, כתוב בכתב-ידו של ז. ויינפר: "לזכר חברי בלגיון העברי, ששהו עמי בארץ-ישראל, מרץ 1918 - אוקטובר 1919". כן מצויה בספר הקדשה, בעמוד מיוחד: "באהבה רבה לאמי". האם, כידוע, היתה תופסת מקום חשוב בשיריו של ויינפר בכל הזמנים ובכל מיני צורות הנוגעות ללב, כשהיתה עוד בחיים, ועוד יותר - לאחר שנספתה בימי היטלר הרשע. זהו מומנט חשוב ביצירתו הפיוטית של ז. ויינפר, הראוי לשימת-לב וחקירה מיוחדת.

(עברית - א. מייטוס)

ז. וויינפער

הסופר זוסיה ויינפר בבקרו בטריסק
בשנת 1929, עם: אליהו וואהל,
אהרון סגל, נחום סגל, משה חזן,
משה שאפעל, בעריש וואהל, המורה
פקרסקי, הלקה ליס, ליבר ברנר,
(לא ידועה), אברהם סגל.

דוד בערגעלסאן:

א גרויסער גענוס איז צו באגעגענען אין לעבן א געזונטן מענטשן, — א געזונטן אין אלע זיינע מענטשלעכע פונקציעס און בארופן. נאך א גרעסערער גענוס איז צו באגעגענען אין דער ליטעראטור אן אמתן געבענטשטן דיכטער, וואס זיינע שאפונגס-אימפולסן קומען נישט א דאנק דער אטראפירונג פון איין חודש און דער היפערטראפירונג פון צווייטן, נאר זיי קומען ווי אן איבערפלוס פון געזונטן כוחותפולן דא-זיין... אזא איינער איז דער דיכטער ז. וויינפער.

ז. וויינפערס שאפן איז א רעזולטאט פון מאדנע געזונטע אינעווייניקסטע גערעטענישן.

אפרים אויערבאך:

אס לירישע ליד זיינס איז אויך דערציילעריש, ער האט אבער אנגעשריבן א גרויסע צאל דערציילערישע פאעמעס, וואס האבן אי ליריזם, אי הומאר, אי דעם חן פון דער יידישער פאלקס-מעשה. פון דערציילערישקייט נעמט זיך די לויזקייט פון זיין פערז. ער האט זיך נישט געצאמט אינעם פערז, נאר אים צעגאסן ברייט, מיט א פאעטישער רחבות, וואס א סך מאל שוימט זי אריבער די ברעגעס.

נחמן מייזיל:

א, ז. ווייבפערס צעלויכטענע ירושה, וואס איז אנגעזאמלט געווארן אין זיינע ז׳יכטערישע אוצרות איבער פיר צענדליק יאר, זענען פאר אונדזער דור און פאר דורות נאך אונדז לויטערע קדושה... אט די קדושה דארפן מיר נישט בלויז אפהיטן, נאר פארמערן זי, מאכן זי פאר דעם אייגנטום און די יידישע פאלקס-מאסן, וואס ער האט אזוי ליב געהאט און וועלכע האבן אים אזוי שטארק ליב געהאט און טיף פארערט, ווי זעלטן וועלכן יידישן דיכטער אין אונדזער צייט.

ש. ניגער:

י שפראך און דער געמיט פון ז. ווייבפער איז מער שטעטלדיק ווי ניו-יארקיש. די לידער, ווו ער מאלט אויס פאר אונדז בילדער און פארטרעטן פון טריסקער יידן און יידענעם, דערוואקסענע און קינדער, זענען די געלונגענסטע סיי אין זייער אינהאלט סיי אין זייער פארם. זיי זענען אנגעזעטיקט מיט בילדלעכקייט, רייך אין הומאר, אין אידיאם, אין פאלקסטימלעכקייט, און זייער שפראך, ווי זייער גאנצער טאן, איז ריין, אויסגעהאלטן. זיי זענען פריי פון יענעם געמישטן לשון, פון יענעם נישט-ריינעם טאן, פון יענעם שעטנז, וועלכער טרעפט זיך אין די גרויסשטאט-לידער. עס איז דא אין דער פאעזיע פון טריסק יענע הארמאנישע געלייטערטקייט, וועלכע עס גיט אונדז דאס דערמאנען זיך אין אמאליקע צייטן, יענע רויקייט, וועלכע עס שענקט אונדז דער פריער דערמאנטער הומאר.

המפוייסים

אריה טבקאי

בינה רבת-שנים היתה עצורה בלב אנשי העיר. טינת אבות שנמסרה לבנים מאז עבר במקום מושבם אחד מאבות אבותיו של ר׳ נחום, הוא ר׳ אברהם, שנסע מהעיר קובלה ללודמיר. אברך צנום ונמוך-קומה היה אז, רבי צעיר לחסידים, שהחליט לעשות לביתו. בדרכו חזרה עצר כאן את עגלתו ליד מדרכת-העץ של אחד הבתים. ישרה בעיניו העיירה, השוכנת על הדרך הרחבה שבין עיר-מחוז לחברתה, כמקום-מגורים, כזבול לעצמו. להחלטה של ממש הביאו גבר יוקד כולו, אחד מבעלי הבתים שבמקום, ועד שחבריו של זה הצטרפו אליו סביב העגלה, כבר היה זה הולך ומחווה תנועות נמרצות אל מול פני השטח הגדול שמעבר לדרך מזה, מנגד לשורת הבתים הבנויה: שטח אחו רודם, טלוא ירוק וצהוב ופנוי להקמת עיר שלמה, ואפילו חצר מלכים. שיחקה לו השעה לחמום-מוח זה, שהטוריה, הוא הנהר המציף בסתיו ובאביב את כל המרחב שהצביע עליו ביד ועד למסילת הדרך ולספי הבתים יגיע – נהר זה מכונס ועלום היה אותה שעה בתוך שלושת יובליו בלבד. רישומו לא היה ניכר כלל, מלבד זה, שמתוך שמו נגזר בזמנו שם העיר טריסק ובאותו השם עצמו קמה אחר-כך, ולא בזמן ממושך, מטרופולין חדשה לחסידים.

בני המקום לא הודלקו, לכאורה, מאשם של אלה, לא לאלתר ולא אחרי כן עם קום המטרופולין. לעומת זאת נעשתה זיקתם לחסידות חזקה מצד אחר לגמרי: תנועת העגלות, המלאות נוסעים וכל מיני משאות, שנמשכה בדרך זו ממחוז למחוז החלה מעתה להפריש מתוכה שיירות הנוטות מהדרך, נכנסות אל האחו ופורקות שם את מטענן. עד מהרה נעשתה ידם של בני העיר מעורבת בהן. הם היו בין המקבלים את המטען ובין הרושמים בפנקסים. קרוביהם של אלה היו מלינים בבתיהם את הבנאים אשר מרחוק באו ומספקים להם את צרכיהם. אחרים הצטרפו בלי שהיות יתירות אל הבנאים במלאכתם – אל מנסרי הקירות לקרשים ולווחים, אל חוטבי הארנים התמירים, וחלקם לא קופח גם בין מסתתי האלון עתיר-הימים ולבסוף כשמיאנו המומחים להניח את היסודות באדמת האחו הנמוכה והטובענית, נזעקו כל אנשי העיר על האכרים ועגלותיהם מכפרי-הסביבה לעסוק במילויו ובהגבהתו של השטח כלו.

הקימו פה בתי מגורים למשפחות, אולמות לקבלת אורחים ולעריכת סעודות גדולות, בית-כנסת, מקוואות מים לטבילה בחמים ובצוננים, אורוות לסוסים ולמרכבות, מטבחים, מזווים ומרתפים, בנינים להמון רב – חצר חסידים נרחבה. בני העיר נעשו ספקים לחצר: חברו והחזיקו ריחיים; חכרו אגמים להביא את דגיהם מרחוק; היו עגלונים ורכבים, חייטים ורצענים, והמכובדים שבהם כיהנו כיועצים, גזברים וגבאים. ואחרים אף עלו עליהם ועמדו ברשות עצמם, בהקימם פונדקים לאורחים הרבים שבאו לימי שבת ומועד, פתחו מחסנים ובנו בתי-מידות להשכרה, הנאים לכבודו של בן או חתן מצאצאי החצר שהגיע לפרקו לעשות שבת לעצמו, בחסותו וברשותו של האב המפורסם. אלו ואלו מבני העיר הגיעו לחיים של רווחה שבהם שוב לא על הלחם לבדו יחיה האדם. מטעם הרבי הביאו ממרחקים מלמד תלמיד-חכם ובעל שאר-רוח לבניו – טרחו ויגעו המקורבים שבעיר להנות גם את בניהם

מאורו. הבנים מתוועדים לעתים מזומנות עם בחורי החצר, הספונים בחדריהם, לשם שיחת-חולין ופעמים לשם לימוד כלשהו. ברבות הימים נקשרים קשרי ריעות ושוב אין בין יקירי החצר המיוחסים וביניהם כל הבדל כמעט בלבוש ובמנעל ובסריקת הזקנקן ועידונו. מהם ראו האבות ולמדו גם הם להתנאות בזקן יפה, בקפוטה נאה ובנעל קלה לעומת מגפי-העטרן הגלמיים חסרי-הצורה שהסכינו להם עד כה. ועל אחת כמה שהם כבר בררנים ואניני-טעם לגבי נגינתו של כל חזן חדש המובא לכאן ולגבי כל מגיד ודרשן. ומעל לכל אלה מאירים ימי החג וימי התרועה והכלולות של בנים ובני-בנים בחצר.

עוד ימים רבים לפני האירוסים ניתן לעיר עניין לענות בו. כל כלה חדשה המובאת לכאן, חמדה סגולה היא בפני עצמה. אחת - לא יאמן כי יסופר - הביאה עמה ספריה לועזית בבואה; אחת, גינוני גדלות כל הליכותיה, ואחרת - גינוני טירוף פשוטם כמשמעם. בני העיר רואים את עצמם כשושבינים בשעת חתונה. כל העיר מתמלאת אורחים ללא הכיל, העולים אפילו על מספר הבאים לחגים. כל הרבים האלה אפשר ואינם באים לכאן אלא להזין את עיניהם בפאר ובגדולה של החצר, ומתוך איזה משא-נפש טמיר לראות בהדרת-מלך ברוב עם. אינם חוששים גם להימעך קצת בהמון הרב המקובץ פה, ואם יש מי שניתך עליו פתאום צליף של מגלב עז על גבו - יקבל באהבה גם את זאת. אולי גם זה אחד מסממני הדרת המלכות. ידוע, כי צליפות המגלב מידי שמונת בניו של נחצי החוכר הן. הן יהודי זה מלביש את בניו בגדי פרשים-קוזאקים ושם עצמו שר-מאה. מבודר זקן אפור-אדמדם דוהר הוא בראשם במרכבה מצוחצחת. הופעתו בחתונת החצר כבר נעשתה לחלק מהטכס ולמנהג נכבד ושוב לא יבטלוהו. ויותר משהוא מועיל להכניס סדרים הריהו מהפכם ומבלבלם כאילו להנאתו. ובניו, שירשו ממנו את פקחותו המרשעת ותאוותו לתעלולים ומוניטין יצאו להם בכל הסביבה, נוהגים בשררה כמוהו, והואיל וניתנו מגלבים בידיהם ולבושים הם כקוזאקים ובריאים הם כמותם - אין הם חדלים מלנופף בהם ביד רמה.

הדים מגנוסיית החתונה עוד ישמעו בחריפות יתירה אנשי העיר מפי דיינם ר' ירוחם. הלה, משקנה לעצמו את פרסומו כרב-של-פורים שנון ובדוח, שינה פתאום בשנים האחרונות את טעמו ושוב אינו דורש בפה דברים העשויים רק לבדח כי-אם דברים שברצונו להשמיע. והוא עושה זאת מתוך התבסמות-כביכול ובקול רועם המתגבר והולך ומודיע ששוב אין הכל כשורה במלכות החצר כמלפנים. רק באבי השושלת, אשר זקן כבר, לא יגע בשוט לשונו ולא יעיר למוסר אזניו.

הגיעו ימים ואבי אביו של ר' נחום החל להרהר אחרי זקנו על שביכר בשעתו את טריסק על פני קובלה. אמנם נתעוררה מלכות-המדינה הנכבדה, בכובד רובלי הכסף הגדולים שלה, והיא סוללת כבישים וכביש כזה כבר הגיע גם לכאן וחולף בחצי גורן עגולה בצלע החצר. ולא אמרה מלכות-המדינה די והנה מוסיפה היא ומעניקה לאורחיה נוחות גדולה מזו - מסילות ברזל; ועד למחוזות אלה כבר הגיעו הללו. ועל מדוכת בריה חדשה זו, העתידה לפי התכנית לחבר את

שתי הערים הגדולות מזה ומזה, בהשאירה את מטרופולין החסידים כעשרה מילים מבודדת מהצד, על מדוכה זו ישב הרבי עם מקורביו. שני אחיו, שהקימו מעמד לעצמם בערים אחרות, השכילו בעוד מועד לבחור להם את מקומות מושבם בהתאם לנסיבות החדשות. יתכן וגם עליו יהיה לעשות מעשה בבוא היום.

מסילת-הברזל לא נבנתה באותה תנופה שחששו לה פה תחילה. בינתיים נולדו בנים ובנות, נתארסו נערים ונערות והסתעפו בתים ומשפחות. העגלות נהרו בדרך הכביש בצפיפות כדרכן והוסיפו להיכנס בשערי האכסניות לעת ערב, ונוסעיהן הזדרזו להתפזר אל מול פני החלונות הגדולים, המוארים אור בהיר, בחצר השוקקת כמימים ימימה. ואם נזדמן עם הבאים מי שידע לספר על מקומה של המסילה הנבנית והולכת משני הכיוונים, היכן עמדה לאחרונה ולאן הגיעה (ולא מן הנמנע שגם ידו במקצת בבנינה, כקבלן, כספק אדנים מיערותיו), הרי לא יבוא יהודי זה ויביא ממרחקים בשורה שאין נוהים אחריה כאן.

ובשורה זו הגיעה מקרוב. יום אחד בא החוכר מהכפר הקרוב, ומיד הכניסוהו אל הרבי. הלה סיפר על מחנה-עבודה שהגיע לכפרו. ומחנה זה יוצא להקים סוללה לאורך הערבה, לשם הנחת פסי-המסילה, כנראה.

אמנם לא נשלמה המסילה, לא באותה שנה ולא בשנה שלאחריה. לא נזדרזו בה כל עיקר, אך משנשלמה סוף סוף וגם עברה בה הרכבת הראשונה - נסתלק בבת אחת אותו רוח של חול-המועד השורה על העיירה מאז. כבר ממחרת היום נעדרו אותן העגלות המלאות אדם מהרחוב הראשי, וימים לא מרובים אחרי זה יכול היה אדם לצאת בוקר בוקר אל הכביש, לאמץ עין מול השמש העולה מצד הדרך, כדי לראות את עגלות-המשא העמוסות כל טוב, המושכות ממדינה למדינה - ואינן.

ואף-על-פי-כן לא נתאמתו מיד כל החששות ולא חל כל שינוי במספר הבאים אל החצר לשמה. הרכבת כאילו גם הועילה לכך. פעמיים ביום חיכו עגלונים ליד התחנה המרוחקת והביאו כל דורש העירה. וכך נשתפרו הדרכים אל בית הרבי, אלא שבאיו נראו מעתה כנחפזים משום-מה כאילו מסע-הרכבת הפיח בהם מקצבו. שוב אינם דומים לאלה מאתמול, שהיו מושכים בעגלות והיו קובעים להם מקום לינה במחציתו של הרבי. מנהג אבות היה בידיהם, שלא לעבור בית-תפילה או מקום תורה בלי לסור אליו. ומה גם בית רבי, בית צדיק בדרך, והיו מתעכבים במקום ונכנסים, ואפילו כשלא היו זקוקים אותה שעה לרחמים ולעצה, אלא לשם שיחה בעלמא, מתוך יראת הכבוד והרחבת הדעת כאחד. והביקורים האלה, המתונים והשקטים, ולא אלה של ימי הרעש הגדול והתקהלות המונים, - הם-הם ששפעו אותו גשם של אדרכמונים במזומנים ואותם אחוזים של שותפות ברווחים ובעסקים, שאיפשרו אורח-חיים שופע לחצר. נראה היה בעליל שהזמנים האלה חלפו לבלי שוב.

בחוג המשפחה של הרבי נערכו התיעצויות בלי הרף. דאגות פרנסת החצר, כפשוטה, היתה לנגד עיניה. בעיר ידעו על התיעצויות אלו. נודע גם שצעירי המשפחה באו לכלל החלטה והם דורשים העברת החצר לקובלה, עיר שגדלה מאד ומשמשת כיום צומת דרכים ללב המדינה ואל שכנותיה. ועם

העמידה על דרישה זו שאלו את עצמם בני העיר רובם ככולם: כלום יעזבו אלה את "המגיד הזקן" וילכו להם? והרי עצמותיו, הטמונות פה בעירם, ו"אוהל" קברו נעשו ברבות הימים למקור משיכה וחוסן וזכות לבאים אחריו. ובעוד בני העיר דורשים משפט מורשת המקום מידי ממשיכי השושלת ומנבאים להם שחורות עם העקירה, עושה לו כל אחד ואחד את חשבונו שלו ובהפלגה לצד היאוש דוקא. כי מה יעשו כל אלה האמונים, דור דור, על החצר, בהעדרה של זו? הרי כל אחד שבילו כבוש לשם מימי ילדותו כמעט, אנה יבואו כשיכבו ערב אחד כל החלונות המרובים והנישאים המאירים מעל העיר? איך יוציאו את ראשם החוצה בלילות-סגריר - איזה חושך ישופם! ומה יעשו בבתים המרווחים שבנו, בבתי-המלון ובאגמי-הדגים אשר חכרו, כפי המנהג מאז, לארבעים ותשע שנים, או לעשרים וחמש לפחות? מה יאמרו למיוחסים שבחתנים שארסו לבנותיהם, למורה הנגינה בכנור שבא ממרחקים? ואיך יהלכו בסדנותיהם אלה האומנים אשר רובם בטנם מלאה ואבנטם רחב, צועריהם ושוליותיהם זחוחי הדעת ומשולחי-הלשון, וכל פשוטי העם שהתעסקות כלשהי להם בחצר?

ניסו למנוע בעד המפולת ושלחו משלחות אל החצר. דברו עם הרבי ושוחחו עם בניו וחתניו, עם כל אחד ביחידות. והואיל וענין העברה אינו דבר הניתן להיעשות בעקירה מניה וביה, הרי עד שזו התחילה בפועל ממש, היה סיפק בידי בני העיר להפוך דברים כבושים ושידולים לדין ודברים. נתרבו הטענות והמענות ומהן עברו ונכנסו לדברי קנטור וקטרוג, עד שוב לא חלו ולא הרגישו בכבוד שגלה, בעלבון המר ובכאב של הירידה. מתוך הרוגז והכעס הרב נועדו מספר בעלי-בתים צעירים ונמנו וגמרו להקים בית-תפילה נפרד, כדי שלא להיזקק עוד לזה שבחצר. ועוד יד האברכים נטויה ורוחם עזה עד כדי התמרדות גמורה. להביא רב לעיר במקום הדיינים המתמנים על ידי החצר. פירוד הלבבות הגיע לשיאו.

ובינתיים, עד שנסגר אחרון הבתים בחצר שהחלה כבר להעלות עשבים פה ושם, ועד שנוטשו עצי-הדובדבנים הגבוהים ליד החלונות ועד שילדים וקצת קשישים החלו חוששים להיקלע שמה בין הערביים מפחד השדים והרוחות שהעתיקו את משכנם מבין הסוף הגבוה אל החדרים והאולמות הריקים העומדים בשממונם - בינתיים מבקשים להם בני העיר מקורות-פרנסה אחרים. יש מי שמסתייע ברכבת ומוצא את לחמו במרחקים. רבים פתחו להם חנויות, ונערים שחזו לעצמם משלח-יד נאה וקל בחצר, מתנהלים כעת כשוליות לרגל בעליהם בדרכי הכפרים הנבנים ואינם חוזרים לביתם אלא בערב שבת.

אכן, צדקה טענתם של אנשי העיר בשעתם: הבנים לא זנחו את אביהם הזקן, שנה שנה באים הם מהעיר הגדולה ועולים אל קברו ביום השנה לפטירתו. וכן הם עוד באים לחוג כאן את ימי חג ראש-השנה. אז שוקקת שוב העיירה הנידחת. אך איש מתושביה כמעט ואינו נותן אל לבו להידחק עם הנדחפים. נבדלים שני המחנות ואינם נוגעים זה בזה. שנות הפולמוס עברו זה מכבר אך לא נשכחו עדיין. ואפילו בימים הנוראים, שאין לו ליהודי להיות שרוי בתרעומת על חברו, בהתמלא שוב בית-הכנסת הגדול אנשים מקרוב ומרחוק - מתפללים להם הללו לחוד בבית-האבן שלהם בטבור העיר. אלא שברבות הימים שוב לא השגיחו ולא כיהו בנכדיהם, הנערים, שהיו מזדרזים לגמור את סעודת

החג ונחפזים לחצר לחזות ולהתערב בקהל המתנהל לאיטו בתפילתו לפי תפילת הרבי. הלה התייחד בלשכתו הנרחבת שבקיר הדרומי, עטוף בטליתו, ומדי סיימו את פסוקו בתפילה יזיז את הדלת קמעה, כאות לחזן. והקהל ממתין לו בתפילתו ועיניו נטויות אל הדלת.

מוך למלחמת-העולם הראשונה, לאחר שנוכח רב יודל, אחד מתושביה המכובדים של טריסק, ששוב לא ינוע בעולם כבימי חרפו ובשנות העמידה, ולאחר שהקים בעיירה הקטנה בתי-עסק אחדים, יוצאי דופן, בנוסח העולם הגדול, ופירקם, - גם אז לא שקטה רוחו ועדיין עשוי היה להפתיע. ביתו, שאחוריו אל סימטת בית-הכנסת העירוני ופניו אל הכביש, ידע לא אחת את תגרת יצרו בתיכנון ובניה. שוב לא היה זה אותו הבית שירש מאמו שנתאלמנה בצעירותה וששה ילדים על צווארה והגדול בהם הוא בן שתים-עשרה. אמו אפתה מיני מאפה, והוא בא אל ה"חצר" ומכר את מעשי-ידיה לרבים. זריז היה ומעורב בין הבריות, וכל שבילי החצר נהירים לו,והוא ידוע להם בעגלת-היד שלו ובסחורתו. תקופה זו של ימי ילדותו על כל מנעמיה ומרוריה נחתמה עמוק בלבו לכל ימי חייו. משום כך אולי לא ניתץ את תנור-הנחתומים הנטוש של האם כשבא מפעם לפעם לתקן את הבית ולהוסיף עליו. לראשונה השאיר את התנור במדורו כמו שהוא. בשיפוץ שלאחר-כך התקין עליו קיטון, ולבסוף הכניסו למחיצת הפרות,ושם נשאר. ומי יודע אם גם שם לא התייחד עמו בצנעה על ימי ילדותו הצרורים בו וזכרם הביאהו שוב, בערוב יומו, אל נתיבתם בחצר.

וכך היתה חזרתו לחצר.לאיטו היה מטייל לו שם מדי שבת בשבתו ומתבשם מניחוח האחו האביבי-הקיצי. ידיו משולבות לאחוריו וזקנו העשוי הולך לפניו.וכמו בכל טיול, שאינו מוציא אותו לריק, כך ארבה לו גם הפעם תכנית חדשה. לא עברו ימים מרובים והוא החל לדבר באזני ידידיו ובני משפחתו על קביעת בית-תפילה בחצר הנטושה. לא ארכו הימים ואף החל לבקש לו שותפים לדבר.

-- יגעת ומצאת ! -- צחקו ידידיו -- סוף סוף מצאת ענין לענות בו! חבל רק על התוכיים, שהבאת עמך מברזיל, שכבר הלכו לעולמם. אילו חיו עוד היו עומדים אתך שם בתפילה בכוונה עצומה.

רב יודל לא היה צריך לבקש מלים לשם מענה למתלוצצים.אין בכוחם של אלה להניאו מדבר שהרה והגה ודבק בו. הוא בחר לו מקום בחצר, לא את לשכת היחוד של הרבי, שעמדה משממה ופרוזה, ולא חדר אחר באחד הבתים שהיה עוד מתוקן כל צרכו, אלא את האולם הקטן, שעולים אליו במדרגות-עץ לעזרת הנשים. הוא נסע לקובל וקיבל רשות לכך, וחזר וצירף לו מנין אנשים, שאיש מהם לא הכניס אף פרוטה לצרכי המקום והתקנתו ליעודו.

היה זה בית-מועד קטן למתפללי ותיקין בשבת ובחג. נקי ושטוף-רצפה לעתים קרובות ביותר. ארון נאה ופרוכת רקומה וחלונות מצוחצחים להשקיף בעדם מגובה רב; בחורף - אל עולם השלג הנאצל, ובקיץ - אל שדות הלחם של פרבר הגויים הרחוק וכרי השחת הירוקים שהסיגו במרוצת השנים את הסוף הגבוה, ואף הם מוצפים שנה שנה,כאז כן עתה, במימי הנהר הגואה ועד מתחת לעמודי בית-הכנסת יגיעו.

לא היה אדם בכל העיר שלא הבחין בהנאתו המרובה של רב יודל. ואין שום עין צרה בו. ולא עוד אלא שיש גם מעטים המביטים עתה אחריו בהבנה בלשהי. ואחר-כך, כשכלתה כל רגל זרה מהעיר, באין באי-מועד ופוקדי יום זכרון-פטירתו של המגיד, מחמת המלחמה הנמשכת בארץ, נתרבו בעיר אלה שראו כי זכות היא לרב יודל שנתגלגלה לידיו מלכתחילה. ולא פעם, מתוך קורת-רוח והרגשת פטרון יחידי על החצר, הוא נוטל עמו אחד מנכדיו הרבים לתפילת הוותיקין והרי זה כמי שנוטלו לסייר במכמני אוצרותיו. אל הנכד מצטרף על פי רוב חברו המזדמן לו בדרכו, ושני הנערים אינם עולים עד הסף. הם נשארים, כרגיל, על הרחבה שבין מערכת-מדרגות אחת לשניה. כאן מתעכבים הם להציץ אל המים מתחתם המכסים מערה צר של חול שקוף בתוך הדשא ובו משוטטים להם דגיגים דקי-גב מאפילים. באים הם לכאן עם עלות הנהר, מימים ימימה, אמונים על מנהג דורות-התינוקות שלפניהם, שהיו מבלים פה את זמנם וזורקים לדגים פירורים מעוגות-השמן שלהם, מעוגות-הדבש והרקיקים וחלות הסולת של החג, בעוד הוריהם עומדים בפנים, נתונים בתפילה ובצום.

ימיו הנדיבים של רב יודל לא נמשכו עד אין סוף. דווקא בשלהי המלחמה הקיץ פתאום הקץ על הכל. ערב אחד, עוד בתחילתו כמעט, נראו תימרות-עשן מעבר החצר. יום לפני זה חנתה בו גונדה של חיילים והשאירה שם באחד הבתים בדל סיגריה לוחשת. הכבאים שנחלצו לשם שוב לא יכלו אלא לעצור בעד האש, שלא תעבור אל הבתים הקיצוניים הגובלים עם העיר. אנשי העיר הצטופפו בטור אפור אחד והסתכלו בדליקה. הם ראו את האש מיתמרת ועולה מבעד לעצי-הדובדבנים היבשים ומבעד לערבות של בית-האולם הגדול, ראו אותה קופצת ועולה בכל פעם מבנין אחר. רק בית-הכנסת שמעבר לחומת-האש עמד עדיין בשלימותו. קירות העץ האפורים מוגהים עד מאור וזגוגיות-החלונות מרושפות אודם-תולע. וכשהחלו פורצים גם מעליו מסכי עשן שחור ומחפים את קירותיו מהמסד עד הגג, כבר היו שאר הבנינים מתמוטטים והולכים כמסלקים עצמם בכוונה תחילה מעין הצופה כדי שלא להסתיר מפניה את תפארתו האחרונה. האנשים עמדו וצפו בו מאובנים, מחרישים. תחילה אוכל גג שחיפי-העץ והיה כלא היה. עתה עמדו הקירות גלויים, משולהבים ומלוהטים על קומתם בשלמותם. מחוברים היו יתדי-אלון הדק היטב, כאותם דפני-העץ של ספינות הדורות ההם שעמדו בכל הסערות והגיעו לכל חלקי העולם. לא רק עצם הבניה של בית זה היתה מלאכה ללא דופי, אלא גם החומר היה מעולה ומשובח, עמד בפני העש, בפני המים ובפני שיני הזמן, רק לאש לא יוכל.

האש ליחכה כסדרה. כבר עברה סערת הסתערותה העיקרית, שאחריה באה, כרגיל, ההתמוטטות, אך זו בוששה לבוא, בוששה למדי. האש ליהטה נטולת-עשן, כוהלית כמעט, וארבעת הקירות עמדו עוד על מכונם, כתבנית אחת יצוקה. רגע דומים היו לגביעי זהב טהור, לטירה, לענן-פלאים. אולם יותר מדי, כנראה, ניתן לאנשים להזין את דמיונם במראה והיו חרדים במקצת לחוסן זה של הקירות כמשהו שמעל לדרך הטבע, כדרך השביט בשמים המנבא רעות, ואילו כמה נערים, שמבטם נצמד למראה, לא הרגישו בחרדתם של הגדולים, ככל שהקירות הוסיפו

לעמוד על מכונם, כך ציפו לנס הגדול העומד להתרחש: הנה הנה תרד היד משמים ותעלה אותם אליה כשלושת הקירות ההם שבאגדת החורבן.

עם אפרוריותו של השחר חזרו אחרוני האנשים מן הדליקה ועלו על מיטותיהם. לא היה אפילו אל מי לשלוח שליח ולהודיע על האסון, בעלי החצר לא נמצאו בעירם. עם התקרבות חזית-המלחמה אל מקום מגוריהם ברחו, ככל העשירים, לפנים המדינה. כשחזרו משם עם סיום המלחמה היו מרוששים בתכלית. התהלכו על המגרש הגדול, שכבר נשטף אפרו לגמרי, ולבסוף מכרו אותו ובית-מידות אחד שנותר לפליטה, לרב יודל ולבנו רב איצי. וכך לא נשאר לה לעיירה שום דבר מעברה המפורסם. ירדה מנכסיה, תושביה נכנסו לעשור הראשון והשני שלאחר המלחמה. חנויותיהם מרוקנות והם מדולדלים ולחוצים על ידי עם הארץ והשלטונות. בעלי-המלאכה השונים החלו שוב סובבים בכפרים מראשית השבוע עד ערב שבת, ומי כמוהם יכול היה לראות בגדלותם של הכפרים, ברחבות שבה נבנים שם הבתים, עם המעקות המזוגגות, המשוחים צבע עליז, החלונות והדלתות הרחבים ולעומתם- בהצטמקות העיירה היהודית, המשתוחחת מטה מטה.

לא ידוע מי העלה לראשונה את הרעיון הפשוט והנועז כאחד - להזמין את הרבי לעיר, לטריסק. בקובל ישב עתה על כס הרבנות רב נחום, צאצא בית הרביים מטריסק. אליו החלו להתלקט חסידים מאותן העיירות שהשתייכו בזמנן לאיפרכיה הזאת. וכך, מרב של עיר ומרבי שבירושה, נעשה רב נחום כעבור שנים מעטות לרבי בפועל. הוא תיקן את בנין ה"אהל" על קברו של הצדיק הזקן וחידש את עלייתו אליו באותו טכס עצמו שהיה נהוג בשנים קודמות. ומעתה נראו שוב ברחובה הראשי של העיר הרדומה פנים חדשות - יהודים ויהודיות העולים בחומו של יום תמוז אל ה"אהל" אשר בבית-העלמין הישן. והיה מי שהוציא שולחן וכסא אל חלון ביתו מבחוץ, דיותה ועט וגליונות נייר חלק, כמי שלא חדל לשבת כאן מדי שנה בשנה ומקבל שכר מלאכתו. הנה מתעכבים כבר על ידו האורחים ומכתיבים לו את בקשותיהם על פתקאות, כדי לתתן על קבר המגיד. אמנם שוב לא היה זה אותו כתב-הפנינים של כותבי-הפתקאות שבימים ההם ואף לא אותה נוצת-האווז הלבנה והמתונה, אך היו אלו אותן הבקשות עצמן: על פרנסה, על חתן לבת הבוגרת ועל רפואה שלמה. ולא חסר היה גם אותו הנופף בסוף - ביתר הדגשה וכליון-נפש מאשר בעבר - על פדות שלמה משעבוד המלכות ומפחד הגויים מסביב.

בתוך ה"אהל" עצמו, אשר אליו מביאים את הפתקאות, דולקים נרות למכביר. בתוך ההתעוררות המלאה והדחק הגדול אין חום הנרות לטורח כלל. איזו התחדשות גדולה מתרחשת כאן בעליל ועולה וגואה במעמדו של הניך הגברי, זך-הפנים וצלול-הקול, המתנשא על פני דורות קודמיו - אבות חלושים שקולם יילל-בכי, מתיסר ומתפנק. בתוך הקהל לא מעטים עתה אנשי טריסק המצטרפים אל רב נחום בפסוקי התהילים אשר בפיו שהוא מנעימם כשליחו של הציבור. שעות רצופות הם עונים אחריו פסוק פסוק ופרק אחרי פרק, כאילו הם מחזיקים בו שלא להרפות עוד. גם הם, ככל האחרים, כבר חזרו מהעולם הגדול, שהרכבת טלטלה אותם לשם בשעתם, והם מרוקנים, מיותמים, וללא צער

נפרדו ממנו וסגרו את דלתם מאחוריהם,ונוח להם. רב נחום אינו מכיר מהם רבים. ואלה שהכירם בימי ילדותו והללו אשר שמע עליהם ועודם בחיים, אין נועם הזכרון מתקשר אתם. אמנם נשתנו הזמנים ולא מעט טושטש מאז. ואף-על-פי-כך מופתע היה עד מאד כשבאה והתייצבה לפניו משלחת מטעם העיר.

יוזם המשלחת והעומד בראשה היה רב איצי, ובודאי היה בו משהו מאביו רב יודל שנמשך כל ימיו לחצר.לא הוקיעו אותו כחסיד מורד-אור. מושג זה שוב לא היה קיים. ואותה דעה, שהשרישוה אברכי העיר משנות הפולמוס כלפי בני החצר, שעמי-ארצות הם, בורים שלא שנו ולא למדו ואין לבוא במחיצתם - דעה זו בוודאי שאין לה על מה לסמוך כשהדברים אמורים ברב נחום, שעיר מחוז חשובה בחרה בו לכהן בה ברבנות. והלעז על שאר בני גילו מהמשפחה, אף בו שוב אין ממש כיום, שכן הם סופרים מפורסמים במדינת הים, עסקנים בעלי שיעור קומה, מלומדים.

המשלחת בקשה מרב נחום שיואיל לכבד אותם בביקור מיוחד. העיר אינה מסתפקת בפגישה השנתית ובאמירת פרקי תהילים. רוצים בו לשבת מלאה וליותר מזה. וקבעו את השבת בו במקום.

רב איצי פתח את ביתו לפני רב נחום, יחד עמו נמצאו מסובים עם האורח, מיד לבואו, שכני הבוזים הסמוכים, מפני הכבוד. ישב שם רב יששכר, חתנו של מי שהיה גבאי ביתה של הגבירה מלכה'ני, בת רבי ואשת רבי לפני דור, שעל שמה נקרא נאמן ביתה זייליג מלכה'ניס. והחתן מושך בשם כשרשרת: יששכר-זייליג-מלכה'ניס. על ידו ישב רב הירשלי שו"ב. שלשתם לא ידעו כמעט גינוני חסידים מימיהם. אך משישבו על מקומותיהם שוב לא זזו משם. לא עברה שעה מרובה ונתכנסו ישישי העיר. באותה שעה התחמק רב יששכר לרגע קט אל המטבח. אסתר, עקרת-הבית, בציץ-השיבה שבראשה, בעייפותה התדירה ובעשייתה בכבדות עוררה בו את הרושם שהיא בלבד לא תוכל להכין סעודת-שבת לציבור. רב יששכר נחפז איפוא לביתו והזעיק את סימה אשתו, גם היא, כשכנתה, אסתר, מדולדלת-כוחות, רזון גופה לא יעזבנה גם כעת, בשנות העמידה, וכולה הולמת את בדידותה וגעגועיה לילדים שגדלו ונתפזרו למקומות-הכשרה שונים ומהם כבר בארץ-ישראל. וצר על הימים והשנים שחלפו,בהם היה הבית מלא, אלא שגם מחסורו מלא היה. ומה מועיל בכך כשנמלא מחסורה כמעט ויש בידה לגמול לילדים,כשהללו אינם בבית.

סימה נחפזה אל ביתה להביא כלים נוספים וחזרה עם ריבה-לאה, אלמנת רב יודל, ושתי כלותיה הצעירות. ובכל זאת לא הגיעה העבודה במטבח לשיאה עד שהגיעה סוסל האריכית בקפלט-התמיד שעל ראשה ונטלה את הכל לידיה. והנה כבר נישאת החריקה של השחזת-סכינים נמרצה ועד לחדר האורח תגיע. שעה קלה אחריה נכנסה רבקה פרישברג. אין שעתה פנויה לעזוב את בית-המשקה שלה ולעמוד ולעזור במלאכה. היא הביאה שני סלים מלאים ומובטח לה שלא יהיו מיותרים. היא הלכה כדי לחזור בערב יחד עם בתה הנשואה מקרוב. תודות לה, בגלל הכבוד שרוחשים לה הגברים, כמעט ונפרץ התחום בין הגברים והנשים בשעת הסעודה עצמה ונפרז כולו לחלוטין בסוף הסעודה.

סעודת ליל השבת נערכה באולם הגדול של הבית. עתה ראו בעין למה נועד הבית מתחילתו. לחנם הוציאו עליו לעז כל דייריו מהשנים האחרונות על גובה התקרה, חלוני המידות והדלתות אשר בקושי יתלום שני גברים גברתנים על ציריהם בשעת הצורך. שוב אינם אותם יערות עצים בסביבה להסקת חלל בית שכזה בחורף ואין לך דייר המוציא בו יותר משנה, מלבד מועדון "החלוץ" ובית-הספר העברי. לחלוצים חס אם גם לא יסיקו תחילה את מועדונם; והילדים - אפשר והתורה מחממתם.

חן הבית בתפקידו עכשיו היה על כל המסובים, מהם היושבים לשולחן אחד זו הפעם הראשונה בחייהם. באו אנשי הכפרים מהסביבה, כרדופים תחושת אבותיהם הכפריים למודי בדידות כל ימות השנה. וגם בשאר דברים, בסדר ישיבה ובסדר מנהגים, לא מעטים הם שאחזו מידות אבותיהם בידיהם, ביודעין ובלא יודעין: יש מי שיושב לו בראש המסובים בהיסב של כבוד. אחרים מגישים אל השולחן. ואחרון אחרון, רב אברהם-יהושע השו"ב כקולו הנעים, שבא לו בירושה, מנעים זמירותיו. עוזרים על ידו שני נעריו ונצטרפה אליהם אחותם הילדה וקולה מזדקר מתוך כל הקהל השר. והיתה זו רק הפתיחה להתמזגות הלבבות. עד יום מחר לפניהם. מחר בבוקר יבואו ויקחו את רבי נחום לבית-הכנסת בתהלוכה רבת-עם. עם קריאת התורה ידרוש לפניהם ותבוא על גמולה גאוותם הפצועה של נשויי טובה. זה כיובל שנים שלא הופיע על במתם לא רב מפורסם ולא גדול בישראל.

במוצאי שבת חידשה טריסק את האמנה שלה עם שושלת הצדיק הזקן. כל נברשות החשמל דלקו באולם הגדול ובחדרים הסמוכים. כתב-האמנה על נספחיו בגליונות נייר חלק, מונח היה מוכן על השולחן. אך אלה שעמדו לבוא על החתום בין הראשונים, מתכוננים לפי שעה לשאת את דברם לכבוד המאורע. ראשון היה רב איצי, כחבר ועד הקהילה רגיל היה באומנות-נואמים ואינו חסר כשרון לכך. גם קולו העז, המתלקח על נקלה, נאה לו. אחריו דיבר רב יששכר. נאומים משולבי פסוקים ודרוש ושזורי ניגון נשאו שני השו"בים. אחריהם באו שוב נאומים חילוניים ודברי ברכה. ואחר כך קם רבה של העיר, רב משה צליליכין, נצר מגזע מתנגדים מושבעים, ומסר לרב נחום את הסמכות העליונה על העיר והיה כמחזיר עטרה ליושנה. הגישו יי"ש ויין ופרפראות וסמוך לכך החלו הנאספים קרבים בזה אחר זה למלאות את גליונות-הנייר בחתימת ידם. לא חסרה הפעם גם חתימת ידם של המסתייגים המושבעים למיניהם, שבכל מינוי אחר חשבונם המיוחד תמיד עמם. בשעת ההצטופפות ליד השולחן ובגאות השמחה והרצון נדחקו גם נערים למטה מגיל המצוות ובאו על החתום ולא הרגישו בהם.

רב נחום לא חזר לביתו ברכבת של חצות כמדובר. למחרת בבוקר שמו עליו מצור אנשי הכפרים ועיכבו אותו אחד אחד בחדרו. שוב אינם עמי-ארצות כמלפנים ואין צערם דומה לזה של אבותיהם. גם בדידותם אינה אלא בדידות בעל כרחם. בעלי שיחה הם ויודעים לתנות את מרי מצבם במקומות מגוריהם, בכפרים של הזמן החדש. אין גבול לאיבת צעירי הגויים אליהם. אלה אזרחי העתיד של הכפר, הלומדים כבר בעיר ובכרך ובנאורותם, כביכול, מוכנים ומזומנים הם לתלות את היהודי היחידי בכפר על סף ביתו הוא.

אחרי הכפריים בא תורם של אחרים בעניינים מעניינים שונים. הללו ביקשו איחולי-ברכה, עצה ואפילו הבטחה להתערבות אישית במשרדי המחוז, אחריהם החל להתאסף עם רב ולאו דוקא אל חדר-הקבלה המיוחד. איש לא הזעיקם לכאן. הם באו לראותם,להיות בצוותא. באו בנים ובנות מבוגרים להתבונן ולדעת על מה זה צמודים אבותיהם הזקנים למקום זה שלושה ימים כמעט. נתאספו ומילאו את הבית נערים ונערות מפאת החידוש שבדבר. דלתות כל החדרים נפתחו וכשנעשה צר המקום, פתחו גם את הדלת לבית-הספר, וכשצר היה גם הפעם המקום לכל הבאים, נפער פתאום המועדון וכל הנוער נידרדר מתוכו ונתערבל בקהל.באולם הגדול פתח רב אברהם-יהושע בניגון ומיד נצטרפו אל ילדתו הקטנה שתי אחיותיה הבכירות מבין באי המועדון. חזר הניגון הטריסקאי העתיק, הדורך עוז דרך אשדות "החלוץ" מפי נוער המועדון, ובאה לעומתם מצד החסידים שירת החלוצים.

שעה אחרי שעה שרו שבת אחים יחד עד שטוהרו הלבבות - מפויסים מלאי רחמים, הומים זה לזה, ובשעה שהחלו פורשים אחד אחד ללכת הביתה, מיתן לא אחד את הליכתו, צופה ללילה, לרעמות הערבות הענקיות שמעל לבתים, מהלך לאיטו ותוהה על הלך-רוח זה שצרר את העיירה כפלא, כנס.

פליאה זו דמדמה גם בלב כל אלה שלא שכבו כלל לישון. הם חיכו עד הבוקר והיו בין המלווים את רב נחום אל הרכבת. בלכתם לשם כבר הגיעו לקראתם ראשוני האכרים הנוסעים ליום-השוק ולא השגיחו בהם. לא השגיחו אלה באכרים גם אחר-כך, כשחזרו מתחנת הרכבת ולא מיהרו אלחנויותיהם ועסקיהם, אף כי היום הוא יום-המעשה היחיד המביא להם את פרנסתם הדחוקה לכל ימות השבוע. עגומי-פרידה התהלכו שווי-רוח ולא אכפת להם יום השוק, כאילו נתגלה להם שיום זה יום-שוק האחרון הוא להם ועל כן אינו מעלה ואינו מוריד.

ואמנם לא הוסיפה עוד העיירה לדעת ימי-שוק אחרים. עוד בסופו של השבוע פרצה המלחמה, ושעות אחדות אחרי זה כבר הגיעו לכאן טייסי היטלר והפציצו מקום אחד ביער הסמוך ומסתבר שהיה זה בית-חרושת לנשק. תוך כדי שבועות מעטים נתרסקה המדינה. קלגסי הגרמנים הלכו והתקרבו ולעומתם זז הצבא הרוסי מעבר מזה ועבר את טריסק ואת קובל והלאה מזה. וכל מי שהחדשות האחרונות לא השכיחוהו את הראשונות וחי עוד במאורע הגדול של ההתפייסות, ראה בה עכשיו משמעות חדשה - זכות וחסד שנפרשו עליהם בשעת-הכושר האחרונה, בעוד מועד. בצלה של הרשות החדשה שוב לא היו מגיעים לכך לעולם.

אך בטעם האמיתי של הפיוס הרגישו הנלבבים כשנה אחרי כן.הצבא הגרמני, שהכה את הרוסים והחזיר לעצמו מה ששייר בידיהם לפני כן, כבר ביום השלישי להכנסו לקובל, נטל את ראש האוכלוסיה היהודית, את רבה הראשי, את רב נחום, והעלה אותו לגרדום. בבכי ומספד שקשרו לו בטריסק, לא נעלמה מרבים נבואת-הלב, שעוד מעט וילכו גם הם בעקבותיו, טהורים, אחים יחד, מרוחקים מכל טינה שבלב, מפוייסים.

אריה גרינשטין

אריה טבקאי

א ולד בטריסק ב-1906. עלה ארצה כחלוץ ב-1935. מיום עלותו ארצה חבר קיבוץ גבעת השלושה. כיום חבר קיבוץ עינת. כך גם כל בני ביתו. איש-משק ועובד-ים לשעבר, ממתנדבי הבריגדה העברית.

ספר סיפוריו הראשון "בית וים" הופיע ב-1941. "חיים מלאים" הופיע ב-1953 (בהוצ' אגודת הסופרים ליד "דביר").

בסיפורו "סווארים" הוא פורש יריעה נרחבת מחיי הנמל לחופה של העיר תל-אביב בראשית התהוותו. מצעיד לפנינו טיפוסי עובדים המתערים בעבודה החדשה, יחד עם עובדי נמל ותיקים, "סלוניקאים".

ב סיפורו "המפויסים" שבספר זה, מעביר אריה טבקאי לנגד עינינו שלל דמויות של עיירתנו, רובן מופנמות כלפי עצמן וכשהן מוצגות לפנינו על תוכן וברן.

שני הקצוות, העיירה שהיתה והארץ הנבנית, מתאחים ביצירתו זו, כביצירות אחרות שלו, לעולם אחד - לעולם שלם. טלו את האחד - ולא ישאר השני, אלא פלג-גוף. אכן, זהו עולמו של אריה טבקאי, שילוב של תמולים ועכשיוים - ואין אלה דוחקים את אלה.

בולט בעיקר ביצירתו של אריה טבקאי החיפוש אחרי האור הגנוז שבכל עולם מהעולמות, אותם הוא משתדל לתפוס ולשמר ביצירותיו. אין רע בלי טוב, והטוב מוחשי מאד, אלא שיש לדלותו מעמקי נפש האדם. דמויות העיירה שלנו, המצויירות-מאופיינות על-ידו ביצירתו - רובן ככולן שופעות פעילות ורצון כן לעזור ולסייע, והן מתעלות בחיי החולין תוך חיפושים-גילויים של ניצוצות-חג וקדושה. בקוים דקים, בצמצום, בקיצור המחזיק את המרובה, מחייה טבקאי גלריה שלמה של דמויות, שכל אחת בולטת בזכות עצמה, ויש יחסי-גומלין בין הדמויות, של כבוד, של הערצה, של סובלנות. בחיבת-עין מלטפת זו של הסופר את גיבוריו ודמויותיו, אנו חשים בכל סיפור מסיפוריו האחרים. ככל שתגדל חמתו של פועל הנמל על אותו מנהל העבודה הצועק עליו ומצווה בלי הפסק - כן יחפש - ויגלה טבקאי יותר מקורטוב של טוב-לב, במולכו זה, הסלוניקאי, "הזועק מלוא ריאותיו". "מה אני רוצה? למה אני צועק? אני רוצה שתעבדו כבני-אדם ולא כפרדים וחמורים. יש לי רחמנות עליכם - איך אתם עובדים, בני-אדם!" (סווארים, עמ' 122).

אין חלקו של טבקאי עם המקטרגים והנהנים לשלות כל מעוות שבחיים. אין הוא חסיד-הקונספציה שכל חלקה בעיירה - רעה היא ותוך שמכערים את פני העיירה, ממילא מפארים את בניין הארץ. לדידו - סילוף האמת הוא ותו לא.

אריה טבקאי הוא גם חסיד הדייקנות והעיצוב המדוקדק של המלה החרותה, למרות שהוא לאו דווקא ריאליסטן מובהק. אין ליטוש משפטיו בא לו

בקלות. גם המטאפורה כאילו חצובה. כך למשל, באותו סיפור: "העור הכבד של היט, הנה התחספס בקשקשים, הנוצצים ברוח ובשמש, ולאט, כמפויים. אך במעמקיו עוד לא הכל רגע. גליו שבפנים מגבנים וחוזרים ומגבנים את העור המתנוצץ, אך לא קורעים אותו והם מיני תנינים כבדי-גוף שמהלכים מתחת לשטח ואינם מעזים לזקוף ראש ולחפוז זנב" (שם, עמ' 122).

טבקאי משבח, אף בין השיטין, עמל-כפים, אך לא כמי שמסתכל בו מן הצד ושר לו שיר-הלל. שירתו לסוואר, לחוצב-בסלע, לעודר-בפרדס ולעומס-שק המלט על שכמו, היא שירה של מעורבות בלתי אמצעית, שכן הוא חלק מהם. בחזרה לעבודה גופנית מפרכת הוא חש ב"נשמה יתרה" הצומחת ומתפשטת בפנים -"הנשמה הזו, אפשר מקננת בפינת האמברים, אפשר היא מרחפת על הים מסביב" (שם, עמ' 119).

מאריה טבקאי, איש-קיבוץ עינת, אנו נכספים עוד לשמוע כהנה וכהנה. לאו דווקא מפני שבני-עירו אנחנו.

במדי חייל הבריגדה

אריה טבקאי

ב. מרדכי

„חיים מלאים" לאריה טבקאי

נשב רוח קרוב-רחוק, משב אביב שזה רק עתה חלף, עדיין מלווה אותנו למקרא ספוריו של אריה טבקאי בספרו החדש "חיים מלאים". שומעים אנו צעדי הבראשית של הקבוץ העולה על אדמתו כלפני שלש עשרות שנים. מלוים אנו את חבלי ההתארגנות של הבריגדה העברית, שחייליה היו ברובם חברי "ההגנה" ושהניחה את האשיות לצבא ההגנה לישראל. משתתפים אנו בהתלבטויותיו של החייל העברי בחטיבה העברית באפריקה הצפונית ורואים בעליל את תחילת התרקמותו של צבאנו. בשלושת ספוריו האחרונים בספר מובילנו טבקאי בשבילי ההיסטוריה של המאה השמונה עשרה עם ראשית צמיחתה של החסידות.

שלשה פתחים הסובבים על ציר אחד פותח לנו טבקאי בספוריו, והם:

א. חיי הקבוץ. ב. הבריגדה העברית. ג. ספורים היסטוריים.

גבור סופרי הקיבוץ והבריגדה העברית, ששרשיו הראשונים הם על אדמת נכר, מכה שרשים עמוקים במולדת ונהפך לנושאה העיקרי של תוחלת התקומה העברית, של חזונה ומגשימה. הוא הוא בונה הבתים, חופר הבארות, המתגייס לצבא, המניח יסודות לנמל העברי, הפורש רשתו במי ימנו, הנוטר, הלוחם והממשיך. אפשר בקלות להעביר את הגבור, בונה הקבוץ, כלפני חצי יובל שנים, לאחד הישובים החדשים בגליל ובנגב או בהרי ירושלים והנושא כמעט ולא ישתנה "מגופו עלתה כל צחיות האדמה מסביב, כאלו היה רגב מרגביה. בכל המחנה לא היה עץ, ולא שיח, ולא חתימת דשא ככף איש. אך קם על רגליו ופסע לכאן ולכאן, נוכח מיד, כי מתחת לחול האדמדם המדושדש והמיטבע גומיות-צעדים סמיכות, אין אף צינור דק מן הדק בנמצא שמתוכו יזדקר לו רק ברז-מים אחד..." (הלילה הראשון ולאחריו).

בספוריו על הבריגדה העברית, אפשר בשנוי מועט של הנושאים, להעבירם להדי מלחמת השחרור "דומה שגם תבורי עצמו לא בקש יותר מזה מאשר לבא למחנה. יעשה את אשר יוכל לעשות. יעזור בכל אשר יש לאל ידו לעזור, אין הוא שייך לאנשים האלה שיתנו לאחרים לעשות והוא יעמוד מן הצד ויראה בעשייה. וכו' וכו'" (חיים מלאים). או "עשרת האהלים החדשים שניטו בחפזון לא הכילו בתוכם את כל העולים החדשים שהגיעו באותו היום לקבוץ. טרודים התרוצצו החברים הממונים על השכון. תכנו תכניות ומדדו בדמיונם שעורים סמויים למקומות בשביל מטות נוספות בכל אוהל ואוהל" (מתוך "אהל"). לספורי הקבוץ המתארים את הקבוץ בראשיתו ובלבטיו שייכים הספורים "הלילה הראשון ולאחריו" ו"אהל". גבורי הספר הראשון "הגונבים" מים בלילות מפרדס סמוך בשביל קבוצם, הם בני העם, פשוטים בהליכותיהם, ישרים עם עצמם ומוכנים להקרבה נפשית בגלל טיפת המים החסרה ברפת ובמטבח. בדומה להם הוא גבור הספור השני החוצב בהר ומשקיע כל כוחות חייו בבנין.

בספורי הבריגדה העברית ("ראשית", "חיים מלאים", "חלל", "צבר", "הם נפגשו", "דיאנה", "הסמל שמואל", "המקרה"), מעביר לפנינו הסופר גלריה של טפוסים רובם ככולם מתנדבים, שראשיתם במניחי המסדות לבנין אותו אנו ממשיכים לבנות. הם אינם מחפשים את התועלת לעצמם אלא ממלאים חובה עילאית שתקופתם הטילה עליהם. רואים אנו אותם כמקדימים ומבשרים למעשים הגדולים שבאו אחריהם.

המלחמה בה הם משתתפים היא רק שלב לקראת הצלת האחים בגיא ההשמדה וגאולה שלמה בארץ. אמנם גם כאן, כמו בכל חברה ישנם יוצאי דופן, המזהמים במעשיהם ובמחשבותיהם את הכלל (כמו האכטר הארוך ב"דיאנה") אבל הם באים רק לחזק את ההרגשה שהרוב מנער חצנו מהם ואין לו אתם לא קשר רוחני ולא קשר מוסרי.

זרקור הסופר מתערב במיוחד ומאיר לנו את דמויותיהם האציליות של חבורי הזקן (ב"חיים מלאים") המתגייס למרות גילו דורש שישלחוהו לחזית, ושל חולתי ("בראשית") איש הקבוץ הסובל ונעלב מבלי שיעליב. דמויות אלו הלקוחות מהמציאות מתוארות ביד אמן.

בספור "הצבר" עוקבים אנו בחיבה אחרי עמרם הצבר היוצא לראשונה בחייו את הארץ. געגועיו לארץ וכן גלגוליו עד שקיבל את המכונה לנהוג בה מעוררים הד חזק בציוריותם. כשעמרם נוסע לחופשה ומהרהר על ביתו, תועות עיניו על הבקתות העלובות של כפרי מצרים, אותם חוזה הרכבת. "פה היו צריכים איזה גשם חזק, גשם עוז שישטוף וידיח וינער ממסד עד הטפחות... ופה אין הגשם יורד לעולם. פה לא מתפללים על הגשם ולא זקוקים לרחמי שמים. הנילוס נותן להם את הכל והוא משעבד אותם והוא מרפיש אותם בבצתו השחורה"... (מתוך "צבר").

יחידה בפני עצמה מהווים שלושת ספוריו ההיסטוריים. ביד בטוחה מרים טבקאי מקצות המסך מתקופת צמיחת החסידות. במכחול אמן מצייר לנו בספור "אגרת" תמונה עטויה דוק כסופים שבמרכזה עומדים זה מול זה הגאון מוילנה ורבי שניאור-זלמן. שני האישים המרכזיים ביהדות של יומם, במחצית השניה של המאה השמונה-עשרה לספירה. גרעין אגדה שהנגלה והנסתר משתזרים בה לבלי הכיר את גבולותיהם. כך רוקח לנו טבקאי את דמויותיהם של הגאון והרבי על רקע חיי וילנה בתקופה ההיא.

באותה המייה שבלב מספר לנו הסופר בספורו "המפויסים" את אגדת מיסדי שושלת הרביים מטריסק. כאלוני יער המכים שרשים באדמת גדולם נראים בעינינו מיסדי השושלת. כל צעד שלהם מעורר הד רחב וכל מעשה ממעשיהם נעשה קבע לדורות. והנה מתחיל להתערער הבית הגדול. רוחות חדשות מתחילות לנשוב בעולם. טריסק הנידחה נשארת הרחק מתחום מסילת הברזל הנבנית, וצאצאי הרביים הגדולים עוקרים לקובל. השרפה הפורצת כעבור זמן מסיימת כאלו את החסר, שהחל בבית הגדול של משפחת הרבי הרבה שנים לפני כן. נדמה לנו שבזה בא הסוף לבית כולו. אבל כאור השקיעה המפיס, כאור השלהבת האחרונה המאירה באור משנה טרם תדעך, מופיעה הדמות הטראגית של הרבי האחרון ר' נחום המחדש את בית אבותיו הגדולים, שבוע ימים לפני פרוץ מלחמת ההשמדה הגדולה לעמנו.

טרגית מאוד היא גם דמותו של רבי שלום פנינהליס שליח הצבור בספור "שליח צבור". דמות של שתדלן יהודי המוכן להפקיר את עצמו בשביל בני עדתו, מתרוממת לגובה של קדוש במסרו את נפשו כדי להציל חייו של סנדלר. וגם כאן כמו בספור "המפויסים" בא הפוגרום ימים מספר אחרי מעשה ההקרבה ומשמיד את הכל שהוא פוגש בדרכו.

בספרו זה התעלה טבקאי בספוריו וצעד צעדים בטוחים קדימה.

צוויי אפּגעקומענע ביימער

א.ל. אורענטאל

אין דער באבעס גארטן[*] זענען געשטאנען צוויי צעקרימטע ביימער איינער לעבן אנדערן. און ווי זייערע שטאמען, זענען אויך זייערע צווייגן געווען צעדרייטע און צעקרימטע. זיי זענען געוואקסן כמעט ליגנדיק אויסגעצויגן אויף דער ערד. איינער איז געווען אן עפּלבוים, דער צווייטער א ליפּעבוים.

אויפן עפּלבוים זענען קיין עפּל נישט געוואקסן. יעדן פרילינג פלעגט ער זיך גראד צעבליען, ווי אלע עפּלביימער, נאר דעם צוויט פלעגן אראפּטרייסלען ווינטן, צעטראגן פייגעלעך, און מיידלעך אין זייערע האר אריינפלעכטן. אבער קיין עפּל זענען קיין מאל פון דעם צוויט נישט ארויסגעקומען. אין מיטן זומער, ווען אויף די ביימער איז שוין די פרוכט צייטיק געווארן, האט געקאנט טרעפן, אז אויך אויף דעם בוים זאל זיך באווייזן אן עפּעלע - א קליינס, אן איינגעשרומפּנס, א ווערעמדיקס: א פארזעעניש.

דער ליפּעבוים, כאטש ער איז געווען צעקרימט, מיט צעדרייטע, צעקרימטע צווייגן, האט מען פונדעסטוועגן געקאנט דערקאנען אויף אים, אז א מאל איז ער געווען אן ע פּ ע ס. דערויף האבן עדות געזאגט זיין מאסיווקייט, זיינע געבלעטערטע צווייגן און אויך זיין לענג. ווייל כאטש א צעקרימטער און איינגעקארטשעטער, האט ער פארנומען א גאנץ היפּשן פלאץ.

אין הייסע זומערדיקע טעג, ווען די אייניקלעך קומען צו דער באבען צו גאסט, פארקלייבן זיי זיך אין גארטן אריין, צו אט די צוויי ביימער, וואס וואקסן ליגנדיק. די קינדער האבן זיי ליב, אט די ביימער. דער עפּלבוים פארשטעלט מיט זיינע באבלעטערטע צווייגן די זון, זי זאל זיי נישט ברענען. זיי ליגן אונטער די צווייגן, ווי אין אביידל. ליגן און דערציילן זיך מעשיות. נו, און דער ליפּעבוים, אט דער אויסגעצויגענער ריז -- ווי זיי האבן עס אים ליב! ווי גוט עס איז זיך צו שפּילן אויף אים! צו דערגרייכן זיין שפּיץ דארף מען גארנישט קלעטערן. מע קאן אים מיט דער האנט אנגעמען. אויף זיינע צווייגן קאנען זיי זיך הוידען. נישטא קיין פּחד פון אים אראפּצופאלן: ווי קאן מען דא פאלן, אז דער בוים איז אויסגעצויגן אויף דער ערד?

די באבע דרייט זיך דעמלט ארום איבערן גארטן. זי איז שוין אן אלטיטשקע, די באבע. די פּלייצע איז איר אראפּגעבויגן און גיין גייט זי פּאמעלעכקע. דערפאר די אויגן דינען איר נאך געטריי. זיי זעען אלצדינג. דערזעט זי ווילדגראז צווישן גרינוווקס, רייסט זי עס אויס; באמערקט זי א ביידזע פליג אויף א רויז, טרייבט זי זי אוועק; ווארפט זיך איר אין די אויגן א פארפוילט עפּעלע אויף א בוים, קלאפּט זי עס אראפּ. אויך אין די בלומען פארגעסט זי נישט, די באבע. זי טראגט מיט זיך א קענדל וואסער און, דערזען, אז זיי זענען פארשמאכט, דערפרישט

*) באמערקונג פון ל. אליצקי: געמיינט א ודאי דער אלטער שרה-ליבעס סאד ביים זייטיקן שאסיי, וואס האט געפירט צום פּריצ׳ס הויף.

זי זיי מיט א טרונק. זי טוט די ארבעט מיט א שיינענדיק פנים, מע זעט, אז זי האט הנאה פון איר מי. כאטש איר פנים איז שוין א ביסל געקנייטשט, איז עס אבער זייער מילד. און ווען ס'מאכט זיך, אויפן פנים צעשפילט זיך א שימער פון דער זון, איז שוין גאר א מחיה צו קוקן דערויף.

די באבע דרייט זיך אזוי ארום איבערן גארטן, ביז זי פארגייט צו די צווייי ביימער, ווו די קינדער זיצן און שפילן זיך. זי באטראכט זיי, די קינדער, מיט א פאר ליבע אויגן און שיינענדיק פנים.

-- נו, ווי פילט איר זיך, קינדערלעך? -- טוט זי א פרעג.

זי איז זיי מכבד מיט פרוכטן. טיילט איין דעם אן עפל, דעם א באר, וואס זי האט געפונען אין גראז אונטער די ביימער. דערנאך זעצט זי זיך אויף איינעם פון די ביימער. ווי א מאל – א מאל אויפן עפלבוים, א מאל אויפן ליפעבוים.

-- יא, קינדערלעך, -- טוט זי א זאג, -- איר שפילט זיך אויף די ביימער? שפילט זיך, שפילט זיך. נאר זעט, זייט גוט צו זיי.

-- באבעניו, -- רופט זיך אפּ אן איינינקל, -- מיר זענען גוט צו זיי. מיר האבן זיי ליב.

-- אז אזוי, איז גוט, טייערינקע. -- און א צופרידענער שמייכל באווייזט זיך אויף איר פנים.

אבער באלד פארשווינדט דער שמייכל, און אירע אויגן פארטרויערן זיך. זי קוקט ערגעץ אין דער ווייט אריין און זיפצט אפ:

-- יא. אפגעקומענע ביימער, אט די צווייי. געשטראפטע פאר מענטשנס זינד. זייט גוט צו זיי, קינדערלעך. רייסט נישט זייערע בלעטער, ברעכט נישט זייערע צווייגן און שיילט נישט פון זיי די קארע...

-- אפגעקומענע נעבעך, אפגעקומענע, --חזרט זי איבער פאר זיך אליין אין שטיל.

-- באבעניו, -- טוט א פרעג א צווייט קינד, -- פאר וואס זענען זיי אפגעקומענע?

-- א שטראף, טייערינקע, א שטראף.

-- פאר וואס אזא שטראף, באבעניו?

-- אט וועל איך אייך דערציילן, קינדערלעך.

ט-א דער איינגעפאלענער בוים, קינדערלעך, איז א מאל, מיט יארן צוריק, געווען דער שענסטער בוים אין דער גאנצער געגנט. די גרעסטע און שענסטע עפל זענען געוואקסן אויף אים. פון ווייטע לענדער פלעגן מענטשן קומען באטראכטן דעם וווּנדער פון אט די עפל.

-- דער בוים האט באלאנגט צון א פריץ. דער פריץ איז געווען א רייכער און א בייזער. ער האט פארמאגט פעלדער און וועלדער, גערטנער און סעדער. טאן פלעגט ער גארנישט. נאר א גאנצן טאג ארומשלעפן זיך איבער די

וועלדער. ער האט געהאט מיט זיך א טשאטע הינט און א ביקס אויף די פלייעצעס. ווי נאר ער פלעגט דערזעען א חיה אין וואלד, האט ער א כאפ געטאן די ביקס און געשאסן. ביי נאכט, ווען ער פלעגט קומען א היים, פלעגט פרעסן, שיכורן און שפילן אין ביינדלעך. וואס האט אים געפעלט? אז גאנצע דערפער, טאטע-מאמעס און קינדער האבן פאר אים געארבעט!

-- איין מאל, אין א זומערטאג, א הייסער, א שטיקנדיקער, ס׳איז אוממעגלעך צו אטעמען, איז א וואנדערער פארבייגעגאנגען פארביי דעם עפלבוים. דער מענטש איז געווען הונגעריק, פארשמאכט, האט א גאנצן טאג אין מויל נישט געהאט. דערזען דעם בוים מיט די שיינע עפל, האט ער גענומען און איינעם אפגעריסן. ווי דער פריץ האט דאס דעזען, האט ער אויף אים אנגערייצט די הינט. די הינט האבן זיך אויף אים א ווארף געטאן און אזוי אים צעביסן, אז פון יעדן אבר זיינעם איז גערונען בלוט.

"פארשאלטן זאל ווערן דער עפלבוים!" -- האט דער אומגליקלעכער אויסגעשריגן מיט די פארשמאכטע ליפן...

-- באבעניו, -- טוט אן איינִיקל א פרעג, --וואס איז דער בוים שולדיק, אז דער פריץ איז א שלעכטער?

-- טאקע גערעכט, טייערינקער, -- דעם בוים איז טאקע נישט שולדיק. נאר די קללה האט זיך אים פון מויל ארויסגעכאפט. דער מענטש האט געוואלט שעלטן דעם פריץ... דער בוים האט זיך צעוויינט. איר זעט דא די קרעניצעס? -- דאס זענען זיינע טרערן, פארבליבענע ביז היינטיקן טאג...

-- "וואס בין איך שולדיק", -- האט ער טאקע געטענהט. -- "אז א שלעכטער פריץ האט מיך פארכאפט?..."

-- ס׳איז שוין אבער געווען פארפאלן. ווייל וויסן זאלט איר, קינדערלעך, אז קעגן א קללה, וואס רייסט זיך אראפ פון הונגעריקע ליפן, קאן זיך קיינער נישט אנטקעגנשטעלן. אויפן צווייטן טאג איז שוין דער בוים געליגן אן אויסגעצויגענער, און מער זענען קיין עפל אויף אים נישט געוואקסן...

-- א רחמנות אויפן בוים! -- האבן די קינדער אלע פאר א מאל אויסגעשריגן.

-- יא, קינדערלעך, א רחמנות טאקע, -- זיפצט אפ די באבע. -- איין איינציקע טרייסט אט דער בוים: קינדער האבן אים ליב און שפילן זיך אויף אים...

די באבע פארטראכט זיך א ווייל.

ו, און וואס איז געווען מיטן ליפעבוים? - טוט א מאן אן איינִיקל.

-- מיטן ליפעבוים איז געווען אנדערע צרות, -- טוט די באבע א קרעכץ. -- גענוג שלעכטס איז דא אויף דער וועלט. אט דער ליפעבוים האט אליין אויף זיך א קללה גענומען. און אט, קינדערלעך, וואס ס׳איז מיט אים געשען: ער איז א מאל געווען דער העכסטער בוים אין דער גאנצער געגנט. איז געוואקסן גלייך, ווי א סטרונע. זיין שפיץ האט

מען ארויסגעזען פאר מיילן און מיילן ווייט. און שיין איז ער געווען, אז מענטשן האבן נישט געקענט זיך זאט אנקוקן אין אים. נאר צום סוף איז געקומען א שטראף אויף אים. און שולדיק איז ווידער געווען דער פריץ. ווי איך האב אייך פריער געזאגט, האט דער פריץ געהאט א סך דערפער, אין וועלכע די פויערים האבן געארבעט אויף אים. געארבעט שווער, פון זון-אויפגאנג ביז פינצטער. דער פריץ האט זיך געבאדן אין גוטס, און זיי האבן זאט אפצועסן נישט געהאט. וויפל קאן א מענטש ליידן? האבן זיי גענומען און געמאכט א בונט קעגן פריץ. האט דער פריץ ארויסגעשיקט קאזאקן איינצושטילן די בונטאווטשיקעס. די קאזאקן האבן געשלאגן, געשמיסן, געהרגעט, זיי האבן קיינעם נישט אויסגעמיטן. אפילו קינדער האבן זיי נישט געשאנעוועט. דעם עלטסטן פון די פויערים, דעם וואס האט אנגעפירט מיטן בונט, האבן זיי געכאפט און געבראכט פארן פריץ. האט דער פריץ באפוילן מע זאל אים אויפהענגען אויפן שפיץ פון דעם ליפעבוים, כדי די פויערים זאלן אים זעען פון ווי ווייט, און מורא האבן. ווען דער בוים האט דאס דערהערט, האט ער אויסגעשריגן:

"בעסער זאל מיר שוין א דונער דערשלאגן!..."

ווען מען האט דעם פויער צוגעפירט צום בוים הענגען, האט אויסגעבראכן א גרויסער שטורעם. ס'האט געדונערט און געבליצט, און ווי נאר מען האט פארווארפן דעם שטריק אויפן בוים, איז אראפ אויף אים א דונער און אים אויסגעצויגן... פון דעמלט אן ליגט ער אזוי אויסגעצויגן, צעקרימט, אבער נאך אלץ א לעבעדיקער. אמת, ער איז שוין נישט אזוי שיין ווי א מאל, מען זעט אים שוין נישט אן פון ווייטן, אבער א טרייסט איז אים געבליבן, קינדער האבן אים ליב און שפילן זיך אויף אים.

-- אט אזוי, קינדערלעך, -- האט די באבע אויסגעלאזט, -- אזא בוים, וואס מען וואלט געקאנט אים אויסנוצן אויף גוטע זאכן, האט מען געוואלט אויף אים א מענטשן אויפהענגען.

-- וואס וואלט מען געקאנט מאכן מיט דעם בוים, באבע?

די באבע האט זיך פארטראכט און געזאגט:

-- פארשיידענע זאכן. מע וואלט, למשל, געקאנט ארויפציען אויף אים א לאמטערן, ער זאל לייכטן ביי נאכט - דער בוים איז געווען אזוי הויך - און מענטשן אונטערוועגנס, ביי נאכט, אנווייזן דעם וועג.

אברהם אויווענטאל

אברהם אויווענטאל איז געבוירן געווארן אין יאר 1903, אין טריסק. א ברודער פון זישע וויינפער. אין יאר 1926 איז ער געקומען קיין אמעריקע. ער האט פארענדיקט א קורס אינעם יידישן לערער-סעמינאר. האט געדרוקט דערציילונגען אין "צוקונפט", "סטודיא", "טאג", "קינדער-זשורנאל".

ער איז געשטארבן אין ניו-יארק אין יאר 1939.

ל. אוליצקי

המשורר קלמן ליס

בשנים שאחרי המלחמה העולמית הראשונה, גרתי בעיירת-מכורתי טריסק בווהלין. מזמן לזמן הייתי מבלה בעיר המחוז, קובל, אצל חברי מן ה"חדר" משה פרל.

היתה אז תקופת שגשוג של התרבות היהודית, וגם בווהלין נוסדו בערים הגדולות ואחר-כך גם בקטנות, בתי-ספר וגימנסיות של "תרבות", וגם בתי-ספר עממיים ויידישאים. נוסדו ספריות עבריות ויידישאיות על שמות הסופרים הקלסיקאים שלנו. כן התארגנו חוגים דרמטיים משתפי-פעולה עם ייוו"א בוילנא. בערים הגדולות החלו להופיע כתבי-עת פריודיים ושבועונים.

ליהודי ווהלין היתה האמביציה לצעוד עקב-בצד-אגודל עם עיר הבירה ווארשה. בקובל התקיימה גימנסיה של "תרבות" מפוארת, בתי-ספר וגם (בהפסקות) בית-ספר יידישאי. בקובל, שבדרך-כלל היתה עיר "ציונית", הופיע גם שבועון ציוני. ובסך-הכל שמונה עשר קילומטר מרוחקת ממנה ישבה העיירה טריסק, שבבית-הספר העממי היידישאי הטוב שלה, בספריה העממית, בחוק הדרמטי ההגון שלה - היא היוותה מצודה יידישאית בווהלין כלה.

פעם הגישו לי בקובל הוצאה עברית-אידית חד-פעמית מתוצרת מקומית, על מנת שאביע חוות-דעתי עליה. באתי במבוכה: דבר חיובי לא היה לי מה להגיד, לגלות ביקורת שלילית הססתי. ראיתי בחוברת גם שיר בשם "בהמה'לי". ה"בהמה'לי" הזאת בכל זאת מצאה חן בעיני הבקרתיות; איזה ריח של שדה רענן נדף ממנה. ובכן תליתי חשבחתי על אותה ה"בהמה'לי" והתחמקתי מן היתר.

לא עבר זמן רב, ואני שוב בקובל, נכנס אלי איזה בחור לבוש גלימת-מדים של חייל רוסי. אולם, כשהסיר את כובעו, ראיתי לפני פני "שגץ" כפרי בהירים, שהעלו סומק של מבוכת-מה, אך מתחת לבלוריתו הצהובה נשקף אלי זוג עיניים רוחצות בעליצות של תכול.

-- ב ק ר   ט ו ב ! -- גמגם כאילו -- אתה לייבל אוליצקי? ... אני קלמן ליס... בעיניך, נודע לי, מצאה חן ה"בהמה'לי" שלי, הריני להראות לך עוד...

שרוי בדאגות משלי, כלל לא הייתי נלהב מזה, שאחרי ששיבחתי "בהמה" דקה קטנה אחת, עתיד אני ליתן את הדין ולשמוע עוד מעט מ"רועה כפרי" שריקותיהם של עדרים שלמים... בהמות גרפומניות. הושם כאילו מחנק בגרוני. בקשתיו לצאת אל הספסל שלפני הבית.

אך הוא, כנראה, היה נרגש מן ה"מבחן".

-- אומ-מ-מר לך מעט שירים... יש לי הרבה...

-- אולם אין ברשותי הרבה זמן... ומה פירוש - שאתה תאמר?

-- פשוט, -- המשיך לגמגם, ועיניו נדלקו בתכול של התלהבות -- אני יודע את שירי בעל-פה.

והוא התחיל לגמגם ולהכניס לתוך אזני שירים ברהיטות של "אשרי" שבפי יהודי אדוק. אני, אדם בעל זכרון רופף, התרשמתי ממנו ממש ועשיתי לו מחמאות, לצאת ידי חובת גילוי-דעת על השירים ה נ א מ ר י ם, שלא עשו עלי רושם מיוחד. אולם הוא הפציר ותבע חוות-דעתי.

-- יותר מכל עוד מוצאת חן בעיני ה"בהמה׳לי" שלך... כתוב... כן, כן... המשך לכתוב...

הוא נפרד ממני במאור-פנים, ידעתי שמעכשיו הוא יגש ברצינות לעבודה.

יותר לא ראיתיו זמן ממושך. הוא לא היה קובלאי. התגורר אצל סבו בכפר פרוואל. אחרי-כן הגיע אלי כתלמיד בסמינר-למורים של ד"ר צ׳רנו בווילנא. כשגמר את הסמינר, קבל משרה בתור מורה באחת העיירות של ווהלין. בדרכו לשם הוא סר לטריסק לבקרני. למרות גמגומו, הוא נתגלה כאיש-שיחה, מעורב עם הבריות. מיד נתוודע מקרוב עם המורים ועסקני בית-הספר היידישאי וקנה את לבם של תלמידיו. לימד אותם לשיר שירים מפרי עטו. הנוער היידישאי היה מרוצה ממנו מאד:

-- כדאי היה להזמינו כמורה בבית-ספרנו.

כעבור חדשים מספר, הוא, אמנם, הבאיש את ריחו בכתבה בשבועון הקובלאי על דבר פעילותו התרבותית בעיירה, במקום עבודתו, ובזה לא נמנע מלהזכיר, לא בלי שמץ-גאווה קרתנית, שבדרכו לעיירה סר לטריסק לסופר ל.או. ואחו... וכו׳.

-- קרתני ! -- התלוצצו עליו בניחותא "בעלי-הכרך" הטריסקאי -- וזה עוד מתכונן להיות משורר ! ... מורה לא סגי לו.

והנה - כאילו בן-לילה, קלמן ליס, בו תססו דם רענן, מרץ וכח-יצירה רוחני, דילג על ה"בהמה׳לי" שלו ועל הכתבה הקרתנית - בשירים בשלים בכתבי-העת הוורשאיים.

הוא התגורר כבר בווארשה, השתתף במערכת של בטאון סופרים צעירים ובו בזמן החל לעבוד בהצלחה ב"צענטאס" באטוואצק.סיפרו, שיש לו גישה יעילה מאד לילדים המפגרים שחונכו שם.

בבקרו בקובל בימות החגים אצל אמו ואחותו, היה נוהג לסור בדרכו אלי ולבית-הספר. בבית-הספר הכניס גיל ועליצות. הוא עצמו נעשה ילד בין הילדים.

אז כבר החל לעטות על עצמו איצטלה של משורר מוכר. לעתים היתה גם מורגשת נטיית חסדו שלו, של משורר צעיר בעיר הבירה, אלי, הסופר הקשיש, המתנוון, כביכול, בפרובינציה, כלומר, ה ו א ה ע נ י ק ל י משען ועידוד.

-- אל דאגה, אל תצטער שאתה מתגורר פה... איך דבר, בווארשה אנו משוחחים תכופות על יצירתך... ומיד עבר לשוחח על הישגיו והצלחותיו הוא. בגאוה ובהתלהבות סיפר על אשתו: אינטליגנטית, פיקחית, מבינה בשירה ומוצאה מיחוס גדול, מן השניאורסונים הליובביצ׳ים.

כעבור שנים אחדות עברתי לגור בווארשה. נפגשנו לעתים נדירות: אני עבדתי בבית-ספר ולעתים באיגוד-הסופרים, ואילו הוא היה כבר, מיד

לאחר נישואיו, לתושב אוטבוצקי, ולוואראשה היה בא רק לרגל עניינים חברתיים-עסקיים. וכאשר נעשה חבר של קבוצת-הסופרים ה"אדומים", קבלתי את הרושם, אולי הבלתי-נכון, שהוא מתעלם ממני בשל "כשרות", שאני עובד בבית-ספר בונדאי, למרות, שלכאורה אני בלתי-מפלגתי.

בכל זאת, כששנינו בילינו פעם חג פסח בקובל, הזמין אותי כחבר וידיד לביתו. אמו - אשה תמירה, בעלת הדרת-פנים, כאומרת: "ניחא, יאה לנו, לי ולבני, הזיווג עם השניאורסונים המפורסמים", אולם לכלל התקרבות של-ממש לא הגענו. בוואראשה נשארנו מרוחקים כשהיינו.

ושוב נפגשנו בנכר - בהרים בקריניץ. שם הכרתי את רעייתו. (היא נראתה קשישה ממנו (הוא היה בעלה השני). אשה הגונה, שערה אדום. פניה - לבנים-אדומים, מנומשים, אולם תארה ההדור, גינוניה היפים וסגנון דיבורה גילו אצילות ואינטליגנציה של "יחוס" מוצאה. האם לא היא - האדומה - שהכניסה אותו אל קבוצת-הסופרים "האדומה?".

חבריו סבורים היו, שהוא נמצא תחת השפעתה המרובה של אשתו הפקחית והאינטליגנטית, ושהיא גם משמשת עזר כנגדו ויועצת בשדה-יצירתו. היא מתמצאת יפה בספרות והיא הסכר לזרמיו הגועשים שלא תסחחף בהם יצירתו.

מעמדו החומרי היה שפיר. גופו נסתרבל קמעא, תנועותיו מרוסנות יותר, אם כי כל זה לא עלה בקנה אחד עם חולצת-הבד האוקראינית הלבנה שלו, הרקומה ציורים אוקראיניים מגוונים, אך שהעידה כי לפניך משורר פרולטרי ווהליניאי. מקטרת-הזוטא, שהיתה תמיד תחובה בפיו הצלה בעשנה הכחלחל על פניו, הרציניים בלאו-הכי...

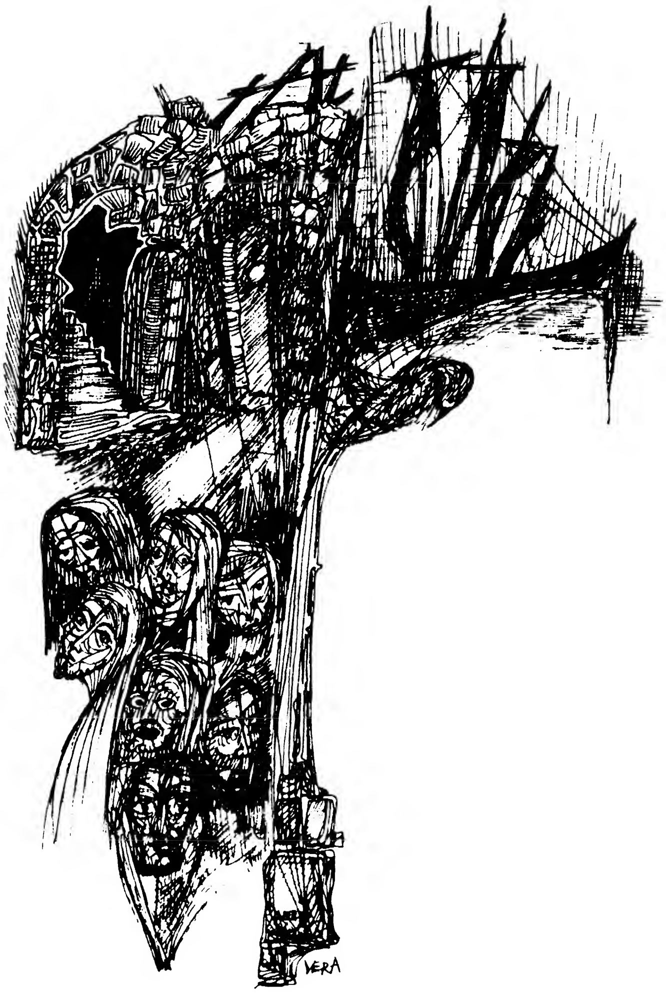
בכל זאת, נוכח פניה של אשתו הליובאוויצ'ית, זהובת-אדומת שערה הגולש, נראה כירח מול פני החמה, ממנה היא מקבלת אורה. בהכנעות הביט לתוך עיניה ומוצא פיה. ולמה לא? היא מליובאוויץ', והוא מכפר פרוואל - שבווהלין...

אחרי שהמפלגה הקומוניסטית בפולין חוסלה, לפי פקודה מגבוה, התרחק קלמן ליס, הלוחם הזועם, מבין קבוצת-הסופרים "האדומה" - מחבריו (מתוך "פקודה מגבוה"?). כשנתארגנה ב"צענטאס" שביתת מחנכים והוא, קלמן ליס, לא נצטרף אליה, הצביעו עליו כעל מפר שביתה.

מיד עם פלישת הגרמנים לפולין פוצצו את ה"צענטאס" דווקא וגרמו לחורבן בין הילדים והמורים. נפצע גם קלמן. הובילו אותו לוואראשה, שם שכב בבית-חולים עד כיבוש העיר. החזירוהו לאוטבוצק. לפני הימלטי לברית-המועצות נכנסתי אליו להיפרד ממנו. הוטב לו. בפנים צוהלות הוא חייך לבנו הקטנטן והיפהפה שהתרוצץ סביב מטתו. צריך היה לחטוף שיחה אתו ולהבהיר לו שגם הוא, כשיחליף רק כח, מוכרח למלט את נפשו. אך איש לא עשה זאת. הוא דיבר בהזדעזעות על חורבן וואראשה.

-- לא, איש לא יכול לתאר לעצמו, מי שלא ראה זאת במו עיניו...

אמו ואחותו בקובל לשווא יחלו לראותו: מדוע אין הוא בא יחד עם אלפי האנשים הזורמים משם ועוברים הנה בלי הרף? קלמן לא חזר. הגורל האכזר

הכניסו ברשימה הארוכה-נוראה של קדושי-עמנו, שלא ישכחו לדורי-דורות מלב האומה.

משורר יקר של מכורתי ווהליך! כשהלך עם עשרות חניכיו, הילדים המפגרים לעקידה, ששום מלאך טוב לא גאל אותם ממנה, עם בנו הפעוט בזרועותיו, זרחה עליו השמש והיה נסוך-אור, למרות שהשמיים כוסו אז עננים. כל צעד ושעל דרך את נשמתו. היא התעלתה יחד עם הנשמות הטהורות של ילדיו. האותיות הפורחות של כתביו השרופים נוססו בזר-רשפים - עטרת-תפארת לראש משורר.

(מיידיש - י. טייטלקר)

ד"ר משה מרקוזי

משה מארקוזי איז, משמעות, געבוירן געווארן אין דייטשלאנד, האט שטודירט מעדיצין אין קיניגסבערג. איז אין יאר 1774 געקומען קיין פוילן, ווו ער האט לכתחילה פראקטיצירט אלס דאקטאר אין קאפוסט, נישט ווייט פון שקלאוו, און שפעטער אין טריסק, וואלין. דא איז ער געווען "כמה שנים סקארב קארוני דאקטער... מהמלך והקאמיסיע יר"ה".

אין יאר 1790 האט ער מיט דער הילף פון א פוילישן מאגנאט, מיכאל באבראווסקי, "שאבעלייאן קראליקאווסקי", ארויסגעגעבן: "ספר רפואות/ הנקרא עוזר ישראל/להדרים במדינת פולין: אויף פויליש טייטש געשריבן אשר חבר ה"ה הרב המופלג מומחה לרבים: מוהר"ר משה הנקרא מארקוזי דאקטער און ער איז געוועזן: פון מלך אונד פון דר קאמיסייע: סקארב קארוני דאקטער: אונד וויל מזכה זיין דעם עולם: מיט זיין ספר כדי איטלעכר זאל זיך אליין קענן העלפין: ווא קיין גילערנטער דאקטער איז פארהאנדין: אונד ווער זיין הנהגה וועט האלטין קען גאר פארשפארין קראנק צו ווערין. –‾ נדפס פה ק"ק פאריצק תחת ממשלת אדונינו האדון הגדול החסיד יאסניע ועלמאזני שטשעסני טשאצקי על קסינסטוויא פאריצק ובראסילוב וסעלץ וסערחאוויטש קאוואליער ארדערא ביאלעגע ארלא הודו/ בדפוס השיין לש...ה המשותפים המחזיקי הדפוס דפה ק"ק פאריצק/רפאות תהי ל'ש'ר'ך לפ"ק", מיט הסכמות פון דעם טריסקער רב מרדכי ז"ק און דעם קאוולער רב יעקב כהנא, וועלכע רימען זייער דעם מחבר אלס בר-אורין און מומחה אין זיין פאך.

נישט געקוקט אויפן ספעציעלן כאראקטער פון מארקוזיס ווערק, מיט וועלכן ער איז אויסן געווען צו געבן דעם פאלק די עלעמענטארע ידיעות אין היגיענע און מעדיצין, האט עס א גרויסן קולטור-היסטארישן און פילאלאגישן אינטערעס. ס'איז אפשר דער ערשטער פאראדאקס פון דער השכלה-ליטעראטור אין דער יידישער שפראך אין די סלאווישע לענדער. אין דער צייט, ווען די ערשטע משכילים האבן זיך געמאטערט צו פארדארבן זייער יידישע מוטער – און פאלקסשפראך לטובת א פארקריפלטן דייטשמעריש, אדער ריינעם דייטש, האט מארקוזי דער "טייטש", ווי ער רופט זיך אליין, זיך דערוועגט צו שרייבן זיין ספר אין יידיש, אבער ערשט דאן, ווען ער האט שוין גוט באהערשט די יידישע שפראך, ווי זי איז גערעדט געווארן אין פוילן.

אין דעם ספעציעל מעדיצינישן בוך זענען דא געגנוג באמערקונגען און אפוויכונגען, וואס האבן צו מעדיצין און היגיענע קיין שייכות נישט און אויסן אויפצוקלערן דאס פאלק אין זיין פינצטערקייט, אין זיין ווילדן פאנאטיזם, אין זיין אייבערגלויבן. און אין דעם פרט איז מארקוזי געווען פון די ערשטע אויפקלערער פון דעם יידנטום אין פוילן דער דירעקטער פארגייער פון יענע גרופע משכילים, פאר וועלכע די אידעאלן פון דער השכלה זענען געווען נים קיין אבסטראקציע, קיין עניך פון מליצה, נאר אן אימפולס צו אמתער אויפקלערונגס-ארבעט צווישן פאלק, איבערצובויען דאס יידישע לעבן אויף געזינטערע יסודות.

מארקוזי שטעלט זיך פאר דורך זיין בוך אלס איבערגעגעבענער פאלקספריינד און הומאניסט, אלס משכיל אין בעסטן זין פון דעם באגריף, נישט נאר נ ע ג א ט י ו ו , אין קאמף קעגן די פינצטערע זייטן פון דעם יידישן לעבנסשטייגער, קעגן דער יידישער ליידיקגייעריי און שנארעריי, נאר אויך אין זיין פאזיטיווער פראגראם פון פראדוקטיווער ארבעט, פון ריכטיק אוועקגעשטעלטער סאציאלער הילף, פון פארשפרייטן ערדארבעט און מלאכה צווישן די יידישע מאסן.

ווי ספעציעל עס איז נישט דער עצם אינהאלט פון "ספר רפואות", שפיגלט ער דאך אפ דעם סאציאל/עקאנאמישן און קולטורעלן לעבנסשטייגער פון דער יידישער פאלקסמאסע, מיט וועלכער דער מחבר איז געווען פארבונדן אויפן ענגסטן אופן, און זעלטן רייסט זיך אפילו דורך א רמז אויף די פאליטישע פארהעלטענישן פון יענער צייט, דער תקופה פון דעם גרויסן קריזיס, וואס די פוילישע מלוכה און צו גלייך אויך דאס פוילישע יידנטום האט איבערגעלעבט אוף דעם אכצענטן יארהונדערט.

דאס בוך איז געשריבן מיט פיל פארשטענדעניש, טעמפעראמענט און שריפטשטעלערישן טאלענט, אין עכטן קערנדיקן פאלקסטימלעכן, בלויז עטוואס פארדייטשטן, יידיש. און אויך זין פרט פון סטיל איז מארקוזי א פיאנער אין אונדזער ליטעראטור און איינער פון די וויניקע מחברים, וואס גיט אונדז דעם פאדעם צו דער אנטוויקלונגס-געשיכטע פון דער יידישער שפראך, העלפט אונדז מיט א רייכן מאטעריאל אויפצובויען די בריק, וואס פארבינדט אונדזער היינטיקע לעבעדיקע שפראך מיט דעם יידיש פון אכצענטן יארהונדער, ווייזט אונדז באשיימפערלעך, ווי אזוי זי האט שוין אין יענער עפאכע געהאט זיך ארויפגעשלאגן אויף אן אייגענעם נוסח, איבערגעריסן מיט דעם ארכאיזירנדיקן עברי-טייטש-סטיל.

אויך מיט זיין שטעלונג צו דער שפראכפראגע, וועלכער ער ווידמעט א סך העכסט כאראקטעריסטישע שורות אין זיין ווערק, איז מארקוזי אן איינציקארטיקע דערשיינונג פאר זיין צייט.

ז. ווייגפער

לייב אליצקי

// יפל מאל האב איך שוין גענומען די פען אין דער האנט צו שרייבן וועגן דעם וויכטיקן ווערק "דאדיע קאוואל" פון לייבל אליצקי? זיך גענומען אנגעהויבן שרייבן, און אוועקגעלייגט, ווידער א מאל פרובירט, און נאך א מאל נישט נאר אוועקגעלייגט, נאר די פען איז ממש ארויסגעפאלן פון דער האנט, -- פאר וואס?

די סיבות זענען פאר מיר קלאר סיי פון דעם באגער צו שרייבן, און סיי פון די שטערונגען, וואס ווארפן ארויס די פען פון מיינע פינגער.

די סיבות פון באגער צו שרייבן זענען: ערשטנס, א ווונדערלעך, קינסטלעריש ווערק; צווייטנס, איז די קאנווע מיין אייגן געבוירן-שטעטל, -- די טייערע פאלקס-מענטשן אין דעם - וואס איך האב געקענט דורך דער קינסטלערישער געשטאלטונג פון ל. אליצקי. און א דריטע סיבה איז ער, לייב אליצקי אליין, וואס פאר מיר איז ער לייבל נחמן יעקב מאירס, -- דער עלטערער ברודער פון ברוך אליצקי, -- דעם טאלענטירטן, שיינעם יידישן פאעט, וואס איז אומגעקומען אינעם וויסטן היטלער-מבול, און דעם נאך יונגערן מאטעס אליצקי, וואס האט באוויזן זיך צו ראטעווען קיין ניו-יארק, ווו ער לאזט פון צייט צו צייט זיך הערן דורך זיינס א פיין ליד אין די ניו-יארקער ליטעראריש אויסגאבן.

אבער אט זענען דא אויך די סיבות, וואס שטערן מיר, ווייל צו שרייבן וועגן אט-דעם ווערק "דאדיע קאוואל", טונקט זיך די פען אין דעם בלוט פון דער אייגענער ווונד, וואס לאזט זיך נישט פארהיילן.

פאר די אויגן שטייט דאס בילד, ווי עס ווערט געשילדערט ביים סוף בוך פון איציקן דעם פארטיזאן, וועלכער האט דאס צוגעזען מיט זיינע אייגענע אויגן דורך א לאך פון אוהל-דעכל אויפן אלטן בית-עולם.

עס איז א בילד, פון וועלכן עס ווערט דיך בזיונדיק דאס אייגענע ביסל לעבן אויף דער ערד.

איך ווייס, איך ווייס, אז עס איז נישט נאר דיין טריסק, וואס איז אזוי בזיונדיק אומגעקומען, -- א סך, א סך אזעלכע טריסקס זענען געגאנגען דעם אייגענעם וועג, אבער, ווען פאר דיינע אויגן גייען דורך די, וואס זענען דיר געווען אזוי נאענט, ביסטו דאך אליין צווישן זיי, איז ווי דשע קאן די פען אין דיינע פינגער זיך איינהאלטן, און נישט ארויספאלן א פארשעמטע?

// ען איך האב אים געזען אינעם יאר 1929 אין דעם זעלבן טריסק, וואס האט נאך געלעבט, און געטראגן אין זיך האפענונגען פאר געזונטער באנייאונג, איז ער געווען ווי זיין געשטאלט שמעון אדלער, וועמען ער האט שפעטער אזוי הערלעך און קרעפטיק געשטאלטיקט אין זיין גרויס ווערק "דאדיע קאוואל".

-- לייבל נחמן יעקב מאירס האט זיך היפש אוועקגערוקט פון שורש זיינעם, -- האבן פרומע עלטערע יידן גערעדט וועגן אים מיט באדויער.

--מיין ברודער לייבל טראגט אויף זיינע פלייצעס די יידישע שול, און איך, ווי איר זעט פארקויף שיך און שטיוול, -- האט גערעדט צו מיר דער יינגערער ברודער, ברוך, וועמעס לידער זענען דערשינען אין נחמן מייזילס "ליטעראַרישע בלעטער".

-- לייבל, פאר וואס אזא טראציקייט צו טריסק אין דיין בוך "איך און אקופירט שטעטל"?

-- האב איך אים געפרעגט.

-- עס געפעלט דיר נישט מיין בוך? -- האט ער שטיל געפרעגט, קוקנדיק פון א זייט.

-- עס איז דא טאלאנט אין דעם, לייבל, קרעפטיקער שילדערונגס-כוח, איז ווי זשע קאן דא זיין א רייד וועגן נישט געפעלן? -- האב איך פרובירט קלאר צו מאכן, אבער דערביי בין איך באשטאנען אויף מיין טענה: אזוי פיל טראציקייט? אזוי פיל ביטערקייט?

איך געדענק, אז ער איז דעמלט געלעגן אויף א באנק לעבן דער שול און זיך געוואַרעמט אין דער נאכמיטיקדיקער זון: זיין טונקל-הויטיק פנים האט אויסגעקוקט פארמאטערט, און איך האב אנגעהויבן פילן געוויסנביסן פאר מיינע טענות צו אים.

"אט איז א יונגער מענטש -- א צווייג פון א שטאם, וואס איז געוועזן מיט יארן צוריק אזוי גרינג און צעבלעטערט דא אין שטעטל".

פאר מיינע אויגן איז געשטאנען זיין זיידע -- דער שיינער רב יעקב מאיר -- גבאי ראשון ביים טריסקער מגיד רב יעקב לייבעניו, וועלכער האט געהאט א שם פאר זיין תורה און חכמה און זיינע שטענדיק געפוצטע שטיוועלעך. נו, און זיין פאטער נחמן -- אן איידעלער יונגערמאן, וואס איז מיט זיין נאך איידעלערער מוטער געשטאנען אין דער זעלבער שיך-קראם, אין וועלכער עס שטייט איצטער זיין יינגערער ברודער ברוך. איך האב אויך געטראכט פון זיינע עלטערע ברידער אברהם און משה, וואס זענען אזוי פריצייטיק אוועק פון דער וועלט, און אט ליגט ער דא לעבן מיר אויסגעצויגן אויף דער באנק לעבן דעם זיידנס שטוב, וואס איז איצט די יידישע קינדערשול און איז אונטער זיין אויפזיכט.

" נו, יא, א לערער, און א טאלענטירטער שריפטשטעלער, וואס קומט צום אויסדרוק דורך דער נאוועלע און די פיינע און קלוגע משלים, וואס דערשיינען פון צייט צו צייט", --האב איך געטראכט.

--דיר איז גוט. דו לעבסט אין אמעריקע, וואס איז אזוי ווייט פון דאנען, און עס איז זייער נאטירלעך, אז ווען דו פארטראכטסט זיך דארטן א מאל וועגן דיין שטעטל, זאל דאס אויפגיין פאר דיינע אויגן ראמאנטיש, אבער אזא ווי איך, וואס לעבט דא?

פניס, ער איז גערעכט געווען. א סימן? דאס בוך "דאדיע קאוואל", וואס ער האט געשריבן זייענדיק דערוויטערט פונעם שטעטל, איז גאר עפעס אנדערש, ווי זיינע פריערדיקע נאוועלן וועגן דעם זעלבן שטעטל.

ווי און ווינד, אז עס האט געדארפט צו דעם קומען! אט איז אט דער "ווי און ווינד" וואס האט אפגעווישט אין זיין צער-פול געמיט די טראַציקייט און די פארוואנדלט אין אומגעהויערער ליבשאפט.

אמת, אז אויך די ליבשאפט האט אים נישט פארבלענדט, און ער זעט אויך די שאטנדיקע זייטן פון די מענטשן, וואס ער האט מייסטערהאפט פאר אונדז געשטאלטיקט, אבער אפילו אין די שאטנדיקע זייטן איז דא זיין אומגעהייערע ליבשאפט און פארשטענדעניש, וואס איז גאר רירנדיק.

עס איז נישט נאר די צענטראלע פיגור "דאדיע קאוואל" אין זיין בוך. עס זענען אויך די אלע אנדערע, וואס זענען אדורך זיין קינסטלעריש ליכט, דורכויס נייע געשטאלטן אין אונדזער יידישער ליטעראטור.

גרשון טראטש און רייזע מלכהניו דער רביצינס - צוויי פיגורן, וואס זענען גאנץ צופעליקע אין דער גרויסער שילדערונג, -- דער ערשטער, ווייל ער איז דער פאטער פון "דאדיע קאוואל", און די צווייטע -- אן אלמנה, וואס איז אריבערגעבראכט געווארן דורך מלכהניו דער רביצינס פאר א קעכין פון אן אנדער שטעטל און זי ווערט גרשון טראטשס ווייב און אזוי ארום דאדיעס שטיפמאמע. איז דאס נישט אזוי אין צוזאמענהאנג מיט דאדיעס לעבן, וואס זיי ליכטיקן אויף פארן לייענער זיי קיין מאל נישט צו פארגעסן, -- זייערע געשטאלטן ליכטיקן זיך פון דער מייסטערהאפטער שילדערונג און דעם אופן, ווי אזוי זיי זענען מאן און ווייב געווארן.

דאס בילד פון דעם קנאכיקן, בארוועסן גרשון אויף דער קלאץ פון דער טראטשקע מיט די אויסגעהארעוועטע פינגער איבער דעם הענטל פון דער זעג, וואס איז איצט נישט אין באוועג, ווייל אונטן איז זי, רייזע מלכהניו דער רביצנס, מיט א זעקעלע כלומרשט פאר א ביסל פרישע זעגעכץ פאר איר קיך, אבער אין דער אמתן איז זי געקומען, כאפן א קוק אויף אים, מיט וועמען א שדכן זוכט זי צו פארשלייערן, איז אזא מייסטערשאפט, אז עס גייט אייך נאך.

-- אררבעטס, אררבעטס, -- זאגט זיביין אוועקגיין, און ער קוקט איר נאך מיט זיינע שיינענדיקע אויגן פון דער קלאץ ארונטער אין דעם זוניקן, זומערדיקן פרימארגן.

פון אט דעם געמעל טראגט זיך אזא טיף-מענטשלעכע ליבשאפט, וואס לאזט זיך ממש אנטאפן מיט די הענט.

און זענען זיי דאך נישט די איינציקע! דאס זעלבע איז מיט יונה סעווריוק -- דעם פריילעכן באלעגאלע מיט דער בעלמא אויפן אויג, וואס ברענגט נאך בולטער ארויס די בלענדיקייט פון זיין צווייטן, זעענדיקן אויג.

ער האט נישט קיין לשון אין מויל, אט-דער יונה סעוועריוק. אבער פון דעם אומריינעם לשון שלאגט א מחיהדיק ריין הארץ פון א טייערן עמך-מענטש.

דאס זעלבע ווייזט ער אונדז אויך אויף א פיל ברייטערן פארנעם אין דעם כאראקטער, פון זיין הויפט-געשטאלט "דאדיע קאוואל". א מויל, וואס שיט פון זיך מיט פריסיק, ווי זיין צווייטער נאמען איז, אבער אינעם פריסיק זשארעט אויף אייך א הייס, ארנטלעך מענטשלעך הארץ, וואס געווינט אייך דורך דעם גאנצן גאנג פון זיין פריער יינגלשאפט ביז ער מאכט צו אויף אייביק זיינע שווארץ-בריענדיקע אויגן, ארומגערינגלט פון זיין ווייב, די בנים, די טאכטער אסתרקע און אלע איבעריקע פון זיין פארצווייגטער משפחה.

עס זײַנען דא אזוי פיל פיגורן און פיגורעלעך ארום דער צענטראלער פיגור יידישע און אויך ניט יידישע - פרויען און מענער, דערוואקסענע און יוגנטלעכע, וואס האלטן אייך געשפאנט מיט זייער געראנגל אינעם לעבן פונעם שטעטל און מיט דער קאליריקייט אין זיך גופא, אז איר גייט מיט זיי מיט און ווילט זיי נישט פארלירן פון די אויגן.

דער גאנג איז א גאנץ היפשער. א מהלך ממש. ער ציט זיך פון די יארן אין דער ערשטער וועלט-מלחמה, ווען די עסטרייכער האבן אקופירט דאס שטעטל. איר זעט פאר זיך די איבערגאנגען פון דעם זעלבן ישוב אונטער די זיך בייטנדיקע מאכטן. יעדע נייע מאכט לייגט ארויף איר חותם, און יעדער נייער חותם לאזט איבער הינטער זיך א ירושה, וואס דער נייער חותם קאן נישט אזוי גרינג פארווישן.

די יארן פון דער פוילישער מאכט האבן אריינגעבראכט מער אדער ווייניקער אן איינגעשטעלט לעבן, אבער דאס שטעטל האט שוין נישט מער דאס פנים, ווי עס האט געהאט אין דער צייט, ווען רייזע מלכהניו דער רביצנס איז געקומען אנקוקן איר גרשונען אונטער דער טראטשקע. דער רבישער הויף איז שוין לאנג א פארלאזענער. אויפן ארט, וווּ עס איז געשטאנען די קיך און דאס בעדל, סאפעט איצט א פאראווע מיל און שטעלט שוין אפילו צו איינציקע עלעקטרישע לעמפלעך פאר די שטעטלדיקע שטיבער. יידן ציען דאס ביסל חיונה אונטער דער נייער פוילישער ארדענונג און קהלן זיך, ווי אין אנדערע שטעטלעך פון דעם מין, אונטער דער זעלבער ארדענונג.

ווער עס האלט זיך נאך געטריי צום שטאטישן בית-מדרש, כאטש די ספרים אין אים ליגן שווייגנדיקע און פארשטויבטע אין דער אלטער, האלב-געבראכענער שאפע, און ווער עס איז אוועק אויף גאנץ אנדערע דרכים.

עס פעלן דא נישט די פארטייען, ווי אומעטום. ציוניסטן ארום דער העברעישער קינדער-שול "תרבות", בונדיסטן און אנדערע "איסטן" -- ארום דער יידישער קינדער-שול, וואס ווערט ביסלעכווייז דער צענטראל-פונקט פון יידישיסטן און גלאט באלמעלאכעס.

עס טוט זיך און עס קאכט זיך, כאטש דאס גאנצע שטעטל איז א גענעץ די גרייס. שמעון אדלער -- דער לייטער פון דער שול איז אן אנגעזעענער

כוח סיי מיט דעם גרויסן יחוס, וואס שלעפט זיך אים נאך, סיי מיט
זיין וויסן און זיין אייגענער פערזענלעכקייט.

ל. אליצקי איז היפש שפארזאם אין זיין שילדערונג פון אט-דער
אינטערעסאנטער געשטאלט. אפילו אין זיין ליבשאפט צו זיין געראטענער
תלמידה אסתר, אדער אסתרקע פריסיק -- די טאכטער פון דאדיע קאוואל,
האלט ער שמעון אדלערן הינטער א שלייער. דאך דעעך מיר אים גאנץ
קלאר. ער וואקסט זיך פאנאנדער פאר אונדזערע אויגן מער דורך דער
צארטער ליבשאפט פון זיין תלמידה צו אים, ווי דורך זיך אליין.

אבער די צענטראלע פיגור פון אט דער גרויסער שילדערונג איז
דאך דאדיע קאוואל, ארום וועלכען עס דרייט זיך דורך קאליידאסקאפיש
דאס לעבן פונעם שטעטל מיט אירע איינוווינער פון דער ערשטער וועלט-
מלחמה ביז ערב דער צווייטער.

פאר וואס ער האט אויסגעקליבן דאדיע קאוואל, ווערט קלאר, ווען מע
כאפט אויף דעם גרויסן איבערגאנג אינעם שטעטל פון דער פאטריארכישער
כלי-קודשדיקייט צו עמכדיקייט.

א מאל, א מאל, ווען דער רבי רב יעקב לייבעניו האט געקיניגט אין זיין
הויף, און די עקאנאמיק פון די איינוווינער איז געווען אפהענגיק פון
דער שפע, וואס די טויזנטער חסידים פון נאענט און ווייט האבן מיט זיך
געבראכט, איז די אנזעעוודיקייט געווען ביי די גבאים און ביי די
תלמידי-חכמים פון שטעטל, אבער זינט דאס האט זיך אויסגעלאזט, איז די
אנזעעוודיקייט אריבער צום פשוטן יידן, -- דעם הארעפאשניק, דעם
בעל-מלאכה, און ווער צווישן זיי האט געקאנט כולל זיין אט-דעם שיכט
אויב נישט דאדיע קאוואל -- דער מייסטער, צו וועמעס קוזניע עס האבן
געשטראמט די פריצים מיט זייערע בריטשקעס און קאליאסלעך, ווי די
פויערים מיט זייערע פשוטע וועגענער און אזוי-ארום געבראכט שפע אין
שטוב אריין?

ל. אליצקי פירט אונדז אין דער דאזיקער שטוב אריין און ווייזט אונדז
דאדיע קאוואל אין דער מלוכה פון זיין פארצווייגטער משפחה, די שטילע,
הכנעהדיקע מינציע, וואס כאטש זי האט נישט ביי אים אזא מזלדיקע דאליע,
פירט זי דאך די באלעבאטישקייט אויף א רחבות-דיקן אופן. איר טיש איז
דער בעסט-געדעקטער נישט נאר פאר איר מאן מיט די בנים, נאר אויך אפילו
פאר דעם נישט-יידישן ארבעטער, וואס ווערט באהאנדלט גלייך ווי אירע
בנים, און פארשטייט זיך, אז קיין אורח פעלט קיין מאל נישט אויף שבת.

דאדיע קאוואלס טיש שפרודלט נישט מיט קיין תורה, אבער דערפאר איז די
אכילה ממש אן עבודת-הקודש, און דער כוהן-גדול דאדיע מונטערט אלעמען
און ספעציעל - דעם אורח, אז ער זאל טאן די מלאכה, ווי עס געהער צו
זיין.

ווי אין שטוב, אזוי אויך אין דער קוזניע צו די בנים און דעם נישט-
יידישן ארבעטער. ער מונטערט צו ארבעט מיט זיין אייגענער ענערגיע,
און ער איז שטאלץ מיט דער פלינקייט און פרעציזקייט פון זיין מלאכה.

ער איז צוגעבונדן צום בית-מדרש, צו די תפילות אין אים, נישט מחמת פרומקייט, נאר מחמת צוגעבונדנקייט צו דער איינגעווארצלטער יידישקייט, אין וועלכער ער איז איינגעוואַנט פון זיין פריסטער קינדהייט.

דאס זעלבע פאדערט ער מיט טאטישן באפעל פון זיינע בנים, און דאך איז ער דער ערשטער צו דערפילן די ריינע כוונות פון זיין איציקן, וואס חברט זיך מיטן אוקראינישן אונטערגרונט.

-- מיין בעל-יושר, -- רופט ער זיין איציקן, נישט אן פיעטעט אין זיין קול, ווייל ער הערט פונעם זון זייער אפט דאס ארנטלעכע ווארט.

ווען מען באפאלט די שטוב אין מיטן נאכט און מען פירט אוועק זיין איציקן געקייטלט אין קייטלעך, נעמט ער ארום זיין מינציען און טרייסט זי:

-- נו, איז וואס? ער האט, חלילה, עמעצן באגנבעט, צי עמעצן שלעכטס געטאן? --

דאס זענען בלויז שטריכן פון דאדיע קאוואל, ווי ל. אליצקי ווייזט אים פאר אונדז.

און עס ווערט פאר מיר קלאר די ליבשאפט אין דעם קינסטלער צו אט דעם טייערן פאלקס-יידן. ער פארזעט נישט דעם שאטן, אבער דאס ליכט איז אזא בלענדנדיקס.

נישט אומזיסט ווייזט ער אים פאר אונדז אין די לעצטע מינוטן פון זיין לעבן אינעם געשטאלט פון יעקב אבינו, וואס ליגט אויף זיין געלעגער און רעדט צו זיינע קינדער, וואס שטייען ארום אים.

און דאך איז דאס נישט נאר דאדיע קאוואל אליין אין אט-דעם בוך, וואס טראגט זיין נאמען. עס איז אויך שאמע שמש, די לערער בעקערמאן און ברינמאן, דער טוער לעווין, דער יידישער צורר "קוויאטעק", וואס איז א מין פארלויפער צו די יידן-ראטלער בימי היטלער, און דער עיקר-- שמעון אדלער און אסתר פריסיק.

המורים והמועצה הפדגוגית של ביה"ס ציש"א:
לייבל אוליצקי, ש.ז. פקרסקי, המורה
שינברג, (לא ידוע), אברהם סגל, ליבר ברנר.

ל. אליצקי

איציע באלעגולע

טא, איציע נוחס, איציע באלעגאלע,
(די ביימש האט ער באקומען בקבלה
פון טאטן נוח, אפשר נאך פון זיידן;
זיי רוען היינט שוין ביידע אין גן-עדן;
מיט זיי די אייניקלעך זיך מעגן גרייטן), ---
אזוי האט ער אין שטעטל טריסק געהייסן.
א הויכגעוויקסיקער, געזונטער, דרייסטער,
און וואס ביי יעדן אויפן הארצן ווייסט ער;
זיין פנים -- קנאכיק, שארף און מאגער;
א יונג א פריילעכער, א ווערטלזאגער,
האט ליב דעם עולם לאכעדיק צו מאכן
און לוסטיק און פאררויטלט מיטצולאכן.
--- איר זעט, --- און ס'מיניעט זיך זיין הויט די רויטע. --
א קיצל איז מחיה-מתים טויטע... --
צעלאכן זיך אפילו אלטע יידן
און שאקלען מיט די קעפ אויף אים צופרידן.

פון איציעס שפאס באליידיקט זיך נישט קיינער,
ווייל גאר ניט זעלטן שפאסט פון זיך אליין ער.
-- איך האב געשפילט א ליבע... אויף א ווערטל,
עלהיי מע מאכט אום חנוכה א קערטל.
נו, איז עס אנגעקומען צו מיין טאטן.
"העי, בחור, -- זאגט ער -- ס'קאן דיך נאך פארשאטן,
ס'איז נישט קיין יידישלעכער משא-מתן,
זאל, איצעניו, א רוח אין דיין טאטן!".
און יעדעס ווארט -- באגלייט מיט בייזן ברומען.
ביז ס'איז דערפון "א ווארט" ארויסגעקומען,
און פונעם "ווארט" - א תנאים, ברעכן טעלער...
דער עולם? -- פרעגט ניט! אלע זענען מלא,
און אויך די קליאטשעס טאנצן אין די שטעלער:
ס'איז תנאים דאך ביי איציע באלעגאלע!
און נאך די תנאים -- וואס דא לאנג צו רייען --
אין גיכן מאכט מיך חתונה דער דיין.
אויס שפיל אין ליבע... די כלי-זמרים שפילן
א ווייגעדיקס -- איך זאל מיין פרייד דערפילן...

ווען ס'יונגע ווייבל איז פארגיין אין טראגן,
האט איציעס שעה צום "דינען-גיין" געשלאגן.
איז איציע גרייט געוועזן זיך אונטערגעבן:
-- א שווערע יאזדע איז דאס גאנצע לעבן,
נאך אלע "היומ"ס און נאך **אלע "חסדו"ס,**
און איך געוויינט בין צו די שווערסטע יאזדעס...

ביז היינט האב איך די פערד געשפאנט איך וואגן,
געשראקן מיט דער בייטש און אויך געשלאגן, --
איז איצט אויף מיר א בייזע צייט געקומען
צו לאזן שפאנען זיך אליין און - שטומען...
אזוי דאס מלכות וויל. דו האסט א ברירה?
פארפאלן... נעמען זאל עס די כאליערע !
הממ... זיי נישט, טייערינקע, מעלה-גרה
די טרערן... דאס איז פשוט אן עבירה...
כ'וועל קומען... וועל דיר קושן, ווי א שמה...
כ'בין נישט קיין פערד, זיי דו נישט קיין בהמה...
דו בלייבסט דאך ניט אליין - מיט שווער-און-שוויגער,
און אויך מיט דעם, כאטש ס'איז נאך נישט קיין היגער:
דאס לאשיקל, וואס האלט ביי דיר אין ווערן.
זע, ס'קאן דעם נאך פארשאטן דיינע טרערן...
אז דו וועסט וויינען, וועט עס זיין א וויינער,
און איך וויל האבן -- הארכסט? -- א יונג מיט ביינער!
אז פריילעכדיק זאל שטראלן, ווי א זון, ער,
ווי מ'פאסט זיך פאר א זון פון א דראגונער...

ס ארמאך דאס מויל! -- האט נוח זיך צעשריגן
און בייז אים אנגעקוקט. -- אויב ווילסט נישט קריגן
א "בענטש" איך דער פאטילניצע... דער טאטע
האט גארנישט וואס צו זאגן שוין? א שמאטע?...
קוקט אן נאר ! מיין דראגונער נאך א שפארן
איז מיט א גאנצן "רעטש" ארויסגעפארן:
ער לויפט, ער גאלאפירט צו די סאלדאטן !
מע פרעגט שוין גאר קיין עצה ניט ביים טאטן?
און אויף דער מאמען איז ניט קיין רחמנות?
זי וועט טאג-איין, טאג-אויס דאך פראווען תענית.
זי האט דיך ביי דעם מגיד אויסגעבעטן,
און דו דערוועגסט זיך אויף איר הארץ צו טרעטן...
אז ביסט אונדז א בן-יחיד, גאר פארגעסטו?
וואס טאטע-מאמע זאגן, פאלגן וועסטו!
-- העי, טאטע! מעג מען רעדן לשון-הרע
אויף אייגן בלוט-און-פלייש? א צולאג-צרה!
ס'איז ווייניק אנגעזאלעט אויף מיין הארצן?
איז ווילסטו מיר דאס פנים נאך פארשווארצן...
זאל משה שמש רופן צו דעם דיין
אויף א דין-תורה קייסער ניקאלייען,
פאר וואס ער וויל כ'זאל אנטאן זייך כלי-זין,
און זאל רב שיע פסקענען: באפרייען!
-- כ'גיי העכער, -- זאגט דער טאטע -- גלייך צום רבין,
ער זאל אונדז ראטעווען, אן עצה געבן.

אס "קוויטל" דירכגעקוקט פארטיפט-געלאסן,
ד רב יעקב לייבוניען פארגלוסט זיך שפאסן:
-- איז האלטן מיר ביי "אלה תולדות נוח"... --
נאך תיכף ווערט ער ערנסט, קנייטשט דעת מוח
און לאזט אראפ די ברעמען, גלייך ווי שטארן --
אוי, בורא-עולם, גיב די יידן כוח
די צרות אויסצוהאלטן... א חסרון...
צו באלעגאלעריי מע קאן דאך טויגן,
אפילו ווען מע האט נישט ביידע אויגן...
דער עיקר -- מ'ט גאטס הילף מע זאל דערפארן... --
ס'איז נוחן די "תורה" נישט פארשטענדלעך,
נאר ס'ווערט דעם צדיקס עצה קלאר אים ענדלעך,
און ווי צו ראטעווען זיין זון שוין ווייסט ער...
ער קומט אהיים צערודערט - א געטרייסטער,
כאטש ס'איז אים מער צום וויינען, ווי צום לאכן...
-- נישטא קיין ברירה, איציע, מוזט "אן אויג זיך מאכן"... --
ווערט איציעס פנים בלאס און רויט-צעצונדן,
ווי עמעץ וואלט אים הענט-און-פיס געבונדן
און נעמט זיך, אים די אויגן אויסצושטעכן.
ער שטאמלט: -- טאטע... מאמע... הינדע... כ'רעכן... --
געבעט און צארן אין זיין בליק זיך בייטן,
ער פילט ווי אלץ אין זיין געמיט ערשט ציטערט,
פארמאכט די אויגן, שעפטשעט שטיל, פארביטערט --
איך האב אין דרערד, וואס ס'וועלן זאגן לייטן,
נאר דו, מיין ווייב, און ס'קינד וואס גייסט געבוירן?... --
און בליק אויף בליק זיך שארפט און מאנט פארלוירן.
ביז הינדע שעפטשעט: -- ס'אויג... ס'איז אן עבירה...
נאר האבן מיר דען, איצעניו, א ברירה? ---
און פון די ברעמען קאפען טראפנט שווערע.
--- איז גוט... -- זיצט אפ ער. -- כאפט עם די כאליערע!

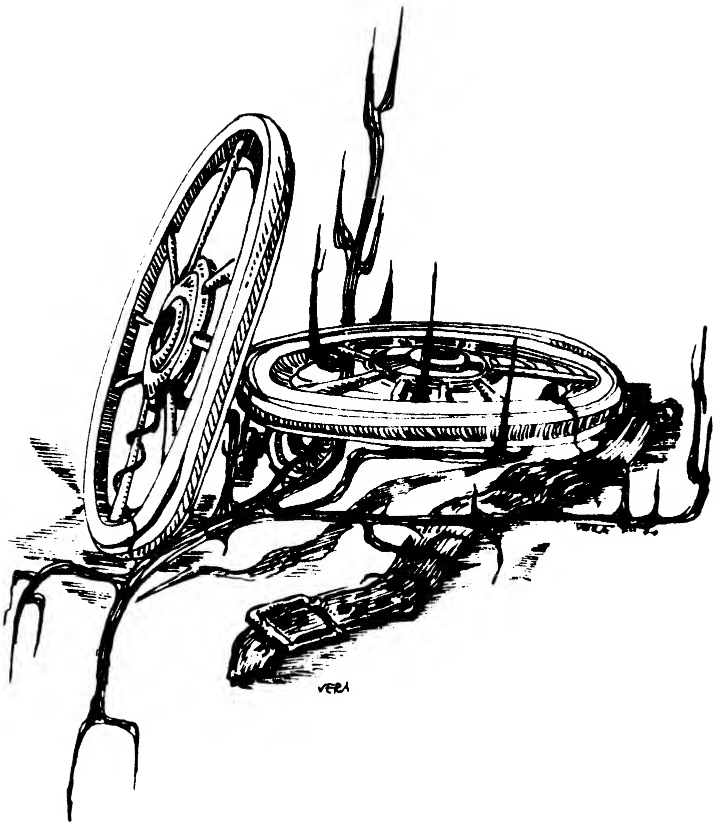
גייט עטעלע אין שולע, לערנט יידיש,
ס' אלצדינג אויף יידיש, נו, ס'איז נישט קיין חידוש --
מיט יידיש גרינגער איז דעם שכל שארפן;
און, ווי א ייִנגל, קנעלט זי לשון-קודש...
-- צו זאגן קדיש, מ'זאל עס נאר נישט דארפן?...
די צרה ז'נאר: ווען ס'לויפט פארביי דער חודש,
מע מוז אין שולע דעם שכר-לימוד שיקן...
אומשטיינסגעזאגט, דער שולעס וואזשנע גליקן!
מה נאמר -- וואס איז דא א סך צו זאגן,
א לערער האט א קאפ, נאר אויך -- א מאגן;
א לערער צון א וואגן איז געגליכן:
א נישט-געשמירטער, הייבט ער אן צו קריכן...
איז מוז מען קארגן פונעם מויל און צאלן,

כל-זמן מע ווערט פון הונגער ניט געשוואלן,
כאטש ס'ווערט די צייט אלץ הארבער, שווערער;
מע שמועסט, אז זיי הונגערן, די לערער...
זי שיקן איך "פאווּשעכנע"? נעמט זי וויינען,
אז... דארטן שעכט מען קינדער, קאן מען מיינען;
נו, שעכטן איז א גוזמא, נאר -- אן שפאסן --
די שנאה שינדט פון זיי, די "זשידקעס", פאסן...
אפילו אשרקע, מיין יורש-עצר,
וואס וואיעוועט ארום אויף אלע פלעצער
און שרעקט זיך נישט פאר פערד, פאר הינט און שקצים,
פאר יאשטשערקעס און כל-המיני שרצים,
ווי חוצפהדיק סע איז געווען בשעתו
זיין לייטישער, געסטאטקעוועטער טאטע, --
פאר דער "פאווּשעכנע-שקאלע" האט ער מורא,
און גייט שוין גערנער אין דער תלמוד-תורה;
און אויב ער כאפט אויך דארטן פעטש פון רבין,
זאל זיין עס צום געזונט אים און צום לעבן...

א, איציעס לעבן פאקט מיט גרויסע זארגן,
וואס קומען אונטער פרישע יעדן מארגן,
נאר ס'איז גענוג דער צייט א ליאדע צערטל,
ער זאל פארטרייבן זיי מיט זיינס א ווערטל;
די זארגן מאכן אים ניט פאר קיין קלאגער,
פארעקשנט בלייבט ער אלץ דער ווערטלזאגער.
זאל דרך-ארץ האבן ס'גאנצע שטעטל
פאר איציע נוחס ! ווייל זיין עטל
(פון הינדעך זיינער ווערט ער דאס געווירע)
וועט שפילן אין טעאטער -- דבורה, דבורה
הנביאה, -- און דו הערסט? -- אויף לשון-קודש!
זי חזרט פון תנ"ך דעם גאנצן חודש,
און ס'זאגט דער לערער לייבל, אז אין קבר
ביי דבורהן ציטערט אלע מאל אן אבר,
ווען זי דערהערט פון עטלען א י ר ע ווערטער:
פון קינדערס מיילער -- קאן נאך זיין באגערטער?
און אט-א!... אין טעאטער זיצט בראש ער,
פון איין זייט -- הינדע, פון דער צווייטער -- אשר,
ארום און הינטן -- "עמך", לייט צעהיצטע;
אין "זאל" איז טונקל, און די ווענט -- פארשוויצטע.
וואס מ'האט שוין אלץ געזען, געהערט דא! ווונדער!
נאר אויסצוקוקן יעדעס קינד באזונדער!
דער רייד-געדויש איז הייס, ווי ער וואלט גליען;
מע ווארט, דעם פארהאנג זאל מען נעמען ציען.
סע דאכט זיך איציען, אז אויף קוילן זיצט ער,
ער אטעמט שווער, און ווי א ביבער שוויצט ער:

ווען טוט זיך א באווייז שוין עטל-דבורה?! --
זיין "אייגן שטיקל באלעגאלסקע סחורה"...
און מיט א מאל -- די נאכט פארפלייצט די אויגן.
ס'איז פינצטער. שא. דער פארהאנג ווערט געצויגן,
און עמעץ איז פון הינטער אים מודיע:
-- ס'געזאנג פון דבורהן -- דבורה די נביאה!

י סצענע -- משטיינסגעזאגט איר גרייס אין גאנצן,
נאר זעט: א געלער זאמדוועג, לאנקע, פלאנצן,
א שטאלטנע פאלמע, -- סארא פרישע, גרינע!
און לעבן איר -- א פרוי אן איידל-דינע,
ווי ניט פון לייב, א רוחניות, א הויט-און-ביינדל;
פון קעפל שיינט אראפ א גאלדן קריינדל,
און אונטער דעם -- צוויי גליענדיקע אויגן,
א פנימל -- א טינקלס, אפגעצויגן
און ערנסט-שטאלץ: א קייסערלעכע טאכטער,
פאר וועלכער אלע באלד זיך בוקן וועלן.
"מיין עטל!" -- כאפט זיך איציע א צעקאכטער.
ער וואלט פאר איר זיך אויף די קניעס שטעלן
און הייסן הינדען זיך א לאז טאן טאנצן...
איר קליינד דאס לאנגע -- ווייסער שוין אין גאנצן,
בלויז פעדעם גאלדענע דערינען גלאנצן,
פון אונטער דעם -- מיט שימער פעכלען, בליצן
פון גאלדענע פאנטאפעלעך די שפיצן...
ס'איז ממש אויפן ארט נישט איינצוזיצן!
און ווי זי שטייט אזוי אין זיך פארזונקען,
זיי הייבט אן רעדן; ווי עס וואלטן פונקען
פון אירע אויגן שפריצן צו דער נידער,
און מיט באוועגונג רעדן אויך די גלידער;
א הייב די ברייטע ארבל --פליגל ווייסע!
א קינד פון "פערד-און-וואגן" -- הערט א מעשה!
און זאגט העברעיש! זאל זיך עס גאר שייען!
איר עבו־י מעג מקנא זיין דער דיין!
ווי דורכגעגליטע טראגן זיך די ווערטער,
און ס'טראגט דעם עולם אונטער פון די ערטער...
ווי פלוצעם... שוין?! ... א דונער פאטשערייען...
ס'ווערט טונקל-ליכטיק, פארהאנג איז פארצויגן.
און איציע קוקט זיין הינדען אין די אויגן:
פארטערטע ברעמען מיט א רעגנבויגן...
--- און ווו איז אשרקע, דאס תכשיטל? --- געפלויגן
אהין, צו עטלען, הינטער די קוליסן. --
און ווידער אירע אויגן טרערן פליסן.
צעשמייכלט ער זיך: --- הממ... אזוי די זאך איז:
ווער ס'וויינט פאר צרות, ווער פאר פרייד און נחת;

כראה טוזיץ נוח'ס
לל. אלוזקין

מיר קאנען, הינדע, מאכן ערשט יד-אחת... --
ער האט דעם קאפ צו דרערד אראפגעבויגן,
ווייל ס'האבן אים געטרערט שוין בײדע אויגן,
און שטיל געשעפטשעט. -- מיינסט, איך וויין? איך לאך עס...

די יארן לויפן. ס'וואליען אײן זיך שטאמען,
נאר פרישע, יונגע ביימלעך זיי פארטוישן.
--- איך פראוו יארציימן נאך טאטע-מאמע,
און עטעלע און אשר וואקסן, רוישן.
סע האט געניידערט קיין מצרים יוסף,
און עטל מיינע -ערגעץ-ווו קיין קאלסעוו.
זי האקט פאר פרוטות דארטן, זאגט מען, שטיינער
און טאנצט א "הארע"... וויינט, ווען ס'זעט נישט קיינדער,
אז... אז א רוח אין איר טאטנס ביינער!
אויף "הכשרה" איז זי אוועק מיט מיין הסכמה
און ליגט דארט, נעבעך, טיף אין דער אדמה.
וואס אמת איז, זי שרייבט דערויף א תירוץ: -
איך שולע איז געווען איר גאט -- א פרץ!
און היינט דער גאט דער איינציקער איז -- ארץ!
כאטש ווען זי וועט אין ארץ פארן, כ'ווייס נישט,
נאר ארצה ליגט זי... זאגן ווידער: "כ'הייס נישט,
ס'איז, עטל, נישט פאר דיר קיין משא-מתן!?"
און כ'זאג איך -- עטל וואלט געפאלגט דעם טאטן,
ווייל ליב האט זי דעם טאטן מיט דער מאמען,
ווי פרצן מיט ארצן צוזאמען, --
נאר ווייס איך? כ'ווייס, איך בין שוין נישט קיין יונגער,
און אין מצרים... מאכט זיך אפט א הונגער;
און נדן איז דאך אפגערעדט, פארשטייט זיך, --
איז האט מען זיך צעקושט, געוויינט, צעשיידט זיך.

די צייט זיצט איינגעמיעשטשעט אין א וואגן
מיט פערד, געטריבענע פון טוידנט בייטשן,
און האט קיין ברירה ניט -- זי מוז זיך טראגן, --
געזאגט האט איציע, ווען סע האט די דייטשן,
ווי חיות, אנגעטראגן אינעם שטעטל. --
נאר לאמיר דאנקען גאט, וואס אונדזער עטל
געלערנט האט אין שולע שפילן דבורה.
ווי זאגט מען: "תורה איז די בעסטע סחורה";
זי האט געזען בנבואה, אט-אפנים,
דעם אנפאל פון די בלוטיקע יוונים,
און צון איר גרינער פאלמע איז אנטרונען; --
זי האט געשפילט, און אויסגעשפילט -- געוווּנען !
און מיר -- סע ווארט אויף אונדזער בראך שוין וואכן
דער רויטער עשו, אונדזער ליבער שכן,
און טאקע ער וועט מאכן די התחלה --
אן ספירט אפילו איז ער מלא...

מיר ליגן איינגעלייגט אין קויש אויף צרות.
אויב אלץ, וואס מע דערציילט נאר, וואר איז,
דער דייטש וועט אויסרויבן אזש ביז א פאדעם,
דערנאכדעם הייסן קוקן אין "בני-אדם"
און שלאגן מיט אונדז אלעמען כפרות.
און גיי און צום "ונתנה-תוקף" לאד אים!
אז דער "ונתנה-תוקף" זיצט אין הימל
און אפשר... אפשר כאפט ער דארט א דרימל.
וועז ניט -- ווי וואלט ער דאס ביז היינט פארשוויגן?
נאר מאך! ווער קאן מיט גאט זיך קריגן!
אז ער איז אויף דער וועלט דער גרעסטער דיין,
און דו -- א ווארעם; בלויז די ערד קאנסט קייען...

ל
ישט היינט -- איז מארגן! כ'פיל:
ס'איז' שוין די לעצטע שפיל.
מע וועט, סיי יונג, סיי אלט,
אונדז מאכן שטום און קאלט.
איך לאז זיך צון א גוי,
וואס איז נישט... כ'מיין אזוי...
פארביסן, אויב נישט גוט,
און דארשט נישט יידיש בלוט,
אים בעטן: גיב אן ארט
זיך צו פארשטעקן דארט,
אין שטאל, אויב ניט אין שטוב,
אין א קארטאפל-גרוב,
אין סטאדאלע אין היי,
וואס ווייטער נאר פון זיי. --
אזוי געזאגט האט איציע באלעגאלע
צו ווייב און זון און טויטעלכער בהלה
און איז אוועק... אויף אימת-מות-פחדים,
און גייענדיק געשעפטשעט שטיל: "בני-אדם"...

פ
נעל שפאנט דער עולם, ווי מיט שטריק געבונדן,
צו דעם בית-עלמין מיט זיין לעצטן וועג.
די יוגנט האט די הייזער אנגעצונדן --
די שכנים זאל נישט בלייבן דער פארמעג.

פון קינדער רינט אראפ א גרוילער יאמער,
און ווייבער רייסן פון זיך זשמודעס האר;
א מאנצבל טוט א ווארטשע: "יידן, לאמיר...",
נאר וואס צו טאן, ער ווייסט אליין נישט קלאר.

די זקנים שלייכן שטיל זיך, גלייך ווי טויבן,
וואס שטרעקן אויס צום חלף זייער האלדז,
די בליקן צו דעם הימל אויפגעהויבן --
די זון, זי שיט זיי אין די אויגן זאלץ.

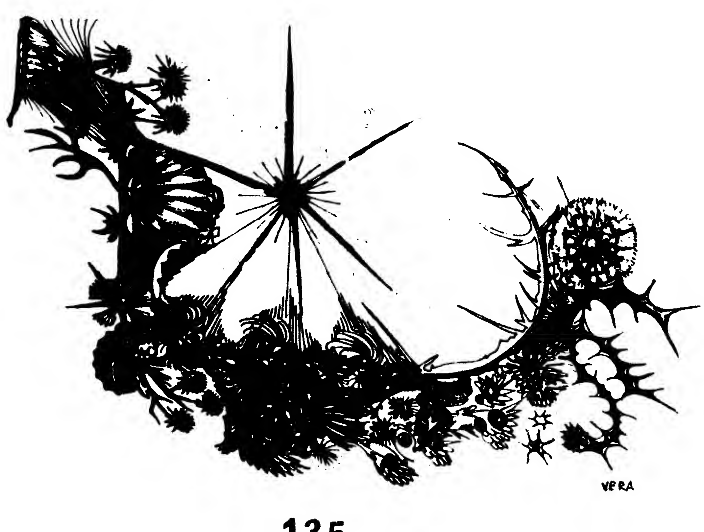
דער רויט איז העל, דער טראקס -- א זון-באשטראלטער,
נאר ס'פילט דער טראט פאר זיך א שווארצן תהום.
דרייט אויס דעם קאפ און שעפטשעט שטיל אן אלטער
"פאר וועלכע זינד ווערט טריסק פארברענט, ווי סדום?"

עס זוכן אום דעם טאטן אשרס בליקן,
אויך הינדעס בליקן זוכן אום דעם מאן:
איז אפשר? ... זאל אים גאט א גואל שיקן.
און ס'ווערט א רגע לייכטער זייער שפאן.

אויך עשו שרפעט דארטן -- פון נקמה:
זיי האבן צוגערויבט זיין מארכביין!
און איצקא (ס'צאפלט קוים שוין זיין נשמה) --
אין פייער זאל דער זשיד דער פארך גיין !

איז איציע ווייט שוין פון די גויים, דייטשן --
ס' ער זיצט מיט הינדען, אשרן צוזאמען
און טרייבט די פייער-פערד מיט פייער-בייטשן,
געשפאנטע אין א קארעטע פון פלאמען --

און זע, א "טראיקע" פערד פון בלויען פייער
יאגט אן... ווער זיצט עם דארט?... אך! עטל-דבורה!...
די ווייבט צעשמייכלט "טאטע מיין געטרייער :
אין ארץ ווארט אויף אייך א פולער שייער"...
ער האלדזט זי, קושט זי, ווי א ספר-תורה
און האט גאר פארן פייער ניט קיין מורא:
--- ווי גוט און וווויל איז, קינדערלעך. צוזאמען
זיך לייטערן און ווערן אויס אין פלאכען ---

בחצר הרבי

אין רבינס הויף

ר' אברהמ'עלע מגיד

(תקס"ו - ב' בתמוז תרמ"ט)

לך ה' הצדקה

פעם אחת במוצאי שבת קודש בליל ראשון של סליחות, ישב הרב הצדיק ר' אברהם מטריסק זכרונו לברכה בביתו ועמדו לפניו כמה אנשים, והוא דיבר דברים גבוהים ורמים, כדרכו בקודש, ואמר כי ביום הכיפורים בני ישראל במעלה גדולה לפני השם יתברך, ממש השם יתברך אינו חפץ מהם יותר, רק זאת פליאה בעיני מדוע אחר יום הכיפורים הם שבים חס ושלום למעשיהם הראשונים. אחר כך בא אליו אחד מנכדיו ושאל אותו מפני מה אינו הולך לבית המדרש, שכבר הגיע זמן אמירת סליחות. אמר לו אותו צדיק:

-- האם אתה מוכן כבר?

השיב לו נכדו:

-- וזקני כלום אינו מוכן עדיין?

אמר לו:

-- בוודאי איני מוכן לזה, כיאיך אלך לומר סליחות, הרי התחלת הסליחות היא "לך ה' הצדקה", ואני יודע שאין הדבר כך. הרי בנוהג שבעולם מה עושה אב שיש לו בן אף שאינו הוגן חס ושלום? הריהו מיטיב עמו, כדי שלא יתקלקל יותר, ובפרט שבני ישראל הם טובים וישרים, ואיני יודע, מה יש להשם יתברך עליהם?

אחר כך אמר:

-- אמנם "ולנו בושת הפנים", זהו אמת, על כן נלך לומר סליחות.

והלך לבית המדרש שלו לומר סליחות.

(מתוך "ימים נוראים" לש"י עגנון).

פעם נזדמן הצדיק ר' משה מקוברין לעיר טריסק. הלך להקביל פניו של המגיד ר' אברהם מטריסק. שאל אותו המגיד האם נשארו ספרים מרבותיכם? ענה רב משה ואמר, הן. שאל אותו, בכתב-יד או בדפוס? השיב ר' משה ואמר, על לבותיהם של ישראל, כמו שנאמר, כתבם על לוח לבך. (משלי ג').

ר׳ אברהמעלע טריסקער

אז רב אברהמעלע טריסקער איז א בן-שבעים געווארן,
האט ער צו זיינע חסידים געזאגט אזוי צו זאגן:
-- דער חוב פון קודשא-בריך-הוא איז מיר געגעבן געווארן,
און איצט וועל איך מיינע טעג, ווי מתנות שוין טראגן.

און נאך האט רב אברהמעלע טריסקער געזאגט: -- שבעים שנה
איז חוב, וואס קודשא-בריך-הוא קומט דעם מענטשן,
און מער איז פון זיין ליבן נאמען שוין בלויז א מתנה,
מיט וועלכער עס איז נישט כדאי זיך צו בענטשן.

די עלטער? מע ! נאר אז זי איז יא, איז מהיכא-תיתי
און אן עבירה א גרויסע זי נישט ערלעך צו האלטן. --
רב אברהמעלע טריסקער פלעגט זיך קילן אין טעג, אין די הייסע
און טראגן א ווארעמען פעלץ אין א טאג אין א קאלטן.

-- דאס לעבן איז קודשא-ברוך-הואס, דער מענטש בלויז דער שומר,
באדארף ער באהיטן און היטן דאס לעבן,--
היט אפ די נשמה און היט אפ דעם חומר,
ווייל בידע פון קודשא-ברוך-הוא געגעבן. --

אזוי פלעגט ער זאגן, און אין גופל דעם קליינעם
געטראגן האט ער מיט ליבשאפט און פרייד זיינע עלטערע יארן,
ביז איין מאל, נישט באמערקט גאר פון קיינעם,
איז ער, ווי א שבת-ליכט, פארלאשן געווארן.

ר׳ אברהמל׳ה מטריסק

זִישֶׁה וַיְינְפֶּר

כְּשֶׁמָּלְאוּ לְר׳ אַבְרָהָמְ׳לֶה שִׁבְעִים שָׁנָה וְיוֹם
כִּנֵּס וַיְדַבֵּר אֶל חֲסִידָיו לֵאמֹר:
לִי קוּדְשָׁא-בְּרִיךְ-הוּא סִלֵּק חוֹבוֹ עַד-תֹּם,
עַכְשָׁיו אֶשָּׂא כְּשַׁי כָּל יוֹם, כָּל בֹּקֶר-אוֹר.

וְר׳ אַבְרָהָמְ׳לֶה מִטְּרִיסְק פֵּרֵשׁ דְּבָרָיו: שִׁבְעִים שָׁנָה
חוֹב הוּא שֶׁל קוּדְשָׁא-בְּרִיךְ-הוּא לוֹ לָאָדָם
וְכָל שְׁאָר-זְמַנִּים, וְכָל הַשְּׁאָר, סְתָם מַתָּנָה,
וְלֹא כְּדַאי, וְלֹא כְּדַאי לְהִתְגָּרֵר בָּם.

הַזִּקְנָה? מְ-מֶ...אַךְ אִם הִיא כְּבָר יָרְדָה, תּוֹדָה לָאֵל,
עֲבֵרָה גְּדוֹלָה לֹא לְכַבְּדָהּ וּשְׁמוֹר;
וְר׳ אַבְרָהָמְ׳לֶה מִטְּרִיסְק בַּחֹם חִפֵּשׂ לוֹ צֵל
וּבַפַּרְוָה הוּא הִתְעַטֵּף בִּימֵי הַקֹּר.

הַחַיִּים הֵם שֶׁל קוּדְשָׁא-בְּרִיךְ-הוּא, אָדָם הוּא רַק הַ"שּׁוֹמֵר",
חַיָּב אֵפוֹא אָדָם עַל חַיָּיו לִשְׁמֹר.
לְהִשָּׁמֵר לַנֶּפֶשׁ; לִנְצֹר הֵיטֵב הַ"חוֹמֶר";
כִּי שְׁנֵיהֶם מֵאֱלֹקִים נִצּוֹץ אֶחָד טָהוֹר.

כָּךְ הָיָה אוֹמֵר, וּבְגוּפוֹ הַקָּט
נָשָׂא שְׁנוֹת-זִקְנָתוֹ בְּאַהֲבָה וּבְלַהַט.
וְכֹה עַד יוֹם אֶחָד, אִישׁ לֹא בָּאָה כֵּיצַד,
דָּעַךְ כְּנֵר-שַׁבָּת, דָּעַךְ-כָּבָה לְאַט.

(מִיִּידִישׁ – נ. לִיבְנֶה).

רבי מנחם נחום מטריסק

אבא

יוחנן טברסקי

א בא קרוי על שם ר׳ נחום מצ׳רנוביל. כרבי מאוסטרובצ׳י סבור אף הוא: -- מדוע אומרים "אין כאלוהינו, אין כאדונינו, אין כמלכנו", ואחר-כך שואלים: "מי כמוך באלים?" לאמור לך: רק המאמין, שאין כאלוהינו מותר לו לשאול "מי כמוך"?

ככל בני בניו של "המגיד" אוהב הוא להטיל עצמו בקיץ אל הטוריה ולצלוח את הנהר הרחב. יודע הוא לצלול כסנונית וכשמתייגע שוחה פרקדן וידיו שטוחות. בעיניו, שהן ספק כחולות, בחיוורון פניו, בזקנו הצהוב-הכהה, המשולש, יש משהו רוחני. חטמו הבולט, השולט, מעיד על יצרים עזים. באבא יש אמונה וכשרון-הדיבור ורבה השפעתו על הבריות.

תכופות נשמע ב"חצר" "הייטא-וויו" של בעל-העגלה. ה"ערמוניים" המדושנים זזים, המרכבה מרימה אבק -- קרקע של טריסק קרקע של חול. עוברים שבועות. "החצר" שרויה באור שחרית. משרתים ומשרתי משרתים מתלבטים לכאן ולכאן בשליחויותיהם, שווי-רוח כמטוטלת של אורלוגין. עוברים גבאים פנימיים וחיצוניים. עוברים חסידים ו"יהודים מכל ימות השנה" דקי-פאות ועבי-פאות. הדודים ואבא מהלכים על מדרכת-העץ. הם מחייכים זה לזה בשפתיים צעירות, מלוהטות, מספרים על הצלחותיהם.

-- ולו ראיתם, כמה חסידים באו אלי בטומשוב !

-- ו"התורה" שלי הרעישה את מאצייב !

גם אבא מספר על נסיעותיו. עיניו כחולות עכשיו ושמחות. הדוד ר׳ וולוולי, הצעיר באחים, אומר:

-- מיצוות "יגדיל תורה" קודמת ל"יאדיר"!

ושוב יוצאים האחים לדרך, זה לכאן וזה לכאן. - - -

באחד הבקרים לפני החג בא אבא. הוא לבוש מעיל-דרך ארוך, העשוי משי. הוא פותח מזוודות. מחלק מתנות. הוא מאריך חצי היום בתפילתו, ויש שבשמונה-עשרה הוא מכה כף אל כף ובאצבע צרדה וכופל את השם: אדוני, אדוני ! והוא מספר על מסעותיו בעיירות שונות, מלכות טריסק הגדולה.

בבילוזירקה, אחת העיירות העתיקות של ווהלין, יש קלויז טריסקאי, שלפנים היה קרוי ה"קלויז של בעל-השם" והבאר הסמוכה לו "הקריניצה של בעל-השם". ובאותו קלויז נמצא ספר "קרבן שבת" של הרב בצלאל, דרשן ידוע, שנדפס בבית-הדפוס, שהיה קיים בבילוזירקה לפני 140 שנה.

ובמאצייב, כשבא ה"מגיד" מטריסק או אחד מבניו, נוהגים שם להדליק פנס-נפט גדול, הניתן להינקות, אצל הקלויז הטריסקאי והוא מאיר את העיירה כולה, ולאורו אפשר למצוא בלילות, שאין הלבנה נראית כלל והבוץ עד הברכיים, את מעבו׳ות-העץ המונחות לרוחב הרחובות.

אבא אוחז את ספל הקהווה בבית-צביטתו ואינו גומע.

ובקולקי שבמחוז לוצק עומדים כל בתי-הכנסת על שפת הנהר סטיר. ובית-המדרש הגדול, הישן, של חסידי טריסק הוא, וקוראים לו "שטיבל של הרב". ובין בית-המדרש הישן והחדש עומד בית-הכנסת הגדול, המכונה "די גרויסע, הויבע שול". ומנהג הוא מדורי דורות, שליד בית-כנסת זה מסדרים את החופות, ואפילו ביום סער וגשם.

-- בית בישראל... -- אומר אבא פתע. -- ומה הם ראשי תיבות בית ? ׳בי ׳יתחילו ׳תורתי. ׳בתורה ׳יהגה ׳תמיד.

ועל ארון-קודש שבאיזו עיירה, מספר אבא, המצופה קישוטים מנחושת-קלל ויש עליו תמונות נאות של חיות ועופות. באחת הפינות של בית-המדרש יושבים לומדי "אותיות נשמה".

אולי מרבה הוא לספר על נסיעותיו והצלחותיו, משום שאינו מזוכי בית ושלום בית? אבא קם. מדבר על תכניותיו החדשות. ברצונו להשתקע בווארשה. שם יהיה הכול שונה. שם יעמיד כל דבר על כנו ועל מכונו ! --

מדרגות-עץ מוליכות לדירתנו, כמו אשה, אפשר לשנוא או לאהוב גם דירה בראייה ראשונה בחדר-התפילה, הוא גם החדר שבו נערכים ה"שולחנות", קבועים בחלונות מטילי-ברזל והם מזכירים ב"פאוויאק", שאת חומתו הגבוהה, המבוצרת, ראינו למול ביתו של הד"ר הינדס - אפרוריות עכרורית... לנו, לילדים, חדר מיוחד, אבל אין בו כלום מן הפרטי. אין לנו כל אפשרות להתיחד עם מחשבותינו, להתבודד מעט, מפעם לפעם תוקע מישהו את חוטמו בפתח ללא כל אזהרה. וכמעט תמיד יושב לפנינו המלמד רב ברוך. - -

שני אירועים נחרתים ביותר בזכרוני מתקופה זו. בחדר אבא עומדת, חצייה כלפי הפתח וחצייה כלפי החדר, אשה. אף אנקולי ושפתיה כחולות ויבשות. כמי שחושיו לקו אין היא שומעת ורואה את שישנו, ושומעת ורואה את שאינו והיא צועקת משהו ללא סדר בקול עמום, גברי. -

נרות שעווה ארוכים דולקים בניפצוץ קל. בחדר "מניין" יהודים, העטופים עיטף של מיצוות. והנה נותן אבא קולו. שופר מרעיד את האוויר. המומה מהקול ומהתרועה מתחילה אחוזת-הטירוף מיטלטלת. משפתיה נוזל ריר של פחד. הנרות דולקים עכשיו בלהט-יתר. בחוץ רועשת ווארשה רעש של חול.

ההצליח אבא לגרש את הדיבוק? איני זוכר. בווארשה כולה נכנס עכשיו דיבוק של שנאה.

ממול לגזוזטרה הקטנה שבחדר אבא משפצים בית. פועלים פולנים עומדים על הפיגום. למטה ברחוב עוברת זקנה, שביסה מפורח פרחים ואבני-נצץ קטנות מקובעות בו. ופתאום מפיל אחד הפועלים -- הבשוגג או במזיד? - לבנה. הזקנה מתנודדת, צונחת באמצע הכביש המחוטט. הלבנה ריסקה את גולגלתה, יללה. אני חש, השערות הקצרות שעל קדקדי סומרות. - -

ואף-על-פי-כן כמה טובה ישיבת ווארשה !

"חצר" טריסק מתרוקנת והולכת מבניה. הדוד דויד אהרלע בוחר למקום מושבו עיירה קטנה ז'וריק. הדוד וולוולי יצא לקובלי. הדוד משהלי משתקע בלובלין, המתהדרת בייחוס משני הצדדים -- שלנו ושלהם. שם היה מתכנס בימי הירידים הגדולים ועד ארבע הארצות והיו נמשכים מכל הגלילות סוחרים ושדכנים. לובלין - חומת-הגיטו העתיקה עמוקת הכוכים, בתי-מדרשות ושטיבלעך של חסידים, ולהבדיל בתי-יראה, סמינאר הגלחים הגדול ביותר בפולין. בית-המועצות.. . אולם מה נחשבת גם לובלין לגבי ווארשה הבירה ?

ואף-על-פי-כן יש גם כאן שעות של שירה. שבת לפנות ערב. חדר-התפילה מלא אנשים. כל העיניים מופנות אל פתח אבא.. אבא נכנס. יושב. חזן מתחיל לסלסל בגרונו נעימה ארוכה, אבל בעלת בבא אחת. נשמעים עוד קולות. עוד. זה תנועתו החיצונית מעוררת את הפנימית, וזה תנועתו הפנימית - את החיצונית. אני מסתכל בקהל. שלושה נחקקים בזכרוני. ר' שמואל מסמיאטיץ'. זקנו הרבוע, הארוך ספק אשורי ספק של בויארין רוסי. יש בו בר' שמואל מין רוך קשה -- רך ונוח בין אדם לחברו, נכון הוא להקריב הכול כדי להיות קרוב לרבי. והנה אדם גוץ, אדום-זקן. זהו אחד הסבלים הווארשאים המפורסמים, המצויים, מקומחי-הגב, אצל המחסנים ובתי העסק היהודיים הגדולים ובקרבת ה"האלוס". סבל קטן זה יש לו גם משא נוסף, החביב עליו ביותר -- "חצר" זו. אין דבר אשר יכבד עליו לעשות בשביל הרבי. והנה נער, בנו של חסיד. שחמחם, גבוה. אישוניו מורחבים בכוהק כזה, בהתלהבות כזו ! ... האור כלה והולך והנה פותח אבא פיו בתורה בנעימה מגידית קצת, נעימת הסב שלו בטריסק. יותר משהוא דומה לאביו דומה לסבו.

-- בראתי בגימטריא תרי"ג. האדם לא נברא אלא לקיים כל המיצוות שנצטווה. עובר עבירה גדולה, פעמים אין גם תשובה מכפרת. ואספר לכם מעשה ששמעתי מפי אבי זקני, זכר צדיק לברכה, כאשר נהג השולחן הטהור. פעם בא אליו לראש השנה איש ישראלי אחד מכפר. ירא-שמים היה, אבל עירום מתורה שבכתב ועירום מתורה שבעל-פה ומגושם, כאילו הוא מסיטרא של אדם היער. אחר שבת בראשית חזר הכפרי לביתו. ושם נפלה לרגליו בתו הבכירה, והיא בתולה כשרה, המקפידה כל חיצוניותה ומקפידה על לשונה, נשמה של משי. נפלה לרגליו וקולה כקול

חיה בשעה שהיא על המשבר. בשעה שאביה לא היה בכפר, ארבו לה שלושה שקצים וקשרוה בחבלים. חשכו עיניו של הכפרי. אלמן הוא ובתו היא ביתו. והנה פגמה בשורש שלו -- זו נשמתה ופגמה בענף שלו, זה הגוף. ובחמתו תפס גרזן בידו. "למה תעשה לי כך? " -- התחננה הנערה. "כלום אשמתי היא? " אולם כל כעס גדול מביא לידי חירשות. כעבור שבוע רתם האיש את סוסו ובעגלתו הקטנה בא לטריסק. באותן השנים לא קל היה ליכנס לגבולו של אבי זקני, זכר צדיק לברכה, כי בא "עולם" גדול. בינתיים הגיד הכפרי לגבאי את המעשה שלו כמות שהוא, הרי וידוי הוא כמו הקזת הדם הרע לשם ניקוי הגוף. והגבאי מיהר לספר את הדבר לאבי זקני, ואבי זקני, זכר צדיק לברכה, יצא אל האיש וקרא: "באת אלי לקבל תשובה? באת לקבל מחילה? ראשי תיבות ׳שמחה, ׳ששון, ׳יקר בגימטריא כמעץ כמניין תור"ה. ואתה כיבית אורה, השבת שמחה וששון ויקר. אין ביכולתי לקבל אותך ! אין ברצוני לקבל אותך, רוצח ! -- והאיש חזר אל הכפר שלו ובלילות דומה היה לו בכיתו השומם, שבתו דופקת בחלונות והיא צועקת מכל הדברים באלף פיות: אבא, אבא ! -- הזקן נטרפה עליו דעתו. יש עוונות, שאין להם כפרה.

ב

דימדומים המתעבים והולכים אני מקשיב לקולו של אבא. יש ובאמצע ה"תורה" אתה רוצה לקום ולשאול:

-- אבא, כלום אינך יודע על כל הנעשה מסביב לך...? או שמא כל חייך עכשיו רתיעה מפני האמת המרה? או שמא אתה, בעל היצרים העזים, נפש מחולקת על עצמה, שלא תמיד מבינה את סיבת חילוקה?

אין לי ספק עכשיו: האמונה היתה יסוד ועיקר נפשו והוא ביקש לילך בדרכי הגדולים. אולי יבטא סיפור זה, שאביאנו כאן, את השקפותיו על החסידות; סיפור שלא שמעתיו מפיו, ואף-על-פי-כן כאילו מעצמו ומנפשו הוא.

פעם סיפרו לרבי בעיר, שבעיירה הסמוכה בנו מסילת-ברזל. ביקש לראותה. "ביטול תורה לחינם ! " - אמר זקן. אבל מי שומע לו? המתינו זמן רב בבית-הנתיבות. רקעו ברגליהם. קור גדול. חורף. ריח של פחמי-אבן. רק על פסי-הפלד אין שלג. נוצצים כחלפים. והנה מזדעזעים, נאנחים מהרגשת המשא הקרב ובא. בא והולך ה"מעלה עשן". מרוב מהירות מוציא ניצוצות לכאן ולכאן. הנה עומד ולרגע הרגעה בנידנוד כל הקרונות, שזה מהם טעון סחורה וזה משא אדם. הממונה קופץ למטה: תחנה פלונית ! כך וכך רגעים של עמידה ! והנה שורק במשרוקית ומניף את הפנס שבידו ו"מעלה-העשן" מתחיל נושם,כאילו הנשמה חוזרת לו במלואה, וכל הקרונות באים אחריו בגילגול והוא מצפצף בקולי קולות. היו כל החסידים תמהים ומשתאים. "פלאי פלאים ! " -- אמר מקורב אחד, "מעכשיו תהיה לכל אדם קפיצת הדרך!" קפץ מקורב שני ונתכעס: "קפיצת הדרך? יש לו לשטן חלק באותה ברכה!" אמר הרבי בעיניים דולקות: "חידוש גדול למדתי כאן -- בכוח הרוח נמשכים הרבה קרים אחרי בוער אחד, המתלהב כרשפי שלהבת יה ! "

פרידה

א ימרה של רבי נחמן מבראצלאב: "הכול אומרים, שיש עולם הזה ועולם הבא... ייתכן, שאין עולם הזה כלל".

בדורנו, דור השואה והשיכחה, כלומר: ההתנכרות אל העצמיות, יש שדומה לי – טריסק אינה אלא חלום. לא, עם כל ריחוקי ממנה עוד היא חיה בתוך תוכי ובנפשם של רבבות.

*

סבא רבא, המגיד מטריסק – כובע-שיער, גבות עבותות, אף שולט, בולט וטריז של זקן – לא בשמו הפרטי הובהק לרבים, אלא כמנהג הימים ההם, בשם ספרו: "מגן אברהם". באחת מתורותיו אמר: "שבת היא בסוד אמת ושלום. אפילו עם-הארץ ירא לשקר בשבת... ועל-ידי שיקדש האדם את עצמו... יהיה אלוהי אברהם בעזרו כמרוכז ב"אמת" – ראשי תיבות: ת׳תברך מ׳ברכת א׳ברהם".

*

טריסק, הזכורה לי עכשיו, כשנשארה רוח בלי גוף, כולה שבת וחג. ידעתי מה ידעתי: היו גם ימות חול. היו גם מריבות. קולות שיש בהם חידוד. חידוד של שנאה, של לצון וקנאה. אולם קולות אלה אין להם עכשיו בת-קול בלב. עכשיו אני רואה: שרביטי-כוכבים בטוריה הנהר. מהאגם שבקצה תחומה של ה"חצר" עולה ריח טחוב של קני-סוף. ויש שצפרדעים מספרות שם למעלה מה שלמטה. בבית-המדרש הגדול אור רב וחסידים מכל קצות ווהלין ופולין. שומע אני תורות הבנויות על גימטריאות חריפות, על ראשי תיבות וסופי תיבות:

-- "בראשית בר׳א אלקי׳ם" סופי תיבות אמת.

-- אין סוף בגימטריא אדון עולם.

שומע אני ניגוני שמחה, ניגוני דביקות. שבת וחג הם נצחון על כוחות הרוגז שבעולם, הם סילוק הזמן, כלומר הגבולות. סילוק כל הדאגות.

כשם שצ׳רנוביל בנתה אב לשושלת גדולה, נעשתה גם טריסק אם לכמה וכמה חצרות חדשות: קובל, לובלין, ז׳וריק, וארשה. זוכר אני את הסעודה השלישית ב"חצר" אבא. אמירת "תחנון" מלא שלו בימים שני וחמישי בעברו לפני התיבה. אני רואהו רוקד עם ספר תורה בזרועותיו בשעת ההקפות והחסידים מוחאים כף – לא בקצות אצבעותיהם, כיוצאים ידי חובתם. יש התדבקות של רגשות, גם של דבקות. הם מזמרים ומסתכלים בו, כשהוא מרקד לכבוד התורה מתוך שברון לב ושמחת נפש. כולם, כולם יש בהם עכשיו מתגבורת יסוד האש שבנפש.

לאמודאים יש שכרון-מעמקים. בטריסק ובחצרות בנותיה, היו שיכורי-מעמקים, ואולי שיכורי איזה גובה נעלם מהם.

*

לפני זמן ראיתי אחת התמונות האחרונות של הדוד מז׳וריק, כשהוא הולך ל"תשליך". השטריימל שלו נתגבה כלפי מעלה ונראה מצחו הגדול. אדרתו פתוחה

ונראה הקיטל שלו החגור חגורה לבנה. בזקנו זרקה השיבה. כמה נשתנה מאז ראיתיו בילדותי! לידו פוסע אברך גבוה, חיוור. מחזיק בשתי ידיו את צוואו־נו הזקוף (קר, כנראה) ומזמר. איצה וריצה של תינוקות. הו, אותם משה׳לך, שלמה׳לך תמימים וחמימים שאינם עוד! רבים מהם מצטרפים לניגון ומוחאים כף. אין ניגון אלא התפעלות הלב. כל העיירה נגררת אחרי הדוד.

ונשתמרה גם תמונה אחרת מז׳וריק, אחרונה שבאחרונות: חצר גדולה,הזרועה אבנים. יהודים עומדים ופניהם אל החומה וידיהם מורמות למעלה. דומה, הם עומדים באידו תפילה, תפילה אחרונה. האומנם לא יתרחש נס? המון כהה, חי של זקנים וצעירים, גברים, ילדים ונשים... לא, הנס לא נתרחש. נשמעה המלה הרת-הגורל:
-- פויאר (אש) !

*

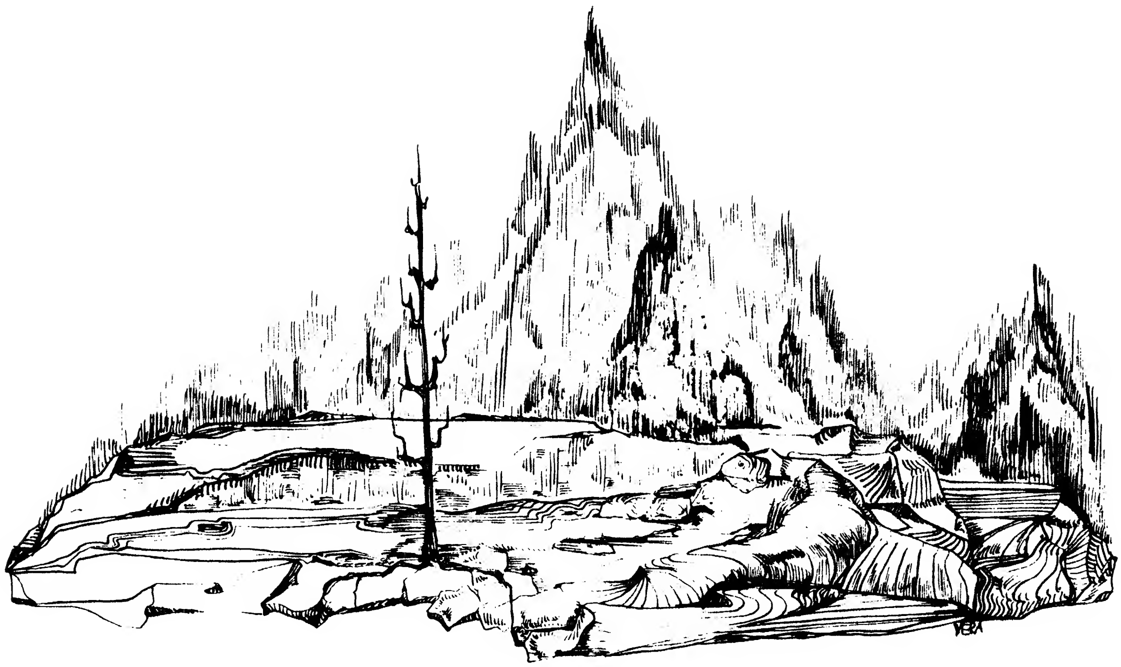
ואבא... מה היו המלים האחרונות בפיו? הרי במלים אחרונות יש פעמים מיצוי הנפש ומעין צוואה. וההיה אז טלאי צהוב על בגדו או מעוטף היה בטלית? והיכן עצם עיניו לנצח? סיפרו לי, שכאשר שמע שטריסק נחרבה - לא נשארו בה כמעט יהודים, לא המשך, לא מצוה ולא שיורי מצוה - החליט לעזוב את וארשה ולשוב לעיירת-מוצאו והוא מת עם אחרוני אחרוניה.

איני יודע, אם זו עדות-אמת, אולם יודע אני גם יודע: כל ימיו שמר על הגר, שמר בלהט ובקנאות - ואולי היתה זו אחת הסיבות של קרע במשפחתו, כי נתעוררו בה שאיפות לאפקים אחרים, לערכים חדשים.

-- אבא, אבא! מצבות - נשים בוכות עליהן ויש מנשקות אותן, כאילו אבני פולחן הן. הזכית אתה למצבה? ההוריד מישהו דמעה על קברך?

רבי דוד אהרון מז׳וריק

יוחנן טווערסקי

אפשייד

אַ ווערטל פון רבי נחמן בראַסלאַווער: „אַלע זאָגן אַז ס׳דאָ עולם הזה און עולם הבא... מעגליך אַז עולם הזה איז ניטאָ בכלל״.

אין אונדזער דור, אין דור פון אומקום און שיכחה, דהיינו: פון פאַרפרעמדקייט צום זעלבסטאײַגנשאַפט, מאַכט זיך אַז ס׳דאַכט זיך מיר — אַז טריסק איז ניט מער ווי אַ חלום. ניין, מיט מיין גאַנץ דערווייטערן זיך פונעם שטעטל, לעבט עס טיף אינעווייניק אין מיר. און אין די הערצער פון צענדליקער טויזנטער.

★

דער עלטער־זיידע, דער טריסקער מגיד — אַן האַריקער שטרײַמל, געדיכטע ברעמען, אַ בולטע, הערשערישע נאָז, אַ קלין פון אַ באָרד — ניט מיט זיין פריוואַטן נאָמען האָט ער אויפגעבליצט פאַר אַ סך, נאָר, ווי דער שטייגער אין יענע צייטן, מיטן נאָמען פון זיין ספר „מגן אברהם״. אין איינע פון זיינע תורות־זאָגן האָט ער אַזוי געזאָגט: „שבת איז אין סוד פון אמת און שלום. אפילו אַן עם־הארץ האָט מורא ליגן זאָגן אום שבת... און ווײַל, ווען אַ מענטש וועט מקדש זיין זיך אַליין... וועט גאָט פון אברהם זיין אים בייהילפיק, ווי ס׳איז אָנגעדייטעט אין ‚אמת׳ — ראשי תיבות: תתברך מברכת אברהם״ (זאָלסט געבענטשט ווערן פון אברהמ׳ס ברכה).

טריסק, וועלכע דערמאָנט זיך מיר איצט, איז געבליבן ווי אַ נשמה אָן א גוף. קולות פון ווערטלעך זיך. איבערוווערטלען זיך פון שינאה, ליצנות און קינאה. אָבער די קולות האָבן איצט ניט קיין ווידער־קול אין האַרצן. איצט זע איך: בייטשן שטערן אין ־ייך טוריאַ. פון דער אַזיערע ביים סוף תחום פון „הויף" דערטראָגט זיך אַ פייכטער ריח פון לעפעכע. און אַמאָל דערציילן זשאַבעס דאָרט אונטן וואָס ס׳טוט זיך פון אויבן. אין גרויסן בית־מדרש איז שטאַרק ליכטיק און חסידים פון אַלע עקן וואָלין און פוילן. כ׳הער תורות געבויט אויף חריפות׳דיקע גימטריאות, אויף ראשי־תיבות און סופ׳ן תיבות:

בראשי׳ת ברא׳ אלקי׳ם, סופן פון די תיבות: א מ ת.

— **אין סוף איז בגימטריא אדון עולם.**

כ׳הער ניגונים פון שמחה, ניגונים פון דביקות. שבת און יומטוב זענען אַ נצחון אויף די כוחות פון רוגזה אויף דער וועלט. זיי זענען דאָס צענעמען די צייט, ס׳הייסט די גרעניצן. דאָס אָווקנעמען אַלע דאגות.

פונקט ווי טשערנאָבל האָט אַרויסגעגעבן אַ פּאָטער צו אַ גרויסער דינאַסטיע,

אין אויך טריסק געוואָרן אַ מוטער צו עטליכע נייע הויפן: קאָוועל, לובלין, זשוריק, וואַרשע. כ׳געדענק די שלוש־סעודות אין טאָטנס „הויף". זיין זאָגן גאַנץ „תחנון" יעדן מאָנטיק און דאָנערשטיק איבערגייענדיק פאַר דער תיבה. כ׳זע אים טאַנצן מיט אַ ספר־תורה אין זיינע אָרעמס בעת די הקפות, און די חסידים פּלעסקען מיט די הענט — ניט מיט די שפּיצן פינגער, אויף יוצא זיין. ס׳איז דאָ אָן אָנשטעקן זיך פון געפילן, פון דביקות. זיי זינגען און קוקן זיך איין אין אים, ווי ער טאַנצט לכבוד דער תורה מיט אַ צעבראָכן האַרץ און אַ פרייליכקייט אויף דער נשמה. אַלע, אַלע פאַרמאָגן אין זיך איצט אַ פאַרשטאַרקונג פון יסוד פון פייער וואָס אין דער נשמה.

טויכער ווערן אַ מאָל פאַרשיכורט פון ים־טיפענישן. אין טריסק און אין אירע אָנגעשלאָסענע הויפן איז מען געווען שיכור פון טיפענישן, און אפשר שיכור פון אַ הויכעניש וואָס איז פאַרבאָרגן פון זיי אַליין.

מיט אַ צייט צוריק האָב איך געזען איינע פון די לעצטע בילדער פון פעטער פון זשוריק, ווי ער גייט צו „תשליך". זיין שטריימל איז געווען פאַררוקט אויף אַרויף און ס׳האָט זיך אַרויסגעזען זיין גרויסער שטערן. זיין מאַנטל איז געווען אויפגעשפּיליעט און ס׳האָט אַרויסגעקוקט זיין קיטל אַרומגעגאַרטלט מיט אַ ווייסן גאַרטל. זיין באָרד האָט געגרויט. אוי האָט ער זיך געענדערט, זינט כ׳האָב אים געזען אין מיין קינדהייט! נעבן אים שפּרייזט אַן הויכער יינגערמאַן, אַ בלאָסער. ער האַלט צו מיט זיינע ביידע הענט זיין אויפגעשטעלטן קראַגן (קאַלט, ווייזט אויס) און זינגט. אַן איילעניש און לויפעניש פון קינדער. אוי, יענע נאַיווע וואַרימע משה׳לעך־שלמה׳לעך וואָס זענען ניטאָ מער! אַ סך פון זיי שטייען צו צום ניגון און פּלעסקען מיט די הענטלעך, ווייל וואָס איז אַ ניגון אויב ניט האַרציקע התפעלות? דאָס גאַנצע שטעטל גייט נאָך נאָכן פעטער.

און נאָך איין בילד איז פאַרבליבן פון זשוריק, די לעצטע שבלעצטע: אַ גרויסער הויף, פול מיט שטיינער. יידן שטייען מיט די פּנימער צום מויער און זייערע הענט זענען פאַרריסן אַרויף. דאַכט זיך, זיי טוען תפילה טון. די לעצטע תפילה. צו דען וועט ניט געשען קיין נס? אַ טונקעלע, לעבעדיקע מאַסע פון אַלט און יונג, מענער, קינדער, פרויען... ניין. דער נס איז ניט געשען. ס׳האָט זיך דערטראָגן דער גורלדיקער באַפעל:

— פ ו י ע ר!

און דער טאַטע... וואָס זענען געווען זיינע לעצטע ווערטער? לעצטע ווערטער זענען אַפּטמאָל דער תמצית פון נשמה און כמו אַ צוואה. איז געווען אַ געלע לאַטע אויף זיינע קליידער, צו איז ער געווען איינגעהילט אין אַ טלית? און ווו האָט ער צוגעמאַכט זיינע אויגן אויף אייביק? מ׳דערציילט, ווען ער האָט געהערט אַז טריסק איז חרב געוואָרן — ס׳זענען דאָרט כמעט ניט פאַרבליבן קיין יידן, ניט קיין המשך, ניט קיין מצוה און ניט קיין רעשטל פון אַ מצוה — האָט ער באַשלאָסן פאַרלאָזן וואַרשע און זיך צוריקקערן אין זיין געבוירנשטעטל און איז דאָרט אומגעקומען מיט די לעצטע שבלעצטע.

כ׳ווייס ניט אויף וויפיל ס׳דאָ דערין אמת. אָבער איינס ווייס איך: אַלע זיינע יאָרן האָט ער אָפּגעהיט די ליכט, אָפּגעהיט מיט גלי און מיט מסירות — און אפשר איז׳ס געווען איינע פון די סיבות פונעם ריס אין זיין פאַמיליע, ווייל ס׳האָבן אויפגעוואַכט אין איר שטרעבונגען צו אנדערע האָריזאָנטן, צו אנדערע ווערטן.

— טאַטע, טאַטע! מצבות — פרויען וויינען איבער זיי, און ס׳זענען דאָ פרויען וואָס קושן זיי, ווי זיי וואָלטן געווען שטיינער פון אַ מזבח. צי האָ ס ט ו זוכה געווען צו אַ מצבה? צי האָט עמיצער אַראָפּגעלאָזט אַ טרער אויף ד י י ן קבר?

ידיש, פון כתב־יד: **נ. ליבנה**

ז. וויינפער

ביים רבי'ן ר' יעקב-לייבעניו אין יחוד-שטיבל

מ שה איז ניט אהיים געגאנגען גלייך נאכן דאווענען, נאר געשטאנען און געקוקט, ווי דער גרויסער עולם יידן, סיי היימישע און סיי אנגעקומענע פון דער פרעמד, ציט זיך פאמעלעך, ניט געאיילט, מיט די צענויפגעלייגטע טליתים פארביי דער אפענער טיר פונעם יחוד שטיבל, און ער, רב יעקב לייבעניו, אין גאנצן איינגעוויקלט אין ווייסן, ענטפערט יעדן פאר בייגייער אויף זיין "גוט יום-טוב" און לייגט דערביי צו:

-- א חתימה טובה, א גמר חתימה טובה.

די לופט פונעם בית-מדרש איז געווען אנגעפילט מיטן ריח פון די אפגעשלאגענע הושענא בלעטלעך און דעם ציטער פון דעם רבי'ן רב יעקב לייבעניוס "יסור יסרני יה ולמות לא נתנני", און ער, דער זיבעצניאריקער, וואס האט שוין געהאט איבערגעלייענט ליליענבלומס "חטאת נעורים", פייערבערג "לאן", הלל צייטלינס "דאס פראבלעם פון גוטס און שלעכטס" און נאך אזעלכע ביכער און ביכלעך, איז געשטאנען אין זיין ווינקל און זיך שטארק געוווּנדערט, הלמאי ער האט אזא הנאה פון רב יעקב לייבעניוס "הלל", פון דער דערהויבנקייט ביי די מתפללים און פון דעם ריח פון די הושענא-בלעטלעך. ער האט זיך אויך זייער שטארק געוווּנדערט, הלמאי ער שטייט צוגעשמידט צום ארט און קאן נישט אפרייסן די אויגן פון דער חמימה ביי די חסידים, וואס ציען זיך פארביי דער אפענער טיר פונעם יחוד-שטיבל און פון אים אליין, רב יעקב לייבעניון, וואס שטייט איינגעהילט אין זיין קיטל און טלית, וואס זענען באזילבערט מיט די עטרות, און פון דער זילבערנער יארמולקע אויף זיין קאפ.

ער איז געשטאנען און זיך שטארק געוווּנדערט און מיט דעם זעלבן ווונדער זיך געפרעגט:

-- איז וואס זשע איז מיט די אלע נייע געדאנקען, וואס די ביכער גיבן מיר?

פלוצלינג איז ער אויפגעוועקט געווארן פון זיין טיפער פארטראכטעניש. ער האט דערפילט א שווערע האנט אויף זיין אקסל און זיך אומגעקערט. לעבן אים איז געשטאנען דער גבאי רב מאטל בערקעס מיט דעם גרויסן סאמעטענעם היטל, וואס איז געלעגן אויף זיין מאסיוון גרויען קאפ, ווי אן איבערגעקערטע דייזשע:

-- תכשיט, וועסט מיט מיר אריינגיין צום רבי'ן אין יחוד-שטיבל, -- האט ער פעסט זאגט.

-- צום רבי'ן?

-- יא, צום רבי'ן, -- האט ער איבערגעחזרט, און דאס קול ביי אים איז געווען אזוי פעסט, אז ס'האט קלאר געמאכט, וועגן אפזאגן קאן גאר קיין רייד נישט זיין.

דער עולם ביי דער אפענער טיר פונעם יחוד-שטיבל האט שוין געהאלטן ביים סוף, און ער, דער זיבעצניעריקער, האט אונטערן שארפן, וואכזאמען בליק פון רב מאטל בערקעס, געמאכט א באוועגונג צו גיין אין דער ריכטונג פון דעם פארבייגייענדיקן עולם, אבער רב מאטל בערקעס האט אים אפגעשטעלט:

-- ניין, ניין, אין דער אנדערער זייט, --און ער האט זיך געלאזט מיט דער אנדערער זייט, וואס האט געפירט דורך א טונקעלן קארידאר צו אן אנדער אריינגאנג אינעם יחוד-שטיבל אריין.

ער איז געגאנגען פאררויס אין דער טונקלקייט, פילנדיק הינטער זיך רב מאטל בערקעס שווערן גוף, וואס האט אלעווייל ארויסגעלאזט פון זיך א געדיכטן כריפ.

צווישן די גבאים איז רב מאטל בערקעס געווען מער משרת ווי א גבאי, און אויב מ'האט דאך באצויגן זיך צון אים מיט דעם דרך-ארץ ווי צו א גבאי, איז עס געווען גיכער אויס פחד פאר זיין מעכטיקן אויסזען, ווי פאר עפעס אנדערש. ער איז געווען דער לייבוועכטער פונעם רבינס פערזאן און איז שטענדיק געווען אין זיין נאענטקייט. ער איז געווען דער, וואס פלעגט אויסטאן דעם רבין די מלבושים סיי אין דער עפנטלעכקייט און סיי פארמאכט. ער פלעגט באגלייטן דעם רבין אין זיינע טאגטעגלעכע געברויכן און אוודאי אין דער מקווה אריין. ביים טיש פלעגט ער צעשניידן די חלה נאכן מאכן די "המוציא", אזוי די פיש, דאס פלייש, אנגיסן פאר אים דעם בעכער מיט ווייין, און עס איז געווען ער, וואס פלעגט דערנאך אויסטיילן די שיירים, ברומענדיק דערביי מיט זיין מעכטיק קול מע זאל האבן דרך-ארץ און נישט כאפן, מיט זיין אויסזען איז ער געווען דורכויס חומר, אפילו זיינע פאות און בארד ארום זיין רויט-פליישיק פנים זענען געווען חומרדיק. סע האט געשלאגן מיט גופישער גבורה פון זיין יעדן ריר און קער.

-- אז מאטל בערקעס דערלאנגט א פאטש, ווערט פונעם געפאטשטן א פלעצל, -- פלעגט מען זאגן, און דערביי איז געקומען א מעשה וועגן איינעם א מחוצף, וואס האט געוואגט זאגן עפעס דעם רבין.

-- מ'האט דאך געדארפט באלד ברענגען סראלקע רופא צו דעם מחוצף, -- האט אן אנדערער דערציילט.

און אט איז ער אין דעם טונקעלן קארידאר, און הינטער אים איז דער זעלבער רב מאטל בערקעס, וואס אז ער גיט א פאטש, ווערט פון דיר אש און פארך, א פלעצל.

משה האט זיך דערמאנט, ווי צופרידן ער איז געווען, ווען ס'האט זיך ענדלעך געעפנט די טיר, און ער האט זיך שוין געפונען אין יחוד-שטיבל. די טיר צום בית-מדרש איז שוין געווען צוגעמאכט, און דער רבי רב לייבעניו איז שוין געזעסן, ווי זיין שטייגער איז געווען נאכן דאווענען, אויף דעם בריטן גרין-סאמעטענעם שטול, דער קאפ פארווארפן הינטער זיך אויפן אנשפאר. די אויגן זענען געווען ביי אים צוגעמאכט, און די מיט גאלד געראמטע ברילן -- אויפן שטערן.

משה האט זיך געזען שטיין א שווייגנדיקן פאר דעם רבין און נישט אויפגעהערט צו פילן הינטער זיך די מעכטיקע פיגור פון רב מאטל בערקעס

און א צאל פון די געהויבענע און זייער חשובע חסידים, וואס זענען געשטאנען, ווי פארגליווערטע, מיט די הענט אין די גארטלען. דורך די צוויי גרויסע פענצטער האט ארייגעקוקט די הארבסטיקע זון, וואס כאטש די איז שוין געווען קיל, האט זי דאך געשיינט מיט געשייערטן גאלד. דער הימל, וואס האט זיך געזען דורך די פענצטער, איז געווען באדעקט מיט שטיקער אפגעריסענע וייסגרויע וואלקנס, וואס זענען געהאנגען אזעלכע שווייגנדיקע און פארטראכטע, ווי זיי וואלטן געווען פארנומען מיט אויפכאפן די רעיונות פונעם דרימלענדיקן צדיק. ס'האט זיך אויך געזען דאס גלאנציקע וואסער פונעם טייך און א שטיק פון דער גאלד-גרינער לאנקע אויף יענער זייט טייך. אוודאי האט דאס נישט געדויערט זייער לאנג, אבער די רגעס האבן זיך געצויגן, ווי שעהען, ביז רב יעקב לייבעניו האט צעעפנט זיינע אויגן. אבער ווען ער האט זיי צעעפנט, האט דאס סיי-ווי געגעבן דעם איינדרוק, אז זיי זעען נישט די ארומיקייט. א ווייל האבן זיי געקוקט פאר זיך, בשעת זיינע ווייסע פינגער האבן אינסטינקטיוו צעעפנט דאס גאלדענע טאבאק-פושקעלע, אנגענומען א ביסעלע און צוגעטראגן צו זיינע נאזלעכער.

-- רבי, ער איז דא, -- האט רב מאטל בערקעס, זיך צובייגנדיק, געזאגט מיט א שטילן כריפ.

אבער דער רבי האט אויך דעמלט נישט דערהערט. אפנים צופיל געווען פארטראגן ערגעץ אנדערש, און רב מאטל בערקעס האט איבערגעחזרט נאך א מאל:

-- רבי, איך האב אים געבראכט צו אייך.

-- הא? -- האט דער רבי ענדלעך באוויליקט ארויסצוברומען, און רב מאטל בערקעס האט זיך נאך נעענטער צוגעבויגן צון אים:

-- איך האב געבראכט דעם תכשיט, אליהוס תכשיט.

משה האט זיך דערמאנט אין דעם ציטער, וואס ער האט דערפילט, ווען ער האט דערזען דעם רבינס בליקן אויף זיך. ס'איז געווען, ווי ער וואלט פלוצלינג באוווסטזיניק געווארן אויף די אפגעשניטענע פאות זיינע: אויף דעם נישט-רבנישן קאפעליושל זיינעם אויפן קאפ; אויף די צוויי זיידענע לאצלעך פון זיין דייטשמערישן סורדוטל.

-- אליהוס, הא? -- האט דער רבי שטיל געפרעגט, און זיינע אויגן זענען געווארן ביז גאר מילד.

משה געדענקט נאך איצט די מילדקייט פון רב יעקב לייבעניוס אויגן. אבער דעמלט האט ער זיך אנגעכאפט אין אט דער מילדקייט, ווי אן איבערגעשראקענער, וואס דערזעט פלוצלינגע הילף. רב יעקב לייבעניו האט פאמעלעך ארונטערגעלאזט די באגילדעטע ברילן פונעם שטערן צו זיין נאז, גענומען נישט געאיילט א שמעק-טאבאק פונעם גאלדענעם פושקעלע און, צוטראגדניק צו דער נאז, געפרעגט ביי אים מיט א דינער מילדער הלצה:

-- איז, הייסט עס, אז גארנישט, הא?

ער האט געפרעגט אט-די פראגע מיטן טאן פון אן עלטערן, א דערפארענעם, ביי א יונג נאאיוו קינד און, שמייכלענדיק מיט א סך גוטסקייט אויפן פנים, ווייטער געפרעגט:

-- אבער טאקע לחלוטין גארנישט?

פון אט די פראגן, וואס האבן ווייך געקאפעט אויף אים, ווי טראפנס פון אן אנקומענדיקן רעגן, האט ער, דער זיבעצניעריקער משה, באנומען, אז עמעצער האט צוגעשטעלט דעם רבין פאר אים א בענקעלע, אז ער איז זיך עוסק אין ביכלעך, וואס שלאגן פון זיך מיט כפירה, און אז ער מוז זיך איצט באמיען אפצולייקענען. ווארן אז נישט, וועט זיין שלעכט, ער האט געעפנט דאס מויל און געוואלט עפעס זאגן. אבער רב יעקב לייבעניו האט ווייטער גערעדט און איצט שוין מער צו זיך, ווי צו אים, אליהוס תכשיט.

-- די וועלט איז א קדמון? בריאת-העולם איז געקומען פון זיך אליין? אלץ, אלץ, וואס איז דא ארום אונדז, איז נישט מער ווי א יש מאין?

משה געדענקט, ווי ער האט זיך דעמלט צעציטערט פון רב יעקב לייבעניוס רייד. און עס איז מאדנע, וואס ער וואלט איצט געקאנט שווערן, אז דאס דעמלטיקע ציטערניש איז שוין נישט געווען דערפאר, ווייל הינטער אים האט געלויערט די גבורהיקע פיגור פון רב מאטל בערקעס און דער ברום פון די חסידישע מיילער ארום אים, נאר דאס ציטערניש איז געווען פון דעם רבינס ווערטער.

און עס איז געווען דאס ציטערניש פון רב יעקב לייבעניוס ווערטער, וואס האט זיך דערפילט אין זיין אייגן קול, ווען ער האט אויפגעהויבן זיינע אויגן צום רבין און געזאגט מיט א שטיל געמורמל:

-- איך האב דאס נישט געזאגט, רבי.

ער האט עס א מורמל געטאן און בשעת מעשה זיך אנגעגורט מיט פרישן כוח אויף ווייטערדיקע רייד, אבער דא האט ער דערהערט דעם רבינס אויפגעלויכטן קול:

-- מאטל, דו הערסט? סע איז דאך שקר ! ער האט דאך אזוינס גארנישט געזאגט. דו הערסט, מאטל, סע איז דאך שקר!

רב יעקב לייבעניו האט זיך מיט די ווערטער געווענדט צו מאטל בערקעס און דערביי א הייב געטאן זיינע הענט צום הימל, וואס האט זיך געזען דורך די פענצטער, און זיך נחתדיק צערעדט מיט אזוי פיל ווייכקייט אין זיין קול.

-- וואס הייסט ער וועט אזוינס זאגן? -- האט ער געפרעגט און, קוקנדיק צום הימל, גערעדט -- וואס זשע ער האט, חלילה, קיין אויגן נישט און ער זעט נישט, אז סע איז מלא כל הארץ בבודו !

א ווייל איז ער געבליבן שטיל, אזוי שטיל, ווי דער כבוד פון דעם בורא-עולם וואלט אלץ און אלעמען באהערשט אינעם יחוד-שטיבל, און סע האט זיך געפילט, ווי נישט נאר ער אליין איז זיך מתיחד מיט אט דעם כבוד, נאר אויך אלץ און אלע, וואס זענען דארט געווען. משה געדענקט, ווי ער איז דעמלט געשטאנען א פארגליווערטער, און אויפגעכאפט האט ער זיך ערשט דעמלט ווען רב יעקב לייבעניו האט זיך געווענדט צו אים מיט דער צווייטער קשיה:

-- נו, און חלול-שבת בפרהסיה, הא?

-- חלול-שבת בפרהסיה? -- האט ער געפרעגט מיט ציטערניש אין זיין קול ביים רבין.

-- מע דערציילט, אז א פאפיראסל אום שבת, הא?

ביי אט דער קשיה האט ער שוין געהערט א שטרענגקייט אין רב יעקב לייבעניוס קול און זיך דערפרייט, וואס אויף איר קאן ער ענטפערן דעם גאנצן אמת:

-- איך רייכער דאך נישט, רבי.

-- דו רייכערסט גארנישט?

-- ניין, רבי, איך רייכער נישט.

-- מאטל, דו הערסט? ער רייכערט דאך גארנישט! -- האט דעם רבינס קול אויפגעשלאגן מיט טריומפירנדיקער פרייד און, צוטראגנדיק מיט צוויי פינגער א שמעק-טאבאק צו זיינע נאזלעכער, האט ער זיך צעבייזערט:

-- מאטל, דו הערסט? דאס יינגל רייכערט גארנישט און... אוי, מאטל, מאטל, מע טראכט אויס בלבולים אויף ערלעכע יידישע קינדער !

רב יעקב לייבעניוס קול, וואס האט פריער געקלונגען שטרענג און א ביסל בייזלעך, איז איבערגעגאנגען אין א ווייכער טאטישער גוטסקייט. ער האט פאמעלעך אויפגעהויבן ביידע הענט, איבערלאזנדיק דאס גאלדענע טאבאק-פושקעלע אויפן שויס, און א קרעכץ געטאן:

-- וויי, וויי, אויסטראכטן אזעלכע שקרים !

פלוצלינג האט ער אנגעשטעלט זיינע אויגן, וואס זענען איצט געווען ביז גאר מילד, אויף דעם זיבעצניעריקן און ווייך געזאגט:

-- נו, און א קרקפתא דלא מניח תפילין איז דאך אודאי און אודאי שקר וכזב, נישט אפשר, הא? -- אט אזוי האט ער געפרעגט און, נישט ווארטנדיק אויף קיין ענטפער, מוסיף געווען -- ווארן סע קאן דאך נישט געמאלט זיין: סע קומט דאך בפירוש כרת פאר אט אזוינס...

דא האט ער אויפגעהויבן די אויגן צו מאטל בערקעס און שטיל געזאגט צון אים:

-- גיס אן פאר אליהוס בן-יחיד ווייך און גיב אים לייקעך.

רב מאטל בערקעס האט זיך צוגעבויגן צום טיש, אויף וועלכן סע איז געשטאנען א זילבערנע פלאש, א צאל זילבערנע בעכערלעך און א גרויסע זילבערנע טאץ מיט אנגעשניטענעם האניק-לייקעך. האט אנגעגאסן א בעכערל און צוגערוקט א שטיקל לייקעך.

-- טרינק, אליהוס בן-יחיד, -- האט רב יעקב לייבעניו ווייך און מילד געזאגט צון אים, דער ציטערדיקן בחורל.

משה האט זיך דערמאנט מיט וואס פאר א ציטער ער האט געמאכט די ברכה, ווי דאס בעכערל האט זיך געטרייסלט צווישן זיינע ליפן און מיט וואס פאר אן אויפגעלויכטנקייט ס'האט געקלונגען דער אמן און דער לחיים סיי פונעם רבינס מויל און סיי פון די מיילער ביי די ארומיקע חסידים.

סע איז געווען, אז ווען ער האט אויסגעטרונקען א האלבן כוס און אויסגעשטרעקט די האנט צום רבין אויף לחיים, האט רב לייבעניו אנגענומען די האנט און ווייך געזאגט:

-- לחיים, אליהוס בן-יחיד, -- און צו די ארומיקע מוסיף געווען -- איך האב שוין איין מאל געזאגט, אז ער וועט מערצעשעם אויסוואקסן אן ערלעכער ייד.

דער זיבעצניאריקער האט, אפטרינקענדיק נאך א ביסעלע וויין פונעם בעכער, אפגעביסן א שטיקעלע פונעם לייקעך און געזאגט:

-- א גוטן יום-טוב, רבי.

-- א גוטן יום-טוב, אליהוס בן-יחיד, -- האט רב לייבעניו געענטפערט און מוסיף געווען -- א גמר חתימה טובה.

משה האט זיך דערמאנט, אז ווען ער האט זיך אויסגעדרייט ארויסצוגייין, האט ער פלוצלינג דערפילט א שארפן שטורך פון רב מאטל בעדקעס גראבן פינגער אין דער זייט אריין!

-- שייגעץ ! -- איז געקומען פון רב מאטלס מויל גלייך נאכן שטורכע, און ער האט זיך דערמאנט, אז פונעם רבין גייט מען נישט ארויס אט אזוי.

נישט קוקנדיק אויפן שארפן ווייטיק אין דער זייט, האט ער זיך גלייך אויסגעדרייט און מיט א פארבויגענעם קאפ צום רבין זיך געשאדט מיטן רוקן צו דער טיר.

אין דרויסן, אויפן וועג אהיים, האט ער נאך אלץ געפילט דעם ווייטיק אין דער זייט, אבער אויפן געמיט איז אים געווען עפעס אזוי ליכטיק, נאך ליכטיקער פון דער הארבסטיקער זון, וואס האט אים אנטקעגן געשיינט מיטן גלאנץ פון געשייערט גאלד.

רבי הלל פינקלר, אדמו"ר בראדושיץ, עמד בקשר הדוק עם צדיקי דורו, בעיקר עם רבי אברהם מטריסק שהעריכו מאד. הוא גם ערך ביקור אישי אצל רבי אברהם בעיר מושבו טריסק.

על ביקורו בטריסק מסופר, כי נתכבד שם על ידי אחד מעניי העיר לסעודה בליל שבת. להפתעת הכל נענה רבי הלל להזמנה. בליל שבת, אחרי התפלה הלך רבי הלל עם מלוויו לסעוד בבית העני.

רבי הלל קידש על היין וביצע על הפת. דגים לא היו, כי למארח לא היתה אפשרות לקנותם. במקום מרק הביא העני קערה גדולה שהכילה מרק של כרוב חמוץ. כל המלווים הסתכלו על רבי הלל ותמהו מה יעשה בקערה זו, כי ידעו שמעולם לא טעם טעמו של כרוב. רבי הלל נראה מהרהר רגע. ראשו היה שעון על ידיו ופניו לא נראו. פתאום התנער מהרהוריו והחל אוכל את הכרוב בתיאבון לא רגיל אצלו. הקערה ממש רוקנה על ידו, אפילו ל"שיריים" לא השאיר. היהודי המארח שראה את תיאבונו של הצדיק ממאכל-עוני זה פרץ בבכי מתוך שמחת אושר.

אחרי ברכת המזון אמר רבי הלל למקורביו-מלוויו:

- מוטב לאכול תולעים מאשר לאכול אנשים...

יהודה אליאוש.

רבי יעקב ליב מטריסק

דעם רבינס הויף

ה. קייזער

בײם צוויטן עק שטעטל, אנטקעגן דעם גלחס סאד הינטער דער צערקווע, טײלווײז אפגעטײלט מיט געפארבטע שטאכעטן, געפינט זיך דעם רבינס הויף, ווי א מלוכה פאר זיך אלײן.

אויף א ברייטן פלאץ לעבן גרינע לאנקעס שטייען, ווי אין א צירקל, עטלכע אלטע און נײ-געפארבטע געבײדעס, א שטאל מיט פערד און קארעטן, אן אײגענע באד, א שפײכלער מיט עסנווארג, א גארטן, א געוואלדיק גרויסע סוכה און א ריזיקער בית-מדרש, וואס נעמט ארײן טויזנטער חסידים.

ביי דער וואנט, לינקס פון ארון-קודש, שטייען לאנגע בענק, איינע איבער די אנדערע, ווי טרעפ, פארשטעלן די גרויסע פענצטער, ביז העט ארויף צו דער הויכער סטעליע, וועלכע איז באהאנגען מיט מעשענע און קופערנע הענגלײכטער און מיט פסחדיקע זעק ווייץ פאר מצה-שמורה.

עס איז אן אומפארגעסלעך פראכטפול בילד, ווען די בענק ווערן באזעצט מיט הונדערטער חסידים אין טליתים און קיטלען אײנגעהילטע, ימים-נוראים בײם דאווענען, אדער אין זײערע שווארץ-אטלעסענע קאפאטעס,

ווען זיי קוקן ארונטער ווו דער רבי פראוועט טיש. זיי שטרעקן זייערע הענט פון די ברייטע ארבל נאך שיירייס. די שיירייס ווערן איבערגעגעבן פון איינעם צום אנדערן מיט די הוילע פינגער, ביז ער דערגרייכט צו די וואס זיצן סאמע אויבן.

א גרויסער עולם פילט אן ס׳בית-מדרש. אויסער די פרעמדע אורחים, קומען אויך שטאטבאלעבאטים, שוין אפגעגעסענע, אויסגעשלאפענע, צום רבינס טיש.

צענדליקער משרתים טראגן ס׳עסן, וואס ווערט צוגעגרייט אין דער וויי‎בערשער שול און דערלאנגט דורך די קליינע פענצטערלעך; פריער אויף גרויסע טאצן אין זילבערנע און באגילדעטע כלים צום רבין מיט די קינדער, וואס זיצן אויבנאן און שיינען ארויס מיט זייער אויסגעאיידלטע פנימער, פאות און שטריימלען און גלאנציק-זיידענע קאפאטעס. דערנאך ווערט דאס עסן דערלאנגט דעם עולם, וואס זיצט אויסגעזעצט לויט א פלאן: פריער, פארשטייט זיך, קומען די חשובים, ווי רבנים, דיינים, שוחטים און גלאט לומדים און גבירים. דערנאך די פשוטע חסידים, וואס מע קאן דערקענען נישט נאר דורך דעם פלאץ, וואס זיי פארנעמען, נאר אויך לויט זייער הלבשה. וואס נידעריקער צו דער טיר, אלץ אפגעטראגענער די קאפאטע, אלץ אפגעריבענער דאס סאמעטענע היטל, אלץ דינער דער גארטל, אלץ קויטיקער די פאטשיילע, וואס קוקט ארויס פון בוזעם.

און צום לעצט הייבט מען אן טראגן ס׳עסן צו די, וואס זיצן אויף די בענק אין דער הייך. צוליב זיי גייען ארום אויפן רידיקן טיש גבאים, אין די זאקן, און טיילן אויס צו די אויסגעשטרעקטע הענט, מיט א סדר, נאר א ביסל שפעטער. אין דער צייט, ווען די ארום טיש זיצנדיקע עסן שוין ס׳פלייש, טיילט מען פאר זיי ערשט די פיש...

אין בית-המדרש איז א טומל. מענטשן גייען ארום הין און צוריק, מיט די הענט אין די ארבל, אדער פארלייגט אויפן רוקן. מע רעדט, מע אמפערט זיך איבער עפעס. יינגלעך לויפן ארויס און אריין, שפילן זיך אין באהעלטעניש הינטער די ספרים-שאפעס, הינטער די בענק, לאכן און שרייען; מע הערט א קלאפעריי פון שיסל און טעלער, א קלינגען פון לעפל און מעסער. שיסעלעך יויך מיט קאשע פאלן ארונטער פון עמעצנס הענט און פארשפריצן זשיפיצעס און יארמולקעס. ס׳ווערט א גערודער. אונטן שטעלט מען משקה – מע טרינקט לחיים. ס׳ווערט אויפגעזונגען א זמר, וואס ווערט אונטערגעכאפט פון הונדערטער העלדזער. דאס געזאנג שפרייט זיך העכער, ווארעמער שלאגט אן אין דער הויכער סטעליע, רייסט זיך דורך די פענצטער צו די גרינע לאנקעס. מע זינגט, ביז מע ווערט הייזעריק און פארשוויצט. פלוצעם דערהערט זיך א קלאפן אין טיש מיט א שא ! -- "שא זאל זיין!" -- העלפן ארויס א סך מיט א מאל -- שא ! דער רבי גייט זאגן תורה ! אויף וואס אלע ווארטן אזוי נייגעריק. ס׳ווערט שטיל -- דער עולם האלט איין דעם אטעם. חסידים ציען אויס די העלדזער, שטרענגען אן די אויערן. דער רבי צעוויגט זיך א ביסל און הייבט אן מיט א שטיל קול זאגן תורה.

דער רבי האט א גרויסע משפחה: זין מיט יונגע בערד, וואס זענען שוין אליין אויך רביים און פארן איבער דער וועלט. טעכטער מיט איידעמס און אייניקלעך, וואס זיצן אויף אייביקע קעסט. יעדער מיט זיין הויזגעזינד וווינט אין א באזונדערער דירה, אין פארפוצטע שפיגלדיקע

זאלן, רייך מעבלירטע סטאלאוועס, ספאלניעס און קינדער-צימערן, ארומגערינגלט מיט אייגענע גבאים, מלמדים, משרתים און דינסטן.

די גאנצע משפחה און אורחים עסן פון דער אלגעמיינער ריזיקער קיך.

אלע זענען געקליידט אין די טייערסטע זיידענע און סאמעטענע מלבושים און סויבלנע מאנטלען. גאלד און בריליאנטן און איידלשטיינער באצירן די צארטע ווייסע העלדזער און הענט פון די דאזיקע שיינע טעכטער און שנורן.

אויפן הויף דרייען זיך ארום חסידים אין אטלאסענע און סאמעטענע באגארטלטע קאפאטעס און געוואנטענע און זיידענע היטלען איבער די יארמולקעס. די קאפאטעס, נישט קיין פארקנעפלטע, ווייזן די לאנגע ציצית איבער די קורצע גלאנציקע הויזן ביז צו די ווייסע זאקן ארונטער. יידן מיט אלערליי בערד און פאות, ערשט פון מקווה אויסגעוויקטע; רייכע יידן, לומדים מיט הויכע שטערנס, וואס לאזן זיך קאסטן , ווען זיי קומען צום רבין; ארעמע יידן, מלמדים, קרעמער, באלמעלאכעס, וועלכע מע קאן באלד דערקענען נאך זייער הילוך, אבער מיטן זעלבן טיפן גלויבן, וואס העלפט זיי מיט גראשנדיקע מיטלען זיך צו דערשלאגן צום "אים", זאל לעבן, אויף א שבת, אדער א יום-טוב, כדי צו קריגן א ביסל גייסטיקע חיונה -- נשמה-דערהויבנקייט.

דא דרייען זיך ארום א גרויסע צאל אנגעפארענע בטלנים, ארעמע לייט, שלעפער, קראנקע און אלערליי קאליקעס, וואס זוכן הילף ביים הייליקן צדיק.

אויף קאסטנס און טישן גייט אן א ביסל מסחר. יידן האנדלען מיט יארמולקעס, גארטלען און טליתים, ציצית, הייליקע פלעשעלעך בוימל, געבענטשטע מטבעות, בורשטינענע קארעלן, וואס כאפן שטרויעלעך, ווען מע טוט זיי א רייב אויפן ארבל, ציגארשפיצן און בראנפן.

חסידים באקוקן זאכן. טאפן, דינגען זיך. מע טרינקט לחיים, מע ווינטשעוועט זיך מיט פרומע בליקן און מע פארבייסט מיט אייער-קיכלעך.

רב יאסל מוכר-ספרימניק ציט מער קונים ווי אלע. ער לייגט אויס זיינע ספרים מיט די באגילדעטע רוקנס אזוי שיין, אז ס'פארכאפט דאס אויג. און יעדער איינער מוז צוקומען בלעטערן און קויפן עפעס.

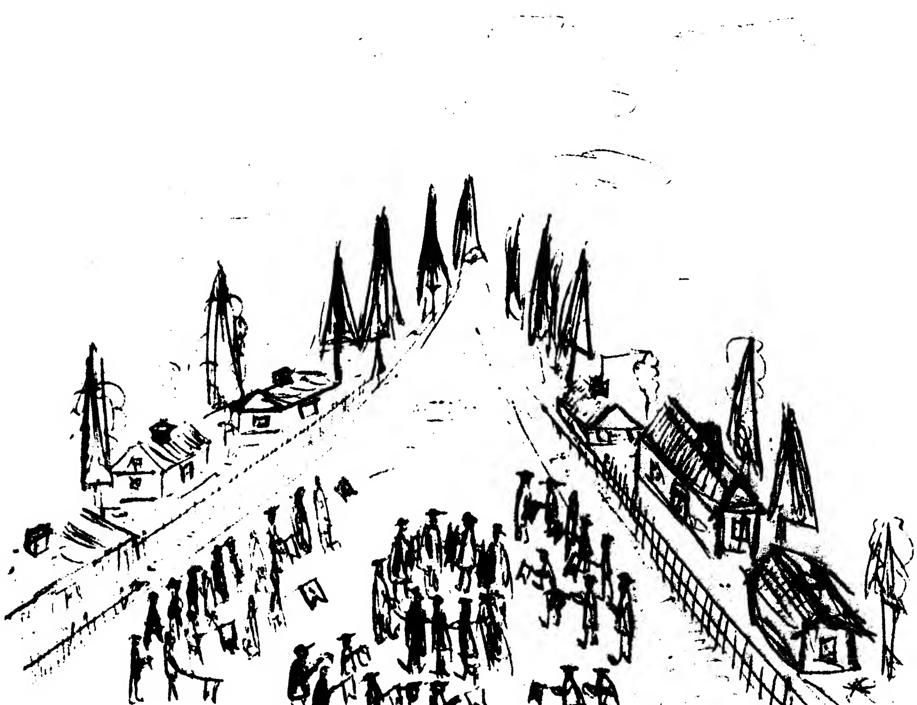
ערב ראש-השנה קומען מארק-יידענעס מיט אנגעשניטענע שטיקער רויטע קאווענע און ווייטנטרויבן אויף "שהחיינו", און אויף מארגן נאך יום-כיפור ווערט דער חסידישער יאריד נאך גרעסער און לעבעדיקער.

אויף ספעציעלע טישן אין זילבערנע און גלעזערנע כלים ליגן אין ווייסע קליאטשע איינגעוויקלט די שמעקעדיקע אתרוגים. יידן ווישן זיך די הענט מיט די קעשענע-פאטשיילעס, איידער זיי רירן אן א אתרוג. אנדערע פארען זיך מיט לאנגע, גרינע לולבים, דינגען זיך, קלייבן און קויפן.

מע ווייזט זיך איינס דאס אנדערע די מציאות. מע פרעגט מבינות. דער גייסט פון יום-טוב און די סביבה פונעם רבינס הויף, וואס איז פול מיט פרייד, שפיגלט זיך אפ אין זייערע אויגן. גוט-ברודעריש נעמט מען זיך ארום. חסידיש-ווארעם דריקט מען זיך די הענט, און מיט ליבשאפט רעדט מען איינער צום אנדערן אויף דו.

צווישן אמתע חסידים ווערט אפט אפגעווישט דער באגריף פון אלט און יונג, רייך און ארעם און די מדרגות פון קאנען לערנען.

אלע ווערן גלייך צעוואַרעמט, פאלן ארייַן אין התלהבות, ווען דער רבי זאגט תורה, טיילט שיריים, אדער טאנצט צו די הקפות. צוזאמען קוויקט מען זיך מיטן התלהבותדיקן דאווענען און די חסידישע ניגונים. דער חסידישער עולם ווערט דא פאראייניקט און פארבונדן דורך דעם גלויבן אין רבין, און אין זיין האפענונג ווארעמט זייערע נשמות.

רבי אהרן מטשרנובל

רבי יוחנן מרחמסטריבקה

מרדכי אליעזר פערל

דער יארצייט פון טריסקער מגיד אין טריסק

אלע יאר אין טאג פון זיין פטירה פלעגן קומען קיין טריסק פיל
הונדערטער חסידים פון פוילן און פון אוקריינע מתפלל זיין אין
דעם אוהל אויף זיין קבר. א סך קאליעקעס פלעגן קומען בעטן א
רפואה צו זייערע צעמזיקטע און פארקריפלטע גלידער, א סך
ארעמעלייט פלעגן קומען פשוט בעטן נדבות.

די גאנצע נאכט פאר ב׳ תמוז פלעגן אנקומען חסידים, גיין אויפן אוהל,
דארט מתפלל זיין און נאך די זעלבע נאכט פארן צוריק אהיים. דער שאסיי
פון רבין רב יעקב לייבעניוס הויף ביז צום אוהל איז געווען דא און
דארט באשטעלט מיט טישלעך, אויף וועלכע ס׳ברענען לעמפלעך, און אויף
א שטול נעבן זיי זיצן יידן און שרייבן פאר די חסידים, וואס גייען
אויפן אוהל, קוויטלעך צום מגיד. די קוויטלעך זענען געשריבן אויף
לשון-קודש. פארן אנשרייבן אזא קוויטל באקומט דער שרייבער עטלעכע
גראשן.

די טריסקער ליצני-הדור פלעגן זיך מתנגדיש וויצלען, אז אין דער נאכט זעט מען בעשיימפערלעך נסים-ונפלאות: יידן וואס א גאנץ יאר זענען זייערע פענעס שטומפיק איוף אנצושרייבן א שורה לשון-קודש אן גרייזן, ווערן אין דער דאזיקער נאכט גאנצע כתבא-רבאס אויף לשון-קודש, און מע צאלט זיי נאך דערפאר !

א סך חסידים פלעגן בלייבן איבערנעכטיקן, כדי אויף צו מארגנס דאוונען מיטן רבין צוזאמען און גיין מיט אים אויפן אוהל. דארט פלעגן א סך חסידים געבן זייערע קוויטלעך דעם רבין אין האנט אריין, ער אליין זאל זיי אריינווארפן אין ארון, וואס איבערן מגידס קבר.

דאס ענגשאפט אין אוהל איז דעמלט געווען אין-לשער. די געוויינען און די קולות פון די בעטנדיקע -- הארצרייסנדיק.

-- וואסער! וואסער!! -- האט מען אפט דערהערט א געשריי. דאס האבן נעבעך יידן געהלשט פון דער דושנעקייט און דער היץ פון מענטשלעכע לייבער און ברענענדיקע נשמה-ליכט און אנגעצונדענע קניטלעך אין גלעזער מיט בוימל, און מ'האט זיי געדארפט מינטערן.

ווען האבן דאס געפעלט צרות ביי יידן? האבן דא יידן אויסגעגאסן זייער ביטער געמיט און געבעטן, דער צדיק זאל זיך פאר זיי באמיען דארט אויבן אין הימל פארן כסא-הכבוד, ס'זאל זיי גרינגער ווערן.

-- הייליקער צדיק, איך קאן שוין מער נישט לעבן! -- שרייט דארט פארצווייפלט א יידענע, און צענדליקער יידענעס באגלייטן זי מיט געוויין אן ווערטער. זיי זענען, משמעות אלע איינפארשטאנדן מיט אירע אויסגעשרייען, אלע פילן זיי דאס זעלבע.

דארט אין ווינקל שטייט א הויכער ייד, בלאס ווי די וואנט, די הענט פארשטעקט אין גארטל, די אויגן פארגלאצט, ער באוועגט זיך ניט כמעט, נאר פון צייט צו צייט הערט מען פון אים א טיפן קרעכץ:

-- אוי-אוי ! רבונו-של-עולם!...

זיינע תפילות גייען נישט פון זיין קעל און מויל, נאר גלייך פון הארצן ארויס צום הימל. - - -

גייענדיק צוריק פונעם אוהל, ווינטשט איינער דעם צווייטן:

-- איר זאלט האבן געפועלט אל דאס גוטס !

און יענער ענטפערט:

-- זכותו יגן עלינו !

צוריקגעקומען פול אהל, פראוועט דער רבי א טיש פארן גאנצן עולם און זאגט תורה אין נאמען פונעם מגיד, זצ"ל.

דעם גאנצן טאג זעט דאס שטעטל אויס יומטובדיק. יומטוב - אין א וואכעדיקן טאג. אלע זענען אנגעטאן שבת-יומטובדיק. אלע שטיבער זענען פול מיט געסט. עס זענען געקומען טאטעס, מאמעס, ברידער, שוועסטער, אדער גלאט באקאנטע, - מע מוז זיין לייטיש געקליידט. אויסער דעם האבן שדכנים אפגעשטעלט זיך מיט מחותנים, מע זאל זיך דא צוזאמענטרעפן און דורכשמועסן וועגן די

שידוכים, וואס זיי האבן פארגעשלאגן, ווי אויך כאפן א קוק אויף א חתן-כחור, אדער כלה-מיידל טאקע פון הי. פארשטייט זיך, אז אין אזא פאל זענען שוין די קומענדיקע חתנים און די כלות געוועזן אויסגעפוצט, ווי עס פאסט זיך אויף געפעלן צו ווערן. און וואסער בחור, אדער מיידל האט עס געקאנט זיין זיכער, אז עמעץ וועט זיי נישט קומען אנקוקן?! פלעגן טאקע אין דעם טאג אין טריסק געשלאסן ווערן א סך שידוכים.

חיילים בצבא הפולני
עם קבוצות חברים

עם החייל יחיאל
ויינר

עם החייל
שמאי מנדלסון

עם החייל
פיני בר

מרדכי אליעזר פערל

פון טריסקער הויף

טריסק איז בארימט געווארן איף דער וועלט דורך דעם זון פון רב מאטעלע טשערנאבילער, זצ"ל -- דעם מגיד רב אברהם, זצ"ל, דער מחבר פון ספר "מגן אברהם" אויף תורה.

נאכן מגידס פטירה זענען פארבליבן זיינע צווי זין: רב מאטעלע און רב יעקב לייבעניו, זצ"ל. רב מאטעלע האט זיך באזעצט אין בלאדאווקע, שפעטער אין קוזמיר און צו לעצט אין לובלין. ער האט געהאט א סך חסידים אין פוילן. קיין טריסק פלעגט ער קומען נאר אויפן מגידס יארצייט. ער האט קיין קינדער ניט געלאזן.

רב יעקב לייבעניו איז געבליבן זיצן אין טריסק און האט ממשיך געווען צו פירן דאס רביסטווע אויפן מגידס שטייגער. ער האט געהאט א סך חסידים אין פוילן און אוקראינע.

איך געדענק, אז אויף ימים-נוראים און אויף שבועות פלעגט דאס שטעטל פול ווערן מיט אנגעפארענע חסידים. אום ראש-השנה פלעגט מען אין שטאט-בית-מדרשווארטן עטלעכע שעה מיטן שופר-בלאזן, ווייל א סך זענען געגאנגען הערן דעם רבינס תקיעות. אום שמחת-תורה פלעגן א סך פון שטעטל גיין צום רבינס הקפות. זיינע הקפות פלעגן דויערן אפשר דריי שעה. דער רבי פלעגט אין מיטן א גרויסער ראד חסידים טאנצן אין גרויס התלהבות מיטן קליינעם ספר תורהלע, וואס איז אים אנגעקומען בירושה פון טשערנאביל צוזאמען מיטן ווונדערלעכן זילבערנעם חנוכה-לאמפ. דער רבי האט געטאנצט, די חסידים האבן געזונגען און געפאטשט מיט די הענט, און ס'איז געווען שמחה-וששון און גרויס דערהויבנקייט.

אויף דעם ארט וויל איך דערציילן, ווי ס'האט אויסגעזען דער חנוכה-לאמפ, וואס האט געוויגן אפשר פופציק קילא און איז געווען אין גאנצן פון זילבער, ערטערווייז פארפוצט מיט גאלד. פון פארנט איז דאס געווען א טיש אין דער פארעם פון א שטענדער, א מעטער די ברייט און א מעטער די טיף. דער טיש האט געהאט פיר דיקע, קיילעכיקע, געבויגענע פיס. פון איין פוס צום צווייטן איז געווען איבערגעווארפן באלכסון גראבע לייסטן און אויפן ארט ווו די לייסטן קומען זיך אין סאמע מיטן צונויף איז געשטאנען א גרויסער אדלער מיט פאנאנדערגעשפרייטע פליגל. מ'האט געשמועסט, אז אין דעם אדלער איז געווען איינגעריכט אזא מעכאניזם, אז אמאל, ווען דער טשערנאבילער, זצ"ל, האט געבענטשט חנוכה-ליכט, פלעג עס פונעם אדלערס אינגעווייד ארויסשפילן. נאר נאכן טשערנאבילערס פטירה איז דער מעכאניזם קאליע געווארן, און מ'האט שוין דאס שפילן מער נישט געהערט. אויפן טיש איז געשטאנען די חנוכה-מנורה. הינטער דעם מנורה איז געווען א ווענטל צוויי מעטער די היך. אין דעם ווענטל - אן ארון-קודשל, ווו דאס ספר תורהלה איז געשטאנען. ביי ביידע זייטן פונעם ווענטל זענען געהאנגען צוויי גרויסע קריגלעך אויף בוימל צו די חנוכה-ליכט. ביי יעדער זייט פון דער מנורה איז געשטאנען א בוים, וואס ביי א ליאדע שאקלן פלעגט ער זיך א באוועג טאן ווי א נאטירלעכער בוים.

מ'האט געזאגט, אז דאס איז דערפאר, ווייל זיי זענען געמאכט פון דינע דראטן, -- דראט-ארבעט. אויף דעם שטענדער איז געווען אויפגעקריצט די ברכות און על-הנסים.

נאכן ענדיקן דאס בענטשן פלעגט דער רבי פארדרייכערן א ליולקע, וואס האט דערגרייכט די פאדלאגע, און דערביי פלעגט דער עולם זינגען "על הנסים".

בעת דער ערשטער וועלט-מלחמה, אין יאר 1917, האט דער רבי אוועקגעשיקט א סך ווערטפולע זאכן קיין קיעוו אין א באנק אריין ובתוכם אויך דעם חנוכה-לאמפ, וועלכער איז געשטאנען אין א ספעציעל געמאכטער שאפע. דערווייל האט אויסגעבראכן די רעוואלוציע. זיין טאכטער חיקעלע איז געלאפן קיין קיעוו צו ראטעווען דאס פארמעגן פון דער באנק ארויס, אבער די באלשעוויקעס זענען איר פארלאפן דעם וועג, אויך דער חנוכה-לאמפ איז אריינגעפאלן אין זייערע הענט.

א יך געדענק דעם רבינס גבאים, וועלכע האבן באשיינט אונדזער שטעטל מיט זייער תורה און אויפפירונג און אויך מיט אויסערלעכן אויסזען. טאקע שיינע יידן אין אלע פרטים.

דער ערשטער גבאי איז געווען רב יעקב מאיר (מאספאניס). דאס איז דער זיידע פון דער מוטערס צד פון די דריי דיכטער: לייבל, ברוך, עה"ש, און מאטעס אליצקי. אלס קינד פלעג איך אריינקומען צו זיי אין שטוב. ס'פלעגט אויף מיר שטענדיק מאכן א שטארקן רושם, ווי רב יעקב מאיר איז מקיים די מצווה פון כיבוד-אב. ער האט געהאלטן ביי זיך זיין אכציקיעריקן טאטן, רב ברוכן, א ייד א למדן, וועלכער איז גאנצן טאג געזעסן אין בית-מדרש און געלערנט, אליין אים צוגעטיילט דעם גרעסטן כבוד און עס געפאדערט פון גרויס אן קליין ביי זיך אין שטוב. דער אלטער זיידע האבן אים די אוראייניקלעך גערופן. ווען רב יעקב מאיר פלעגט אוועקפארן מיטן רבין אין וועג אריין, און רב ברוך איז נישט געווען אין דער היים, פלעגט ער קומען אין בית-מדרש אריין זיך מיט אים געזעגענען. ס'איז געווען א חידוש און א גרויס נחת-רוח צוצוזעען, ווי דער זון נעמט דעם אלטן טאטן, ווי סע נעמט הארציק ארום א קינד, און צעקושט זיך מיט אים.

די אנדערער גבאים: רב טראליק חיה לאהקעס (סעגאל); רב סראל מאטיע גדולס (לעווערטאוו); רב אביש מאטיע גדולס (לעווערטאוו); רב פראיס (פארבער) און רב מאטל בערקעס.

ווער ס'האט אפילו נישט געקאנט פערזענלעך די א יידן, האט פון בלויז א קוק טאן אויף זיי געזען, אז זיי זענען פול מיט תורה און מעשים-טובים. דאס גוטסקייט און איידלקייט האט אראפגעשיינט פון זייערע הדרתדיקע פנימער.

רב סראליק לעווערטאווס אין אייניקל, פרוי אווערבוך, לעבט אין ישראל, דעסטגלייכן רב אבישעס צוויי אייניקלעך: אפרים און שלמה לעווערטאוו. אויך רב פראימס א טאכטער שבע טענענבוים לעבט אין אמעריקע און קומט מיט באזוכן קיין ישראל.

י. י. וואהל

וועגן דעם טריסקער רבין

רב נחמיה בונים, איינער פון דעם טריסקערס מקורבים, א טיפער, פילאסאפיש באלעזענער ייד, רב נוח פאריצקערס, דעם מבאר פון דעם מהר"ם שיפס און איינ יקל, האט מיר איבערדערציילט א פאר מעשות פון דעם טריסקער, וואס ער האט פערזענלעך געהערט מפיו הקדוש – פארבנרייכע מעשות, צונויפגעוועבטע פון הימל, ערד און שטערן און באהויכטע מיט אלע ריחות פון דער זאנפטער וואלינער נאטור, מיט אן אומגעוויינלעכער שפאנונג האב איך געהערט די מעשות, כאטש איך בין שוין צו יענער צייט געווען "געכאפט" און האב שטילערהייט געלייענט פושקינען און דעם "חטאת נעורים".

און באזונדערע אויסדערוויילטע טעג האבן די צדיקים געהאט פאר זייערע מעשות: דער טריסקער, א שטייגער, תשעה באב און שמיני-עצרת; דער טאלנער – אנדערע טעג, אאז"וו. דעמלט פלעגן זיך צונויפקומען זייערע מקורבים אין א באזונדער חדר, דער רבי האט ארומגעשפאצירט מיט גיכע טריט, זיין קול האט געפליסט מיט א זונדערבארער ווייכקייט און דבקותדיקייט, צארטע פעדעם האבן זיך געוועבט, און בילדער זענען אויפגעשפרונגען און אנגעפילט דעם רוים. אייניקע מקורבים פלעגן זיך נוהג זיין פארשרייבן אויך די מעשות אזוי ווי דאס תורה-זאגן.

א. זוכער

טריסקער קלויזן און "שטיבלעך"

טריסקער קלויזן און "שטיבלעך" האבן זיך זיכער געציילט אין וואלין און פוילן אין די צענדליגער. ס'איז כדאי צו פארצייכענען, אז די סאמע עלטסטע פון אלע קלויזן פון דער טריסקער דינאסטיע האט זיך געפונען אין לויצק, לעבן דער גרויסער שול, און מ'האט־זי גערופן "דער טריסקער בית-מדרש". אין דעם בית-מדרש איז געווען א תקנה, לויט וועלכע מע פלעגט יעדעס יאר אויסוויילן אנדערע צען גבאים, אזוי אז אין משך פון עטלעכע יאר האט זיך נישט געפונען צווישן די מתפללים קיין איינער, וואס זאל נישט האבן זוכה געווען צו זיין א גבאי. דאס איז געווען "א דעמאקראטישער שטייגער".

אויסער דעם א בית-מדרש איז אין לויצק געווען אין צענטער שטאט נאך איינער, וועלכן מ'האט גערופן "די טריסקער גרויסע שול".

נאך ביי היינטיקן טאג געפינט זיך א טריסקער קלויז אין ישראל – אין דער הייליקער שטאט צפת.

הרבי ר' וולוולה
בחג שמחת תורה בקובל

ד"ר ראובן בן-שם

בקלויז שורר חום לוהט שלא מעלמא-הדין. עם ספרי-תורה בזרועותיהם רוקדים החסידים. פנים משולהבות, עינים עצומות ופקוחות לסירוגין, רגלים קלות כאיילות נישאות מעלה-מטה. נישאים על כנפי-נשרים, רוקדים, מתלהבים, כאילו אין ניכר ואין גולה, אין חטא ואין גיהנום. הכל רק קפיצה למעלה, לאין-סוף הבלתי נראה והמתגלה בריקוד. דלגו, קפצו, התרוממו, פסחו, נהרו, הרימו רגלים בהעויות-רקוד משונות. ריקוד עוצר נשימה. לבות הרוקדים תקתקו כשעוני-תוכי וטלטלות כבדות-משקל מושכות מעלה-מטה, לתהום-הנשיה - והזכירה, לפסגת-הבריאה והטמירין - מחול שמחת-תורה, שמחת-התרוממות-ובטול-גאווה, מעבר לחיי העולם הזה.

סביבנו המון. המון יהודי-ווהלין החביבים. ידעתים גם ידעתים. יהודי מזוג. מזוג גיאופוליטי-טופו-אטנוגרפי. ווהלין השוכנת בספר רוסיה, פולין, בשכנות ליטא, מלורוסיה, ביאלורוסיה, ספגה מכולם דם - וחיים. אין בהם, ביהודי ווהלין, קור-ההגיון הליטאי ולא מקלות-הדעת והנשריות של הפולני. יש בו, ביהודי הווהלינאי, התלהבות בתערובת געגועי ערבות אוקראינה וערגה ביאלורוסית ועמקות ליטאית גם-יחד. ועל הכל פשטות, פשטות רבת-בטויים, פשטות הערבה האוקראינית. ויקדו עיני המסתכלים בריקוד, נהנו ונאנקו, נהנו ונענעו ראש.

הרבי יצא לרקוד. החסידים זזו לצדדין. רוקן חבל-הרצפה במרכז. הרבי עצם עיניו, הרים ראשו ונע בקצב, תחב אצבעותיו לאבנטו הרחב, תקן את השטריימל על ראשו, פסע פסיעות לעבר השולחן ולעבר ההמון ויצא במחול דרווישי, מסתורי-התלהבותי, שדוגמתו לא ראיתי עד-כה.

החסידים מסביב ספקו כפיים, שרו וזמזמו, נאנחו והתפעלו. והרבי רקד. עברה חצי שעה, עברה שעה, הריקוד לא פסק, לא פג, לא גדל ולא פחת. נקפא הקצב. נקפא העולם, נקפאה ההויה. שמש-החיים נדמה בבית-הכנסת של הרבי בקובל, ואתה החסידים והמסתכלים. הליכה וקפיצה, קפיצה וסיבוב, סיבוב ונתירה, נתירה ודליגה, דליגה וחצי-כריעה, בלי אומר ודברים, בלי שינוי-העויה. רק פני הרבי השתלהבו, בערו, יקדו, הוצתו.

וקנאתי, מה-קנאתי בכוח האידיאה-ההרגל, שכוחן רב לחמם לבו-של-יחיד ולהלהיב לבות-הרבים.

פעם, בליל סוכות, נשתהה ר' אברהם, האדמו"ר מטריסק, שעה ארוכה על מפתן הסוכה. חסידיו שליווהו עמדו דוממים ותמהים, עד שפתח פיהו ואמר:

-- משנתקרבתי לסוכה התחלתי מהרהר: הן אמרתי בתפילת ימים נוראים שהאדם "משול כחרס הנשבר", איך רשאי אני להיכנס לסוכה שאסור להכניס בה כלי חרס? אולם נזכרתי במאמר חז"ל: "כלי חרס אין להם תקנה אלא שבירה", ולפיכך שברתי לבבי לפני אלוהי, אשר לב נדכה ונשבר לא יבזה. ונכנס לפנים הסוכה.

משה בטר

ב"טריסקר שטיבל" בקובל

אבי ז"ל היה מחסידי טריסק בקובל והוכנסתי באוירה של בית-הכנסת הטריסקאי.

ה"טריסקער שטיבל" הצטיין בליברליות מסויימת. לא התייחסו בקפידה כלפי המקלים ראש בתפילה. ולא עוד, אלא שבפרוזדור התנהלו שיחות בענינים העומדים ברומו של עולם - הפוליטיקה, הציונות וכלל-ישראל.

מצאנו שם יהודים שהבינו לרוחנו, השתתפו אתנו בכל מיני מעשי קונדס בליל שמחת-תורה ובלילות-חג אחרים.

עומד לפני ראובן צביק ז"ל עם חיוכו הרחב, שהיתה לו שפה משותפת אתנו הצעירים. לזה נתן צביטה ואת זה כיבד בטפיחה על הגב.

אזכרה את יוסף פעפע ז"ל עם קפוטת-המשי, שבשבתות וחגים היה קורא בתורה בסלסול ונגון מיוחד והיה מתנועע לכאן ולכאן.

ומי לא זוכר את אפרים רבינר ז"ל? עם כל דבקותו בתפילה בכל רמ"ח אבריו, היה מיד מרגיש באורח שעבר את סף בית-המדרש, ובשעת-הפסקה נגש אליו וסדר לו מקום לינה. וחזקה עליו על רב אפרים, שכולם נשמעים לו.

בכמה כבוד וחיבה התיחסנו ליהודי זה, שלא חסך עמל כדי לסדר בבתי-היהודים המוני האורחים והחיילים שהופיעו בעיר בערבי-חג.

ומי לא זוכר את תפילת שלמה מנדל ז"ל ב"ימים-נוראים"? את ה"הנני העני ממעש" שלו? את הדו-שיח עם רבון העולם. היתה זו חוויה שלעולם לא תשכח.

בכתלי ה"טריסקער שטיבל" נעשתה גם פעולה ציונית חשובה. פעולה זו הורגשה, במיוחד, בערב יום הכיפורים. בנו של יוסף פפה ויוסף צביק היו מראשי המארגנים את המגבית הציונית. כל הזרמים שבציונות שכנו בבית-כנסת זה.

מכובדה ביותר היתה השושלת הצ'רנובילית, צאצאי המגיד ר' נחום מצ'רנוביל, שעלתה כפורחת בימי בנו ר' מרדכי, המכונה דרך חיבה ר' מוטלי (1770-1837), ואליו נהרו לעיר-מגוריו צ'רנוביל, פלך קיוב, אלפי חסידים ו"פדיונות" - כסף בידיהם. אחרי פטירתו חילקו שמונת בניו ביניהם את כל פלך קיוב ופלך ווהלין. בצד המרכז הצ'רנובילי צצו מרכזים אדמו"ריים בקורוסטישב, צ'רקאס, מאקארוב, טריסק, טאלנה, סקווירה וראחמיסטרובקה.

(פרופ' ש. דובנוב -
"דברי ימי עולם").

נתן ליבנה

מעשה בר׳ דב-בר המגיד ממז׳דיטש שביקש להביא הגאולה*)

שָׁלְחוּ קְהִלּוֹת־יִשְׂרָאֵל אֶל דֹּב־בֶּר
הַיְּדַמְקִים הֵשַׁמּוּ הַעוֹד תֶּחֱשֶׁה:

הִטַּהֵר ר׳ דֹּב־בֶּר וְלָבַשׁ הַשִּׂמְחָה
וְלָבַשׁ אֶת בִּגְדוֹ הָאַטְלַס הַלָּבָן:
הָאִצְטְלָה־שֶׁל־רַבּוֹ הַפִּשְׁתָּן הַלָּבָן
וְאֵזוֹר וְכִפָּה וּפֻזְמָק וְגַם נַעַל:
כַּשֶּׁלֶג כֻּלָּם כֹּה צַחִים וּלְבָנִים
וְעָטַף טַלִּיתוֹ כֻּלָּהּ צֶמֶר צָחוֹר:
וְהֵרִיחַ עוֹד גִּ״פ מִקֻּפְסָה הַלְּבָנָה
וּבְמַטֵּה־הַלִּבְנֶה־הַלָּבָן־שֶׁל־רַבּוֹ
עָג סְבִיבוֹ וְהֵרִים גִּ״פ אֶל עָל:

שָׁמְעוּ בַּעֲלִיל הֵד־דְּפִיקוֹת בִּמְעוּפָּן
וְקוֹל שֶׁבָּרַעַם לוֹ יַעֲנֶה בְּסוּפָה:
זְמַן רַב עוֹד עָמַד וְקָרָא בִּגְרוֹנוֹ
אַךְ אִישׁ לֹא שָׁמַע עוֹד שִׂיחוֹ עִם קוֹנוֹ:

רָגְזוּ בַּמְּרוֹמִים עַל דָּחֲקוֹ אֶת הַקֵּץ
סָאֲנוּ אוֹפַנִּים חַיּוֹת־קֹדֶשׁ שָׁאָגוּ:
וְשָׂרָף כְּבָר יוֹרֵד עִם הַגֶּשֶׁם
לִפְגֹּעַ:

אַךְ רַבִּי דֹּב־בֶּר עִם קוֹנוֹ רַק בִּלְבָד
זוֹ לִי גַּם חוֹבָה וְגַם זְכוּת אָב רַחוּם:
אִם רוֹעֶה נְתַתַּנִי לְבֵית יִשְׂרָאֵל
וְאֵבֵי־עֲרָבוֹת מַה תִּשְׁלַח רַק בָּהֶם:
וְצַדִּיק־בְּדוֹרִי קֵרַבְתָּנִי אֵלֶיךָ
חַיָּב אֲנִי קֵץ־הַגָּלוּת לְקָרֵב:

אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ חַיָּבִים אוֹי זֹאת שְׁנֵינוּ
מָרָה הַגָּלוּת כְּלַעֲנָה אָב מָתֹק:
מָשָׁל לְמִקְוֵה דָּמִים־הֵם בּוֹ יִרְחָצוּ
וַאֲנִי אוֹיָה לִי הַחַיָּב בְּנַפְשָׁם
וּמַה תַּעֲנוּג מִצַּדִּיק שֶׁחַיָּב:

עָצַר הַשָּׂרָף לֹא פָּגַע בּוֹ הָאוֹר
וּבַת־קוֹל שֶׁיָּצְאָה הִכְרִיזָה סְחוֹר־סְחוֹר
וּמִי הַמֵּעִיד כִּי אַתָּה צַדִּיק הַדּוֹר:

צָהַל ר׳ דֹּב־בֶּר וְהִדֵּק הָאֵזוֹר
וְתָחַב כְּרַבּוֹ הַמַּטֶּה בָּאֵזוֹר:
וּפָצַח בְּרִנָּה־שֶׁל־לוֹמְדֵי־הַתּוֹרָה
וְיָצָא בְּרִקּוּד־שֶׁל־שִׂמְחַת־הַתּוֹרָה:
שַׁאֲלוּ אַי – אַי – אַי
שַׁאֲלוּ אַי – אַי – אַי:
חֶבְרַיָּה וְכַלַּיְהּ
תַּלְמִידַי קְדוֹשַׁי:

---

* את השיר יש לקרוא שורה אחת מימין ושורה אחת משמאל.
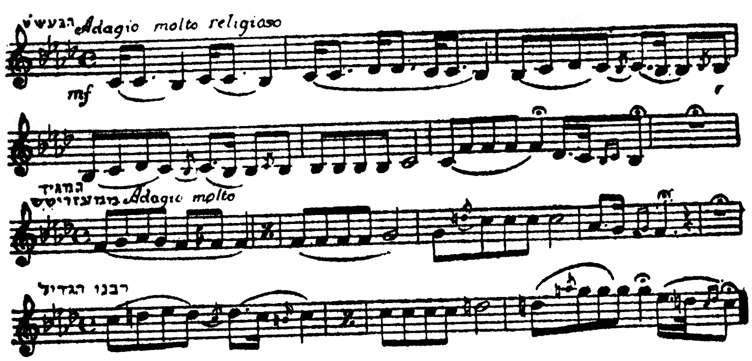

ניגון שמחת־תורה לתלמידי הבעש"ט

אָז הָרַעַם הִרְעִים וְהִכָּה הוּא בַּצּוּר   וְהַקּוֹל הִתְפּוֹצֵץ וְהִרְקִיד הֶהָרִים:
וַיֵּצְאָה זוֹ בַּת־קוֹל מֵאַרְבַּע הָרוּחוֹת   וְהִכְרִיזָה בַּת־קוֹל וְעָנוּ לָהּ הָרִים
לַךְ כְּנֹס וְיָעִידוּ:

מַהֵר ר׳ דֹּב־בֶּר וְשִׁנֵּס אֶת מָתְנָיו   וְהַגֶּשֶׁם כַּחֵץ וְיוֹרֶה בְּפָנָיו:
אַךְ אֵין שְׁלִיטָה לַגֶּשֶׁם עַל אִצְטְלָה־שֶׁל־הָרַב   בָּא הוּא יָבֵשׁ וְהִזְעִיק שְׁלִיחָיו:

עָמְדוּ לְפָנָיו כֹּה יַעֲזוֹר לָהֶם אֵל   וּבְרֹאשָׁם רֶב יִשְׂרָאֵל וְרֶב עַזְרִיאֵל:
וַיֵּצֵא מִלְּפָנָיו גַּם בְּשִׂמְחָה וּבְשִׁיר   הָרָץ ר׳ לֵיבּ בֶּן־שָׂרָה מְרוֹבְבֶה הָעִיר:

הניגון המשולש: של הבעש"ט, המגיד ממז׳יריטש ובעל התניא

שְׁלָחָם חִישׁ־מַהֵר אֶל מֶג׳יבּוּז׳ וּפּוֹלוֹנְאָה   אֶל וִיטֶבְּסְק וְאֶל לַאדִי לִיזֶ׳נְסְק וְאַנּוּפּוֹלִי:
אֶל בֶּרְדִיצֶ׳ב וְאֶל קַרְלִין ז׳יטוֹמִיר וְלוּבְּלִין   אֶל לוּצְק וְקוֹזֶ׳נִיץ קוֹרֶץ וְצֶ׳רְנוֹבִּיל:
וְגַם אֶל פּוֹדוֹל וְרַיְסֶן גַּלִיצְיָה וּפּוֹלִין:

וְלֹא יָצְאוּ הַיָּמִים וְהֵם בָּאוּ הִתְיַצְּבוּ   חֲבֵרָיו־תַּלְמִידָיו עִם תַּלְמִידֵיהֶם הֵם:
אִישׁ־עַל־מַחֲנֵהוּ בָּאוּ וְהָיוּ בַּמַּחֲנֶה גַּם   ר׳ צְבִי בֶּן ר׳ יִשְׂרָאֵל הַבַּעַל־שֵׁם וְר׳ יַעֲקֹב־יוֹסֵף:
רַבִּי שְׁנֵאוּר־זַלְמָן וְרַבִּי יִשְׂרָאֵל   ר׳ יַעֲקֹב־יִצְחָק ור׳ מְנַחֵם־מֶנְדְּל:
ר׳ זוּסְיָא ר׳ אַהֲרֹן וְר׳ אֱלִימֶלֶךְ   ר׳ שְׁלֹמֹה וְר׳ זְאֵב וְר׳ לֵוִי־יִצְחָק:
ר׳ נָחוּמְ׳ל צֶ׳רְנוֹבִּילֶר מְאוֹר עֵינַיִם   גּוֹנֵב כָּל גַּן־הָעֵדֶן וְעוֹלָם הַבָּא*):

*)ר׳ נחומ׳ל צ׳רנובילר (מצ׳רנוביל) - תלמידו של הבעש"ט ואח"כ מחשובי תלמידיו של המגיד הגדול ר׳ דוב-בר ממז׳יריטש. ספרו "מאור עינים" נחשב, עד היום, לאבן-שואבת של הספרות החסידים. הוא היה אביו של ר׳ מוטילה מצ׳רנוביל וסבו של ר׳ אברהמ׳לי, המגיד המפורסם מטריסק.

וְגַם סָבָא בָּא עִם מַעֲשִׂיּוֹת לָרֹ׳ב וְאַף בְּנוֹ־יְחִידוֹ הַמַּלְאָךְ ר׳ אַבְרָהָם
שֶׁמְּהַלֵּךְ הוּא כָּאן אַךְ כָּל חַיָּיו הֵם שָׁ ם:
וְכֵן כָּל הַשְּׁאָר כָּל הָרְאוּיִים לֹא יִסָּפְרוּ מֵרֹב שֶׁכֵּן יִרְבּוּ אָמֵן:
וּמֵאֲחוֹרֵיהֶם עוֹד כָּל הַמַּסִּיקִים עָמְדוּ הֵם בְּמַעְגָּל וְר׳ דֹּב־בֶּר בַּתָּוֶךְ:

וְר׳ דֹּב־בֶּר עוֹמֵד וְהֵם עוֹמְדִים תּוֹהִים וְר׳ דֹּב־בֶּר מֵרִים קְצֵה הַמַּטֶּה בְּנַחַת:
וּבְקוֹל הַמִּתְנַנֵּן שֶׁמִּתְחַטֵּא וָרַךְ שׁוֹאֵל הוּא כִּשְׁאֹל הַתִּינוֹקוֹת־שֶׁל־בֵּית־רַבָּן:

מִי הָאִישׁ צַדִּיק־הַדּוֹר הוּא אַהּ לִי אִמְרוּ אֱמֹרוּ:

הִשְׁתּוֹמְמוּ נִדְהֲמוּ כְּבֵדָה אָזְנָם מִשְּׁמֹעַ דּוֹמֶה רַבָּם שְׂפָתָיו נָעוֹת וְלֹא נִשְׁמָע קוֹלוֹ:
כִּי לֹא רָאוּ וְלֹא שָׁמְעוּ כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה כִּי מַה כַּוָּנָתָם שֶׁל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה:
וְר׳ דֹּב־בֶּר עוֹמֵד וּמְשַׁדְּלָם בְּנַחַת אֲנִי שׁוֹאֵל אֶתְכֶם כְּלוּם אֵינְכֶם יוֹדְעִים
מִי צַדִּיק־הַדּוֹר דָּבֵק בֶּאֱלֹקִים:

וְהֵם עוֹמְדִים בְּלִי נֹעַ אַף עֵינָם כָּהֲתָה שׁוּב הֵם לֹא יִרְאוּ גַּם אֶת רַבָּם
וְרַק עוֹמְדִים וּמְנַעֲרִים עַצְמָם מִמַּחֲשָׁבוֹת רָעוֹת:

וְר׳ דֹּב־בֶּר עוֹמֵד רוֹטֵט בְּיָד מַטֵּהוּ בּוֹ נֶעֱזָר לְקַצֵּב דְּבָרָיו שֶׁבַּשְּׁלִישִׁית:
וְאִם נֶאֱמַר דּוֹר דּוֹר וְצַדִּיקוֹ חַד בְּדוֹרוֹ מִי לְדַעַתְּכֶם צַדִּיק תָּמִים בַּדּוֹר הַזֶּה:

וְעוֹמְדִים הֵם כִּנְזוּפִים וְלֹא נִשְׁמָע קוֹלָם וְדוּמָם שַׁחִים רָאשֵׁיהֶם כַּשִּׁבֳּלִים בְּרוּחַ הַשָּׂדֶה:
וּמְלִיטִים בְּכַף־יָדָם עֵינֵיהֶם וכוֹבְשִׁים הָאֲנָחָה:

ו׳ר׳ דֹּב־בֶּר כְּמוֹהֶם שַׁח רֹאשׁוֹ שִׁבֹּלֶת בַּשָּׂדֶה וְר׳ דֹּב־בֶּר כְּמוֹהֶם מֵלִיט עֵינוֹ בְּכַף־יָדוֹ וְכוֹבֵשׁ הָאֲנָחָה:
וְר׳ דֹּב־בֶּר כְּמוֹהֶם נֶאֱלָם הוּא דֹּם;

וְהַדְּמָמָה דּוֹלֶקֶת כְּהֶבֶל־פִּי־שָׂרָף הוּא מַעֲלֶיהָ עַד־עוֹמֵד וְאֵשׁ־עַל־אֵשׁ מֵעֵד:
וּזְבוּב אֲשֶׁר פּוֹרֵחַ מִיָּד נוֹפֵל וָמֵת:

רַק הַמַּלְאָךְ דּוֹמֶה מַרְגִּישׁ אַךְ תָּמִיד הֵן מְהַלֵּךְ שָׁ ם בַּשְּׁבִילִים הָאִישׁ:

וְכַאֲשֶׁר יָצָא לוֹ זֶה חָזָק וְהִתְחַזֵּק ר׳ דֹּב הִנֵּה יִזְקֹף הוּא קוֹמָתוֹ וְשׁוֹלֵחַ רֹאשׁ אֶל עָל:
וּבְנִגּוּן וּבְשִׂמְחָה דּוֹמֶה יֹאמַר עוֹד אֵין מַזָּל לְיִשְׂרָאֵל
הִפְסַדְנוּ חֵן וּמַה חֲבָל:
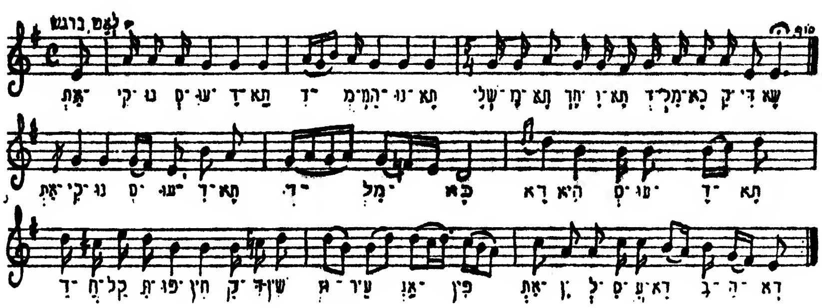
על ר׳ נחומ׳ל מצ׳רנוביל מספרת האגדה החסידית, שבביקורו הראשון אצל הבעש׳ט סח הבעש"ט באזנה של אשתו הרבנית: "הזהרי מאורח זה, הוא גנב". הרבנית, שהכירה היטב את באי-ביתם תמהה: "כלום יתכן, הרי זה יהודי קדוש וטהור?". "כן כן – ענה הבעש"ט – הוא גנב. הוא רוצה לגנוב מאתנו את כל גן-העדן עם עולם הבא".

אַחֲרִית־דָּבָר

וּפַעַם בְּמוֹצָשַׁ״ק פ׳ לֶךְ לְךָ כַּאֲשֶׁר ר׳ דֹּב־בֶּר הַמַּגִּיד מִמֶּזְרִיטְשׁ וּקְהַל חֲסִידָיו הָרַבִּים וְתַלְמִידָיו לִוּוּ אֶת שַׁבַּת הַמַּלְכָּה בְּצֵאתָהּ וְהוּא דָּרַשׁ בְּפָרָשַׁת הַשָּׁבוּעַ בְּקָשְׁרוֹ כְּדַרְכּוֹ פָּסוּק־אֶל־פָּסוּק וּמַאֲמָר־אֶל מַאֲמָר שֶׁפָּסַק כָּל אֶחָד מֵהַמְּסֻבִּים וְהוּא מְצָרְפָם וְעוֹשָׂם יְצִירַת־מִקְשָׁה אַחַת מַעֲשֵׂה־פְּסֵיפָס, רָמַז בֵּין הַשְּׁאָר עַל עִנְיַן הַגְּאֻלָּה וְכִי מִן הַשָּׁמַיִם עִכְּבוּ וְנָטְלוּ הַדִּבֵּר מִפִּי תַּלְמִידָיו. וְהָיְתָה זוֹ טָעוּתוֹ הוּא בִּלְבַד שֶׁלֹּא הִסְתַּמֵּךְ עַל כָּל עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר סִבְלָם וּמְצוּקָתָם עֲמֻקִּים מִנִּי־יָם אֶלָּא סָמַךְ עַל בְּחִירֵי־תַלְמִידָיו בִּלְבַד שֶׁלֹּא מְרֻבִּים בֵּינֵיהֶם עֲנִיִּים מְרוּדִים מַמָּשׁ. וְעוֹד רָמַז, שֶׁפְּשׁוּטֵי־הָעָם וּבְנֵי עֲנִיִּים שֶׁהֵם רֹב מִנְיָנוֹ וְרוֹב בִּנְיָנוֹ שֶׁל הָעָם וּמֵהֶם יֵצְאוּ צַדִּיקִים, יִהְיוּ בַּבּוֹנִים, אוּלָם כַּאֲשֶׁר זֹאת תְּהֵא דֶּרֶךְ הַצָּלָתָם הָאַחֲרוֹנָה, שֶׁכֵּן דַּם יְהוּדִים עוֹד לֹא אַחַת יִשָּׁפֵךְ, לְמַרְבֵּה הַצַּעַר הַכְּאֵב וְהַיִּסּוּרִים, לְכַפֵּר עַל כָּל עֲווֹנוֹתֵינוּ, וְכִי אַעֲפִּ״י כֵן הָיְתָה בְּכָךְ מִשּׁוּם ״אַתְחַלְתָּא״.

וְשִׁיר־נִגּוּן חָדָשׁ שָׁרוּ ר׳ דֹּב־בֶּר וְתַלְמִידָיו וַחֲסִידָיו בִּסְעֻדַּת־מְלַוֶּה־מַלְכָּה הַהִיא:

אָמֵן וְאָמֵן אַי – אַי – אַי אֱמֶת וְיַצִּיב
בּוֹא יָבוֹא הַגּוֹאֵל אַי – אַי – אַי לִבֵּנוּ תְּחִנָּה
וּלְצִיּוֹן נַעֲלֶה אַי – אַי – אַי נַעֲלֶה בְּרִנָּה:

אתקינו סעודתא לר׳ דוב־בר, המגיד ממז׳יריטש

אמר ר׳ לייב בן שרה:

– נסעתי אל רבי המגיד לא בשביל לשמוע תורה מפיו, כי אם כדי לראות כיצד הוא קושר את שרוכי נעליו בקדושה ובטהרה.

VERA 75

כ תוב במשנה: וכל בעלי השיר יוצאים בשיר ונמשכים בשיר; "וכל בעלי השיר" – הם אותם שמתנהגים בבחינת "שירו לו", "יוצאים בשיר" – שעל ידי השירות והתשבחות יוצאים ומפקיעים עצמם מכל הרעות שבעולם ומכל התאוות, "ונמשכים בשיר" – שבאמצעות השירות והתשבחות הם נמשכים לה׳ וזוכים לדבקות גמורה בשמו יתברך.

ר וח הוא בחינת דיבור, כמו שתירגם אונקלוס לרוח מללא.

ויגר אברהם בארץ פלשתים. פלש"ת אותיות שפל"ת, כי במלכות שהיא מסיטרא דנחש הקדמוני נעשים הברואים שפלים ופחותים.

(המגיד מטריסק)

כ י החרש תחרישי בעת הזאת רווח והצלה יעמוד ליהודים ממקום אחר את ובית אביך תאבדו ומי יודע, אם לעת כזאת הגעת למלכות (מגילת אסתר, ד׳-י"ד). ריבונו של עולם! אם גם בימים המרים האלה לא תעמוד לישראל בעת צרתם – היהודים יבקשו הצלה במקום אחר, יסעו זה לכאן וזה לכאן, ומי יודע אם "לעת כזאת הגעת למלכות" – אם יהיה לך על מי למלוך, כי "אין מלך בלי עם".

כשאדם רוצה להתגאות על הכול, הריהו נעשה בחינת עמלק, כי עמל"ק בגימטריא ר"מ, בחינת התרוממות וגבהות-הרוח.

משום שדוחים אבן אחרי הנופל, הוא שוכח לפעמים נקודת אלוהותו. יש לבטל בחינת הנפילה הפנימית של אדם.

(המגיד מטריסק)

הנה פה כתבתי: "ואברהם נקרא האדם הגדול בענקים", ש"הוא התחיל לתקן העולם מעולמות התוהו". האם לא ביקשתי להיות כמוהו? את העולם לא תיקנתי. אפילו את טריסק לא תיקנתי. אף-על-פי-כן – הייתי צינור המעביר את התורה לאלפים ולרבבות.

(המגיד מטריסק, בקבלו את ספרו "מגן אברהם")

בית הכנסת הגדול בטריסק

בתי כנסת וחברות
רבנים, שובי"ם
מלמדים

חברות אין טריסק

1. חברה קדישא.
ביי איר גבאי-ראשון פלעגט זיך געפינען דער פנקס פון דער חברה. אין בוך "פנקס ועד ארבע ארצות" פון פראפעסאר י. האלפערן, וועלכער איז צענויפגעשטעלט געווארן אויפן סמך פון זייער א סך מקורות זענען צווישן אנדערע אויך אויסגענוצט געווארן די פנקסים פון פארשיידענע קהילות און

צווישן זיי - דער פנקס פון טריסקער חברה-קדישא, וואס דאטירט פון יאר 1720.

2. ביקור-חולים, אדער לינת-הצדק אין "ידיעות פון וויסנשאפטלעכן אינסטיטוט", ווילנע מארץ-אפריל, 1939, נומער 3-4 (83-84) איז אנגעוויזן אז דער פנקס דעטירט פון יאר... 188?

3. חברה-תהילים.

4. חברה-משניות.

5. חברה-ש"ס.

6. פאלקס-קיך (אין דער צייט פון דער ערשטער וועלט-מלחמה און א שטיקל צייט נאך איר).

בתי מדרשים אין טריסק און מנינים

1. דעם רבינס גרויסער בית-מדרש, אדער - דער הויפישער בית-מדרש.

2. דעם רבינס "סאליע".

3. דער שטאטישער בית-מדרש.

4. די שול. נאכן אפברענען איז מער נישט אויפגעבויט געווארן. ווי א זכר פון איר איז פארבליבן אן ארומגעצוימטער שולפלאץ און דער נאמען פון דער גאס - די שולגאס.

5. דאס סוחרים-שטיבל, אדער "קאמערטשעסקע" - שטיבל.

6. דאס ראדעוויטשער שטיבל (ווייל דאס איז געווען אין א שטוב פון א יידן, אן איידעם אין נאענטן דארף ראדעוויטש - רב משה קלארמאן).

7. דעם דינס מנין.

8. דער באלמעלאכישער מנין.

דערמאנונגען וועגן דעם פנקס פון דער טריסקער חברה-קדישא

הענעך געלער שרייבט אין זיין ארטיקל "פון די פנקסים פון די קהילות" אין דער "הצפירה" פון יאר 1900, נומ׳ 164: "אויף דעם דף ל"ט פון דעם פנקס פון דער חברה-קדישא פון דער קהילה קדישא טוריסק, וואס לעבן קאוולע, געפינט זיך א פסק-דין פון דעם גאון רב יומטוב ליפמאן (מחבר פון תוספות יום טוב), ער איז גרויס און צעשפרייט זיך איבער צוויי גרויסע עמודים מיט א פערטל, פון יאר תמ"ו, וועגן דעם ועד ארבע ארצות: לודמיר, גראדנע און ווארשע. איך האב אים נישט געקאנט איבערזעצן, ווייל ס׳איז דערצו נייטיק געווען ארייננטראכטן זיך צוליב דער גרויסער שווערקייט צו לייענען די אלטע, מטושטשע און געציקלטע האנטשריפט".

נו, די זאך איז היפש פארדרייט. לודמיר, גראדנע און ווארשע זענען, ווי באוווסט, נישט איין זאך, און רב יומטוב ליפמאן העלער איז, ווי באוווסט, נפטר געווארן אין יאר ת׳"ד, קאן דאך ממילא נישט מעגלעך זיין, ער זאל ארויסגעבן א פסק-דין אין יאר תמ"ו! אבער דער עצם פאקט, אז אין פנקס פון דער חברה-קדישא אין טוריסק געפינט זיך א קאפיע פון א פסק-דין, וואס דער תוספות יום טוב האט אפשר ארויסגעגעבן פאר דער צייט פון זיין רבנותשאפט אין לודמיר (אייר שצ"ד – סוכות ת"ג) און וואס האט אפשר א שייכות אויך צו אן אנדער זאך – פארדינט זיך אויף אויפמערקזאמקייט.

"פנקס ועד ארבע הארצות",
ירושלים, תש"ה, זייט 519

רב שמואל זיינוול סג"ל איז אונטערגעחתמעט אויך אויפן פסק-דין, וואס איז ארויסגעגעבן געווארן אין לודמיר אין יאר תמ"ד און אפגעקאפירט אין דעם פנקס פון דער חברה-קדישא פון דער קהילה קדישא טוריסק.

דארטן, ז׳ 522

ווי ס׳גיט איבער דער שריפטשטעלער לייב אליצקי, איז דער דאזיקער פנקס געווען א מאל אין זיינע הענט, הגם ער געדענקט ניט פון וועמען ער האט אים באקומען. אליצקי האט סטיליזירט פון פנקס א באשרייבונג וועגן א מוכח-עץ פאר זיין בוך "הונטמאן", אבער ער קאן זיך ניט דערמאנען צי איז טאקע די מעשה דארט געווען באשריבן, צי ער האט בלויז געלערנט פון דארט דעם נוסח פון באשרייבן.

דער ערשטער בעלמלאכהשער מנין

אין פאליש פונעם בית-מדרש, אינעם נייעם ווי אין אלטן, איז געווען א טיר צום שטיבל ווו ס'האט געדאווענט דער ערשטער מנין.

באלד נאך דעם ווי באלעבאטים האבן אפגעזאגט גאנץ תהילים – צו וועלכן גרשון ציפעס פלעגט זיי אלע שבת פארטאג אויפוועקן מיט זיין טרויעריקן רוף: "ישראל עם קדושים, שטייט אויף צו עבודת-הבורא !" -- האבן זיך שוין אנגעהויבן באווייזן די דאווענער.

צום ערשטן מנין זענען געקומען אלע שניידער און שוסטער-יונגען, סטאליארעס, קאוואליעס, באלעגאלעס, פעלצן-מאכער, אלע אנגעשלאסענע אין דער קאמפאניע פייערלעשער, אלע איבעריקע באלמעלאכעס און יאריד-יידן.

אין שטיבל ביים ערשטן מנין זיצן ביי דער מזרח-וואנט די גיבורים, ווי , למשל מאיר סטעלמאך מיט זיינע זין; זעליק פישער מיט זיין ברודער – ביידע ריזן, די חברה, וואס שפילן אלע פורים "יוסף מיט די ברידער", און נאך אזעלכע גיבורים און "יחסנים".

דער עולם איז אנגעטאן אין שבתדיקע און וואכעדיקע מלבושים. זייער ווייניק – אין יארמולקעס. יונגע – אין קורצע קאסטיומען און הויכע שטייפע פאפירענע קאלנערס. קיין גרויס התלהבות אין ביים דאווענען נישטא. מע וויצלט זיך. מע רעדט. מע שנעלט זיך איבער די אויערן הינטן ארום. אויף קאטאוועס שלעפט מען ארויס דאס נאזטיכל פון יענעמס קעשענע. מע פירט זיך אויף זייער וווילערנגעריש, הפקרדיק, און מע לאכט אפ פון די מאנסלייט און ווייבער פונעם באלעבאטישן גראד, וואס טרינקען די הייסע ציקאריע פונעם אויוון, ווען זיי זענען שוין באלד פארטיק צו עסן דעם טשאלנט.

און כאטש די יידן פון בית-מדרש און פון די איבעריקע בכבודיקע מנינים קוקן מיט חוזק אויף די דאוונער פונעם ערשטן מנין, האבן זיך אבער די לעצטע געפילט שטאלץ, נישט נאר ווייל מיט זיי צוזאמען האבן אויך געדאווענט די שטיקלעך משכילים פון שטעטל, נאר אויך צוליב עפעס אנדערש.

אין טריסק האט געלעבט א גרויסער למדן, אן ערלעכער און פרומער ייד. ער האט געהייסן משה טויבע חנהס. אין מיינע צייטן איז ער שוין געווען א טיפער זקן. יום-ולילה איז ער געזעסן און האט געלערנט, געפאסט מאנטיק און דאנערשטיק, ליב געהאט יידן און עוסק געווען אין צדקה.

פרייטיק בייטאג, באלד ווי ער איז געקומען פון מרחץ און האט אויסגעטרונקען א הייסע גלאז טיי, האט ער אויפגעהערט צו רעדן דברי-חול און ביז הבדלה גערעדט נאר לשון-קודש. דאס גאנצע שטעטל האט אים אפגעגעבן כבוד, און גליקלעך איז געווען דער ייד, צו וועמען רב משה איז געקומען באשיינען זיין שמחה.

איז אט דער ייד, וואס איז געווען ביי אלעמען אזוי באליבט, געווען פרעמד אין רבינס הויף, האט זיך אפגעקערט פון די יחסנים און גבירים און פלעגט זיך שטענדיק געפינען צווישן פראסטן עולם. ער האט געדאווענט מיטן ערשטן מנין...

דאס האט פארשטייט זיך געגעבן דעם באלמעלאכישן עולם כבוד, און זיי האבן זיך מיט אים געגרייסט.

בן-ציון שר

דעם טריסקער רבינס עלטסטער זון רב משהלע

רב משהלע פלעגט נאך פאר זיין פאטערס לעבן ארומפארן איבער די שטעטלעך, ווו ער האט געהאט זיינע חסידים, און אין יאר 1915 האט ער זיך באזעצט אין לובלין. דא האט ער זיך זייער גיך דערווארבן אן עולם חסידים פון די פארשיידנסטע קרייזן, רייכע אינדוסטריעלער פון ווארשע, לאדז און ביאליסטאק; פון די ארבעטער-שיכטן, און פאך-אינטעליגענץ ער איז זייער געאכפערט געווארן אין די חסידישע קרייזן צוליב זיין פשוטער האלטונג און פאלקסטימלעכקייט. מ'האט אים אין לובלין גערופן "רב משהלע טריסקער". ווען זיין טאטע איז כ"ח אייר שנת תרע"ח (1918) נפטר געווארן, איז ער אויפגענומען געווארן אלס רבי.

ער איז בארימט געווארן מיט זיין התלהבותדיק דאווענען אין זיין בית-מדרש אויף לעווערטאווער גאס, נומער 28. דער דאזיקער בית-מדרש איז געגרינדעט געווארן דורך א לובלינער תושב, בער ראט, נאר ווען דער טריסקער רבי האט אנגעהויבן אין אים דאווענען, האט אים דער עולם אנגעהויבן רופן "דער טריסקער בית-מדרש".

אין די ימים-נוראים און יומטובים פלעגט דער גרויסער בית-מדרש צו קליין זיין אויף ארייננעמען דעם גאנצן געקומענעם עולם. אום שמחת-תורה בעת די הקפות, האט מען געמוזט פארבעטן די מיליץ, זי זאל אפהיטן די ארדנונג, כדי נישט צו דערלאזן דעם שטראם "נייגעריקע" זיך אריינצובאקומען אין הענג-געפאקטן בית-מדרש מיט חסידים און מתפללים. די חסידים זענען געשטאנען, געזונגען און געפאטשט מיט די הענט, און אין מיטן פראוועט דער רבי איינער אליין די הקפות, טאנצנדיק און שפרינגענדיק אן אפשטעל.

אויך פאר דער צייט פון זיין וווינען אין לובלין פלעגט דער רבי, רב משהלע, ארויספארן אין די שטעט צו באזוכן זיינע חסידים.

אין רבינס הויז האט מען זיך שוין געפירט לויטן גייסט פון דער צייט. אלע קינדער האבן אויסער גמרא, פירוש רש"י און תוספות געלערנט אויך שפראכן. ס'פלעגן זיך דארט באגעגענען די ארטיקע און אויסלענדישע זשורנאליסטן. מע גיט איבער, אז איינער פון זיינע זין, רב יוחנן (רב אין הרובעשויוו, וואס ווען די דייטשן זענען אהין אריין, איז ער אנטלאפן צו א טריסקער חסיד א גוטבאזיצער אך דארט אומגעקומען) האט געשריבן שירים אונטער א פסעוודאנים, און רב הלל צייטלין, ז"ל, זאל זיי האבן פארעפנטלעכט. אויך די טעכטער האבן געלערנט וויסן און שפראכן. זיי פלעגן זיך שיין קליידן, נישט ווי ס'איז דער שטייגער פון רביאישע טעכטער.

אויגן-עדות דערציילן, אז די דייטשישע מערדער האבן רב משהלען שרעקלעך געפייניקט און געצווונגען צו וואשן די פאדלאגע פון בית-מדרש דווקא מיט זיין טלית.

דער רבי איז דערמארדעט געווארן צוזאמען מיט זיין פרוי, מלכהלע, דורך די נאציס אין יאר 1943 אין קרעמפיצער וואלד. לויט א צווייטער ווערסיע איז דער רבי רב משה מרדכי טווערסקי אומגעקומען אין מיידאנעק. ער האט זיך אפגעזאגט צו פארלאזן די יידן אין געטא, הגם א הויכער דייטשישער אפיצער איז געקומען פון דער שווייץ אין שליחות פון זיינע צווי זין, וועלכע האבן זיך געפונען אין לאנדאן, כדי אים ארויסצוראטעווען. ער האט געענטפערט, אז ער גייט אויף קידוש-השם צוזאמען מיט דער גאנצער עדה.

פון דעם רבינס גאנצער פארצווייגטער פאמיליע (פיר זין, צוויי טעכטער, איידעמס, שנורן און קינדער) זענען לעבן געבליבן - זיין על סטער זון, רב אברהמעלע מיט זיין פאמיליע און דער יינגסטער, רב ברוך מיט זיין טאכטער ריקעלע מיט איר פאמיליע.

רב משה מרדכיס תורות זענען פארעפנטלעכט געווארן אין דעם ספר "אוהל משה"; צום סוף פון ספר - "ספר היחס מטשרנוביל"; און אין דער צווייטער אויפלאגע - "פרי יהושע" פון זיין איידעם, רב מנחם אייכנשטיין פון די פאראייניקטע שטאטן.

ר. אבישלמה

דעם טריסקער רבינס איידעם רב נחום משהלע

ער איז אויך געווען פון די טווערסקיס - פון די ראכמיסטריווקער. שוין אויסערלעך איז געווען זייער קאנטיק, אז דער איידעם איז אנדערש פון די זין. זיין זיידענע קאפאטע איז געלעגן אויף אים געפאסט, ווי אויסגעגאסן, און נישט דערגאנגען ביז די קאמאשן, כאטש די איז אויך נישט געווען קיין דריפערטלדיקע. די הויזן האבן זיך נישט פארענדיקט, ווי ביי די זין, ביי די קני, נאר דערגרייכט ביז די אפצאסן. דאס געדיכטע גאלדיקע בערדל, כאטש נישט געשוירן חלילה, איז אבער געווען פארקיילעכיקט-ארונטערגעבויגן אונטער דער גאמבע און, ווי מ'האט געשמועסט, פארטשעפעט מיט הארנאדעלעך. וואס שייך ווידער אינערלעך, האט מען גערעדט, אז שוין אפגערעדט וואס ער קלייבט זיך ניט צו ווערן א מאל א רבי, נאר ער איז פשוט א מתנגד און צווישן מקורבים רעדט עס פון אים אפילו ארויס; ער שפילט א גאנץ יאר אין שאכמאט און אום חנוכה אפילו אין "קוויטלעך" ("קוויטלעך" זענען נישט קיין קארטן); און הערט, הערט! צו אים אין שטוב קומט אן א רוסישע בלאט-ציייטונג, וואס ער אליין און זיין חייקעלע, די מלכותדיקע יפה-פיה, לייענען.

איז מיר א מאל באשערט געווען, ער זאל פאר מיר ארויסזאגן זיין היתנגדות צו צדיקים. איך בין דעמלט געווען א יינגל, נאר וואס אנגעהויבן צו לייגן תפילין, נאר שוין געלערנט אין רבינס בית-מדרש. ווי אן אייניקל פון דעם גבאי-ראשון, רב יעקב מאיר, בין איך געווען, אזוי צו זאגן, א "הויפישער" און חוץ דעם האב איך געשעמט

פאר א גרויסן בעל-כשרון, און דערפאר האט עס געקאנט מעגלעך זיין, אז נחום משהלע זאל פאר מיר ארויסזאגן א געפערלעכן מתנגדישן שפאס.

איך בין געזעסן אין א ווינקל פון דעם ריזיקן לײדיקן כמעט בית-מדרש ביי א לאנגן טיש איבער אן אפענער גמרא און בגנבה אים נאכגעקוקט, ווי ער דרייט זיך ארום איבערן בית-מדרש אין טלית-און-תפילין און דאווענט. מיט א מאל האב איך אים דערזען לעבן זיך מיט א ספרל אין האנט. ער האט עס געטאן א לייג אנידער פאר מיר, זיך איבערגעבויגן און געטייטלט דערין מיט א פינגער:

-- נא, לייען איבער וואס דא שטייט, -- האט ער געטאן א זאג און א בליק אויף מיר מיט זיינע שיינע, שטילע און בלויע אויגן, וואס האבן מיר דערמאנט דעם פסוק "עיניך יונים".

איך האב דערזען: דאס ספרל הייסט "מדרש פליאה", אין דער זייט האט עס ווי א פירוש רש"י אויף רש"י-כתב, און איבערגעלייענט מיט גרויס שטיינונג די שורהלעך, אויף וועלכע זיינע פינגער האבן אנגעטייטלט: "צדיקים אינם אוכלין אלא מן הגזל". איך בין געווען געפלעפט דערפון וואס ער האט מיר דערויף אנגעוויזן און האב געשוויגן.

-- איצט, -- האט ער זיך אנגערופן און איבערגעפירט די פינגער אין דער זייט - זע, וואס דער פירוש זאגט.

כ'האב א קוק געטאן און דערזען: "גזל - גם זו לטובה"...

דא האט ער אין מיר ארייגעקוקט, א שמייכל האט זיך צעשטראלט אויפן גאלד פון זיין פנים, זיינע אויגן האבן בלוי א פינקל געטאן, און פון זיין מויל האט געטאן א פאל אראפ:

-- זעסטו, פאר מיר איז עס נישט קיין מדרש-פליאה, נאר א פירוש-פליאה...

און ער איז א שטיל צעלאכטער אוועק מיטן ספרל.

קיין רבי איז טאקע רב נחום משהלע נישט געווארן. מ'האט געשמועסט, אז אפילו קאוולער רב איז ער געווארן קעגן זיין ווילן: אז דער שווער איז נפטר געווארן, און ער האט אנגעווירן די "אייביקע" קעסט, האט ער דאך פון עפעס געמוזט ציען חיונה.

עזריאל גלאזער

מיין זיידע
רב זכריה יוסף

דער גורל האט נישט געוואלט, אדער איך האב נישט געהאט די זכיה, איך זאל קאנען מיין גרויסן זיידן פערזענלעך. אבער איך האב זיך א סך אנגעהערט וועגן זיין גרויסקייט אין תורה און חכמה, פארשיידענע מעשות און לעגענדעס. באזונדערס פלעג איך ווערן באגייסטערט, ווען מיין טאטע, זיין איידעם, דער טריסקער דיין, רב יהושע גלאזער, פלעגט וועגן אים דערציילן, מיט וואס פאר א יראת-הכבוד און התפעלות ער פלעגט וועגן אים רעדן.

ער זאל האבן שוין צו פופצן יאר געווארן רב אין טריסק, און די באלעבאטים האבן מיט אים שטאלצירט, מיט זייער גרויסן און וויכטיקן רב. ווייל רב זכריה איז געווען נישט נאר א גדול בתורה, נאר אויך אין חכמה, און מען האט געהאלטן פון אים ווי פון א גרויסן דאקטאר-מעדיצין. ער האט געהאט א שארפן און פלינקן קאפ צו אורטיילן, וואס ס'איז רעכט, און וואס ס'איז אומרעכט, ווען ס'האט זיך געהאנדלט וועגן א צוזאמענשטויס צווישן מענטשן. און דערפאר פלעגן מענטשן קומען צו אים פרעגן עצות, ווען זיי האבן געהאט זארגן און שוועריקייטן אין זייער לעבן. ער האט ליב געהאט מענטשן, געשעצט זייער ווירדע, און פלעגט זיי העלפן מיט וואס נאר ער איז געווען אין שטאנד.

אט ליגט פאר מיר א צייטונג פון פרייטיק דעם 17טן סעפטעמבער 1915, געדרוקט אין סט'-לואיס, אמעריקע, ווו ער איז, נאך טריסק, געווען רב לאגודת הכולל. די צייטונג באשרייבט רב זכריהס לוויה. ס'האבן זיך אין איר באטייליקט 15 טויזנט יידן, אויך פיל קריסטן. די איינוואוינער ארום דעם בית-הקברות, דורכאויס קריסטן, זענען געשטאנען מיט גלעזער און קריגלעך וואסער און געהאלפן די צענדליקער דאקטוירים אין זייער שווערער ארבעט צו ראטעווען די מענטשן וואס זענען געפאלן אין חלשות צוליב דער ענגשאפט און שטיקעניש.

מיין זיידע איז דער מחבר פון צוויי אנגענומענע ספרים אין דער רבנישער וועלט: "יוסף תקוה" און "זכרון זכריה".

די שטאט סט. לואיס האט פאראייביקט זיין נאמען דורך גרינדן א ישיבה אויף זיין נאמען: "ישיבת ר' זכריה יוסף".

מרדכי אליעזר פערל

די לעצטע דריי טריסקער רבנים

רב זכרי ראזענפעלד איז געווען א זעלטענער ייד און א זעלטענער מענטש. ער האט זיך אויסגעצייכנט נישט נאר אין תורה, נאר אויך מיט זיינע גרויסע קענטענישן אין מעדיצין. און געקומען זענען זיי צון אים אויף אזא מין אופן. ער איז געווען א קרענקלעכער, האט יארן געקרענקט, און די דאקטוירים האט זיך נישט איינגעגעבן אים אויסצוקורירן. האט ער באשלאסן, אליין זיך צו העלפן. ער האט זיך אויסגעלערנט לאטיין און גענומען שטודירן מעדיצינישע ביכער. פארשטענדלעך, אז דאס האט אים געשטערט אפצוגעבן זיך אין גאנצן מיטן לערנען. האט אים טאקע זיין פאטער, דער טריסקער רב גבריאל, ז"ל, וואס פון אים האט ער שפעטער איבערגענומען דאס טריסקער כסא-הרבנות, ניט איין מאל זיך געבייזערט אויף אים, ערשטנס פאר זיין ארייננקוקן אין ספרים חיצוניים און צווייטנס פאר ביטול-תורה. איין מאל האט ער זיך אויף אים אזוי צעשריגן:

-- איך האב שוין אין שטוב איין פאס וואסער, איך דארף נישט קיין פאר פעסער (-פראפעסאר) !

אבער דער זון האט אין דעם פרט נישט אפגעהיט כיבוד-אב און האט זיך ווייטער געטאן זיינס, ביז ער איז געווארן זיכער ביי זיך, אז ער איז שוין א פאלנער דאקטאר. דעמלט האט ער אנגעהויבן צו קורירן נישט נאר זיך אליין, נאר אויך אנדערע קראנקע. אזוי ווי צו שרייבן רעצעפטן האט ער דאך נישט געהאט קיין רעכט, פלעגט ער די רפואות אליין צוזאמענשטעלן, און אין שטעטל האט מען געהאלטן פון אים עולם-ומלואו.

מ'האט דערציילט: ס'זענען געווען פאלן, ווען די קאוולער דאקטוירים האבן נישט געקענט פעסטשטעלן די דיאגנאזע ביי געוויסע קראנקע, אבער דער רב רב זכרי' האט יא פעסטגעשטעלט. אזוי, למשל, האט מען דערציילט וועגן איינער א מיידל אין קאוולע, וועלכע איז קראנק געווארן, און די דאקטוירים האבן זיך נישט געקאנט דעדטראכטן, וואס פאר א מין קראנקהייט דאס איז. מ'האט דאס מיידל געבראכט צו רב זכרי'ן. ער האט זי באטראכט און פלוצעם א פרעג געטאן, צי זי האט נישט געשייערט און געוואשן אלטע כלים. אז דאס מיידל, האט עס באשטעטיקט, האט ער געזאגט: -- זי ליידט אויף פארגיפטונג פון דעם זשאווער. די קאוולער דאקטוירים האבן אנגענומען זיין דיאגנאז, האבן די קראנקע געהיילט אויף דער דאזיקער קראנהייט, און זי איז לסוף געזונט געווארן.

שפעטער איז ער אוועק קיין אמעריקא, ווו ער איז אויפגענומען געווארן פאר א רב אין סאנט-לאאוס. דארט האט ער אויסגעגעבן צוויי ספרים: וועגן מאשין-מצות און וועגן מקווה.

נאך אים איז געווארן רב אין טריסק זיין איידעם רב יהושע גלאזער, זצ"ל. ער איז געוועזן א גדול בתורה און א גרויסער צדיק, וואס האט יומם-ולילה געלערנט און געטאן תפילה. ער פלעגט זיך אפט דורכשרייבן בנוסח שאלות-ותשובות. מיט די גרעסטע גאונים אין יענער צייט, ווי מיט רב מאיר שמחה, דעם "אור-שמח", פון דווינסק און מיט הרב הגאון רב שלום מרדכי דעם בערזשאנער רב. זיי האבן פון אים שטארק געהאלטן. אויף די גרעסטע דין-תורות פלעגט מען אים פארבעטן אלס שליש; און צו זיין א בורר פלעגט ער זיך אפזאגן, ווייל א בורר דארף ביישטיין דעם נסיון, ניט צו שטעלן זיך, חלילה, אויף איין צד, ווען ער איז אפילו אומגערעכט.

דער לעצטער רב אין טריסק איז געוועזן זיין איידעם רב משה. ער איז געוועזן פון די בעסטע בחורים פון דער קרינקער ישיבה, א תלמיד פון דעם גרויסן גאון רב זלמן סנדר שפירא. ער איז געוועזן א גרויסער בקי און למדן, א גרויסער צדיק.

ער מיט זיין פרוי, די צדיקת ליבע מיט זייערע זעקס קינדער זענען אומגעקומען דורך די נאציס ימח-שמם. הי"ד. איין זון זייערער, שמואליק, איז געבליבן לעבן, ווייל ער איז פאר דער מלחמה אוועקגעפארן קיין ארץ-ישראל. אבער ער האט אזוי טראגיש איבערגעלעבט די ידיעות וועגן דעם אומקום פון זיינע עלטערן, אז ער איז, רחמנא לצלן, אראפ פון זינען. ער איז געשטארבן פון א הונגער-טויט. אויך א קרבן פון די נאצישע חיות.

בײלע/ טריסקער שוחטים

פרויים שוחט

איך ווייס נישט ווי אין אנדערע שטעטלעך אין וואלין, אין טריסק, האט מען די כלי-קודש טיטולירט מיט "רב" נאר איך די אויגן. הינטער די אויגן האט מען זיי גערופן בלויז ביי די נעמען. אפילו דעם רב, וואס צוליבן טריסקער רבין, רב יעקב לייבעניו, איז ער געווען בלויז דין, האט מען הינטער די אויגן גערופן: שיע דין. און אזוי די שוחטים און דעם גבאי: פרים שוחט, הערשעלע שוחט און פנחס גבאי. און אזוי אויך אלע חשובע יידן אין שטעטל. דער שמש, משה שמש, האט זיך אפילו אין די אויגן נישט פארדינט אויף קיין "רב".

פרים שוחט איז געווען א געראטענער אומן אין זיין הייליקן פאך, א שיינער בעל-תפילה און א מנגן, און פארשטענדלעך, א פרומער ייד. סע שיקט זיך דען אנדערש? א פרומער -- אבער נישט קיין פארפרומטער, נישט קיין אויגן-פארגלאצער און נישט קיין גאטס סטראפטשע. גאט קאן זיין שטעטל אליין באשטיין. ער האט געלעבט בשלום אפילו מיט יענע בחורים אין שטעטל, וואס מ'האט אויף זיי געמורמלט, אז זיי האבן שוין א ביסל אראפגענייגט פונעם דרך-הישר און גייען אפילו הינטערן שטעטל שפאצירן מיט מיידלעך. אין דעם פייערדיקן מחלוקת צוליב דער "ביבליאטעקע", וואס אט די בחורים האבן געגרינדעט, האט ער זיך נישט אריינגעמישט. ער זעט נישט און הערט נישט. און אז עמעץ טוט אים דאך א טארקע וועגן דעם, קומט ער אפ מיט א גלייכגילטיקן, אדער פארעדט זיך וועגן עפעס אנדערש. מע מורמלט: ער איז א בארעכנטער און פראקטישער מענטש -- טאמער וועט גאר ארויסקומען א שידוך צווישן אזא בחור מיט זיינס א מיידל.

כאטש די פרנסה פון דער שחיטה איז געווען נישט גאר קיין געהויבענע, בפרט איז זי קארגלעך געווען פאר אזא גרויס געזינד ווי זיינס אן עין-הרע, פלעגט פון דעסט-וועגן פרים שוחט נישט אריינפאלן, חלילה, אין עצבות. ער האט אפילו פארמאגט א חוש פאר הומאר און ליב געהאט זיך צו ווערטלען. ער פלעגט זיך אפילו וויצלען מיט די מיוחסדיקע בית-מדרש-בחורים פון רבינס בית-מדרש, וואס האבן אויסגעקוקט אויף רייכע נדנס, הלמאי זיי ווילן נישט ווערן זיינע איידעמס:

--געדענקט, בחורים! -- האט ער זיך איין מאל געררייצט מיט זי און געווארנט מיט א סטראשענדיקן פינגער, בעת דאס פנים איז צעשיינט-צעשמייכלט. -- מיינע טעכטער וואקסן, אן עין-הרע, יפה-פיות, און ס'וועט נאך קומען א צייט, נאך פאר משיחס צייטן, אז איר, פארזעסענע בחורים מיט גראווע בערד, וועט קומען הינטער די פענצטער פון פרים שוחט און אנקלאפן מיט געבעט: "רב פרים, דערבארעמט זיך, אפשר איז נאך פארבליבן ביי אַיך שיריים פון א בתולה אויף א רפואה אויך פון מיינעטוועגן... זאל זיין אפילו א "וישקראב"... און פרים שוחט וועט ארויסשרייען פון שטוב: "אפילו נישט קיין משהו פסחדיקס...".

פארפרומטע יידן פלעגן קוקן קרום אויף אזעלכע רייד זיינע, רייד, "וואס פאסטן זיך אין א מושב-לצים". מע פלעגט וועגן אים שמועסן -- און ס'איז טאקע אמת, געווען - אז ווען זיינס א מיידל פארט א מאל צו געסט צו איר ברודער אין לויצק, צעקושט ער זיך מיט איר צום געזעגענען. האבן דערויף די פארפרומטע יידן פארדרייט מיט די נעז: - טאקע אן אייגענע טאכטער, אבער - פארט א נקבה... און ער איז דאך א שוחט-ובודק ביי יידן, וואס דארף מקפיד זיין אפילו אויף מראית-עין... סע וואלט זיך געפאסט זי פארט אוועק מעבר-לים, אדער לפחות קיין ארץ-ישראל... א ייד זאל זיך נישט שעמען!...

דערפאר אבער האט די שטוב זיינע געשמט אין שטעטל מיטן שטענדיקן שלום-בית, וואס ס'האט געהערשט אין איר. די שוחטקע -- א שטילע טויב; די ייִנגלעך מיט די מידלעך - איינער פארן אנדערן, ווי שוועסטער און ברידער דארפן עס טאקע זיין; און פארן טאטן - דער גרעסטער דרך-ארץ. בפרט אז ער איז בכלל נישט קיין שטרענגער טאטע. ער דערזעט אפילו נישט ווען זיינס א מיידל בלייבט שטיין שמועסן מיט א פרעמד ייִנגל... ער האט דאך אזא נידעריקע ראיה, אזש די אויגן שטארצן ביי אים ארויס... זענען טאקע די יונגע קצבים א מאל אנגעדרודלט אויף אים, הלמאי די מינדסטע סרכא אויף א לונג דערזעט ער שוין דווקא יא...

פרים שוחט האט זיך געגרייסט מיט זיינע קינדער, ווי א דעמב מיט זיינעברייט פאנאנדערגעשפרייטע צווייגן. ער האט געהאט פאר וואס. די ייִנגלעך זענען געווען סטאטעטשנע, האבן געהאט חשק צום לערנען און פרומע מיט א מאס. די מיידלעך - געראטענע און יפה-פיות. איז מיט די ייִנגלעך איז ער שוין געווען אפגעזארגט, פאר זייערע נדנס האבן געזארגט אנדערע טאטעס. אבער אויך די מיידלעך האט ער, ברוך-השם, אויסגעגעבן איינע נאך דער אנדערער, ווי ער האט זיך אויסגעדריקט: "לייטישע און שיינע סחורה פארבלייבט קיין מאל נישט קיין בבל. איך האב זיי, געלויבט דער אייבערשטער, פארצוקערט, זאלן זיי א זיס לעבן האבן".

פרים שוחטס צווייגן זענען ווייט אריבער די גרענעצן פון טריסק און א טייל פון זיי אויך די בלוטיקע גרענעץ פון דער יידישער קאטאסטראפע. א סך פון זיי האט טאקע די נאצישע האק אפגעהאקט, אבער א צאל פון זיי האט זיך שוין דעמלט געפונען אין ארץ-ישראל. דא האבן זיי זיך געשפרייט און פאנאנדערגעוואקסן - א וועלדל, וואס פארגעסט נישט, אז סע שטאמט אפ פון דעם דעמב - רב פרים שוחט. און קומט פאר ביי איינעם פון דער משפחה עפעס א שמחה, פארט זיך די משפחה צוזאמען פונעם גאנצן לאנד צו פרייען זיך צוזאמען.

און דער גייסט פון רב פרים שוחט, ז"ל, שוועבט איבער זיי.

הערשעלע שוחט

הערשעלע שוחט איז פון א רבל אין שטעטל סעקוליע פארגילגולט געווארן אין א שוחט אין טריסק. קאן זיין, ער האט דארט, אין סעקוליע, געהאט קנאפ פרנסה: קאן זיין ער האט דארט נישט נושא-חן געווען אין די אויגן פון געוויסע שטאטישע קאכלעפל, און

אפשר גאר זענען ביידע צדדים ניט געווען צופרידן איינער פונעם אנדערן. דערפאר, ווען זיין שווער, הערשעלע, דער אלטער שוחט אין טריסק, איז געשטארבן און איבערגעלאזט פאר אים די איינציקע ירושה – די חזקה אויף שחיטה, האט ער זיך אומגעקערט קיין טריסק צו ווערן א "נחות-דרגא" – א שוחט. ער האט זיך פאררופן אויפן בפירושן מאמר חז"ל אין פרקי אבות: "ושנא את הרבנות" – האב פיינט דאס רבנות. און די רביצן האט אויך געטענהט: פון דער שחיטה אין טריסק וועט זיין מער פרנסה ווי פון רבנות אין סעקוליע.

-- אז מיין מאמען, עליה השלום, איז אנגעשטאנען צו זיין א שוחטקע, מעג עס מיך אויך אנשטיין; און פון דעם כבוד, משטיינס געזאגט, וואס מע טיילט דא צו מיין רב, איז שוין בעסער דער "כבד" – דער לונג-און-לעבער, וואס מיינע הונגעריקע קינדער וועלן האבן אין טריסק. וועל איך כאטש זיין ביי זיך אין דער היים. אז סע וועט מיר, חלילה, זיין א מאל אנגעזאלעט אויפן הארצן, על איך כאטש קאנען אוועקשפאצירן אויפן בית-עלמין און זיך אראפוויינען די צרות פונעם הארצן פאר טאטע-מאמע, עליהם-השלום, זיי זאלן דערלאנגען א זכות אין הימל...

פון זיין אמאליקן רבנות איז הערשעלען געבליבן בלויז זיין לומדות. מ'האט אים געהאלטן פאר א למדן – א גרויסער למדן, כאטש לפנים זעט ער נישט אוים צו זיין א פארשוין: נישט קיין וווקסיקער אין דער הייך און נישט קיין צעוואקסענער אין דער ברייט, – א יידעלע. ס'איז אים אויך געבליבן לזכר א דרויסנדיקער חפץ – דאס שפיצן-שטריימל, אויף צו טראגן עס שבת און יום-טוב. אזא האט אפילו דער דין נישט געטראגן. נאר – דער רבי, רב יעקב לייבעניו, און זיינע "קינדער". אט דאס שפיצן-שטריימל, דערמאנט תמיד, צי לשבח, צי לגנאי: הערשעלע שוחט איז א מאל געווען א רב! דאס שפיצן-שטריימל שפארט אים איין קויפן א שבתדיק היטל...

פאר וועמען שחיטות איז א קלענערער עול פון רבנות, פאר הערשעלע שוחט איז עס געווען קאפויער. אוודאי איז אויך א רב נישט לייכט אויף דער נשמה, ווען ער מוז א מאל אן ארעמער אלמנה, וואס קומט מיט א שאלה אויף אן עוף, געקויפט אויף אפצוקאכן פאר איר קראנק יתומל א יאיכעלע, – א ווארטשע טאן דעם פסק: "טרייף!", א שרעקלעך ווארט, וואס סע ווארטשעט פון אים ארויס דער "יורה-דעה". פארפאלן! ער וועט דאך נישט הייסן געבן דעם קינד סם!... אבער שחיטה – ווי-ווי-ווייי! דא מוזסטו נאך צולייגן די האנט. בטבע א רך-לב, האט הערשעלע שוחט קיין הארץ נישט איבערצוחלפן דאס העלדזל פון א לעבעדיק, זיך צאפלענדיק, באשעפעניש. ער האט טאקע געמאכט דערויף א ברכה, און ער ווייסט אויף זיכער, אז דערמיט טוט ער דעם באשעפעניש די גרעסטע טובה – ער איז עס מעלה אויף א העכערער מדרגה... אבער...

איבערהויפט איז עס אים שווער אנגעקומען, טאקע מיט די גרינע ווערעם, די ערשטע צייט ס'איז אפילו געווען א ספק, ביים דין און ביי אים אליין, צי וועט ער קאנען בלייבן ביי דעם שחיטות. ס'פלעגט ביי אים טרעפן, אז א קאטשקע, אדער א גאנדז זאל זיך מיטן נישט-דערשניטענעם האלדז לאזן אוועקגיין, ווי מיט שיכורע טריטעלעך, אויף א שפאציר איבערן שטאל... ס'איז אים אבער בייגעשטאנען דער זכות פון זיין

שווער, עליו השלום, פון וועלכן דער רבי, רב יעקב לייבעניו, האט שטארק געהאלטן, און טאקע זיין אייגענער זכות: ווי די מעשה זאל נישט זיין, איז ער דאך פארט א געוועזענער רב. דער אייבערשטער האט אים געשטראפט מיט א ווייך הארץ, און ער דארף ביי אים פועלן ער זאל עס אים הארט מאכן... ביז לסוף האט ער צוליב דער פרנסה, און די הארבע רייד פון זיין פלוניתטע די שוחטקע, גובר געווען זיין הארץ-חולשה. פון עופות איז ער איבערגעגאנגען צו קוילענען "שטיקלעך", און ער האט זיך שוין נישט געהאט צו שעמען פאר זיין שותף פרים שוחט. נאר וואס ביי א מענטשן אין הארצן טוט זיך - דאס ווייסט איין גאט, א מאל - אפילו נישט דער בעל-דבר אליין.

-- נו, איר זענט ביי אונדז, רב הערשעלע, א לייט געווארן ! - פלעגן אים א מאל די קצבים א לויב טאן, נישט אין גאנצן מיט ערלעכער כוונה, בעת ער האט אנגעבלאזן און בודק געווען די לונגען.
-- איר וואלט אונדז דארפן באצאלן רבי-געלט, נישט מיר אייך שחיטה-געלט.

ס'פלעגט זיך מאכן, אז הערשעלע שוחט זאל, קומענדיק אהיים פון דער בוינע, נעמען זיפצן אן ווערטער גלאט אין דער וועלט אריין.

-- איז וואס איז דאס זיפצעניש? -- פלעגט די פלוניתטע א פרעג טאן, נאך א ביסל, און כ'על דיר געבן דעם ווארעמעס.

-- נישט דאס, נישט דאס... -- האט ער גערעדט צו זיך אליין, --- ווו נעמט מען א הארץ דערצו?...

-- א הארץ? מיט א הארץ ווערט מען געבוירן. דער אייבערשטער האט עס דעם מענטשן געשענקט... ווען איך, א יידענע, וואלט מעגן קוילענען אויף מיין טאטנס חזקה, עליו-השלום, וואלט איך מיר פארשפארט די צרות, און דו וואלסט מיר נישט פארזיפצט מיין לייב-און-לעבן...
אס לערנט אונדזער בכור שחיטה, און ער זאל זיך עס פארקלאגן א מאל! ווייל ער איז מיין טאטנס, עליו-השלום, אן אייניקל; אין מיר געראטן.

-- איך זאג דען עפעס? -- פארקרעקעט ער זיך. -- איך מיין, דער ווארעמעס איז שוין דען פארטיק? ... ס'חלש'ט מיר דאס הארץ.

אזוי - אין דער היים. אנדערש אבער - צווישן מענטשן, אין בית-מדרש צי אין קלויז. דא וויל ער דווקא אין גרויסער היציקייט זיין שטעטל באשטיין. ער איז אויך פון די "פאליטיקער" אין שטעטל, און ברעכט אויס א מלחמה צווישן די מלכים, ווערט ער אן איש-מלחמה. זיין קעגנער איז ליבער מלמד. דער ביח-מדרש ווערט א פראנט, און זיי ביידע פירן דא די מלחמה. אזוי איז עס געווען בעת דער רוסיש-יאפאנישער מלחמה, און אזוי בעת דער ערשטער וועלט-מלחמה. הערשעלע שוחט איז געווען א פארברענטער קאצאפ, און ליבער מלמד - שטאל און אייזן פאר "יאפאנטשיק". די מלחמה פלעגט אנגיין מיט רייד, מיט שפארעניש, מיט מבטל זיין איינער דעם אנדערן כעפרא-דארעא.

בעת דער ערשטער וועלט-מלחמה פלעגט שוין ליבער מלמד אים פשוט אויסלאכן אויף א קול, הערשעלען, מיט זיין מאס רייד, ווי זיין שטייגער איז געווען, דורכגעזאפטע מיטן געפיל פון דעם נצחון, וואס ער האט אפגעהאלטן בעת דער רוסיש-יאפאנישער מלחמה, און מיט הנאהדיקן סארקאזם.

-- הערשעלע, פאלג מיך, און גיב זיך אונטער באצייטנס מיט גוטן. דיין קאצאפ וועט האבן די מפלהביים דייטש מיטן פראנץ יוסף, ווי דעמלט ביים יאפאנטשיק. האסט שוין פארגעסן? אז דער "חזיר" האט גאר קיין קאפ נישט צו תכסיסי-מלחמה. ער האט עס אליין נעבעך געוווסט. ווי האט זיך עס בארימט דער מיניסטער, ווי האט ער דארט געהייסן: "מיט די היטלען וועלן מיר זיי פארוווארפן!" שמע-מינה: קיין קעפ זענען נישטא. חזיר איז טריפה! ווי קאן זיך עס גאר א ייד, און א שוחט דערצו, זיך שטעלן אויפן חזירס זייט און אים כשרן!?... אז דער גאנצער שכל זיינער, דעם קאצאפס, שטעקט נאר אין מאכן פאגראמען אויף יידן! זעסטו, הערשעלע, קעגן יידן איז ער, דער חזיר – א לעמפערט, איין בריה אין דער וועלט! אבער וואס ער געווינט מיט זיין שחיטה ביי יידן, באצאלט ער דערפאר כפל-כפליים ביי די גויים. אמת, עשו נעמט זיך נישט אזוי שטארק צום הארצן זיינע צענער טויזנטער דערהרגעטע אויף דער מלחמה. ווי האט עס געזאגט דער "ירום הודו": "טשעלאוויעק ראדיטסיא..." -- מענטשן ווערן געבוירן, ס'א קנאפע אבידה. ס'וועלן אים קיין מאל נישט אויספעלן קיין גויים אויף אנצולייגן מיט די קעפ, וואס זיי האבן נישט, אויף די מלחמה-פלעצער.

הערשעלע שוחט הערט אים אויס, און אויף זיין פנים, און דער עיקר אין די אויגן, זעט מען ווי סע קאכט אין אים, ניין, ער וועט זיך נישט אונטערגעבן! און טוט א פאל אריין ליבער מלמד אין די רייד:

-- ליבער, דיין יאפאנטשיק איז געשען א נס. אבער נישט יעדן פורים געשעט א נס. דאס מאל וועט שוין דווקא דיין ווילהעלעם מיט דיין פראנצן האבן די אמתע מפלה! דער דייטשישער המן וועט גיין אויף דער תליה! ווארן די דייטשן האבן דאך נישט אויסגעקוילעט גאנצע יידישע שטעט... סע פירט זיך טאקע א חשבון דארטן אויבן, נאר דו האסט נאך אין די ביכער פונעם בית-דין-של-מעלה נישט אריינגעקוקט, און קיינער האט דיך נאך דערווייל פארן בוכהאלטער נישט געקריינט...

ר' הרשלה

ישראל אשור

היו

טריסק, למרות שיצא שמעה כעיירה חסידית, מרובים בה ה"מתנגדים", ביניהם למדנים מופלגים בש"ס ופוסקים, וכינויים בפי הבריות "אנשי גמרא". ר' הרשלה היה הארי שבחבורה זו ובקיאותו וחריפותו הדהימו ממש את הלומדים בעיירה. למזלם, לא אמר הרשלי די בלמודו הוא בלבד כדרך לומדים אחרים, אלא חתר ללמד, וכך להרבות תורה בישראל. בכל יום שבת אחר הצהרים, במקום להתענג על שינה, היה אוסף לבית הכנסת הגדול כל מאן דבעי ומרביץ **תורה** ברבים.

בימים ההם יצאה גזירת חינוך חובה מטעם ממשלת פולין וכל לומדי החדר נאלצו ללמוד בבתי ספר ובמרוצת הזמן פסק לימוד התלמוד ע"י הצעירים בעיירה.

זכורני, באחד הימים בין מנחה למעריב נקשרה שיחה בבית הכנסת בנושא זה בין אבי לר' הרשלה זכרונם לברכה שעוררה ויכוח מר בין המתפללים על עתיד הנערים. לבסוף אמר לו אבי: "נותרו מספר בחורים היודעים עוד ללמוד דף גמרא, ואם הם לא ימשיכו ללמוד ישכחו אף הם את תלמודם וייפסק לימוד התלמוד בעיירה חס ושלום". ר' הרשלה התעורר "כארי" לשמע דברים אלו והציע את עצמו ללמד כל יום מספר שעות תלמוד לאותם הבחורים שדובר עליהם. עוד למחרת היום **אחה"צ** כאשר גמרנו את הלמודים בבית הספר שהיה בקרבת דירתו של הרשלה, הוא המתין לנו, הכניס את הקבוצה המיועדת לחדרו ולימד אותנו גמרא. וכך שלוש-ארבע שעות בכל יום, במשך למעלה משנה.

יום אחד קלטה אזנו של ר' הרשלה מרחוק, בעת הפסקה קצרה, שיחת תלמידיו על הנערות הלומדות אתם בביה"ס, מי מהן יודעת יותר ומי פחות. למחרת בבואי הביתה קבלתי "מנה" הגונה מאבי, כאשר נודע לו בעת התפילה בבית הכנסת על יחסינו אל לימוד הגמרא.

אחרי חג הפסח שוב לא חודשו הלמודים ובאי השטיבל היו מסיחים ביניהם כי ר' הרשלה, שאדוק גדול במצוות היה, לא יכל היה לשאת כאשר בשעת לימוד הגמרא מדברים על נערות ושאר דברי חולין ואפילו יצאה נפשו להרביץ תורה ברבים, נאלץ לוותר הפעם.

נספה בשואה באופן טרגי.

בנימין הבעל-קורא

פנחס פטרבוים

בנימין בן ר' יודל פטרבוים ז"ל, בעודו נער קטן ראו בו כי חננו אלהים בקול ערב ובזכרון טוב. הבריות בעיירה היו מסיחים ואומרים עליו שכשרונו מתבזבז: משום מה הקדיש הנער בנימין את מרצו ללמוד בעל פה את ניגוני טעמי המקרא של חמישה חומשי תורה, מגילת אסתר וכיו"ב, למען היות "בעל קורא" בבית הכנסת הגדול בעיירה, מקום שם הופיעו בשירה ובזמרה בחגים ובשבתות החזן המהולל ר' זוסיא ומקהלתו וחזנים מחוננים אחרים.

כאשר הגיע הנער בנימין לגיל בר מצווה, שאז לפי דיני ישראל ראוי כבר נער יהודי לקרוא בתורה בציבור, נתכבד בשבת בעליה לתורה ובקריאה בה בבית הכנסת הגדול, והפתיע את קהל השומעים בקריאתו הערבה והמופלאה, אשר כמוה לא שמעו זה זמן רב.

בימים ההם, בעיירות היהודיות במזרח אירופה, היו "בעלי חזקה" על התפקידים השונים בבתי הכנסת ובמוסדות צבוריים, וגם תפקיד הקריאה בתורה בביהכ"נ הגדול היה "תפוס" ולבנימין לא היתה אפשרות להנות את באי בית הכנסת בקריאתו הערבה, אלא לעתים נדירות, כאשר בעל ה"חזקה" נעדר מסיבה כל שהיא.

לימים פרצה דליקה ובית המדרש הגדול עלה באש. אביו של הנער, ר' יודל בן בנימין ז"ל, לא נח ולא שקט ובמאמצים על-אנושיים השיג אצל בעל אחוזה בסביבה חמרים ובית הכנסת נבנה מחדש. כאשר פרנסי העיר בקשו לגמול לאביו של הנער בנימין, ר' יודל ב"ר בנימין, על מעשהו, ביקש הלה רק דבר אחד: להבטיח לבנו בנימין "חזקה" על קריאת התורה בבית-הכנסת, כאשר יתפנה המקום. בעל החזקה בשמעו על כך ויתר מיד לטובת הנער. בנימין הנעים במשך שנים אחדות לשומעיו את הקריאה וביחוד בנגוניו החגיגיים בימים הנוראים ושמו יצא לתהילה בכל הסביבה.

אולם לא ארכו הימים ורוגזו של צבא הצאר קפץ עליו ואולץ להתייצב לצבא. לפי עצת ידידים הוברח לאמריקה ואף שם המשיך להנעים את שומעיו וכשפרצה מלחמת העולם הראשונה נתבקש ע"י אביו לחזור מאמריקה "ארץ הזהב" כדי לקיים את החזקה של "בעל קורא". הוא כיהן בתפקידו עד פרוץ מלחמת העולם השניה, בה נספה עם בני משפחתו עם כל יתר בני הקהילה.

לייבל יעקב מאירס/ **מיינע מלמדים**

אין חדר ביי רב יעקל מלמד

קינדערווייז נאך האב איך אים איין מאל געזען, יעקל מלמד, אין א נישט געוויינלעכן צושטאנד. דאס איז געווען אין איינעם א זומערדיקן שבת נאך דער סעודה. מיט א מאל זײַנען אלע אין שטוב אויפגערודערט געווארן. עמעץ האט אריינגעבראכט די ידיעה:

-- יעקל מלמדס טאכטער איז איינגעפאלן. מ'האט מיט א דעפעש אראפגעבראכט פון קאוולע דעם דאקטאר פיינשטיין... גאט ווייסט, צי ער וועט זיין דער גוטער שליח...

יעקל מלמד האט געוווינט נישט ווייט פון אונדז. האב איך זיך אהין אוועקגעגנבעט. מענטשן-געזעמלעך ארום זיין שטוב. דורך דער אויפגעפראלטער טיר הערט זיך א פארשטיקט געוויין. פון דער קעגנאיבערדיקער טיר פון דער שכנותדיקער שטוב איילט ארויס א שבתדיקער ייד מיט א גרויער בארד, דאס פנים - שטרענג, די וויעס - רויט, ווי אויפגעפלאמט פון א הייליקן פייער. און אט דער שבתדיקער, הייליקער ייד האלט אין דער אויסגעשטרעקטער האנט - א וואכעדיקן אנגעצונדענעם לאמפ! עמעץ דערלעבן טוט אזש א זיפץ:

-- רב יעקל מלמד מוז נעבעך מחלל-שבת זיין...

און א צווייטער העלפט אים מיט זיפצן:

-- ס'איז אוודאי סכנת-נפשות...

שפעטער א ביסל האט מיר עמעצער אין דער היים - מסתם די באבע פינע - אויפגעקלערט:

-- סכנת-נפשות איז דוחה שבת. אין אזא פאל, רחמנא-ליצלן, איז אפילו א מצוות מחלל שבת צו זיין... וועט זיך רב יעקל מלמד אפהאלטן פון טאן א מצווה?... אין זכות פון דער מצווה זאל אים טאקע דער אייבערשטער העלפן, זיין טאכטער זאל ארויס פון סכנה.

נאר שוין אויפן צווייטן טאג האב איך געהערט, אז זי איז געשטארבן. ס'זענען געבליבן נאך איר צוויי יתומים, ייִנגלעך... וויי-וויי ! און דא דארף מען נאך ווארטן מיט דער לוויה, ביז דער מאן וועט קומען פון וועג...

אין עטלעכע יאר ארום, נאך דעם ווי איך האב שוין געהאט דורכגעמאכט די חדרים פון די דרדקי-מלמדים: שמערל און מאיר לייב; דעם חומש-מיט-רשי-מלמד, אליה, און דעם גמרא-מלמד, שיע דער סעקוליער, -- בין איך, נאך גאר א יונגינקער, אנגעקומען צו יעקל מלמד אין חדר.

דער רבי האט מיר "פארגעבן א לייענעס",אויסצופרווון מיינע קענטעענישן - א משנה אין מסכתא "כתובות". סע רעדט זיך אין איר וועגן אן אישה, וואס קומט צום בית-דין און זאגט: איך בין געפאנגען געווארן און בין ריין, - איז זי באגלייבט, ווייל: "הפה שאסר - הפה שהתיר"... איך האב נישט באנומען קלאר אין וואס דא

גייט. וואס דאס הייסט "געפאנגען געווארן" איז מיר באקאנט געווען פון דער סדרה "כי תצא"; "וראית בשביה" - און דו וועסט זעען אין געפענגעניש אן אישה א יפת-תואר, אבער וועגן וואס פאר אן איסור מיט א היתר גייט דא? און דער עיקר - דאס ווארט "הפה" האט זיך ביי מיר פארביטן מיטן ווארט "אפה" - באקן, און דאס האט מיך שוין אין גאנצן צעטומלט: וועגן וואס פאר א בעקער, אדער געבעקס רעדט זיך עס דא?... טייטש ארייַן אהער, טייטש ארייַן אהין - סע גייט נישט!... באין-ברירה און זיך שטארק שעמענדיק, האב איך איבערגעפרעגט דעם רבין: "וואס הייסט עס דא: ׳אפה׳ - ?

אומדערוואַרט האט דעם רבינס פנים אויפגעלויכטן מיט א צופרידענעם שמייכל:

-- די טייטש איז: הפה - דאס מויל... דאס מויל, וואס האט דאך געהאט א ברירה נישט צו דערציילן, אז זי איז געפאנגען געווארן, און האט זי געאסרט, דאס זעלבע מויל, אז סע זאָגט: איך בין ריין, איז זי מתיר... זעסטו, לייבעלע, דאס זעלבע ווארט האט אויך פארדרייט דיין ברודער אברהם, ווען איך האב אים פארגעבן דאס ערשטע לייענעס... הייסט עס, אז אויך דו האסט א גוט קעפל... נו, גוט, לערן ווייטער.

און שוין פון דעם מאמענט אן האב איך געוווּנען דעם רבינס צוטרוי צו מיינע קענטעניש. ס׳איז מיר שוין נישט נייטיק געווען צו פארטיפן זיך אינעם לערנען. דער רבי פלעגט מיך סיי ווי ארויסשטעלן ווי א מוסטער פאר די אנדערע תלמידים. אבער איך דערמאן זיך נישט, איך זאָל האבן נאך א מאל געזען דעם רבינס א שמייכל צו מיר, אדער גלאט א שימער פון פרייד אויף זיין פנים. ס׳איז תמיד ערנסט געווען, פארזארגט און ווי צעווייטיקט צוליב זיינע קראנקע וויעס, ארומגעזוימטע מיט אנגעצונדן-רויטע רענדלעך. ער האט אוודאי נישט געקאנט פארגעסן זיין יונג-פארשטארבענע טאכטער, אין וועלכער אירע יתומים האבן כסדר דערמאנט. דער עלטערער, יאסל, האט שוין דעמלט געלערנט אין הויפישן בית-מדרש און זיך גערעכנט פון די בחורים-למדנים. יאסל יעקלס האט מען אים גערופן, לויטן זיידן, נישט לויטן טאטן. און דער יינגערער, פיניע חיים יעקלס, לויטן טאטן און זיידן, האט געלערנט טאקע ביים אייגענעם זיידן אין חדר, זייער פאטער, חיים יעקלס, איז געווען א גבאי ביי איטשע מאירלען, דעם מגידס אן אייניקל פון א טאכטער. כמעט דאס גאנצע יאר, חוץ די ימים-טובים, פלעגט ער זיין מיטן רבין אין וועג. איטשע מאירל איז געווען פון די ארעמע "אייניקלעך", און זיין גבאי האט גאר ווייניק פארדינט. ער פלעגט אהיימשיקן ווייניק געלט פאר די קינדער, און דאס דחקות ביים רבין אין שטוב איז געווען גענוג גרויס.

עגן רב איטשע מאירלען מיט זיין גבאי, חיים יעקלס, פלעגן די שטאטישע מתנגדים-לצים ליב האבן זיך צו וויצלען. האב איך איין מאל, ביי טאג, ווען איך בין געקומען אין רבינס בית-מדרש רופן מיין ברודער אהיים, געהערט פראווען וועגן זיי. מאירל דעם חזנס איז געווען גבאי-שני ביי א "קינד", ביי רב נחומטשען , און דער גרעסטער לץ אין שטעטל. די

בית-מדרש-יינגלעך זענען געזעסן הינטער די טישן ביי די אפענע גמרות, פארקוקט מיט לעכצנדיקע אויגן אין זייער ערנסט-פארגליווערט פנים, ווי ער האט גארנישט די מינדסטע כוונה צו פראווען לצנות.

-- רב איטשע מאיר, -- זאגט ער, -- חיים יעקלס רבי, האט צו זאגן "תורה", ווי ער מיט זיין גבאי ווייסן עס, נאר אויף דער סדרה "קורח". וואס זשע טוט ער ביים פראוון שבת דעם טיש, ווען סע גייט אן אנדער סדרה?... נו, קיינער פון אייך וועט נישט טרעפן. אומזיסט קנייטשט איך די הויכע שטערנס... ווען ער דארף אנהייבן זאגן די "תורה", נעמט ער די זילבערנע טאבאקערקע, וואס ליגט פאר אים, א ירושה פונעם זיידן דעם מגיד, זכרון צדיק לברכה, און קלאפט אין איר אן פארן עפענען צו נעמען א שמעק טאביקע. דא טוט די טאבאקערקע א פאל ארויס פון זיינע שלאבעריקע פינגער אונטערן טיש. דער גבאי, חיים יעקלס, וואס שטייט דערביי, טוט זיך, פארשטייט זיך, א יילי‎ק א בייג ארונטער אונטערן טיש, וי אויפצוהייבן. דעמלט טוט רב איטשע מאירל גוטמוטיק א קלאפ אים אין פלייצע:

-- אז איינגעזונקען זאלסטו נישט ווערן, חיים, ווי קורח...

גלייך דערויף טוט זיך דער גבאי צוריק א הייב אויף פון אונטערן טיש. דאס פנים - רויט, ווי צוניק, אבער פריידיק-געשמייכלט, די האנט מיט דער אפענער טאבאקערקע - אויסגעשטרעקט צום רבין:

-- א מופת! פונעם קלאפ האט זיך די טאבאקערקע געעפנט, אבער דער טאביק האט זיך נישט אויסגעשיט! א מופת-שבמופת!

דעם רבינס פנים צערינט אין א שמייכל, און דער שמייכל צעשמעלצט זיך איבער די פנימער פון אלע חסידים. דעמלט טוט דער רבי א שטעק אריין צוויי איידעלע פינגער אין דער טאבאקערקע, נעמט-אן א שמעק טאביק און דערלאנגט צו דער נאז. א שנופ מיט אייך נאזלעכל, א שנופ מיטן צווייטן און הייבט אן מיט זיין שטענדיקן "תורה" ניגון. וואס האט א טעם פון "כצפיחית-בדבש":

-- רבותי, השתא באתי להכי... אז מיר האבן שוין דערמאנט קורחן... נימא ביה מלתא... 'עלן מיר זאגן "תורה" אויף דער סדרה קורח...

די חברה ביים טיש צעשיטן זיך אין א געלעכטער. און מאירקע קוקט זיי ווייטער אן ערנסט און ווי א ביסעלע פארוואונדערט, ווי ער וואלט נישט פארשטאנען: וואס איז דא פאראן צו לאכן? און נאך איינער, זע איך, זיצט די גאנצע צייט ערנסט, דער קאפ אראפגעלאזט, און דאס פנים, אונטערן שאטן פון דאשעק, מיניעט זיך אין רויטס און ווייס יאסל יעקלס. ווען איך וואלט זיך נישט שעמען, וואלט איך אים, מאירקען, גלייך געפרעגט א קשיה: און וואס טוט ער, ווען ער קומט אין א יאר ארום ווידער אין דעם אייגענעם שטעטל? און אנשטאט מיר פרעגט אים איציק דער דולער:

-- אבער וואס איז מיטן מופת, מאירקע?

-- מיטן מופת, פרעגסטו? -- איז מאירקע, דאכט זיך, נאך ערנסטער, -- קיינער קריכט נישט אונטערן מיט בודק זיין, צי דער טאביק איז טאקע נישט אויסגעשאטן, קיינער קריכט נישט מיט די אויגן אין דער

טאבאקערקע צו זעען דעם נישט-אויסגעשאטענעם טאביק, און ווער קאנטראלירט עס דעם רבינס פינגער און נאזלעכלעך! צי ס'איז דא אין זיי כאטש א זכר פון טאביק? אבער דער מופת - ער האט אליין אלעמען געווארפן אין די אויגן... הממ... ס'איז אזוי א מופת, ווי אן "איינקל" פון א טאכטער איז א רבי...

יעקל מלמד פלעגט "פאקעווען" א ליולקע. האט זי כמעט פון מויל נישט ארויסגעלאזט. פונעם כסדרדיקן אנשטאפן די ליולקע מיטן גראבן פינגער און איינקוועטשן מיט אים דעם זיך רייכערנדיקן טאבאק, האט ער זיך אים, דער גראבער פינגער, ווי ארויפגעקיילעכיקט, און זיין הויט האט זיך פארהארטעוועט און איז געווען געל-ברוין-שווארצלעך. כדי זיך איינצושפארן שוועבעלעך צו פאררייכערן - א פושקעלע שוועבעלעך קאסט דאך א גאנצע קאפעקע! -- פלעגט ער זיך צוגרייטן, אליין אדער דורך די תלמידים, פון א קינשפאן אזעלכע דינע העלצעלעך, ווי שטריעך, צו "נעמען מיט זיי פייער" פונעם פריפעטשיק פאר דער ליולקע, אדער, אום ווינטער, דורכן גלעזל פונעם אנגעצונדענעם לאמפ ארויס.

יעקל מלמד פלעגט נישט פארפירן קיין שמועסן מיט די תלמידים, נישט דערציילן זיי קיין מעשות. סיידן ער האט געלערנט מיט זיי די גוזמאות פון רבה בר בר חנא. פון דעסטוועגן האבן אים די תלמידים ליב געהאט - אדער אפשר איז דאס געווען בלויז דרך-ארץ, ווייל מע האט געוווסט אז דאס גאנצע שטעטל האט פאר אים דרך-ארץ, נישט אזוי פאר זיין למדנות, ווי פאר זיין פרומקייט און זיינע צרות. ער אליין האט זיך פאר קיין למדן נישט ארויסגעשטעלט. צווישן די תלמידים האט מען געשמועסט: דער רבי קאן די גאנצע מסכתא "בייע" (-- "ביצה") אויף אויסנווייניק, און דאס איז עס אין גאנצן!

איך דערמאן זיך נישט ער זאל שלאגן די תלמידים. אבער ער איז געווען א שטרענגער און א בייזער. די תלמידים פלעגן שמועסן אז א מאל פלעגט ער יא אין גרויס צארן קאנען אראפכאפן א פאנטאפל פון פוס און מיט אים דערלאנגען א פארשטאפטן קאפ, ווי ערגעץ אין א גמרא שטייט: "טפח ליה בסנדליה" - ער האט אים א קלאפ געטאן מיט זיין פאנטאפל. ס'איז גענוג געווען דעם רבינס בייזער זאג: "מע דארף דיר אויסוואשן די געהירן...".

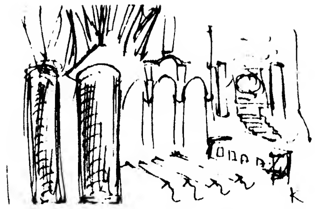
בלויז איין מאל, געדענק איך, ווי ער האט גערעדט צו די תלמידים נישט אינעם לערנען. איך א זונטיק אין דער פרי האט א מעשה-נורא אויפגערודערט דאס שטעטל: "וואס היינטיקע צייטן קאן זיך פארלויפן! נעכטן ביי טאג איז דעם היטלמאכערס בחור אריין אויפן בית-עלמין צום בית-הקברות-ייד אין שטיבל (דער מאן איז געווען איך שטאט אין בית-מדרש און געזאגט א "יום" תהלים)... איז ער אריין כלומרשט טאן א טרונק וואסער און... און האט אפגעטאן א מעשה-נבלה מיט זיין יידענע... די יידענע האט געשריגן, אבער ווער האט איר אין פעלד געקאנט דערהערן... די מתים סיידן, קאנען זיי זיך דאך פון ארט נישט רירן. זיי קאנען נאר קומען ביי נאכט צו חלום...

איז ווען דער רבי איז געקומען פון בית-מדרש פונעם דאווענען און האט געהערט ווי מיר, די תלמידים, שושקען זיך אזוי הייס, האט ער פארשטאנען וועגן וואס און א זאג געטאן:

-- דער זשלאב, זאגט מען, הייסט מאניס. מ'האט אים אזוי א נאמען געגעבן...כשמו כן הוא -- א מאנס...

געזאגט האט ער עס מיט א בייז פנים, די רויטע וויעס האבן געפלאמט. נאר מיר האט זיך געדאכט, אז מיט דעם ווערטל נעמט ער אראפ א שטיק אחריות פון דעם זשלאב: ס'איז געווען שוין אנגעשריבן, ווען מעהאט אים א נאמען געגעבן... א באשערטע זאך. וואס איז ער שולדיק, מאניס דעם היטלמאכערס?

מעשהלעך פון מיין רבין ליבער מלמד ע"ה

אט ווי אזוי מע דארף לערנען!

ער האט דעמלט געלערנט מיט אונדז א שווערע סוגיא אין "חושן משפט", אין וועלכער דער ש"ך באווייזט זיך מיט זיין גאנצער גאונות. ס'איז געווען פאר אונדז, צוועלף-און פערצניעריקע תלמידים, א גאנץ שווער שטיקל ארבעט איינצובייסן און צעקייען דעם ענין. מ'האט אפט געדארפט זיך אפשטעלן און, אזוי צו זאגן, איבערכאפן די געדאנקען; לאזן די יונגע מוחותלעך זיך אפרוען. און דעמלט פלעגט דער רבי נעמען עפעס דערציילן.

דאס איז, אגב, געווען זיינער א שטענדיקער שטייגער זיך צו פאררעדן אין מיטן לערנען. די תלמידים זענען עס, פארשטייט זיך, זייער גערן געווען, פלעגן עס אויסקוקן און ביי דער מינדסטער געלעגנהייט אים אנציען דערויף. האט ער אונדז דאס מאל דערציילט וועגן דעם ש"ך א ווונדערלעכע מעשה, אזוי צו זאגן:

-- דער ש"ך האט געוווינט אין אן אייבערשטיבל מיט א הענגגאניק אויף דער גאס ארויס. אוודאי האט דער הענגגאניק געהאט פון דריי זייטן אן ארומצוימונג, ווי סע שטייט אין דער תורה: "ועשית מעקה לגגך" -- זאלסט מאכן א געלענדער צו דיין דאך. און אין דער פערטער זייט האבן שטיגן אראפגעפירט אין גאס... הממ... אזוי ווי ביי סראל קצבס מויער. אויף דעם דאזיקן הענגגאניק פלעגט דער ש"ך אפט ארויסגיין א שטארק פארטיפטער אין לערנען, ווען די סוגיא איז געווען זייער א שווערע, און דער מוח דארף האבן פרישע לופט... הממ... איז אט -- ווען ער האט איין מאל געלערנט טאקע די סוגיא וואס מיר לערנען איצט, איז ער אויך ארויסגעגאנגען אויפן הענגגאניק און גענומען שפאנען איבער איר אהין און צוריק. אהין און צוריק. איז ער אבער דאס מאל געווען אזוי פארטיפט אין דעם ענין און אזוי הויך פארפלויגן, אז אין א געוויסער רגע האט ער נישט באמערקט, ווי ער איז צוגעקומען צום ראנד, ווו ס'הייבן זיך אן די שטיגן, און... הממ... איז זיך אזוי געגאנגען ווייטער, א פארמוחטער און פארטראגענער, אין דער לופט אריין... אהין און צוריק, אהין און צוריק... הממ... נסים, וואס קיינער פון די פארבייגייער אין גאס האט זיך צון אים מיט קיין ווארט נישט אפגערופן. צי מחמת ציטעריקער שרעק, צי מחמת פארגאפטער געליימטקייט. ווארן ווען, חלילה, יא, און דער ש"ך קומט צו זיך פון זיינע טיפע רעיונות, וואס האבן אים געהאלטן אין דער לופטן, ווי פליגל פון אן אדלער... ווער ווייסט, וואס ס'וואלט באהיט גאט, געווען געשען מיט אים!... "לא בכל שעתא ושעתא מתרחש ניסא" - נישט יעדעס מאל געשעט א נס.

און דער רבי האט אויסגעלאזט מיא א צעפיבערט פנים און צעפלאמטע אויגן, מיט א ניצחונדיקן און מלא-בשמחתדיקן טאן:

-- אט ווי אזוי מע באדארף לערנען!... איז נו-ו-ו... איז לערנען מיר ווייטער... איז וואס זשע פרעגט דער ש"ך?...

יפה את כחמה
וברה כלבנה

דאס מאל האט דער רבי געוואלט וועקן אין אונדז דעם חשק צום לערנען דעם ט"ז, וואס זיין בצימצומדיקער פירוש אויפן "חושן משפט", ווי א שמאל טייכל מיט גאלדענע פישעלעך -- געדאנקען, שטייט רעכטס קעגנאיבער דעם פירוש פון ש"ך, וועלעכער צעשפרייט זיך אפס, ווי אונדזער טוריע בעת א געוויסער פאר פסח, -- און האט אונדז, די תלמידים, דערציילט א מעשהלע וועגן אים. דאס דאזיקע מעשהלע האט טאקע געוועקט אין אונדז חשק... נישט נאר צו לערנען דעם ט"ז:

-- איין מאל, ווען דער ב"ח איז זיך אזוי געזעסן ביים לערנען מיט זיין תלמיד דעם ט"ז... הממ, ער איז נאך דעמלט נישט געווען דער ט"ז... כע-כע-כע... אבער לערנען האט ער שוין, א פנים, געקאנט. איין קלייניקייט -- דעם ב"חס א תלמיד!... עפנט זיך די טיר, און ס'קומט אריין דעם ב"חס טעכטערל, שוין א כלה-מיידל. זי איז געווען א יפה-פיה, חוץ וואס זי איז געווען א חכיימע. זי האט דאך געהאט אין וועמען געראטן צו זיין. איין קלייניקייט -- דעם ב"חס א טעכטערל !

-- טוט איר דער טאטע אזוי א רוף צו, גלעט זי איבער שטערן, און א זאג:

"טאכטערקע מיינע, יפה את כחמה וברה כלבנה".

-- איר ווייסט דאך די טייטש דערפון: ביסט שיין, ווי די זון, און לויטער, ווי די לבנה... רופט זיך אזוי אפ דער ט"ז שטילערהייט, און נעמט נישט ארויס די אויגן פון דער גמרא, סיי מחמת צניעות, סיי מחמת יראת-הכבוד פארן רבין --איין קלייניקייט: דער ב"ח! הממ, און דער ב"ח איז דאך שוין דעמלט געווען דער ב"ח, דער מחבר פונעם "בית חדש", בעת דער ט"ז איז דאך נאך נישט געווען דער ט"ז, ווייל ער האט דאך נאך נישט געהאט מחבר געווען דעם "טורי זהב", -- רופט ער זיך אפ, דער ט"ז, ווי געמורמלט צו זיך אליין, כלומרשט גלאט אין דער וועלט אריין:

"הגיעה העת לקדש הלבנה"...

-- די טייטש: ס'איז שוין די העסטע צייט מקדש צו זיין די לבנה... נו, האט דאך דער ב"ח תיכף פארשטאנען וואס דער פסוק לאזט אים דא צו הערן, א קוק געטאן דא אויפן טעכטערל, דא אויפן תלמיד און זיך צעשמייכל אין דער בארד אריין... דאס טעכטערל ווידער האט פארשטאנען סיי דעם זאג און סיי דעם שמייכל, און איז א פארשעמטע גלייך ארויסגעלאפן פון חדר... הממ... בקיצור -- אין גיכן האט מען טאקע געבראכן ביי זיי טעלער...

-- הממ... -- צעשיינט זיך דעם רבינס פנים, ווי פון אן אפגעהאלטענעם ניצחון, ווי ער אליין טאקע וואלט געווען דער שדכן און אויסגעפירט דעם

שידוך, און איך זיינע אויגן צינדן זיך אן ווי שבת-ליכטלעך. -- ווי מיינט איר, קינדער, האט עמעצער פון זיי אלע דריי, חלילה, וועך-עס-איז חרטה געהאט אויפן שידוך? כע-כע-כע... איצט קאנען מיר שוין לערנען ווייטער... נו-ו-ו...

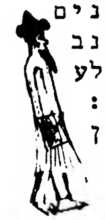
דאס עקעלע פון פישל שטארצט ארויס

פארן מגידס לעבן, זכרון צדיק לברכה, פלעגן זיך אונטער אן ערב-יום-טוב צונויפפארן אהער, קיין טריסק, הונדערטער חסידים. דער גרויסער הויפישער בית-מדרש פלעגט צום דאווענען פול זיין מפה אל פה. ס׳פלעגט זיך א מאל דאכטן, אז אט ווי ער שטייט זיך אזוי, דער בית-מדרש, אויף די פאליעס איבער דעם וואסערפעלק פון דער טוריע, וועט ער, חלילה, מיט א מאל טאן א זונק אראפ אונטער דער שווערער משא פון דעם עולם, אדער זיך אנצינדן פון זיינע פייערדיקע תפילות. טאקע נאר דעם מגידס זכות איז אים בייגעשטאנען. אום ערב-פסח, בעת א געוויסער, פלעגט דער בית-מדרש שטיין ממש איבערן וואסער און אין וואסער. מ׳האט זיך צון אים צוגעשיפט מיט שיפלעך. ער האט זיך אבער דאך געהאלטן אויף די פאליעס בבחינת נוח׳ס תיבה... ביי נוח׳ן שטייט: "איש צדיק תמים" -- א גערעכטער ערלעכער מאן, און צו אברהם אבינו האט דער אייבערשטער געזאגט: "והיה תמים" -- און זיי א גאנצער, און אז דער אייבערשטער האט אים געזאגט, האט ער דאך אוודאי געפאלגט און איז עס געווען... און דער מגיד רב אברהם, זכרון צדיק לברכה, האט געהאט אין זיך די נשמה פון אברהם אבינו... הממ, מיר זאגן אין דער שמונה-עשרה: "מגן אברהם", און דעם מגידס ספר הייסט "מגן אברהם"... נו, האט ער אויפן בית-מדרש מגין געווען... הממ, נאר נישט וועגן דעם רעדט זיך איצטער.

-- נו, און דער מגיד האט געפראוועט גרויסע "טישן". אזאן עולם, אן עין-הרע, אויסצוהאלטן מיט יום-טובדיקע סעודות איז גארנישט קיין שפילעכל! האט זיך טאקע אויפן הויף געפונען, צווישן אנדערע אלערליי בנינים, אויך א שפייז-מאגאזין, אין וועלכן ס׳זענען פארגרייט געווען מכל המינים שהוא: פלייש און פיש, חלה או ברויט, לעקעכער און שטרודלען, מעלן און גרויפן אלערליי, און פירות און ווייגען... הממ, בקיצור -- וואס א מויל קאן נאר ארויסרעדן, און וואס א הארץ קען נאר גלוסטן. נו, אויך חסידים זענען געווען מכל המינים שהוא: גבירים אדירים און סתם גבירים, נגידים, קבצנים, אביונים און אויך פשוט ארעמע לייט, וואס האבן נעבעך אונטערגעהונגערט, ווייל צוצוקויפן עפעס צום עסן, חוץ די סעודות ביים מגידס טיש, האבן זיי נעבעך נישט געהאט. אזעלכע חסידים פלעגן זיך אפט ארומדרייען ארום דעם שפייז-מאגאזין, ווי, להבדיל הינער ארום א סטויק, ווען מע דרעשעט די תבואה, צו כאפן א זערנע; פלעגן אויסקוקן א הזדמנות ארייננצוכאפן עפעס פון דארט, א מאל -- בהיתר, און א מאל -- איך זאל נישט האבן געזינדיקט מיט די רייד -- אפילו בגנבה...

דער מגיד וועס דאך נישט וועלן, אז צוליב אים זאל זיינער א חסיד זיצן אין תפיסה אויף יענער וועלט... כע-כע-כע.

-- מאכט זיך איין מאל: א חסיד לאטחנט ארויס פון דארט פשוטו-כמשמעו א לעבעדיק פישל, טוט עס א פארשטעק, ווי א נאז-פאטשיילע. אין בוזעם און לאזט זיך העגדעם פענדעם צו זיין אכסניה. נאר אין מיטן דערינען -- אוי, א צרה! ווען ער לויפט פארביי דיי סאליעס, שטייט גראד דער מגיד אין דער טיר אין דרויסן, ווי ער וואלט ארויסגעקומען אים מקבל-פנים זיין, און טוט אים א רוף מיט א פינגער, ער זאל צוגיין... דעם גנב לויפט דורך א דראזש דורך די ביינער. ס'ווערט אים פראסטיק אין אלע אברים. ער פילט, אז סע צאפלט זיך אין אים און ווייסט נישט וואס: צי דאס אייגענע גנבהשע הארץ, צי דעם מגידס געגנבעטע פישל... און ער שטייט און רירט זיך נישט פון ארט. אלע אברים זענען אים ווי אפגענומען.

-- "רב חסיד!" -- טוט אים שוין דער מגיד א רוף מיטן מויל, כאטש גאנץ שטיל, אט, להבדיל אלף אלפי הבדלות, ווי א גנב א גנב, ווען זיי פירן בשותפות דורך א גנבה, כע-כע-כע...

-- נישטא קיין ברירה ! אז דער מגיד רופט, מוז מען גיין, אפילו מיט געליימטע פיס... גייט ער פאמעלעכקע, פאמעלעכקע, ווי אן עופעלע ראטשקעוועט זי צו דער מאמען, בלייבט שטיין פארן מגיד און קוקט אין זיין שיינענדיק פנים, ווי... הממ... ער פינטלט מיט די אויגן, ווי גוססדיקע פייער-צינגעלעך אין ליימענע רערלעך.

-- "רב חסיד, -- מורמלט צון אים דער מגיד אזוי מילד און אזוי רחמימדיק, ווי א געטרייע מאמע צו איר קראנקן קינד, -- דאס ווײדעלע פונעם פישל שטארצט דאך ארויס פון בוזעם... עמעצער פון די "הויפלייט" קאן עס נאך, חלילה, דערזען... פארשטעק עס טיפער און לויף וואס גיכער אויף דער אכסניה... קאך עס אפ און עס עס ווי א כשרער ייד... טראכט נישט איבער: ס'איז פון מיר א כשרע מתנה...", -- און דער מגיד דרייט זיך אוועק און שלייכט אריין אין שטוב...

"און וואס האט ער געטאן, דער חסיד?" -- טוט א תלמיד א פרעג דעם רבין, סיי מחמת נייגעריקייט און סיי אים אנצוציען ווייטער צו רעדן.

-- וואס האט ער געזאלט טאן? ער האט געפאלגט וואס דער מגיד האט געהייסן. נאר ער האט זיך געווארגן מיט דער כשרער מתנה און זיך געשטיקט מיט די אייגענע טרערן. הממ... און איר מעגט שוין זיין בטוח, אז דאס איז שוין געווען ביי אים די לעצטע גנבה פונעם מגידס שפייז-מאגאזין.

און מיט א מאל איז דעם רבינס פנים געווארן ערנסט. ער האט אראפגעלאזט דעם קאפ צו דער גמרא און גענומען זוכן מיט די אויגן דאס ארט, ווו ער האט מפסיק געווען:

-- מע טאר נישט גנבענען. און מע טאר אוודאי נישט גנבענען קיין צייט ביי דער תורה... "תורת אדושם תמימה" -- גאטס תורה איז גאנץ, -- אז מע גנבעט, חלילה, פון איר, איז זי כביכול נישט גאנץ... נו-ו-ו... לערנען מיר...

א מורה-מור׳נו

מהאט דערלאנגט צום שבתדיקן טיש די פיש. דעם מגיד, זכרון צדיק לברכה -- א קאפ פון א פיש מיטן נאמען מארענע. טועם געווען פון אים, האט דער מגיד גלייך א באפעל געטאן צו די גבאים מיט א בליק: "פאנאנדערטיילן די שיריים!" און זיך געוואנדן צום עולם חסידים מיט א צעשטראלט פנים:

"עסט, עסט, חסידים... אין דער מארענע איז פארבארגן א גילגול פון א מורה-מורנו... ער וועט מיט אונדזער הילף און מיטן אייבערשטנס רחמים האבן עלית-נשמה..."

-- דער עולם האט נאך קיין מאל נישט אזוי געשמאק געגעסן די שיריים, ווי אצינדער! מיר, איך און איר, קינדערלעך, זאלן אזוי גערן באגערן צו לערנען. הממ... איז ביי וואס האלטן מיר דא? יא, אמר רב פפא, האט רב פפא געזאגט... רב פפא איז געווען א מורה-מורנו.

יידישע צדיקים און א חסיד פון די אומות-העולם

די וועלט איז געווען שטארק-שטארק אומרויק. ס׳האט זיך געקאכט אין די בלעטער: א כוכבא דשביט, א קאמעט, ווי מע רופט עס היינט, דערנענטערט זיך צו אונדזער ערד!

איז צוליב דעם ארויס א גרויס מחלוקת צווישן דעם טריסקער מגיד, זכרון צדיק לברכה, און דעם ניסכיזשער רב, זכרון צדיק לברכה. דער מגיד האט געזאגט:

"דער כוכבא דשביט וועט פארבייגיין אונדזער כדור-הארץ בבחינת "כבקרת רועה עדרו, מעביר צאנו תחת שבטו" -- ווי א פאסטעך זוכט נאך זיין סטאדע, לאזט פארביי זיינע שעפסן אונטער זיין רוט... אבער סע וועט אונדזער וועלט, חלילה, גארנישט נישט שאטן".

-- דער ניסכיזשער רב האט געטענהט פארקערט:

"דער כוכבא דשביט וועט זיך אנקלאפן אין דעם כדור-הארץ, און די וועלט וועט חרוב ווערן. יידן דארפן תשובה טאן, כדי צו קומען ריין אויף יענער וועלט...".

די שמועה וועגן דעם מחלוקת צווישן אזעלכע צוויי בערג האט זיך צעקלונגען מיט א בת-קול איבער דער גאנצער ברייטער מדינה און דערגרייכט אזש צו די אויערן פונעם גרויסן רוסישן שרייבער ליעוו טאלסטאי. האט טאלסטאי געזאגט אזוי:

"ווער פון די ביידע גרויסע יידישע צדיקים איז א גרעסערער נביא, קאן איך נישט פסקענען. איך קאן אבער יא פסקענען, ווער פון זיי ס׳איז א

גרעסערער חכם הרואה את הנולד -- א חכם וואס זעט פאָרויס וואס שפעטער וועט פאסירן. דאס איז דער צדיק פון טריסק. ווארן ממה-נפשך, טראכט ער: וועט זיך די וועלט נישט איבערקערן, ווי איך זאג, איז דאך מה-טוב! האב איך דאך געטראפן. אלא וואס דען, זי וועט זיך יא איבערקערן, ווי סע זאגט דער צדיק פון ניסכיזש, איז ווער וועט דעמלט קומען צו מיר מיט דער טענה, אז איך האב נישט געטראפן?!".

און דער רבי פירט אויס:

-- כע-כע-כע... מילא, ער איז דאך אן ערל, דאר טאלסטאי און האט נישט געלערנט, אז: "אלו ואלו דברי אלוהים חיים" -- סיי די, סיי יענע זענען די רייד פון גאט, און מיר קאנען דאס נישט משיג זיין.

די קשיה איז
גאר פון מלכתחילה
קיין קשיה נישט

ער האט געהאט אן אריסטערלישע טבע, מיין רבי, ליבער מלמד: אין מיטן גיין, אין מיטן שטיין, אין מיטן זיצן, א מאל אפילו אין מיטן א שמועס, -- געבן א הייב אויף א פויסט מיט אן אויפגעהויבענעם גראבן פינגער, א פארשטעק אים אונטער דער אייבערשטער ברעם און זיך פארטראכטן א פארטראכטעניש, פארקוקט מיט די פארזשמורעטע אויגן ערגעץ ווייט אין דער וועלט אריין, אדער ערגעץ טיף אין זיך אריין... ווי זיין קאפ וואלט זיין פריטשמעליעט פון דעני פארטראכטעניש. און פארענדיקן פלעגט זיך עס מיט א זאג אין דער וועלט אריין:

-- נו, מא...

וועגן וואס איז דאס געווען זיין פארטראכטעניש? זאל מען זאגן, אז פשוט וועגן עפעס א זאך פונעם טאגטעגלעכן לעבן, וועגן עפעס וואס ער האט נאר וואס צו עמעצן גערעדט, אדער זיך מיט עמעצן געשפארט? ניין. אין אזא פאל וואלט דאס פארטראכטעניש נישט געווען זיין אזא ווייטס, אדער אזא טיפס... צי האט ער זיך דאס פארטראכט וועגן זיין אומגליק און שאנד, וואס אדער ער איז אן עקר, אדער דאס ווייב אן עקרה, און וואס איז א ייד אן א "קדיש"?... נישט קיין צווייג אויף א בוים, נאר א פארטרוקנטער שטעקן... צוליב דעם אפשר קומען עס ארויס אזוי אפס די נישט שיינע קריגערייען צווישן אים מיט זיין פלוניתטע פאר די תלמידים אין די אויגן... צי אפשר טראכט ער וועגן זיינע רעמאטעס, וואס זענען אזוי אנזעעוודיק מיטן געשווילעכץ פון די פינגער-געלענקען, און וואס די ווייטיקן אין זיי זאגן אים אן, "בעסער פונעם בעסטן לוח", וועגן אן ענדערונג וואס גייט פארקומען אין דער "פאגאדע"? ווי פלעגט ער זאגן באצערט און שטאלץ:

-- צי סע גרייט זיך אויף א רעגן? יא. איך א צוויי טעג ארום... קוקט נישט אינעם לוח, פרעגט ביי מיר... איך שפיר אים שוין אין די שפיץ אדערן.

אפשר טאקע הארכט ער זיך איין אין זיינע ווייטיקן, אין זיין "אורים-

ותומים", און פארשט אין זיך די אנקומענדיקע נעפעלן און כמארעס...
אבער ווען איך דערמאן זיך וועגן דעם אלץ וואס ער פלעגט אונדז פון
צייט צו צייט דערציילן, טראכט איך, אז זיינע פארטראכטענישן זענען
אפט מאל זיכער געווען וויכטיקע, הויכע און טיפע, וועגן: גרויסע
מענטשן, צדיקים, וועגן דער וועלט און די באשעפענישן, וועגן גאט;
פארטראכטענישן וועגן זאכן און ענינים, וואס רעדן וועגן זיי האט
ער נישט געהאט מיט וועמען.

אט גייט מיר אויף אין זכרון, וואס ער האט אונדז איין מאל אין מיטן
לערנען דערציילט וועגן רב נחמן בראצלאווער, דעם בעל-שם-טובס איינקל:

-- די וועלט פרעגט שוין פון לאנג, און האלט אין איין פרעגן, די
הארבע קשיה וועגן "ידיעה ובחירה" -- דעם ריבונו של-עולמס וויסן אלץ
פארויס, און דעם מענטשנס ברירה צו טאן גוטס אדער שלעכטס, -- ווי שיקט
זיך עס? אז דער אייבערשטער האט שוין פון פארויס די "ידיעה", אז דער
מענטש וועט שפעטער אזוי-און-אזוי טאן, ווי זשע קאן שוין דער מענטש
שפעטער זיין פריי צו טאן לויט זיין "בחירה", לויט זיין ווילן? ער
קאן דאך שפעטער נישט טאן אנדערש, ווי דער אייבערשטער ווייסט עס שוין
פון פארויס?! א?... הממ?...

-- דערויף האט דער בראצלאווער, זכרון צדיק לברכה, געענטפערט אזוי:
די קשיה איז מלכתחילה קיין קשיה נישט... הממ... ווארן... לאמיר נאר
צולייגן קאפ: צייט - פריער, איצט, און שפעטער - איז דאך א מושג נאר
פארן מענטשלעכן שכל... אנדערש קאן ער גארנישט משיג זיין... אבער
פארן אייבערשטן איז דאך דאס מין צייט אין גאנצן נישטא... הממ, ווארן
ער איז דאך אייביק, און אייביקייט האט דאך נישט, נישט קיין אנהייב,
נישט קיין מיטן, און נישט קיין סוף... איר פארשטייט? ווען סע זאל
האבן באטש נאר איינס פון די זאכן, איז דאך עס שוין נישט קיין
אייביקייט... יא, פאר גאט, ברוך הוא, איז נישטא דאס וואס דער מענטש
רופט אן צייט, פריער, איצט, שפעטער... הממ... ווי זאגט דוד המלך "כי
אלף שנים בעיניך כיום אתמול" --ווארום טויזנט יאר איז אין דיינע אויגן
ווי דער נעכטיקער טאג... און אויך דאס איז דאך נאר כדי "לסבר את האוזן"
-- דער מענטש זאל קאנען א משהוא תופס זיין... טויזנט יאר? מיליאנען!
מיליאסן! מילי-מיליאסן יארן!... א פריער פון מילי-מיליאסן, און איצט
פון מילי-מיליאסן, און א שפעטער פון מילי-מיליאסן איז פאר אים...
הממ... איין פינטעלע-שבפינטעלע פון דעם וואס מיר רופן צייט...
הממ... האלט זשע קאפ: איז דאך שוין דער גאנצער הארבער ענין פון
"ידיעה ובחירה" קלאר ווי דער מיטן טאג -- דער מענטש האט טאקע אין
זיין שפעטער די "בחירה" צו טאן גוטס אדער שלעכטס לויט זיין רצון,
און דער אייבערשטער ווייסט עס שוין פון פארויס, ווייל ביי אים איז
דאך דעם מענטשנס פריער מיטן מענטשנס איצט און שפעטער אין דעם זעלבן
צייט-פינטעלע-שבפינטעלע... הממ...

--קעפלעך! איר באנעמט דאס פינטעלע-שבפינטעלע? איר פארשטייט ווי טיף-
טיף דאס איז?... א?... הממ...

צי מיר, די צוועלף-פופצן-יעריקע זענען פעיק געווען אויפצוכאפן אט דאס פינטעלע-שבפינטעלע, איז אוודאי א גאר גרויסער ספק, אבער אז דער דאזיקער געדאנק האט אונדז דורכגעגליט, ווי א פונק וואס פאלט אויף א טרוקענעם הויפן וואל, און געפלעפט, איז דער בעסטער סימן דאס, וואס שוין העכער א האלבן יארהונדערט האט זיך דער פונק אין מיין זכרון נישט אויסגעלאשן. דערפאר מיין איך, אז פון אט דעם מין זענען געווען מיין רבינס, ליבער מלמדס, פארטראכטענישן.

ילדים בביה"ס

תרבות

מורים ועסקנים בביה"ס

תרבות

K

אנשים בעיירה

מענטשן אין שטעטל

צו מיין ברודער שמחה

אברהם זאלוצקי

מיר פארשעמען דיך, מיין ברודער שמחה
מיר פארשעמען אזוי אפט דיין נאמען.
און דעם נאמען פון דיין ווייב און קינדער,
און דיין קראם אפילו אין דער שורה קראמען.

מיר שרייבן אזויפיל פון פעלדער און פון באנען,
פון ברוכן וואס האט געשריבן לידער,
נאר זעלטן זעלטן טרעפט, אז מ׳יר דערמאנען
דיך, דעם וואכעדיקן פון די ברידער.

דו האסט געשלעפט פון מארק די זעק מיט שפענער,
דו פלעגסט אין קראם די שווערע קאסטנס הייבן.
אבער ברוך איז געוועזן פון דיר שענער,
און דער שווינדזוכט האט געשטראלט פון לייבן.

האסט קיינמאל נישט קיין סטראפע אנגעשריבן,
בלויז נאך דיין חתונה האט עמעצער געבראכט
א בריוו פון דיר: "איך בין טרויעריק געבליבן,
ווען געלויכטן האט דער בליצלאמפ און דער פידל האט געלאכט".

וואס פאראן פון דיר איז, פון דיין ווייב און קינדער,
איז ערד אין ערד, איז זייער ווייט פון דאנען.
און מיר פארשעמען דיך, און זי, און זיי
מיט לידער נארישע פון פעלדער און פון באנען.

ז. וויינפער

מלכה
די ראדאוויטשערן

פיל מערער, ווי פון אלע דערפלעך אין דער גאנצער סביבה,
האט מען פונעם דערפל ראדאוויטש גערעדט מיט ליבע,
און אט די ליבע האט געשפרייט די אלטע מלכה.
אפילו גויים האבן זיך געצלמט און געמורמלט: "זשאלקא",
ווען מלכה האט אויף אייביק צוגעמאכט די גוטע בליקן.
פויערים ביים קאסען און פויערטעט ביים שטריקן
האבן לאנג נאך דעם צווישן זיך גערעדט מיט גרויס באדויער,
ווער רעדט די יידן דארפסגייער, -- צו זייער טרויער
קאן נאך ביז היינט אפילו גאר קיין סוף נישט נעמען, --
מלכה איז נישטא, און ווער קאן מלכהס ארט פארנעמען?

און דעם גרויסן פריץ פונעם דערפל ראדאוויטש
ווערן מיר, צוליבן גראם, רופן פאניע ליאדאוויטש, --
האט אט דער פריץ, ווי אלע פריצים פון זיין גראד,
געפירט אין ווייטע לענדער ערגעץ-ווו זיין "שטאט",
דאס דערפל דא געלאזט אויף רב בונעמס הענט,
און אט א דעם רב בונעמען האט מען אומעטום געקענט,
ווי דעם יידן מיט די לאנגע, ביידע ברעמען,
וואס האט קיין פליג אפילן נישט געקאנט פארשעמען, --
א ייד א פשוטער, א שטילער. רב בונעם מלכהס
האט בלויז צו טאן געהאט מיט די איוואנעס און מיכאלקעס.

און ראדאוויטש אליין -- א דערפל אין וואלין,
ווי אלע דערפלעך: ווינטער -- ווייס און זומער -- גרין:
ווייסע פויערשע כאטעס מיט שטרויענע דעכער,
א קלויסטער, וואס קוקט פון אלע כאטעס העכער,
נאך העכער פון דער גרויסער שטוב רב בונעמס,
נאך העכער פון די דראנגעס ביי די ברונעמס,
וווהין עס קומען וואסער שעפן פויערים מיט עמער
פאר זיך, פאר פערד, פאר קי און פאר די לעמער,
גערטענער און סעדלעך און אן אלטער, גרויער צלם,
וואס קרישלט זיך, כאטש נעם און שייל אים.

רב בונעם - מיט די פויערים אויף פעלדער ביי די סטויגן,
און מלכה ביי דער שוועל אין שטוב קוקט אויס די אויגן
אויף אן אורח; א ייד, א גוי, -- וואס איז די נפקא-מינה?
די שטוב איז א באטירטע, ווי ביי אברהם אבינו.
און זי? אויב גאט האט איר באשערט אין דארף צו וווינען,
באדארף זי דאך גאטס נאמען דא באקרוינען
מיט וואס זי קאן, מיט וואס נאר זי אין שטוב פארמאגט;
איר בונעם איז דאך טעג און נעכט אין פעלד פאריאגט,
נאר דאנקען גאט -- ער ברענגט, און זי האט וואס צו געבן, --
הלוואי נישט ערגער אויפן גאנצן לעבן.

האט מען טאקע צון איר שוועל געצויגן נישט בחינם.
דער שווייגנדיקער, אלטער ארענדאר, רב בונעם,
האט אין זיין שטוב זיך ווינציק-וואס געמישט, --
צו וואס? דער קאכלעפל האט שטענדיק זיך געמישט
אויפן אויוון אינעם טאפ מיטן ווארעמען געקעכץ,
און איז א מענטש נאר אנגעקומען מיט א קרעכץ,
האט מלכה שוין אליין אים גלייך דערהערט,
און וואס נאר גאט האט אינעם טאפ באשערט
איז גלייך געווען פאר אורחים אין דער שיסל,
און מלכה האט געפרעגט: "אפשר נאך א ביסל?"

אן אורח אויפצונעמען איז פאר איר געווען דער עיקר.
וואס דארפט איר מער? אפילו פארן שיכור,
דעם אלטן, היימלאזן און בארוועסן מיכאלקע
האט שטענדיק אט די אלטע, גוטע מלכה
געהאט אן ארט צום שלאפן לעבן אויוון:
"מסתמא וויל מען דאך אזוי פון אויבן,
אז א גוי א שיכורער זאל זיין מיכאלקע".
אט אזוי פלעגט שטענדיק זאגן מלכה
און דערביי א הייב טאן אירע הענט, ווי ביי דעם בענטשן:
"ווער זענען מיר, מעשטיינטגעזאגט, צו משפטן א מענטשן ! "

און איצט איז זי נישטא, -- טא זאל זשע אט די מעשה
וועגן איר פארבלייבן, ווי פון דער ציג דער ווייטער,
וואס מיר אלע האבן אזוי ליב צו זינגען און צו הערן;
אוי, אפשר וועלן מענטשן זיך באטראכטן און באקלערן
און ווערן איינס צום צווייטן בעסער ליבער;
דאס לעבן איז דאך קורץ און גייט אויף גיך אריבער,
דער סוף איז שטויב אפילו פון דער רויז דער שענסטער.
איך שטיי און קוק איצט א פארטראכטער דורך מיין פענצטער,
די גרויסע שטאט שטיקט זיך אין דעם טאג דעם העלן,
נאר קיין מלכות זיצן דא נישט ביי די שוועלן.

מרדכי אליעזר פערל

רב בונים און מלכה ראדאוויטשער – מיין זיידע-באבע

רב בונים האט געוווינט אין ראדאוויטש, א דארף, צען קילאמעטער פון טריסק, און דארט געהאלטן די ארענדע ביים גוטבאזיצער. דאס דארף ליגט על פרשת-דרכים, ס׳פארצווייגן זיך פון דארט וועגן צו עטלעכע שטעט און דערפער. אויף אזאן ארט זענען געוויינטלעך פאראן א סך דורכרייזנדע. רב בונעם און זיין פרוי, מלכה, פלעגן צוזעען, ווי אנדערע פון זיי ווערן אום ווינטער דורכגעפרוירן פון קעלט און אום זומער דערשעפט פון דער היץ. כדי די מענטשן צו העלפן, האבן זיי פאר זיי איינגעארדנט ביי זיך אין שטוב צוויי קיכן, א מילכיקע און א פליישיקע, און אויך אן ארט אויף נאכטלעגערס. פון דעמלט אן פלעגן די דורכרייזנדע זיך אפשטעלן אין ראדאוויטש. דארט אפגעדאוונט, געטרונקען א גלעזל ציקאריע, עפעס א קיי געטאן און געפארן ווייטער, יענע, וועלכע זענען פארבייגעפארן אוונטצייט, האבן באקומען אוונטברויט און א געלעגער זיך אויסצורוען.

באדינט די געסט האבן רב בונעם און זיין פרוי אליין: דערלאנגט דאס עסן, געמאכט די געלעגערט. מלכה׳ס מנהג איז געווען צו שטעלן ביי אלע געלעגערס נעגלוואסער און בעת-מעשה נאך א מאל א טאפ טאן יעדעס געלעגער, צי ס׳וועט די אורחים זיין ווייך און באקוועם צו שלאפן.

מיין מוטער, עה"ש, האט מיר דערציילט, אז באלד נאך איר חתונה איז זי מיט מיין טאטן, עה"ש, געקומען צו גאסט קיין ראדאוויטש. האט גראד געטראפן, עס זענען אנגעקומען דעם אוונט א סך אורחים, און ס׳האבן אויסגעפעלט קישנס פאר אלע. האט מיין באבע מלכה אנגעקלאפט צו זיי אין שלאפצימער, זיך אנטשולדיקט, וואס זי שטערט זיי דעם שלאף, און געבעטן, זיי זאלן איר ארויסגעבן צוויי קישנס פאר די אורחים וועגן.

רב יהושע טשידשיק, א באלעבאס פון א איילפאבריק אין טריסק, האט מיך איין מאל פרייטיקצונאכטס צוגערופן צו זיין טיש אין בית-מדרש, ווו ער איז געזעסן און געלערנט:

-- מרדכי, קום אהער. כ׳וועל דיר עפעס דערציילן פון דיין באבע מלכה, אפשר וועסטו אויך גיין אין אירע וועגן. איך פלעג אפט דורכפארן פארביי ראדאוויטש. האב געפירט קערנער פאר מיין אליניצע. ווי אלע דורכרייזנדע, פלעג איך זיך דארט אפשטעלן, דאווענען, טרינקען א גלעזל ווארעמס, עפעס צובייסן. האט איין מאל געטראפן, איך בין דורכגעפארן ראדאוויטש ווינטער פארטאג. ס׳איז געווען א שטארקער פראסט און א גוטער שליטוועגס. איך האב געפירט א שליטן מיט אייל-סחורה. בין געווען שטארק דורכגעפרוירן און האב שטארק חשק געהאט זיך אפצושטעלן, ווי שטענדיק. כ׳האב אבער געוווסט, אז אויב איך וועל ארייננפירן דעם שליטן אין שטאל, וועל איך אים פון דארט נישט קאנען ארויספירן, ווייל איז שטאל אין דאך קיין שניי נישטא. לאזן ווידער שטיין דעם שליטן אויף דער גאס האב איך מורא געהאט, מע זאל נישט אראפגנבענען א זעקלסחורה. באין-ברירה בין איך געפארן ווייטער.

-- רב ייד ! רב ייד ! -- הער איך ווי מע שרייט מיר נאך. איך שטעל אפ די פערד, טו א דריי אויס דעם קאפ און דערזע - מלכה לויפט נאך א פארסאפעטע. צוגעקומען צום שליטן, טוט זי א געשריי: -- א, יהושע! דאס ביסטו?! ביסט ברוגז מיט אונדז? מיידסט אויס אונדזער שטוב?

-- חס-ושלום! -- ענטפער איך איר -- וואס האב איך צו זיין מיט אייך ברוגז, חלילה, און איך דערצייל איר, ווי די זאך איז.

-- אויב אזוי, -- רופט זיך אן דיין באבע -- איז דאך דא אן עצה. איכל ארויסשיקן מיינעם א פאראבאק, ער זאל היטן דעם שליטן, און דו גיי אריין אין שטוב. איך זע, דו ביסט געפרוירן.

איר עצה איז מיר געפעלן געווארן און בין אריינגעגאנגען אין שטוב. האב אפגעדאוונט, געטרונקען א פאר גלעזלעך הייסע ציקאריע, עפעס צוגעביסן און בין ארויסגעגאנגען צוריק צו מיין שליטן. ווי דערשטוינט בין איך געווארן, אז כ'האב דא געטראפן שטיין, אנשטאט א פאראבאק, דיין באבען אליין אן איינגעטוליעטע אין א פעלץ.

-- מלכה, וואס טוט איר דא? -- טו איך א פרעג.

-- איך היט דיין סחורה, -- ענטפערט זי.

-- היתכן?! איר האט דאך געזאגט, איר 'עט ארויסשיקן א פאראבאק צו היטן?

-- דעם פאראבאק אליין דארף מען אויך היטן. ער קאן אראפלקחנען א זעקל סחורה, -- האט זי גאנץ רויק געענטפערט.

-- אויב אזוי האב איך חרטה, וואס כ'האב אייך געפאלגט און אריינגעגאנגען צו אייך אין שטוב, -- האב איך געזאגט מיט פארדראס.

-- און איך האב דווקא נישט חרטה, -- האט זי געענטפערט מיט א גוטמוטיקן שמייכל און, זאגנדיק מיר א הארציקן "פאר געזונט", איז זי זיך אוועקגעגאנגען.

-- אט אזא איז געווען דיין באבע מלכה, -- האט אויסגעלאזט רב יהושע טשיזשיק און איבערגעמישט א בלאט אין דעם מדרש, וואס ער האט געלערנט.

סראליק שניידער

[redacted] (ראזנפעלד) [redacted]

א קליין יידל מיט א קליין בלאנד שפיציק בערדל. א שטילער מענטש. א כבד-פה -- שטאמלט ביים רעדן. ער איז געווען א שניידער, אבער נישט פון די געהויבענע. האט גענייט טאנדעטנע מלבושים. באלד אין דער פרי, נאכן דאווענען האט ער זיך געזעצט צו דער ארבעט מיט זיינע קינדער, און מ'האט אפגעארבעט ביז מנחה. דאס עסן האט מען ארייגעכאפט צווישן איין ארבעט און דער צווייטער. שבת ביינטאג פלעגט מען אים זען זיצן אין בית-מדרש מיט זיין חבר עוזר שניידער (איילבירט), און זיי האבן געלערנט צוזאמען חומש מיט רש"י. אויב זיי האבן עפעס נישט פארשטאנען, פלעגן זיי זיך נישט שעמען און צוגיין עמעצן פרעגן.

סראליק שניידער האט געהאט אן אייגענע דירה - א קליינשטעטלדיקע, נישט קיין גרויסע זי איז באשטאנען פון צוויי העלפטן, איבערגעטיילט מיט א קארידאר. יעדע העלפט האט געהאט צוויי צימערן. האט גענומען סראליק שניידער און פון א העלפט דירה געמאכט א הכנסת-אורחים. אלע פרעמדע היזער-גייער האבן געקריגן ביי אים א נאכט-געלעגער אויסצורוען זייער מידע ביינער.

צווישן אזעלכע לייט זענען געווינטלעך פאראן א סך אומריינע, ווייל זיי האבן נעבעך נישט קיין וועש איבערצובייטן, אויך אזעלכע קראנקע, וועלכע נעצן ביינאכט דאס געלעגער. ווו וואלטן אזעלכע מענטשן געקריגן אן ארט איבערצונעכטיקן? אבער ביי סראליק שניידער זענען דווקא זיי געווען אנגעלייגטע געסט. ער פלעגט זיי אליין מאכן די געלעגערס, באטאפן די שעניקס, צי סע וועט זיין ווייך צו שלאפן אויף זיי. נאך דעם פלעגט ער יעדן פון די געסט ווינטשן א גוטע נאכט, א קוש טאן די מזוזה און ארויסגיין פון צימער.

אין דער פרי פלעגט ער ארויסטראגן די נאסע שעניקעס און די אומריינע קאלדערעס אין דרויסן, אויפהענגען זיי אויפן פלויט פון זיין גארטן הינטער דער שטוב און זיך שטעלן קלייבן פון זיי און ווארפן אויף דרערד...

-- סראליק, דו מיאוסט זיך נישט עס צו טאן? -- פרעגט אים ווער, פארבייגייענדיק.

-- מיט וואס דען קאן איך העלפן די אומגליקלעכע מענטשן? -- ענטפערט אים סראליק. איך בין גליקלעך, וואס איך בין נישט אין זייער מצב, -- איז ער מוסיף און טוט ווייטער זיין הייליקע ארבעט - - -

רב שמואל לעדערװארגער
(פרישבערג)

ב שמואל איז געװען א ייד א תלמיד-חכם, פון אמאליקע קאצקער חסידים. זיין פאטריארכאליש אויסזען האט ארויסגערופן אכטונג צו אים אפילו ביי מענטשן, װאס האבן אים נישט געקענט.

רב שמואל איז שטענדיק געװען שטארק באשעפטיקט מיט זיין לעדער-קראם און קאפיטעס-פאבריק, אין װעלכע ער האט געהאט הצלחה. פונדעסטװעגן האט ער געפונען צייט אויך עוסק צו זיין אין צרכי-ציבור. איז אלע יארן געװען א גבאי אין בית-מדרש און האט אלץ פארזארגט, װאס ס'איז דארט נייטיק געװען.

איבערהויפט האט זיך רב שמואל אינטערעסירט מיט דער לאגע פון די ארעמע מענטשן: הענדלער, װאס עס פעלט זיי אויס א ביסל מזומנים צום האנדל, באלמעלאכעס, װאס עס פעלט זיי אויס עטלעכע רובל אויף צו קויפן א מאשין, יידן װעלכע דארפן חתונה מאכן א קינד און ס'פעלט אויס צום אויסשטייער און אזוי װייטער. אזעלכע יידן האבן געװוסט, אז מע דארף גיין צו רב שמואל פרעגן אן עצה.. און רב שמואל האט זיי שוין געגעבן די בעסטע עצה.

כדי צו העלפן אזעלכע מענטשן, האט רב שמואל אויסגעטיילט פון זיין אייגן געלט דריי הונדער רובל און געמאכט אן אייגענע גמילת-חסדים-קאסע. זי האט זיך אונטערגעשיידט פון אנדערע אזעלכע קאסעס מיט דעם, װאס ער האט נישט געפאדערט קיין זשיראנטן: װעט דען אן ארעמאן געפינען עמעצן, װאס זאל פאר אים גאראנטירן? רב שמואל האט געבארגט אלעמען אן שום שװעריקייטן.

איך דערמאן זיך: איך בין דעמלט אלט געװען א יאר דרייצן. איך האב געװאלט קויפן עפעס א ספר, אדער א ביכל. האב אבער נישט געװאלט, מע זאל אין שטוב װיסן דערפון. בין איך געגאנגען צו רב שמואלן און אים געבעטן, ער זאל מיר בארגן דריי רובל.

-- צו װאס דארפסטו דאס געלט? -- האט ער מיר געפרעגט.

איך האב אים געזאגט דעם אמת. האט ער מיר א קניפ געטאן אין באק און געגעבן די דריי רובל.

מיין שטיף-פאטער, הרב רב יהושע גלאזער, זצ"ל, האט אים א מאל געפרעגט:

-- רב שמואל, װי לאנג פירט איר שוין אייער גמילת-חסדים-קאסע?

-- דרייסיק יאר שוין, -- האט רב שמואל געענטפערט.

-- און װיפל געלט איז אייך פאר דער צייט פארפאלן געװארן? -- האט אים דער רב װייטער געפרעגט.

-- נישט מער װי זעכציק רובל, -- האט ער געענטפערט -- דאס מאכט אויס בערך פיר קאפעקעס א װאך. מיט פיר קאפעקעס א װאך האב איך געראטעװעט פיל צענטליקער ארעמע יידן, -- האט ער צוגעגעבן מיט א גוטמוטיקן שמייכל, א גלעט טוענדיק מיט דער האנט זיין פאטריארכאלע בארד.

איינער א טריסקער ייד

חביבה גמילות חסדים
יותר מן הצדקה.

(ירושלמי פאה רפ"א)

ר', זאנוועו מעלצער איז געווען א ייד א זקן, א גרויסער תלמיד-חכם. איך זיינע יונגע יארן איז רב זאנוועו געווען א מלמד. אויף דער עלטער איז ער באגליקט געווארן מיט א ירושה פון א רייכן קרוב - עטלעכע הונדערט רובל, א באדייטנדיקע סומע צו יענער צייט, איז ער געווארן אויס מלמד, האט זיך אליין דערנערט און נאך געהאלפן נויטבאדערפטיקע מענטשן.

אלע שווערע געמיטער איך שטעטל האבן געוווסט צו גייך צו רב זאנווען. ער האט אלעמען גרינגער געמאכט, וועמען מיט א גוטער עצה און וועמען מיט א גמילת-חסד.

רב זאנוועו פלעגט ליב האבן צו זאגן א גלייכווערטל.

-- ווייסט איר פאר וואס טאן א גמילת-חסד איז אזא גרויסע מצוה? - פלעגט ער זאגן -- ווייל די איז פון יענע מצוות, וואס "הקרן קימת לעולם הבא", דאס הייסט, עס קאן זיין, אז אויף ד ע ר וועלט וועט מען שוין דעם קרן נישט אנקוקן... און אז נישט געקוקט דערויף, העלפט איין ייד דעם צווייטן מיט א גמילת-חסד, איז דאך עס טאקע א גאר גרויסע מצוה.

* * *

מיין באבע מלכה די ראדאוויטשער, עה"ש, האט איין מאל, אין דעם לעצטן יאר פון איר לעבן, זיך צו מיר אנגערופן:

-- מיין קינד, קום וועל איך דיר דערציילן א זייער שיינע מעשה וועגן רב זאנווען, וועלכער איז געווען אונדזער פעטער.

-- זאלסט וויסן, מיין קינד, -- האט זי אנגעהויבן דערציילן - אז דיין זיידע בונעם, עה"ש, וועלכער איז געשטארבן אן עושר, איז אין די יונגער יארן נישט רייך געווען. ער האט אפילו איבערגעלעבט שווערע צייטן. זיין פרנסה איז דעמלט געווען האנדל. ער פלעגט ברענגען מיט דער פור פון לויצק זאלץ און הירזש קיין טריסק און עס פארקויפן די דארטיקע קרעמער. אויך פאר דעם קליינעם מסחר האט ער נישט גענוג געלט געהאט און פלעגט בארגןביים פעטער רב זאנווע.

איין מאל, דאס איז געווען אום ווינטער, האט דער זיידע געפירט זיין סחורה פון לויצק מיט שליטנס. איך מיטן וועג האט אנגעהויבן נאכלאזן דער פראסט, און דער שליטוועגס איז קאליע געווארן. ער האט זיך קוים דערשלעפט קיין קאוולע. ווייטער איז שוין נישט מעגלעך געווען צו פארן. האט ער געדונגען אין קאוולע א

שפייכלער, אפגעלייגט אין אים די סחורה און איז געפארן אהיים קיין טריסק אויף שבת, מיט דער דעה, אז זונטיק וועט ער דינגען פורן און פארן קיין קאוולע ברענגען די סחורה.

זונטיק אין דער פרי, ווען דער זיידע איז געגאנגען דינגען די פורן, האט ער באמערקט, אז עפעס קוקן אים מענטשן נאך און סודען זיך. די זאך איז אים געווען זייער חידושלעך. האט ער גענומען זיך נאכפרעגן, וואס ס'איז געשען. ביז ענדלעך האט מען אים אויסגעזאגט, אז פרייטיק-צו-נאכטס האט זיך אין קאוולע געמאכט א שרפה, דער שפייכלער ווו ס'איז געלעגן זיין סחורה איז אפגעברענט געווארן, און די סחורה איז אוועק מיטן רויך.

-- שלעכט! ביטער! -- האט ער אויסגעשריגן אין פארצווייפלונג - איך האב דערהרגעט א מענטשן! ממש דערהרגעט! וואס טוט מען? וואס טוט מען? מילא, מיין ביסל אייגן געלט... אבער דעם פעטער רב זאנוועס... ער האט דאך מיר געגעבן דאס לעצטע. וואס וועט ער נעבעך טאן? אן אלטער, קראנקער ייד... איך בין דאך זיין מלאך-המות!

מחמת גרויס עגמת-נפש האט דער זיידע אויפגעהערט עסן. גאנצע נעכט איז ער נישט געשלאפן און גערעדט צו זיך אליין: "פעטער רב זאנווע... רב זאנווע... אוי, רב זאנווע... וואס בין איך שולדיק, רב זאנווע...

-- איך האב זיך געשראקן, -- האט די באבע ווייטער דערציילט -- ער זאל, חלילה, פון זינען נישט אראפ.

ער האט מורא געהאט צו גיין אין גאס, טאמער באגעגנט ער רב זאנווען. ער האט געוווסט, אז רב זאנווע דאווענט אין בית-מדרש זעקס א זייגער אין דער פרי, פלעגט ער גיין דאווענען אכט א זייגער און נאך עפטערער דאווענען אין שטוב.

מאכט זיך איין מאל, אז רב זאנווע האט זיך פארשפעטיקט מיטן דאווענען אין בית-מדרש, און ווען דער זיידע איז אהין אריינגעקומען אכט א זייגער, האט ער זיך מיט אים באגעגנט ווען ער איז ארויסגעגאנגען.

-- אה, בונעם! וואס מאכסטו? פאר וואס זעט מען דיך נישט? -- האט אים רב זאנווע געפרעגט מיט זיין גוטמוטיקן שמייכל, אויסשטרעקנדיק אים די האנט.

דער זיידע האט א ציטער געטאן פון איבערראשונג. אנשטאט אים צו ענטפערן, האט ער גענומען וויינען.

-- בונעם, וואס וויינסטו?

נאך א גרויסער אנשטרענגונג האט אים דער זיידע געענטפערט:

-- איך קום דאך דעם פעטער געלט, -- און די טרערן האבן זיך ווייטער געגאסן.

-- אזוי גאר, -- זאגט רב זאנווע מיט זיין גוטן שמייכל, וואס דער זיידע דערזעט אים נישט -- דו קומסט דעם פעטער געלט, ווילסטו אים באצאלן מיט טרערן?

פון די לעצטע ווערטער האט זיך דער זיידע אין גאנצן פארלוירן. א פארצווייפלטער האט ער געשריגן מיט געוויין:

-- פעטער! וואס זאל איך טון? ס'האט מיך אן אומגליק געטראפן!

-- אט! -- זאגט רב זאנווע, ארויפלייגנדיק א האנט אויפן זיידנס אקסל -- ערשט הער איך שוין פארשטענדלעכע ווערטער. דו פרעגסט דעם פעטער, וואס דו זאלסט טון. דאס איז גאנץ נאטירלעך. אזוי דארף טאקע צו זיין. ווען א ייד געפינט זיך אין א צרה, דארף ער פרעגן ביי א צווייטן יידן, וואס צו טון. יידן זענען בני-רחמנים, און איינער העלפט דעם צווייטן. הממ... אבער זאג מיר, בונעם, פאר וואס ביסטו פריער נישט געקומען צום פעטער פרעגן, וואס צו טון? געווארט ביז מירן זיך צופעליק באגעגענען?

-- קום מיט מיר צו מיר אהיים, -- האט אים רב זאנווע גענומען אונטערן ארעם -- וועל איך דיר זאגן, וואס דו האסט צו טון.

אויפן וועג האט ער אים בארויקט:

-- דו דארפסט נישט זיין געפאלן ביי זיך, בונעם. איך ווייס, אז דו האסט דאס געלט נישט פארשפילט אין קארטן. איך האב דיר געליגן געלט זאלסט האנדלען, און דו האסט ערלעך געהאנדלט. און אז ס'איז געשען אן אומגליק, זענען מיר ביידע נישט שולדיק. דער עיקר, זאלסט נישט אנווערן דעם מוט און דעם בטחון אין דעם בורא-עולם.

אזוי רעדנדיק, איז רב זאנווע צוגעקומען מיט אים צו זיין שטוב. ער האט דעם זיידן אריינגעפירט אינעווייניק. האט אויפגעשלאסן א טישקעסטל, ארויסגענומען א פעקל געלט און געזאגט:

-- דא האסטו, בונעם, צוויי הונדערט רובל... געוויס ווייסטו, אז א ייד איז מחויב איבערצולאזן א געוויסן טייל פון זיין פארמעגן אין מזומן, אז אויב ס'וועט זיך טרעפן עפעס אויסערגעוויינלעכס און ער וועט זיך נייטיקן אין געלט, זאל ער עס האבן גרייט צו דער רגע. איך האלט, אז דער אומגליק, וואס האט דיך געטראפן, איז דאס דער אויסערגעוויינלעכער פאל, און איך מעג דאס געלט פארנוצן, כאטש דאס איז ביי מיר דאס לעצטע... איך גיב עס דיר צוזאמען מיט א ברכה, זאלסט דערמיט מצליח זיין. איך האף, אז דו וועסט מיטן אייבערשטנס הילף פארדינען פאר זיך און אויך אויף צו סילוקן דיינע חובות...

-- דער זיידע האט ווייטער געהאנדלט, -- האט די באבע מלכה אויסגעלאזט די מעשה -- איז רי־ך געווארן און ביי יעדער געלעגנהייט דערציילט, ווי דער פעטער זאנווע איז ויך מיט אים באגאנגען. האב איך עס דיר דערציילט, מרדכילע, און בעט דיך, אויך דו זאלסט עס דערציילן דיינע קינדער, כדי זיי זאלן וויסן ווי וויכטיק סע איז צו טאן א יידן א טובה און אפלערנען, ווי מע קאן ראטעווען א מענטשן מיט א גמילת-חסד.

אמא סוסל

ברוך מנדלסון

אוי, ולירושלים עירך ברחמים תשוב ותשכון בתוכה כאשר דברת...

זה קולה של אמא. היא מתפללת תפילת שחרית במטבח תוך כדי בחישה בסירים שעל הכירים. אמא הרי יודעת את כל התפילות בעל-פה, כזקן ורגיל. קולה ערב ומתנגן ומתמזג כאילו עם ריחות התבשילים המעוררים תיאבון. תפילתה נשמעת היטב בין שהיא מתפללת בלחש, בין שהיא מרימה קולה בשירה והתלהבות.

שמואליק, אחד משבעת בניה, גמר זה עכשיו את התפילה והריהו מסיר את של ראש ושל יד. עומד הוא בחדר הגדול, מסדר את התפילין בשקיק הקטיפה הכחולה, הרקומה ומקשיב לתפילת אמא. אמא היתה יכולה לשמש בודאי גם חזן בבית-הכנסת לו ניתן לה הדבר או, להבדיל, זמרת על הבמה חס ושלום.. אלא שהיא מוצאת בודאי את סיפוקה כ"זאגערן" בעזרת-הנשים. רגע הוא מעיף עין על כינורו שעל הקיר. מה מאוד היה רוצה ללוות את תפילתה בצלילי כינורו, אך שאלהים ישמור אותו ממחשבתו זו... ואף-על-פי-כן הוא מנסה להתלוצץ קצת:

-- אמא, את שומעת? תפילתך עולה דרך הארובה, יחד עם ריחות התבשילים, הישר השמימה... כמו תפילת הכהן הגדול בהקריבו הקרבנות... לבי סמוך ובטוח שתפילתך תירצה, אמן כן יהי רצון... וביקש עוד להוסיף: ראי-אמא, אני קיצרתי בתפילתי בתקווה שאת תתפללי גם למעני... אלא שנמלך וחנק משפט זה בקרבו. במילא אין אמא סומכת על תפילת בניה, ותמיד היא ממלאת בתפילותיה את החסר... בדברים כגון אלה אין סומכין על נסים.

אמא סוסל אינה עונה. לעולם אינה מפסיקה בתפילתה גם לא ב"או, נו" כמו אבא. מלבד זה אינה פנויה לשיחה בטלה, כשהיום קצר והמלאכה כה מרובה. שבעה ילדים בלי-עין-הרע בבית ומלבד זה, הבוקר עובר עוד מעט וטרם עשתה מעשה צדקה היום, וגם בעלה מחכה לה בעסק שלהם. המלאכה מרובה. אביה הרב ר' יצחק קרמנר, זכרונו לברכה, בודאי היה מתיסר לו ראה אותה בקלקלתה... השמש עוד מעט בלב שמים והיא טרם עשתה מעשה צדקה היום. רק כמה עשרות משפחות מנתה הקהילה שלו, ואף-על-פי-כן היה מוכן להסתכן עבורה סכנת נפשות, ולמען קיום מצוות ועשיית צדקה, כמובן. והיא זוכרת את המקרה אשר גרם לפטירתו, כיצד התקלקל הכבשן בבית המרחץ ולא פעל, וכן גם המקווה, וכיצד חצב בנו הבכור, אריה, בקרח העבה שבאגם בכדי שאביו יוכל לקיים מצוות טבילה לכבוד שבת, כשהוא מפזז אלומת קש מסביב ואבא מתעטף בפרוותו על גופו העירום ובאנפילאותיו. אמנם לא היה זה מקרה ראשון של טבילה שכזאת, אלא שהפעם הכריעוהו הרוח והכפור העז ופגעובריאותיו, והוא קיפח את חייו... ניערה עצמה ממחשבותיה הנוגות, כיבתה למחצה את האש בכירים, מילאה את הסל - מכשיר העזר שלה לצדקת יומה, ומיהרה החוצה... כשכל כך הרבה מחכים לה שם ועל כולם - בעלה, שהוא כה זקוק לעזרתה. רק אז הוריד שמואליק את כינורו מעל הקיר והוא דימה בנפשו ללוות בו תפילותיה של אמא...

אמא, איך תוכלי ללכת בסערה שכזאת, אפילו כלב לא מוציא את אפו החוצה, הן תחלי חס-ושלום, הן יודעת את מה פירושה של התקררות עזה...

זו חיה'לה, בתה היחידה, שבלית-ברירה עזרה לאמא לשים את החלות והעוגות, הדגים הממולאים וכדומה מטעמי שבת, בתוך שני הסלים הגדולים. "אמא, אולי באמת לא תלכי הפעם?"

– מה את סחה, בתי – והיא מחבקת ומנשקת את בתה – כלום אפשר אחרת? הרי ערב שבת היום. הרי אנשים שם מחכים לי בכליון עינים. הרי יהיו שרויים חלילה בלי לחם לשבת, – והיא הגביהה עיניה וידיה למעלה. "ריבונו-של-עולם, תפילתי שמע ואל תצריכנו למתנת בשר-ודם. יהיו מזונותינו מרים וכזית – ומידך בלבד. "וכי מה הוא, בתי, עולם זה אם לא פרוזדור לעבור בו?" – נזכרה במות אביה, ויצאה חיש מהר למלא שליחותה.

בבית חיכו לשובה בדאגה. הבת הכינה מים חמים, שאמא תרחץ בבואה. התנור הוסק ובבית היה חם. ואכן, אמא חזרה כשהיא מעלימה מעיני בני-ביתה את העייפות והקור שאחזוה. כבר מחשיך. היא מיהרה להתרחץ, החליפה שמלות ברכה על הנרות ומיהרה עם בעלה לבית הכנסת, לתפילת לכו נרננה ולכה דודי. הריהי ה"זאגערן" בבית הכנסת ובלעדיה עלולה חס-ושלום עזרת הנשים להתרוקן לגמרי כשסופת שלג כזו משתוללת בחוץ.

גמול לכל ימות השבוע וליום ששי המפרך בא לאמא סוסל יום השבת כמתנה משמים. יום זה הוא יום שכולו מנוחה וקדושה. בבוקר, מיד לאחר שתיית העולש בחלב שהוכן ביום ששי מעל הכבשן הלוהט וכוסה היטב שלא יפוג חומו, הלכה אמא סוסל עם כל בני ביתה לבית הכנסת. היא לבשה שמלת שבת ומעיל שבת חם ומתחת לצעיף החם, על ראשה גזוז-השערות – את הפיאה הנכרית שלה. גם הסערה שככה בחוץ, ושמש החורף זורחת עד בוהק על השלג הלבן. בודאי לכבודה, כאילו גם היום שבת-שירה. ביום יפה שכזה בודאי תהיה עזרת הנשים מלאה נשים. נשים יהודיות צנועות וכשרות, וילדים... החמין היה מוצלח ביותר. גונו חום-כהה והאדים שעלו מהצלחות גירו את החך והתיאבון. "גוון שכזה מעיד על הצלחה גדולה, אמא" – הבן הבכור משה. "לבטח נתקבלו תפילותיך" – הבן שמאי. "וכי מה, כלום אנחנו עזרנו? המלאך הוא שעזר!" כך שלמה'לה. עד שנזף בהם אבא, ולא ידעת אם באחוק אם ברצינות "ולמה זה, ילדים, תקניטו את אמא, כלום לא טרחה די למענכם?" ואמא: "אל נא, בעלי, הרי שבת היום, יום מנוחה ושמחה. אינני מוקנטת כלל וכלל. ולו באמת תורצינה תפילותי לפני הבורא, אמן, כן יהי רצון".

שלמה'לה מהנהן: הוא לצידם של אבא ואמא. ואבא, ר' חיים – חיוך רחב של שביעות רצון משתפך על פניו.

יום מלא תוכן היה היום: שינה בשבת תענוג, ברכי נפשי, כמה פרקי תהלים לקינוח, שלוש סעודות, המבדיל – שמיד לאחריו נגינת הבן עלי-כינורו, והמיחם הגדול והרותח על השולחן... וכי מי הוא שאמר, שלא טוב להיות יהודי?

מוצאי-שבת הוא הערב היחיד בשבוע שאין אמא סוסל עייפה יתר-על-המידה, ומרובות לפיכך השוחרות על פתח ביתה, למען תכתוב להן, בכתב ידה היפה, לבעליהן שבארץ הזהב, ולסתם קרובים שם, למען לא ישכחו, כי קשה כאן פרנסה כקריעת ים-סוף. אוי, היא קשה... "תכתבי להם, ר' סוסל, שהחורף קשה – ואין עצים להסקה, והילדים יחפים".

"וכי מה פתאום ר' סוסל", נעלבה סוסל, "כלום רב אנכי, או שמא גבר? ואני - אינני אלא אשה, ברוך שעשני אשה". "לא זה, ר' סוסל, ראשית בעד מעשיך הטובים, ושנית - הרב שלנו, שיחיה, הרי איננו מדבר עם נשים כלל - ואת, כאילו אמא את לכלנו. כאילו..." וסוסל שמה אצבע לפיה: "מלה בסלע ושתיקה בתרי". כלומר... ולאחר שפירשה את האימרה, שמה את העט והקסת על השולחן ונגשה לעבודה. היא לא שאלה יותר. היא כתבה חיש מהר. הרי עוד אשה מחכה, ועוד אחת... הרי היא יודעת את שמות הקרובים מכירה את כלם. ולא עברה כמחצית השעה והמכתב כתוב ארבעה דפים, חמשה דפים. אף את הכתובת על המעטפה בשפת לע"ז כתבה. רק את הבול להדביק. והיא קוראה לאשה את המכתב, והאשה יושבת פעורת-פה ומשתוממת: "וכי איך הצלחת, ר' סוסל, לכתוב כל כך מהר וכל כך הרבה, והעיקר - הכל, הכל. עוד יותר מאשר אני יודעת בעצמי..." וסוסל מחייכת "כלום אינני יודעת את צרותיך ומחסורך. אני, כלום מאמריקה אני באה, או מה? ואם ירצה השם ותקבלי משהו מהם - שובי אלי, ונודה להם על טוב-לבם"...

האשה יוצאת כשהיא מאמצת את המכתב אל לבה ודמעות בעיניה. הה, לו לא היתה מתביישת, היתה נופלת על צוארה של סוסל ומנשקה בבכי-תמרורים...

"שבוע טוב, שבוע טוב, פסל" - מעודדת אותה סוסל. עכשיו את שרה-לאה. הנה שבי כאן, טעמי מאלה, רק אמזוג לך עוד כוס תה... אכלי גם את, פייגה'לי

ממסיבות חתונה האחרונות לפני הכבוש הרוסי ולפני השואה. חתונתם של טובה, בת רבקה ושמעון פרישברג ושמואלקי בן חיים וסוסיה מנדלסון.

רב זלמן באלעבאס

ש. קייזער

רב זלמן איז אלע יארן געווען א שניידער פון גוישע פעלצן. דאס זעלבע זיינע דריי זין, צוויי איידעמס און די אייניקלעך. אלע זענען געווען פעלצן-מאכער. און כאטש אינעם חסידישן שטעטל זענען שניידער און שוסטער נישט געווען פון די גאר גרויסע יחסנים, האט מען זיך אבער צו זלמן באלעבאס באצויגן גאר אנדערש. אים האט מען אריינגערעכנט אינעם באלעבאטישן קלאס און צוליב אים האט מען אויף זיין גאנצער משפחה געקוקט אנדערש ווי אויף געוויינלעכע שניידערס.

רב זלמן האט געוווסט, אז מע האט פאר אים דרך-ארץ, אז מע האלט אים פאר א בכבודיקן יידן. ער האט עס אפגעשאצט און געזוכט דעם כבוד אפצוהיטן. און איבערלאזן א שיינעם נאמען. ער האט די קינדער דערפאר לייטיש דערצויגן. האט זיי געלערנט ווי צו זיין שטילע, ערלעכע באלמעלאכעס. איז געווען שטרענג צו די קינדער זיינע, און זיי האבן געמוזט אויפפירן זיך ווי ער האט געוואלט. האט זיך געמישט אין זייערע ענינים, געזאגט א דעה און באפוילן אכטונג געבן אויף די ווייבער, זיי זאלן אפהיטן די יידישע דינים, ווי ערלעכע יידישע טעכטער דארפן אפהיטן.

ער האט זיינע קינדער נישט געלאזט חברן זיך מיט אנדערע שניידער-יונגען, וואס זענען גראב, צעלאזן און הפקרדיק. האט אכטונג געגעבן, זיינע זין און איידעמס זאלן פרייטיק גיין אין מרחץ, אוועקלייגן די ארבעט צו דער צייט, גיין פאר פרי דאווגען, און שבת ביי טאג נאך דער סעודה נישט ארומשלעפן זיך אין גאס און אריינקוקן דורך די פענצטער אין פרעמדע שטיבער, אדער זיך ארומשלעפן ארום די פארמאכטע קליימן מיט קערלעך אין די קעשעניעס און רעדן גראבע רייד, אדער לאכן אויף א קול.

ער האט ליב געהאט אז שבת נאכן עסן זאל מען זיך גאר צולייגן א ביסל שלאפן, הנאה האבן פון עונג-שבת, דערנאך טרינקען טיי פון די הייסע פלעשער, וואס זענען געליגן אויפן ווארעמען פיעקעלעך איינגעדעקט מיט אלטע קאלדרעס, און נאך דער טיי לערנען פרק. און אויב ס׳איז געווען א מגיד אין שטאט, האבן זיינע זין געמוזט, צוגלייך מיט אים, גיין הערן ווי דער מגיד שטראפט די וואס ווילן נישט גיין אין גאטס וועגן — ווי ער רופט זיי אן אפקערער און אפשפעטער — אויף וועלכע עסווארט א צארנדיקער יום-הדין.

רב זלמן פלעגט אריינפאלן אין גרויס באגייסטערונג, ווען דער מגיד פלעגט אויף א שיין קול ארויסזינגען זיינע משלים און האט וואונדערבארע רייד גערעדט. זיי זענען געווען א באלזאם צו זיין הארצן. דער מגיד האט מיט געוויין אין קול פארגליכן דעם עולם צו פארבלאנדזשעטע שעפעלעך אן א פאסטעך, פארבלאנדזשעט אויף פרעמדע פעלדער, אויף פרעמדער פאשע... דעמלט האט דער אלטער רב זלמן געוויינט. די טרערן פלעגן אים רינען אויפן פנים און דער באָרד. ער האט געפילט ווי דאס הארץ זיינס צאפלט זיך און ווערט ברייטער. ער ווערט אין גאנצן

אנגעפילט מיט נייע כוחות, מיט א גרייטקייט צו טאן נאר גוטע זאכן. ער איז גרייט געווען צו טאן תשובה פאר זיך, פאר זיין משפחה און פאר אלע יידן...

דערנאך איז רב זלמן ארייננעפאלן אין א שטילקייט. האט זיך פארטיפט אין מגידסקלוגע רייד, זיך ארייננעלאזט אין אלערליי מחשבות, ביז ס'איז צייט געווען צו דאווענען מנחה. און ווען ס'האט אנגעהויבן צו טונקלען, האט איינער פון זיינע זין געבראכט די צוויי הערינג מיט דער חלה, וואס זיין אלטיטשקע פלעגט יעדן פרייטיק אפבאקן. דאס איז געווען זיין חלק צום שלש-סעודות, וואס יידן האבן געפראוועט בשותפות אין דער פינצטער, אין א ווינקל פון בית-המדרש.

ער האט זייער שיין געלעבט, רב זלמן. אבער זיין טויט איז געווען נאך שענער. ער האט ארויסגערופן א יראת-הכבוד. אין שטעטל און איז די ארומיקע שטעטלעך האט מען נישט אויפגעהערט צו רעדן פון זיין אויסטערלישן טויט. מ'האט גערעדט פון אים, ווי פון א גרויסן צדיק... מ'האט זיך גארנישט געקאנט אפחידושן פון דעם געשעעניש. דאס האט נישט נאר רב זלמנס משפחה חשובער געמאכט, נאר באשיינט אלע באלמעלאכעס מיט ווירדע און כבוד.

רב זלמן האט ממש געוווסט די מינוט ווען ער וועט שטארבן. און יארן לאנג האט מען נישט אויפגעהערט צו דערציילן זיך דעם ווונדער פון רב ולמנס טויט. ס'איז געגאנגען פון מויל צו מויל, איבער שטעט און שטעטלעך, ביז ס'איז אריבער דעם ים קיין ניו-יארק, אט ווי אזוי די מעשה ווערט דערציילט:

איין מאל, א פרייטיק פאר נאכט, איז רב זלמן, ווי תמיד, געקומען פאר פרי אין בית-המדרש און האט צו אלץ זיך צוגעקוקט און באטראכט: צי די האנטפאס איז פול מיט וואסער און צי אלע לייכטער זענען ריין לכבוד שבת. דערנעך האט ער זיך אוועקגעזעצט ווארטן אויפן עולם. אין גראבן כל-בו-סידור, וואס איז געלעגן פאר אים אפן, האט ער יענעם ערב-שבת נישט ארייננעקוקט. האט די אויגן גאר געהאלטן אנגעשטרענגט אויף דער טיר און ארויסגעווייזן אומרויקייט, ווי ער וואלט נישט קאנען זיך דערווארטן אויף עמעצן. און ווען דער גבאי, רב משה, איז ארייננעקומען און האט זיך געלאזט צון אים מיטן גוטשבת, איז רב זלמן אים אנטקעגן געגאנגען מיט דער פושקע טאביק אין האנט און האט פרייענטלעך א זאג געטאן:

-- גוט, וואס ביסט שוין דא. כ'וויל מיט דיר עפעס רעדן. (רב זלמן האט אלעמען געזאגט דו).

-- וואס ווילט איר זאגן עפעס גוטס, רב ולמן?

-- איך וועל מארגן, אם ירצה השם, האבן אן "עליה". -- האט רב זלמן אים שטיל געזאגט, ווי עס וואלט געווען א סוד.

-- מהיכא-תיתי. -- האט רב משה גבאי געענפטערט און זיך געחידושט, פאר וואס רב זלמן דארף זיך גאר סודען וועגן דעם.

-- דו פארשטייסט, משה, איך וויל האבן א שיינע עליה...און איך וויל "שישי". דו הערסט, משה? "שישי" וויל איך.

דער גבאי איז געבליבן שטיין א ווײלע און האט נישט געוווסט וואס צו זאגן. דערנאך האט ער זיך אפגערופן:

-- וואס עפעס גראדע מארגן, רב זלמן? און פאר וואס דווקא "שישי"? ביי אייך איז דאך די גאנצע תורה הייליק. איר האט דאך קיין מאל נישט געבעטן "שישי"? חוץ דעם ווייסט איר דאך אוודאי, אז מארגן איז דא א חתן אויפצורופן, און מחותנים זענען פאראן. לייגט עס אפ אויף אן אנדער שבת.

-- ניין ! -- האט רב זלמן געענטפערט פעסט. -- איך קען נישט אפלייגן. די מחותנים קענען אפלייגן -- נישט איך... די מחותנים קענען ווארטן אויף אן אנדער שבת.

דער גבאי האט מער גארנישט געפרעגט. דעם אלטנס באפעלערישער פארלאנג האט אים געצוווונגען נאכצוגעבן.

רב זלמן האט זיך מיט פרייד אוועקגעזעצט אויף זיין "שטאט", מיט הנאה אריינגעצויגן א שמעק טאביק און זיך גענומען גרייטן מקבל-שבת זיין.

שבת אין דער פרי האט ער נאך א מאל דערמאנט דעם גבאי נישט צו פארגעסן די צוגעזאגטע עליה. און ווען דער עולם האט שפעטער דערהערט ווי מע רופט אויף צו "שישי" רב זלמנען, האט מען זיך איבערגעקוקט און געקוועטשט מיט די פלייצעס.

געקומען אהיים פון דאוונען, האט ער באלד נאכן "גוט-שבת" א פרעג געטאן זיין ווייב:

-- זאג נאר, זעלדע, האסט היינט עפעס א גוטן קוגל?

-- וואס איז דאס פאר א שאלה? ווען איז נישטא קיין גוטער קוגל? סיידן, ווען עס ווערט א מאל פארברענט דער טשאלנט.

-- נו, גוט, גוט. גיי, זיי מוחל, רוף צוזאמען די קינדער אויף קידוש.

די אלטע זעלדע האט זיך געפוילט צו פרעגן, וואס איז עס פאר א יום-טוב אין מיטן דערינען, וואס ער וויל די קינדער אויף קידוש. זי האט זיך ארויסגעכאפט צו די פאר שטיבער, נישט ווייט, און זיי אלעמען צוזאמענגערופן.

דאס נישט איבעריק גרויסע חדר איז פול געווארן מיט זין, איידעמס און אייניקלעך. מיט זיי האבן זיך שוין אויף טשיקאווע מיטגעשלעפט די ווייבער. מ'האט קידוש געמאכט איבערן ראזשינקעס-וויין. די אלטע האט אויפגעריסן דאס טשאלנט-ברעטל, צעשניטן דעם קארטאפליע-קוגל. אלע האבן פארביסן און געלויבט די מאמע פארן גוטן געשמאקן טעם, און קיינער האט נישט געפרעגט ביים טאטן די סיבה פון אט דער אומגעריכטער צונויפקומעניש.

דערנאך האט זיי דער אלטער אנגעזאגט צוקומען צוריק נאכן שבתדיקן שלאף. אויף דער גאס האבן די קינדער געפרוווט טרעפן פאר וואס דער פאטער האט זיי געבעטן אויף קידוש און וויל זיי זאלן קומען שפעטער נאך א מאל.

איינע פון די שנורן האט אפילו געטראכט, אז דער שווער... א זקן... -- זי האט אבער נישט געוואלט דאס ווארט ארויסזאגן.

אז דער אלטע רב זלמן איז אויפגעשטאנען פון שבחדיקן שלאף, האט ער געטרונקען טיי און געזאגט פרק. דערווייל זענען די זין מיט די איידעמס זיך ווידער צוזאמענגעקומען. און ווען די זון האט זיך גערוקט צו מעריב-זייט, האט מען אנגעהויבן דאווענען מנחה. דערנאך האבן זיך די מאנסלייט געזעצט צום טיש. די אלטע האט דערלאנגט הערינג מיט חלה. רב זלמן האט זיך געאיילט מיטן שלוש-סעודות. אלע ווײַלע געקוקט דורכן פענצטער, צי מע זעט שוין שטערן אין הימל. מיט א מאל האט ער באפוילן דערלאנגען מים-אחרונים.

-- סע ווערט שפעט ! קינדער, לאמיר בענטשן, -- האט ער געזאגט.

אלע זענען געזעסן שטיל. אין שטוב איז שוין געווען גוט טונקל. רב זלמן האט געזאגט די ווערטער אין דער הויך. נאכן בענטשן האט ער אויסגעטאן דעם גארטל מיט דער קאפאטע און אנגעהויבן זיך געזעגענען מיט די קינדער. יעדן איינעם עפעס געזאגט. א שרעק איז אלעמען באפאלן. מ'האט אנגעהויבן פרעגן:

-- טאטע, וואס עפעס געזעגענען? ווהין גייסטו?

די אלטע האט אויס שרעק אנגעהויבן ברעכן די הענט און וויינען. ס'האט אין דער פינצטער אנגעיאגט א מורא אויף די טעכטער און שנורן, און אלע האבן זיך צעכליפעט.

-- שפעט, שפעט, קינדער. האלט מיך נישט אויף. -- האט ער געזאגט און זיך אוועקגעלייגט אין בעט.

רב זלמן האט אנגעהויבן שעפטשען אין דער שטיל און איז איינגעשלאפן אויף אייביק.

ר. ל. מאספאניס

טרייטעלעכע די מלמדקע

ע האט זי אזוי געררופן, מסתם, ווייל זי איז געווען די פלוניתטע פון טרייטל מלמד -- א ייד א גרויסער אביון, נאר אן אדורכגעווייקטער מיט עשירות פון פרומקייט. ער איז, משמעות, געווען, כאטש א טריסקער, א הייסער טריסקער חסיד, ווייל שבת פלעגט ער דאווענען אין רבינס בית-מדרש, ווו מע זאל אים אויפרופן צו דער תורה האט ער זעלטן זוכה געווען. דא דאווענען גרעסערע יחסנים פון אים. ער האט געמוזט לאנג ווארטן דערויף, אזש ביז דער סדרה פון דער "תוכחה". אבער ער האט זיך דא געווארפן אין די אויגן מיט זיין סאמעטענער געלער יארמעלקע, די איינציקע יארמעלקע פון אזא קאליר; צי זי איז געמאכט געווארן פון א געלן סאמעט, צי אזוי געווארן פון אלטקייט, דאס האט געוווסט נאר איר באלעבאס אליין. ער פלעגט אוועקגיין דער לעצטער פון בית-מדרש - נישקשה, די פלוניתטע מיטן קוגל מעגן אונטערווארטן. דערפאר אין דער וואכן פלעגט ער זיין דער ערשטער מתפלל אין גרויסן שטאטישן בית-מדרש, ווו ער פלעגט שטיין ביי דער מערב-וואנט אין ווינקל ביי דעם צעעפנטן ספרים-אלמער, וואס האט אים ווי איינגעטוליעט מיט זיינע טירלעך. דא פלעגט ער אוועקגיין דער ערשטער פונעם מנין - די קינדער ווארטן דארט אין חדר.

אבער אין שפעטערע יארן, משמעות, נאך איר מאנס טויט, האט טרייטעלעכע די מלמדקע זיך פארדינט אויפן דאזיקן ביינאמען שוין אין איר אייגענעם זכות: זי איז אליין געווארן א מלמדקע. איך ווייס נישט, צי האט זי טאקע געפירט א חדר, ווי אן אמתער מלמד, אבער בלויז גיין איבער די הייזער קנעלן מיט מיידלעך; זי זאל קנעלן מיט יינגלעך, מאנצבלען, שיקט זיך דאך נישט - אן אישה איז אן אישה. איי, פאר וואס האט יאנקל "שרייבער", א מאנצבל, יא געמעגט לערנען מיט מיידלעך? דערויף איז ער דאך א "שרייבער", און מע האלט טאקע נישט פון אים...

ווי טרייטעלעכע די מלמדקע קנעלט האב איך מיט מיינע אייגענע אויגן געזען: זי פלעגט קומען צו אונדז אין קיך קנעלן מיט אונדזער דארפיש דינסטמיידל, מארגוליע. אריינגעקומען, א קליין געשטאלט אין א דיקער טונקעלער שאל, מיט א דיקן סידור אונטערן ארעם, פלעגט זי זיך גלייך זעצן צום טיש מיט דער תלמידה, וואס איז געווען אזוי גרויס ווי זי, אויפמישן די פארפעצטע, פארגעלט-פארשווארצטע בלעטער ביי "מה טובו" מיט די גרויסע אותיות, אנשטעלן דאס פישביינענע טייטל אויף דער ערשטער שורה, פון וועלכער זיי זענען ווייט נישט פארפארן.

קיין גרויס נחת האבן זיי, די שטאטישע מלמדקע מיט דער דארפישער תלמידה מיטן פארשטאפטן קאפ, זיך קעגנזייטיק נישט פארשאפט. די אותיות - ווי אותיות, נאר אז סע פלעגט קומען צום טראף, האט דער תלמידה נישט געהאלפן, נעבעך, דאס קנייטשן דעם שמאלן שטערן און דאס פינטלען מיט די ברעמען - מער ווי א שטאמלעניש פלעגט זיך פון אירע פארטריקנטע ליפן נישט ארויסבאקומען. ווען איך פלעג זיך, ווי א טשעקאווע קינד, צו דעם צוקוקן, פלעג איך איבערלעבן דאס געפיל פון צער-בעלי-חיים, א שטומע צונג נעבעך. ס'א רחמנות געווען אויף זיי ביידע.

וויפל גראשן טרייטעלעכע די מלמדקע פלעגט באקומען פאר די דאזיקע קידוש-השם שיעורים, ווייס איך נישט. איך בין אבער זיכער, אז עולם-הבא האט זי זיך יא פארדינט. א זא געדולד ווי זי האט געהאט צו אונפעיקע קינדער האב איך מער איך מייך גאנץ לעבן ניט געזעען.

זלמן פורן

ר' נחמיה באר

ספטמבר 1939. מלחמת-הדמים הגדולה פרצה. המונים-המונים זרמו פליטים מזרחה וגם עד קובל הגיעו. כל צבעי-הקשת של יהדות-פולין "מקשטים" את חוצות-העיר.

הראשון שהבחין בזוועה זו של בני-אדם עקורים ומורדפים כחיות-השדה היה רב נחמיה באר הי"ד, בנו של ר' פריים שוחט.

הוא מניח את עסקיו הצידה, מה לו אשה ומה לו ילדים. בהתלהבות גדולה ניגש הוא לארגן מפעלי-סיוע להמוני הפליטים. הוא מחרים את בנין ה"תלמוד-תורה", מתקין בו בית-תמחוי, אוגר חמרי-מזון מן הגורן ומן היקב -- מבעלי-היכולת, מהעיריה וגם מהתושבים הכוצרים.

היהודים המכובדים שלנו עם המרא-דאתרא ר' נחום משה'לה בראשם מרעישים עולמות: היתכן? הנשמע כדבר הזה? מטבח לא כשר! מאכילים את בני-ישראל נבלות וטריפות, רחמנא-לצלן! רב נחמיה לא נבהל מדברי כיבושין אלה והשיב בשלווה: אדרבה, הכבדו-נא והתקינו אתם מטבח כשר ואז אנעל את מטבח-הטריפה שלי. אולם, כל זמן שאין מטבח אחר - לא אסגור את שלי. כשהמדובר הוא בפיקוח-נפש, בטוחני שהיושב בשמים יסלח לי.

ביתו של ר' נחמיה לובש צורה של תחנת-רכבת. יומם ולילה מתרוצצים בו פליטים שונים: סוגי יהודים, רבנים, סופרים, עסקני-ציבור מפולין רבתי ואפילו נזירות. כולם-כולם מבקשים מחסה בבית ר' נחמיה, בתקוה להחיות את נפשם.

ר' נחמיה מחרים בתים בכוח ומושיב כהם פליטים. הוא מפתיע את שכנתו גיטל פרוסמן, אלמנה עם שלושה יתומים, המתגוררת בחדר צר, ד' אל ד', ול"ארמון" זה הוא רותם שמונה פליטים. המסכנה מקבלת הכל באהבה ושפתיה ממלמלות חרש: יודע ר' נחמיה את אשר הוא עושה.

ר' משה שיפר, פועל המתגורר ב"קובל ווטורוי". בחצות הלילה דופקים בדלת חדרו. מי זה הדופק? -- ר' נחמיה! הוא בא לדרוש בשלום פליט חולה, שכפי שנמסר לו הוא רתוק למיטתו ימים מספר ללא אוכל וללא תרופות. ר' נחמיה נושא בציקלונו ככר לחם ובקבוק סמי-מרפא. מוכרח הוא לגלות את מקום הימצאו של הפליט החולה ולהגיש לו מזור ומרפא, אם כי השעה מאוחרת, הזמנים אינם כתיקנם ובחוצות-העיר אורבות סכנות חמורות.

הצבא האדום כבש את קובל. ר' נחמיה מקדם את פני הסובייטים בקול תרועה. עתה תבוא הישועה לכל האומללים ולכל הסובלים והנענים. אולם, עד מהרה באה האכזבה. ושוב רובץ העול של העזרה הסוציאלית על שכמו של ר' נחמיה ושוב עליו להגיש עזרה לאומללים ולרעבים, עד שהרוצחים הגרמנים קיפחו את חייו.

ידוע לי ממקורות מהימנים, שר' נחמיה הלך לבור-המוות קוממיות, בקומה זקופה, בגאווה יהודית-לאומית.

ר. אבישלמה

ברעקלעך פון מיין
טריסקער טיש

שיע "מעג"

א זוי האט מען אים גערופן, שיע דעם באלעגאלע – שיע "מעג". פון וואנען האט זיך גענומען דאס דאזיקע צונעמעניש?

ווי באוווסט, פלעגן שטארק פרומע יידן נישט פארן אויף איין פור מיט אן אשה. מאכט זיך, אז דער דין פארט קיין קאוולע טאקע מיט שיע באלעגאלע. לעבן שיען אויף די קאזלעט זיצט עפעס א מאדנער מאנספארשוין, צי א ייד, צי א גוי, להבדיל –- ווען גייט עס דארטן אן. קומענדיק פון דער נסיעה צוריק קיין טריסק, ווערט דער דין געוואר – איין קליינקייט: דער פארשוין, וואס איז געזעסן לעבן שיען אויף די קאזלעס, איז געוועז נישט מער און נישט ווייניקער – הערט און שטוינט ! –- ווי שיע באלעגאלעס מאמע. ער האט זי פארשטעלט פאר א מאנצפארשוין, כדי דער דין זאל איר נישט הייסן אראפגיין פון דער פור... אזא מעשה ! ראשית, האט זי דאך עובר געווען אויף א לאו פון דער תורה: "לא יהיה כלי-גבר על אשה" -– אויף א פרוי זאל נישט זיין א בגד פון א מאנטפארשוין און שנית האט ער אים, דעם מרא-דאתרא, גורם געווען צו פארן אויף איין פור מיט אן אשה... האט דער דין געשיקט משה שמש אין בית-מדרש אויסרופן אן איסור צו פארן מיט שיע באלעגאלע. אן איסור איז –- אן איסור, מע פארט נית מיט שיע באלעגאלע. שלעכט ! ביטער ! אז די פערד שטייען אין שטאל, וווּ וועט ער נעמען ברויט פאר די קינדער? אין דריי טעג ארום לויפט שיע באלעגאלע צום דין, שלאגט זיך אין הארצן אריין: –- חטאתי, דין ! און ער בעט זיך מיט תחנונים: –- מער וועל איך, דין אזעלעכט נישט טאן, אנישט זאל איך קיין ביימש אין האנט נישט קאנען האלטן, די האנט זאל מיר אפדארן ! ... און וואס זענען שולדיק די ווערעם מיינע? ... טוט דער דין א זאג צום שמש: –- משה, טו א לויף ארויס איבער דער שטאט און זיי מודיע אין מיין נאמען, אז מע מעג שוין פארן מיט שיען.

טוט זיך משה שמש א לאז ארויס איבערן שטעטל, דאס פנים ערנסט-צעקאכט, די פאלעס צעפלוגן, לויפט פון טיר צו טיר און שרייט אריין א פארסאפעטער אין יעדער שטוב:

–- דער דין האט באפוילן –- שיע מעג ! ...

–- דער דין האט באפוילן –- שיע מעג ! ...

און אזוי איז שוין פארבליבן זיין צונעמעניש אויף דורות –- שיע "מעג". אויך זיינע קינדער האט מען גערופן –- שיע "מעג".

מכה איז נישט פאר אים

צ וישן די טריסקער רביס, "קינדער" און "איניקלעך" האט זיך אויך געפונען איינער א ייד, וואס מ'האט אים גערופן "צענטל-רבי". אפשר האט עס געמיינט צו זאגן - א צענטער דור פון א געוויסן רבין. און ווידער, אויב ס'קאן אויף יידיש זיין א שטיקל רבי, פאר וואס זאל נישט קאנען זיין אויך א צענטל רבי? אמאי איז אין טריסק געווען א ייד, וואס מ'האט אים גערופן "פערטל גאט".

איז "צענטל רבי" איין מאל קראנק געווארן און זיך צו לאנג פארליגן אין בעט. זענען זיינע פריינד, זייער חשובע, יחוסדיקע יידן, געקומען אים מבקר חולה זיין.

-- רב אריה לייב, -- פרעגט אים איינער -- איז וואס זשע איז אייך?

טראכט ער א רגע, קווענקלט זיך און ענטפערט:

-- עט... א קליינינקייט דארט... נישט כדאי אפילו צו רעדן וועגן דעם -- א מכה אויפן גראבן פלייש פון רעכטן פוס, לא עליכם... נישט מער... איך ווייסט נישט? א מכה איז נישט פאר מיר... אוי ! ...

מיט איין פוס אויף יענער וועלט

ד י ערשטע וועלט-מלחמה האט גורם געווען צו גרויס הפקרות אין שטעטל. האט מען זיך שוין מיטןווארט אין גאנצן נישט גערעכנט.

איינער א דערשלאגענער, עלטערער פרומער יידענע, חנה ענציע האט זי געהייסן, איז אן אומגליק געשען. ארויפשטעלנדיק זיך אויף א שטול עפעס צו דערלאנגען, איז זי אראפגעפאלן און צעבראכן א פוס. מ'האט אים איר געמוזט אראפנעמען. אבער אנשטאט איר צו באדויערן, איז איבערן שטעטל ארומגעגאנגען א וויץ, וואס איינער א לץ האט ארויסגעווארפן:

-- חנה ענציע איז שוין מיט איין פוס אויף יענער וועלט...

און דער עולם האט געלאכט אויפן פרעמדן בראך.

איך האב געהאט אין אים א מצווה

ס איז געווען פאר דער צייט פון דער ערשטער וועלט-מלחמה. די דייטשישע קאמענדאנטור האבן גענומען די יידן צו צוואנגארבעט. די דייטשן זענען נאך דעמלט אנדערע דייטשן געווען. דעם דינס

בני-בית, למשל, האבן זיי באפרייט פון ארבעט. האט דעם דינס ברודער, דער גרויסער למדן און ווילקענער אויך אין וועלטלעכע זאכן, נחמן בער, עה"ש, און דעם דינס זין, מיינע חברים, געוואלט אויך מיך באפרייען פון דער ארבעט. דערצו איז נייטיק געווען איך זאל באקומען א היתר-הוראה, און ווי א רב, כאטש אן א פאסטן, וועט מיר די דייטשישע קאמענדאנטור באפרייען. האבן זיי וועגן דעם געשריבן א בריוול צום מאציעוועער רב, דעם "משמרת שלום", און ווי א רב א מקיל, האט ער אזא היתר-הוראה פאר מיר צוגעשיקט. דער זייער פרומער דין, דער מתמיד, האט זיך געגוג געקווינקלט און אויך סוף-כל-סוף, באטראכטנדיק עס ווי א מין פדיון-שבויים, דעם היתר-הוראה אונטערגעשריבן. זיין ווילקענעוודיקער ברודער האט אים איבערגעזעצט אויף דייטש, אנגעשריבן א ביטע צו דער קאמענדאטור, איך האב אויף איר געלייגט מיין חתימה און מ'האט עס אפגעשיקט אין דער קאמענדאנטור. איך בין באפרייט געווארן.

אין א צייט ארום, ווען אין שטעטל האט מען שוין געוווסט, אז איך בין ארויס לתרבות-רעה, האב איך איין מאל, נישטערנדיק צווישן מיינע פאפירן, אנגעטראפן אויפן היתר-הוראה, וועלכן איך האב דעמלט צוריק באקומען, פארשטענדלעך, פון דער דייטשישער קאמענדאנטור. איך האב א טראכט געטאן: דער דין טראכט אוודאי נישט איין מאל איבער: "ווער ווייסט?... אזא-א שנה-ופירשניק קאן נאך א מאל אויסנוצן דעם פאלשן היתר-הוראה..." צו וואס זאל ער אין זיין תמימותדיקער צדקות ליידן אומזיסט? האב איך גענומען, אריינגעטראגן אים דעם היתר-הוראה און דערלאנגט שטאמלענדיק:

-- איר זאלט נישט דארפן איבערקלערן...

ער האט אים גענומען אין האנט און א קוק געטאן. איבער זיין פנים איז אריבער א ליכטיקער שימער און ער האט א זאג געטאן, נישט קוקנדיק מיר אין פנים ("אסור להסתכל בפני רשע"):

-- שיין, וויל, פיין...

איך האב דערפילט, אז איך האב געהאט אין אים א מצווה.

פון וואס דער דין האט עגמת-נפש

ער האט שוין דעמלט גוט געוווסט, דער דין, רב יהושע גלאזער, ז"ל, אז פון מיר "וועט שוין קיין לייט נישט זיין", און איז זיכער געווען צופרידן, וואס זיינע זין זענען שוין נישט אין טריסק און האבן מיר נישט אין זייער חברותא. איך אבער פלעג פון דעסטוועגן פון צייט צו צייט אריינקומען צו אים אין שטוב צו פארבייטן עטלעכע ווערטער מיט די שטוביקע. ער האט זיך אויף מיר קיין מאל נישט אומגעקוקט. ווי ער וואלט מיך נישט באמערקט. נאר איין מאל איך גראד געזעסן ביים טיש, ווען מ'האט געגרייט פאר אים דעם נאכטמאל. ס'איז מיר עפעס נישט הענטיק געווען זיך אויפצוהייבן און אוועקגיין. כ'בין

געבליבן זיצן, ארײַנקוקנדיק אין עפעס א ספר. דער דין האט געגעסן א פארטראכטער אין דער שײַן פון דעם נאפטלאמפ, וואס האט גענאגט דעם נאפט און פון מאל צו מאל ווי א זיפץ געטאן. אויך דער דין האט פון מאל צו מאל אפגעזיפצט. ס׳איז מיר אײַנגעפאלן, אז צוליב מיר דערמאנט ער זיך אין זײַנע קינדער, וואס אויך פון זיי איז נישט געווארן דאס, וואס ער האט דערווארט און געהאפט. און אפשר זיפצט ער גאר דערויף וואס פון מ י ר איז געווארן?...

כ׳האב שוין געהאלטן בײַ אויפהייבן זיך צום אוועקגיין, נוי מיט א מאל האט ער אנגעהויבן רעדן צו מיר, כאטש געקוקט האט ער אריבער דעם לאמפ אין דער טונקלקייט פון צימער:

-- אוי-אוי ! ... מיר זענען היינט געגאנגען, איך מיט זעליק סאס, קלײַבן אויף הכנסת-כלה... א גרויסע מצווה... נאר דער נאכמלחמהדיקער עולם איז נישט להוט צו טאן קיין מצוות ... אוי-אוי ! ... ווי גאר אומגעריכט קומט אונדז אנטקעגן משה זבריהס, פון קאוולע... מע ווייסט טאקע ו ו א ס ער איז... ווי אלע היינטיקע בחורים... פון דעסטוועגן דארף מען יעדן יידן פרווון מזכה זײַן מיט א מצווה... אוי-אוי ! ... גייט מען צון אים אויך צו מיט דער רויטער פאטשיילע... טוט ער גלײַך בײַם ערשטן ווארט בײַיט א נעם ארויס דעם בײַטל און גיט א ש י י נ ע נדבה... א ש י י נ ע... אוי-אוי! ... פרייט זיך דאך דאס הארץ פאר א יידן... אוודאי, אוודאי... נאר איצטער זיץ איך מיר און בין מהרהר מיט קנאה: ער א י ז... וואס ער א י ז... אבער איך יענער רגע איז ער געוועזן א "יש קונה עולמו בשעה אחת"... ער איז שוין זיכער מיט עולם-הבא... ע ר... און איך... וואס זיץ כל ימי על התורה ועל העבודה... לערן און דאוון... בין א מאל אויך מחדש א דבר-תורה... אוי-אוי! ... איך בין נישט זיכער מיט עולם הבא...

א ביסן איז אים שטעקן געבליבן אין האלדז, ער האט אויף מיר אפגעכאפט א בליק געטאן, ווי ער וואלט א פרעג געטאן: "אפשר ביסטו אויך יש קונה עולמו בשעה אחת"? -- איך האב עגמת-נפש...

"דו לאכסט, און מיר שטעכט..."

דאס גאנצע שטעטל -- פון רבינס הויף ביז דער באדגאס, להבדיל -- האט אויפגעקאכט:

-- ווו איז אזעלעכס געהערט געווארן?

-- אזא מעשה ! אזא מעשה !

-- איך דאך שוין טאקע עק וועלט !

-- פארוואס שווייגן די גאטספארכטיקע יידן ?!

וואס אזוינס איז געשען טאקע? פריער האט איינער דעם צווייטן
אריינגעשושקעט אין אויער אריין:

-- הערסט, וואס מע שמועסט? רחמנא-לצלן ! שמעוניע פנחסל קאפעצעס
גאלט זיך די מארדע !

-- וואס איר רעדט ! זאל זיך אים דאס מויל אויף דער געגאליעטער
מארדע קאפויער שטעלן !

-- מילא, ווען ס'זאל פארשאטן נאר אים אליין -- זאל ער זיין א
אפלייזער פארן גאנצן שטעטל ...

-- פאר די מאנצבל, וואס טראגן בערד און פאר יענע, וואס די בערד
זענען זיי נאך אין וועג...

-- און אויך פאר אונדז ווייבער, -- כאפט אונטער א יידענע -- וואס
ווייסן גאר אין גאנצן נישט פון קיין בארד צו זאגן... און פאר די
קינדער אונדזערע...

דערנאך האט מען שוין גערעדט דערפון אין רעדלעך אויפן מארק בקול-רם.

-- אבער פאר וואס האט אזא פרומער ייד און א למדן אנגענומען א פול
מויל... בראנפן און שווייגט?...

אז מע האט עס אין בית-מדרש געפרעגט אים אליין, האט ער זיך אנגערופן:

-- מאלע וואס מע זאגט. איך, למשל, גלייב נישט אין דער גאנצער מעשה...
שיקט זיך צו זאגן, אז א יידיש יינגל זאל זיך דערוועגן אראפגאליען
דעם צלם-אלוקים פון זיין פנים, פשוט -- דער אייבערשטער האט אים נאך
נישט געלייגט די חתימה אויפן פנים... די חתימת-זקן... ס'איז גאר א
זינד מוציא שם-רע צו זיין אויף א נפש-מישראל...

אזוי ווי דער גערודער האט אנגעהאלטן, זיך נישט איינגעשטילט, האט ער
אנגענומען ביי זיך אין הארצן א החלטה: ער מוז עס אליין אנטאפן...

און איין מאל, שבת פארן דאווענען אין בית-מדרש, זיצנדיק אזוי ביים
ברעג דעמבענעם טיש איבער אן אפענעם מהר"ם שיף, און דערזען דעם בעל-
דבר, האט ער אים א רוף געטאן מיטן מויל און מיט א ווייזפינגער:

-- שמעוניע, קום נאר אהער.

שמעוניע איז, קווענקלענדיק מיט די פיס, צוגעגאנגען, א ראזלעכע פארב
האט געשפילט אויף זיין יונג, מיידלש פנים, די אויגן זענען ווי העלער
געווארן, און ער איז געבליבן שטיין פאר אים א ביסעלע צעמישט: וואס?...
ער וויל אים פארהערן עפעס?...

-- איך הער, שמעוניע, ביסט א ווויל יינגל... -- טוט אים רב משה טויבע
חנהס א גלעט איבער דער באק אראפ און ארויף און... דערשפירט "די
שטשעטינעס"...

אין שמעוניעס אויגן גייט אויף א טראציקער גלאנץ, און דאס פנים צעשיינט זיך אים מיט א רויטן צעשטראלטן שמייכל.

דעמלט ווערט רב משה טויבע חנהס פנים איבערגעצויגן מיט א וואכעדיקן וואלקן, ער טוט אומעטיק א שאקל מיטן קאפ:

-- יא, יא, שמעוניע... דו לאכסט, און מיך שטעכט...

פתי יאמין לכל
דבר

מאטעלע משה טויבע חנהס, א קיילעכיקער יתום, האט זיך דערצויגן ביים זיידן, וואס אויף זיין נאמען האט מען אים גערופן. זיי זענען זיך ביידע ווערט געוועזן איינער דעם אנדערן: דער זיידע דער גרויסער למדן און דאס אייניקל, וואס וואקסט אן עילוי. דעם זיידן דעם מלמד איז אוודאי שווער געווען אויסצוהאלטן אים, און ער איז אונטערגעוואקסן, האט ער אים געשיקט קיין זוועהיל אין דער ישיבה. מיט אזא איידערנעם קאפ, ווי מאטעלע פארמאגט, איז פאר אים אויך גלייכער צו לערנען אין דער פרעמדער ישיבה, איידער אין היימישן טריסקער בית-מדרש. נישקשה, ס'וועט פון אים אויסוואקסן - - -

נאר ווען ער איז איין מאל געקומען אויף די ימים-טובים אהיים צום זיידן, האט מען גלייך געזען: דער בראך איז פארטיק ! אז מע קומט צון אזא זיידן מיט א פאפירענעם אראפגעלייגטן קאלנער און מיט א שניפס, קאן מען שוין פארשטיין, ווי מע האלט מיט אים אויף דער וועלט. ער האט פון דארט געברענגט דעם קאלנער מיטן שניפסל און דארט איבערגעלאזט די אמונה...

די אמונה אין ו ו א ס ? צי נאר אין די רביס און די דיבוקים, וואס זיי טרייבן ארויס און, להבדיל, אין די שדים, רוחות און לצים, וואס ער לאכט עס אויס בפרהסיה, אדער ער איז טאקע שוין, חלילה, א כופר-בעיקר? -- דאס האט קיינער נישט געוווסט, נאר מע קאן זיך שוין אנשטויסן, אויב מ'איז נאר נישט קיין בהמה...

סייווי, מע האט אויף אים שטארק רחמנות געהאט, אויף רב משה טויבע חנהס -- צו וואס פאר א נחת ער האט זיך עס דערלעבט פונעם געראטענעם אייניקל אויף זיינע עלטערע יארן !

מ'האט געשמועסט: א סברה, אז אין דעם זוועהיל איז חוץ דער ישיבה פאראן נאך עמעצער... עפעס א פייערבערג, וואס מיט זיין פייער, נישט קיין הייליק פייער, צינדט ער אונטער יונגע יידישע נשמות... זיין אפיקורסות האט אויפגערודערט די וועלט... און וואס דארפט איר מער? טאקע אונדזער אייגענער יעקב יאסיע וואל דארטן... מע שמועסט וועגן אים...

דער אלטער רב משה טויבע חנהס אליין האט אויך געזען, אז מיט זיין מאטעלען איז נישט גאר גוט... נאר וואס? ער וועט מיט אים א מלחמה

פארפירן? א מלחמת-אדוישעם?... אז גלייך נאך יום-טוב פארט ער צוריק אהין... און דארט קאן נאר דער בורא אליין אויף אים אכטונג געבן... מע דארף זיך פארלאזן אויפן אויג פון דעם אייבערשטנס השגחה... און אז ער רעדט מיט אים אין לערנען -- איז דאך א נחת-רוח צו זעען, ווי דער קאפ איז אים אפן... ער וועט אים פרווון ראטעווען אן זיין וויסן: זאגן אלע טאג עטלעכע קאפיטלעך תהילים מיט דער כוונה אין הארצן, אז אין דעם זכות פון דוד מלך ישראל זאל אים דער באשעפער, מאטעלען, איינהיטן אין אמונה, אין פרומקייט און אין תורה. און נאר פון צייט צו צייט פלעגט ער אים ווי אין שפאס "א קיצל טאן", געבן אנצוגעהערן, ער זאל ארויף אויפן דרך-הישר. פלעגט אים דעמלט אויך מאטעלע אפענטפערן מיט א שפאס פאר א שפאס, "מידה כנגד מידה", און ביידע פלעגן זיך דערביי צופרידן צעשמייכלען.

איין מאל איז מאטעלע געזעסן אין שטוב אויף א שטול און האט א פארטראכטער איינגעדרימלט. דערפילט ער דורכן דרימל, ווי עמעץ וואלט זיך געדרייט ארום אים "הקפות". מאכט ער אויף א שפעלטיקל איין אויג און דערזעט: דער זיידע דרייט זיך עס ארום אים און פאכעט מיט זיין רויטער שנופ-פאטשיילע צו זיין, מאטעלעס, קאפ:

-- אפיקורס, ארויס פון מיין אייניקל ! אפיקורוס, ארויס פון מיין אייניקל ! אפיקורוס, ארויס פון מיין אייניקל !...

טוט ער, מאטעלע, א צעעפן די אויגן און א זאג:

-- זיידע, איך קאן דיך אויך "אפשפרעכן". גיב מיר נאר דיין פאטשיילע און זעץ זיך אויף מיין ארט.

-- כ'לעבן, --- טוט דער זיידע א זאג, דערלאנגט אים די פאטשיילע און פארנעמט זיין ארט, וואס ער טרעט אים אפ. און דאס אייניקל נעמט "גיין הקפות" ארום אים, פאכענדיק מיט דער רויטער פאטשיילע צום זיידנס יארמלקע:

-- פתי יאמין לכל דבר, ארויס פון מיין זיידן ! פתי יאמין לכל דבר, ארויס פון מיין זיידן ! פתי יאמין לכל דבר, ארויס פון מיין זיידן !...

-- ביסטו דאך טאקע א שייגעץ, מאטעלע, אייניקל מיינס ! -- צעשמייכל זיך רב משה טויבע חנהס, און די שמייכלען אויף זייערע צעשטראלטע פנימער גיסן זיך צוזאמען.

תרבות וחינוך

ד ע ר צ י ו נ ג

ביה"ס העברי "תרבות" ב-1927:
התלמידים, המורים וחברי הועד,
ביניהם: נטע ויינר, שמעון קצטר,
אברהם זילבר, א. טבקאי, ברוך
גרינשטיין, דוד חיט, המורים
שוחט וביברמן.

המחזור הראשון של ביה"ס "תרבות".

מרדכי אליעזר פערעל

די ערשטע ביבליאָטעק אין טריסק

אין שטעטל האט זיך געלאזט הערן, אז די היינטוועלטיקע חברה גייט גרינדן א ביבליאטעקע. ס'האט טאקע לאנג נישט געדויערט, און די ביבליאטעקע איז געשאפן געווארן. זיי האבן צונויפגעזאמלט עטלעכע צענטליק ביכלעך, און פאר עטלעכע קאפעקעס א חודש האט מען געקאנט קריגן א ביכל צום לייענען. די זאך האט שוין קיינעם נישט געארט. מיידלעך און יינגלעך האבן הנאה פון לייענען א מעשה-ביכל, זאל עס זיי ווויל באקומען -- אלץ בעסער פון ליידיק ארומגיין. -- האט מען געזאגט.

מאכט זיך אבער אזא מעשה: אין איינעם א ווינטער-אוונט קומט צו גיין אין בית-מדרש אריין א גמרא-מלמד און דערציילט.

-- ווען ער האט זיך נאכן מיטיק-עסן צוגעשפארט א ביסל אפצורוען, הערט ער, ווי איין תלמיד דערציילט דעם צווייטן עפעס א מעשה פון א יינגל מיט א מיידל פול מיט ניבול-פה, אזש די האר שטעלן זיך אים קאפויער. ס'האט אים אונטערגעטראגן און אראפגעטראגן פונעם באנקבעטל. ער טוט א גיי צו צום תלמיד און פרעגט: -- ווו האסטו געהערט אזא-א מעשה? דערציילט דאס יינגל, אז זיין עלטערע שוועסטער נעמט ביכלעך אין דער נייער ביבליאטעקע, האט ער דערין געלייענט די מעשה..

-- א יינגל, וואס ווייקט שוין אין ניבול-פה, -- לאזט אויס דער מלמד -- קאן שוין קיין קאפ נישט האבן צו דער גמרא מיט תוספות... אדער איך, אדער זיי!

באלד נאך דעם געשעט נאך עפעס: א יינגל, א נאר-וואס געקומענער פון ח״ר אין בית-מדרש אריין, האט, זיצנדיק איבער דער גמרא, אויסבאהאלטן אונטער איר א ביכל און געלייענט. ס'האט זיך ארויסגעוויזן, אז דאס איז א ביכל פון א פריידענקער, וואס רעדט על ד' ועל משיחו. די ביידע געשעענישן האבן אויפגערודערט דאס שטעטל:

-- ס'טייטש, זיי פירן איבער אונדזערע קינדער !

רב זעליג סאס און רב בעריש בעל-תכלית (ליבראך), ביידע הייסע יידן, האבן באשלאסן, אז מע מוז עפעס טאן. האבן זיי אויסגערופן שבת אין דער פרי אין בית-מדרש נאכן דאווענען. אז פאר מנחה וועט מען רעדן וועגן דער ביבליאטעקע. פאר מנחה איז טאקע רב בעריש ארויף אויף דער בימה און אנגעהויבן רעדן:

-- יידן ! יידן ! מיר האלטן אונדזערע קינדער אין חדרים. כאטש מיר האבן קנאפ פרנסה, שפארן מיר אפ פון אונדזער מויל און צאלן מלמד-געלט. מיר ווילן, זיי זאלן בלייבן יידן! לסוף איז דא

געווארן א ביבליאטעקע,וועלכע פירט אראפ פון יידישן וועג נישט נאר אונדזערע יינגלעך, נאר אויך אונדזער מיידלעך.

-- נישט אמת! -- שרייט אויס איינער פון די גרינדער. -- אונדזער וועג איז א גוטער.

-- מחוצף ! מחוצף ! -- ווערט א געשריי פון אלע זייטן.

-- ער האט נאך די חוצפה אזוי צו רעדן! ווארפט אים ארויס!

-- ארויס פון מקום-קדוש !

ס׳געדויערט נישט מער ווי עטלעכע מינוט, ווי ער מיט עטלעכע חברים זיינע זענען שוין אין דרויסן.

שטייענדיק אויף דער גאס, האבן די ארויסגעווארפענע געשריגן:

-- מירן זיי ווייזן, די באנק-קוועטשערס ! מירן זיי באשרייבן אויף די צייטונגען, אז זיי וועלן זיך שעמען ארויסצוגיין אין גאס...

די "ביבליאטעטשיקעס" האבן חושד געווען די בית-מדרשניקעס, אז דאס האבן זיי עס אויפגערייצט דעם עולם קעגן זיי.

אין צוויי וואכן ארום איז ווידער געווארן פריילעך אין שטעטל. גראד איז דאס אויסגעפאלן אום פורים. ס׳איז אנגעקומען פון ווארשע די צייטונג "אונזער לעבען", און אין איר איז אויף דער זייט פון הומאר און סאטירע געוואן א קארעספאנדענץ וועגן דער טריסקער ביבליאטעק מיט א באמערקונג פון רעדאקציע: "שפינאזע איז אויפגעשטאנען תחית-המתים אין טריסק". אין דער קאראספאנדענץ דערציילט דער שרייבער, אז די טריסקער פארגעשריטענע בחורים האבן זיך גענומען שפינאזען פאר א מוסטער און אנגעהויבן באקעמפן דעם פאנאטיזם. זיי זענען געקומען צו דער איבערצייגונג, אז יעדער דור האט זיך זיינע פרעדיקער. זיי זענען אלזא די שפינאזאס פון היינטיקן דור. צום באדויערן האבן די בית-מדרשניקעס אנגעהויבן אגיטירן קעגן זיי, ווי מע האט בשעתו אגיטירט קעגן דעם פילאסאף שפינאזא, און מע האט דערפירט דערצו, אז מע האט די פארגעשריטענע בחורים ארויסגעווארפן פון בית-מדרש. זייער דורכפאל באקלאגן זיי אין א ליד:

"מיר פארגעשריטענע,
די פילגעליטענע,
ווילן אונדזער שטעטל באפרייען,
מיט א נייַ לעבן באנייען.

שפינאזא דער פילאסאף,
וועלכנס חכמה איז אן א סוף,
פאר א מוסטער גענומען - מיר,
לסוף ווייזט מען אונדז די טיר.

די בית-מדרשניקעס די בארבארישע,
וועלכע אוכאזשעווען נישט קיין בארישניע,
האבן אויף אונדז אויסגעטראכט,
אז מיר האבן א "פרייע ליבע" געמאכט,
האבן געטאן אגיטירן,
מע זאל אונדז פון בית-מדרש ארויספירן..."

און דאס קלאגליד לאזט זיך אויס מיט א תפילה צו דער השכלה:

"א, דו השכלה, דו לעכטיקע! זאלן זיי געניסן
דו שיינע, דו פרעכטיקע! פון וועלטלעכן וויסן
גיב שוין א שיין און נישט ליידן קיין נויט
אויך אין אונדזער שטעטל אריין. פון קנאפ ברויט".

אונטערגעשריבן איז געווען א נאמען פון דער הפטורה.

ס'איז טאקע געווען פורים, אבער דער עולם האט גאר פארגעסן אין המנען. מ'האט רק גערעדט פון שפינאזען און זיינע טריסקער יורשים. אלע זענען געווען זיכער, אז דאס האבן געשריבן טאקע די גרינדער פון ביבליאטעק. מ'האט זיי באגעגנט אין גאס מיט א "שלום-עליכם, שפינאזע!", אנדערע מיט א "ברוך מחיה מתים!". און אין שטעטל איז געווען גאנץ פורימדיק ליהודים!

ווער האט דאס באמת געשיקט די קאראספאנדענץ צום "אונזער לעבן"?

די חברה פון דער ביבליאטעק האבן זיך וועגן דעם ארומגעריסן צווישן זיך אליין. איינער האט חושד געווען און באשולדיקט דעם צווייטן, אז דאס האט ער געשריבן, נישט בארעטנדיק זיך מיט די חברים. האט יעדער איינער געשווארן, אז ער ווייסט נישט פון גארנישט.

-- איז ווער זשע האט פארט געשריבן אין אונדזער נאמען און אונדז אויסגעשטעלט צו שפאט און געלעכטער פאר דער גאנצער וועלט? -- האבן זיי זיך געפרעגט.

-- איר ווייסט, וואס איך קלער? -- האט זיך ענדלעך איינער געטאן א כאפ.
-- איך קלער... אז דאס איז א שטיקל ארבעט פון די בית-מדרשניקעס!

דאס איז זייערס א שטיקל!

-- דאס האבן זיי עס אונדז ארייגעשאסן... הממ... און טאקע גוט געטראפן.

און ס'איז געבליבן, אז איינער פון זיי זאל פארן קיין ווארשע, אריינגיין אין רעדאקציע און דארט אלץ אויפקלערן. און ווירקלעך, אויפן צווייטן טאג איז דאס געטאן געווארן. דער פארגעשריטענער בחור האט זיך פארגעשטעלט פארן רעדאקטאר. אים דערציילט, אז נישט זיי האבן געשריבן די קאראספאנדענץ און וואס פאר א צרות זיי האבן צוליב איר.

-- וואס זשע פארלאנגט איר איצט? -- פרעגט אים דער רעדאקטאר. -- דאס אלץ אפלייקענען?

-- ניין. כמעט אלץ וואס איך איר איז געשריבן, איז אמת, אבער אויף אן אופן אונדז אויצולאכן. א סימן -- איר האט עס געדרוקט אויף דער זייט פון "הומאר און סאטירע". און דאס גאנצע שטעטל לאכט טאקע פון אונדז.

-- איך באדויער עס זייער. אבער וואס קאן איך איצט טאן פאר אייך.

-- אפדרוקן, אז נישט די גרינדער פון דער ביבליאטעק האבן די קאראספאנדענץ צו אייך געשיקט.

-- ווער זאגט דען, אז א י ר האט דאס צוגעשיקט? אייערע נעמען זענען דאך נישט אונטערגעשריבן.

-- דאס גאנצע שטעטל זאגט, -- ענטפערט דער בחור צעטומלט-פארשעמט.

-- צום באדויערן קאן איך אייער ביטע נישט דערפילן. מיר קאנען דאך נישט אפלייקענען, וואס מע זאגט ביי אייך אין שטעטל. מיר האבן דאך נישט געזען, ווער ס'האט געשריבן. אנטשולדיקט...

נאך דעם איז געקומען אן אקט פון נקמה מצד די ביבליאטעטשיקעס קעגן די בית-מדרשניקעס: זיי האבן בקומען א פאטאגראפיע פון איינעם א בית-מדרש-בחור און זי איבערפאטאגראפירט צוזאמען מיט א פאטאגראפיע פון א שיקסע:

-- זעט איר שוין, טריסקער יידן, ווער און וואס עס זענען די בית-מדרשניקעס!...

כתה בביה"ס עם מורה.

הספריה העממית הראשונה: הרשקו גרינשטין, הרשקה בורשטין, שלמה ליס, מאיר גלון.

הערשקע גרינשטיין

די גרינדונג פון דער יידישער פאלקס-ביבליאטעק

דאס איז געווען אין יאר 1917. דאס שטעטל האט זיך, אן אויסגעשעפטס און דעמאראליזירט נאך דער ערשטער וועלט-מלחמה, געפונען אין א זייער שווערן מצב. ס'האבן אויסגעפעלט זאכן פון סאמע ערשטן געברויך. ס'איז אין א סך שטיבער נישט געווען פשוט ברויט צו דער זעט.

און הגם "אם אין קמח, אין תורה" - האבן מיר, עטלעכע חברים, באשלאסן צו גרינדן אין אונדזער שטעטל א ביבליאטעק. מיר זענען זיך צענויפגעקומען אין הויז פון שאיע קצב, עליו השלום, ביי זיין לייזערן. ס'זענען בייגעווען די אויסגערעכנטע חברים: עזריאל גלאזער (אונדזער דיינס יינגסטער זון), לייזער ראבין, דער שרייבער פון די שורות, משה מענדעלאזן, פרוים מענדעלזאן, פייסי ליס, שלמה ליס, יצחק בוים, פאליק סעגאל, מאיר גאלאן (אפשר זענען געווען נאך).

מיר האבן באשלאסן זאמלען צו דעם צוועק ביכער און ווערבירן באצייטנס מיטגלידער - צוציען די גאנצע יוגנט אונדזערע; רופן א גרעסערע פארזאמלונג, וועלכע זאל אויסוויילן א פארוואלטונג.

האבן זיך אבער נישט געפונען צווישן אונדז קיין בעלנים זיך איינצושטעלן און לאזן דורכפירן די פארזאמלונג ביי זיך אין שטוב, ווייל אונדזערע כלי-קודש בראש מיטן דיין, רב יהושוע ז"ל, האבן אונדז באטראכט פאר פושעי-ישראל, וואס גרייטן זיך חרוב מאכן דאס יידישקייט אין שטעטל. האט אונדזער חבר פייסי ליס, וואס זיין פאמיליע האט געווינט אין א קריסטלעך הויז, ביי וואסיל מאראווסקי, מסכים געווען די פארזאמלונג זאל צושטאנד קומען ביי זיך.

די פארזאמלונג האט אויסגעוויילט די פארוואלטונג פון די פריער אויסגערעכנטע חברים און אויך שאיע טייטלבוים און מאטל זילבער.

דער רוף צו דער יוגנט האט דערפירט צו גוטע רעזולטאטן: ס'זענען געזאמלט געווארן ביי א 1000 ביכער - יידישע, העברעישע און און אנדערע שפראכן.

ערשט איז געשטאנען די פראגע: ווו ארדנט מען איין די ביבליאטעק? קיינער האט נישט געוואלט געבן אונדז פאר איר קיין פלאץ, ווי מיר וואלטן זיין מצורעים.

א דאנק שלמה ליס האבן מיר באקומען פון זיין טאטן, יעקב הערש עליו השלום, דאס דערלויבעניש ארייצושטעלן די ביכער צו אים אין הויז ציטוויליק. צו באצאלן דירה-געלט האבן מיר נישט פארמאגט. כדי זיך איינצושאפן א ביסל געלט, האבן מיר געפלאנירט אויפצופירן צו דער דערעפענונג פון דער ביבליאטעק, אויב איך האב קיין טעות נישט, שלום-עליכמס איינאקטער "מזל-טוב", רעזשיסירט פון פאליק סעגאל און שאיע טייטלבוים. די דערעפענונג האט געזאלט פארקומען שוין אין יאר 1918.

דא האבן אונדזערע כלי-קודש מיטן דיין ז"ל זיך א נעם געטאן צוך אונדז מיטן אמתן פרומען ברען. צו ערשט האט מען אונדז אליין גענומען טרייבן פון בית-מדרש ארויס. דערנאך האט מען פאררופן עלטערן און זיי אויפגעפאדערט צו באווירקן זייערע קינדער זיי זאלן ארויף צוריק אויפן דרך-הישר, און סע זאל פארהאלטן ווערן די מגפה, רחמנא ליצלן. האט זיך צעברענט א קאמף אין די הייזער צווישן עלטערן און קינדער. אבער דאס עקשנות פון דער יוגנט איז שווער געווען צו ברעכן.

דעמלט האט דער דיין ז"ל אנגענומען אן אנדער מיטל.

צו יענער צייט האט יעקב הערשס אויסגעבראכן א שרפה. בעתן ראטעווען האט זיך יעקב הערש שטארק אפגעבריט און איז געלעגן קראנק. צי פארשטייט ער נישט, יעקב הערש, אז דאס האט ער א באצאלונג פארן ארייצלאזן די ביבליאטעק, די טומאה, צו זיך אין שטוב ארייין? וועט מען שיקן צוך אים משה שמש מיט א התראה, ער זאל, למען-השם, אויסראמען דעם חמץ פון זיין הויז, ווען נישט - - -

דערווייל האט זיך אויף אונדז אנגעזעצט א צווייטע צרה: מע האט אונדז פארמסרט ביים פאליציי-קאמענדאנט, וועלכער איז געווען איינגעקווארטירט ביי אהרן חיט, אז מיר פארטיילן ביכער, נישט האבנדיק דערויף קיין דערלויבעניש פון דער מאכט. אזוי ווי דארט אין שטוב האבן מיר געהאט

אונדזער מיטגלידערין פייגע חיט, האבן מיר זי געבעטן זי זאל אויספועלן ביי קאמענדאנט דאס דערלויבעניש. אבער כדי צו באקומען א דערלויבעניש מוז מען באווייזן א באשטעטיקונג אז מיר האבן פאר דער ביבליאטעק א לאקאל. די באשטעטיקונג דארפן מיר באקומען פון יעקב הערשן, און דא - קלייבט זיך גאר צו אים משה שמש מיט א התראה פונעם דין.

איך מיט עזריאל דעם דינס, וועלכער איז געקומען צו לויפן צו מיר מיט דעם ידיעה, האבן באשלאסן זיך צו ווענדן צו משה שמש, ער זאל אונדז "טאן א טובה"... און גיין צו יעקב הערשן מיט דער התראה נישט צען א זייגער אין דער פרי, נאר שפעטער מיט א שעה. ער האט אונדז "די טובה געטאן"...

אזוי ווי איך האב א געוויסע צייט געלערנט צוזאמען מיט שלמה און קלמן ליס ביים לערער שלמה זלמן פעקארסקי עה"ש, ביי יעקב הערשן אין שטוב, בין איך געווען מיט אים היימיש און אפילו באפריינדעט. איז אויף מיר געפאלן דער גורל צו זיין דער שליח ארויסצובאקומען פון אים די באשטעטיקונג, אז ער האט אונדז פארדונגען א לאקאל פאר דער ביבליאטעק.

גאנץ פרי בין איך אוועק צון אים מיט געלט אין קעשענע. איך האב אים געטראפן ליגן אין בעט.

-- גוט מארגן, רב יעקב הערש ! איך בין געקומען זען וואס איר מאכט און דרך אגב אייך באצאלן דירה-געלט פאר דער ביבליאטעק. מיר האבן שוין מיטגלידער וואס צאלן.

-- איך וויל נישט קיין געלט ביי אייך. זייט אייך דא געזונטערהייט און טוט זיך וואס איר באדארפט -- רופט זיך אפ ר' יעקב.

-- יא, אבער מיר באדארפן פון אייך א קבלה, אז איר האט אונדז פארדונגען דעם לאקאל אויף א ביבליאטעק. כל-זמן מיר האבן נישט אזא באשטעטיקונג, טארן מיר די ביבליאטעק נישט עפענען.

דאס ביי אים צו פועלן איז מיר שוין נישט אזוי גרינג אנגעקומען. אבער לסוף האט ער געטאן וואס איך האב ביי אים געבעטן. איך האב אים פארשטענדלעך אוועקגעלייגט דאס געלט אויפן טיש, ארייגעלייגט די קבלה אין קעשענע און גענומען זיך פאררעדן וועגן אנדערע זאכן.

דא טוט זיך מיט א פאלעש אן עפן די טיר, ווי ס'איז געווען דער שטייגער פון משה שמש עה"ש:

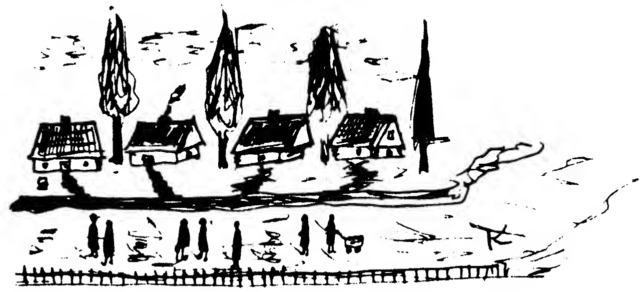
-- איך קום צו אייך, יעקב הערש, אין נאמען פונעם בית-דין מיט א לעצטער התראה. דער דיין האט מיך באפוילן צו זאגן אזוי: "יעקב הערש, דו שטייסט שוין מיט איין פוס אין קבר. דו וועסט נישט האבן, נישט די וועלט, נישט יענע וועלט, אויב דו וועסט נישט אויסראטען די פושעי-ישראלים פון דיין הויז. דאס איז דיין לעצטער שאנס חוזר-בתשובה צו זיין!".

האט יעקב הערש געטאן א קוק אויף מיר און א רוף געטאן משה שמש נעענטער צו זיך:

-- הער, משה. ווען דו וואלסט געקומען מיט א שעה פריער, אפשר וואלט איך דעם דיין צוליב געטאן, כדי מע זאל מיך לאזן צו רו. אבער ערשט - גיי און זאג דעם דיין, אז ער איז געווען א חכם בלילה און אזעלכער וועט ער פארבלייבן. איך האב פארדונגען - איז פארדונגען!

ווי נאר משה שמש איז אוועק, האב איך געבעטן יעקב הערשן ער זאל מיר מוחל זיין וואס איך האב אים פארשאפט אומאנגענעמלעכקייט און בין אוועק מיט דיין קבלה גלייך צו פייגע חיט. זי איז מיט מיר אריינגעגאנגען צום קאמענדאנט, און מיר האבן פון אים באקומען די דערלויבעניש אויף דער ביבליאטעק און גלייכצייטיק א רייזע-דערלויבעניש קיין ווארשע פאר שאיע טייטלבוים צו קויפן דארט ביכער.

די דערעפענונג פון דער ביבליאטעק האט זיך אנגעהויבן מיטן "מזל-טוב" פון שלום-עליכמען. מיט דער צייט איז זיך די ביבליאטעק צעוואקסן, האט זיך אנטוויקלט און געווארן א ווירדיקע קולטור-אינסטיטוציע אין אונדזער שטעטל.

נטע וויינר

י. טייטלקר

קומתו רכונה, חוטם רומי-יהודי טיפוסי: עיניים זעירות, נעות-מתרוצצות, שקועות בחוריהן, סוקרניות-פיקחיות, חיוך אדיב - סולחני על שפתיו תמיד. בעל בעמיו. מ"פני" העיירה. בעל חנות ברזל במרכז שוק-החנויות, עסוק ושקוע בעניני-בית ובפרקמטיה - מצא זמן ורצון ויכולת להתמכר לצרכי ציבור באמונה ולעניינים "העומדים ברומו של העולם" - כזה היה נטע וינר ז"ל.

ב-1921 הופיע נטע וינר עם בן-לוויתו, ישראל וואהל ע"ה, בביתי בקובל והציע לי להצטרף למורה הקובלאי משה שחט ע"ה, שנתן כבר הסכמתו לעבור לטריסק, על מנת להקים שם בית-ספר עברי בשביל ילדי טריסק. היו אז ימי הפריחה וראשית מסע-הנצחון של מפעל החינוך מיסודה של "תרבות" - מפעל רב מימדים והישגים בפולין, שהצליח תוך זמן קצר להתבסס ולשלוח שלוחותיו לכל עבר. בקובל התקיימו כבר שני בתי-ספר עבריים מטעם "תרבות" ("הרצליה" ו"קלומל") והגימנסיה העברית "תרבות" עמדה לחנך את בניינה החדש, שעמד כבר על תילו. ראה וינר את העזובה וההזנחה המרובה בשדה החינוך העברי בטריסק, שמלבד "חדרים" מסורתיים ישנים לא היה קיים בה בית-ספר עברי מודרני: קינא קנאת "תרבות" והחליט על ייסוד בי"ס "תרבות" גם בעיירתו. כינסו אסיפת-הורים, עמד בראש וועד-ההורים שנבחר וניגש מיד לפעולות. בתחילת שנת הלימודים אותה שנה כבר מצאתי את עצמי, יחד עם המורים משה שחט ושלמה פקרסקי, בפתח ביה"ס.

הקשיים הכרוכים בכינון בי"ס עברי בוהלין מבחינה הוראתית, לא היו מעטים. צריך היה להכניס בעול התורה ולדובב עברית ילדי-ישראל שגודלו וחונכו בעיירה גלותית; ששפת אמם היחידה היתה יידיש בלבד ושמעולם לא ביקרו בגן-ילדים. היית צריך לזרוע בקרקע בתולה זרעים, שטרם נבחנ

מידת קליטתם ולדחוק קץ קציר. אך במשך הזמן ובעבודת נמלים מסורה התגברנו על כל הקשיים הדידקטיים האלה ואכן, ראינו פרי. עזרה, מבחינה טכנית-ארגונית, וכיוצא בזה, ציפינו, כמובן, לקבל מידי חברי וועד-ההורים, שבשמו הזמין אותנו וינר להוראה ובשמו דיבר. אולם את העזרה הזאת, ועידוד, קיבלנו רק מאדם אחד - נטע וינר, שהעמיס על כתפיו את כל העבודה הרבה הזאת, מגיוס התלמידים, רכישת מעון לביה"ס - ועד ריהוטו וציודו במכשירי לימוד נאותים, סידורם של המורים בתנאי-דיור נוחים. בלי ליאות עמל יהודי יקר זה יומם ולילה למען ילדי-שעשועיו - ביה"ס תרבות בטריסק. עד שמצא וינר בשבילנו, המורים מקובל, תנאי-דיור קבועים, לא היסס להכניס אותנו לתוך דירתו הוא, בה נהנינו זמנית מהארחתם האדיבה של בני משפחתו.

וינר היה אב לשלשה ילדים: הבכור שעיקה (שעיה) בן השמונה, תלמיד מצטיין (כיום מורה בביה"ס ואחד מראשי הקיבוץ "עין השופט") ואחיו הצעירים ממנו משה ובן-ציון (עתה חברים פעילים בקיבוצים "רוחמה" ו"בית-זרע"). התארחנו בביתו של וינר זמן קצר. אכן, לא אשכח את החמימות ואת הנעימות המיוחדת במינה שגילתה כלפינו, האורחים, רעייתו של וינר ע"ה. את דמותה העדינה שענוות-חן וטוהר של בת ישראל כשרה נשקפו מתוך עיניה המחוייכות והבעת-העליצות וההתרוננות שריחפה על פניה תמיד, בה קיבלה והנעימה לכל באי-ביתה. נעים היה לראות ולהרגיש את השאננות והשלווה, את "שלום-הבית" האמיתי והלבבי ששררו בבית וינר, מהם נהנו בעצמם והינו את האחרים. (כעבור זמן-מה עברנו לדירת-קבע בביתו של הרשל סוסנה - משפחה שקטה והגונה שהקציעה לנו, לי ולמורה שוחט, חדר מרווח ונוח ודאגה שלא יחסר לנו כלום).

עם התפתחותו של ביה"ס, נזדקק וינר, בסופו של דבר, לעזרתם של יתר חברי וועד-ההורים הפעילים ולעוסקים קבועים. לתפקיד מזכירו של ביה"ס הופקד הצעיר ליבר ברנר, שמילא את תפקידו ביעילות, ובין חברי וועד-ההורים, הצטיינו ביחוד אברהם זילבר ואחרים.

ביה"ס התפתח והיכה שרשים עמוקים. מנינו למעלה מ-200 ילד שלמדו ב-4 כתות מסודרות ובמקבילות, לפי תוכנית רשמית של בתי-הספר "תרבות". הילדים עשו חיל בלימודים והתאקלמו בשפה העברית להפליא. בהתפעלות ובהערצה צבאו בהמוניהם על פתחי ביה"ס יהודים "מכל השנה" שבאו להסתכל ולראות את הפלא הגדול, כיצד ילדי טריסק מדברים ומדקלמים ב"לשון-קודש" רהוטה וחיה ומשחקים כשחקנים בהצגות, שערכנו במסיבות ובחגיגות לחגים ולסיום שנת הלמודים.

הנוער הטריסקי המבוגר, בדרך-כלל, עמד מחוץ למסלול העניינים וההתעניינות עם ביה"ס העברי, עם שפתו ותרבותו "הבורגנית", בהיותו נתון אז ברובו להשפעתן המכרעת של מפלגות השמאל וביחוד זו של ה"בונד", שדגלו כולם ביידישיזם. מאידך גיסא - השפעתו התרבותית היידישיסטית של הנוער על האוכלוסיה היתה ניכרת. היו בין הנוער הזה בעלי כשרונות אמנותיים מובהקים והחוג הדרמטי שנתקיים על ידו הציג מחזות מעודכנים ומובחרים שהיו מקובלים בימים ההם בתיאטרון היהודי: גולדפדן, גורדין, פינסקר, הירשבייין ואחרים. אנשי טריסק ביקרו בהצגות אלו בהמון. ביחוד, זוכרני, הצטיינו בכשרונותיהם הדרמטיים: שעיה סאמט, פיגלה צורף, משה חזן, ליבר ברנר. ברם, מה שיעשה הזמן לא יעשה השכל.

תמורות הזמן וההזרחשויות של הגאות ביצבצו ועלו ממעמקים; לעיני הנוער המבוגר הזה קם נוער צעיר, חדש, שגויס, יורשה לי לומר, ע"י שר האומה למען עתידו של העם. היה זה ביה"ס העברי תרבות שהעמיד מתוכו את הקאדרים הראשונים של הנוער העברי הלאומי, שהעמיד מתוכו את החלוצים הראשונים, שנחלצו לעלייה ולבניית מולדתם - מבטחים לשארית הפליטה של העם הנרדף והמושמד במיליוניו בכל ארצות גלותו. אלה הבנים הבונים שבזיעת-אפם ובדם לבם הכשירו את הקרקע למדינת ישראל.

רבים מאד היו היהודים שתפלתם: "ותחזינה עינינו בשובך לציון ברחמים" לא היתה תפילת שיגרה גרידא, הם עשו למען ציון למעלה מיכולתם והם הגו וראו בה חזות הכל. רבים מהם היו בין "הזורעים בדמעה" ולא זכו להיות בין אלה ש"ברינה יקצורו". לא זכו לחזות בנס הגדול של תקומת מדינת ישראל - כי עלה הכורת, וכילה הכל ובילה לנצח.

בין הקדושים האלה שזכרם לא יימחה מלב ומזכרון האומה לעולם, נמנה גם אחד המחוללים, המייסדים והמקימים הראשונים של ביה"ס העברי התרבותי בטריסק - נ ט ע ו י נ ר. יהא זכרו ברוך.

משה שחט

י. טייטלקר

משה וצאו היה מהעיירה "מוטילה". לא פעם חזר ושנה באוזניי, לא בלי גאווה והנאה, שב"מוטילה" זו למד ב"חדר" יחד עם ד"ר חיים וייצמן. בשמי קובל הופיע כשביט בשנת 1920, אחרי שנתגרש מאשתו הראשונה וכנראה לרגל נישואיו עם אשתו השניה שהיתה קובלאית. היה כבן חמישים. גברתן, איתן, וכשהיה פוסע עם מקלו העבה, שלא מש מידו, דומה היה שהאדמה רועשת תחתיו. בהזמור רב סיפר לי את האפיזודה המבדחת שקרתה לו עם אהרון גיטליס, מי שהיה סוחר מנפקטורה ידוע בקובל ויו"ר הוועד הציוני וגזבר-כבוד של בתי-הספר "תרבות" בקובל. בהגיעו לקובל, פנה שחט לאהרון גיטליס, הציג עצמו כמורה עברי וותיק וביקש ממנו המלצה, שתאפשר לו להתקבל לאחד מבתי-הספר של "תרבות". סקר אותו אהרון גיטליס מכף רגליו ועד קדקודו ושאל אותו לגילו, וכששמע מפי שחט שכבר עבר את גיל הארבעים, ענה לו בפשטות: מורה עברי שעבר את גיל ה-40 ונשאר שלם בגופו ולא נפגע בריאותיו (כפי שהעיד עליו מראהו), הרי זה מעיד עליו כמאה עדים, שאין הוא מורה ממש ואינו מוכשר, לפיכך, להוראה...

משה שחט נתקבל אז להוראה ב"תלמוד-תורה" בעיר (קובל). הגבאים של ת"ת היו מרוצים ממנו מאד. היה בעל-מרץ. קולו היה אדיר, מרעים, ואם כי היה מטיל אימה על התלמידים בגישתו המחמירה והקפדנית ובמקלו, בן-לווייתו התדירי, שהיה שמור אתו גם בכתה (לא חלילה שהוא פגע בו בילד אלא פשוט, שישמש לו מעין קמיע למשמעת...) היה סבלן בהוראה, לגמרי לא קפדן, והיה שונה עם התלמידים בלי ליאות בצוותא ובנימה, בה היה ממתיק ומשגר בפי התלמידים את הפסוקים מן התורה ומן ה"פסוק" (נ"ך), שהיה מבאר להם באר היטב ובדייקנות גמורה.

הוא היה פיקח, "ליטוואק" גמור, וכדרך ה"ליטוואקים" בעל "איפכא מסתברא". היה מבטל דעות מקובלות כעפרא דארעא, ובליגלוג גלוי. בוויכוח לא זז מדעתו כהוא זה. וכך גם בשדה ההוראה וחידושי לשון. היה "מייצר" ומחדש מלים ומונחים משלו, לפעמים בלי שחר. פעם שמעתי שהוא מסיח עם התלמידים על נסירת עצים. כשהוא משתמש במונח "שכלך". הבנתי שהוא מתכוון לכנת-עצים עשויה קורות עץ מעין רגליים צלובות, שהיתה משמשת משען לנסירת-עצים (בשפת המשנה: "חמור"). התעניינתי, מאין לקחת את ה"שכלך"? השיב שזהו חידוש-שפה משלו... מן הפסוק "שכל את ידיו" (אצל יעקב אבינו) - השכיל ו ה צ ל י ב אותן מדעת. ומכיוון שרגלי משען העצים גם-כך מצולבות, הרי לך "שכלך"... מאידך, היה ידען מופלג בלימודי יהדות, בר-אוריין, בקי ומצוי אצל המקורות. היה גם איש ישר ועשוי לבלי חת. היה פולט את האמת ישר לתוך עיני זולתו והיה נוזף בלי מורך, את מי שהוא חשב למעוול. היה הוגה דעות פילוסופיות על אנשים ותבל וניסה כוחו גם בספרות. פעם הראה לי קונטרס (ביידיש) שהדפיס מזמן בשם "טעם החיים" ("דער זין פון לעבן") ובו הביע דעות מקוריות משלו. היה גם נואם. בזמנו ערך מסע הרצאות בערים ובעיירות בליטא בבתי-כנסת ועשה נפשות לרעיון הציוני ולישוב ארץ-ישראל.

בשנה הראשונה להיותו בטריסק הוכרזה שם עצרת כללית של האוכלוסיה בבית-הכנסת לרגל יום-האזכרה לחללי-הפרעות שערכו קלגסי פטליורה ביהודים בעיירות והלין, במלחמם בבולשביקים. שחט נשא אז נאום על הקדושים. לא עברו רגעים מועטים וכל הנשים הנוכחות באספה סוטו את אפיהן בדמעות שליש לתוך סינוריהן ונתנו קולן בבכי, כבהזכרת נשמות ביום הכיפורים... בדברים נוקבים, כ"בעל-דרשן" רגיל ומנוסה, תאר את זוועות-האימים ואת הפחדים של מאורעות-הדמים שהתחוללו לעיני השמש, בעיירות, בהם מצאו את מותם הטראגי אלפי יהודים שנכרתו משורש חייהם על לא עוול בכפם; על הטרגדיה של עם ישראל כולו הנהרג על "קידוש-השם" לכל אורך הקוו כאורך הגלות ("עליך הורגנו כל היום"!) - קורות-דמים ממושכים של נוודים ונרדפים, ש"אין טעם למותם"!... מי יכול היה לנבא אז כי בקרוב ימים יגיעו ותתחולל שואה על ישראל, שמאורעות הדמיםהפטליוריים יהיו כאין וכאפס לעומתה. שואה - בה יימחה וירד לטמיון, בזדון שטני, שליש מבני עמנו...

משה שחט היה "גלוי-עינים" לראות דברים לטווח רחוק. לעתים היה מרמז על עצמו "איזהו חכם..." אך מי שם לב לדבריו של "ליטבאק" מתרברב?...

לייבל רייכנבוים הי"ד

ער איז נישט געווען קיין טריסקער געבוירענער געקומען נאך דער ערשטער וועלט-מלחמה פון ראהאטש. צוליב וואס פארלאזט די היים? וואס פלוצעם קיין טריסק? - דאס איז פארן שטעטל געבליבן אומבאוווסט. א רירעוודיק בחורל, מיט העלע האר, בלויע לייכטנדיקע אויגן, אפט מיט אן ארומגעבונדענעם האלדז צוליב עפעס א האלדזקראנקהייט - ער רעדט הייזעריק, ווי געשטערט אין אטעמען. דערפאר אבער רעדט ער פריי פויליש. ער האט אנגעהויבן געבן פריוואט פויליש-לעקציעס און דערפון געלעבט.

אין גיכן האט ער זיך ארייגעצויגן אין דעם קרייז פון די יידישיסטן און איז געווארן גנזעלשאפטלעך זייער טעטיק, געהאלפן אין אלץ. האט מיטגעשפילט אין דראמקרייז, כאטש די הייזעריקייט האט אים אפט געשטערט, שפעטער האט ער א געוויסע צייט געארבעט אין דער יידישער שול אלס פויליש-לערער.

אין עטלעכע יאר ארום האט ער חתונה געהאט מיט לאה באדמאן - דעםטריסקער חזנס רב זיסיעס אן אייניקל.

זיי האבן געהאט קינדער און - אומגעקומען צוזאמען מיט דער גאנצער טריסקער עדה.

לייבל רייכנבוים איז פארבליבן א געטרייער שולטוער ביז די לעצטע יארן.

א. לערער

[redacted]
לערערין עטקע ליובראניעצקי,
הי"ד [redacted]

עטקע ליובראניעצקי איז געווען א געבוירענע פון וולאצלאוועק ביי דער ווייסל, א טאכטער פון א טאטן א שוסטער, אפנים א פארמעגלעכער מענטש. זי האט געענדיקט א פוילישע גימנאזיע. ווייטער שטודירן האט זי נישט געקאנט. איר פאטערס מצב האט זיך פארערגערט, און זי האט געמוזט א טראכט טאן וועגן זארגן פאר זיך אליין. האט זי דורכגעמאכט א פעדאגאגישן קורס און זיך געווענדן צו דער ציש"א נאך ארבעט. אויב כ'האב קיין טעות נישט, איז ליובראניעצקיס ארבעט אין דער טריסקער שול געווען טאקע איר ערשטע לערערישע פראקטיק.

זי האט אויסגעזען פון א יאר ניינצן, א מאל אבער אויך פון א יאר עטלעכע און צוואנציק - אפהענגיק פון איר שטימונג. זי איז געווען א מיטלוויקסיקע, א שטאלטנע און מאגערע, מיט א שוועבנדיקן רייסיקן גאנג. אירע העלע שימערירנדיקע האר האבן ווי אויסגעשיילט פון זיך א שיין, וואס איז געפאלן אויף איר מאגער, קנאכיק, א ביסל "שיקסעוואטע" פנים מיטן פארריסענעם, קינדעריש-פרוייש, טראציקן נעזל. נאר מיט נאך א לעבעדיקערער שיין זענען אנגעפילט געווען אירע העלע, א ביסל ווי פארווונדערטע אויגן, ווען א שמייכל פון פארגעניגן האט זיך גאלדיק צעשמאלצן אויף איר פנים, און ס'האבן זיך אנטפלעקט אירע שיטער צעשטעלטע ציין. איר וועזן איז געווען א געמיש פון קינדערישער תמימות און ווייבלעכער טראציקייט. "דאס ציגעלע" - פלעגן איר א מאל רופן די חברים לערער אין גוטן מוט.

עטקע האט געלערנט פויליש און פוילישע געשיכטע. דאס צווייטע יאר - געפירט דעם ערשטן קלאס. זי איז אבער נישט געווען קיין פרעמדע "פויליש-לערערין", נאר אן אייגענער מענטש פונעם לערער-קאלעקטיוו. די קינדער האבן געקלעפט צו איר, און צייטנווייז, א פארשפילטע מיט זיי, האט זי אליין אויסגעזען ווי אן איבערגעוואקסן קינד. זי איז געווען באשיידן אין איר האלטן זיך, אין איר קליידן זיך - אין אלץ.

פון איר ארבעט איז מען געווען צופרידן. די קינדער האבן געהאט אנזעעוודיקע דערגרייכונגען. אויף וויפל די שול האט זיך אין איר ארבעט גענייטיקט אחוץ די לעקציעס, איז זי גרייט געווען אוועקצוגעבן איר די גאנצע צייט. ווען דאס אויסצאלן די לערער דעם לוין איז געווען קריטיש - און דאס האט גאנץ אפט געטראפן. האט עטקע ליובראניעצקי קיין טענות נישט געהאט. און ווען איין מאל האט איר די נויט שוין גאר שטארק צוגעדריקט, האט זי זיך וועגן דעם פארטרויט דעם פארוואלטער, אברהם סעגאל, און... ווי א קינד, זיך פאנאנדערגעוויינט.

דאס איז געווען בערך אין די לערניארן: 1925 - 26, 27.

אויך אין די ווייטערע יארן האט זי געפירט איר לערערשע טעטיקייט, האט געארבעט אין הרוביעשאוו און אין אנדערע שטעט. דער פאשיזם האט עטקען פארברענט. זי איז מער נישטא, די שיינענדיקע, הארציקע און איידעלע עטקע ליובראניעצקי, הי"ד.

מורים ותלמידים
בביה"ס תרבות

הייתי מורה בטריסק

טוניה פרישברג (טפר)

עם סיום בחינות הבגרות בסמינר, פניתי למשרד החינוך הממשלתי, בבקשה לקבל משרה כמורה. כעבור מספר ימים, קבלתי הפניה למחוז וילנה, לשם קבלת מנוי כמורה בכפר קטן "נובו-ויסליצה".

"לא בא בחשבון" הגיב אבי, „בשום אופן לא! האם לא מספיק לך חמש שנות לימודים בין 40 שיקסס? עוד כפר גויים שלם חסר לך? לא ולא!" הצהיר. "הגיע הזמן, שתכירי קצת יידישקייט! ובכלל: חסר לך לחם בבית? לסוף העולם נשלח אותך?" תם ונשלם! איך ערעורים בבית הורי. זהו זה...

איני יודעת באם הורי או אחיותי הודיעו, שאני משתוקקת לעבוד כמורה. אך כעבור ימים מספר, קבלתי מכתב מבן דודי (מורה בסמינר בוילנה) בזו הלשון: "תפני לבית ספר "תרבות" בעיירה טריסק; שם דרושה מורה מוסמכת להוראת פולנית וכל המקצועות האמנותיים שלך כמו זמרה, מלאכת-יד, ציור, התעמלות וכו'". פניתי במכתב לפי הכתובת המצורפת ולמחרת קבלתי מברק: "בואי מיד, קבלי את העבודה".

"זה משהו אחר" אמרו הורי. בין יהודים, בבי"ס עברי... תנסי!"
אמי נלוותה אלי. נסענו כמעט יום שלם, כי רכבת מהירה היתה רק עד לבוב. משם זחלנו ברכבת רגילה. הנוף השתנה עם המרחק ממרכזה של גליציה. מרחקים

עצומים בין ישוב לישוב, תחנות רכבת קטנות בעיירות דלות, שדות, כפרים עלובים. בדרך אני משתדלת להחדיר לליבי קצת ידע על יהדות, מנהגים, הווי מפי אמי, כי סוף סוף עד היום חייתי הן כמעט רק בין גויים!

הגענו לפנות ערב. שתי דקות בלבד עצרה הרכבת בתחנה. מלבד הפקיד הבודד שם, איש לא נראה באופק. "איך מגיעים כאן לעיירה"? שאלתיו; "את המורה בודאי" ענה לי. "שם בחוץ מחכה לך מנדלי בעל-העגלה".

אכן בחוץ עמדה עגלה רתומה לסוסה עלובה, דלת בשר. בתוך העגלה מושב, מכוסה שק. אמא התישבה על המושב (קרש עץ) ליד מנדלי ואני שקעתי בתוך הקש ולידי הכנור והמזוודה.

"ויו", זרז מנדלי את סוסתו. זזנו. העגלה מטלטלת מצד אל צד ומתקדמת לאט לאט לעבר העיירה. בוץ סמיך לאורך כל הדרך. אמי משיחה עם העגלון ומשיגה מפיו מידע: כמה תושבים בעיירה, ממה מתפרנסים יהודים וכו'.

"מדוע העגלה כל-כך מטלטלת?" שאלתי, כשגבי כואב מרוב טילטולים.
"אומרים, שטוב לגלגל את הלשון לכוון הפוך בתוך הפה, לשם שווי משקל" ענה לי מנדלי בחיוך וכשהוא קורץ בעינו.
"האם יש בית מלון בטריסק?" שאלה אמי. "יש איפה ללון", ענה."תראו כבר, תראו". בהצטלבות הדרכים לעיירה ולפרבר, קרא מנדלי לילד שניצב שם:
"הי שמוליק! רוץ ואמור לחבר'ה שהבאתי את המורה! ותגיד להם גם שהיא באה עם אמא שלה ושאני מביא אותן אל משה-אהרון!".

הילד קפץ ודילג כל עוד רוחו בו. והנה כעבור מספר דקות, המוני אדם באו לקראתנו: צעירים, ילדים וסתם סקרנים. העגלה עצרה ליד בית, בין הראשונים בתוך העיירה. על שלט שמעליו קראתי: "חדרים מרוהטות" בפולנית משובשת. "זהו זה!" קרא מנדלי. הוא הוריד את המזוודה, מי שהוא עזר לאמי לרדת ואני קפצתי מן העגלה, ישר לתוך הבוץ, כאשר נעלי האחת נשארה תקועה בתוכו.

"יש לה כנור! יש לה כנור!" צעקו הילדים. שחררתי את רגלי מהנעל וכשאני מדדה על רגל אחת הגעתי לכניסה של הבית. מישהו הוציא את נעלי מהבוץ, ניקה אותה ומסרה לי.

"ערב טוב" קיבלה את פנינו בסבר פנים בעלת הבית. הנה חדר בשבילכן! נכנסו. יחד אתנו התפרצו עוד הרבה אנשים. הציגו את עצמם ולחצנו ידים: שמלקי מנדלסון, שרוליק כגן, שרוליק פרישברג, ברוך גרינשטיין ועוד.
"האוכל לראות את מנהל ביה"ס?" שאלתי. "את תהיי המנהלת"! ענה לי מישהו.
"אבל היא רק בת 18" התערבה אמי, "היא עוד קטינה!" "אין דבר" ענה איש מבוגר, כבן 40. "גם בית הספר שלנו קטן!". דוד חיט הציג את עצמו: "אני יושב ראש של בית הספר!" "את מבינה", פנה לאמי, "היא תהיה מנהלת רק באופן רשמי, לגבי הרשות הממשלתית, כי יש לה תעודת הסמכה; אך כל שלושת המורים ביחד, מנהלים את ביה"ס"; הנה, אמר, "זה המורה וצקי, איש מבחוץ, זה שייקה ויינר, בן העיירה. "האם הגברת תגור עם המורה"? פנה לאמי; "חס ושלום" ענתה. "אני חוזרת מחר! רק רציתי לעזור לילדה להסתדר ביום הראשון"

הבעת הקלה נסבה על פניו של חיט. "זה טוב", אמר. "אם כן, המורה תגור אצל משפחת ויצמן, בחדר אחד עם פייגה" הוסיף בשקט.

"זה בסדר, זה בסדר!"התלהבה אמי, בהביטה על כל הבחורים הצעירים שבחדר. אני לא הייתי מרוצה כלל ממגורים יחד עם מישהי זרה לי, אך לאמי, היו בודאי נימוקים משלה בכדי להסכים לכך מיד. בעלת הבית הביאה לנו משהו לאכול. הופיע רוכל עם כמה זוגות ערדליים, מהם בחרתי לי את המתאימים לי - קניתי הראשונה בטריסק.

מצוידת בכלי המתאים ביותר למלחמה בבוץ, יצאנו לראות את חדרי. כמובן, כל החבורה מלווה אותנו למשפחת וייצמן.

אמת היא שלא הייתי מאושרת ביותר ממקום מגורי, אך נאמר לי שאין שום מקום אחר בעיירה. בלית ברירה נענעתי בראשי לאות הסכמה.

למחרת בבוקר הופיעו שרוליק כגן עם מנדלי בעל-העגלה, להביא את אמי לרכבת. לא ניתנה לנו ההזדמנות לשוחח ביחידות, לכן ניצלה אמא את הרגעים שכגן הלך לקנות לה כרטיס נסיעה ואמרה לי:

"האנשים כאן נראים לי טובים! אך אם תראי שהענין לא מתקבל על דעתך, חזרי הביתה ילדתי; הרי לך כסף להוצאות נסיעה!".

אמי נסעה ואני חזרתי עם כגן לעיירה. הוא הביא אותי לבית-הספר. היתה זו דירת מגורים רגילה, שני חדרים ומטבח. במטבח עמדו שני ספסלים ארוכים, מחוברים לשלחנות. ישבו שם בשקט-למופת 9 ילדים וחיכו לי. "שלום למורה" ברכוני במקהלה. "אנחנו כתה ה׳! את תהיי המחנכת שלנו!".

"ואיפה יתר הילדים?" שאלתי.

"אנחנו רק 9" ענו, "בכתה ד׳ יש יותר!".

"האם יש עוד בתי ספר בעיירה?". "כן. של הפולנים ו... שלהם!"

"מה פירוש שלהם?"

"של היידישיסטים" - קראו במקהלה.

לא הבנתי מה הם סחים. התחלתי בשעור.

קשרי ידידות נקשרו מיד ביני לבין התשעה. הם הביטו בי בעיניים מבריקות, סקרניות, פקחיות, צמאות דעת. הרגשתי שאשאר אתם; לא אברח הביתה! כאן יש לי הרבה מה לעשות. הילדים התמימים האלה זקוקים לי ואני זקוקה להם! הם כבשו את ליבי. אני אעניק להם אהבה ומסירות, בכל כוחותי. חינכתי את הכיתה במשך 3 שנים, עד אשר סיימו את בית-הספר. התשעה נשארו יחדיו במשך כל השנים האלו, הלא הם: איטה ושמילק פיסק; שמאי ונחמן מנדלסון; פישל פרישברג; פועה חיט; חיה׳לה וייצמן; רייזל וינר וחיה׳לה ניימן.

"מה זה יידישיסטים?" שאלתי את המורים בהפסקה. תביני במשך הזמן... ענו לי, זה לא פשוט.

אחרי הלימודים נגשתי לאכסניה, לקחתי את מטלטלי.

"מה את חושבת לך המורה? יתנו לך לסחוב מזודה?" הטיחה בעלת האכסניה בחיבה, "החברה לקחו אותה לבית וייצמן, שם רחל ברצ׳יקס מחכה לך עם ארוחת צהריים!"

"מה תאכלי המורה, את רוצה קוטלטים או ז׳רקוי? שאלתני רחל, "בשר" עניתי, "אם אפשר".

"כן, כן, אבל איזה?... "אמא, התערבה פייגה , "אלה מלים רוסיות" היא לא מבינה!

"אכלי צימס ,המורה, זה טוב, זה מגזר" הפצירה בי רחל. טעמתי. באמת טוב; אך לפי טעמי בקשתי קצת סוכר.
"סוכר?" נדהמה רחל, אם כבר, אז "מלץ" טוב לזה.

"לא, לא, אבקש סוכר" ("מלץ" חשבתי בלבי, זה בודאי מין סוכר חום, שלא אהבתי את ריחו).

נתנו לי קוביות סוכר, מעכתי אחת ופזרתי על הגזר.
"נו? ראיתם? איזה מנהגים אצלכם בגליציה, מן הסוכר היא עושה מלץ!"...

יום אחד פנתה אלי רחל בזו הלשון: "המורה, חיה׳לה חולה ואתמול היא שכחה בבית הספר את הטטרדיה שלה עם הסומקה בתוך הסקאמייקה; הביאי אותם בבקשה בשובך הביתה".

"סליחה" אמרתי, מה זה? אינני מבינה.

" נו, טטרדיה, שכותבים בקרנדאש; את לא יודעת? איזה מין מורה את?"

" לא, אמרתי – לצערי ! "

אחד אחד הראתה לי כל מיני דברים וכך התחילו השעורים שלי ביידיש, המתובלת ברוסית.

כאשר הצלחתי לחבר את מכתבי הראשון ביידיש לאבי, לא היתה שמחה גדולה מזו בבית הורי.

"לאן הלכה פייגה?" שאלתי.

"היא הלכה ללמוד העברעאיש!" ענו לי.

" הרי היא יידישיסטית!" התפלאתי.

צחקו לי הבריות; "ללמוד העברעאיש", פרושו לצאת עם בחור...

"הייתי רוצה להירשם בספריה", בקשתי פעם את פייגה. "כמובן בפולנית" (טרם ידעתי אז עברית ויידיש).
"מה הבעיה?" ענתה לי. "בואי אתי לספריה שלנו ותקבלי ספרים".

הלכתי לתומי. כמובן, בני העיירה ראו אותי נכנסת לבית הספר של היידישיסטים, שם, לפי דבריה, הספריה. לא מצאתי שם שום דבר, מלבד כמה ספרי לימוד, וחזרתי כלעומת שבאתי, אך השמועה, שהייתי "שם" התפשטה חיש מהר והציונים נעלבו קשות. בערב באו אלי החבר׳ה והסבירו לי שכל העניין היה עשוי, כדי להרגיז אותם... אכן, הפעם הבנתי מה זה "שלהם"...

למדתי ולימדתי - והזמן רץ. כל פעם שנסעתי או חזרתי מחופשות, היו מלווים ומקבלים אותי בני העיירה בשמחה, כאחת משלהם. הרגשתי ביניהם היתה נפלאה!

כל אנשי העיירה היו ידידי, השתדלו להנעים לי את חיי ביניהם. לכל אחד היתה שמורה מלה טובה בשבילי, מחמאה, חיוך ידידותי. חדרי היה מקום מפגש של כל הצעירים: בני משפחת מנדלסון, טבקהנדלר, וואהל, סגל, בר, חיים נגל, ארליך, אפל, וינר - ומי לא?

בית הספר היה דל ביותר! את שכר הלימוד היו אוספים מבית לבית, ועד סוף החודש בקושי היה להם הסכום הדרוש לתשלום משכורתם של המורים. היו חייבים לנו משכורות של חודשים אחדים.

פעם אמר לי ספקטור, בעל ההומור: "את יודעת מה, את מנגנת על כנור, אני יודע קצת לשיר, בואי נלך ונעמוד ליד הקלויסטר בקובל ונקבץ כמה זלוטים!" או: "בעצם כאן למדתי חסכון; למשל, השנה חסכתי לפחות כמה מאות".

"הכיצד? הרי לא קבלנו משכורת זה 3 חודשים" התפלאתי.

"זהו-סוד. היה החורף קר מאד, הייתי צריך לקנות מעיל? לא היה כסף - חסכתי לי אותו!"

כל הצרות הכספיות לא הפריעו לנו, המורים, במסירותנו לבית הספר. הרבצנו תורה, חינכנו את תלמידינו ליושר, לעבודה, לציונות, לאזרחי ישראל נאמנים לעתיד. כל תלמידינו היו מאורגנים ב"השומר הצעיר", אשר ידו של שייקה וינר היתה בו. אני עסקתי בפעולות ספורט, מקהלה, תערוכות, הצגות. כמעט כל יום יפה, יצאנו אחרי הצהרים מחוץ לעיירה (למגרש יריד-הבהמות) שם שיחקנו בכדור עף, בפוליאנטה, בקיץ התרחצנו בנהר, בחורף התחלקנו על קרח. בערבים היינו במועדון, שם רקדנו ריקודי עם, שרנו שירים עבריים - חלוציים. אגב הפעולות, אשר התנהלו על טהרת הלשון העברית, למדתי בעצמי את יסודות השפה המדוברת, אשר בבוא הזמן עזרה לי הרבה בקליטתי בארץ. כדי לדרבן עיירות אחרות ליסד בית ספר עברי, נסענו פעם עם כל המשתתפים

ללובומל להציג שם הצגת בית ספרנו. ההצלחה היתה עצומה ולילדים שלנו – חוויה בלתי נשכחת. בל"ג בעומר, בחנוכה, בפורים ובסוף שנת הלימודים היינו עורכים מסיבות, טיולים, חגיגות וכו'.

לעתים תכופות היה מופיע מפקח מטעם משרד החינוך הממשלתי לבקורת לביה"ס. היה צריך לבדוק אם תמונת הנשר הפולני ותמונתו של פילסודסקי תלויות במקומן בכל כתה. לא תמיד שמרו הילדים על הוראות אלה; במקרה ולא היה הכל כדרוש, יכול היה המפקח הפולני לגרום צרות, עד כדי סגירת בית הספר. כרגיל היה המפקח מבקר תחילה אצל עמיתו בביה"ס הממשלתי. ילדי ישראל, אשר למדו שם, היו ידידינו וכאשר ראוהו שם, שגרו חיש מהר שליח מביניהם, להודיענו על הצרה הקרבה ובאה. עד אשר היה מופיע הבקור, סידרנו את כל הדרוש והבקורת עברה בשלום.

לפעמים היה גם מבקר בשעור פולנית. פעם ביקר באחת הכיתות. הידען בפולנית בכתה היה יעקב דימנטשטין. על קיר הכיתה היתה תלויה תמונתו של יוסף טרומפלדור.

"מי האדון הזה?" שאל המפקח; רמזתי ליעקב לענות. הוא הסביר:

"זה לא אדון, זה חלוץ! זה גיבור יהודי ממין כזה, שהיתה לו רק יד אחת, אך הוא תמיד החזיק ביד אחת רובה ובשניה חרש!! בחורים כאלה יש לנו בארץ ישראל" אמר בגאוה...

אציין כמה טיפוסים מאנשי העיירה ומבין תלמידי הזכורים לי אגב התרשמותי.

ערב אחד נשרפה בחדרי נורת חשמל, בדיוק בשעת תיקון מחברות. גרתי אז בבית משפחת ארליך. יצאתי לקנות נורה חדשה, אך לא השגתי, אפילו לא אצל מוטל זילבר! שם פגשתי את שולקי, בחור תמהוני, שלא היה לו שום קשר אתי או עם בית הספר.

"המורה! אמר, אני אביא לך נורה! לכי הביתה ואל תדאגי!"

ואמנם, כעבור זמן קצר, הביא לי נורה מאובקת באופן בלתי רגיל, אך היא מפיקה אור! "מנין הבאת אותה?" שאלתי את שולקי. "מה איכפת לך? העקר שהמורה לא תשב בחושך" השיב.

כעבור כחצי שעה הופיעה אצלי חיה-טובה וואהל.

"המורה! האם שולקי הביא לך נורה?" שאלה. "כן, עניתי, זה מנין לך?"

"נו, מילא, אמרה לי, שיהיה לך לבריאות! אך שולקי הוציא אותה מן הרפת שלנו!..."

אנו, המורים, נהגנו לבקר תלמיד חולה בכיתו. יום אחד, בערב שבת חורפי, הלכתי עם וצקי או עם ספקטור, לבקר את אלקה מריידה החולה. אחת מאחיותיה

(יפהפיה) גמרה בדיוק לשטוף את הרצפה. "הכנסו, הכנסו, אורחים יקרים, בבקשה, הכנסו" הזמינה. "רק רצינו לשאול לשלום הילדה" אמרנו. "חבל להכניס לכלוך מן השלג על הרצפה שאך זה שטפת".

"אנחנו שוטפים, כדי שאורחים ירצו להיכנס אלינו ולא כדי להבריח אותם" אמרה בחיוך של מבוכה. התביישתי קצת. נכנסנו. קבלו אותנו בדרך ארץ, בלבביות ובכנות אמיתית. נגעה ללבי הכנסת אורחים זו...

מוניק בלומנקרנץ היה בין באי ביתי. פעם נתן לי במתנה את צילום דיוקנו. "למזכרת נצח" אמר. "אצלך היא תישמר יפה". אכן! התמונה שמורה אצלי עד היום הזה.

שמאי מנדלסון היה תלמידי המבוגר ביותר. בשעות אחרי הצהרים, היה עוזר לאביו ואחיו בדיג סרטנים. כל כך הרבה סיפר לי על הנושא (הבלתי ידוע לי בכלל) שבקשתי פעם לראותם במלאכתם. "מחר אקח אותך לנהר ותראי" אמר. למחרת הלכנו על גדות הנהר. היתה ביצה עם מים רדודים עם קני סוף. "את תרטיבי את סנדליך המורה" דאג שמאי, ומבלי לחשוב הרבה (והוא בחור חסון ומגודל) לקח אותי בזרועותיו והעבירני ישר אל הסירה..

פעם עמדתי ליד החלון בבית פרישבג. היה יום שבת, היהודים חזרו מבית התפילה. יום אביב נאה היה.

"עכשיו אני יודע מדוע השמש זורחת כל כך נעים", אמר לעברי רפאל הוניגמן. "המורה עומדת ליד החלון"...

אזכיר באהבה את אם משפחתי לעתיד, רבקה פרישברג ז"ל. האצילה, התרבותית. בת בית הייתי ביתה. ממנה למדתי הרבה...

בכל ליל ששי בשבוע היתה מכינה מאכלי שבת. למחרת, ביום ששי בבוקר, ראיתיה פוסעת עם סלים מלאי מאפה, פירות, חלב חמוץ וארנק מזומנים. נכנסת היתה לבתים מסויימים, שם רוקנה סליה, מתן בסתר; למי מתן ממש, למי "הלואה" קטנה. כלה שחסרה לה נדוניה; זוג צעיר שחסרו להם סדינים וצפיות; חיתולים לתינוק; במורה עולה ארצה - ואין לה מעיל; ילד שהתיתם ולמשפחה אין כדי לשלם שכר לימוד בכיה"ס... ידה של רבקה היתה בכל אלה, והכל - בשקט ובצניעות, מבלי לגרום עלבון לנצרך. עצם הופעתה בבתיהם של אלה עודד ושימח את הלבבות.

אהבתי מאד את היהודים היקרים, הפשוטים, הלבביים האלה. יהודים סובלים, עמלים קשה לפרנסת בני ביתם. יהודים צנועים, שוחרי שלום, יהודים גאים ביהדותם, "יהודי עיירות פולין", שחייהם עברו כצל עובר.

רחל
וייצמן

מיין יידישע שול
אין טריסק

עטל יעריסיוק–שפר

פאר דער געשיכטע איז א צייט–אפשניט פון א 5 צענדליך יאר א טראפעלע אין אקעאן, פארן מענטשן אבער איז עס אן ערנסטער טייל פון זיין לעבן. ווייל איך דערפאר ארויסברענגען א קליין ביסעלע זכרונות פון אונדזער יידישער שול, אין וועלכער איך האב זיך געלערנט מיט א 50 יאר צוריק.

דאס הויז, אין וועלכן ס'האט זיך געפונען די שול מיט אירע זיבן קלאסן, איז געשטאנען קעגנאיבער דעם גרויסן שטאטישן בית–מדרש מיט זיין שול–פלאץ. אין אירעביידע זייטן זענען געשטאנען הייזער, אין וועלכע ס'האבן געוווינט באלמעלאכעס. די באציאונגען צווישן די שכנים מיט דער שול זענען געווען גוטע. אפנים, אז ס'איז געווען א פולע פארשטענדעניש צווישן די שולקינדער מיט זייערע שכנים. ביידע צדדים האבן זיך תמיד געגעכנט איינער מיטן אנדערן. ווייל קיין טומל האט אויך אין אונדזער שול נישט געפעלט, ווי אין יעדער אנדערער שול, נישט בייטאג, נישט ביי נאכט. נאר, משמעות, אז ער איז תמיד דערגאנגען ביז א געוויסער גרענעץ.

די לערער פון שול זענען געווען טריסקער איינוווינער, אויסער דער לערער פאר האנטארבעט, וועלכער איז געווען א דראָהיטשינער. דריי זענען זיי געווען: דער לערער לייבל (ל. אליצקי), דער לערער ליבער (ברענער) און שלמה זלמן (פיעקארסקי) און נאך איינער, א פאליאק, ראנטשקאווסקי. ער האט געלערנט צייכענען און געזאנג.

די מאטעריעלע באדינגונגען פון דער שול זענען געווען זייער שלעכטע. די עלטערן פון די שילער זענען נישט געווען קיין איבעריק פארמעגלעכע, און דער חודש לעכער אפצאל איז געווען א קנאפער, איז דערפאר דער לערערלוין תמיד אויסגעצאלט געווארן נישט צו דער צייט. אויך דאס באצאלן דירהגעלט איז תמיד געשטאנען אונטער א פרעגצייכן. א נס, וואס

צעירי ה"בונד" בטריסק.

דאס הויז, ווו די שול האט זיך געפונען, האט געהערט צום לערער לייבל, און בלויז דערפאר האט די שול, נישט געקוקט אויף איר שווערן מאטעריעלן מצב קיינמאל ניט געקריגן קיין עקסמיסיע.

לויט מיין היינטיקער אפשאצונג איז די שול געשטאנען אויף א הויכן דערציערישן ניווא. ס'איז געווען א פולע פארשטענדעניש און צוגעבונדנקייט צווישן די לערער און די שילער. א דאנק די א צוגעבונדנקייט איז נישט שווער געווען זיך צו דעררעדן אין יעדער סיטואציע, אין וועלכער א קינד האט זיך געפונען, אפילו אין א שווערער. ווארן נישט איין מאל פלעגט אויסקומען צו דארפן אהיימשיקן א קינד פון שול, וואס האט נישט, צוליב דער שווערער לאגע אין שטוב, אריינגעטראגן אפילו דעם מינימאלן שכר-לימוד, אדער ס'פלעגן טרעפן אנדערע שווערע פאלן אין די צווישנבאציאונגען פון די קינדער. דא איז כדאי אונטערשטרייכן די דערציערישע עמפינדלעכקייט פון די לערער לייבל און ליבער, וועלכע האבן פארשטאנען אויפצופאסן דעם געהעריקן מאמענט זיך צו טרעפן מיטן קינד, שמועסן מיט דעם, אריינדרינגען אין זיין געמיטצושטאנד און באמיען זיך אים צו העלפן, אויף וויפל ס'איז נאר מעגלעך. אפט מאל איז טאקע די הילף געקומען. ס'איז זיי נישט שווער געווען צו עפענען דאס הארץ ביים קינד, ארויסצורופן ביי דעם צוטרוי און פרווון געבן אן עצה, דערמוטיקן, טרייסטן. די רעזולטאטן זענען שטענדיק געווען פאזיטיווע.

יעדע וואך פלעגט דערשיינען א וואנטצייטונג. די רעדאקציע איז באשטאנען פון די קינדער, וואס יעדע קלאס האט פון זיך אויסגעקליבן, און זי האט געארבעט אונטער דער ליטונג פון א לערער, -- דאס איז געווען דער לערער לייבל. אן עסטעטיש-שיינע, באצירטע צייטונג. דא האט יעדעס קינד געהאט דאס מעגלעכקייט צו געבן אן אויסדרוק זיין פערזענלעך לעבן, אדער זיין לעבן אין שול. יעדע וואך פלעגן אלע קינדער אפווארטן די וואנטצייטונג, ווי עפעס א נייע דערשיינונג און באוואונדערן די קענטעניש פון די דערציער אנצופירן מיט זיי, זיי זאלן אזא זאך קאנען שאפן.

ס'איז אויך געווען א שטארקע צוגעבונדנקייט צווישן די עלטערן און דער שול. איך געדענק זייער גוט, אז נאך יעדער עפעס-וואסערער פאסירונג מיט א קינד, פלעגן זיך די לערער אויך טרעפן מיט זיינע עלטערן, כדי זיך צו באקענען מיט דעם עניך אלזייטיק. און דאס האט אונדז א סך געגעבן.

וואס פאר א פרייד איז געווען פאר אונדז ארויסצוגיין אויף א שפאציר מיטן לערער אויף קאוולער וועג צום "טאל", צום ווינטער, ווען דער שניי בלענדט די אויגן! דאס ווארפן זיך מיט "סניעזשקעס" (שנייקוילן). אויך דער לערער פלעגט זיך פארוואנדלען אין א קינד און אנקוועלן פון דער שפילעריי נישט ווייניקער פון אונדז.

אין די ווינטער-אוונטן, פלעגן אין יעדן קלאסן-צימער איינגעארדנט ווערן פארשיידענערליי שפילערייען און מע פלעגט פארברענגען שעהען ביז שפעט אין אוונט. זומער אבער פלעגט מען זיך פרי אוונט זאמלען פאר דער שול, זיך זעצן אויף דער באנק פאר די פענצטער און פארברענגען מיט די לערער. א מאל האט מען שטיל און שיין געזונגען, א מאל האט איינער און א צווייטער עפעס דערציילט.

אז מע הייבט זיך אן דערמאנען, יאגן אן זכרונות אן א שיעור, אבער ס'איז שווער דאס אלץ אויפן פאפיר ארויפצוברענגען. דער גרויסער תענוג פון די קינדער-פארשטעלונגען, וואס די לערער פלעגן מיט אונדז צוגרייטן! די אלגעמיינע אויפרעגונג! דאס וואס יעדן פון די קינדער איז צוגעטיילט געווארן עפעס צו באווייזן, יעדער לויט זיינע מעגלעכקייטן, ווייל ס'האט קיין מאל נישט געטראפן, אז עמעץ פון די קינדער זאל באעוולט ווערן. איך דערמאן זיך, ווי א וואך צייט פאר דער פארשטעלונג פלעג איך זיך ארומטראגן מיט מיין ארטיסטישער קליידונג אויפן אקסל און פון גרויס אויפרעגונג אלע מאל זי אנמעסטן.

קבוצת פעילים ולהקת חובבים של ציש'א ו"בונד".

קבוצת פעילים בסניף "תרבות"

א. מאספאלי

שאיע סאמעט
און פייגעלע צוריף

אין דער געשיכטע פון יידישן טעאטער וועט זיכער זיין א בלויז, וואס קיינער וועט אים שוין נישט אויספילן; ס'וועט פעלן דאס קאפיטל וועגן די זעלבסטעטיקע דראמקרייזלעך אין פוילן, צווישן ביידע וועלט-מלחמות. קיינער האט זיך צו יענער צייט מיט זיי ניט פאראינטערעסירט, און אוודאי האט קיינער וועגן זיי נישט געשריבן. און זיי אליין האבן אויך נישט געזארגט דערפאר, סע זאל פון זייער טעטיקייט עפעס פארבלייבן. זיי האבן גרינגעשעצט: וואס משטיינסגעזאגט קאן שוין א פראווינץ געבן אויף דעם געביט! און אזעלכע קרייזן האבן געמוזט זיין אין א היפשער צאל, ווייל זיי האבן זיך אויסגעבילדעט צו יענער צייט אפילו אין גאר קליינע שטעטלעך.

אין טריסק זענען געווען גאנצע דריי! אויב די העברעיסטן זענען דא געווען די ערשטע צו גרינדן א העברעישע שול, זענען די יידישיסטן געווען די ערשטע צו שאפן א דראמקרייז. דאס נעמט זיך מסתם דערפון, וואס דער דראמקרייז איז געשאפן געווארן לכתחילה נישט לשמו, נישט צוליב זיין איינגעטלעכן קולטור-צוועק, נאר ווי א מיטל פון הכנסה צו העלפן די שול, וואס האט זיך נישט געקאנט אויסהאלטן פון דעם קנאפן שכר-לימוד, וואס ס'האבן געצאלט די עלטערן, אין גרעסטן טייל קנאפ-פארדינענדיקע באלמעלאכעס. די העברעישע שול, אין וועלכער ס'האבן אין גרעסטן טייל געלערנט די באלעבאטישע, מער פארמעגלעכערע קינדער, האבן זיך דעריך נישט געניטיקט. ס'איז געווען נאך א מאטיוו: פון שפילן העברעיש האט דאך קיין רייד נישט געקאנט זיין, שוין צוליב דעם אליין, וואס קיינער וועט דאך נישט פארשטיין, און שפילן ווידער יידיש האבן זיי זיך לאנג געקווענקלט, ווייל דאס איז דאך אין סתירה מיטן קאמף קעגן יידיש און פאר העברעיש, ביז דער פראקטישער פארשטאנד האט גובר געווען.

די דראמקרייזלעך זענען אנטשטאנען לויט אט דעם סדר: ביי די יידישיסטן, ביי די העברעיסטן און צו לעצט ביי דער פראלעטארישער יוגנט.

דער יידישער און העברעישער האבן געהאט זייערע אייגענע רעזשיסערן, דער פראלעטארישער האט שוין געמוזט אדער אויסבארגן דעם רעזשיסער ביי די יידישיסטן, אדער אראפברענגען א רעזשיסער פון קאוולע: דאס איז געווען דער דיכטער א. רייזמאן פון קאוולע, וועלכער איז דעמלט געווען אן אנפאנגער. נישט נאר מיט זייערע אייגענע רעזשיסערן האבן זיך די באלעבאטישע קרייזלעך אויסגעצייכנט, נאר אויך מיט זייערע ארטיסטן; די פראלעטאַרישע ארטיסטן האבן נאך געמוזט הארעווען אויף דער פשוטער עברי.

דער רעזשיסער פון דעם יידישיסטישן קרייזל איז געווען – שאיע סאמעט, און פון דעם העברעיסטישן – אברהם זילבער.

שאיע סאמעט איז געווען א הייסגעבארענער יונגער בחורל, וואס איז נאך יונג געווארן דער פירער פון זייער מאנופאקטור-קראם און אויך

צוגעהאלפן דער שוועסטער אין זייער בשותפותדיקן טראקטיר. אבער די
ביידע "גרויסע" געשעפטן אין דעם קליינעם שטעטל האבן אים איבערגעלאזט
גענוג פרייע צייט צו לייענען א יידיש בוך, פארנעמען זיך מיט דער
יידישיסטישער קולטור-טעטיקייט און רעזשיסירן דעם דראמקרייז, אויסער
פירן א הייסע ליבע לויטן שניט פון די גוטע פארמלחמהדיקע צייטן - ביז
"משוגעת", ווען דאס געליבטע מיידל, איינע פון זיינע ארטיסטינס, האט
אים פארטוישט אויף א גרויסשטאטישן קאוואליער.

שאיע סאמעט האט זיכער פארמאגט טאלענט און ביים רעזשיסירן זיך געלאזט
פירן נישט נאר פון עמאציע, נאר אויך פון געדאנק, כאטש די רויטע פארב
אויפן פנים און די פלעמלעך אין די אויגן האבן וועגן דעם נישט עדות
געזאגט. אין זיין דאזיקער ארבעט האט אים זיכער אויך מיטגעהאלפן
זיין, הגם נישט אזו אפט, פארן קיין ווארשע נאך סחורה, ווו ער פלעגט
באזוכן די יידישע טעאטערן און האט פון זיי געלערנט און גענאשט.
אויסער רעזשיסער פלעגט ער אויך אפט זיין דער אויספירער פון דער
מאנצבלשער הויפט-ראל און שטענדיק האבן דערפאלג ביים פובליקום.

זיין קאריערע אלס רעזשיסער און ארטיסט האט זיך פארענדיקט נאך דעם
ווי ער האט אויסגעקעמפט זיין "אלטע אמתע ליבע", וועלכע איז פארבליבן
אן אלמנה נאך איר מאן.

פון צווישן די בעסערע ארטיסטינס האט זיך תמיד אויסגעטיילט "די
פרימאדאנע" -- פייגעלע צוריף. א קליין, מאגער און עקזאלטירט מיידל,
וועלכע האט נישט געקאנט לעבן אן קיין ליבע. אין לעבן האט זי זיך
אויסגעלעבט אין ליבע, אויף דער סצענע - אין שפילן. פייגעלע צוריף
פלעגט זיך נישט אריינטראכטן אין איר ראל, זי האט זיך באגנוגנט מיט
די דערקלערונגען פון דעם רעזשיסער, אבער זי פלעגט געפילמעסיק,
עמאציאנעל "אריין" אין איר ראל, ווי נאר זי האט די גענומען שפילן;
זי פלעגט דאך אויך אין לעבן האלטן אין איין "שפילן". זי איז זיכער
געווען אן אוממיטלבארער טאלענט, וואס האט נישט געהאט דעם פאסיקן
באדן און די געהעריקע באדינגונגען אויסצווואקסן.

אויף א ליטעראַרישן יונה-ראזנפעלד-אוונט, ווען דער דראמאטישער קרייז
האט אויפגעפירט זיינעם אן איינאקטער, האט ער זיך צו מיר צוגעבויגן
און אריינגעזאגט אין אויער, אנווייזנדיק מיט די אויגן אויף פייגעלען:

-- אט די שפילט, וואס זי פילט, און פילט, וואס זי שפילט.

און באלד וועגן א צווייטער:

-- און די... איז א ליאלקע, געצויגן פאר שטריקלעך פונעם רעזשיסער.

פייגעלע צוריפס דראמאטישע קאריערע האט זיך אויך פארשטענדלעך פארענדיקט
מיט איר חתונה האבן און ווערן א מאמע. אפשר וואלט זיך איר טאלענט
אפגערופן אין א ווייטערן דור,אבער... איך האב זי באגעגנט אין קאוולע
מיט א קינד אויף די הענט, בעת די דייטשישע עראפלאנען האבן ווי
רויבפייגל געקרייזט איבער דער שטאט.זי האט געזוכט אנטרינונג. די
נאצישע האק,וואס האט זיך אראפגעלאזט אויף איר רעזשיסער מיט זיין
פאמיליע, האט געטראפן אויך איר מיט איר פאמיליע.

ראובן נחמני

אין ברען פון קאמף

צווישן די העברעיסטן און יידישיסטן איז אנגעגאנגען אין משך פון יארן א פארביטערטער קאמף, וואס נישט תמיד זענען פאר אים צוגעקליבן געווארן אנשטענדיקע מיטלען - ווי געוויינלעך אין פארטייישע קאמפן - כאטש אין תוך איז ער געווען אן אידעאליסטישער און לשם-שמימדיקער ביז מסירת-נפש. איז נישט כדאי וועגן אט אזעלכע מיטלען, וואס פארשוועכן דעם אידעאל צו שרייבן איצט, ווען ס'איז אזוי שרעקליך שוין נאך אלעמען.

אבער פון צייט צו צייט איז אויך געווען א קאמפסמיטל - ליטעראטור. איז זאל דא פארצייכנט ווערן איינס א ליד, וואס איז געווארן פארפאסט און געזונגען צווישן דער יידישיסטישער יוגנט מיט דער מעלאדיע פון דעם פאלקסליד דא, נישט ווייט פון דאנען:

דא, נישט ווייט, נישט ווייט פון דאנען, אוי,
איז א שולעכל פאראנען, אוי
ווו מע לערנט נישט אויף יידיש, אוי,
נאר אויף עברית טייטשט מען חומש, אוי, אוי, אוי, אוי.

איז א מעשה זיך פארלאפן, אוי,
ס'איז א קינד א היים געלאפן, אוי,
און געזאגט אויף יידיש: "מאמע, אוי,
גי' מיר עסן צימעס מאמע", אוי, אוי, אוי, אוי.

איז דער רבי מלא-כעס, אוי,
אויף דער מאמע דער מרשעת, אוי,
וואס האט יידיש גאר פארשטאנען, אוי,
און צעשטערט אים זיינע פלאנען, אוי, אוי, אוי, אוי.

שיקט די שול א שטראף א גרויסע, אוי,
צו דער מאמען פאר דער מעשה, אוי,
אז זי זאל א גאנצן חודש, אוי,
קאכן אלץ אויף לשון-קודש, אוי, אוי, אוי, אוי.

משה בלומנקרנץ (הראשון משמאל) מפעילי התנועה הציונית, בין חברים הנמצאים כולם בישראל.

דמויות

פנינה: אבא עליו השלום סיפר לי על אמונה תמימה זו הקשורה בדמותה של מינדעל מה"אוילינצע".

היה זה בשלהי מלחמת העולם הראשונה. העיירה במלחמה זו עברה הרי מיד ליד, ככדור משחק בידי הצבאות הלוחמים. כל פעם שלטון אחר. והנה הגיע לעיירה צבא פטלורה. אלו היו ידועים באכזריותם ובשנאתם ליהודים. פחד נפל על עיירתנו הקטנה. כל אחד חיפש לו מסתור מפני הפורענות.

ואז הופיעה באמצע השוק - מינדל. היא היתה ידועה כאדוקה מאד ושומרת מצוות. היתה מדליקה נר שמן על קברו של הרבי (המגיד) בקביעות. ובכן, עמדה לה מינדל באמצע השוק, כשרבים מתאספים סביבה, עומדים במעגלים אחוזי אימה ופחד, ואילו היא, מינדל בבטחון עצמי, אומרת: "יהודים, אל תפחדו! אני הולכת אל ה"שטיבל", "אדליק נר ואבקש שהרבי יבקש עלינו רחמים מרבש"ע, וכתמיד, זכותו יגן עלינו".

בו, מיד עם יציאת הרוסים. בפרבר נעמדו האיכרים החוליגנים משני צידי הדרך וביניהם עבר שלמה כשהוא מוכה בכל הבא בידיהם. כשהוכה כהוגן, שבור ורצוץ, נזרק לתעלה בצידי הדרך. נוסף לכך נלקח אח"כ כשהוא פצוע, לגמינה, ששימשה גם בית-סוהר, להישפט בפני משפט צבאי של הפולנים. לא אדע בעזרת מי הצליח להתחמק דרך החלון באישון לילה וברח לאן שנשאוהו רגליו (כעבור זמן נודע לי שהגיע לאמריקה). את אחי לא מצאתי בעיירה.

עם תום המלחמה, הרעב היה כבד מאד. הפולנים ניסו להכניס קצת סדר.

כל הזמן נמשכו קשרי עם ידידי החלוצים בערי פולין השונות, שיחד ברחנו מפני הצבא הרוסי. פתאום מצאתי את עצמי ראש משפחה, בית לרשותי. תנאים נאותים להתארגנות תנועתית. מנהיגי התנועה מצאו את תנאי חיי כנוחים להקמת תנועה והכשרה במקום. מנהיגי התנועה חודורוב ורעיה לוי הגיעו לביתי. הם היו ידידי מזמן. בקשו ממני לעזור לארגן את הגרעין הראשון של "השומר טרומפלדור". אצלי התקיימה אותה אסיפה ראשונה של התנועה. היה זה כמה שנים לאחר מלחמת הגבורה בתל-חי. בנשימה עצורה שמענו את ספור עמידתם של טרומפלדור וחבריו בתל-חי ובכפר גלעדי. קסם לנו רעיון זה של "מעטים מול רבים מנצחים". נדלקה אש בלבבות הצעירים. העשרות שנתאספו יחדיו היו לגוף אחד. איחדתם האידיאה ללכת בדרכו של טרומפלדור. מה תהיה דרך זו – לא חשבנו ולא ידענו. הפגישות הבאות היו בבית פטרבוים. החדוש והמיוחד בהתכנסות זו – שגם בנות היו בין הבאים לשיחות אלו. היינו יושבים שעות ארוכות – שרים ומשוחחים על העתיד לבוא. לפעמים היו מופיעות בפגישות אלה גם בנות מההכשרה בקרמיניץ ואלו הוסיפו תוכן חדש ורענן לפגישות נודע לנו על צורת ארגון וחיים בהכשרה קולקטיבית.

אינני זוכר בדיוק מי נתן את האות לארגון הכשרה זו. נדמה לי שהקול-קורא הוצא ע"י המרכז. טריסק הפכה למרכז הכשרה חשוב לווהלין. אף ממקומות רחוקים מאוד הגיעו להכשרה בטריסק: מקובנה, ביאליסטוק, לידה ועוד. היו אלו צעירים וצעירות אשר ברחו מבית הוריהם למקום הכנה לעלייה ארצה, ודווקא טריסק נבחרה למטרה זו.

העבודה העיקרית היתה ביערות הסביבה. כרתנו עצים וחטבנו בגרזנים והעמסנום. לפרקים עבדנו בתקיעת עמודים ע"י ה"פאלעס" – לא אזכור את המטרה של עבודה זו. עבודה קשה ושכרה מועט. כל הזמן חיינו בגרעון, ספק הלחם היה שפס המיטיב אתנו, שמשום מה רכש לנו אמון. עם התפרק ההכשרה נשאר חוב של מאות זהובים שחייב הייתי לפרעו.

בקבוצת ההכשרה היינו כ-30 איש. בחורים ובחורות. לפרקים היו אנשי העיירה באים לבקרנו והיחס היה אלינו כאל נערים המשחקים "משחקי" ילדות. אינני זוכר שהפריעו בעדנו. מנהיגנו חודורוב אף נאם בבית-הכנסת לפני התארגנות ההכשרה על מטרותינו. בביקורת דברו עלינו, שאנו מתגוררים ועובדים, בחורים ובחורות, בצוותא ועל כי אנו לובשים מכנסים קצרים.

חיינו חיי קומונה מלאה – מבלי שהיו מערערים על כך. קסם לנו הרעיון של שותפות בכל. בהמשך הזמן התקשרנו עם תומכים רבים בעיירה ואף

עם כל אחד הוא שותה לחיים ולעולם אינו משתכר. ברכתו על הכוס היתה מן המפורסמות בעיירה, בזה הלשון:

"געזונט און רייך

און יארן א סך

און פון די שונאים א טייך..."

ת מרה: יום הזכרון למגיד חל בב' בתמוז. זה היה החודש החם ביותר בפולין. שבועות רבים לפני האזכרה חשת שמשהו חשוב עומד להתרחש בעיירה. המונים מכל קצות הארץ היו מקדימים לבוא בכדי להספיק למצוא מקום אכסניה בעיירה, כי רבים היו הבאים ליום זה, אפילו מאמריקה ומארצות רחוקות אחרות היו יהודים בני העיירה שלנו ואחרים מכוונים ביקוריהם אצל קרוביהם במועד אזכרה זה. מספר המתארחים היה כה רב בימים אלו, שלא היה בית שבו לא נהגו מידת הכנסת-אורחים. ומצווה זו נעשתה, כמובן, שלא על-מנת לקבל תשלום - חינם אין כסף - לכבד שמו של המגיד.

עומד לפנינו אוהל הרבי במלא הדרו בלובנו המבהיק ונראה מרחוק כשאתה הולך בדרך המובילה לקובל. מאחוריו בית קברות ישן עם עצים עבותים עטופי מסתוריך - ביניהם אהבנו, אנו הילדים, לשחק, ולא פחדנו, כי המגיד שכן בקרבת מקום.

זכורתני, שעל קברו היה מגן-דוד בולט. פעם, יום לפני המועד, ב-י"ט בתמוז, ראיתי תמונה שלא תשכח ממני. לאורך כל הכביש הראשי (היחידי בעיירה), משני צידיו, בואך אוהל הרבי, מסודרים בצפיפות שולחנות לבקשות, כשלידם יושבים כתבים למיניהם, ואלו כותבים בקשות ומשאלות מן המגיד. וכל שביקש לכתוב לו בקשה זו, האמין לתומו כי זו תתמלא בשנה הבאה בעזרת השם.

ומקרה מעניין, זכורתני, המוכיח שאפילו הגויים האמינו בפתקאות אלה. נושא המכתבים (גוי) עבר במקרה וראה כל התכונה סביב הפתקאות ושאל, מה העניינים כאן. הסבירו לו שכל מי שאשתו מקשה ללדת או שלא הולך לו בעניני מציאת זיווג או שהוא חולה אנוש, כותבים לו פתק למגיד, והאיש מכניס פתק זה ליד ארונו של המגיד ובקשתו מתמלאת. התרגש נושא המכתבים וסיפר שאין לו ילדים ושאל אם זה יעזור לו שישלשל פתק זה. הגוי נהג ככל היהודים הכשרים בעניין בקשתו וראו זה פלא - עם תום השנה נולד בן לנושא המכתבים הגוי. כך ספרו בדחילו ורחימו בעיירה.

(ראיין אריה גרינשטיין).

אן אויסטערלישער גאסט

ר. בן-נחמן

אין קאוולע. לאזט זיך הערן צווישן דער יוגנט אין שטעטל, פארברענגט איצט א גאר אנגעזעענער גאסט פון אמעריקע – דער שרייבער יונה ראזנפעלד.

באשליסט די יישא-פאראוואלטונג ארעפצוברענגען אים אהער אויף א פארלעזונג.

ערשטנס: וויפל איז דאס אליין ווערט – אזא שרייבער! אין ביבליאטעק שטייען זיינע געזאמלטע ווערק, און זיי ווערן היפש געליינט; צווייטנס: וועט עס א הייב טאן דעם פרעסטיזש פונעם יידישיסטישן לאגער, דריטנס... יא, ס'איז אויך דא א דריטנס: אן אמעריקאנער, וועט ער פאר זיין ארויסטריט קיין געלט נישט פארלאנגען, און די הכנסה וועט גיין פאר דער שול. טאקע צוליב דעם, צוליב דער שול הייסט עס, קאן מען זיכער זיין, אז דער גרויסער גאסט וועט זיך נישט ברעקלען ארעפצופארן אין אזא קליין שטעטל.

און א באשערטע זאך! – ס'איז גראד גוט אויסגעפאלן, וואס דאס אמאטארן-קרייזל רעפעטירט יונה ראזנפעלדס אן איינאקטער. וועט מען עס שפילן נאך דער פארלעזונג. דאס וועט באזונדערס צוציען דעם עולם.

פייגל גאלדשמיד, שיקע קאוואלס מיידל, וועלכע האט געשפילט אין דעם איינאקטער, האט געפיבערט, דערמאנענדיק זיך, אז דאס מאל וועט זי שפילן פארן שרייבער אליין, פארן שרייבער, וואס זי האט זיינע דערציילונגען געלערנט און באארבעט אין שול. זענען געווען ביי איר מאמענטן בעת די רעפעטיציעס וואס האבן זי ארויסגעבראכט פון די כלים. ממש ביז פארגעסונג... אוי, וועט זי דאס שפילן! ער זאל נאר קומען. ער זאל נאר קומען, יונה ראזנפעלד! ... ער זאל נאר וועלן...

ארויסגעוויזן האט זיך:

ס'איז גארנישט אזוי שווער אנגעקומען צו פועלן עס ביים שרייבער. אדרבא.

-- ער איז געקומען! -- צעלויפט זיך דאס נייעס טעלעגראפיש איבערן שטעטל.

דער שטעטלדיקער עולם באטראכט אים דעם גרויסן שרייבער, ווען ער באווייזט זיך אויפן שאסיי אין דער באגלייטונג פונעם פארזיצער פון דער יידישער שול-פאראוואלטונג, דער עלטערער דור מאכט אוועק ביטולדיק מיט דער האנט:

-- אייסעך! עפעס א דאר יידל מיט א ווייכער, צעקנייטשטער שליאפע!

-- לחלוטין נישט קיין אנגעזעען.מענטשל, און דאס זאל עס זיין א גרויסער שרייבער.

-- און זיי זאגן נאך, די יידישיסטן קעפ -- אן אמעריקאנער! מסתם פארט ער ערשט אהינצו, כע-כע-כע...

אבער די יידישיסטישע יוגנט איז אין א געהויבענער שטימונג. דער חשובער גאסט איז זייער איינציקע טעמע. מע פירט אים אויף א לעקציע אין שול. מע פירט אים ווייזן "דאס טעאטער" ווו, ער וועט האלטן די פארלעזונג, און מע וועט שפילן זיין "זאך". מע קרייזלט זיך ארום אים. מע וויל שטיין וואס-נעענטער צו אים, אים באטראכטן, הערן פון אים א ווארט.

אז מע קוקט זיך צו צו דעם גאסט, זעט מען:

זיינע אויגן זיינען אומגעוויינלעכע - גרויע און זשעדנע... אלץ צו זעען, און טיף צו זעען. און פינקעלעך אין זיי, ערגעץ טיף-טיף אפנים דארט, ווו זיינע מחשבות ווערן געבוירן.

זיינע רייד זיינען צייטנווייז ממש אויסטערליש. ער ציט ארויס פון קאפ פון אונטער דעם וויסן קאפעליוש געדאנקען ווי פאדעם-פלאנטערס, און דו זיי א בריה - פלאנטער זיי אויף! בעתן רעדן שפילן כסדר זיינע וואנסעלעך ווי ביי א קאץ. ווען זי שמעקט אויס די לופט נאך סמעטענע, אדער א מייזל.

אויסטערליש איז אויך זיין פארהאלטן זיך צו מענטשן. אויפן צווייטן טאג פון זיין קומען גייט ער ארום אין מארק, פונקט איז א יאריד, און פירט מאדנע שמועסן מיט די פויערן און מיט די יידישע אויפקויפערס.

-- האט שוין נישט געטראפן קיין אנדער "דאמע", מיט וועמען א שמועס צו כאפן. ווי נאר מיט דער גראבער שיינע חיה די קורעלאפניטשקע! -- שפעטן אויפן צווייטן טאג די קרעמער צווישן די קלייטן.

-- דער שרייבער האט זיך דאך געמאכט קויפנדיק א הון ביי א פויערטע און נאכגעטאן דער קורעלאפניטשקע - **געבלאזן איר, דער הון, אהין ווו** די יידן האבן גערוט...

-- א טעאטער איז עס געווען! א טריאטער אויף בילעטן צו נעמען! אפילו די פויערים האבן זיך געוווּנדערט - אמעריקאניעץ!?

-- נו, איז אים, דעם שרייבער,נאכן אמתן טאטער, נעכטן אין אוונט, געפעלן געווארן דווקא שיקע קאוואלס מיידל: פייגל גאלדשמיד, די סמארקאטע אקטיארקע... זי זאל עס האבן אזוי שיין געשפילט זיינעם א פורים-שפיל...

-- פרעגט, וואס האט ער אין איר אזוינס דערזען? -- זענען עלטערע באלעבאטישע מיידלעך, שוין אייפערזיכטיק -- אזא גוטע ארטיסטקע איז זי דאס, משטיינס געזאגט?

ס' איז זומערדיקער פארנאכט. דער גאסט איז מיט פייגל גאלדשמיד אויף א שפאציר הינטערן שטעטל. זיי זענען אינצווייען אויף אן אפגעקאסעטער לאנקע. דער גאסט שטיפט מיט איר ארום, ווי מיט א זיינס גלייכן. מע שפילט אין כאפערלעך. א מענטש שוין אין א מיטעלע יארן, איז ער אבער רירעווודיק, און פלינק. ער לויפט איר נאך און כאפט זי טאקע אויך.
פייגל האלט זיך באשיידן גארניט לויט איר טבע. זי איז צוריקגעהאלטן און שעמעוודיק סיי פאר זיך, סיי פאר אים: אזא גרויסער מענטש, און... גאר!

פארמאטערט פונעם אנלויפן זיך זעצן זיי זיך צו. פייגל האלט אין איין טראכטן אנצורופן זיך מיט עפעס א ווארט, אבער זי געפינט עס נישט... האלט ער אין איין רעדן.

אט באווייזט ער איר, ווי א גאטספארכטיקער ייד באטראכט שבת-צו-נאכטס דאס הבדלה-פלעמעלע אין די שפיגעלעך פון זיינע נעגל, ער באווייזט עס איר אויף אירע הענטלעך. דיין פנים שמייכלט דערביי קלוגעטשקע. נאר מיט א מאל הייבט עס אן גליווערן מיט ערנסט, און זיינע שווארצאפלען פאלן צו אירע נעגל. ער רעדט - נישט צו איר, צו אירע נעגל:

-- נעגעלעך! נעגעלעך פון א קליינשטעטלדיק יידיש מיידעלע... צי ווייסט, פייגעלע, אז ס'האט זיי א מלאך מאניקירט, נאך איידער אירע דינע פינגערלעך זענען אויף דער וועלט געקומען?

דאס מאל שיסט זי אויס מיט א שקאציש געלעכטער און טוט עס מיט א מאל דערשראקן א רייס איבער: וואס האב איך געטאן? כ'האב דאך אים באליידיקט! ער אבער שטעלט בלויז אן אויף איר די אויגן, אויגן פון א פון-שלאף-אויפגעקומענעם, און עס לייכטן זיך אין זיי חידוש און נייגער:

-- דיין טאטע, פייגעלע, איז טאקע א קאוואל? ... שיקע קאוואל?... פון וואנען זשע האבן זיך גענומען צו דיר אזעלכע הענטלעך מיט אזעלכע נעגעלעך?

זי ענטפערטאים נישט. איר בליק איז פארשטאכן אינעם אפגעקאסעטן גראז. זי שעמט זיך אים אויפצוקלערן, אז אירע אזעלכע הענט זענען גראד א קאפיע פון איר טאטנס דעם קאוואלס; זי שרעקט זיך: פון דאזיקן אויסטערלישן מענטשן איז זיך צו ריכטן, ער זאל צושטיין: „קום שוין, באקען מיך דיין טאטן. איך מוז אנקוקן א יידישן קאוואל מיט אזעלכע הענט..." און פון איר טאטן קאן ער אפשניידן אזוי, אז זיין חידוש זאלאים פארגיין אין די וואנצעלעך, ווי מרור אין דער נאז: " ווי קאנען עס אזעלכע הענט זיך פארקנוילן אין פויסטן, וואס האקן אונטער זייטן?!..."

פייגל טוט דריבנע א שוידער און א לאכעלע, ווייל איר מחשבה, ווי איר טאטע הייבט אויף דא האנט אויף איר באליבטן, גרויסן שרייבער, איז אין איר איבערגעגאנגען אין לעבעדיקער פארשטעלונג.

-- וואס איז דיר, פייגעלע?! - ברייטערט זיך אויס פארחידושט-דערשראקן דער גרוי פון זיינע אויגן.

-- די זון הייבט שוין אן זעצן, שטאמלט פייגל און שמעלט זיך אויף,
-- ס'האט א בלאז געטאן א ווינטל... ס'איז מיר עפעס קאלט געווארן...
לאמיר שוין גיין צוריק אין שטאט. איך בעט אייך.

ער טוט זיך א שטעל אויף.

-- סע דאכט זיך דיר בלויז א ווינטל... און א קעלט..., --שמייכלען זיינע אויגן. פארשנדיק אירע מיט די פינקעלעך פון זייער טיף, - און דו ווילסט אויך מיר מאכן זיך-דאכטנדיק... נאר אז דו ווילסט שוין אהיים -- קום.

ער נעמט זי אונטער דעם האנט און גיט צו, שוין אין גיינג:

-- דערפאר אבער זענען דיינע אקסעלעך, פייגעלע, קאנטיקע, מאנצבלשע...
פאסן זיך פאר א קאוואלס א טעכטערל... זיי האבן פריער א ציטער געטאן, ווי אקסעלעך פון א וואגשאל... פויזע.

-- וועמעס גורל האסטו, קליינע פרויענצימער, געוויגן?...

און שוין שווייגנדיק דעם גאנצן וועג, פירט ער זי אפ ביז צו היים.

-- א גוטע נאכט, פייגעלע. א גוטער מלאך זאל דיר קומען צו חלום און דיך דערווארעמען.

עלייתה של מלכה גרינשטיין
עם ההורים
האחים ואחותה הקטנה

עליתו של דב הררי (בריש שוורצברג)
מראשוני העליה הבלתי לגלית

עליתה של
פפה פריסברג

הסתדרויות חלוציות

ארג., חלוציזם

תנועת השומר טרומפלדור בטריסק

קלמן ליס

בזמנו לא חשבתי שהצטרפותי לתנועת השומר "טרומפלדור", היה בה משום מעשה יוצא מגדר הרגיל. היתה כאן יד המקרה – ותו לא. היום אנו יודעים כי היו אלו הצעדים הראשונים של הנוער וצעירי טריסק לחלוציות, להקמת תנועות נוער למען נלך להכשרה וליעד – העלייה ארצה.

קשה לי לזכור באיזה תאריך בדיוק אירעו הדברים, אותם אני מנסה להעלות בזכרוני. היה זה בשלהי המלחמה העולמית הראשונה. הגיעונו הדים על מהפכת פועלים גדולה ברוסיה. בכלל היתה תחושה שדברים גדולים עומדים להתחולל וחשבנו, שגם בעולמנו היהודי בוא יבואו חידושים.

ביתנו ורכושנו עלו באש. עמדה לה טחנת הקמח שלנו בעלת 4 הקומות, ללא גג – החלונות פעורים לכל רוח – המכונות הגדולות נטושות באפס מעשה, נדם קול משק גלגלים. משפחתי לא התיאשה – למחרת מצאנו עצמנו במלאכה כה טבעית לנו – חקלאים אנחנו. היה ברשותנו שטח אדמה נרחב. יחד עם אבי ואחי שלמה חרשתי בימים את האדמה ובלילות יצאנו רכובים על סוסים למרעה. כך היינו עסוקים בעבודת אדמה, איכרים ממש, כמה עונות. ביום בהיר אחד מצאתי את משפחתי הרוסה. מיותם מאם ומאב, יצאתי בדרכים לחפש את גורלי.

הרבה שנות חיים עברו עלי בערי פולין. קשרתי קשרים עם אישים ותנועות חדשות. מה שהיה רחוק מהנוער בטריסק נהיה לי קרוב בנדודי ברחבי פולין.

יצאתי אל אחי בלבוב. הכרתי את התנועה החלוצית החדשה ואתם ידעתי את הבריחה מהצבא הרוסי המתקדם. ידענו מפני מי אנו בורחים, אך לא ידענו בזרועות מי ניפולה. יחסם של הפולנים אלינו היה גרוע למדי, ובפרט כמו לכלל היהודי. בדרך-ללא-דרך, ללא מלבוש ומזון – היינו מתגנבים בלילות לגני האיכרים וניזונים מסלק חי – מזוננו העיקרי במשך תקופה ארוכה. היינו קבוצה חלוצית די גדולה, אשר נרדפה עד צואר ללא תמיכה כלשהי משום ארגון או פרטים.

הפולנים השתלטו לאט לאט על המצב. אני החלטתי לסור לביתי לראות את בני משפחתי. הצלחתי לקפוץ על רכבת משא לכוון לודמיר. בין לודמיר לטריסק עלו חיילים פולנים לרכבת וחיפשו יהודים. כל יהודי שנמצא בקרון נזרק החוצה. נטפלו לאם ובת יהודיות כשמכים אותן. ראיתי שהאוקראינים מצביעים עלי בקריצות עינים. התקרבתי לדלת, פתחתיה – וקפצתי. כשהרכבת התרחקה, התרוממתי ומצאתי עצמי שבור עצמות וזב-דם. התאוששתי קמעא והמשכתי ללכת כ-10 ק"מ עד הגיעי לטריסק. הייתי אז כבן 17.

כשהגעתי לעיירה נודע לי את אשר עוללו לאחי שלמה. בתקופת המעבר הרוסית הקצרה בעיירה נתמנה שלמה לקומיסר. בתוקף תפקידו נצטווה לרכז אף את הסוסים, זאת לא יכלו הפולנים לסלוח לו והחליטו להינקם

בו, מיד עם יציאת הרוסים. בפרבר נעמדו האיכרים החוליגנים משני צידי הדרך וביניהם עבר שלמה כשהוא מוכה בכל הבא בידיהם. כשהוכה כהוגן, שבור ורצוץ, נזרק לתעלה בצידי הדרך. נוסף לכך נלקח אח"כ כשהוא פצוע, לגמינה, ששימשה גם בית-סוהר, להישפט בפני משפט צבאי של הפולנים. לא אדע בעזרת מי הצליח להתחמק דרך החלון באישון לילה וברח לאן שנשאוהו רגליו (כעבור זמן נודע לי שהגיע לאמריקה). את אחי לא מצאתי בעיירה.

עם תום המלחמה, הרעב היה כבד מאד. הפולנים ניסו להכניס קצת סדר.

כל הזמן נמשכו קשרי עם ידידי החלוצים בערי פולין השונות, שיחד ברחנו מפני הצבא הרוסי. פתאום מצאתי את עצמי ראש משפחה, בית לרשותי. תנאים נאותים להתארגנות תנועתית. מנהיגי התנועה מצאו את תנאי חיי כנוחים להקמת תנועה והכשרה במקום. מנהיגי התנועה חודורוב ורעיה לוי הגיעו לביתי. הם היו ידידי מזמן. בקשו ממני לעזור לארגן את הגרעין הראשון של "השומר טרומפלדור". אצלי התקיימה אותה אסיפה ראשונה של התנועה. היה זה כמה שנים לאחר מלחמת הגבורה בתל-חי. בנשימה עצורה שמענו את ספור עמידתם של טרומפלדור וחבריו בתל-חי ובכפר גלעדי. קסם לנו רעיון זה של "מעטים מול רבים מנצחים". נדלקה אש בלבבות הצעירים. העשרות שנתאספו יחדיו היו לגוף אחד. איחדתם האידיאה ללכת בדרכו של טרומפלדור. מה תהיה דרך זו - לא חשבנו ולא ידענו. הפגישות הבאות היו בבית פטרבוים. החדוש והמיוחד בהתכנסות זו - שגם בנות היו בין הבאים לשיחות אלו. היינו יושבים שעות ארוכות - שרים ומשוחחים על העתיד לבוא. לפעמים היו מופיעות בפגישות אלה גם בנות מההכשרה בקרמיניץ ואלו הוסיפו תוכן חדש ורענן לפגישות נודע לנו על צורת ארגון וחיים בהכשרה קולקטיבית.

אינני זוכר בדיוק מי נתן את האות לארגון הכשרה זו. נדמה לי שהקול-קורא הוצא ע"י המרכז. טריסק הפכה למרכז הכשרה חשוב לווהלין. אף ממקומות רחוקים מאוד הגיעו להכשרה בטריסק: מקובנה, ביאליסטוק, לידה ועוד. היו אלו צעירים וצעירות אשר ברחו מבית הוריהם למקום הכנה לעלייה ארצה, ודווקא טריסק נבחרה למטרה זו.

העבודה העיקרית היתה ביערות הסביבה. כרתנו עצים וחטבנו בגרזנים והעמסנום. לפרקים עבדנו בתקיעת עמודים ע"י ה"פאלעס" - לא אזכור את המטרה של עבודה זו. עבודה קשה ושכרה מועט. כל הזמן חיינו בגרעון, ספק הלחם היה שפס המיטיב אתנו, שמשום מה רכש לנו אמון. עם התפרק ההכשרה נשאר חוב של מאות זהובים שחייב הייתי לפרעו.

בקבוצת ההכשרה היינו כ-30 איש. בחורים ובחורות. לפרקים היו אנשי העיירה באים לבקרנו והיחס היה אלינו כאל נערים המשחקים "משחקי" ילדות. אינני זוכר שהפריעו בעדנו. מנהיגנו חודורוב אף נאם בבית-הכנסת לפני התארגנות ההכשרה על מטרותינו. בביקורת דברו עלינו, שאנו מתגוררים ועובדים, בחורים ובחורות, בצוותא ועל כי אנו לובשים מכנסים קצרים.

חיינו חיי קומונה מלאה - מבלי שהיו מערערים על כך. קסם לנו הרעיון של שותפות בכל. בהמשך הזמן התקשרנו עם תומכים רבים בעיירה ואף

ניתנה האפשרות להקים תנועה קטנה במקום. נמשכו קשרי מכתבים עם ההורים וחבילות היו מגיעות מדי פעם, שגם הן נכללו בשותפות.

אחד במאי נתקבל אצלנו כאחד החגים החשובים. ראינו עצמנו כפועלים. רצינו לחוג את האחד במאי ברוב פאר. מטעם השלטונות נאסר לחוג את חג הפועלים. חיפשנו עצה להערים עליהם ומצאנו, כי הדרך הנכונה ביותר היא לנצל את ה-3 במאי, החג הלאומי הפולני, ולהגניב בו את חג הפועלים.

מבעוד מועד התחלנו לצחצח ולנקות את מדינו, שדרך אגב היו בהם דברים שמשכו את לב הנוער וקסמו לו. חגורות עור לרוב, משרוקיות, סרטים בצד, עניבות, סמלים וחגורות צבאיות רחבות. היינו גאים על מדים אלו. הנערים היו רצים אחרינו בכדי למשש את מדינו הצבאיים.

התהלוכה יצאה על דגליה כשאנו צועדים צעד צבאי, מלא און. היינו 30 חברי ההכשרה ומאחורינו כמה עשרות שנצטרפו אלינו לתהלוכה. מצעד זה שלנו בעיירה זכור לי כאחד המצעדים המפוארים ביותר, בהתלהבות ובבטחון שבו. עשינו רושם עצום על הדור הצעיר. משני צידי הכביש הצטופפה כל העיירה. אמהות עם יונקים על ידיהן. החנויות היו נעולות. מכל קצות העיירה, מכל המשעולים הצרים, רצו לכוון הכביש הראשי, ואנו, גאים, עוברים את כל הרחוב, זכינו לקריאות עדוד ומחיאות כפים. היה זה יום גדול לנוער בעיירה.

לאחר מכן באו הימים האפורים. ההכשרה התפרקה. החברים יצאו לבתיהם להתכונן לעלייה, ודרכי העלייה אז היו כה מיוחדים במינם. גם אני התחלתי לטפל בעלייה. לפני העלייה יצאתי לרובנה. רציתי להתמחות במקצוע היערנות. למדתי ביערות ע"י רובנה מיון העצים והטיפול בהם. זמן-מה עבדתי בחברת ההכשרה באוסטרוב, נסעתי לווארשה לסדר את הניירות. פה התקרבתי קמעא לתנועת השומר-הצעיר. ביקרתי בקן הסואן שלהם. כל ערב בליתי בחברתם והמשכתי בחיי תנועה. כך חלפו עלי מספר חדשים בווארשה. ערב אחד הגיעו אלי מה"חלוץ" ומסרו לי מברק מניימרק שקוראים לי הביתה. אותה חתימה ניימרק נשתבשה משום מה אצל המשטרה הפולנית וקראוה ירמרוק (קרי – שוק) ובשל כך נגרמו לי קשיים רבים. ארזתי חפצי ופני הביתה. בתחנת ברסט ליטובסק עלתה משטרת בקורת. התעודות שלי כבר היו במשרד הא"י והתעודה היחידה שיכולתי להציגה היתה המברק מניימרק. משום מה הם מצאו קשר בין סוסים שנגנבו בטריסק בירמרוק לבין אותה חתימה ניימרק. נכבלתי בכבלים יחד עם עוד 3 אוקראינים והובלתי ברחובות קובל כאסיר כבול בשל גניבת סוסים בירמרוק (בשוק). רעיה לוי ראתני במצבי והחלו בפעולת התנועה לשחרורי. בינתיים ישבתי עצור. מקרה שני קרני בישבי בבית-סוהר שאחיות קלמן ליס המשורר חשבוני כי אני אחיהם האסור ושלחו לי חבילות לבית-הסוהר עד שעמדו על טעותן בפגישה הראשונה אתי. מקרים מוזרים קרו לי וכל זה לפני העלייה ארצה, כאילו כל אלו באו לעצרני מלעלות. הועברתי לבית-הסוהר בגמינה שבטריסק. מפקד המשטרה הכירני והאמין שאין כל יסוד וקשר ביני לבין אותה פרשת גניבת הסוסים בירמרוק. שוחררתי, חזרתי לווארשה להמשיך בהכנות לעלייה. פה הכרתי שני חברים שהשתייכו לקבוצת "פינסק", מקימי קבוצת עין-גנים ואח"כ גבת. התידדתי אתם ואחר-כך, בעלותי ארצה, היו לי לעזר רב.

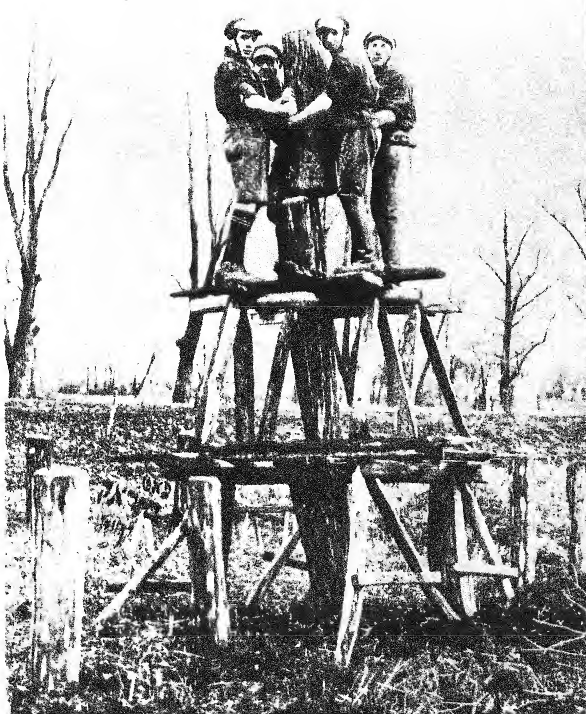
הייתי בדיוק בגיל הצבא ולא היו נותנים לי לעזוב את פולין טרם אמלא שרותי, לכן הוספתי כמה שנים לגילי והניירות היו כבר מוכנים לעלייה, וקרה המקרה הבא, אשר שוב דחה עלייתי. הלשינו על הפקיד שהכין את הדרכונים, התחילה פרשת הכנת דרכונים מחדש.

בשנת 1925 יצאתי עם קבוצת חלוצים באניה הרומנית "באציה" את פולין - נסיעתנו היתה לא ליגאלית. בכל דרכינו חששנו פן לא נגיע למחוז-חפצנו. הגענו לבית-העולים בחיפה. לא הכרתי איש במקום והנה כפלא היה הדבר, שכעבור כמה ימים פגשתי באותם שני הידידים מקבוצת פינסק שפגשתים בווארשה, ומכאן הדרך המובילה מעין-גנים שבפתח-תקוה ועד גבת.

(ראיין ורשם: אריה גרינשטיין).

שני מימין - קלמן ליס

קבוצת הכשרה בטריסק ב-5-1924 עם קלמן ליס

קלמן ליס

כ"ה בסיון תרנ"ח (15 ביוני 1898)

ג' בניסן תשל"ג (5 באפריל 1973)

במחנה קיץ של "השומר הצעיר"

קבוצת חברים מ"השומר הצעיר";

פגישת קני "השומר-הצעיר" טריסק - קובל

"השומר-הצעיר" - כנס איזורי בטריסק.

על קלמן ליס

הלך ומתמעט דור הראשונים אשר עשה מהפכה בחיי הפרט ובחיי העם, דור אשר בעוני ובמחסור בנה את התשתית למדינה. דרכו של קלמן דרך חיים של ראשונות: בקבוצה, בהתישבות, בהתנדבות, בהגנה ובצבא הבריטי. בכל פעלו מסור ללא חשבון וללא זמן. תמיד ער לבעיות משק, וער לבעיות חברה. סובל מכל פגיעה בערכיך החברתיים. לא פעם קבל על החיקוי לסגנון החיים שבחוץ והשלכותיו על חברתנו. קלמן ידע כי אין לעצור את הגלגל, אך לא יכול להסתגל ולהשלים עם זה. פעם אמר לי "התקשורת התפתחה אבל הקשר בין אדם לאדם פוסק". אך הוא גם לא התיאש. נמנה עם אותם חברים המלאים מאויים להוויה יוצרת, צודקת ושוויונית, אשר פעלה מכוון לשגשוגה והעלאתה של החברה.

שנים של סבל נשא קלמן בגבורה, אך במפגשים לעולם לא נתן להרגיש בחומרת מחלתו. אך מעגל חייו, יום אחד, נסגר.

ישראל דיטל

הרבה שנים חיינו יחד בקבוצה. אני התחלתי בחיים הקיבוציים בגבת והוא אז ותיק ומושרש במשק. מהימים הראשונים שמחתי לפגשו. בגישתו הזהירה, השקטה והידידותית משך את לבי. מצאתי בו אדם המסוגל להבין לרוח חברו, להושיט יד בעת הצורך ולהקשיב בסבלנות ורצון. נחן בנפש טובה ולב אנושי רגיש.

תכונות אלה, הראויות להוקרה, אפשרו לו למלא במשך שנים רבות את תפקידו בעבודה, במוסדות ובועדות השונות.

גילה תמיד סבלנות, אורך-רוח ורצון טוב. בפינתו המצומצמת הצליח, הודות לחריצותו ומסירותו, לבצע את כל אותן המלאכות שהכניסו אור, חום וקורטוב של אושר בלב חבריו.

גם בימים הקשים, עת תקפה אותו מחלתו ופקדו אותו מכאובים לא נכנע. כל רגע שבריאותו הרופפת איפשרה לו הקדיש לעבודתו.

אברהם גוזני

אין לי ולקלמן זכרונות משותפים מחוץ לארץ. הוא למד אצל דודי בטריסק, וכך נוצר קשר בינינו. בקבוצה היינו נפגשים לעתים תכופות בבתי המלאכה - ושוב הייתי רואה אותו מקשיב לחבר ומוכן תמיד לעזור.

וכך ישאר בזכרוני לתמיד. תמיד תעמוד דמותו לנגד עיני: איש טוב וישר, נאמן לעם ולקבוצה.

זליג סובול

דב הררי

קבוצת ההכשרה בטריסק

ב שנת 1923 עדיין היו קבוצות ההכשרה בפולין בחיתוליהן. התנועה עשתה את ראשית דרכה. רק קבוצות בודדות, נער ספרן, היו במדינה כלה. אחת מהן היתה בטריסק.

היה זה באחד מימי חוה"מ של חג הסוכות. הולך אני לתומי על הכביש, ממול לחנויות - והנה אני רואה, הולך לקראתי בחור צעיר בלבוש קצת משונה: כובע-צופים (בנוסח באדן-פאול) לראשו, במכנסי גאליפה וגרבי-ספורט ותרמיל-גב על שכמו. הוא בא מכיוון הדרך לקובל. עודני תמה על יצור אנושי זה - והנה הוא פונה אלי ושואל אותי לדרך המובילה לתחנת הרכבת ואם לא יאחר את הרכבת היוצאת לקובל. "הרי אתה בא מהדרך המובילה לקובל", אני מוסיף לתמוה והוא: "לא בדיוק, אני בא מכפר ריז'ון". ודרך אגב הוא מציג את עצמו:"שמי אליעזר חודורוב. בכפר נמצאת קבוצת חלוצים העובדים ביער, ואני, כמרכז הקבוצה, צריך להשתתף בפגישה של עסקני החלוץ המתקיימת בקובל".

אינני יודע כיצד "הריחו" כל החבריא הטריסקאית את האורח עובר-האורח ועודני שואל "שאלות תם" על קבוצת החלוצים בריז'ון, על טיב עבודתם וכו' - והנה רובם ככולם הופיעו, סובבים אותו במעגל וכמעט שחוסמים את דרכו.

- "סבוני גם סבבוני" - מחייך האורח עובר-האורח - ברצון הייתי נשאר אתכם לשעה-שעתיים ומספר לכם על תנועתנו ודרכנו להגשמה, אלא שאץ אני בדרכי והשעה דוחקת. אם ברצונכם לדעת פרטים - אנא, לווני עד תחנת הרכבת ובדרך אספר לכם מכל-כל".

שמחנו על הצעתו והתחלנו צועדים יחד אתו כשהוא מספר "ישר לעניין". זה למעלה מחודשיים שהקבוצה נמצאת בכפר ריז'ון, עובדים הם ביער בכריתת-עצים, גרים בדירה ששכרו אצל אחד מאיכרי הכפר וכו'. כך סיפר לנו על אורח-חייהם, על הכנתם עצמם לעלייה, על הקשיים, ומאידך גיסא גם על ההצלחות העכשוויות והצפויות של תנועת החלוץ, וכיוצא באלה דברים שריתקו אותנו תוך כדי צעידה חפוזה ומהירה. הבענו את רצוננו לבקר אצל הקבוצה והוא, אכן, הזמיננו לבקרם ותיאר לנו את הבית בו הם נמצאים בדיוק רב. דרך אגב ביקש מאתנו להביא להם, אם רק נוכל, קצת מלח, שכן יש מחסור רב במצרך זה בכפר ואין להשיגו.

הדרך נמשכה. כאשר "אזלו" השאלות והדיבורים החל לפזם לעצמו מלים של "הורה" חדשה. אכן, הודה עליזה באמת, אמר. בואו ואלמדכם את השיר ויהא זה זכר לפגישתנו. קלטנו את השיר מהר: "הבה נגילה". צעדנו לקצב השיר ולא הרגשנו שהנה, הגענו לתחנה.

מרחוק נראתה הרכבת מתקרבת. הוא עוד הספיק ללחוץ את ידי כולנו, תוך דברי-עידוד לבאות.

בדרך חזרה טיכסנו עצה איך להשיג את המיצרך החיוני הזה שביקש מאתנו, את המלח, שגם בעיירה הוא לא "התגולל"ברחוב ומחירו "המריא שחקים". נערים היינו

וגם כסף לא היה לנו מן המוכן. ההתיעצות הזאת "כסף מניין", נמשכה אצלנו עד שעה מאוחרת בלילה, שהיה בשבילנו ליל-שימורים. גם הציפיה לפגישה ביום המחרת פעמה בלבבות ולא נתנה לנו להיפרד וללכת הביתה, וכי מלתא זוטרתא היא - להיפגש עם חלוצים "מגשימים", העוברים הכשרה ומתכוננים לעלייה.

למחרת יצאנו, כעשרה נערים, לדרכנו, בשעות של אחר-הצהרים, בחישוב לפגוש אותם חוזרים מעבודתם - כש"מלח העיירה" בידנו. ואכן, החישוב שלנו הצליח מאד: הם בדיוק חזרו מהעבודה, כ-18 בחורים ושתי בחורות. למרות שהיו עייפים ובוודאי גם רעבים, קיבלו אותנו בלבביות רבה ואף שמחו ממש לבואנו.

ספרנו להם על פגישתנו עם אליעזר חודורוב, כיצד לווינו אותו כולנו לתחנת הרכבת ואף התחלנו לשיר את "הבה נגילה", שלימדנו תוך כדי הליכה. כל צד שמח על הפגישה שלא היתה חסרה "מלח".

התידדנו אתם ומאד היה צר לנו, כאשר, כעבור זמן-מה נגמרה עבודת כריתת-העצים ביער והקבוצה נאלצה לעבור לכפר אחר, בולבול, שגם שם עבדו חודשים ספורים בכריתת-עצים. לאחר מכן עברו לגור בטריסק ועבדו בסביבה.

לקבוצה נלווה בן-עירנו, הח' קלמן ליס. כעבור זמן הם עלו ארצה כקבוצ מלוכדת. בארץ הם היוו את הגרעין שהקים את הקיבוץ גבת.

חלוצי טריסק
בהכשרה בקלוסוב

איציק ביק

די קאמוניסטישע באוועגונג אין טריסק

די קאמוניסטישע באוועגונג האט אנגעטראפן אין טריסק אויף זייער א גינסטיקן באדן. נישט בלויז צוליב איר געאגראפישער אוביקאציע, – אלס קרעסן שטעטל, נאענט צו דער סאוויעטישער גרעניץ, – נאר נאך מער צוליב נאציאנאלע סיבות און איבערהויפט צוליב דער שווערער און פיינלעכער עקאנאמישער לאגע פון דער באפעלקערונג.

וואלין איז דעראבערט געווארן דורך דער פוילישער מאכט און דער מלחמה מיט די באלשעוויקעס אין יאר 1921. דער גאנצער ראיאן האט זיך געפונען אין א פרעמאנענטן באלאגערונגס-צושטאנד. אין קאמף קעגן די פאליאקן זענען פארשוונדן די פארשידענע שטרעמונגען צווישן דער אוקראינישער באפעלקערונג און דער ווידערשטאנד איז געווען א געמיינזאמער.

די קאמוניסטן האבן געקעמפט צו פאראייניקן וואלין מיט סאוויעטיש אוקראינע און די נאציאנאליסטן – פאר אומאפהענגיקער אוקראינישער רעפובליק. די פוילישע רעגירונג האט געזוכט צו פאציפיקירן דעם געגנט, אבער דאס האט זיך אויסגעדרוקט אין טעראריזירן די פויערים, אין קאנפיסקאציעס, ארעסטן, אין שטארקן עקאנאמישן דרוק. וויכטיקע שליסל-פונקטן זענען באזעצט געווארן מיט פוילישע קאלאניסטן (אסאדניקעס). די אסאדניקעס זענען געווען א מין ציווילע זשאנדארמעריע, וואס האט געוועלטיקט און שאנטאזשירט די ארטיקע באפעלקערונג, אויך די יידישע, און זיך באטראכט ווי בעלי בתים, מיט רעכט צו הערשן מיט א שטארקער האנט.

דער ציל פון דער פוילישער רעגירונג איז געווען מיט אלע מיטלען פאלאניזירן וואלין. אבער ניט געעפנט גענוג פאלקסשולן און דער אנאלפאבעטיזם איז געוואקסן. הגם וואלין איז געווען דער תבואה שפייכלער פון פוילן, האט דאך די באפעלקערונג געלעבט אין גרויסער נויט. סיי צוליב די גרויסע שטייערן, סיי ווייל די רעגירונג האט גארנישט ניט געטאן כדי טעכניפיצירן די געגנט.

די יידישע באפעלקערונג פון טריסק, וואס האט געלעבט פון קליינהאנדל און האנדווערקעריי, האט צוליב דעם שטארק געליטן.

די בעלי מלאכות, האבן געארבעט בלויז עטליכע חדשים אין יאר און האבן באקומען באצאלט מיט פראדוקטן אין צייט פון שניט, וואס דאס איז געווען דער סעזאן פון א סך ארבעט. געלט האט ווייניק צירקולירט. די רייכטימער פון דער געגנט זענען עקספלאאטירט געווארן אויף דעם פרימיטיווסטן אופן ווי אין די גאר אלטע צייטן און קיין סימן פון אינדוסטריע איז נישט געווען. ערשט ארט פאר דער צווייטער וועלט-מלחמה, איז אין טריסק איינגעריכטעט געווארן עלעקטרישע ליכט, א דאנק פריוואטער איניציאטיוו און מיט גאר אקליינער פאטענץ.

די יידישע באפעלקערונג אין טריסק האט געלעבט און דחקות און נויט, מיט א פארגליווערטער ווירטשאפט אן האפענונג און אן פערספעקטיוו, אויף א נאענטער ענדערונג אין זייער לאגע.

נאך ערגער איז געווען די לאגע פון דער יוגנט, וועלכע האט שוין נישט געוואוסט, ווי דער עלטערער דור, אז פון הימל וועט קומען די ישועה. די יוגנט וואס האט זיך באפרייט פון דעם רעליגיעזן צוים, האט געזוכט אנהויבן **ארבעטזאם** און פראדוקטיוו לעבן און נישט זיין אויסגעשטעלט אויף די נעבעכדיקע בודזשעטן פון זייערע עלטערן. קיין ארבעט איז אבער אין שטעטל נישט געווען, מעגלעכקייט אויף שטודירן – א וודאי נישט און צו עמיגרירן אדער ארויספארן אין די גרעסערע שטעט זענען נישט געווען קיין מיטלען.

א טייל פון דער יידישער יוגנט האט זיך דעריבער אנגעכאפט אין דעם קאמוניזם ווי אן אויסוועג, ווי א האפענונג אין דער ענדערונג פון זייער פארצווייפלטער לאגע.

פון דער אנדערער זייט גרעניץ וואס איז געווען אזוי נאענט צום שטעטל, זענען אנגעקומען ידיעות, וועגן דעם גרויסן אינדוסטריאליזאציע-פראצעס וואס האט זיך אנגעהויבן אין ראטן-פארבאנד, וו אלע באקומען באשעפטיקונג אין דארפן נישט מיט אייגענע מיטלען דעקן דעם בודזשעט פון א יידישער פאלקסשול.

כאטש די יידישע שול האט זיך דירעקט אין פאליטישן לעבן נישט געמישט, האט זי אבער געשפילט א גרויסע ראל אין דערוועקן די שטרעבונג צו א סאציאלער גערעכטיקייט וואס האט זיך אנגעהויבן אין טריסק. נישט בלויז צוליב איגנאראנץ, האט דער פאליצייי קאמענדאנט קאנפיסקירט דאס פערעץ בילד, וואס איז געהאנגען אויף דער שול-וואנט מיט טראצקין, נאר אינסטינקטיוו הא **דערפילט** אז די יידישע שול האט א גרויסן חלק אין די פארשידינע שטרעמונגען וואס האבן זיך אנגהויבן אין טריסק. און ווירקליך, פאר א קליינער טייל פון דער יוגנט, איז דער קאמוניזם געווארן דער אינהאלט פון זייער לעבן, וואס האט זיי געמאכט לייכטער איבערצוטראגן די פיינלעכע קעגנווארט, מיט דער האפענונג, אז די צוקונפט וועט זיין גאר אן אנדערע. אט די יוגנט האט געווארט אויף דער סאציאלער רעוואלוציע אין פוילן נאך מיט מער גלויבן ווי א פרומער ייד ווארט אויפן קומען פון משיחן. א קליינע גרופע, האט געזוכט א באלדיקע ליידזונג צו זייערע פראבלעמען און האבן געשווארצט די פוילישע גרעניץ. כדי צו באזעצן זיך אין ראטנפארבאנד, אבער נאך א געוויסע צייט אפזיצן אין די סאוויעטישע תפיסות, זענען זיי צוריק געשיקט געווארן. וואלט דער דאזיקער פרווו זיך געווען איינגעגעבן, וואלט זיך זיכער געווען אנגעהויבן א מאסן-עמיגראציע פון טריסק קיין ראטנפארבאנד.

אין א קליין שטעטל האט קיין שום פאליטישע גרופירונג קיין מעגליכקייט דורכפירן פאליטישע אקציעס, אויסער אין צייט פון וואלן. בפרט נאך א גרופירונג וואס איז אומלעגאל. איז טאקע די הויפט ארבעט פון דער יידישער קאמוניסטישע באוועגונג אין טריסק באשטאנען אין אגיטאציע און פראפאגאנדע צווישן דער יידישער באפעלקערונג אין פארבינדונג מיט דער אוקראינישער.

די יידישע קאמוניסטן אין טריסק זענען געווען א באשטאנד טייל פון דער מערב-אוקראינישער קאמוניסטישער פארטיי און געקעמפט צוזאמען מיט די אוקראינער פאר דער פאראייניקונג פון וואלין צו סאוויעטיש אוקראינע. דערפאר איז דאס אנשליסן זיך אין דער קאמוניסטישער פארטיי געווען פארבונדן מיט א סך גרעסערע געפארן אין וואלין ווי אין אנדערע געגנטן פון פוילן. דא זענען די פארפאלגונגען קעגן די קאמוניסטן געווען א סך דראסטישער נישט בלויז אין פייניקן זיי ביי זייער ארעסט, וואס האט געשטעלט אין געפאר זייער לעבן, נאך אויך פארמשפטן אויף א סך מער יארן תפיסה ווי אין אנדערע געגנטן.

אין די שווערע באדינגונגען אין וועלכע עס איז אויסגעקומען צו ארבעטן אין טריסק האט מען באדארפט האבן א שטרענגע דיסציפלין און קאנספיראציע וואס איז טאקע געווען אזוי פערפעקט, אז צווי ברידער, חברים פון דער באוועגונג, האבן זיך דערוווסט פון דער פונקציע פון יעדן איינעם, בלויז ביים טרעפן זיך פנים אל פנים אין דער אקטיוויטעט. אדער אויסבאהאלטן עמיצן וואס איז אראפגעקומען פון א צווייטער שטאט אזוי אז אפילו די בני בית, זאלן נישט וויסן.

ערשטע גרופע פון ארגאניזירטע יידישע קאמוניסטן האט זיך געשאפן א דאנק קאנטאקט מיט דער אוקראינישער באפעלקערונג.

אין יענער צייט האט זיך באזעצט אין טריסק אן אנגעקומענער, אבא מאזור, וואס האט חתונה געהאט מיט א טריסקער מיידל און וואס האט זיך א וועקגעשטעלט מיט א שענק אין סאמע צענטער פון שטעטל. צוליב דעם וואס זיין קאנטאקט מיט דער באפעלקערונג איז געשטאנען אויסער יעדן חשד, האבן די קאמוניסטן דאס אויסגענוצט אין פארוואנדלט זיין שענק אין זייער זאמלפונקט. אבא אליין איז אויך ארייגעצויגן געווארן אין דער באוועגונג. די גרופע האט פארשפרייט זייער א סך פראפאגאנדע אין שטעטל און אין די ארומיקע דערפער. די פראפאגאנדע איז געווען אזא אינטענסיווע, אז די פאליציי האט געזוכט מיט אלע מעגלעכקייטן אויסצוגעפונען די שולדיקע עס זענען אראפגעקומען ספעציאליזירטע געהיים אגענטן פון אנדערע שטעט וואס האבן באוואכט די גאנצע געגנט, אבער אן רעזולטאטן.

ביז די פאליציי האט זיך געכאפט אז אבא האט עפעס א שייכות צו דער פראפאגאנדע און דורך דראונגען אדער איבערקויפן אים, האט אבא מאזור אויסגעגעבן די נעמען פון דער גאנצער גרופע.

אין איין מיטן נאכט האט אן אפטיילונג פאליציי מיט געהיים אגענטן וואס איז אראפגעקומען פון קאוועל דורכגעפירט רעוויזיעס אין א סך יידישע און אוקראינישע הייזער, אנגעמאכט א חורבן און צעשטערט האב און גוטס. דאס שטעטל האט אויפן צווייטן טאג אויסגעזעען ווי נאך א פאגראם. א טייל פארדעכטיקע האבן באוויזן זיך אויסצובאהאלטן.

די יידישע ארעסטירטע צוזאמען מיט די אוקראינישע זענען צוגעשטעלט געווארן צו אגרויסן פאליטישן פראצעס וואס האט ארומגעכאפט דעם גאנצן וואלינער געגנט. די יידישע קאמוניסטן זענען פארמשפט געווארן צו א סך יארן תפיסה.

די שפּעטערדיקע גרופּעס יידישע קאָמוניסטן זענען שוין געווען א מער געבילדעטער עלעמענט מיט געוויסער פּאָליטישער צוגרייטונג, מערסטנטייל געוועזענע שילער פון דער יידישער פאָלקסשול און פון אקטיוויסטן פון דער שול. עס איז אויך געשאפן געוואָרן א קינדער-גרופּע פון שילער פון דער שול וואָס האָבן א סך בייגעשטייערט פאַר דער אַנטוויקלונג פון דער באַוועגונג און אקטיוו אנטייל גענומען אין קלענערע אַקציעס, ווו קינדער קאָנען שפּילן גאָר אגרויסע ראָל. א טייל פון שול-טוער זענען געווען אקטיווע שטיצער פון דער באַוועגונג, כאָטש דירעקט, צוליב לעגאַלע טעמים, האָבן זיי זיך אין דער פּאַרטיי נישט אנגעשלאָסן. עס זענען געשאַפן געוואָרן קרייזן צו שטודירן דעם מאַרקסיזם-לענעניזם. דער זאַמל פּונקט פון די קאָמוניסטן איז געווען אין קלוב ביי דער יידישער שול. אין יענער צייט האָבן די יידישע קאָמוניסטן געפירט א קאַמף קעגן דער "ציִשאָ", האָבן אָבער גישט באַקעמפט די שול און אויך מיטגעאַרבעט מיט דער שול-פאַרוואַלטונג.

פון ארץ-ישראל איז דעמלט ארויסגעשיקט געוואָרן פאַר קאָמוניסטישער טעטיקייט א געבוירענער אין טריסק מיטן נאָמען קאַפּיט. זיין באַזעצן זיך אין טריסק האָט באַדייט פאַר אים אויסצושטיין שווערע ליידן, נישט בלויז ווייל ער האָט נישט געפונען קיין באַשעפטיקונג, נאָר ער איז דורכאַנאַנד באַלעסטיקט געוואָרן דורך דער פּאָליציי און ארעסטירט געוואָרן ביי יעדער געלעגנהייט. די גרופּע קאָמוניסטן האָט אים דעריבער א*בערגעשיקט אויף אַן אומלעגאַלן אויפן קיין ראַטנפאַרבאַנד. קאַפּיט איז דאָרטן די ערשטע צייט זייער גוט אויפגענומען געוואָרן, אָבער שפּעטער איז ער ארעסטירט געוואָרן פאַר "טראָצקיזם" און מער האָט מען פון אים ניט געהערט.

די אַרבעט פון דער יידישער גרופּע איז געווען אַראָפּברענגען די קאָמוניסטישע פּראָפּאַגאַנדע ליטעראַטור פון לעמבערג און אַנדערע שטעט, און זי פאַרשפּרייטן אין שטעטל און אין די אַרומיקע דערפער. דאָס טראַנספּאָרטירן ליטעראַטור איז געווען אזוי פּערפעקט, אַז זי איז קיינמאָל נישט געכאַפּט געוואָרן פון דער פּאָליציי. יעדן 1-טן מאַי איז די גרופּע מאָבילידירט געוואָרן צו ספּעציעלע אַקציעס, וואָס זאָל באַקאַנט מאַכן די באַפעלקערונג וועגן אַרבעטער יום-טוב. אויך די פּאָליציי איז מאָבילידירט געוואָרן צו שטערן די דאָזיקע אַקציעס. פון קרייז שטאָט, זענען אריינגעשיקט געוואָרן גרעסערע פּאָליציי-אָפּטיילונגען מיט געהיים-אַגענטן און שפּיר-הינט, וואָס האָבן ארויסגערופן א פּאַניק אין שטעטל.

א גרויסער אָפּקלאַנג, וואָס האָט ממש צערודערט דעם גאַנצן געגנט און נאָך מער די רעגירונגס-קרייזן, איז געווען דער פּאַסיווער פּויערים-שטרייק וואָס האָט אַרומגעכאַפּט דעם גאַנצן קרעסן-געביט. געווייינלעך איז איינמאָל אין וואָך פאָרגעקומען א יאַריד, דעם טאָג פון שטרייק, זענען די פּויערים געקומען אין שטעטל מיט זייערע פורן, אָבער אָן פּראָדוקטן, אויסגעפּוצט יומטובדיק, האָבן זיך די פּויערים אויסגעשטעלט שווייגנדיק לעבן זייערע פורן. די יידישע הענדלער האָבן געקוקט מיט חשד אויף דער שטילער מאַניפעסטאַציע און מורא האָבנדיק פאַר מגעליכע פּאָגראָמען-פאַרמאַכט זייערע געשעפטן און די בעלי מלאכהס-זייערע ווערקשטאַטן. די אוקראַיִנישע נאַציאָנאַליסטן האָבן טאַקע געוואָלט אויסנוצן די פּויערים-פאַרזאַמלונג כדי

מאכן פאגראמען אויף יידן. פון המון איז ארויס אן אוקראינער וואס
האט דערקלערט דעם ציל פון שטרייק און איז באלד פארשוונדן, איידער
נאך די פאליציי האט זיך געכאפט וואס דא קומט פאר. דער טאג איז
דורכגעגאנגען אן אינצידענטן און די פויערים זענען זיך צעפארן. נאך
די דאזיקע געשעעניש האט די פאליציי פארשטארקט דאס פארפאלגן די
קאמוניסטן און דורכגעפירט מאסן ארעסטן. פון דער יידישער גרופע וואס
האט גענומען אן אקטיוון אנטייל אין ארגאניזירן דעם שטרייק זענען עטליכע
ארעסטירט און פארמשפט געווארן צו יארן תפיסה.

די יידישע קאמוניסטן האבן אויסגענוצט יעדע מעגלעכקייט פון לעגאלער
ארבעט, ווען עס איז געשאפן געווארן אין פוילן, די אלגעמיינע יידישע
ארבעטער פארטיי וואס איז געווען א פארשטעלטע פארם פון דער
קאמוניסטישער פארטיי, איז אין טריסק באלד געשאפן געווארן אן אפטיילונג
און אויך מיטגעווירקט אקטיוו, דורך ארויסשיקן שליחים אין אנדערע שטעטלעך
צו שאפן דארטן אפטיילונגען פון דער פארטיי. דער ארגאן פון דער פארטיי,
(דאכט זיך "אונדזער לעבן"), וואס איז ארויס מיט א סך ווייסע זייטן
אויסגעמעקט דורך דער צענזור, איז ברייט פארשפרייט געווארן אין שטעטל
און אויך אין די ארומיקע שטעטלאך.

דער פארזיצער פון דער פארטיי איז געווען מעשל בינדער אין דער
סעקרעטאר הערשל ביק. די פארטיי ווי אויך איר ארגאן, האט עקזיסטירט
זייער א קורצע צייט און איז פארבאטן געווארן דורך דער מאכט. ווייזט
אויס אז די פאליציי האט לעגאליזירט אויף א קורצער צייט די פארטיי,
כדי אויפצודעקן אירע אנהענגער, ווייל לויטן געזעץ האט מען באדארפט
צושטעלן א רשימה פון די מיטגלידער פון דער פארטיי.

עלייתם של יעקב שפס ואליהו גרינשטין
(למעלה מימין) עם ברוך מנדלסון,
רחל מנדלסון (טבקהנדלר), ישראל
פרישברג, א. גרינשטין, נחמיה בר,
פועה וואהל, יעקב שפס, טובה פרישברג

בשרותה של אידיאה

פנינה: לא הייתי אומרת שהסניף היה אצלנו מאורגן במתכונת של תנועת השומר-הצעיר בעיירה. לא היו אצלנו שליחים ולא היה ועד סניף פעיל, אבל היתה אמונה גדולה בלב וכמיהה חזקה לחיים אחרים.

אחת הבעיות הקשות היתה כיצד להחזיק את הסניף מבחינת כספים. הצרכים הכספיים היו למטרות רגילות ובלתי-רגילות. צריך היה לשלם שכר-דירה בעד האולם: לעתים קרובות היו פוקדים אותנו חלוצים בדרכם להכשרה - דרך העיירה שלנו, וכרגיל חלוצים נזקקים להוצאות הדרך, שחסרו להם. ואנו השתדלנו לציידם ככל שיכולנו. והעיקר - החזקת הסניף, ארגון פעולות ומסים למרכז, וכו'. ומאין לוקחים הכסף, כשרוב אנשי העיירה בקושי הרויחו למחייתם. לפיכך חפשנו דרכים לממן בעבודה את ההוצאות הנחוצות.

זוכרת אני כשחזרתי הביתה מההכשרה להתכונן לעלייה, לא ידעתי אושר כזה מעודי. בעיירה שלנו, כמובן, לא היה מקובל שבת תצא לעבודה שכירה, כלשהי. אבל בהיותי בהכשרה הורגלתי לראות סוגיה זו ראייה שונה לגמרי. ראיתי שהעבודה היא כבוד לאדם, המתפרנס בה, למדתי לא להתבייש בעבודה פשוטה. למדנו להיות גאים בעבודה זו.

והנה קיץ, ימי הקציר בכל קדחתנותם, ונודע לנו בסניף שניתן לעבוד בקציר אצל הכומר בשדהו. ושדהו היה רחב-ידיים. ארגנו בעיירה מחברי ומחברות הסניף, קבוצה של עובדים צעירים בחקלאות. לעבודה זאת יצאנו גם בחורים וגם בחורות. והיתה זו עבודה קשה מאד לידינו הענוגות. היינו אז בערך בגיל עשרים.

העבודה התנהלה כך: אחד האיכרים היה קוצר בחרמש, הבנים ערמו את השיבלים ערימות ערימות ואנו, הבחורות קשרנו לאלומות. השמש היתה במלוא עצמתה, הזיעה ניגרה מעל פנינו וצריך היה לעבוד בקצב מזורז בכדי להספיק אחרי הקוצר. כך נמשכה העבודה במשך כשבוע ימים. היינו יוצאים לעבודה עם עלות השחר וחוזרים עם שקיעת החמה. בצהרים נהגנו להפסיק משעה 12 עד 3. שעות אלו היו שעות החום הגבוהות ביותר. סעדנו לבנו ובלינו בין אלומות התבואה שלש שעות של מנוחה.

ההכנסות מעבודה זו וכל עבודה אחרת היו קודש להוצאות הסניף. עבודה שניה, אני זוכרת, שעשינו למטרה זו, היתה חפירת תעלות משני צידי הכביש ברחוב "סטבקי". עבודה זו נעשתה ע"י הבחורים מהסניף שלנו. עבודה מפרכת במיוחד. חפירת תעלות היא מן העבודות שקשה היה לעמוד בהן ובחורינו עמדו בה. היינו בגאווה מסתכלים על בחורינו בעלי השרירים, המרימים מקושים ונועצים אתי חפירה באדמה העיקשת – וזו נכנעה להם. והבנים הגיבורים שלנו – באיזו גאווה עשו מלאכה זו... זו היתה מהפכה במושגים שלנו על העבודה. הכשרה לבאות.

גם הנשפים שערכנו היו לנו מקור הכנסה ומקור בילוי. כמעט בכל חג התקיים נשף בסניף. ההגרלות היו אחד הדברים המקובלים בנשפים שלנו. קדמו לנשף שבועות של הכנות. היינו מבקרים בבתי החברים והחברות ומקבלים תרומותיהם להגרלות אלו. פרשה מיוחדת היוו העוגות לנשף, היו אמהות שהן היו מפורסמות באפיית העוגות הנפלאות שלהן, והן היו שמחות כל פעם שהיינו פוקדים אותן ומשבחים עוגותיהן, והן מוסיפות לאפות לכל נשף.

לא היה לנו ריהוט באולם שלנו, לכך התגייסו הבחורים לאסוף מבתיהם ספסלים, כסאות ושולחנות. ובאיזו התלהבות נעשתה מלאכת איסוף זו, כאילו היתה זו העבודה המהפכנית ביותר.

לפרחים לא היינו צריכים לדאוג, רבים היו הבתים בעלי-גינות שהיו משופעות בפרחי-נוי. קטפנו – ואלו שימשו לנו למטרה בפני עצמה. בין היתר, אמנם, קישטנו את האולם בפרחים. הם "מילאו" גם תפקיד יותר חשוב – בבחירת מלכת הנשף. בכניסה לאולם, היה נהוג שהבחורים היו קונים מפרחים אלה, ששימשו כרטיס "בוחר" לבחירת המלכה. הבחורה שקבלה את כמות הפרחים הגדולה ביותר מהבחורים – נבחרה למלכת הנשף. זכורתני שפעם נבחרה למלכת הנשף לפי שיטה זו, רחל מנדלסון (טבקאי). במרכז האולם היה גם מזנון של דברים טובים, שהכניס אף הוא.

אולם העיקר היו האוירה והתכונה לקראת הנשף, והנשף עצמו. היינו מלאי התלהבות מהנשף לפניו ולאחריו. מראה האולם היה חגיגי, אם כי פשוט. לאורך הקירות הספסלים. יושבים ושרים שירי חג בקולניות רבה, אולם הופיעו גם סוליסטים ולסיום – ריקודים סאלוניים וריקודי ההורה, שרקדנו בהתלהבות עד שניגרה הזיעה מהחולצות, עד אור הבוקר.

נזכרת אני בכמה מקרים שקרו לנו אז, או התרחשו בעיירה, ואלו היו גורמים חשובים להביאנו להכרה שיש לנטוש את בית אבא אמא ולצאת להכשרה בכדי להתכונן לעלייה. המקרה הראשון היה יציאתן של חברותינו להכשרה והמקרה השני קשור בשכנינו הגויים.

בעיירה שלנו היו הרבה ציונים, אך אלו התחלקו בעצם לשני מחנות. ציונים ו"ציונים" במרכאות. האחרונים היו ציונים טובים המדברים וקוראים ספרים בעברית, אבל אינם חושבים לעלות ארצה, ואילו חברי החלוץ - היו שהחלו בהגשמה.

ראשוני העולים מהעיירה שלנו היו ממשפחת פינקלשטיין וממשפחת פטרבוים (פנחס ורחל). נדמה לי שכבר אז התעורר הנוער. אלו חיפשו דרך של שחרור. שמענו כעל חלום על אותו ריכוז הכשרה בקלוסובה, שם עבדו חלוצים בחציבת אבן.

לאחר לבטים רבים ובקשות רבות ולא מעט מאבקים עם הורים, יצאו ראשוני הסניף של החלוץ שלנו להכשרה בקלוסובה. היו אלו יעקב שפס ואליהו גרינשטיין, ואחריהם כבר זרמו רבים: לאה, מלכהלי, טובה ויצמן, ביילקהלי ועוד ועוד.

האולימפיאדה התקיימה אז בארץ-ישראל בשנת 1930, והחלוץ ניצל את ההזדמנות לארגן עלייה בצורת טיול-תיירים לאולימפיאדה. בין הנועדים לאולימפיאדה זו היו גם בנות העיירה שלנו. הדרישה לעלייה מסוג זה הגיעה ביום בהיר אחד גם אלינו. העיירה כאילו התעוררה. היינו מלאי-התלהבות. כל זה היה כה פתאומי. פתאום נתקבלה הדרישה - והבנות כלל לא מוכנות ליציאה. כבר למחרת בבוקר, ביום ראשון, צריך לנסוע. ההורים לא היו שלמים עם עליית בנותיהן הצעירות, שהיו בגיל 18. צריך, איפוא, להכינן לדרך בלי ידיעת ההורים. אני ותמרה היינו "הגוי של שבת". הלכנו לאחד השכנים הגויים ובקשנו ממנו רשות לתפור כמה בגדים לעולות שלנו. קבלנו הסכמתו לשמחתנו הרבה. וכך במשך יום השבת מלאנו את החסר בתלבושתן של החברות שלנו: טובה, מלכה ולאה.

בקנאה רבה ובדמעות בעיניים ליווינו אותן לרכבת וזיק של תקוה התגנב גם לליבותינו - אולי גם אנו נזכה ליום גדול זה לעלות לארצנו. החלום שלנו התגשם רק ב-1933.

עלייה זו של חברותינו הציתה להבות בלבבות, כיסופים עזים לעלייה. היחסים הכאובים עם שכנינו הגויים בעיירה היוו דחיפה נוספת להגשמת החלום בהקדם. זילבר (אחיו של אברהם זילבר) נרצח על-ידי סטודנטים פולנים מעיירתנו. היה זה בערב ראש-השנה של הנוצרים, וכידוע הנוצרים בעיירה שלנו בשאו את החג קודם כל בהילולה והשתכרות, ומשהשתכרו, ממש היו צמאים לדם יהודים, כה בערה שנאתם לנו. זילבר, שהיה בחור מהורהר וחולמני, אהב לצאת בכפו לטיולי ערב. וכך, בטיילו, הרחיק ממרכז העיירה לכיוון הפרבר והגשר שמוביל לכפר. פתאום עברו הגמנזיסטים הגויים והתנפלו עליו, כאילו מצאו הקרבן שחיפשו והיכו אותו מכות רצח. הוחזר הביתה כמעט ללא רוח חיים וממכות אכזריות אלו לא החלים עוד, נפטר זמן קצר לאחר מכן.

מקרה זה, היתה לו השפעה עצומה ומכריעה עלי ובוודאי גם על חברי. מקרה זה הביא אותי לחשוב על עזיבת הבית והעיירה ולהתחיל לחשוב על חיים במקום שאיננו תלויים בחסדם של הגויים. בחשבון נפש זה הגענו לחשוב על יציאה להכשרה.

זכורתני פגישה זו כמו היום. אני ותמרה התיישבנו ליד התנור החם בביתנו ועשינו חשבון נפש זה. שאלנו את עצמנו מה הסיכויים שלנו ומה מחכה לנו במקום רעוע זה. חשבנו על עתידנו ובירינו מה עלינו לעשות. באותו ערב החלטנו שתינו לצאת להכשרה, אפילו אם הורינו יתנגדו לכך.

ההתנגדות בביתי היתה שונה מצד האב ומצד האם. אמא התנגדה ליציאתי להכשרה מטעם פשוט: קשתה עליה הפרידה מבתה היחידה. בת יחידה בבית יהודי בעיירה זהו דבר מיוחד במינו. לעומת זה ההתנגדות של אבא היתה מסוג אחר. אבא בעצם הבין לנפשי, הוא לא אמר לי כן, ולא אמר לי לא. זה התבטא בכך, שכאילו השאיר לי את ההכרעה בדבר מבלי לומר את דעתו. השתיקה המרטיטה התבטאה והתפרשה מכיוונים רבים וכאילו אמר: "תעשי מה שטוב לך". אבא היה איש ספר, לא היה ספר שהבאתי מהספריה, שלא קרא בו. קרא עיתון יום-יום וידע את המתרחש בעולם היהודי. היה גם בחוץ-לארץ - בצ'כיה, באמריקה. הוא הבין את המתרחש בעולם ומה חושבים עלינו בעולם.

ת מרה: אשר ליציאתי להכשרה, אמשיך את סיפורה של פנינה, בעניין התנגדותו של אבי - אמי כבר לא היתה בחיים. היא נפטרה בשנת 1932. אבי לא התנגד לשאיפותי. החלטתי לשוחח שיחה גלויה עם אבי בקשר ליציאה להכשרה. אמרתי לאבא "הבט, המצב בעיירה ידוע לך, לא פחות מאשר לי. אין לי כאן שום עתיד. ואשר לך, אבא, הרי חסקה' (אחותי) תישאר אתך; תן לי ללכת בדרך שאני מאוד רוצה בה". ראיתי כמה קשה היה לו להסכים לנסיעתי, כאילו אנו נפרדים לעולם, אך הוא הבין ללבי והסכים ליציאתי להכשרה.

פ נ י נ ה: היה זה במוצאי שמחת-תורה 1932. כבר ארזתי את מטלטלי לקראת היציאה להכשרה לרציונס (ליד וארשה) וכסף להוצאות הדרך - אין. יצאתי מביתי להיפרד מהחברה, ואולי, חשבתי, בהזדמנות זו אבקש עזרה מסניף החלוץ שלנו. ופה אני רוצה לספר על הפתעה נעימה שקשורה בבנו השני של שריל, סוחר התבואה הגביר, שבנה לו בית בעל שתי קומות בעיירה (היו בסה"כ שני בתים כאלה). משפחת שריל היתה סגורה בתוך עצמה ולא מעורבת בחיי העיירה, ומכאן ההפתעה. וכך התגלגלו הדברים: אבי, כנראה, סיפר בבית-הכנסת, שאני עומדת לצאת להכשרה, וביך היתר האזין לו גם שריל. בחזרו מבית-הכנסת סח באותה סוגייה של יציאתי להכשרה בפני בני-משפחתו. ובאותו ערב כשאני יוצאת להשיג להוצאות הדרך - והנה ע"י גדר ביתי (לביתי לא העז להיכנס מחמת בושה)עמד לו בנו של שריל ומגיש לי סכום כסף, שיספיק לי להוצאות הדרך, ובחמימות ובכנות ביקש והתחנן: "קחי את זה, זה יעזור לך". בתחילה

סרבתי לקבל הכסף אבל ראיתי בפניו בקשתו החמימה, וכאילו בזה הוא נשכר, הוא יכול לעזור למישהו להגשים חלום, שהוא בודאי לבד רצה בו, אך לא יכול לממשו. הודיתי לו בכל לבי ואחלתי לו שגם הוא יוכל לחשוב ולהגיע למטרתו (לדאבוני לא הגיע לכך). לקחתי את הכסף - ונפתרו הבעיות.

העזרה הזאת היתה ביטוי לאוירה כללית שהתעוררה בעיירה, עם העלייה שהפכה לאורח קבוע בעיירתנו. רבים היו מוכנים להושיט עזרה, אם בטיפול בניירות, ואם בעצה, ואם בגמילת-חסד. זו היתה בעיניהם מטרה קדושה, כאילו בזה שהם עוזרים לנו, הם עוזרים גם לעצמם. גם הם היו בסתר ליבם מעוניינים במטרה נשגבה זו, אבל עדיין לא יכלו להגשימה.

תמרה: על נדיבות לבה של משפחת שריל גם אני רציתי להוסיף לדבריה של פנינה - את אשר חזיתי על בשרי. אמנם הדברים אינם קשורים להכשרה, אך מעידים על משפחה זו בנושא הנכונות לעזור לנצרך.

היה זה בזמן מחלתה של אמי, ובבית המצב היה קשה. הצטרכתי להזמין רופא לאמי ולא היה בידינו לשלם. ובכן, החלטתי בלבי לעמוד בנסיון, אצא החוצה, והראשון שאפגוש בו, אבקש ממנו גמילות-חסד בכדי לשלם לרופא. בצאתי החוצה - והראשון שנזדמן בדרכי היה בנו של שריל (כאילו ידע את מצוקתי וחיכה לי לעזור) וכאשר הבטחתי לעצמי בקשתי ממנו האם יכול הוא להלוות לי 5 זהובים. שאלני "לשם מה את זקוקה?" אמרתי לו: "לקרא לרופא לאמי". מיד הוציא 5 זהובים ואיחל לאמי רפואה שלמה. כעבור שבוע ימים לאחר שאמא החלימה מעט ונמצא לי הסכום שלוויתי הלכתי לשריל להחזיר ההלוואה. אני מושיטה לו את הכסף והוא מסרב לקבל בכל תוקף. אבל הלואה יש להחזיר, כך למדונו הורינו. הוא הבין לרוחי וללא ברירה קבל את הכסף, ואני מאושרת. "החזרתי את החוב".

ועוד לאותו נושא נכבד הנקרא עזרה הדדית בעיירתנו. תופעת העזרה ההדדית, נדמה לי, היתה בדמנו, בנוסף למשפחת שריל. הנה, בעניין העזרה שהושטה לי לצרכי עלייתי.

מחיר הנסיעה הגיע בערך ל-500 זהובים. הסכום היה די נכבד, ולי חסרו כ-100 זהובים, להשלמת הסכום. חסרון-כיס זה מנע ממני לקבל האישור, או הרשיון, מהמרכז של החלוץ לעלייתי, וכך לא יכולתי לזוז מביתי ולממש עלייתי, מבלי שרשיון זה היה בידי.

משה וינר, שגם הוא התכונן לעלייה באותו זמן, אמר לי להצטרף אליו ובכל זאת לנסוע למרכז לוארשה, על אף שלא קבלתי הרשיון המבוקש והבטיח שנשתדל ששעיקה אחיו יעזור לי לסדר את העניין. ובאמת, הודות למשה ושעיקה הוסרה אבן הנגף האחרונה לעלייתי.

הפרידה מאבא. עם צאת השבת, כל המשפחה שלי וכל מלווי הולכים ברגל לתחנת הרכבת. הרכבת מגיעה. נשמעת שריקת הרכבת לקראת הנסיעה. הפרידה

הנרגשת מכל אחד ואני מחפשת את היקר לי מכל – להיפרד מאבא – ואבא איננו. היה הדבר תמוה בעיני, הכיצד קרה הדבר שאבא ליווני עד לשריקת הרכבת – ונעלם. למה נמנע מלהיפרד ממני. אבא ענה במכתבו על שאלתי (מכתב שהגיע ארצה) : "לא יכולתי לעמוד בנסיון זה, שאת תעזבי אותי, ובכן מוטב שאני אעזוב אותך. כך החלטתי, במקום שאת תעזבי אותי..."

קן השומר הצעיר הוקם בטריסק ע"י א.ו. אשר הגיע אלינו מקובל והוא עצמו בן עירנו – בשר מבשרנו. כמדומה שהיה זה בשנת תר"ץ. תנועת השומר הצעיר בטריסק היתה המשך טבעי לתנועת החלוץ במקום, שכבר היו לה מהלכין ויצאו לה מוניטין באיזור – בשלחה את מיטב חבריה למקום ההכשרה בקלוסובה – מחצבת הסלעים הגדולה. נערים ונערות, אשר נטשו בית הורים בגנבה והלכו להכשיר עצמם לעלייה ארצה היו לנו יותר מסמל – הם ודרכם כאילו מילאו כל ישותנו וחלומותינו על העתיד. היתה לפיכך ההצטרפות להשומר הצעיר בטריסק הליכה בדרכי מגשימים אלה, שקדמו לנו ב"החלוץ".

טריסק "לא לבד תשכון". היא היתה חלק חי וער מתוך סביבתה. לחברי תנועת השומר הצעיר בעיירה היתה תחושה של השתייכות לתנועה גדולה, בת 60 אלף חניכים – שווהלין היתה לה המטרופולין ובה 40,000 חניך. טריסק, שמספר המשפחות בה אולי הגיע למאות – קן בו למעלה מ-100 בני-נוער – היה בו משום הישג גדול. התנועה היתה מורגשת ממש ברחוב. אולם ההתכנסות היה משותף ל"החלוץ" ולהשומר הצעיר. היה זה טבעי ומוסכם שאולם זה "לבש צורה ופשט צורה" בשעות מסויימות. עד שעה עשר בערב רבו בו ההמולה, הרעש, הריקוד והשירה. אחרי עשר יצאו הקטנים את האולם והחלו להתכנס בו לובשי חולצות שחורות ולבנות רקומות. מכנסים שלשת-רבעי ("פומפה") ומגפיים ונעליים גבוהות עם מכנסי גליפה. תסרוקות מסולסלות, מסורקות לצד ונזרקות ומתפרעות בעת ריקוד ההורה, אלו, בתחילה עומדים זוגות זוגות, דפיקה על השולחן שימשה אות להתיישב, ללימוד שיר או לשיחה. לא פעם עמדנו אנו הקטנים מאחורי החלונות – בהערצה ובקנאה: מי יתן והיינו כמוהם, בשירה ובריקודים.

מה האופי והצורה שהיו לחיי התנועה שלנו בטריסק? דומה שהיה בנו מן היפה שבתנועה ציונית בימים ההם. הגילים בתנועה היו מ-8 ועד 18 : 1) "בני מדבר" הצעירים, 2) צופים צעירים, 3) צופים בוגרים, 4) בוגרים שהיו המעטים מכולם ואלו השתייכו כבר לה"חלוץ". היו קבוצות, ואלו הוו יחד גדודים. הקבוצות היו מתכנסות כמה פעמים בשבוע. הגדודים – אחת לשבוע, בליל שבת, ואסיפת הקן כולו היתה אחת לחודש ובחגים ומועדים מיוחדים. התלבושת היתה חולצה אפורה

וְעניבה ירוקה, כחולה ושחורה, לפי השכבות. סרטים צבעוניים על כתף שמאל, ועל הכיס סמלים - של השכבה ואותות ההצטיינות למיניהם. הכובע - מצחייה גדולה וסרט מסביב. בלבשנו מדים אלה הרגשנו חגיגיות רבה.

לשיחות קדמו מיפקד ושירת ההמנון וכך היו גם מסתיימות, והכל ברצינות. ראשי הקבוצות היו מוסרים ידיעות על הנעשה בתנועה - דו"ח מאיזה כנס. חניכים הכינו סקירות פוליטיות. לפרקים קוראים ספר בהמשכים, משוחחים על עניינים שבינו לבינה - היינו מסמיקים לעיתים, אך אוי-ואבוי למתפרץ בצחוק. פספוסים בני 11-12 היינו, וזכורני שכבר במחקר התחלנו - פלוני על תנועת הפועלים הבינלאומית - ואלמוני חקר את תולדות הגבורה בעם. מאמרים היו מתפרסמים בעתון הקן על דברים העומדים ברומו של עולם. כמעט כל חודש היה מופיע עתון קיר, כשהוא גדוש חומר ספרותי, קשוטים ומשחקים. ערוך ע"י נערים צעירים בלי עזרת המחנכים.

היציאה לטבע היתה חלק חשוב מהפעולות. ל"ג בעומר היה יום-פסטיבל גדול, כשמאות ילדים ונערים מקושטים בפרחים יוצאים בתהלוכה לכוון קולצ'ון (היער הסמוך לעיירה), הסלים המקושטים ב"צידה לדרך" במטפחות הדגלים והסיסמאות, ומאחורינו - האמהות המלוות אותנו במבטי אושר ודאגה.

בחורף היה הקן כולו לעתים קרובות על מגלשים ומזחלות, בעיקר על שתי הגבעות והבקעה בדרך לקובל. השמחה היתה רבה! הגנים והיערות קסמו לנו ובהם בילינו ביתר תקופות השנה (כאשר הזדמן לנו עץ פרי היינו מפשיטים אותו עירום ועריה...) השייט בסירות והרחצה ע"י הגשר.

לפעמים היינו יוצאים לטיול לילה. טיול צופי. ש. צועד הראשון ונקבעים סימנים מוסכמים להליכה, ישיבה, עמידה ומנוחה. התנועה היתה מועברת מאחד לשני ומתמלאת בדייקנות. אסור היה להוציא הגה מהפה. את השיעול חנקנו בגרוננו - היתה זו התחלתה לתקופת היותנו שומרי שדות ישראל בעתיד. הליכה צופית זו היתה מסתיימת בשירה מסביב למדורה. "יפים הלילות בכנען", וכדומה, שירי מולדת וגעגועים.

ורקודי ההורה - להם תוכן מיוחד במינו. היינו נשארים חסרי נשימה. נחנו קמעא - והמעגל חוזר חלילה, וכל המרבה לרקוד הרי זה משובח.כל אחד היה משתדל להשאר בין אחרוני הרוקדים.

הכינוסים ומושבות הקיץ היו בתחילה מתקיימים סמוך לטריסק - בהורודלץ ואח"כ לובליניץ, דורהוסק, נובוסטב ומקומות אחרים. בתחילה היו בודדים יוצאים למושבות-קיץ אלה ואח"כ הלכו ורבו המצטרפים. היה זה כרוך במאבק קשה עם הבית, שחרדו לגורלם של ה"ינוקות" היוצאים למרחקים, אך רצונם של הנערים היה כה מוחלט ועז עד שההורים לא יכלו לעמוד בפני תביעה זו, ומשיצא הנער פעם, נסללה לפניו הדרך לחזור ולצאת את הבית, עד להכשרה ועד לעלייה ארצה. במושבות ובסמינרים חיינו חיי שותפות וחיי טבע, באהלים, תוך לימוד תורת הצופיות, הבניה וההתמצאות בשדה וביער, ושמיעת הרצאות של שליחי הארץ. פה נפגשנו עם יהודה גוטהלף, אליעזר הכוהן ומאיר יערי. מאות נערים יושבים שעות ארוכות בצוותא ומקשיבים בנשימה עצורה על תולדות התנועה הציונית, על המלחמה, על עבודה עברית בארץ, על השומר ומקבלים חינוך ציוני-סוציאליסטי. חוזרים הבודדים שהיו "ברחבי פולין" ומוסרים בחוגים את אשר למדו. אזכור כיצד

היינו יושבים יום יום קבוצה של 5 - 4 ואחד מאתנו קורא יום יום הרצאה מאותו סמינר או מושבה. מתפתח ויכוח ושיחה על ההרצאה שהוקראה ויוצאים נהנים גם אלו שלא השתתפו בעצמם בקייטנות.

פורים בעיירה: שנים היינו רגילים שעם תום קריאת המגילה ואחרי שרקענו ברגלינו והרעשנו ברעשנים בשמענו את המלה "המן" היו מופיעים "פורים שפילערס", זקנים למיניהם, ונוסף להם אותם מקבצי הנדבות למען הנצרכים - גם אנו פתאום החלטנו להשתלב באותה המסכת באורה מיוחדת לנו. קודם כל, הכסף שנאסוף יהיה מיועד לקק"ל, לקניית קרקע בארץ-ישראל. שנית, נארגן כמה להקות עם תכנית כלשהי, שתלך בין הבתים, תשיר ותרקוד ותאסוף כסף, כשקופסות הקרן-הקיימת בידינו. לבשנו תלבושות שונות. היו בינינו המן, אחשורוש, וכל יתר גבורי המגילה. בהמשך הזמן היה לנו גם המן מודרני, היטלר ימ"ש - היו בינינו כאלה שדווקא רצו להתיפות. התלבשו כצוענים, חלוצים, קוזקים, מלחים וחיילים. וכך עברנו מבית לבית - רקדנו, שרנו וסיפרנו בדיחות. לבסוף הוגשה הקופה ונתרמה התרומה - בעלי היכולת כמו הרוקח בעיירה, הרופא, וכדומיהם, העניקו לנו זהוב שלם. יצאנו שמחים ועליזים, על תרומה כה גדולה ומאחורינו שירת ילדים וילדות המתלווים אלינו ואינם עייפים מלשמוע חזור ושמוע אותה תכנית שהשמענו אותה בערב זה, עשרות פעמים.

שיחות וריקודים, טיולים וחגים, כינוסים ומושבות, ריעות, חברות ואהבה. נרקמה מסכת שלמה של חיי חברה ותנועה, הקשורים בכל נימי הנפש לקראת העתיד - לקראת העלייה ארצה.

(כתבו: אריה גרינשטיין,
שרה סגל ושרה טננבוים).

הצגת פורים בעיירה

תיאטרון

ת מרה: התיאטרון ליווה אותנו מילדותנו בעיירה שלנו. להקות אחרי להקות הוקמו ואף חוסלו מחוסר תקציבים ומסיבות אחרות, אך כמעט ולא חלפה שנה בלי הצגת תיאטרון בעיירה. כמו כן היו באות אלינו להקות יידיש מקצועיות. האולמות היו תמיד מלאים עד אפס מקום. יום ההצגה היה יום חג בעיירה, ולאחר אותו יום המשיכו לשוחח ולהתווכח על ההצגות במשך שבועות. הוי אומר, תיאטרון היה חלק מההווי שלנו. כל במאי בעיירה (אברהם זילבר ואחרים) היו אנשים מפורסמים ומכובדים בעיירה. לעתים, אף אהבה שהתפתחה בין השנים על הבמה, היה לה המשך בחיים. כה ברצינות קבלו את המשחק. על מקומות ההצגה והחזרות פרצו לא פעם בעיירה מריבות. האולם היחיד היה בביתו של אידל גרינשטיין שעל יד בית הכנסת. והנה, קרה מקרה ובערב חג השבועות עמדו להופיע שתי להקות גם יחד. הלהקה האחת של האידישיסטים והשניה של הציונים. מפתח האולם היה שמור אצל גרינשטיין הבן (איצי) וכנראה שהאידישיסטים הקדימו להזמין את האולם ואלה קבלו את המפתח. באותו היום עמדה להתקיים חזרה גנראלית של הציונים. הגענו למקום - והנה האולם נעול. בין השחקנים היה גם ברוך גרינשטיין (בנו של איצי), ובכן, הרשה לעצמו ברוך לפרוץ את דלת האולם בשבירת המנעול.

איזור האולם היה קרוב לבית-הספר של האידישיסטים והשמועה על הפריצה התפשטה מיד בכל העיירה. המשטרה הופיעה והפורץ ברוך נאסר והובל לבית הסוהר שבגמינה (העיריה). מאסרו נקבע ל-5 ימים.

היו אלו חמישה ימי בידור לנו, חבריו של ברוך. זה היה כדאי לו. הוא הפך לגיבור, כשאנו לא מפסיקים מבוקר עד ערב לפקדו בבית-הסוהר, זה בא וזה הולך - והוא לא נשאר ערירי.

ל"ג בעומר היה מפעלו של בית הספר "תרבות" בעיירתנו. מה רצה להבליט בית הספר באותו יום? מה ראתה התנועה הציונית בעיירה בל"ג בעומר? נדמה לי שהיה זה יום מפגן כוח החינוך הציוני בעיירה ע"י אירגון תהלוכה ברחוב. במרכז אמנם צועדים ילדי בית-הספר, אך מלווים צעירים והורים. היה זה יום חג לציונים בעיירה. שבועות רבים לפני המועד כבר החלה התכונה לקראת מפגן זה. דגלים, קישוטים, תלבושות, והעיקר - הרשיון מהשלטונות לתהלוכה ברחובות העיירה. הכל היה בצבע תכלת-לבן. כל התהלוכה כולה דמתה לדגל ציוני אחד - תכלת-לבן. ההתארגנות התחילה בחצר בית הספר, כשכל ההורים והנוער מצויים שם. משם נעה התהלוכה לאורך הכביש הראשי המוביל לקובל. בראש התהלוכה צעדו שתי נערות עם דגלי תכלת לבן, כשהתהלוכה מלווה כל הזמן בשירי-ציון. כל העיר לבשה חג באותו יום. משני צידי הכביש עמדו כמעט כל תושבי העיירה. מתנגדי "תרבות" לא טמנו, כמובן, ידם בצלחתם והשתדלו להפריע. הדבר אף הגיע לפרקים להתנקשות בין המחנות במקרים רבים. ברוב המקרים כיוון

התהלוכה היה למחצבת וינר או לחורשת קולצ׳ין, לבילוי בחיק הטבע. עסקנו שם במחנאות, בשירה וריקודים.

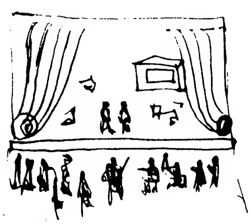
פנינה: בשנים 1931-32 הייתי ספרנית הספריה של תרבות. בין האנשים שעשו רבות למען הספריה יש להזכיר את פייבל רוזין, הנמצא כיום בארגנטינה. למען הספריה היו מוכנים **להיהרג**, כה יקרה היתה לנו. ולא חסרו מאבקים בעיירה סביב הספריה. הנשפים שהיינו עורכים — ההכנסות מהם שימשו לנו, בין היתר, לקניית ספרים נוספים לספריה. כל הזמן פעלנו להעשירה. בעיית מספר הקוראים לא היתה קיימת. הנוער היה להוט אחרי הספר ובתור היו עומדים לזכות בספר שהיו לו מהלכין.

מראה הספריה: חדר קטן גדוש-ספרים, שהיו מסודרים על לוחות עץ פשוטים, אך הם נחטפו, כאמור, מיד ליד. הספריה של האידישיסטים היתה הרבה יותר גדולה, כי היא קדמה בהרבה להקמתה של ספרית תרבות. לנו לא היו תרומות, ולא תקציבים. רכשנו את הספרים בכוחות עצמנו. היינו גאים על כך שיש לנו ספריה משלנו. נדמה שנוהל החלפת הספרים אצלנו לא היה שונה מהמקובל בימינו. הכרטסות והרשימות. היה סדר ושמרנו על שלימותם של הספרים.

היה זה מובן מאליו אצלנו, שאין עובדים בשכר בעבודות ציבוריות, וכך גם הספרן. רבים ביקשו להתנדב לניהול הספריה.

הקוראים היו ברובם בני נוער, צעירים וצעירות. אך ידענו שספר שמגיע הביתה נקרא גם על ידי ההורים. סוג הספרים שהיו מבוקשים היו ספרות קלאסית בעיקר, במקור ובתרגום.

(רשם אריה גרינשטיין)

"המלך אחשורוש"
מוניה אוליצקי
בנם של שרה׳קה וברוך

נחמיה באר

די ערשטע מיידלעך פארן קיין קלאסאוו

ס׳ איז געווען אן ערך אום ווינטער 1929. דאס גאנצע שטעטל איז נאך געווען אונטערן איינדרוק פון די ארעסטן איבער קאמוניסטן אין גאנץ וואלין. נאטירלעך, אז אויך אונדזער שטעטל איז נישט אויסגעמיטן געווארן. פיל יוגנטלעכע האבן געשמאכט אין די טורמעס, און די לופט איז פול געווען מיט אימה. ווען מיר פלעגן ארומשפאצירן שפעט אין אוונט אויפן שאסיי, שמועסן, לאכן, אדער גאר זינגען א ביסל, ווי דער שטייגע פון יוגנטלעכע, פלעגט באלד אויסוואקסן, ווי פון אונטער דער ערד, א פאליציימאן, אדער גאר דער קאמענדאנט פון שטעטל בכבודו-ובעצמו און א זאג טאן:

-- וואס איז עס פאר א געשרייען?! -- און יעדן אריינקוקן אין געזיכט: ווער און וועמענס זינדלעך מיר זענען.

ס׳איז נישט לייכט געווען צו לעבן אין אזעלכע באדינגונגען. קיין באשעפטיקונג איז נישט געווען. קיין פערספעקטיוו אין דער צוקונפט אויך נישט. האט דער יוגנטלעכער עולם גענומען אויסוואנדערן. יעדער יוגנטלעכער האט געטרוימט וועגן עמיגרירן. א סך האבן עמיגרירט קיין ארגענטינע, קיין מאקסיקע. איינינקע, וועלכע האבן געהאט קרובים אין צפון-אמעריקע -- אהינצו. ס׳איז געגאנגען א סדרה -- "ויסעו". יעדן טאג האט מען געהערט -- נאך עמעצער האט פארלאזט דאס שטעטל.

אונדזער קרייזל, אין וועלכן איך האב פארקערט, האט זיך גרופירט ארום דער "תרבות"-שול, וווּ ס׳האט זיך געפונען א גרויסע ביבליאטעק פון יידישע און העברעישע ביכער. דארט פלעגן מיר זיך צענויפקומען פארברענגען, לייענען, דיסקוטירן, זינגען, און אזוי איז אריבער די צייט. פארשטענדלעך, אז די מערהייט פון אונדז האט געחלומט פון הכשרה און עליה. צו יענער צייט האט זיך אין קלאסאוו געפונען א שטיינהאקעריי, ווּהין דאס רוב ציוניסטישע יוגנט אין פוילן האט געשטראמט אויף הכשרה, בכדי צו באקומען א סערטיפיקאט עולה צו זיין קיין ארץ-ישראל. פון אונדזערע חברים האבן מיר געהאט צו פארצייכענען יעקב שעפס, וועלכער האט דורכגעמאכט הכשרה און עולה געווען. אויף הכשרה האבן זיך אויך געפונען אליה גרינשטיין און פועה וואל. נאך יוגנטלעכע האבן זיך געגרייט דערצו.

דעמלט האבן צווי חברטעס פון אונדזער קרייז, מלכה גרינשטיין די ערשטע און טויבע ווייצמאן די צווייטע, באשלאסן צו פארן קיין קלאסאוו. זיי האבן פארגעלייגט פאר זייערע עלטערן זייער פארלאנג און געבעטן זייער הסכמה. אבער די עלטערן האבן בשום-אופן נישט געוואלט מסכים זיין. טויבע ווייצמאנס עלטערן וואלטן נאך אפשר סוף-כל-סוף איינגעשטימט, דאקעגן מלכהס עלטערן האבן אפילו נישט געוואלט הערן וועגן דעם. נו, וואס טוט מען? האבן זיי באשלאסן: זיי וועלן פארן אין יעדן פאל, ס׳הייסט - בגנבה. פראסט-פשוט: מע וועט זיך ארויסגנבענען און אוועקפארן.

אבער צו אזא אונטערנעמונג מוז מען האבן עמעצנס הילף. האבן מיר זיך צוזאמענגערעדט אז אונדזער חבר ברוך מענדעלסאן און איך וועלן זיי דעריך באהילפיק זיין. ס'איז אפגערעדט געווארן אויסצופירן די זאך אין א געוויסן שבת פאר נאכט. אבער עטלעכע טעג פאר אט דעם שבת קומט צו מיר מענדעלסאן און דערקלערט, אז ער מוז אויף דעם שבת אוועקפארן צוליב געשעפטלעכע ענינים. ער האט דאך נישט געקאנט אויסזאגן זיין טאטן, אז גראד דעם שבת דארף ער העלפן צוויי מיידלעך מאכן פליטה. איז אויסגעקומען, אז איך אליין זאל אויספירן די זאך, ווייל אויסער אונדז פיר טאר קיינער דערפון נישט וויסן. באין-ברירה האב איך מסכים געווען, ווייל חרטה האבן איז נישט קיין שיינע מידה; מעגלעך, אז ס'האט זיך מיר אויך געגלוסט א שטיקל אוואנטורע.

שבת נאכן טשאלנט האב איך זיך גלייך געפונען ביי מלכהן אין שטוב און דארט שוין געטראפן טויבען מיט איר באגאזש. מלכהס עלטערן זענען נישט געווען, אפשר זענען זיי געשלאפן אין א צווייט צימער און מקיים געווען דעם "שינה בשבת תענוג". אזוי אז מיר האבן זיך געפילט פריי. אויב איך האב קיין טעות נישט, האבן מיר מיט מלכהס א ברודערל ארויסבאקומען די באגאזשן זייערע פון שטוב און זיי אוועקגעשיקט פארויס צו דער באנסטאנציע, און איך מיט די מיידלעך זענען אוועק שפאצירן אויפן שאסיי. ס'איז דעמלט געווען א לייכטער פראסט מיט א שניי, און ס'זענען געווען א סך שפאצירנדיקע, אממיינסטן יוגנטלעכע. מיר האבן זיך, ווי קיין מאל גארנישט באגריסט מיט א "גוט שבת" מיט יעדן אנבאגעגנטן באקאנטן און אזוי געלאזט זיך אוועקגעשפאצירט ביז דער פערשטאט. און פון דארט –– צום וואקזאל, פון וואנען זיי האבן געדארפט אפפארן זעקס א זייגער מיטן צוג וואס גייט פון לודמיר קיין קאוולע.

ארייגעקומען אין וואקזאל, האבן מיר גלייך געקויפט בילעטן און זיך געהאלטן אין א ווינקל, כדי זיך נישט צו ווארפן אין די אויגן פון באקענטע, ווייל שטענדיק פארט דאך עמעץ מיט דעם צוג קיין קאוולע: אין דער צייט איז שוין מוצאי-שבת.

ס'איז אנגעלאפן דער צוג. מיר האבן זיך הארציק געזעגנט, צעקושט, און זיי זענען אפגעפארן. איך בין געבליבן שטיין מיט א שווער געמיט: דאס הארץ האט מיר געזאגט, אז סע וועלן מיר נישט פעלן קיין צרות פאר דעם שטיקל ארבעט. פונדעסטוועגן –– יונג בין איך געווען, האב איך זיך אומגעקערט א היים אונטערברומענדיק א לידל.

ל

עס אויס, אז דער פסוק "עוף השמים יוליך את הקול" האט עפעס א ממשות. ווען איך בין אריינגעקומען אין שטוב, איז שוין געווען ווייט נאך הבדלה, דער טאטע האט שוין אפגעזונגען "ויתן לך", אונטערגעברומט א ניגון און ארויסגענומען פון שאפע א גמרא צום לערנען. מיך דערזען, האט ער א זאג געטאן צו דער מאמען:

–– אט איז ער דאך דא, דיין תכשיט!

און געמאכט מיר י ע נ ע ם ברוך-הבא:

–– ווי דערוועגסטו זיך ארויסצוגנבענען מיידלעך און זיי ארויסשיקן?!

דאס גאנצע שטעטל ווייסט שוין וואס דו האסט אפגעטאן. כ׳וועל מארגן זיך שעמען ווייזן דאס פנים אין בית-מדרש. יעדער וועט טייטלען אויף מיר מיט די פינגער. כ׳ביך דאך קהלס א מענטש... צו וואס האט עס דיר געפעלט? זיי האבן געוואלט פארן -- געזונטערהייט ! אבער וואס האסטו געהאט זיך צו מישן ?....

זיינע ווערטער האבן מיר שטארק וויי געטאן. אבער -- את הנעשה אין להשיב -- פארפאלן. כ׳האב מיך פארענטפערט וויפל כ׳האב געקענט, אבער מיינע רייד האבן אים ווייניק איבערצייגט. פונדעסטוועגן האט זיך דער שטורעם פארענדיקט בשלום.

דעם גרעסטן שכר פאר מיין האנדלונג האב איך באקומען ערשט אויף מארגן, ווען איך בין געשטאנען זונטיק אין דער פרי אויפן שאסיי קעגנאיבער אונדזער שטוב און גערייניקט דעם שאסיי. איך שטיי זיך אזוי איינגעבויגן און ארבעט געשמאק. ווי פלוצעם דערהער איך געשריי:

-- אט איז ער דאך !

כ׳הייב אויף דעם קאפ: מיר אנטקעגן שטייט מלכה גרינשטיינס באבע מיט א גראבליע אין האנט און זי טוט א פאר ארויס מיט א מענה-לשון:

-- דו אנגעפרעסענער בחור ! דו וועסט עס אוועקשיקן מיין אייניקל, דער רוח ווייסט ווו ? ! פאר וואס פארסטו אליין נישט ?! -- און זי טוט א הייב אויף מיר די גראבליע ווי מיר צו דערלאנגען. זי איז געווען שטארק דערצערנט. אבער האט מיך נישט דערלאנגט:

-- איך טו עס נישט צוליב דיין טאטן.

אין דעם מאמענט האב איך געטראכט: ווען סע געשעט מיט מיר, וואס מיט קורחן, וואלט מיר געווען פיל לייכטער.

אלע קרעמער זענען געשטאנען ביי די טירן פון זייערע קלייטן און אלץ צוגעהערט. נו, איך בין דאס אויך איבערגעקומען. זי איז אוועקגעגאנגען מיט אט די ווערטער:

-- זאלסט געדענקען, נחמיה !

כ׳האב איבערגעלאזט די ארבעט און בין אוועק אהיים. דער טאטע איז געשטאנען אויפן גאנעק, געשמייכלט און רופט זיך אן צו מיר:

-- מיינסט, כ׳האב נישט געזען ! א שאד, וואס זי האט דיר טאקע נישט אנגעקלאפט די ביינער ! זי איז אין גאנצן גערעכט.

נאך דעם פלעגן מיך באקאנטע רופן "גנב", נאטירלעך אין א וויצלדיקן טאן:

-- אט גייט ער דאך, דער גנב פון די מיידלעך.

אין א צייט ארום בין איך געשטאנען צום פריזיוו, באפרייט געווארן אויף א יאר און האב אויסגעוואנדערט קיין אורוגוויי, ווו איך האב אויפגעבויט מיין היים און געפין זיך ביז היינט. אבער אלא יארן האב איך זיך פאראינטערעסירט מיטן לעבן פון מיינע

חברטעס. ביז צום אויסברוך פון דער מלחמה פלעג איך באקומען ידיעות דורך מיינע עלטערן, און וועגן מיין שוועסטער, דאבעלע, האט באוויזן אין דער צייט פון דער צווייטער וועלט-מלחמה א דאנק איר ענערגיע זיך ארויסצוררייסן פון די סאוועטן און קומען קיין ישראל, האב איך זיך געשטעלט אין קאנטאקט מיט די חברטעס.

אבער מיין גרעסטן נחת-רוח האב איך געהאט, ווען איך בין געקומען אויף מיין אויסגעטרוימטן באזוך קיין ישראל, געטראפן זיך דא מיט מיין שוועסטער, מיט דער גאנצער טריסקער חבריא, מיט אונדזער בן-עיר דעם דיכטער לייבל אליצקי, וועמען כ'האב תמיד רעספעקטירט, און - אחרון-אחרון - מיט מיינע ביידע סימפאטישע העלדינס: מלכה גרינשטיין און טויבע ווייצמאן -- מלכהן אין קיבוץ גבעת השלושה און טויבען אין קיבוץ גבת. ביידע העלפן בויען דאס לאנד.

למען-האמת בין איך מודה, אז איך בין זיי מקנא. זיי האבן אוועקגעגעבן זייערע יארן פאר מדינת ישראל, און איך -- פאר א פרעמד לאנד. אמת, דאס לאנד איז מיר ליב, דאס דארטיקע פאלק איז גאנץ פריינדלעך צו יידן און צו מדינת ישראל בפרט, אבער איך בין דא פארט געבליבן דער פ ר ע מ ד ע ר.

בעתן געזעגענען זיך, ווען אלע חברים האבן מיר געווינטשעוועט: "להתראות!" נישט אלס טוריסט, נאר אלס עולה, האב איך זיי געענטפערט הארציק-אויפריכטיק:

-- אמן, הלוואי !

קבוצה מ"החלוץ"
עם המורה ישעיהו ויינר

עלייתם של ישראל פרישברג ורעייתו
עם אמו, אחיו ואחותו

עלייתה של שרה טבקהנדלר, עם ההורים, האחים והאחיות

מלכה גרינשטיין

ברחתי לקלוסובה

למאורעות 1929 בארץ היתה השפעה עצומה על הנוער בעיירתנו. הזדעזענו. התחלנו לחפש דרכים כיצד להגיע ארצה. הדרך לשם הובילה ממקומות הכשרה, שהיו פזורים בכל חבלי פולין. לא הייתי בין הראשונות שיצאו להכשרה, קדמו לי רבים, וביניהם אחי אליהו ז"ל. אחי אליהו לא רצה לשמוע על כך שגם אני אצא למקום הכשרה, כי רק מלאו לי 17 שנה. ובודאי שגם בבית לא רצו לשמוע על-כך. שנים רבות הייתי בת יחידה בבית בן 5 בנים, והיתכן שבתו של איצי גרינשטיין תלך לעבוד באבן? במעשה בריחתי מהבית במוצאי שבת אחת להכשרה שבקולסובה, הייתי בודאי בעיני אבא, כאותה בת של טוביה החולב שיצאה לשמד. חדשים רבים לא רצה לדעת ולשמוע עלי - ידעתי, מה גדול כאבו - הרגש הרגשתי תמיד, באהבתו אלי.

הגענו לקלוסובה ומאחורי לא היה כל נסיון בעבודה גופנית כלשהי. הגעתי בערב גשום למקום המחצבות. גגות הצריפים דלפו. היתה צפיפות. צר היה המקום מלהכיל כל המתדפקים על שערי המקום. לילה ראשון - חידוש - לא עוד מיטה לעצמי - 4 בנות במטה אחת - וזאת בשתי קומות. לא בקלות הסתגלתי לתנאים החלוציים החדשים. לא קל היה להתרגל לעבודה המפרכת במחצבה - אני הבת הענוגה, מבית אמיד מרימה בפטיש ומנפצת אבנים לחצץ. עד שמתרגלים למלאכה זו, מנפצים קודם כל את האצבעות עד זב דם. חובשים הידיים וממשיכים לעבוד, כשהקור גדול והרעב מציק. הסיסמה כאילו היתה - "מילדי בית אבא ואמא להיותנו לפרולטריון". ואכן, היתה שמחה בלב - אנו הופכים יום יום לפועלים - אנו מתכוננים למשימת היותנו בוני הארץ.

זה היה העיקר להיות פועלים - להיות חלוצים. לא שרה, למען האמת, במקום, אווירה תרבותית או רוחנית. רוב החלוצים אף לא ידעו השפה העברית, ולא קראו הרבה בתולדות ישראל - אך כולם חשו דבר אחד, הם מנתקים עצמם מן העבר - והולכים להיות עם עובד ובונה. וכוח החזון היה חזק - היו רגעים של התרוממות רוח. הרגשנו שחל בנו משהו גדול - אנו משתנים והולכים!

השליחים שהגיעו מהארץ עודדו אותנו בספוריהם על הקיבוצים, בשיריהם החדשים ובריקודים שהביאו עמם. רכשנו להם אמון מלא. בצמאון שמענו כל מלה היוצאת מפיהם. נשאנו בהערצה שמותיהם של לויטה, טבנקין ובנקובר.

הצפיה והכמיהה לארץ היו גדולות. ידענו, שאין עתיד לעם ישראל בגולה. החיים בהכשרה היו קשים - אך יכולנו לסבול, הודות לאמונה שבלב.

קלוסובה - יצאתי גם לפלוגות הכשרה אחרות: לדומברוביצה, טומשגרוד ועוד. כעבור פרק זמן אישרו אותי לעלייה - הייתי מאושרת. אך - צחוק הגורל. בדיוק הופיע "הספר הלבן", אשר בין היתר אסר על העלייה. לויטה, מהארץ, הגיע לקלוסובה ורמז בסודי סודות לכמה מהחברה (ואני ביניהם), שיש אפשרות לעלות ארצה בדרך לא ליגאלית. חיינו בתקוה זו במשך שנה ומחצה - כל פעם נדחתה התכנית - אך היום הגדול הגיע - המכביידה" מתקיימת באותו זמן בארץ. ובכן נוסעים - "למכביידה"!

הגעתי ארצה. נשלחנו לקבוץ גבעת-השלושה, בו אני חיה זה 43 שנה.

כמובן, יהיה זה "קוריוז" להזכיר, שהמשקיסטים מגבעת-השלושה התנגדו אז להרחבת המסגרת של הקבוץ והתנגדו לקבלתנו. לאחר מאמצים והשתדלויות, נאותו לבסוף. היו זמנים, בהם התדפקו צעירים על שערי הקיבוצים ובקושי נתקבלו. הו, "הזמנים הטובים"!.

עליתם של דוד שפס ואתל ירדיטיוק

דפים מתוך יומן

דובית בר-כן=ארצי

ט ריסק, יום ו׳, ערב יום הכפורים 1939.

ברחובה הראשי ובסמטאותיה של העיירה התקהלו חבורות של אנשים - שלא כרגיל, בערב יום הדין.

הנשים, אף הן לא היתה מלאכתן בהכנת התבשילים לסעודה המפסקת שלפני הצום. אנחנו, צעירי העיירה, ציפינו למאורע העומד להתרחש. מאורע, ספק טוב - ספק רע. מפה לאוזן עברה השמועה כי חיילי הצבא האדום נמצאים בדרכם לטריסק.

הציפיה נתמשכה עד שעות אחר הצהרים. צעירי "הנוער הקומוניסטי" ו"הבונד" צעדו בסך, כשעל פניהם משתפכים חיוכים רחבים של עליונות ונצחון על הנוער של המחנה הציוני. חברי "השומר הצעיר" - מבוכה אחזתם: כיצד למצוא הסבר ומוצא רעיוני לפרוגרמה המסובכת שלאורה התחנכו בתנועה.

השעה 4 אחה"צ. החמה בשקיעתה, אחרוני האדוקים חוזרים מטבילה במקווה. באופק הופיעו "הסנוניות" הראשונות של צבא-השחרור, חיילי הצבא האדום. הס הושלך בכל בית יהודי. ספונטנית הודלקו נרות הנשמה. בקול ענות חלושה ברך איש את רעהו בברכת "חתימה טובה". קדרות השתררה בהישמע תפילת " כל נדרי".

מראה החיילים הרוסים הצועדים, על נשקם הדרוך, נסך הרגשת אלם ודעיכה לחיים היהודיים-לאומיים.

באותו לילה התאספנו כמה מחבר הפעילים של "השומר הצעיר" (נחמן מ., שרה ס. ז"ל, גד פ., ארקי ג. ואני) ולאחר שיחה ויכוח רעיוני ממושך על דרכה של התנועה - הגענו למסקנה כי אין אפשרות קיום לתנועה בלי עליה לא"י, ועליה - פירושה מחתרת.

כתלמידת בית-ספר תיכון בקובל, עלה בידי לקשור קשרים עם פעילי התנועה שם. מצויידת בהמלצות מתאימות שמתי פעמי לרובנה, מקום פעילותם של אחרוני קבוץ ההכשרה אשר פוזר ע"י השלטון הסובייטי.

הוכנסתי בסוד הפעילות המחתרתית וחכיתי להוראות ביצוע הברחת הגבול הסובייטי-ליטאי כשהיעד הוא ווילנה, מקום ריכוז פליטים מיהודי פולין.

העיר וילנה הפכה לקרן אור למחנה הציוני. ממנה אמורה היתה להאיר התקוה לפעילות ולחיים ציוניים ואף לעליה.

בסוף חדש דצמבר נפל הפור: הוברחה אלי הסיסמה "בית כנסת", וזו עתידה היתה להוביל אותנו ללידה, בדרך להברחת הגבול. הזמן היה קצר וקצוב. פחדנו להכניס הרבה אנשים בסוד התכנית, ושתיים היו הסיבות לכך: הפחד מפני סכנת מאסרים (חלק מהחברים השתלב בינתיים בשורות הקומוסומול עם כל להט הנעורים) והסיכון והקושי שבעצם מעשה הברחת גבול וחוסר הודאות באשר לסיכויי העליה.

ליל יום ג׳, 19 בדצמבר. שעת חצות. ליל קר ואפל. בביתנו הניר נדמו קולות השמחה זה מכבר. לאחרונה היה נוהג אבי, ר׳ אברהם יהושע ז"ל, להסתגר בחדרון צר ודחוק, רכון בשקידה כמנהגו על לימוד הגמרא והפוסקים. הוא השתדל לא לעורר את לעגם של קציני הצבא האדום אשר השתכנו בביתנו. לא עוד ויכוחים וכיסופים לתקומת עם ישראל במולדתו, לא עוד קולות צהלה של צעירים חולמים. השתרר פחד ויראה מפני דיכוי רוח יהודית לאומית ואפס תקוה.

שעת המוקד הגיעה. שעת הפרידה מבת הזקונים המחפשת דרכים לעלות ארצה, ארץ חלומותיה כל השנים. הורי, אחי ואחותי ז"ל הסתירו את בכיים למען לא תישבר רוחי המרדנית. מבטים אלמים וחמים ליווני מכל עבר, והשאלה אשר לא נשאלה רחפה באויר: "מי יודע אם נתראה עוד, האמנם אגיע למטרה הנכספת?"...

לידה, יום ד׳, 30 בדצמבר. הגענו ללידה העיר. הקוד "בית כנסת" הוכיח את עצמו. התרכזו שם המוני נוער חלוצי. הקור היה בעיצומו. ספסלי בית הכנסת הפכו לחומר הסקה. המתיחות גברה. חכינו להוראות נוספות.

למחרת היום, בחצות. הממתינים לפקודה הוחלקו לפלוגות ולקבוצות כשבראשן אכרים-סיירים מתושבי הכפרים הסמוכים. היה זה לילה גורלי. ליל סילבסטר. בחלל הושמעו יריות. הכפור צרב את אצבעות הידים והרגלים. הפחד קונן בלב. "האם נגיע למטרה?".

אנחנו הולכים בטור ערפי. ההליכה הופכת לריצה. חרדים פן לא יעמדו הכוחות. כל אחד חושש פן יפול ויעזב. בטרם עלות השחר נשמעה ההודעה מפי הסייר: "אתם נמצאים בטריטוריה הליטאית". עם שחר הגענו ליעד. השמש החרפית שלחה את קרניה על מבואותיה של וילנה העיר.

וילנה 1940. ריכוזי קבוצי השומר הצעיר התמקמו ברחוב "מיצקיביץ". קבוצתנו מטריסק התלכדה יחדיו. התלמידים שבינינו המשיכו ללמוד. ירושלים דליטא על כל מוסדותיה הרוחניים פרשה את קסמיה עלינו, ואמנם ניצלנו את ההזדמנות בתחומי המחקר, הביקורים הבילויים והלמידה.

בשלהי שנת 1941, רוסיה הפרה את החוזה עם ממשלת ליטא וכוחות הצבא האדום השתלטו על העיר. הקבוצים פוזרו. תמיכתו של ה"ג׳וינט" הצטמצמה. הפעולה הציונית בקרב הפליטים נאסרה.

קבוצתנו מטריסק השתכנה בדירה בעיר. כחוטבי עצים ועוזרות-בית מצאנו את מחייתנו.

פברואר 1941. הידד! ארבעה מתוך קבוצתנו קיבלו אשרת יציאה מתחום ברית-המועצות. על כך נתבשרנו באחד הלילות. אך השמחה לא היתה שלמה. שניים מאתנו עדיין נשארו מחכים לאישורים. הגענו לארץ אחרי נדודים ברכבות, במטוסים, באניות ובאוטובוסים. כעבור שנה הגיעו שני חברינו הנותרים, לאחר דרך ארוכה ורבת-תחתחים.

קטעי שיחה: בריחה ועליה

קטעי שיחה מוקלטת, בה השתתפו:
גד, שעיקה, בן-ציון, שרה ל.,
שרה ס., שרה ט., דובה, נחמן,
אריה, ארקו.

גד: טריסק ללא מקורות פרנסה, ללא תעשיה, עם מעט בעלי מלאכה, ועם הרבה חנוונים, העומדים בפתחי החנויות ומחכים שאכר "יתעה" ויגיע אליהם - כמאות עיירות אחרות בפולין, "קיימה", ב-15-20 שנותיה האחרונות, 300 משפחות יהודיות, שקיימו שני בתי-ספר (עברי של "תרבות" ויידי של "ציש"א") עם ספריות, עם מפלגות, תנועות-נוער בהן תנועתנו "השומר-הצעיר" תפסה מקום ראוי להערכה.

כיום שוב איננו נתפסים לרגשנות ויודעים שבצד החיוב היה גם הרבה מן השלילה. אחד מסימניה העיקריים ההשלמה של רבים עם המציאות המנוונת. אך כך או אחרת - העיירה שוב אינה קיימת יותר. היא שילמה את המחיר האכזרי ורק בודדים הצילו חייהם. ומציקה השאלה הנוקבת: האמנם לא ניתן היה להציל יותר? הרי היו שם בעיירה הקטנה שלנו גילויי גבורה מאין כמוה, כמו מעשהו הנוהג של בחור יהודי חסר-נסיון ואימון שתפס נשקו של חייל גרמני והרגו. יתכן מאד שלא כל גילויי הגבורה נודעו לנו. יתכן שהרבה מהם נקברו יחד עם בני משפחותינו היקרים ולא נדע עליהם לעולם.

בין כל סימני השאלה המנקרים בנו ואינם נותנים לנו מנוח, מציקה שאלה אחת במיוחד, והיא - למה רק אנחנו, 8 - 7 צעירים מקן "השומר הצעיר", יצאנו מטריסק? כלום לא היו שם עוד צעירים-חכמים-נבונים כמונו? ופליאה בעיני, שדוקא אנחנו, אנשי השוה"צ, שזיקתנו לברית-המועצות הקומוניסטית היתה חזקה יותר מזו של רבים אחרים, דוקא אנחנו סירבנו להשלים וקמנו לחפש דרכים כדי להגיע לארץ-ישראל, לקומונה הקיבוצית שלנו. לי כמעט ברור שהדבר נעוץ בחינוך התנועתי שקבלנו. כי יש דברים שאין עוררין עליהם, שלא נוותר עליהם בשום פנים ואופן. ידענו שהעליה היא כל חיינו, ובכדי להגיע למטרה הנכספת, דרושה יוזמה, דרוש להפעיל דמיון, צריך להגשים.

לפיכך אני טוען, בניגוד לדעתם של חברים אחרים, שההליכה לוילנה לא **היתה הצעד** הראשון והיחידי שלנו. זכורני שאני בעצמי יצאתי פעמיים מהעיירה לשם חיפוש דרכים. פעם נסעתי לרובנה ופעם ללבוב, כי נודע לנו ששם מתכננים מבצע עליה. בלבוב נאמר לנו כי הדרך לרומניה נסגרה ושאנשינו נפצעו ונתפסו. חזרתי הביתה בהחלטה נחושה לא להפסיד זמן ולהמשיך לחפש דרכים לעליה.

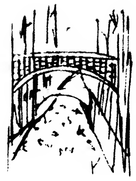
ותרשו לי לנגוע בקיצור בעוד נקודה, קשה ומכאיבה, הלא זוהי הפרידה מהבית. מהורים, אחים ואחיות. משום-מה היתה לי תחושה שזוהי פרידה לעולם. גם אמא שלי הרגישה כך, ולמרות זאת נתנה לי את ברכתה. שעות רבות בכיתי. גם ברכבת בה נסענו יחד בכיתי. הכאב היה גדול מנשוא. אני החזק יותר זונח את אמי ואחותי החלשות ומסתלק. ומאידך גיסא, זורק אני עצמי לבין שיני תהפוכות הזמן ההוא; לבין גלי פליטים ונוודים חסרי משענת. ראינו את הפליטים זורמים מפולין

מזרחה כשהמציאות מכתיבה להם תכנית וסגנון, וכל זה כדי להחזיק מעמד. להגיע ליעד כלשהו כשעודך בחיים. ושוב: אתה עוזב את הבית, למעשה בלי קיום, בלי פרנסה. מחשבות אלו לא נתנו מנוח ואף הולידו בך לעתים קרובות רגעי חולשה וחשבון-נפש: כלום אינני עריק? - כך היה בוילנה, כך היה בדרך בין באקו לפהלבי שבפרס, וכך היה בבומביי שבהודו הרחוקה, שם עשינו צעד של ממש כדי לחזור לרוסיה. זה לא התממש, זה לא ניתן היה לביצוע בגלל היחסים האמביבלנטיים שבין בריטניה הגדולה השליטה בהודו לבין רוסיה הסובייטית. אולם האמת היא שלמרות הכמיהה לעליה, למרות הרצון העז והבלתי מעורער להגשים, לא עמדו כל אלה תמיד בהתמודדות עם המצפון, וזו היתה הרגשה כבדה, של משתמט (לא ידענו אז שהמלחמה "מחכה" לנו ושאנו נשתלב כה, תחת הדגל הלאומי במסגרת החטיבה (הבריגדה) היהודית הלוחמת).

שתי הנקודות שמניתי, עם כל הלבטים, הסתירות, החולשות והעזות - מבטאות, נדמה לי, הרבה או מעט, את האדם והתקופה האיומה שהם נושא שיחתנו זו; - את הצעיר חניך "השומר-הצעיר" בעיירתנו הקטנה, שרק זכרונות נשארו ממנה.

עלייתו של ברוך מנדלסון

ש ר ה ל: אני רציתי להוסיף פרט אחד, בקשר למה שאמר גד, למה מספר חברי התנועה מעיירתנו, שהשתתפו בבריחה לוילנה, היה כה זעום. שמעתי זאת מפי אבי, בביקורו אצלי בוילנה.

השמועה על בריחתנו התפשטה מהר בעיירה. המיליציה חיפשה אותנו בכל מקום, אף שלחו לרדוף אחרינו. המצב היה כה חמור ומפחיד בעיירה לאחר בריחתנו, שסחבו אפילו את אמי למשטרה ורשמו על הפספורט שלה "האם, שהבת שלה ברחה לפלשתינה". בפספורט זה, לא יכלה אמי לנסוע לשום מקום. כנראה שרדיפות אלו הפחידו את הנוער בעיירה.

א ר ק ה : למעשה אין משהו ייחודי בשנות חיי האחרונות בתנועה. זו היתה דרכם של רבים מחברי השומר הצעיר. כל חברי, בני גילי, חברי התנועה, היו בהכשרה. ההכשרה לי הופסקה משום מה, הוחזרתי להדרכה בקן במקום. על אף שכבר הרגשנו שהקרקע בוערת מתחת לרגליים, משהו עמד להתרחש, אך משניתנת הוראה לחזור להדרכה - חוזרים.

הדמות המרכזית אצלנו בקן היתה שעיקה - הוא נקרא לתפקידים מרכזיים בתנועה-בהנהגה הראשית. אתי, מבני-גילי היה רק משה וינר. התחלנו לארגן מחדש את הקן. כבר ב-1938 התחלנו לחוש כי המלחמה מתקרבת. שעיקה הזעיק אותנו במכתב להכשרה בצ׳נסטחובה (קיבוצי ברובו כבר עלה, וצ׳נסטחובה ריכזה את שרידי תנועת השומר הצעיר שבהכשרות).

הייתי תקופה מסויימת בצ׳נסטחובה, ענייני העלייה שלי עמדו להסתדר, לקראת המשלוח האחרון בשנת 1938. ומה איתרע מזלי... כחודש-חודשיים לפני העלייה, קבלתי צו גיוס. גויסתי לצבא הפולני. איך טולטלנו בין הגלים הזדוניים של המאורעות! בבוז אחת נקלעתי למערבולת המלחמה. ניתק הקשר ביני לבין כל ידידי כאילו לא היו ידידים מעולם.

ה כ י ב ו ש ה ר ו ס י : עם מלחמתה של פולין נסתיימה כעבור זמן קצר. חזרתי לעיירה עם התפרקות הצבא הפולני ומצאתי אותה תחת שלטון סובייטי. פה, בפעם הראשונה, התנפצה תורת השומר-הצעיר מול פני המציאות של הכובש הסובייטי. טרם למדנו שיש להסתתר ולהסתיר. הייתי משוחח עם קציני הצבא האדום ועם הפוליטרוקים שלהם על הציונות ועל בעיות השומר-הצעיר. היה זה המשכו של אותו ויכוח עם חברי הקומוניסטים בעיירה: אהרון ליס, אהרון שיפריס ואחרים, אתם ניהלתי ויכוח פוליטי במשך שנים. היינו כאילו במצב בו רצינו להצדיק קיומנו כתנועה, מדוע איננו משתלבים ככולם במצב החדש שנוצר, אלא רוצים להמשיך הלאה ברעיון הציוני-סוציאליסטי שלנו.

היתה התפתחות. תוך כמה חודשים נוצרה מציאות חדשה. חברינו בעיירה, שהשתלבו במשטר הסובייטי, התחילו להתנקם בחבריהם בתנועות הנוער הציוניות וכן בתלמידי בית-ספר תרבות ובספריה. כמו אותו מקרה מזעזע שהזכירו גד, שיטת חיסול התרבות העברית באה לידי ביטוי בקבורת הספרייה העברית הלכה למעשה - ממש באדמה.

אני זוכר את עצמי, כשאני עומד ומבקש לפני "קברן" הספריה: "אנא, השאר לי רק את "התקופה", בשבילי "התקופה" סימלה משהו שמבטא אוצר עשיר של תרבות עברית. "אנחנו עומדים שנינו, מלבדנו אין איש". התשובה היתה "לא!". קשה לתלוש מקרה זה מהמציאות המיוחדת בה היינו שרויים...

היתה גם התנקמות אישית מצד הקומוניסטים היהודים, וזאת בצורה הפשוטה ביותר. א.ל., למשל, קרא לי ואמר: "מעתה ואילך אתה משמש שליח, ההולך להזמין את האזרחים לאסיפות הפומביות". המדובר היה באסיפות הקומוסומול ואסיפות כלליות.

ה ב ר י ח ה בימים ההם לא הייתי מעודכן במתרחש בקן. לא ידעתי אפוא על שלבי ההכנה הראשונים לבריחה. יום אחד באה אלי דובה ואמרה לי "דע לך, יש דרך. עוברים לוילנה. שם מתרכזים אנשי השומר הצעיר. אתה רוצה להצטרף?". ההודעה היתה מהיום למחר. לא היה לי זמן לשיקול דעת, ולי היו שיקולים רבים: בעיית ההורים שאינם צעירים עוד, חברה שלי, שבדיוק היתה חולה בטיפוס ולא יכלה לצאת עמי. אבל צריך הייתי להכריע מהר: מחר בערב יוצאים.

חינוך של שנים הכריע את הכף. היעד, תנועת השומר הצעיר וכן העובדה שמחצית מבני משפחתי היתה כבר בארץ. כל זה היה מניע חשוב לקראת הכרעה חיובית.

באתי לסוניה (החברה שלי) הביתה, והיא היתה בת יחידה. אמרתי לה "סוניה, אני מוכרח לצאת מחר, את מצטרפת?".

סוניה שכבה בחום גבוה. היא התחננה: "חכה ימים מספר... יום יומיים, ירד החום, ואני מצטרפת אליך..." אלא שהמציאות שונה ואכזרית: מחר או אולי לעולם לא. תחושת ההכרעה הגורלית, שאם אני מחליט, שאינני יוצא אתם - נסתם הגולל על ההזדמנות האחרונה שאין להחמיצה הכריעה את הכף. ואף-על-פי-כן לא היתה לי התחושה שאני נפרד לעולמים ממשפחתי ומחברתי. דברתי עם אבא ואמא ושקלנו את העניין בקור רוח. לא היתה לי תחושת הקץ. להיפך, דובר על כך, שאם אגיע ארצה אסדר הכל שגם הם יגיעו, ואשר להבטחת קיומה של המשפחה, הרי שהאח הצעיר נשאר עם ההורים. כך נהגו משפחות רבות.

זוהי למעשה תמונת רקע אופיינית להרבה מאוד חברים בתנועה. עצם הברחת הגבול, עצם מעבר זה, שפתאום אתה הופך מאדם החי בדפוסי חיים רגילים לבן-אדם החסר גג לראשו, "בייז'ניץ" (פליט). אם באת עם קבוצה ביחד, כמו שנהגנו אנו להגיע ללידה, שוב אינך בן-אדם ממוסד, מסודר ומחונך. אתה הופך להיות מין יחפן המשחר לטרף לקיומו. מחפש מקום להתחמם. שובר ספסלים ומדליק מדורות. מתמקם בבית-כנסת ומחכה לחציית הגבול. אתה מלוכלך, קרוע ובלוי-בגדים, לא בן-אדם.

עם חציית הגבול הגענו למצב של רעב, פשוטו כמשמעו. הרמתי קרום לחם מהרצפה ואכלתי, מבלי לחשוב מי נגס ממנו קודם לכן. מי שהיה רגיל לעשן, היה מלקט בדלי סיגריות, מדליק ומעשן. זה היה מעבר דרסטי, מאד קשה בשבילנו. אבל הקבוצה מלוכדת, והקבוצה הטריסקאית במלוכד, עברה את הגבול.

ב ו י ל נ ה הגענו לוילנה. אופקים חדשים. תנועה. מרכז הנותן הוראות, הנחיות, הדואג לקיום, הנותן תקווה ושם לפניך מטרה.

פתאום אתה מוצא עצמך שוב בגוש הטבעי שלך, המסגרת הקיבוצית. המסגרת הקיבוצית שלי כבר לא היתה קיימת, אבל אז הוסדרה המסגרת שקראו לה: "הותיקים". ותיקים בני 21. נוצרו אז הקבוצות. אני הופרדתי מגוש טריסק, שהיווה אז גוש בפני עצמו. מחנה אחד היה מחנה "הזרם". מחנה שני - אני. מחנה שלישי - שייקה, שהיה במרכז העניינים (יחד עם אדם רנד), בן-ציון היה בגוש הצעיר ביותר. אלה היוו שלושה גושים שונים. כל גוש שמר בקנאות על המסגרת שלו.

ברם פתאום הכל התפרק. צריך היה לסגור את הריכוז, את הקיבוצים; הפסקת התמיכה. כשנפגשנו, כל הטריסקאים, אחרי זה, אמרנו: ממה נתקיים? אין יותר תלושים לאוכל. אין יותר "אבא" תנועתי הדואג לנו, ללחם-חוקנו, מה נאכל?

אז באה תוך כמה חודשים ההתארגנות הזאת, של הקבוצה הטריסקאית. אינני זוכר קבוצת קובל, לא קבוצת וארשה, או קבוצות אחרות מאורגנות. יתכן שהן היו קיימות. אני רק זוכר את הקבוצה שלנו. אפשר לומר - צורת ארגון משפחתי. שרה כבעלת-בית, הדואגת לקיום הסידורים. פישל, ארקה ונחמן חוטבי העצים הקמים בבוקר. הם מסתובבים בוילנה ומביאים אוכל למשפחה. שרה ודובה שעבדו במשק-בית. כמעט שלא הרגשנו במחסור. הגזבר היה אז פישל. נדמה לי, שהוא דאג שהקופה תהיה תמיד מלאה. לא היה מקרה שלא היה כסף, עד-כמה שאני זוכר. גם מזון לא היה חסר.

אז התחילה ההתפרקות השניה של הקבוצה הזאה בוילנה - כרגע שהתחילה העלייה. היה אז משבר לא נעים ולא נוח, כי כל הסרטיפיקטים היו מזוייפים ופיקטיביים. למשל, העלייה של דובה, כביכול ללימודים, עלייה של מישהו אחר לפי "דרישה", לפי "סרטיפיקט". אבל אין לי ספק, שלא נח היה לשייקה לבוא ולהגיד: "נחמן, פישל - אתם נשארים". הדבר לא היה פשוט כלל. לא הייתי רוצה להיות במקומו של איש, מבין אלה שקבעו את הדברים.

אינני זוכר עד היום איך העברנו את הידיעה הביתה, שיש צורך בכך-וכך כסף. אני זוכר בדיוק: באו אז אבא של שרה, אמא של פישל, ממשפחת נחמן מישהו וממשפחת דובה מישהו. הביאו כסף מכל המשפחות. גם מהמשפחה שלי. אבי היה בדיוק חולה ולא יכול היה לבוא.

זכור לי, שהיו חסרים לי מאות או עשרות ליטים או רובלים. התנועה הפכה אותם אחר-כך לדולרים. אמרתי: "נחמן, פישל. אתם יודעים מה? הא לכם את הבגדים שלי. תמכרו אותם - וכמה שתקבלו, תקבלו. "זה יהיה בסדר", אמרו. מה הבעיות? יש לנו כסף בקופה. חסר? קח. העניינים כבר

איכשהו "יסתדרו". אני רוצה להדגיש: הם נשארים ואנחנו נוסעים.

עליה. אנשי השומר-הצעיר נוסעים ברכבת ממוסקבה לאודסה. אנשי השומר-הצעיר נמצאים במלון "נובה-מוסקובסקייה". אנשי טריסק - נמצאים שם. לבושך - קרוע-בלוי. יושב בתוך ציבור רוסי הלבוש יפה, המקבל את האוכל הטוב והנהדר, ורואה שממול עומד תור ללחם. אתה איש השומר-הצעיר. יושבים לידך, ליד השולחן, קצינים רוסיים, אולי אנשי בולשת פה-ושם. אתה יושב ומנהל ויכוח, כאיש השומר-הצעיר, עם אנשים רוסים, אולי אנשי המפלגה הקומוניסטית.

מדוע אני מספר זאת? בכדי להדגיש את התמימות שלנו, את האמונה, שצדק ויפה תמיד יפים וצודקים, האמונה שהתנועה החדירה בנו. אתה לא פוחד. אתה מדבר.

אתה נוסע אחר-כך בקבוצה, ברכבת, ממוסקבה לאודיסה. נסיעה של ימים. כל-פעם הרכבת נעצרת. שלג כיסה את המסילה. עומדות נשים ומנקות את השלג. אתה עומד ומסתכל. רכבת רוסית במאה העשרים נוסעת פי-ארבעה, פי-חמישה זמן מאשר היא צריכה לנסוע, ואתה מתרשם שמשהו פגום במשטר. נוסעות משפחות שלימות, נודדות. לאן? למה? אולי שם טוב. שם יש מלח, שם יש סוכר. אתה ממשיך להתווכח עם הקצונה הרוסית שברכבת על ערכים ועל הקומוניזם ועל הסוציאליזם ועל כל השאר.

סווניייטיה. אנחנו כבר במסגרת יותר מצומצמת. נדמה לי, שבסווניייטיה נסענו אני ושרה סגל. סווניייטיה - זו היתה האניה הרוסית שבה נסענו מאודיסה לאיסטנבול. נדמה לי, שבקבוצה הזאת היו: אני, שרה סגל, דובה, שייקה, בכל-אופן, בתוך האניה פועלת מסגרת השומר-הצעיר.

קבוצת נוער - מגרמניה, או מאיזשהו מקום אחר, שאני אחראי לה. שוב מתחיל הארגון. לא נוסעים אלמונים באניה. נוסעת תנועה באניה סובייטית. נוסעים אנשי השומר-הצעיר.

יתכן ששייקה מצוי יותר בצורות הארגון של תנועות ההברחה או העליה האחרות באותו הזמן. יתכן ששם לא היה קיים הארגון הזה או המסגרת הזאת. בכל-אופן, אצלנו זה היה מורגש מאד.

מגיעים לתורכיה. בתורכיה כבר קדמו לנו אחרים. שם התחילה שוב להתרכז יחד הקבוצה הטריסקאית: דובה ושרה. את שייקה לא ראיתי. יתכן שהוא היה במקום אחר.

קבלנו תמיכה מהג'וינט. הוקצב לנו סכום כסף (100 דולאר) לחלק אותו בין קבוצת הנוער שהיתה תחת פיקוחי. זה היה סכום עצום, אבל נתנו לי זאת בשטר אחד. בבית-המלון עבד נער-מלצר. אני בקשתיו שיילך לפרוט את הכסף. עוברת שעה, עוברות שעתיים - והילד איננו. אני

ניגש לבעל בית-המלון ואומר: "אדוני, נתתי לעובד אחד שיפרוט לי את הכסף". הוא אומר: "מה? לזה נתת? אתה יודע? הוא צריך לעבוד אצלי 20 שנה כדי שירוויח 100 דולר". נער כפר.

זה אמנם דבר יוצא-דופן, אבל אני רוצה להצביע בעיקר על האימון בבני-אדם; תורת השומר-הצעיר. יתכן שלאנשים שחיו בערים גדולות, היחס לדברים היה אחר.

ד ו ב ה : גד אמר, שלמעשה, ברחוב היהודי בטריסק היינו, אנשי השומר-הצעיר, היחידים לברוח לוילנה. אני קצת חולקת על דעתו. אנחנו, אנשי השומר-הצעיר, היינו היחידים בטריסק, בגיל שלנו. כל היתר השתייכו לתנועה הקומוניסטית. אלה שהשתייכו לתנועה הציונית היו יותר מבוגרים. כרגיל, אנשים בגיל 18-19 מעיזים יותר. אילו היינו עושים אז אנלוגיות לתקופה ההיא (ולא פעם אני חושבת על-כך, ביחוד במלחמת ששת-הימים ובתקופה שלאחריה) - בין ההורים שלנו אז לבין ההורים של החיילים כיום - היינו מוצאים דברים דומים.

כשהסובייטים נכנסו, הנוער האחר בגילנו, חשב שלמעשה כל הדרכים פתוחות לפניו. ביחוד נוער לומד. ההורים שלנו לא הכירו את רוסיה. להיפך, הם שמחו על-כך, שהנה, יהיה לנו מה לעשות. מפני שאם פעם היינו מדברים בתנועה, לפי דברי ברגלסון, שאנחנו "שטעטלדיקע טראגעדיעס", הרי בתקופה ההיא חשבנו שנגאלנו. אלא שההורים, בסתר-לבם הרגישו שזה צו-השעה ליהודים לעזוב ולנסוע, - אני חושבת שהיה זה דבר גדול וקרבן גדול מצדם. אם במלחמות שלנו, כאן בישראל, אנחנו מגנים על עצמנו כי אין דרך אחרת, הרי ההורים שלנו לא חשבו כך. רק האמינו שהציונות פותרת את שאלת היהודים. על-כן, לא פעם העליתי על נס את הגישה שלהם.

ש ע י ק ה : בקשר לטריסק, אנחנו חייבים להזכיר בחור בשם יואל מלמד, אשר השתייך לנוער הציוני. נדהמנו כשהגענו לוילנה, ומצאנו אותו שם. הוא הגיע לוילנה לא דרך השומר-הצעיר.

ד ו ב ה : יואל מלמד היה אחר-כך בגיטו וילנה. אחרי שגילו את המחתרת הראשונה בגיטו וילנה שאבא קובנר אירגן, הוא נתפס יחד עם עוד כמה קבוצות של אנשים ונשלח למחנה ריכוז. יש עדות על-כך אפילו באיזה יום הוא הושמד.

ג ד : אמרתי שמטריסק יצאו רק חברי השומר-הצעיר; יואל מלמד היה חברי. הוא הגיע לוילנה עם כל קבוצת ההכשרה שלו, מבלי לעבור דרך טריסק.

ש ע י ק ה : אני חושב שכדאי לספר על כל אחד שאנחנו זוכרים, כל מי שהיה לו עניין בנוער ובבריחה לוילנה.

נ ח מ ן : כפי שאני זוכר, דובה באה בערב ואמרה: "מחר נוסעים".

אילו היה לנו קצת יותר זמן, היו נוסעים עוד כמה חברה. אפשר שעשינו טעות, שלא הודענו לעוד צעירים. אני בטוח שהיו נוסעים. לא הספקנו, אולי. הזמן היה קצר. באו ואמרו: "נחמן, תחליט" - ולמחרת בערב יצאנו.

שייקה ויינר: איך עברתם את הגבול לוילנה ומתי?

נ ח מ ן : אחרי שישבנו שבוע בבית-כנסת, הביאו לנו איזה מבריח-גבול. אמרו לנו אז, שב-1 בינואר טוב לעבור את הגבול, כי אז כולם שכורים. אבל לא היה לנו מזל. עברנו את הגבול וירו בנו. שקענו בשלג ובקושי הגענו. אינני זוכר בדיוק כמה זמן זה לקח, אך הרבה שעות. הלכנו ברגל כל הלילה, וחצינו עד לצואר בשלג.

שייקה ויינר: אני שמח שפישל ובן-ציון ואולי עוד מישהו זוכרים את דבורה מאישישוק. זאת עיירה קטנה...

ב ן צ י ו ן : אני הייתי אצל דבורה בבית. אינני זוכר הרבה עליה, אך זוכר אני שהיא החביאה אותנו באיזשהו מקום שלא ירגישו בנו, כי העיירה שבה היינו כבר היתה עיירת-גבול כזאת, עם שליטה רוסית-ליטאית. כל העסק הזה לא היה ברור.

שייקה ויינר: אנחנו כאן אמנם מדברים על טריסק וטריסקאים, אך היא היתה נערה הראויה שנזכור אותה. לצערנו היא הושמדה. היא היתה חברה צעירה בהשומר-הצעיר, כבת 16. נערה שמנמונת, נראית כמו שיקסה, עם פרווה גויית. היא בעצמה היתה מעבירה את הגבול. היתה הולכת במקום מדריכים גויים. כשהיו מצליחים להביא אנשים לשם, לאישישוק, לפחות שני-שלישים של ההברחות הועברו דרך אישישוק, היא דאגה למחבוא בעיירה - ולהבריח הלאה עד לוילנה, כי מאישישוק לוילנה צריך היה לעבור את הבדיקות של הסובייטים. דבורה היתה שם-דבר. אישישוק וטריסק הן לא רחוקות מבחינת אופי העיירה. עיירה יהודית, עם בית-ספר עברי ובת שגדלה בתוך התנועה, ורק המלחמה העמידה אותה בנסיון קשה, והיא עמדה בו בהצלחה.

נ ח מ ן : כפי שארקה אמר, אני ופישל היינו צריכים להשאר בוילנה. אולם, למזלנו, הצלחנו להשיג שני סרטיפיקטים של סטודנטים מוילנה, שלא היתה להם אפשרות לעלות ארצה, כי לאזרחי וילנה לא נתנו לעלות. קנינו אצלם את שני הסרטיפיקטים. מחקנו את השמות שלהם, החלפנו את התמונות ויצאנו לדרך. אך הדברים לא היו כל-כך פשוטים. ברגע שהגענו למוסקבה, הלכנו לקונסול התורכי לקבל אשרה לתורכיה. הוא אמר לנו: "לא! אתם לא נוסעים. אני מצטער מאד. בתורכיה התאספו המוני סטודנטים מפולניה ומוילנה, ואין להם אישור להיכנס לארץ, כי הסרטיפיקטים מזוייפים. אתם לא תקבלו אשרות".

ישבנו 3 שבועות במוסקבה. מכרנו כל שהיה לנו. היו שם חנויות מיוחדות לקניית דברים ישנים. פעם מכרנו זוג נעליים ופעם מכרנו מעיל. לבסוף הצלחנו להגיע לקונסול הפולני. הוא אמר: "יש לי עצה אחת בשבילכם. אתם צריכים להתנדב לצבא הפולני ברגע שאתם מגיעים

ארצה, ואז אני מוכן לתת לכם סרטיפיקטים בתור חיילים פולנים. לא היתה ברירה. אמרנו: נסע! ברגע שנגיע ארצה - "נשבור כבר שם את הראש". משם נסענו לבאקו. הגענו לבאקו - שוב מעצר: "הסרטיפיקטים שלכם מזוייפים. אנחנו צריכים לבדוק".

ישבנו 3 שבועות בבאקו. שוב מכרנו. ממש לא נשאר לנו כלום. למזלנו, היה אתנו פולני אחד. לופינסקי. היו לו הרבה דברים. הוא המשיך למכור. מעתה הגיעה תקופת הרעב. אכלנו פעם ביום צלחת מרק.

כעבור שלושה שבועות נתנו לנו לנסוע. הגענו לאניה. מתחילים לחפש אצלנו. בכרית של פישל היה איזה נייר. אומרים: "או, אתם מבריחים. יש לכם שם דולרים". תארו לעצמכם את מצבנו. התחילו לפתוח את הכרית. כל הנוצות החוצה. מצאו שם פיסת נייר משומשת. אמרו: "בסדר. סעו".

מבאקו נסענו דרך הים הכספי לפרס. בפרס שהינו חדשיים, חודש אחד בטהרן ואחרי כן בעיירה קטנה בטהרן. נתמכנו על-ידי הג'וינט. בטייצ'אז מצאנו יהודים נחמדים. אלו עזרו לנו. אחרי חדשיים נסענו להודו.

נ ח מ ן : בפרס יש עיירת-גבול, אוקונדי. מאוקונדי נסענו ברכבת לבומבי במשך שבוע ימים. ישבנו חדשיים על-חשבון "הדוד העשיר שלנו". סוף-סוף עלינו על אניה ונסענו לישראל. טולטלנו שלושה שבועות באנית מסע. הגענו לסואץ. שם הקבילו אותנו הגרמנים בהפצצה די הגונה. עברנו את הגבול בנסיעה ברכבת, ממצרים עד לרחובות. מרחובות לחיפה. בחיפה שוב עצרו אותנו: "הפספורטים שלכם מזוייפים". העבירו אותנו לעתלית. בעתלית ישבנו 14 חדש. אז באו אלינו שרת ויוספטל ואמרו לנו: "אתם רוצים לצאת מעתלית? התנדבו לבריגדה היהודית. זו הדרך ואין אחרת." התנדבנו. התחלנו לשרת בבריגדה היהודית.

ש ע י ק ה ו י י נ ר : נחמן, אולי אתה יכול לשחזר קצת תאריכים. מתי הגעת ארצה. באילו תאריכים?

נ ח מ ן : דומה שהגענו ארצה ב-9 בספטמבר 1941.

ג ד : נחמן ואני שייכים לקבוצה החמישית והאחרונה של הריכוז הוילנאי. הבנים מקבוצה זאת הגיעו ארצה; הבנות לא הגיעו. הן חזרו לוילנה. צריך לזכור זאת. במוסקבה הזמינו אותנו אז ל-נ.ק.וו.ד., שם נחקרנו 3 פעמים. אחד הנימוקים שהשתמשתי בהם, לשאלה "מדוע אני רוצה לעלות לארץ-ישראל?" - אמרתי: "החברה שלי עולה ארצה". שאלו: "מי זאת החברה?". אמרתי שם של אחת הבחורות אשר באמת לא הגיעה ארצה. אני אמרתי שהיא נסעה דרך תורכיה ואני נוסע בדרך אחרת.

כדי להיזכר קצת, הקבוצה החמישית לא עברה דרך תורכיה, מפני שממשלת פלשתינה-א"י לא נתנה להיכנס יותר. התורכים התנו מתן אשרות מעבר אם נשיג אשרות-כניסה לארץ-ישראל.

נחקרנו על-ידי ה-נ.ק.וו.ד. שלוש פעמים ותמיד חזרה השאלה: "מדוע אתם רוצים לעלות לארץ-ישראל?".היה ביניהם חוקר אחד, יהודי שחקר אותי. זוכר אני את האולם של הנ.ק.וו.ד. בו חקרו אותי. חדר-המדרגות שם היה מכוסה ברשת עבה. אני שאלתי לתומי לשם מה הרשת הזאת... שאלו אותי: "מניין אתה יודע רוסית? היו לך כוונות לדעת רוסית", ואני מתעקש בשאלתי "למה יש פה רשת?". אמרו לי: "תדע לך דבר אחד, זה כדי שלא תוכל לאבד את עצמך לדעת. פה, מי שיחיה ומי שימות - אנחנו קובעים". ה"טריק" היה, אני זוכר, שאמרו לי: "תראה, אל תתעקש, ספר את האמת", "בחדר השני כבר הודו כולם". זה שחקר אותי היה יהודי.

בבאקו שוב עברנו את הביקורת הזאת של הגבול והוטל עלינו מעצר-בית. אסרו עלינו לצאת מבית-המלון.

אני זוכר שיחה שהיתה לנו באניה מבאקו לפאחלווי. גם אז לא הפסיקו להטריד אותנו: "למה אתם רוצים לנסוע לארץ-ישראל?" אז הציע לנו בדרך, איזה קצין-אניה: "אם תגידו לנו שאתם רוצים לחזור, תבלו אתנו "גוד-טיים" ותחזרו אתנו.

חיים קנופקובסקי היה אחד הותיקים. התחיל אז להעיק עלינו המצפון, למה השארנו את המשפחות. היו שיחות ממושכות על נושא זה באולם הגדול ב"סילביישן ארמי". אגב, לא נתמכנו על-ידי איש. נתמכנו על-ידי חברה פילנטרופית בריטית (קתולית) "סילביישן ארמי".

עד-כמה שזכור לי, אנחנו רצינו לחזור. אני זוכר גם, כשהגענו לעתלית, נחמן אמר לנו שאוסרים אותנו, מפני שחושדים בנו בבגידה, בזה שאנחנו משרתים את הרוסים.

באחת השיחות שהיתה לנו עם איש הסי.אי.די. יהודי, שאחר-כך, עם קום-המדינה היה לו פסק-דין (ואינני רוצה לומר-יותר). הוא אמר אז: "אתם באתם הנה כדי לשרת את הרוסים. הראיה: אנחנו יודעים שבבאקו ניסיתם ללכת לקונסוליה הרוסית, כדי לחזור לרוסיה".

אני רוצה עוד להזכירכם דבר אופייני: כשהגענו לרכבת בבאקו, באו לקבל אותנו קצינים פולנים, משלחת פולנית.

ש ע י ק ה: כשאתם הייתם בבאקו אנחנו קיבלנו את ילדי טהרן.

ג ד : שם היינו קבוצה גדולה יותר. היו מוישלה גלזר ואליהו קוניק מגלאון, ויעקב פרידר מקבוץ המעפיל ועוד. פתאום אנחנו רואים - עומדת משלחת של השגרירות או הקונסוליה הפולנית ויורדים היהודים. קרועים, בלויים, והם מסתכלים: מי זה בכלל? (אגב, הויזות שקבלנו היו ויזות של קציני הצבא הפולני. כלומר, להוציא קציני צבא פולני כדי שיבואו לעזור לבנות-הברית). אני זוכר, שאז הם נסוגו, הם נרתעו ונעלמו. חיפשנו "אבא" שיקלוט אותנו, הואיל והודו היתה בידי הבריטים - פנינו לבריטים.

נדמה לי, שרק אני ונחמן מכל הקבוצה התנדבנו לצבא הבריטי. אפשר שגם יעקב פרידר התנדב. אנחנו, הטריסקאים, כנראה לא הבינונו הרבה "חכמות". אני זוכר, שד"ר יוספטל היה אז איש-הקשר בין הסוכנות לבין המחנה, בין האסירים לבין המעפילים וכו׳. הוא אמר: "אין ברירה, חבר׳ה, אתם צריכים ללכת". אמרנו: "בסדר גמור, אם צריך - נלך". קבלו יום חופש ולא חזרו. אנחנו חזרנו.

ש ר ה ס. : לא ידעו מה יקרה, מה ילד יום. ביחוד בעיירה קטנה כמו שלנו. יכולתי, איפוא, בלב שקט יותר להיפרד מההורים. שמנו פעמינו לדרך. דרך-לא-דרך, או דרך לא נודעת. אך מכיוון שהיינו חבורה צעירה ותוססת - היה זה צעד שיכולנו לעשות אותו רק במלוכד, ביחד. התנועה היא שהורתה לנו את כיוון-הדרך, וכשעזבנו והיינו כבר בדרך, באמת נהפכנו לאנשים מחוסרי-כל. את הבית עזבנו בלי ציוד כלשהו ואיש לא הושיט לנו עזרה. היינו צריכים בכוחות עצמנו למצוא פת-לחם, שלא היה כל-כך בנמצא, כפי שכבר סיפרו כאן, אך עודדה אותנו המשימה - לעבור את שני הגבולות - הרוסי והליטאי ואיכשהו להגיע לוילנה. היתה זו דרך-חתחתים, אבל התגברנו, עברנו והגענו - למרות שהיינו מחולקים לקבוצות קטנות, של שנים - שלושה...

נ ח מ ן : אני ושרה עברנו את הגבול. ברגע שהשומרים התחילו לירות, נפרדנו. אני הלכתי לצד אחד ושרה לכיוון אחר. שרה נתפסה אז על-ידי השומרים.

ש ר ה ס. : ליל כפור ושלג. אמרנו כבר למדריך "שלום". הוא השאיר אותנו בבית אחד. התעוררה בעלת-הבית והתחילה לבכות. היא פוחדת שילשינו עליה, שהיא מסתירה פה בוגדים. ב-1.30 בלילה הוציאו אותנו ליער ולא ידענו לאן לפנות. לא היה לנו כסף ולא שום דבר בעל ערך אחר.

בדרך פגש אותנו גוי אחד ושאל אותנו "לאן אתם הולכים? אתם קרובים לגבול ונמצאים שם חיילים, ואתם לא יכולים להמשיך ככה ללכת". מבלי לדעת כי האדם הזה, אם הוא בוגד או לא בוגד, אם הוא רוצה בטובתנו, או להיפך. בטחנו בו. וכי היתה לנו ברירה? הוא הכניס אותנו לבית גדול, ממש ד׳ על ד׳, אך טוב-לבם של אנשים אלה ממש הציל אותנו. בלילה הוא הסתיר אותנו איכשהו על התנור שלו. למחרת הכניס אותנו לאורווה. כיסו אותנו בקש. הביאו לנו אוכל כמו לפרות. מתחת לקש אכלנו, עד לליל-הסילבסטר. בליל סילבסטר - היה הגבול פנוי. החיילים הלכו להשתכר.

ד ו ב ה : אם מישהו מסוגל היה להתחמק, לתכנן בריחה, לעבור גבול - הרי היו אלה אנשי השומר-הצעיר. היו כאלה שהיו קשורים עם אנשים בארץ, עם משפחה, או שהיו להם חברים במקומות מסויימים שם, בקבוצים. הם שאפו וחלמו לצאת מברית-המועצות. הם היו היחידים.

א ר י ה : עמדו לנו ערכי התנועה. לפעמים נדמה לנו, שאנחנו מגזימים בנוסטלגיה, אך כנראה שגיל הנעורים הוא גיל התגבשות הערכים לכל החיים. בגיל 13-14 היינו מבוגרים מכפי שנותינו.

היינו מסוגלים כבר אז ללכת "באש ובמים". אכן, תחילתה של התנועה שלנו בטריסק - יש בה משהו ייחודי. היתה לנו הרגשה של ראשוניות, של התחלתיות של תנועת-נוער. זה הקנה לנו איזה מימד מיוחד במינו.

חייבים אנו, כמובן, תודה לאלה שהקימו את התנועה ועזרו לה להתפתח. היה זה שייקה, אבל גם רבים אחרים ביקרו אצלנו. נזכור את איצלה ויסברוד, את מנדל, אלפרט סימה, את זלמן זילברפרג, את מוניה מרדר.

תמיד ראינו האנשים האלה כאחים גדולים. כל שיר אשר היו מביאים לנו מן הארץ, כל ריקוד חדש הפיח בנו רוח התלהבות. היו כאלה שדיברו, היו כאלה שאירגנו, היו כאלה שעשו והיו כאלה שהקשיבו. אבל לא הרגשתי באותה תקופה שמישהו ילעג לדברים, להתלהבות הזאת שלנו, לדברים המקודשים לתנועה. זה הלהיב את כל הקן. נדמה לי שבתקופה מסויימת עברנו את ה-100. נדמה לי, שאפילו הגענו ל-120 חברים. מסגרת גדולה מאד, בהתחשב בגודל האוכלוסיה בעיירה.

אני לא יודע איך הערכים שקנינו נוצרו בדיוק. היתה זו למעשה ערבוביה של ערכים לאומיים ואוניברסליים. זה בא לביטוי אפילו בשירנו. היינו שרים על אסירים או על פועלים, אך פתאום היינו שרים זמר של חסידים. הערכים היו: ציונות ומהפכנות, סימבוליקה ורציונליות, ואי-ראציונליות, אך הודות לערכים שקנינו אותם בצורות שונות, - אם בקריאה, בשיחות, בתפקידים שמלאנו בתנועה, בקן, ההגינות שלנו, התרומות שהתרמנו לקרן-הקיימת, וכו' וכו'.

מושבות הקיץ היו לגולת הכותרת של חיי התנועה. מדי שנה בחופשות הקיץ היינו יוצאים למושבות או למחנות קיץ. אלו התקיימו בלב יער, אם בלובליניץ או בחורודלץ. המושבות ריכזו מאות צעירים מהאיזור כולו. היתה זו יציאה למרחב. חברות עם חברי תנועה מלודמיר, קובל, לוצק רובנה, מצייב ומקומות אחרים בווהלין. נוצרה בנו הרגשת השתייכות למסגרת רחבה ומקיפה. לא עוד צמצום אופקים של עיירה קטנה. למדנו הרבה מהמפגש עם בני ערים גדולות יותר, והמושבות עסקו במכלול שטחי חיים. במחנאות - צופיות, בספורט, במדעי היסוד של תנועת-הפועלים העברית. בחזרנו מהמושבות לקן, כאילו חזרנו מאוניברסיטה זוטא. מבחינה אידיאית-ורגשית ספגנו אוירה רומנטית של גבורה והכרת ערך עצמי כנוער יהודי. תנועת השומר הצעיר בימים ההם ביקשה כאילו לחבוק עולם ומלואו, מבלי להתנכר ליהדות וההשפעה היתה גדולה.

זכור לי, למשל, מקרה מוזר של הזדהות רעיונית-רגשית. היה זה באחת המושבות המרכזיות למדריכים בדורוחוסק (ליד לובלין). לילה. ליד המדורה. מאיר יערי בשליחות מהארץ נואם את אחד מנאומיו הארוכים והמרתקים על הבעיות הפוליטיות בארץ. ישבתי בשורה הראשונה, בכדי לא לאבד, חלילה, אף מלה מדבריו. יערי נהג להצביע באצבעו מדי פעם בכוון לנער מסויים, כאילו דבריו מכוונים אישית אליו. אני ישבתי בדיוק מולו, וכל הזמן חשבתי: אלי אישית מכוונים דבריו, והרי שמו של יערי הלך בינינו כאגדה.

ש ע י ק ה : אשר למאיר יערי, אני נזכר בפגישה עם ברנשטיין, ממנהיגי הציונים הכלליים. בביקורו בעיירה שלנו קיבלו אותו יפה, וכאן נודע לו כי אנו חברי השומר-הצעיר. בביתי הוא קרא לי והתחיל להתווכח אתי. "יערי הוא כבר זקן ולמה הוא קורא לעצמו "השומר-הצעיר".
אך אבא שלי אמר שהוא יצביע לקונגרס הציוני בשביל ארץ-ישראל העובדת, "כי אני מצביע בעד הילדים שלי! שהם בשומר-הצעיר". הוא קם ואמר זאת באסיפה כללית בענייני "שקל". בזה הוא שינה את כל המצב בעיירה. כולם הצביעו אחר-כך בשבילנו.

א ר י ה : כשחזרתי הביתה עם מחברות גדושות בהרצאות, מהמושבות או מהסמינר היינו מתאספים בחוג קבוצת "הדסה". הייתי קורא לבני החוג את כל ההרצאות. הקשיבו לדברים בפה פעור, כאילו יערי ואחרים מרצים לפניהם.

כשאני בודק היום, את הערכים שלנו אז, נדמה לי שהם שייכים לעבר, אך עבר יפה, גישה יפה לאהבה, לחיי משפחה, לבנין התא הקטן ביותר, וכל זה במלוא העדינות. רכשנו לעצמנו גישות לכל מיני דברים.

ואשר ל"מלחמת האבות והבנים" בטריסק, בעיה שאני הופך בה והופך בה, האמנם, "מרדנו" אי-פעם בהורים? לא מניה ולא מקצתיה !

כולנו, נדמה לי, מי שידע "לסחוב" את הקמח או את הסוכר מהבית בשביל מושבת קיץ ומי שלא סחב ולא לקח - כולנו היינו חלק מן הבית. ראינו את הורינו ואת משפחותינו ואת הבית שלנו באור לגמרי אחר. הם לא היו נגדנו. אפילו, לפעמים הסתכלו ביראת-כבוד לדרכנו, אבל הם לא רצו שנלך מהם. הם בהחלט רצו ללכת אתנו. כל דאגות הפרנסה וכל הבעיות הקשות של המשפחות, של ההורים, של הילדים - אנחנו היינו שותפים להם. אני חושב שיום-הכיפורים בבית, הבכי של אמא, וכשכל הילדים מתחבאים בפינות, ואנחנו אנשי תנועה, כבר מהפכנים וציונים - היינו חלק מהבית. ואני מתאר לי, שהיו הרבה עיירות בווהלין, והרבה עיירות בפולין, שהתמונה בהן היתה כזאת.

אינני רוצה לציין פעולות מעשיות. זאת היתה תנועה מאורגנת על כל אביזריה, כמו שצריך להיות. היא היתה בשבילנו כל חיינו. ברגע שיצאנו מהבית ולבשנו את החולצה השומרית עם העניבה והתגאינו בצווארון הלבן ששמנו על עצמנו וגיהצנו אותו יפה - נכנסנו ישר לעולם אחר, עולם שכולו נעורים, שמחה והתלהבות.

מאידך גיסא, כל מה שהתנועה נתנה לנו במשך מספר שנים מועט - אנחנו נושאים אתנו עד היום הזה - בין שאנו מודעים לכך ובין מתחת לסף-ההכרה.

ש ר ה ט. : אחזור שוב לזכרונות קודמים. אני רוצה לציין מספר דברים שלפני העליה. א. היחס של ההורים. לא היה ידוע עדיין דבר, כיצד זה יתרחש, אבל כשאני רציתי לחכות לחברה שלי, פרומה, כדי שנעלה יחד, ובאתי ואמרתי לאמא שלי, היא אמרה לי: "חיכיתי הרבה מאד

שנים עד שגידלתי לי בת, כדי שיהיה לי עם מי לדבר מלה, עם מי להתחלק במשהו - ועכשיו את עוזבת אותי. אבל אני מציעה לך ואני מבקשת ממך, שלא תחכי לשום-דבר. אני רוצה שתעלי. תשאירי הכל. אל תחשבי הרבה. מה שיעשה הזמן - לא יעשה השכל. ובאמת, עליתי. היא עודדה אותי לכך. עליתי כמעפילה.

הבריטים רדפו אותנו כרדוף אויבים, וגם בארץ לא נתנו לנו להגיע אל המנוחה. חודש ימים טולטלתי בים, בלי אוכל, בלי לבוש כמעט. אחר-כך העבירו אלינו עוד אנשים מאניה אחרת. שהינו בקונסטנצה ימים רבים. ממש נרדפנו על צואר.

כשהגעתי ארצה, העבירו אותנו לסרפנד, למחנה-מעצר. הבריטים תפסו אותנו. כשסוף-סוף שוחררתי, וישבתי עם משפחתי בארץ לפני שהלכתי לקיבוץ, כשאני דואגת למשפחתנו שנשארה בעיירה - והנה פרצה מלחמת העצמאות.

ד ו ב ה : **א**ני רוצה לספר עוד אפיזודה. היינו בכתה ו׳, בני 12, משמעת-כרזל שררה בבית-הספר הפולני, עם המנהל הקשוח והכיתה המלאה קתולים ופרבוסלאבים. אנחנו, קומץ קטן של נערים ונערות מתכוננים לצאת לטיול ל"ג-בעומר מחוץ לעיר, ויודעים שזה יהיה ביום של לימודים. בבית-הספר הפולני היה אסור להשתייך לתנועת-נוער כלשהי. על-אף הכל לקחנו על עצמנו את הסיכון הזה, ויצאנו בסך ברחובות העיירה, צועדים ביום חמישי אחר-הצהרים, עם מדריך בראש, עם התלבושת, עם העניבות, - כאילו אנחנו נמצאים במולדת שלנו. לפתע-פתאום מופיע מולנו המנהל הקשוח הזה. הוא סוקר אותנו במבטו, עובר ואומר "שלום" - והולך. ידענו שלמחרת יהיה שמח. אבל בשלווה המשכנו, הלכנו לטיול הזה. למחרת באים לבית-הספר. קוראים לנו למזכירות ואומרים: "הביתה. עד שההורים שלכם לא יגיעו, אין לכם מה לעשות כאן".

כיום, כשאני חושבת על-כך, אני תמהה על עצמי. בכל-זאת היה מקום לדאגה, ואילו אנחנו, בצחוק, עזבנו את בית-הספר והלכנו שוב לאסיפה, מבלי לפחד. באנו הביתה. אמרנו בבית: "תלכו לבית-הספר". אני זוכרת, בביתי, אבי השוחט, עם הפולנית "הרהוטה" שלו אומר: "כן. אני הולך למנהל". לא שמענו אף-מלה נגד כל זה. לא שמענו דברי תוכחה בבית. להיפך, ההורים החליטו שהם ילכו להשתדל שיקבלו אותנו בחזרה, מבלי לקחת בחשבון את הסיכון הרב שהיה לגבי דידם.

ש ר ה ל. : אני זוכרת שאבא שלי הלך לבית-הספר. הוא התווכח עם המנהל שאיים לזרוק אותנו מבית-הספר. אנחנו ציונים ואנחנו רוצים להקים פה תנועה גדולה, ואנחנו לא רוצים ללמוד. אבא שלי אמר לו: "אנחנו נשגיח שהם ילמדו, אבל בכל-זאת, הם ציונים. הם רוצים לעלות לארץ-ישראל". מאז, כל פעם שהיו שואלים אותנו בבית-הספר ולא ידענו משהו, היו אומרים: "ז׳ידזי דו פלשתינ׳" (יהודים לפלשתינה). הם הרגישו, כאנטישמים, אמנם, שאנחנו שייכים לאיזה מקום, שאנחנו צריכים ללכת לשם. ואמנם הורגלנו למחשבה הזאת ולא הגבנו בכלל. ופרט נוסף, מבשרי חזיתי המאבק בין ציונים ואידישיסטים. היתה לי

אחות, חנה. היא היתה ב"בונד". היא תמיד רבה אתנו ואמרה לנו, שאנחנו בורחים מהסוציאליזם. שהסוציאליזם יהיה רק איפה שהיהודים ישנם, בפולין.

כשפרצה המלחמה והיא ראתה שהרוסים באו, ושזה לא בדיוק מה שהיא חשבה, היא התחילה להגיד: "שרה, אתם הלכתם בדרך הנכונה. קיבלתם חינוך של השומר-הצעיר, ותגיעו אי-פעם לארץ-ישראל". בארץ קיבלתי ממנה גלויה, שיצאה מספר ימים לפני פרוץ המלחמה, בשנת 1941. היא כבר ידעה שאני בארץ. היא כותבת לפ. ש"הנה הגיעה ילדה ארצה ושישמרו עליה; הודות לעקשנות שלה, הודות לזה שהיא האמינה במשהו, היא הגיעה לארץ והיא עכשיו בארץ, אבל שרק ישמרו עליה, כי היא לבד".

ב ן - צ י ו ן : אנחנו היינו הדור הצעיר בעיירה, בתנועה. כבחלום אני זוכר את עלייתם של אלי ומלכה גרינשטיין ושל יענקל שפס. אני זוכר איך ליווינו אותם לרכבת ואיך שרנו את "התקווה". הייתי אז כבן 9. אני זוכר כמו היום, אבל במעומעם.

בשכונתנו בכיוון השוק היה תלוי שלט "הסתדרות השומר-הצעיר". ילד הייתי וקנאתי מאד בנערים הגדולים ורציתי גם אני להיות ב"השומר-הצעיר", בגלל זה שהם אמרו, שהם יעלו לארץ-ישראל ויהיו שם שומרים ויבנו את הארץ. הבית שלנו היה ציוני וכל ההוויה היתה ציונית. דיברו תמיד על ציונות ועל ארץ-ישראל.

בבית-הספר "תרבות" - כמעט כל הכתות היו מתארגנות בקבוצות בתנועה. המורים היו אוהדים או שלפחות לא היו מפריעים, חוץ מהמורים הותיקים, שזה הפריע להם קצת. ילדים בני 8 כבר ספוגים רוח של תנועה. אני זוכר, שהתאספנו בפעם הראשונה. ארקה היה המחנך התנועתי שלנו. זאת היתה קבוצה מעורבת של בנים ובנות. קראנו לעצמנו בשם "ירדן". בקבוצה הזאת היו כ-8 בנים וכ-7 בנות. (אליהו רדומסקי-מלמד ובורשטיין, אברהם חייט, יענקל דימנשטיין, מוטל ארליך, מוטל מלמד. הבנות: שפרה וחנה וינברג ושרהלה כגן, בריינדל שהיא ממוצא "בונדיסטי"). ראינו בזה הישג גדול, שהיא הולכת אתנו לתנועה.

חיינו ופעולתנו בתנועה, לא היו מבוססים על הרצאות בלבד כפי שבמביק אמר קודם ולא על הטפות. כל האסיפות שלנו היו בצורה של שיחות, של בירור דברים, של שיחה והשתתפות של כולם, של ליבון רעיונות - אפילו בילדים. אפילו נושאים בהיסטוריה יהודית, כמו נושא של פלביוס. התווכחנו וערכנו משפט על נושא זה בהיותנו בני 14-13. זכור לי משפט גדול מאד על הנוער היהודי בגולה. משפט על ה"בונד". כך היינו עורכים נשפים משותפים לבית-הספר ולקן. באסיפות האלה ובנשפים ניסו להפריע לנו, בעיקר צעירי ה"בונד".

והנה, יצאנו להכשרה. נאלצנו אז להישאר ללא מדריך. פנינו לתנועה. הקן עבר משבר בתקופה ההיא. היה בנסיגה. כל המבוגרים יותר יצאו להכשרה לביאליסטוק. חלק התחיל להתכונן באופן רציני ביותר לעלייה. הקן נשאר ללא מדריכים מרכזיים. פנינו להנהגה הראשית ובקשנו שיחזירו את ארקה מההכשרה, כדי שיוכל להדריך את הגדוד שלנו. בדיוק אז הגיע

במהיק לביקור מהארץ לעיירה. הוא השליך את עצמו לעבודה בתנועה, בגלל מצב שנתהווה, בהעדר מדריך שינהל את העניינים.

היו לנו מתנגדים רציניים בעיירה. ה"בונד" עם הארגון המעולה שלו מבחינה תרבותית, היווה כח רציני בתקופה מסויימת. כאשר התחילו אלה והקומוניסטים לכרסם בתנועה שלנו, - בעיקר אצל הצופים הבוגרים, לחתור ולמשוך נוער לשורותיהם - גרם הדבר להתפרקות מסויימת. בעיקר בשנים 1936-37 - עד כמה שאני זוכר. היה קשה מאד לקן ולתנועה להתגבר על כך.

זכורה לי ההתכוננות שלנו להגנה עצמית. אני עצמי השתתפתי בשתי מושבות קיץ, שאחת מהן אורגנה על-ידי ה"הגנה" בארץ. זה היה ב-1938 במיקוליצ'ין, שם למדנו להשתמש ברובים ורימונים ותקשורת. אני חזרתי לעיירה. בקבוצת האנשים שלנו ניסיתי לדבר על כך שצריך להשיג איזשהו נשק. למעשה, יכולנו להשיג קצת נשק קל על-ידי הפ.וו. (הגדנ"ע הפולני) שבאופן רשמי הסכים להדריך את הצעירים באימוני צבא. אני זוכר כיצד בחרנו באליהו מלמד כשליחנו אל מנהל בית-הספר הפולני, שהוא היה באופן רשמי הקצין של הפ.וו. בעיירה. שמו היה ליבונייצקי. הוא דווקא היה אוהב יהודים. בכתה שלנו היו בסך-הכל 3 יהודים. כאשר היה שואל שאלה בהיסטוריה (הוא לימד היסטוריה וספרות פולנית בכתה השביעית) תלמיד אחד פולני והוא לא ידע לענות, שני, שלישי, וככה כ-15-10 תלמידים - ולא ידעו, בסוף הוא היה אומר: "פוביידזנטי ויינר" או "פוביידזנטי גיבר". גיבר היה תלמיד מצטיין. תמיד ידע הכל. הוא היה אומר: "תראו, הנה, את השפה שלכם ואת הדקדוק שלכם ואת ההיסטוריה שלכם יודעים יהודים יותר טוב מכם. החלטנו, איפוא, על-סמך אותה היכרות אתו, לגשת אליו ולבקש ממנו שיכניס אותנו לפ.וו. בדרך-כלל הכניסו לפ.וו. רק בוגרי בתי-ספר תיכוניים. מאחר ואנחנו היינו לפני הצבא, - זאת אומרת, היינו אז כבר בני 17 - 16, - אמרנו שאנחנו רוצים גם-כן להיות בפ.וו. זה היה צריך להיות תירוץ ללימוד שימוש בנשק למטרות הגנה עצמית. זה היה ב-1938.

המקום המיועד לאמונים היה בבית-הקברות היהודי - אין סכנה שגויים יבואו לשם. בבית-הקברות היהודי היה קברן נמוך, יוזף. ליוזף זה נודע, שאנחנו רוצים ללמוד להשתמש בנשק בבית-הקברות. הוא בא לאמו של אליהו רדומסקי ואמר לה, שאנחנו מתכננים לעשות דברים מסוכנים. נאלצנו להפסיק. יוזף זה בא אלינו כעבור כמה חודשים. הוא אמר לנו: אתם נבהלתם. טוב שנבהלתם, אבל חשבתי שאתם יותר אמיצים. אז הוא סיפר לנו, שיש לו בבית-הקברות, מתחת לאחת המצבות - קבורים שלושה ארגזים (רובים קצוצי קנה). אם אנחנו מספיק אמיצים, הוא מוכן ללמד אותנו להשתמש ברובים. אלה היו רובים רוסיים ממלחמת העולם הראשונה. אבל הדבר לא יצא לפועל, מאותן סיבות. פחדו שמא יהודים ילשינו. זה היה צריך להיות יסוד ההגנה, אך זה היה כשלון. ידעתי אז כבר קצת להשתמש בנשק, בעקבות שתי המושבות שעברתי. יענקל דימנטשטיין ידע טוב מאד להשתמש בנשק קל. לאבא שלו היו רובה צייד ואקדח ברשיון, והוא לימד את יענקל. היתה להם אחוזה.

אני זוכר שבתנועה, ב-9-1938, היתה תחושה של התקרבות מלחמה. ריכזנו כסף בשביל כלים. בא אלינו אז מישהו מההנהגה הראשית לעיירה. הוא התארח אצלי בבית. אחר-כך נתברר שהוא בא לשייקה ונתן לו "על הראש", כי הוא ראה את העוני בביתנו, והוא לא תיאר זאת לעצמו, ושייקה יושב בוארשה ושותק. קבלנו אז הוראות והתחלנו להתכונן לבאות.

כאמור, היינו מאד תמימים. זה התברר לנו אחר-כך. הדברים היו לגמרי אחרים.

אני זוכר, כשכל העיירה היתה מלאה צבא פולני מתפורר. עמדתי עם מוטל ארליך ועם עוד אחד מהחברים שלנו. עמדנו בפינה והסתכלנו איך הצבא הזה מתנהג בהתפוררותו. זו היתה דימורליזציה מוחלטת. יהודים פחדו מאד שמא יתחילו לשדוד. בשתי מאפיות חלקו להם לחם חינם. הדבר התארגן מטעם הקהילה. הג'וינט נתן את הקמח שהיה במחסנים, שנאסף ערב המלחמה. אפו לחם במאפיה אצל רבין.

אנחנו אז חשבנו איך לגנוב שם כמה כלי-נשק שהתגלגלו ממש ברחוב, שהחיילים זרקו. לא הספקנו כמובן לאסוף את זה, כי באותו יום למעשה נכנסו הרוסים ולקחו בשבי את כל הפולנים.

זכורה לי העזרה שהגשנו לאנשים שנתקעו בפולין. באו לבקר מהארץ ונתקעו בפולין. עברו את העיירה במטרה להגיע ארצה. חברים לנו בשלושה קבוצים, שעזרנו להם. אליהו ואני. הם באו אלינו הביתה, כי הם הכירו כנראה את שייקה. אחד היה ממאצייב (?), מנדל, חבר קבוץ מסילות. אחד היה מרדושוי וכו'. הם באו לביקור בפולין ונתקעו בעיירות ולא יכלו לצאת. הם היו אזרחי פלשתינה-א"י, באו אלינו לעיירה ברגל. אנחנו אספנו כסף בחשאי ונתנו להם. אבא עזר אז. הלך מיהודי ליהודי, אסף כסף ועזר ליהודים האלה לחזור ארצה. הם חזרו ארצה דרך אודיסה.

הכנו להם מזון. תרמיל גדול מלא. נתנו להם כסף שאבא אסף אצל יהודים. ליווינו אותם לקובל. זו היתה פעולה תנועתית מסויימת.

ש ע י ק ה : למעשה, כשפרצה המלחמה אני הייתי בחו"ל. יצאתי לקונגרס הציוני שהיה בג'נבה מוארשה, על-מנת לעלות ארצה. נדמה לי, שאת המטען שלי שלחו בנפרד. אינני זוכר. אני יצאתי מפולין כציר לקונגרס הציוני. הייתי הציר היחידי מהשומר-הצעיר בפולין. אמנם, היו לנו 7 או 5 מנדטים, אבל היתה לנו רשימה עולמית. ברשימה העולמית, כמובן, במקום הראשון, היו נציגים מהתנועה בארץ. אבל התנועה בפולין היתה גדולה והיתה זכאית לפחות לנציג אחד לקונגרס. אני זכיתי להיות הנציג הזה. חשבתי אחרי הקונגרס לעלות מיד ארצה.

עברנו דרך גרמניה, ברכבת. הרבה פעמים עברתי את גרמניה - עם טרנספורטים של עולים, בדרך לנמלים. הפעם היתה זאת נסיעה מדכאת: הרכבת שלנו נסעה מערבה ומולנו לאורך כל הדרך, רכבות עם צבא גרמני, במדים האפורים והשחורים, עם כל הסמלים הנאציים, בכיוון ההפוך -

בכיוון לגבול הפולני. אלה היו ימי המתיחות הגדולים. גרמניה דרשה אז את דאנציג. היתה אז מתיחות. כשהרכבת נעצרה בתחנות, ידדתי. התחנות היו מלאות אנשים במדים. ס.ס. וס.א. לא היו כמעט אנשים בבגדים אזרחיים. וכמובן, לא היו יהודים. היתה הרגשה נוראה, כשצריך היה לרדת לקנות סנדוויץ' או משהו לשתות - היתה לך הרגשה שנפלת לגוב אריות.

בתוך הרכבת עצמה היו אנשים שונים, כדגיל בנסיעות. שוחחו על מאודעות התקופה. הקונגרס הציוני עמד בצל סכנת המלחמה העומדת לפרוץ. היה קונגרס מעניין, בלתי רגיל. עסקו בו בעיקר בענייני עליה (ב')。למשל, היה בו ויכוח גדול ומעניין בין בדל כצנלסון ואבא הלל סילבר. האמריקאים דרשו לא לעשות שום פעולה בלתי-ליגאלית. ברל כצנלסון נאם נאום מזהיר, שעד היום יש לו ערך היסטורי רב. הוא צעק, שהוא עצמו עולה בלתי-ליגאלי, שהיה לו פעם איזה פתק אדום.

אני הייתי בועדה של עליה ב'. כיוון שהייתי ציר מפולין והאיש היחידי מהשומר-הצעיר שהיה קשור עם ענייני עליה ב'. זהו פרק בפני עצמו ואינו שייך לנושא השיחה שלנו עכשיו.

הקונגרס ננעל. ביום שהתפרסם ההסכם ריבנטרופ-מולוטוב, אז היה ברור שהמלחמה תפרוץ. החליטו "להתקפל". שכרו אניה מיוחדת, והסיעו בה את כל הצירים לארץ. באניה התנהל משא-ומתן על איחוד תנועת-הפועלים, בדרך...

אני ועוד כמה חברים בודדים, צעירים, לא מהתנועה שלנו - החלטנו לחזור לפולין, מכיוון שיש סכנת מלחמה. אתה צריך להיות עם התנועה, צריך להיות בבית. כמובן, באותה דרך שבאתי לשם אי-אפשר היה לחזור, דרך גרמניה. התחלנו לחפש דרכים. נסענו ליוגוסלביה. מיוגוסלביה להונגריה, על-מנת לעבור לפולין, באותו קטע הגבול שהיטלר לקח מפולין ולקח מצ'כיה והקים גבול משותף בין הונגריה ופולין (סיפח להונגריה חלק מצ'כיה ומפולין). דרך גבול זה התכוונו להיכנס לפולין.

הלילה האחרון לשהותנו בהונגריה היה ליל סיוטים. ברחובות הפגינו המונים אנטישמיים נגד היהודים. היהודים הסתתרו. אנחנו נכנסו למלון. לא נתנו לנו לצאת החוצה. זה היה למזלנו. למחרת העירו אותנו לפני עלות השחר, הביאו אותנו לרכבת, סגדו עלינו את דלתות הקדון: "אתם ממשיכים לנסוע לפולין". בחוץ עמד שוטר על המדרגות ושמר עלינו, שלא נישאר בהונגריה.

בבוקר ה-2 בספטמבר 1939 הגענו לגבול הפולני. הורידו אותנו מהרכבת, הביאו אותנו למחסום. פתחו את המחסום ואמרו: "לכו!" עברנו את שטח ההפקר, נכנסנו לפולין, לתחנת-רכבת קטנה. התחנה היתה מופצצת ומסביבה מאות צעירים שגוייסו לצבא. הם עמדו עם אמהותיהם ונערותיהם, ובכו. אבל במילא הם לא יכלו לצאת, כי התחנה היתה מופצצת. אנחנו נתקענו שם, אך פתאום, למרבה הפלא, הופיעה רכבת. נדחקנו יחד עם הגויים לרכבת, כדי להגיע לוארשה. נדחקנו בכח ובשוחד ובסכנת-נפשות. נסענו כך 4 - 3 ימים.

גם המסילה היתה מופצצת. מפעם לפעם רצנו, כל הנוסעים, לתקן את הפסים. נסענו כמה שעות - ושוב הפציצו - בפצצות, במכונות-יריה. שוב נעצרנו.

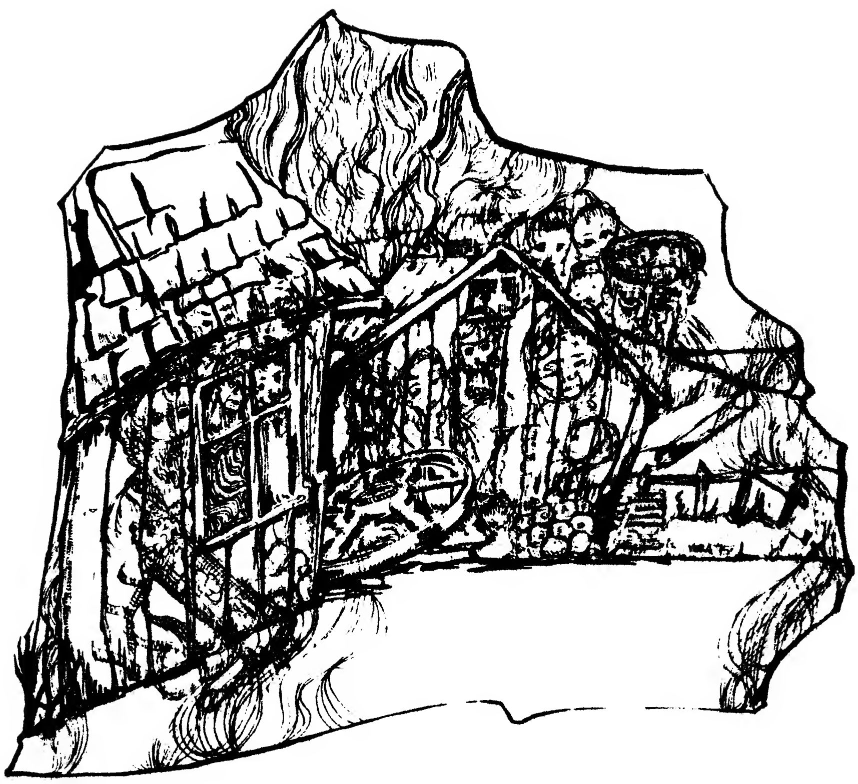
אחרי 4 - 3 ימים הגענו לוארשה. בוארשה התחיל אחרי זמן קצר המצור של הגרמנים. אני יצאתי עם עוד כמה חברים מוארשה מזרחה, שעות לפני שטבעת המצור נסגרה לגמרי. הממשלה הפולנית פנתה בקריאה ברדיו: "כל הגברים עוזבים את וארשה". למעשה, לא היהודים בלבד, אלא כל האוכלוסיה הגברית התחילה לרוץ למזרח. אנחנו יצאנו בקבוצה מאורגנת, חברי ההנהגה הראשית. התפצלנו לקבוצות בתוך קבוצות. אני הייתי עם טוסיה ועם אדם.

הערת המערכת: לצערנו נאלצנו לקצר בדברי המשוחחים; קצר המצע מלהשתרע, ואתם - הסליחה. אך עובדה זו, וכן אי הקפדת המשוחחים על לוח-זמנים (מוקדם ומאוחר), אינן גורעות מאוטנטיות וחשיבות הסיפור שלפנינו, המתאר תקופה סוערת וגורלית בחיי הנוער הציוני בטריסק.

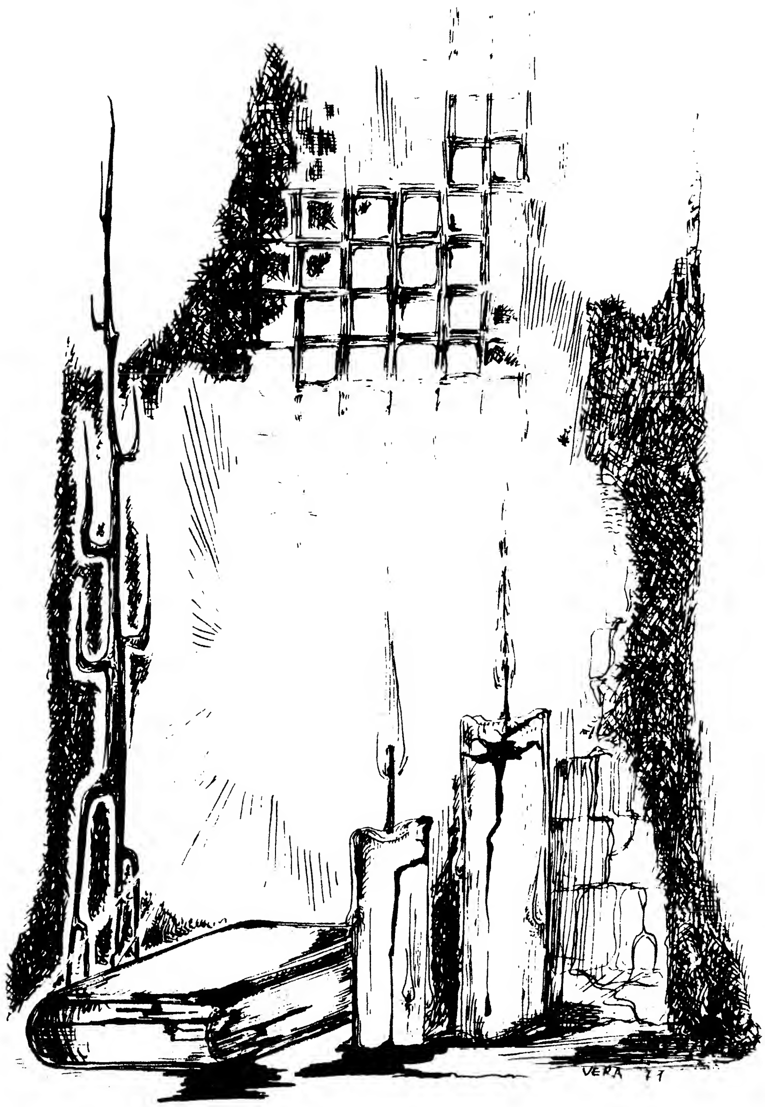
מימין: ישראל פרישברג, ביריש סגל (שהוציא את התת-מיקלע מהקלגס הנאצי ונורה בו-במקום), מורה בביה"ס תרבות ואברהם זילבר (עמד במרכז כל הפעילויות הציוניות, מארגן החוג הדרמטי וכו'.) לא זכה לעלות ארצה - וניספה בשואה.

בין המורה וזילבר - טובה פרישברג.

ש ו א ה

א ו מ ק ו ם

VERA 77

ל. אליצקי

אין טרויער

אין טרויער זיין נאך אייך הייסט: שמידן זיך אין קייטן,
פארקראטעוועט די פענצטער אין דער שטוב;
הייסט: פייניקן זיך, סמען מיט דער פיין, זיך טייטן,
פארויס פארגרייטנדיק פאר זיך דעם גרוב.

צי איז דאס רעכט? צי וואלט באווייליקט איר דעם קרבן,
וואס שטארקערער שוימט-אויף דעם נאציס פרייד:
"ער איז אן קויל, אן גאז די יידן נאכגעשטארבן --
דער גיפט פון זעלבסטפיין האט זיין בלוט געטייט!"?

זאל איך אין אייך פארגעסן? קאן איך עס? צי מעג איך? --
מיט די א ציינדלדיקע פראגן ס'הארץ מיינס זעג איך
און קאן נישט אויסגעפינען קיין באשייד.

דו שטייסט פאר מיר: אן אפענער בית-עלמין-טויער,
וואס לאזט אין זיך אריין, נאר נישט ארויס, -- מיין טרויער,
און ווינקסט: "באגראב זיך לעבעדיקערהייט..."

ל. אוליצקי

באבל

בְּאֵבֶל עַל מוֹחֲכֶם מַשְׁמָע: לְהֵאָסֵר בְּבָבֶל.
עַל הַחַלּוֹנוֹת סוֹרְגֵי-בַּרְזֶל שָׁחוֹר;
מַשְׁמָע: עֱנוּת. גֹּמֶא יְפוּרִים. שִׂים-צַוָּאר-בְּחֶבֶל.
מֵרֹאשׁ כְּמוֹ-יָדֶיךָ לַחְפֹּר הַבּוֹר.

הַאִם זוֹ הַדֶּרֶךְ? קָרְבָּן שֶׁיֶּעֱרַב -
יִשְׂמַח אוֹיֵב, יְרַנְּנוּ, יַצְהִילוּ:
"בְּלִי כַּדּוּר, בְּלִי גַּז מֵת-לוֹ-אֶל-אֶחָיו;
אֶרֶס-עֲגוּנָיו הֲמוֹ-שֶׁטּוֹ הַרְעִיל!"?

אִם אֶשְׁכָּחֲכֶם? אוּכַל? הַזְּמַן? "גַּם-זֶה-יַעֲבֹר?"
שְׁאֵלוֹת-שֵׁנַיִם, אֲנַסֵּר לִבִּי כְּמוֹ בְּמַשּׂוֹר
וּתְשׁוּבוֹת עֲלֵיהֶן - פֶּלֶן נָשָׂא הָרוּחַ.

מוּלִי אַתָּה עוֹמֵד, שַׁעַר-בֵּית-קְבָרוֹת פָּתוּחַ.
מְזַמֵּין הוּא בּוֹ לָבוֹא, אַךְ לֹא לָצֵאת, לִבְרֹחַ.
רוֹמֵז: קְבֹר-עַצְמְךָ-חַיִּים בַּתֵּל פֹּה, הִתַּפּוּחַ.

(עִבְרִית - נ. לִיבְנָה)

איציע בינדער

די ערשטע דייטשן

ביז אין דער פרי, עטלעכע טעג נאך דעם ווי די סאוויעטישע זעלנער זענען אפגעטרעטן, האט זיך באוויזן א גרופע דייטשישע זעלנער אויף ראווערן. זיי זענען אנגעקומען פון לודמירער וועג, זיך אומגעדרייט עטלעכע שעה אין שטעטל, אלץ באטראכט, אויסגעקוקט. אויפן צווייטן טאג האבן זיך שוין באוויזן א סך, זיך לאזנדיק אין דער ריכטונג קיין קאוולע. איך האב דאס ערשטע מאל אין מיין לעבן געזען דייטשישע זעלנער. זיי האבן מארשירט מיט פארריסענע קעפ, פארקאטשעטע ארבל ביז די עלנבויגנס. איינער האט א פרעג געטאן, וויפל קילאמעטער ס'איז נאך דא צו מאסקווע, א צווייטער האט א זאג געטאן, אז אין דריי מאנאטן ארום איז דער קריג צו ענדע.

אבער צו ערשט האבן זיי זיך אפגעשטעלט אין שטעטל. האבן אויפגעריסן די קאאפעראטיוון, ווו זיי האבן געפונען שנאפס, עסנווארג און אנדערע זאכן. טייל אוקראינער האבן אויסגענוצט דאס געלעגנהייט און אויך גערויבט פאר זיך. זעלנער זענען אריין אין יידישע הייזער און צוגענומען ביי א סך יידן דאס געלט, דראענדיק צו שיסן.

ביי מיר האט א דייטש צוגענומען די לעצטע דריי הונדערט רובל, צושטעלנדיק דעם באגנעט צו מיין הארצן. פארלאזנדיק אונדזער שטוב, האט ער אונדז געזאגט, מיר זאלן ביז ביינאכט פארלאזן דאס שטעטל. דאס איז געווען מיין ערשטע שוידערלעכע איבערלעבונג.

די אוקראינער
מאכן ארדנונג
אין שטעטל [redacted]

טלעכע טעג שפעטער, ווען דער פראנט האט זיך דערווייטערט, האבן די אוקראינישער געהילפן גענומען די איניציאטיוו איינצושטעלן ארדנונג אין שטעטל. די דייטשישע באן-באאמטע האבן מיט דער הילף פון דער יידישער באפעלקערונג שמעלער געמאכט די באנליניע. דאס האט פארנומען צוויי-דריי טעג שווערע ארבעט. די פאסט האט זיך אריבערגעצויגן פון איר אלטן ארט צו שעיה קצב אין מויער אויפן ערשטן שטאק, ווו די קלייטן זענען געווען. ס'איז געשאפן געווארן א גמינע, און איר ארט איז געווען ביי איציע שמערלס אין מויער. אויך די אוקראינישע מיליץ האט זיך דארט באזעצט.

אויף דער פאראדנונג פון דער דייטשישער מאכט האט זיך געשאפן א יידישער קאמיטעט, וועלכער זאל זיך פארנעמען מיט די יידישע ענינים. דער קאמיטעט איז באשטאנען פון געוועזענע געזעלשאפטלעכע טוער. יהודה-לייב-גינזבורג - פארזיצער, זלמן סעגאל - סעקרעטאר, רפאל האניקמאן און נאך עטלעכע - מיטגלידער. זיי האבן געהאט זייער ארט אין רפאל האניקמאנס הויז, וו ס'האט זיך פריער געפונען דער חאנטווערקער - בית-מדרש. די

ערשטע אויפגאבע פון דעם קאמיטעט איז געווען – צושטעלן מענטשן צו דער ארבעט. דער קאמיטעט האט געהאט אן אייגענע יידישע מיליץ, אן געווער, נאטירלעך. די יידן, מאנצבל און פרויען, האבן געארבעט שווער, אן געצאלטס, פארשטענדלעך. יעדער האט געהאט אן ארבייטס קארטע, אויף וועלכע ס׳פלעגן פארצייכנט ווערן זיינע ארבעטס-טעג. ארבעטספלעצער זענען געווען עטלעכע: ביי דער באן, ביי קאניען, אויפן הויף און אויף די פעלדער. מען האט פארריכט די וועגן, געבויט נייע בריקן, געגראבן ראוועס, געארבעט אין תבואה-שפייכלערס. דער בית-מדרש איז פארוואנדלט געווארן אין א תבואה-שפייכלער. ביי דער באן האט מען א גאנצן זומער געגראבן טארף. די ארדנונג – ווער, ווען און ווו מע ארבעט – איז געפירט געווארן דורכן קאמיטעט.

ס׳איז אויך געקומען אין שטעטל א דייטשישע פארוואלטונג. זי איז באשטאנען פון איין פערזאן – דער "זאנדערפירער", א גרויסער יידנפיינט און רשע. ער האט געוווינט ביי סראליק וואל אין הויז, ווען אים האט פארביטן א צווייטער, אדער א דריטער, האט זיך דער לעצטער אריבערגעצויגן צו שעיה קצב אין מויער אויפן צווייטן שטאק. דער איז געווען נאך א גרעסערער רשע.

עסן איז געווארן וואס א מאל ווייניקער. אלץ האט מען געקריגן ראציאנירט; ווען איך זאג א ל ץ , מיינט עס אייגנטלעך נאר ברויט און טייל מאל מעל. די יידישע פאלקסשול איז געווען דער סקלאד, ווו מע פלעגט באקומען 200 גראם ברויט אויף א פארשוין. שפעטער האט מען פארקלענערט אויף 100 גראם.

מען פלעגט פירן פראפאגאנדיסטישע העצעס קעגן די יידן, ארויסהענגען אזעלכע קאריקאטורן זיי אויסצולאכן. דאסווארט "ענקאוועדע" האט מען פארוישט אויפן ווארט "יאנקל וואדא". יידן זענען באשולדיקט געווארן אין אל-דעם-בייזן. די לאזונג איז געווען: "די יידן מוזן פארניכטעט ווערן !" טייל מאל האט מען געכאפט א יידן, אריינגעפירט אין דער אוקראאינישער פאליציי-געביידע, צוגעמאכט די טיר, אנגעשטעלט שיינע מוזיק און דערביי דעם יידן אזוי געשלאגן, אז ער האט שוין נעבעך נישט געקאנט אהיימגיין.

א ווייסן ארעמבאנד מיט א בלויען מגן-דוד האבן די יידן געמוזט טראגן פונעם ערשטן טאג אן. אין א שטיקל צייט ארום איז די ליענטע פארביטן געווארן אויף דער געלער לאטע, צוגענייט אויפן אייבערשטן מלבוש – איינע אויפן לאץ פון פארנט, א צווייטע אין מיטן אויפן רוקן. א גרויסע געלטשטראף האט געזאלט באקומען יענער, וואס וועט די פאראדנונג נישט אויספירן. א געלע לאטע האט אויך געמוזט הענגען ביי יעדן יידן אין דרויסן אויף זיין שטוב.

די יידישע [redacted]
קריגסגעפאנגענע

K ייניקע יידישע יינגעלייט זענען אהיים געקומען פון דעם סאוויעטישן מיליטער, נאך דעם ווי די רוסן זענען אפגעטראטן. פון דער דייטשישער מאכט איז ארויס א פאראדנונג: אלע, וועלכע זענען געווען אין דער רויטער ארמיי און געבליבן אויף דער טעריטאריע, וואס איז שוין פארנומען

דורך די דייטשן, ווערן באטראכט פאר קריגסגעפאנגענע. דאס האט זיך באצויגן צו די יידן און קריסטן צו גלייך. אזעלכע האבן זיך געדארפט מעלדן אין קאוולע. פון דארט זענען זיי אפגעשיקט געווארן אין א קאנצענטראציע-לאגער, ווו די אוקראינער זענען באפרייט געווארן, און די יידן - געבליבן. צווישן אט די קריגסגעפאנגענע האט זיך געפונען מיין קוזין שמואליק בינדער. ער איז געווען אין דעם לובלינער קאנצענטראציע-לאגער ביזן ווינטער 1942. ער האט זיך דארט געטראפן מיט נאך טריסקער זעלנער נאך פון דער פוילישער ארמיי: פייוול גאלדשמיד, יאנקל שטערב און אנדערע. ער האט זיך מיט נסים פון דארט ארויסגעדרייט, אנטלאפן און אהיים געקומען. ער איז געווען געשוואלן פון הונגער. אין טריסק האט ער לאנג נישט געקאנט פארבלייבן, מחמת אן אוקראינער פאליציאנט האט אים דערקאנט. ער איז אוועק קיין קאוולע. דארט האבן זיך אויסבאהאלטן נאך יידישע קריגסגעפאנגענע - זיי זענען מער שוין טריסק נישט געקומען.

[redacted]מע כאפט מענטשן

עדער טאג האט געבראכט פרישע נייעס, און די לאגע האט זיך וואס ווייטער אלץ מער פארערגערט. איין מאל, אין א שיינעם שבת אינדערפרי - קורץ נאך דעם ווי די דייטשן האבן פארנומען דאס שטעטל - האבן זיך באוויזן א 8 - 10 אויפן שאסיי. זיי האבן זיך אפגעשטעלט אין פראנט פאר שעיה ראבינס מויער. די דייטשן, וואס זענען געזעסן אין זיי, זענען געווען אין העלמען מיט א צייכן פון א טויטן-קאפ און באוואפנט מיט ביקסן. די קאלנערס און מאנקעטן פון זייערע גרויע מונדירן - ברוינע.

ווען איך האב דערזען די ווילדע מחנה, האב איך גלייך דערשפירט, אז עפעס בייז וועט פאסירן, און זיך גלייך באהאלטן ביי מיר אויפן בוידעם. דורך א שפארונע האב איך געזען וואס ס'טוט זיך אויפן שאסיי. די סאלדאטן האבן זיך פאנאנדערגעטיילט אין גרופן. יעדע גרופע האט באקומען א באפעל אין וועלכער גאס צו גיין. זיי זענען געגאנגען פון הויז צו הויז. נאך א שעה, אדער צוויי האבן זיי זיך צוריק געקערט צו די אויטאס. נאך זייער פארלאזן דאס שטעטל האבן געפעלט 10 יידן: גרשון שטערב, שלום האניק, סלאווע ערליך, דוד שאסטאק, סראליק סארנע, לייבל רייכנבוים, אבא מאזור, שמואליק מוסלין, סראליק שניידערס איידעם (מרימס מאן) און בענע (אברהם?) פיסק. זיי האבן אויך פארנומען יענקל סטעלמאכס זון, וואלפן, אבער שפעטער אים אפגעלאזן. זי האבן געזוכט משה ארדער. די אלע נעמען זענען זיי צוגעשטעלט געווארן דורך די אוקראינער.

דאס זענען געווען די ערשטע צען יידישע קרבנות. מער האט מען פון זיי נישט געהערט.

יעדער טאג איז געווארן טרויעריקער און גרויליקער. ס'האבן אנגעהויבן אנקומען ידיעות פון די שכנישע שטעט: אין מאציעוו האט מען כמעט אלע יידן אויסגעשאסן, זייער א קליינער טייל איז לעבן געבליבן; אין קאוולע איז געשאפן געווארן א געטא.

אונדזער יידישער קאמיטעט האט געמוזט יעדן טאג צושטעלן א געוויסע צאל ארבעטאר און אויך זאכן און סחורות. פון קיין שבת און יום-טוב האט מען נישט געוווסט. אויך יום-כיפור האט מען געמוזט גיין צו דער ארבעט. פון דעסטוועגן, האבן יידן פארט געלעבט מיט דער האפענונג און דעם גלויבן אין א ישועה. דאס טאגטעגלעכע לעבן איז געווען - צרות, נאר מ'האט זיך צו דעם צוגעוווינט. צום ערגסטן איז געווארן, ווען מ'האט אנגעהויבן פאדערן מענטשן אוועקצושיקן זיי אויף ארבעט - די מענטשן זענען שוין מער אהיים נישט געקומען, און דער יידישער קאמיטעט איז געשטאנען פאר א שווערער פראגע - וועמעס נאמען ארויפשטעלן אויף אזא רשימה.

מע האט פון דער יידישער באפעלקערונג אויסגעפרעסט אלץ, בידן לעצטן. דאס רוסישע געלט האט מען ביי די יידן צוגענומען און בלויז א קליינעס טייל דערפון אויסגעטוישט אויף אוקראינישע מארקן.

[redacted] דער טויט
פון רפאל
האניקמאן ז"ל

גרופע יידן האט זיך געמוזט צושטעלן צו דער ארבעט ביי קאניען אויפן הויף. אין דער גרופע האט זיך אויך געפונען רפאל האניקמאן. איינער א דייטש האט זיך דארט צעווילדעוועט אים ארויסגערופן פון דער ריי און פאר אלעמען אין די אויגן אים דערשאסן. ס'איז געפאלן א באפעל, אים צו באגראבן גלייך אויפן ארט. די פינצטערע בשורה איז גלייך אנגעקומען אין שטעטל. א סך מענער האבן זיך געלאזט אנטלויפן, ווהין די אויגן האבן זיי געטראגן. איך בין אויך געווען צווישן די אנטלויפער. אין א שעה ארום בין איך אנגעקומען קיין מילנעוויטש, ווו ס'האט געוווינט מיין זיידע. אבער אויף צו מארגנס בין איך צוריק אהיימגעגאנגען.

רפאל האניקמאן איז שפעטער געקומען צו קבר-ישראל, ווען דער קאמיטעט האט נאך פארהאנדלונגען מיט דער מאכט באקומען דערויף א דערלויבעניש.

[redacted] דער לערער פיעקארסקי [redacted]
האט באקומען א הארצשלאג

יצנדיק איין מאל ביי אברהם שאפעל אין שטוב, האט ער זיך גאר פלוצעם געטאן א גליטש אראפ פון ארט אונטערן טיש א טויטער. די אלע וואס האבן אים געקאנט, האבן אויפגענומען די ידיעה מיט גרויס ווייטיק. זיין זון, אברהם, איז דעמלט געווארן דער ברויטגעבער פון זיין פאמיליע. ער איז געווען א קאמאשן-מאכער, האט געארבעט ביי פייוול האלצמאן און הויז און נאך געמוזט צאלן אויך זיין פרוי, האלצמאנס, א פראצענט פארן באנוצן די געצייגן.

די גזירה [redacted]
פון די פעלצן

ינטער 42–1941 האבן אלע יידן געמוזט אפגעבן זייערע פוטערס פאר דער דייטשישער ארמיי. די מלבושים זענען טאקע שפעטער אפגעשיקט געווארן אויפן פראנט. די דייטשן האבן דעמלט אנגעגריפן מאסקווע און זענען ענדלעך דארט שטיין געבליבן. דורך פארשידענע קוועלן איז צו אונדז דערגאנגען, אז א סך זעלנער אין פוטערס זענען אריינגעפאלן אין דער רוסישער געפאנגענשאפט. און מ׳האט זיך געפרייט מיט דער בשורה. קיין אפיציעלע נייעס האבן די יידן נישט באקומען, קיין צייטונגען האבן מיר נישט באקומען און ראדיא האט מען נישט געטארט הערן. בלויז פון דעם וואס די גויים האבן געשמועסט צווישן זיך האט זיך טיילווייז דערטראגן צו אונדז. קאליא זשעשקיס פלעגט ברענגען א סך נייעס.

ביי יענקל ארדער אין הויז פלעגט זיין א זאמלפונקט אויף צו הערן נייעסן און שמועסן.

קאליא אן דער האנט איז געווען א גרויסער אנטיסעמיט, האט זיך אנגעטאן די מי וואס שווערער צו מאכן דאס לעבן פון די יידן.

אויך פיטקע פון דער קרומער גאס איז געווען א גרויסער יידנפיינט, האט גערודפט יידן ווי נאר ער האט געקאנט.

די גזירה [redacted]
פון די בהמות

ער קאמיטעט האט באקומען א באפעל, אז יעדער ייד, וואס האט א קו, אדער א ציג, מוז זי אפגעבן דער מאכט. אין עטלעכע שעה ארום זענען שוין אלע בהמות און ציגן געווען ארויסגעפירט אויפן פלאץ ביים בית-מדרש.

איז דעמלט ביי אונדז אין שטוב פארשוואונדן דאס לעצטע ביסל מילך. ווי שווער ס׳איז אונדז געווען זיך צו שיידן מיט די עטלעכע ציגן, וואס מיר האבן פארמאגט. מיר זענען דאך געווען א גרויסע משפחה: רחל, מיין שוועסטער, מיטן קינד, מאטל, מיין שוועסטער, מיטן קינד (איר מאן, עליע קימל, איז אומגעקומען אין קריג), מיין שוועסטער שיינדל, מיין ברודער סראליק און יאנקעלע - דער יינגסטער. פון דעסטוועגן איז ביי אונדז אין שטוב קיין גרויסער הונגער נישט געווען, מחמת איך האב געארבעט שניידעריי אויף די דערפער, אויף וויפל דאס איז מעגלעך געווען, און באקומען, געצאלט בלויז מיט עסנווארג.

איך צעשייד זיך מיט מיין פאמיליע

פרייטיק, דעם 19טן אויגוסט 1942. אפגעארבעט די גאנצע וואך אויף דער דאנבראוועע ביים שאסטאק, האב איך זיך נאך מיטאג געלאזט אהיימגיין אויף שבת צו מיינע שוועסטער און ברידער. סע איז געווען א שיינער זומערטאג, ווי געוויינלעך ווען סע נעמען זיך דערנעענטערן די ימים-נוראים. אויף די פעלדער, שוין אפגעשניטענע, איז נאך ווו-ניט-ווו געשטאנען געדשטן נישט באריהרט. איך א האלבער שעה ארום בין איך שוין געווען אין שטעטל.

דורכגעגאנגען די קרומע גאס, האב איך מיט א מאל באמערקט, אז עפעס איז נישט אין ארדנונג. מענטשן, זע איך פון ווייטן, לויפן ארום ווי משוגע, פארברעכן די הענט, אנדערע שטייען אין רעדלעך און סודען זיך, ווייבער יאמערן און גיסן מיט טרערן. איך בין שנעל געלאפן אהיים. ווי נאר איך בין אריין אין שטוב, איז מיר מיין עלטערער שוועסטער, רחל, ארויפגעפאלן אויפן האלדז מיט א יאמערלעך געוויין:

-- נו, ברודער, איצט איז שוין געקומען דער טאג פון אונדזער אונטערגאנג... איך קאוולע לעבט שוין מער קיין איין ייד נישט... אלא זענען היינטער דער שטאט ארויסגעפירט געווארן און דערשאסן...

דער טריסקער יידישער קאמיטעט האט געקריגן א באפעל צוצושטעלן א האלבן מיליאן אוקראינישע מארקן קאנטריבוציע; 500 אנצוגן, די בעסטע, 500 פאר שיך און אויך לעדערווארג. איך פאל עס וועט עפעס פעלן פון די זאכן, וועלן 25 יידן דערשאסן ווערן, און אין פאל די סומע געלט וועט נישט זיין, וועט דאס גאנצע שטעטל פארניכטעט ווערן. שבת איז דער פרי מוז אלץ אריינגעבראכט ווערן !

ס'קומט אריין צו אונדז אונדזער שכנה גאלדע ראבין און זאגט צו אונדז:

-- בעט, קינדערלעך , גאט. איצט איז געקומען דער טאג, ווען מיר גייען פון דער וועלט. אפשר אין אייער זכות וועט זיך גאט דערבארעמען און אונדז שענקען דאס לעבן. דער דייטש לידט איין מפלה נאך דער אנדערער, און דערפאר לאזט ער אויס דעם כעס צו די יידן. ער זאגט, אז מיר זענען די שולדיקע אין דעם קריג, און דערפאר מוזן מיר אומקומען. אבער ווען גאט וויל, טוט ער א נס און מאכט עס פארקערט...

און מיט פארבראכענע הענט איז זי ארויסגעגאנגען.

איך און מיין שוועסטער האבן באשלאסן, איך זאל זיך לאזן צוריק אין דארף. אפשר וועט אלץ אריבער, ווי עס האט שוין איין מאל פאסירט, וועל איך זיך צוריקקערן. איך האב זיך אוועקגעלאזט אין דער האפנונג: אפשר וועל איך דארט געפינען א פלאץ זיך אויסצובאהאלטן אויך פאר מיינע ברידער און שוועסטער.

אויפן צווייטן טאג איז דאס שטעטלע געווען שוין ארומגערינגלט מיט מיליץ, און קיינער איז נישט ארויסגעלאזט געווארן. האט עמעץ געפרווט אנטלויפן, איז ער נאכגעשאסן געווארן. א סך איז געלונגען צו אנטלויפן, א סך זענען געפאלן טויטע.

שבת אין דער פרי האב איך זיך געלאזט גיין צוריק אהיים. ניט ווייט
פון דער באן האב איך באגעגנט א מיידעלע, וועלכע איז געגאנגען פון
שטעטל. זי האט מיר אלץ דערציילט געגוי און געווארנט, איך זאל זיך
ניט דערוועגן אהיין צו גיין, אויב איך וויל נאך לעבן. זי אליין האט
זיך פון דארט ארויסגעדרייט מיטן אויסרייד, אז זי גייט ארבעטן צום
טארף. צוויי מיליציאנטן אויף דער בריק האבן זי רעווידירט, צוגענומען
ביי איר די לעצטע פאר גראשן און געלאזט גיין.

די לאגע אין שטעטל האט זיך פארערגערט פון מינוט צו מינוט. מ'האט זיך
געריכט אויף דעם לאגער-שעף פון קאוולע – מ א נ ט ע ל, וועלכער האט
זיך געפונען אין מאציעוו.

ס'הייבט זיך אן
מיין נע-ונד

[redacted]

ל ונטיק אין דער פרי דעם 21.8.1942, האב איך געשיקט מיין
באקאנטן פויער, ווו איך האב זיך אויפגעהאלטן שוין דעם צווייטן
טאג, אין שטעטל אריין נאך ידיעות. אין א שעה ארום האט ער מיר
געבראכט א דייער טרויעריקע בשורה: אין שטאט איז געפערלעך. קיינער
קאן זיך פון דארט ניט ארויסבאקומען. די טארף-ארבעטער זענען צו דער
ארבעט ניט געשיקט געווארן. קיינער טאר דאס שטעטל נישט פארלאזן. ווער
ס'פרוווט זיך צו ראטעווען, ווערט דערשאסן. דער גורל פון די יידן
וויגט זיך אויף דער וואגשאל. די סומע געלט איז נאך אלץ ניט געשאפן –
בלויז א קליינער טייל. די מלבושים און דאס שוכווארג איז יא געשאפן
געווארן. אלע שניידערס האבן זיך צענויפגעזאמלט אין קאמיטעט און
געהאלפן פרעסן די קליידער. דאס שוכווארג שטייט שוין גרייט און
אויסגעפוצט. יעדער איינער האט זיך באמיט מיט עפעס וואס באהילפיק צו
זיין: אפשר, אפשר פארט וועט מען אפראטעווען דאס שטעטל פון דעם גזר.

אבער – ניין ! ס'האט נישט געהאלפן. דאס איז געווען דער לעצטער
טראפן בלוט, וואס די מערדער האבן אויסגענאגט פון דעם שטעטל פאר דער
שחיטה.

איך האב פארלאזט דעם פויערס הויז און זיך פארלויפיק באהאלטן ניט
ווייט פונעם וועלדל אין דער דאנבראווע. יעדן אוונט פלעג איך קומען
צו אים בעטן עטוואס עסן. מ'האט זיך געמוזט אויסהיטן פאר די
אוקראינער, ווייל זיי האבן געהרגעט געגוי ווי די דייטשן.

אזוי האט זיך אנגעהויבן מיין ערשטער טאג פון נע-ונד, אן א האפנונג
אין דער צוקונפט. איך האב דערווארט יעדע מינוט דעם טויט.

דאס שטעטעלע
אין פלאמען

ינסטיק, דעם 23סטן אויגוסט, 1942.

ד היינט האט זיך אנגהויבן דער טראגישער מאמענט, וואס די יידן
האבן שוין דריי טעג דערווארט. ס'איז געווען א שיינער,
ווארעמער טאג. נאך מיטיק האט די אוקראינישע מיליץ באפוילן, יעדער

איינער זאל פארלאזן זיין ווינונג און מע זאל זיך זאמלען אויפן פלאץ פאר דעם בית-מדרש. יעדער קאן מיטנעמען א קליין פעקעלע מיט עסן אויף א גאנצן טאג, אויך זיינע ווערטפולע זאכן אין א קליינעם סכום. אין משך פון א שעה זענען אלע שוין געווען פארזאמלט. די אוקראינישע מיליץ האט זיי באוואכט, אויסגעשטעלט זיי אין רייען און געטריבן אויפן קאוולער וועג. מע האט זיי געזאגט, אז זיי גייען קיין קאוולע אין געטא. טייל יידן האבן געטראכט, אז מע פירט זיי קיין הארעדעליץ. דעם אמת האט אבער קיינער ניט געוווסט און זיך אויך ניט פארגעשטעלט, ביז מ'האט אים דערזען מיט די אייגענע אויגן.

צוויי קילאמעטער הינטערן שטעטל, ווו ס'געפינען זיך די ליימגרובן פון די ציגעלניעס, האט די מיליץ באפוילן זיך אפצושטעלן. מ'האט ארויסגענומען די ערשטע צען מאן, צוגעפירט צו דער גרוב, געהייסן אויסטאן זיך נאקעט און זיך ארײנלייגן אין גרוב. אזוי זענען די ערשטע צען דערשאסן געווארן. דאס איז אויסגעפירט געווארן אונטער דער אויפזיכט פון עטלעכע דייטשישע אפיצירן. און אזוי איז עס געגאנגען ווייטער.

איינער פון דעם יידישן עולם האט זיך ארויסגעריסן (איינער פון די סעגאלס?), ארויסגעכאפט ביי א מיליציאנער דאס מאשין-געווער און געוואלט כאטש נקמה נעמען. צום באדויערן האט ער נישט געוווסט ווי מיט דעם געווער זיך צו באנוצן, און ער איז אויפן ארט דערשאסן געווארן א צווייטע ווערסיע דערציילט אז ער האט יא דערשאסן עטליכע), דער איבעריקער עולם, זעענדיק, אז זיי האבן נאך געציילטע מינוטן צום לעבן, האבן זיך געלאזט אנטלויפן. איניקע פרויען האבן אליין דערהרגעט זייערע קינדער, איידער די דייטשן זאלן עס טאן. מ'האט זיי נאכגעשאסן, און אלע כמעט זענען געבליבן ליגן טויטע אויפן פעלד. בלויז א קליינער צאל איז געלונגען צו אנטלויפן. יידן האבן זיך אויסבאהאלטן אין די הייזער און זענען אויפן בית-מדרש-פלאץ נישט ארויסגעקומען.

ביי נאכט איז געווען שטיל. די מערדער, פארשפריצטע מיט יידיש בלוט, האבן זיך אומגעקערט אין שטעטל מיט געזאנג.

די פוילישע און אוקראינישע באפעלקערונג האט באקומען א באפעל צענויפצוזאמלען אלע טויטע אויף די פעלדער און זיי ארײנווארפן און פארשיטן אין די גריבער. זיי האבן דערפאר געקראגן באצאלט — דאס אנטועכץ פון די קרבנות.

ס'איז געווען א שטילע נאכט. דאס שטעטל איז געלעגן אין פינצטערניש. פוסט זענען געשטאנען די גאסן. ווו-נישט-ווו האבן זיך אוקראינער ארײנגעגנבעט און געריבט יידיש האב-און-גוטס. און אט איז מיט איין מאל געווארן ליכטיק. ס'האט אויסגעבראכן א שריפה. יידישע הייזער האבן זיך געוויקלט אין פלאמען. דאס האבן עטלעכע יידן, בהאלטענע אין זייערע הייזער, באשלאסן צו פארברענען דאס שטעטל, בכדי די אוקראינער זאלן מער נישט הנאה האבן פון דעם יידישן בלוט. דאס פייער האט געהאלטן אין איין זיך פארגרעסערן און אין קורצן איז דאס גאנצע שטעטל געווען איין פלאם. דא און דארט האט זיך א ייד ארויסגעריסן פון זיין ברענענדיקן הויז, זיך געראנגלט מיטן טויט, אבער די אוקראינישע פאליציי האט זיך גלייך א ווארף געטאן אויף אים, ווי הונגעריקע וועלף אויף א שעפעלע אים א כאפ געטאן און צוריק אין פייער געווארפן.

איציע נוח׳ס [redacted]
באלעגאלע [redacted]

יציע נוח באלעגאלעס האבן די מערדער געבראכט צו שלעפן פיר קילאמעטער פון הינטער דער שטאט, צוגעבונדן צו א ראווער, געבראכט אים צו דער שריפה און אריינגעווארפן אין פייער. צוויי מאל איז ער פונעם פייער ארויסגעשפרונגען, אבער ביים דריטן מאל איז ער אין דעם פייער אויף אייביק פארשוואונדן געווארן. די אויערן פון די מערדער זענען טויב געווען פאר זיינע געשרייען, און זייער הערצער - שטיין.

[redacted]

דער בלוטיקער סכהכל

[redacted]

לץ איז געווען פארניכטעט. צו מארגנס אין דער פרי האבן זיך געוואלגערט א סך פארברענטע קערפערס, נישט צו דערקענען זיי, - אין די גאסן און אין די ריוועס.

אייניקע יידן האבן זיך דאך ארויסבאקומען פון שטעטל און אויסבאהאלטן ביי באקאנטע פויערים. די מיליץ האט וועגן דעם זיך דערוויסט און יעדן טאג געזוכט יידן. פון מאל צו מאל האבן זיי געכאפט א יידן, אין געבראכט אין שטעטל און - געטאן צו אים דאס אייגענע וואס צו זיינע ברידער.

בעריש פינקלשטיין מיט דער פאמיליע איז אזוי געכאפט געווארן און אומגעקומען.

רייזל וויינער האט זיך אויסבאהאלטן א לאנגע צייט, ביז מע האט זי געכאפט.

משה מוטלין איז געכאפט געווארן אין קאלטשין.

ליובע מאנדלבוים, דאקטאר צימערמאנט פרוי מיטן קינד, פיראמאלס פרוי און טאכטער און אויך א סך אנדערע, מיינע ברידערלעך סראליק און יאנקעלע האבן זיך אויסבאהאלטן צווישן טריסק און מילנעוויטש, - זיי האט מען געכאפט נאך דריי מאנאטן.

שלום בוימל האט זיך אויסבאהאלטן מיט זיין פעטער בייבל אפעלינער. דער לעצטער איז דערשאסן געווארן פון א פאליציאנט. שלום בוימל לעבט.

פאקטיש האבן טריסקער יידן העלדיש געקעמפט פאר זייער לעבן ביז דער לעצטער מינוט!

משפחת שצ'רב

בדרך הארוכה לחיים

עם הידיעות הראשונות על פרוץ המלחמה החלטנו: אנו זזים. לא נשב כאן, בעיירה, ונחכה עד שהאוקראינים ישחטו אותנו. רתמנו את ה"זוג" – ולדרך... התחנה הראשונה בדרכנו – תחנת הרכבת בקובל. בכבישים כבר התגוללו הרוגים ופצועים לרוב, והמונים עוברים ומצפים לישועה – שהרכבת תובילם הלאה, הלאה, הרחק מהחזית. לאן? לא חשוב. "לאן שישא הרוח". ואכן, הגיעה הרכבת, מכריזים: "הנשים – לעלות! הגברים – לא!". החלטנו שלא לפרק את החבילה המשפחתית; לאן שנלך – תמיד ביחד. נטשנו את הרכבת והמשכנו בסוסינו.

בעגלה היו אתנו גם אברהם סגל, דוד סוסנה, משה הוניקמן, איציק ביק ושלמה צימרבליט. המשכנו דרכנו לאוחוביץ (18 ק"מ מקובל). היה זה לילנו הראשון מחוץ לביתנו, הרגשה ראשונה של גלות. עקירת שרשים ממקום בו חיינו כל שנותינו. אתנו היו עוד הרבה יהודים. אותו לילה הוצנחו במקום צנחנים גרמנים. הבנו שמאד 'חם לנו' כאן. לפני עלות השחר המשכנו בדרכנו; בדרך שלחנו משלחת לטריסק להוודע על המצב בעיירה. במשלחת היו הרשל ביק וסשה מורבסני. המשלחת הביאה דווקא ידיעות מרגיעות: הגרמנים טרם הגיעו. הימים הראשונים בטריסק היו ימים של שוד וביזה. רכושם של היהודים נהיה הפקר. האוקראינים התפרצו לחנויות ולבתי יהודים ושדדו כל דבר בעל ערך. במצווה זו השתתפו תושבי כל כפרי הסביבה. כארבה הם פשטו גם למחרת על העיירה.

מרחוק ראינו את קובל עולה באש. גרמנים הקיפו את העיר. פעמיים עברו קובל וטריסק מיד ליד וכל אחד מהכובשים עשה בהן שמות.

כשקבלנו ידיעות אלו החלטנו: אין דרך חזרה – יש לברוח הרחק מכאן ככל האפשר. המשכנו בדרכנו. עברנו כפרים וקולחוזים. לא הספקנו להתמקם במקום כלשהו ובערפנו שוב הגרמנים. נראה היה כאילו אלו צועדים בעקבות העגלות שלנו. האוכל אזל מכלינו ובכל מקום בקשנו מעט לחם להחיות נפשנו.

ברזן

אחת התחנות בדרך הבריחה. מרובים כאן הצוענים. ראינו עצמנו דומים להם. גם אלו חיו בפחד מפני הבאות. אשה צועניה עם תינוק על שכמה קבלה אותנו בטוב לב במעט אוכל ואף הציעה לנו מקום מנוחה. בנגסנו נגיסה ראשונה, פרצה הצועניה ביללות בכי וכל הזמן לא גרעה עין מילדינו: "הם יקחו לכם את הילדים! הם אינם משאירים ילדים! " הרשל לעג לדבריה: "אינה יודעת מה היא סחה. היא לא שפויה בדעתה". אך שמענו בקולה של הצועניה והמשכנו בבריחתנו.

בדרך גשר ועל הגשר עומד מזויין נער צעיר. לא הועילו כל בקשותינו – נאסרנו, חזרה לברזן – "לסיליסבט". פה קרה הדבר הנורא הראשון – היפרדות המשפחה, שנמשכה שנים רבות. במשך הלילה החזיקו את הגברים סגורים ולמחרת נאמר לנו שאנו יכולים לזוז, אבל בלי ילדינו. לא עזר הבכי, לא עזרו תחנונים, לקחו מאתנו את כל הגברים בגיל הצבא. נשאר, כאבא, פישלה בלבד. אשתו של הרשל

עומדת ללדה. אתי היה גם ילדה היתום של אחותי. נוסף להפרדה רצו גם לקחת מאתנו את הסוסים. התחלנו להתיפח, שכבנו על הארץ ובקשנו רחמים שיניחו לנו את הסוסים. אשת רופא ראתה מצבנו, בעיקר ריחמה על אשתו של הרשל במצבה המיוחד, והיתה לנו לפה בפני החיילים - והסוסים לא נלקחו מאתנו. אשת הרופא איכסנה אותנו, נתנה לנו לאכול וברכה אותנו לשלום. אכן, אחד (טוב) מאלף, כן מצאתי - חשבתי בלבי.

פה נפגשנו בדרכנו ביהודי קיוב. אחים לצרה. השתוממו עלינו, שאנו ממש מתקדמים ללוע האויב, הציעו לנו להצטרף אליהם. בדרך כשל אחד מסוסינו. בעוד אנו מטפלים בסוס להרימו - זזה שורת הקיובים ונשארנו לבדנו. עם ערב הגענו לפולטבה. ישר ל"ווייליקי פונקט", מין תחנה מרכזית. לנו יחד עם כל "עמך" הפליטים. בבוקר הופיעו לפנינו שני יהודים לקנות מאתנו את הסוס שנותר לנו -הוסכם שישלמו לנו בתחנה. בינתיים פקדו על ישכר לבוא עם הסוס ל"וויינני קומיטט" (ועד מלחמתי). שוב בכי ותחנונים שיניחו לבעלי להמשיך אתנו. לבסוף נאותו לנו והמשכנו לחרקוב.

נולד הבן

נדדנו ממקום למקום, מחרקוב לקולחוז, בו שהינו כ-3 שבועות. מהר מאד התאקלמנו בין אנשי הקולחוז. לא אכלנו לחם חינם. אתם יצאנו לעבודה וקבלנו מנת לחמנו. בכל מקום חיפשנו אחרי ילדינו ולא קבלנו ידיעה עליהם. לילה אחד נשמעה הצעקה "הגרמנים באים". הבריחה נמשכה לקובישוב. היה זה מרכז ממשלתי חשוב באותו זמן ולא נתנו לנו להיכנס העירה. בדרך אחזו צירי לידה את אשתו של הרשל - ואנו חסרי אונים. היא החזיקה מעמד עד לאוסלבקה וכאן נולד לנו הבן ! המשפחה גדלה, אבל התינוק החדש לא איפשר לנו לזוז. התמקמנו, חפשנו עבודה בכדי לקבל מנת לחם גדולה יותר. בעלי עבד בחייטות, תפר בגדים לאיכרים. בני המקום יעצו לנו להישאר אתם. התחבבנו עליהם כאנשי עבודה מועילים, אבל תמיד היה מישהו שהניע אותנו לזוז הלאה. מכאן ואילך המשכנו ברכבות.

הרעב מלווה אותנו בכל דרכנו. החיפושים אחרי פרוסת לחם בראש דאגותינו. פחדנו ללכת צפונה מפני הקור, כשהתלבושת בלה ואין לנו מה ללבוש ובמה להתכסות בלילה. תחנות רכבת, פליטים לרוב, פצועים והרוגים. על רציפי הרכבת שכובים מאות בבגדים קרועים, מלוכלכים כשהכנים שורצות עליהן וקולות הזעקה של אלפים, חסרי אונים, המחפשים את ילדיהם האבודים. חשבנו שאנו יוצאים מדעתנו מזעקות בני אדם. מנהל הרכבת, אנטישמי, גוער בצורה מבישה ביהודים. נמסר לנו שעלינו ללכת לאונטשלפך. הגענו לקולחוז של אוזבקים. פחתנו במספר: הבן שנולד בדרך לא החזיק מעמד - שבק חיים. היתום חלה קשה - ומסרנוהו לבית חולים, מבלי לדעת כיצד נמצאהו ברוב הימים.

בקולחוז האוזבקים

התקופה הראשונה, כשהמחסנים היו ריקים, סבלנו רעב יחד עם אנשי הקולחוז. המנה החדשית זעומה: 4 ק"ג תפוחי אדמה קטנטנים, ק"ג צימוקים ו-4 ק"ג תפוחי עץ. חשבנו שלא נחזיק מעמד, כה הציק לנו הרעב, והעניינים עוד הלכו והדרדרו. הגיע מעט קמח שחולק ואנו, כתמיד, לעבודה. לעבודות-אדמה, לשמירה, כשאני דואגת להם לארוחה חמה.

האוזבקים, בני אדם מוזרים ופראים בעינינו. אך אנו קשרנו קשרים טובים אתם. התחבבנו עליהם וראו אותנו כבני המקום, כמוהם. לא התלבטנו כאחרים. אתם יצאנו לעבודה, אשר זמניה אחרים, כנהוג בארצות חמות. אין עובדים בשעות היום החמות. עבדנו משעה 6.00 בערב עד 10 בלילה. הלילות שם מיוחדים במינם. אור יום תמיד - ואין להבחין בין יום ללילה. מדי פעם היינו שומעים על משפחה שנשחטה כולה בלילה ע"י האוזבקים, אך אנו משום מה לא חרדנו לנפשותינו. היינו משפחה יהודית יחידה בים של אוזבקים. ביתנו היה מה שהיה פעם בית ספר לילדים - ללא רצפה - 2 מטות ברזל - עליהן סמרטוטים שיחם לנו. עם התחלת העונה החקלאית כולנו יצאנו לשדה ועבדנו כאוזבקים. לא ידענו שבת מה היא ולא ידענו חג מה הוא. זכורתני שבאחד החגים נזכרתי כמה ימים לפני כן, והוא ראש השנה. פנינו לממונה שיאות לתת לנו משהו לחג. יחסו היה הגון - קבלנו תוספת מיוחדת - 1 1/2 ק"ג קמח ודלעת מתוקה גדולה.

הבנים היו יוצאים לפעמים לאונטשלפך לבקר את מיכל טננבוים. כמו כן היתה היא מבקרת אצלנו מדי פעם. באונטשלפך היה המצב גרוע יותר. תמיד דאגנו לה שלא תצא מאתנו בידים ריקות. כך עברו שנתיים וחצי בקולחוז האוזבקים.

מצאנו את הבן הרשל

קשה לזכור כיום כיצד זה קרה שנקשרו הקשרים עם הבן האובד. קבלנו מכתב ובו הידיעה שהרשל חי בגבהה. שמחנו. אחד משלשת הבנים נמצא. נשתבשו הקשרים וכששוב רצינו לשזר אותם נתברר שנטש את המקום ההוא ועבר למקום אחר. לבסוף נודע לנו, באמצעות הנאצ'לניק, שהרשל נמצא בברזיקי (אובלסט מולוטוב). החלטנו, ויהי מה, שאנו חייבים להיות ביחד, באשר נהיה. בחילופי המכתבים בקשנו מהרשל שיוציאנו לשם (בימים ההם אי אפשר היה לזוז ממקום למקום ללא רישיון). הוא הפציר בנו שלא נזוז, כי הקור גדול מאוד באזורו ואין מה ללבוש. לא עזר דבר - אנו בשלנו: רק יחד !
וכך, יום אחד, קיבלנו הרשיונות והגענו לתחנת ברזיקי. ירדנו מהרכבת והנה אף אחד אינו עומד לקבלנו. שעה ארוכה הסתובבנו וחיפשנו. פישל נעמד פתאום בפני בחור חלוש, לבוש קרעים, מכנסים צהובים, כובע של עובד רכבת רוסי והשני על ידו - בנעלי סמרטוטים שעליהם ערדליים קשורים בחוטי ברזל. עניים ועלובים כבתחפושת פורים - פישל הכירם.

-- הרשל ! פרצה הקריאה מגרונו. אתה לא מכיר אותי?

-- מי אתה? שאלהו הרשל.

-- זה אני פישל !

אין מה להוסיף לאותו מחזה של הגישת אחים ואבות עם בנים אבודים.

משה והרשל קבלונו לחדרם הגדול. שוב אותן 2 מיטות ברזל העומדות בתווך. כאן גם שלחן וכסאות. אנו כדודים העשירים הגענו אליהם, התנפלו רעבים

על האוכל הרב שהבאנו עמנו. יכול היה האוכל להספיק לחדשים, אך הרעב היה כה גדול שכעבור 6 שבועות לא נשאר כלום. היו אלו שבועות של זלילה, של מלוי הכרס אשר הצטמקה במשך שנים מרעב. פחדנו שמא זלילה זו תזיק להם - אך הכל עבר בשלום !

התחילו דאגות העבודה בכדי לקבל מנות הלחם של עובד (500 גרם לחם לעובד - 300 גרם ללא עובד). משה עבד כדווד בבית המרחץ הציבורי והרשל המחלק-דירות לבאים. הרשל הרויח כ-400 רובל לחודש (בשוק החופשי עלה ק"ג לחם 300 רובל).

ניהלנו ממש חיים משפחתיים מסודרים. הגברים עובדים - ואני מבשלת להם. כולנו מסובים על יד השלחן ושמחים בחלקנו. דאגתנו היתה נתונה הפעם לסדר את פישל בעבודה קבועה, בכדי להגדיל את מנת הלחם. פישל פנה להתקבל כתנורן. לא ידע ולא עבד מעודו במקצוע זה, אך נפתח לו סדק כלשהו להידחק לשם. ביקש מאחד הבנאים שיתן לו להתחיל בעבודה ולהוכיח את עצמו. ואכן, נתקבל לעבודה. היה זה תנור ארוך שהחשוב מכל היה ההספק של ככרות לחם רב ביותר. הלחם היה מוכנס ומהצד השני מוצא מיד. לא הספיק להיאפות. כשלקחת את הלחם ביד ומעכת אותו - המים היו יורדים ונשאר ממנו קומץ של עיסה. תפרנו לפישל שני כיסים פנימיים במכנסיים לשם היה מכניס 2 ככרות לחם חמים בשביל המשפחה. פעם חזר עם הלחמים וכולו פצעים קשים ברגליו. פצעי כוויה. בכיו לא היה על פצעיו אלא שמעתה, זמן-מה לא יוכל להכניס אותו לחם חם לכיסי מכנסיו.

לא סבלנו יותר רעב ללחם. הרשינו לעצמנו לעזור לידידים בככר לחם, או למי שאבד לו כרטיס הלחם שלו. פישל היה ממש לבעל מקצוע. קבל כרטיס ל-4 שבועות. המייסטר אף שיבח אותו בנוכחות העובדים שהנה הלז שזה שנים עובד במקצוע זה אינו מגיע לקרסולו של פישל. כך עברו עלינו שנה וחצי בברזיקי.

1945, המלחמה נסתיימה. דרוכים לידיעות ברדיו לאפשרות לנוע חזרה לפולין. הודעות הודבקו על הלוחות - "כל הרוצה לחזור לפולין - יירשם". במרס יצאנו לדרך. כל הדרך זרועה קברים, הריסות ובכי. ב-5 במאי הגענו לבילווה - אזור וורוסלב. אתנו כל המשפחה. עוד לפני כן, בשנת 1944, הצטרף אלינו יעקב שעבר שטיפת אש הגונה בלנינגרד. היינו שוב יחד. לא חיפשנו פרנסות קלות. ידענו שכוחותינו עמנו. תמיד - ישר לעבודה. היתה אדמה - נגשנו לעבדה. אני הכשרתי את הקרקע לגן ירק ומצאתי עונג רב ביבולי הירקות המבורכים. היו אתנו שלוש פרות שהניבו תנובה יפה של חלב, עז אחת ושוב - זוג סוסים, כמו בימים הטובים. משה נכנס בשותפות עם עוד שנים והקימו משק חקלאי לתפארת - אך השותפות יצרה אי הבנות ומריבות, ונאלצנו לנטוש את המשק ולפרק את השותפות. פישל למד בכורסה מקצוע ביטוח, יעקב המשיך עדיין לשכב בבית חולים בהיותו פצוע קשה מהחזית הלנינגרדית, - כעבור זמן-מה סודר משה בצרכניה בבילווה. אשתו של משה קבלה רשיון עליה לא"י ויחד עמה יצא משם - הוא היה הסנונית הראשונה שלנו. דאג ששוב נתרכז יחד - והפעם בישראל.

1956 - כל המשפחה מתרכזת בארץ. בנהריה.
כאן טוב לנו. כבר שכחנו את הזמנים הראשונים כעולים חדשים. היה באמת

קשה להסתדר בעבודה. איכשהו חלפו 5 שנים להיותנו יחד. והיום - לכל אחד דירה משלו. כשאתה עובר בשכונה כולם מכירים אותך כאיש-עבודה.

כיום אנו משפחה מסועפת - בנים ונכדים יחד. כל מלאכה טובה לנו - איננו סולדים מעבודה קשה. סבלות גם היא מלאכה, אם היא נותנת לחם לעובד. כשליעקב הוצעה עבודה קלה יותר לא בחר בה, בגלל ההכנסה הפחותה יותר. אבא עוסק בעשרות מלאכות, אם צריך שמש בבית-כנסת הוא מוכן; ואם שמש זה צריך לעבור לפני התיבה ולהתפלל בציבור - גם לכך הוא מוכן. הפסח מתקרב - וידיו מלאות עבודה ציבורית. הוא הקים כאן את בית-הכנסת ורבים המוצאים בו מנוחה וחברה. כבימים ההם, מפעם לפעם - איזה תלמיד מזדמן אליו להתכונן לבר-מצוה. טוב לנו, בעזרת השם.

סיפורו של יעקב מחזית לנינגרד

5

194. גוייסתי לצבא ב"קייבסקי אובלסט". עד ליציאה לחזית ארכו כשבועיים; אותו זמן גוייסנו לקציר התבואה. מלאנו האסמים תבואה לרוב. ידינו היו מלאות עבודה. אהבתי עבודה זו. אך הנה החלה הבריחה מפני הגרמנים המתקרבים. ברגל הלכנו 4 ימים מקיוב לפולטבה. פה הולבשנו בגדי צבא והועברנו ברכבת ישר לחזית לנינגרד. הייתי "פולימיוטשיק" (תותחן). לאחר 6 חודשים הוצבנו בקו הראשון של החזית. האש היתה איומה. הקרבנות רבים. מעטים נשארו מגדודי - הועברנו ליחידה אנטי-אווירית, כי היינו מעטים כמסגרת לעצמה. שם נפצעתי בגבי. אחרי זמן קצר החלמתי והוחזרתי לחזית. לנינגרד במצור איום. מוקפת אויבים מסביב. לא היה כל קשר בין העיר לארץ כולה. אפילו האוכל סופק באווירונים, והוא היה מעט מזעיר. הרעב והלכלוך אכלו בנו בכל פה. היה זה דבר יום יומי לראות קרבנות-רעב בין החולים. את מנת הכרזל הגדולה שמרנו לשעה קשה יותר. מדי פעם נזדמן לנו איזה פגר סוס, שכל אחד חתך ממנו נתך, ובישלו.

הנשק היה - תותחים ונשק קל. לטנקים לא היתה יכולת לנוע בגלל שטח הכבול, שכל כלי רכב היה שוקע בו. כל אחד למד להשתמש בהרבה סוגי נשק קלים. זרקורים מאירים, מטוסים מפציצים, תותחים הולמים - ואנו בתעלות. פגז התפוצץ סמוך לנו ורסיס פגע ברגלי, נפצעתי קשה. אסור היה להרים אותי. הושכבתי על סדין ו-4 חברים סחבוני בשטח, רק 4 ק"מ, עד שהגענו למכונית אשר אספה הפצועים. בצורה זמנית נוקה הפצע וחבשוני, כ"כ קבלתי מנת אוכל הגונה לאחר חדשים של רעב. שלשה שבועות שכבתי באוהל הסניטרי. אח"כ הועברתי לבית חולים בלנינגרד, שם נותחתי והוכנסתי לגבס. מעתה אני נכה מלחמה מסוג המקרים הקשים - בתור כזה הועברתי לעורף - לקירוב. העצמות לא כל כך הסתדרו, הפצעים לא הגלידו ועברתי מדי פעם ניתוח חדש. בשכבי בבית חולים - שמעתי פעם ברדיו הידיעה המשמחת: "טריסק שוחררה". מיד בקשתי מ-סיל-סובייט שירשוני לחזור לעיירה. מורבסקי הודיעני שהורי בחיים וכך השיג כעבור חודש את כתובתם. התכתבתי אתם והרשל הגיע אלי. שוחחנו בינינו באופן חופשי ביידיש. - נתגלה לאנשים סביבי - הגויים - שאני יהודי. מיד שמעתי מקהלת השמצות וגידופים על יהדותי. חשבתי בלבי: "חברים לנשק"...

האנטישמיות נתגלתה לי בכל מקום. פתאום היו לי זרים כל חברי לקרב ולחיים. אלה לא הסתפקו בדיבורים. פעם אף זרקו לעברי כוס שהתנפצה ובמקרה לא נפגעתי. מאז התחלנו להתעניין ברשיון מעבר. השגנו את הרשיון. אחות מלווה אותי ואני צועד בקושי על הקביים. הפגישה עם הורי היתה דרמטית. עמדתי לפניהם ולא הכירוני. מרצוני השתחררתי מהצבא ומבית החולים ועשיתי כל דרכי יחד עם הורי ואחי - עד שבאנו לכאן.

(ראיין: אריה גרינשטין).

מרדכי שצ׳רב (יאניס)
עם נכדיו
על קבר אשתו

ס. דובשני (סאשע האניקמאן)

ה,א ו ה ל'

סוף אוקטובר 1945. הכל עובר. גם זמנים קשים. אחרי ארבע שנות נדודים במרחבי רוסיה, מהערבה הגדולה הקרה ועד לדרום החם; מהשלג המלבין במשך כל ימי השנה אל החולות הזהובים שבדרום, הגעתי ללבוב, בירת אוקראינה המערבית.

זה כמה חדשים שנגמרה מלחמת העולם השניה. בתחנת הרכבת פגשתי הרבה חיילים החוזרים למקומות מגוריהם עם השלל שכל אחד מביא לו במזוודה הקטנה. מזכרות של ביקור בערים ובבתים גרמניים. כל אחד לפי יכולתו. כל אחד שמח לחזור לחיים אזרחיים, צופה לעתיד בבטחה.

ואכן, האנשים התחילו להתרגל לחיים שקטים, חיים של שלום על כל הדאגות הקטנות. לא כן היה באוקראינה המערבית: אוקראינה עצמאית, מתנגדת לסובייטים. לא רק נגד הפרטיזנים הסובייטים אלא גם נגד הפרטיזנים הפולנים ונגד הגרמנים. בראשם עמד אחד בשם בנדרה ועוזריו: מיילניקוב ובולבה. כל אחד היה לו איזור משלו. על כך נקראה כל קבוצה וקבוצה על שם מפקדה: מיילניקובצי, בנדרובצי, בולבובצי. בתור לאומנים שפכו את כעסם על היהודים הקומוניסטים, העוזרים לבולשביקים, ובכל חייל של הצבא האדום ראו את שונאם. רובם היו לפני זה מגוייסים אצל הגרמנים בתור שוטרים אשר ביצעו את השחיטות בערים ובעיירות היהודיות.

שוד ורצח היו מעשי יום יום. על כך לא סיפרו העתונים, כי אלה דברים שאין העתונות הסובייטית מפרסמת. לבסוף הם התארגנו לגדודים שהיו מנהלים קרבות בקנה מידה גדול. שוב אי אפשר היה לטייל בערב ברחובות לבוב. היו יורים על עוברים ושבים. מאוחר בערב היית צריך לקחת אתך אקדוח ולהחזיק את האצבע על ההדק. לא רק מרוצחים אלה נשקפה הסכנה, אלא גם מהחיילים המשוחררים. היו כאלה שחזרו הביתה כלי שלל. אלה היו עוצרים אזרחים, מפשיטים את בגדיהם ושולחים אותם עירומים לנפשם, או שהיו הורגים, או אונסים.

זיסקלה רוטהולץ, תלמיד גמנסיה תרבות בקובל. הצטרף לנוער הנסוג לבריה"מ, אך התחרט על כי השאיר את אמו ואחיותיו - וחזר. נספה עם כל בני המשפחה.

השלטון הסובייטי התגבר מהר מאוד על תקלות אלו. הרכבות המובילות את החיילים המשוחררים היתה לא נעצרו בלבוב, אלא בתחנות ביניים שבדרך.

לפי תוכניתי שהתוויתי לי עוד בהיותי בערבה הרוסית, הייתי צריך להגיע ללבוב ומשם לעיר מולדתי טריסק. ידעתי, לפי המכתבים שקבלתי בהיותי בצפון, שהכל חרב והרוס. יהודי המקום חילקו את גורלם המר עם יתר יהודי פולין, ולמרות הכל קוויתי... אולי... אולי עוד יצאו ההורים לראות את בנם החוזר לחיקם. לשמוע מפיו את סיפורי הזמן והוא - את סיפורם הם...

רכבת לבוב-קובל עזבה את לבוב לפנות ערב. היתה זאת הרכבת היחידה באותה שעה, באותו-קו. בחוץ מורגש היה כבר החורף הקרב. בקרונות היה חושך וקר. הדוחק היה גדול, אכרים שנהפכו לספסרים מלאו את כל התאים ואת הפרוזדור. רצוץ ועייף מהנסיעה הגעתי לפנות בוקר לקובל.

"קובל" שמעתי את הכרזת מבקר הקרון. התעוררתי ויצאתי החוצה. לשאלתי איפה פה התחנה, קבלתי תשובה - "הרוסה". זאת היתה אחת התחנות היפות בפולין. נכנסתי לאיזה צריפון ששימש "אולם לנוסעים". הצריפון היה מואר בנר. חיכיתי להמשך דרכי לטריסק. בשבע בבקר הגיעה הרכבת.

באיזור טריסק פעלו רוצחי קבוצת בולבה. סכנת נפשות היתה למי שחזר מרוסיה לכפרו. בלילה היו באים אליו ורוצחים אותו. המשטרה המקומית היתה עוד חלשה להתגבר עליהם. השתדלתי שלא יוודע דבר בואי ברבים.

הלכתי, בדרך מתחנת הרכבת העירה, מטעמי בטחון, בשביל המקצר את דרך המלך. לא רציתי לעבור דרך הפרבר. בדרך פגשתי קצין-צבא ויחד המשכנו בדרכנו. עברנו גשר שבנו כבר הרוסים במקום הגשר שנהרס. כל מקום שעברתי היה לי כה מוכר. כאן הרי עברו ימי ילדותי. כל עץ, כל שעל אדמה, הזכירו לי ימים שעברו ואשר לא ישובו עוד. ספסל שבור - מקום מנוחה בערבים לחבריא. העץ העקום היה משמש לצילומים. הגדר שישבתי עליה עם חנה'לה כשנשקתי לה לראשונה. נחל הבנות על שום שרק הבנות התרחצו בו, והשביל שאנו רצים להתרחץ דוקא עם הבנות, למרות שהחלקה שלנו היתה יותר טובה.

וכך, עם הזכרונות, נכנסתי לעיירה. ע"י בית הכנסיה הפראבוסלבית נעצרתי. לא ראיתי צורך בהמשך דרכי. הכל הרוס. מטחנת הקמח-הגדולה של סגל ושות, נשאר רק גלגל התנופה של המכונות. הכל הרוס ושרוף. העיירה איננה. על החרבות צומחים דרדרים וסירפד. אין להכיר איפה עמד בית. הרי כל בית היה לי מוכר וכך כל יהודי הגר בתוכו. שום איש לא בא לקראתי ולא ראיתי בכלל אנשים, בכל הס. אין תנועה. שורות החנויות עמדו ריקות. אין בא ואין יוצא. אין ילדים ואין זקנים. לאן ללכת? לאן להיכנס?

ממרחק נראה ה"אהל" של הרבי. בודד. בית הקברות הישן על עציו העתיקים, עם המצבות מכוסות איזוב - לא קיים עוד. כאשר העיר היתה על תלה אי אפשר היה ממקום זה לראות את ה"אהל". עכשיו אין מה שיפריע.

לפני ביתו של אהרון וואל, אחד הבתים שניצלו מהשרפות. תלוי עליו שלט קטן "מועצת הכפר" – נכנסתי. החדר היה לי די-מוכר. בימי הרוסים גר כאן מפקד הכוחות, פולקובניק, בימי הגרמנים מפקד ה-ס.ס. עכשיו, איכרים תושבי טריסק יושבים כאן ומשוחחים. הכרתי את כולם. הם אותי לא. כשאמרתי שבנו של דב הוניקמן אני, תמה היו"ר זדניביץ: "מה... לא נהרגת עם כולם". הלכתי לבית נסטיה, אשר בכיתה קבעו לי מקום לינה.

עשרה בתים נשארו בעיירה, כולם של יהודים. בכל חדר גרה משפחה אוקראינית. נגשתי לביתנו. בנוי אבנים היה, נשארו רק הקירות. גוי פלוני עוד מצא חתיכת עץ, עמד לו עם הגרזן והוציא אותה.

הלכתי לבור השחיטה.אחרי בית הקברות הפולני ראיתי על גבעה צלב. המורה-דרך שלי באר: כאן מקום מנוחתו של זלמן סגל וחבריו. את הבור לא מצאנו בנקל, אין שום סימנים. התחלתי לחפור באדמה, נתקלתי בעצמות. אכר עובר דרך העיר שזה אמנם הבור. עמדתי והסתכלתי במקום ובעצמות היבשות שאולי הן גם עצמות ההורים שלי? נזכרתי בבקעת העצמות של הנביא יחזקאל. העצמות האלה – שוב לא תחיינה עוד...

נכנסתי ל"אהל" של הרבי. החדר ריק. היה פה הארגז שהיו זורקים ומשלשלים לתוכו את הבקשות, איננו. הגויים מפחדים להיכנס. השלטון הסובייטי רצה לפתוח פה נפחיה, אבל האכרים סרבו. "מקום קדוש, והוא לא מתאים לתפקיד זה" – היתה תשובתם. גם לפני המלחמה התרכזו כל הנפחיות בסביבה זו – עתה הכל שרוף.

חזרתי לבית נסטיה, שהוא ביתו של אהרון וואל, שחציו משמש למועצה הכפרית וחציו לדיור. בערב סיפרו לי את סיפור האימים ששמעתי בחיי, שחיטת יהודי העיירה.

ב

סוף יוני 1941 נכנסו הגרמנים לעיירה. הם באו מכיוון הכפר דולסק והתקדמו בכיוון לקובל. תושבי העיר הגויים קבלו אותם בתרועות. היהודים ישבו בבתיהם וחרדו לשלומם. חלק ניכר מהנוער עזב את העיר עם הצבא האדום, ביחוד אלה שעבדו במשרדי הסובייטים, אבל הרוב נשאר עם ההורים. קשה היה להם להפרד מהבית, מהסביבה, מהחנות. הבנים הרי תמיד היו קשורים להורים. "אל נא תעזבו אותנו, חלקו את גורלכם עם גורלנו . הרבי ישמור עלינו", וכך נשארו. וכך גם לא נשאר זכר מהם.

הנאצים הקימו תיכף את מועצת היהודים. יו"ר ראשון היה רפאל הוניקמן. חברים: ארליך שמחה, וינברג אליהו ועוד. הפעולה הראשונה היתה לשלוח עובדים לאחוזת הפריץ הפולני קני. היהודים מחמת פחד לא רצו ללכת. הלכו חברי המועצה למלא את הפקודה.

כשהתיצבו באחוזה, פקד הגרמני לרוץ. התחילו לרוץ. נשמעה יריה. כאשר הסתכלו לאחור ראו את הוניקמן רפאל מתבוסס בדמו. לאחר רגעים ספורים יצאה נשמתו.זה היה הקרבן הראשון של העיירה. בכל זאת קיוו שיעבור הזעם.

אחרי שידולים שכמה ק"ג זהב בצידם, נתקבל הרישיון לקבורתו. וכך, באישון הלילה התגנב אחי הנהרג לגוויה שהיתה זה כמה ימים מוטלת בשדה והביאה למנוחת עולמים.

החיים בעיירה נהיו קשים. ה-ס.ס. הוציאו פקודה האוסרת כל מגע ומשא עם היהודים. איסור מכירת מצרכי מזון, איסור עזיבת מקום המגורים בלי רשות. אלה היו הפקודות הראשונות. נוסדה משטרה מקומית ונתקבלו בה כל הגויים הידועים בשנאתם ליהודים.

אלה היו מבצעים כל פקודה בדייקנות מופרזת. משטרה זו שלטה בעיר! הגרמנים סמכו עליה. הם בעצמם היו גרים ע"י תחנת הרכבת. הגויים שגרו זה שנים עם היהודים בתור שכנים טובים התחילו לא להכיר את שכניהם היהודים. בחוץ היו מתפארים בשיחה: "הגיע זמנכם, לכך אנו מחכים זה 300 שנה", כלומר, מזמן החשמאן הגדול חמילניצקי ועד עתה. מחשבותיהם היו רק על השלל הגדול שיפול לידם אחרי הטבח. מחר - הכל יהיה שייך לנו.

חורף שנת 1941/42 קשה היה. בחשכת ליל היו מתגנבים לגוי מכר ובעד זהב היו קונים תפוחי אדמה. זה היה הקשר בין אלה שאתם אפשר היה עוד לקיים איזה מגע.

לגרמנים היתה שיטה משלהם. הם היו באים ומצווים לאסוף בשבילם במשך היום 50 ק"ג זהב. היו היהודים אוספים. חשבו: זה ישכך את זעם הגרמנים. למחרת היה שוב בא ופוקד להביא לו 800 חליפות בגדים במצב טוב ו-3000 זוגות מגפיים. שבוע עבר ופקודה חדשה בפיו: 1000 שמיכות ו-50,000 ק"ג נחושת. האנשים הביאו את המיחמים. בשיטה זו הוציאו הכל. כל הדברים היו מביאים למועצה שהיתה בחדר הגדול בבית הוניקמן. שם היו ממיינים,מגהצים, ובמצב טוב מוסרים לידי הרוצחים. נשלם לגוי והוא יאריך את ימינו. ונוסף לזה שומרת שכינת הרבי הצדיק על עירנו.

כל השמועות על הריגות ושחיטות אשר הגיעו לעיירה מפי הפליטים שבאו לטריסק השאירו רושם, אך לא הוציאו את המסקנות הדרושות מזה. בכפרים שבסביבה היו מזמנים קדומים גרים יהודים, במשך דורות. עתה נאמר להם לעזוב את הכפר ולעבור לעיר. נתאספו אנשים רבים לעיירה. חסר היה שיכון בשבילם, לכן גרו בבית הכנסת ועל הגגות.

גם שחיטות בקובל ובעיר מציוב הביאו אתם גל חדש של פליטים.

הגיע חודש אלול 1942. הרבה עיירות וערים כבר נשחטו. בטריסק עוד היה "שקט". מפעם לפעם היה מופיע איש ס.ס. ומביא פקודות, והיה מסתלק. שוב לא היה ליהודים מה לתת לו.

ושוב בא אחד ביום י"א באלול שנת 1942. הפעם היתה בפיו פקודה לחיסול העיירה.

ב שבת הקרובה כיתרו כוחות משטרה שנאספו מכל הסביבה לשם מבצע מיוחד: שחיטת יהודי טריסק. היהודים הרגישו שבא קיצם. חיפשו דרכים לעזוב את העיר. הבודדים שהתחמקו – נהרגו. רק בחור אחד נשאר בחיים – בנה של רחל מרידה שהיתה בכל ערב שבת משפשפת את הרצפות בבתי האמידים. היתר נהרגו ע"י האכרים.

לזלמן סגל, יו"ר המועצה, נודע דבר הכיתור. אסף אליו עוד שני צעירים אברהם חייט ועוד אחד לשם עזיבת העיר. בידם ניירות מזוייפים המיפים כוחם לנסוע למקום מסויים. הם נעצרו ע"י המשטרה על הגשר. הביאו אותם לפני בית המשטרה. יצא ה-ס.ס.-מאן, ומבלי לומר דבר ירה בהם. לאהרון סגל, אחיו של הנהרג, נאמר לקבור את אחיו. האחרון הלך לעבודה זו, אך שוב לא ראו אותו בעיר. היום – על כולם "שומר" הצלב שעל הגבעה – מקום מנוחתם.

יום ראשון, י"ב באלול. כל יהודי המקום נצטוו לקחת אתם חבילות קטנות ולהתייצב בכיכר שע"י בית המדרש העירוני, לשם העברה לגיטו ברחוב סטבקי. זאת היתה הפקודה לפני האחרונה. מהבוקר השכם התחילו לגרש את היהודים מבתיהם, לקבץ אותם יחדיו. אחרי זה עברו השוטרים בכל הבתים לשם בדיקה האם לא נשאר מישהו. כשהסידורים נגמרו התחילו להוביל לא לגיטו המיועד, אלא בכיוון הפוך. בדרך המובילה לקובל. דרך צדדית ישנה היתה זו, שלא השתמשו בה לאחרונה. הרגישו היהודים שהולכים הם בדרכם האחרונה. מספרם עלה על זה של השוטרים האוקראינים שהיו בהדרכת כמה גרמנים, אך לא מצאו עוז להשתחרר. הלכו כצאן לטבח.

היה יהודי בשם יצחק, בעל-עגלה איצי היו קוראים לו בעיירה. יהודי פשוט. כל ימיו היה מוביל סחורות בקו טריסק-קובל וכך היה מרוויח את לחמו. במשך דורות עסקה המשפחה במיקצוע זה, ולכן הכירו אותו כל איכרי הסביבה. באותו יום מצאו להם שעת כושר להתעלל ביהודי זה. קשרו אותו לאופניים בחבל והתחילו לרוץ איתו, עד שנפל והתעלף. כשהתאושש קצת, קשרוהו לזנבו של סוס, את הסוס הריצו ואיצי נסחב אחרי הסוס ברחובות העיר. לבסוף זרקו אותו לכלבו האכזר של המוכתר האוקראיני. הכלב לא נגע בו. הציתו ערימת קש וזרקו את ר' איצי לתוכה.

את שיע בעל-עגלה הרגו בשדה. היה רועה את הסוסים של האיכרים המקומיים. בנו של הגוי פיליפ הצעיר, בא לשדה ובמוט הרג אותו. בחוזרו העירה התפאר הרוצח הצעיר "באיזה מקל הרגתי יהודי נבזה".

את היהודים הביאו לעמק הירוק. פה היה פעם מקום הטיולים של הנוער. עתה פה מקום קבורת העדה. נצטוו להסתדר חמישה חמישה. כל חמישיה צוותה להתפשט. עירומים דחפו אותם לבור לא גדול, ושוטרים אוקראינים ירו בהם. כך לעיני ההורים נהרגו הבנים, והבנים לעיני ההורים. בסך הכל – 1500 יהודי טריסק.

בריש סגל, כשראה שבא תורו, קיבל אומץ לב והוציא את המיקלע מידי הגרמני שעמד לידו, אך כיוון שלא ידע להשתמש בנשק, נהרג על ידי שוטר שני.

ברגע שהיו הורגים ביהודים זורקים גויותיהם לבור, פרצה בעיר שרפה.

כמה בחורים אמיצי תב הסתתרו במרתפים וכשהגיע לאזניהם קול היריות ידעו מה מתרחש שם. גם ידעו מה לעשות. אחד מאלה הוא זלמן זילברטסט. הוא הצית את ביתו, לבל יפול לידי הרוצחים. פרצה שרפה גדולה, מכבי אש לא היו, וכך נשרפו כל הבתים, מביתו של אהרון וואהל ועד בית רוף הקצב. זלמן בעצמו ברח והתחבא בגורן של אכר. למחרת מצאוהו הרוג. אכר דקר אותו בקילשון.

מנחם בר היה במחבוא. בשעת השרפה לא היתה לו האפשרות לשבת שם, עזב את המקום ויצא החוצה. ראו אותו הגויים, והתחילו לרדוף אחריו, ע"י בית המרקחת ירו בו. נזרק בעודו חי לבית ארליך הבוער.

במרתף בבית אהרון וואהל התחבאו: סוניה בת הרוקח, אשת הרופא המקומי, עם בתה הקטנה ולובה סמיליצי. הם ישבו שם כמה ימים בלי מזון. הקטנה התחילה לבכות. האם החליטה לחנוק את בתה היחידה, בתקווה להציל את יתר החברות. גם זה לא עזר. כאשר הרעב גבר ויצאו לחפש לחם אצל אכר בשם צריק, מסר אותם הנ"ל לידי המשטרה. גוי זה היה מוביל את הדואר מהתחנה העירה וכל פרנסתו היתה מהנוסעים היהודים שנסעו לתחנה.

שוטר אחד, שהשתתף בפעולה, סיפר:

בתה של מלכה גולדשמיד, בת 12, נפלה לבור כל ההרוגים כשהיא חיה. כדור לא פגע בה. בלילה הרגישה הקטנה שהיא בבור. בקושי רב הצליחה להזדחל מתוך הבור. גוי פולני גר לא רחוק מהמקום וביתו היה מואר. התקדמה לכך בכיוון הבית הנ"ל. בשפה הפולנית שאלה לשלום ההורים. הגוי לקח אותה והביאה למשטרה. למחרת הבאתי אותה לבור. בבואי לשם פגשתי בכלב שחיטט בגוויות, יריתי והכלב נהרג. בילדה יריתי שבע פעמים ולא יכולתי לפגוע בה. כל הזמן עמדה והביטה ישר לעיני. הכדור השמיני פגע בה. - סיפורו של שוטר אוקראיני.

כך חיסלו את טריסק. כך נגמר הפרק הגדול של ישוב יהודי בן 900 שנה בעיירה יהודית עתיקת-יומין על אם-הדרך בין ווארשה לקיוב.

שלהי חורף 1943. מצב הגרמנים בחזית המזרח - בכל רע. החליטו הפעם האוקראינים שהגיע זמנם להקים שלטון משלהם. אוקראינה לאומית. בנדרה פקד על כל השוטרים האוקראינים אשר משרתים למען הגרמנים, לקחת את נשקם ולהסתלק היערה, לשם ארגון חטיבות פרטיזניות. המטרה - שלטון אוקראיני לאומי. באותו הזמן הרגישו כבר את הפעולות הפרטיזניות של הכוחות הסוביטיים בכל אוקראינה ובייילורוסיה. עתה נלחמו בנדרובצים גם נגד הגרמנים וגם נגד הפולנים, שהיה להם ארגון משלהם.

השלטונות הגרמניים הוציאו צוו לאיכרים להביא בשביל הצבא הגרמני את כל יבול אדמתם. כמקום המתאים לאחסון התבואה נקבעו בית המדרש הגדול ובתי

ברונשטיין והוניקמן. הבנדרובצים שמו מארב ובאחד הלילות הציתו את בית המדרש. פרצה השרפה השניה בה נשרף החלק השני של העיר היהודית. מהכנסיה הקתולית ועד בית דימנטשטיין.

שנת 1944. התקדמות הצבא האדום התעכבה בין קובל וטריסק. הנהר טוריה היה גבול החזית. העיר היתה בידי הגרמנים והפרוור בידי הצבא האדום. בהפצצות משני הצדדים נשרפה לגמרי שכונת הגויים שברחוב סטבקי. השרפה השלישית בתור. עתה עיר בלי בתים. אחת ההפצצות נפלה בדיוק לבור השחיטה, הוציאה משם את עצמות ההרוגים ופזרה אותן בשטח. בהיכנס הצבא האדום לעיר אספו אותן וקברון. זו היתה הקבורה השניה.

כל אותו לילה לא עצמתי עין. יצאתי החוצה. מסביב חושך ואפלה ושקט של בית-קברות, ופחד מפני הרוצחים המסתובבים עוד· ולית דין ולית דיין. ואין מי שינקום את הדם הטהור הנשפך על לא דבר אלא בהיותם יהודים.

בבוקר שקרתי למארחי: אני הולך לטיול. הלכתי לתחנת הרכבת, עזבתי את עירי שהיא עתה בית קברות - כגנב.

כשהסתכלתי לאחור ראיתי את ה"אהל", שריד מעיר שלמה - מלבין מרחוק. יחד עם העצים ה"רצים" בדרך דמיתי לראות מת מהלך בתכריכיו הלבנים, שהלך וקטן, הלך ונעלם.

עיני מקור דמעה

ברכה אורדור

הרוסים באים, הרוסים באים! הנה הם צועדים בסך ברחוב הראשי, על נשקם האישי.

הרבה מצעירי טריסק חגגו. הרבה התהלכו אבלים ועצובים.

ואמנם, כבר בימים הראשונים החלה רדיפת הציונים. בית-הספר "תרבות" נסגר. הספריה העברית חוסלה. בעלי-הבתים "העשירים" נפגעו רציניות מבחינה כלכלית. דירותיהם הוחרמו וכל משפחה נאלצה להסתפק בחדר הקטן ביותר שבבית. אך אנו הנערים והנערות הלומדים בביה"ס היידישאי או הפולני – לא הרגשנו במה שמתחולל. נערכו לנו משחקים לרוב בכתלי בתי-הספר, וההמולה והשמחה היתה רבה.

הצפיפות היתה עתה רבה בבית-הספר. החדרים לא הספיקו לכל הילדים הנוספים ונאלצנו לקחת חדר נוסף מדבור'קה של יעקב הערש. שם למדה כיתתי – הכיתה השישית. לא אשכח את מורי האחרונים בטריסק, כיצד הרביצו תורה וחויות לרוב, שהספיקו לנו בדרכנו הקשה שבאה עלינו. המורים היו מאטיס אליצקי, זילברשטיין, פיקרסקי, נחום סגל, שלמד אותנו גרמנית והיה מנהל בית-הספר. דבורה'לה לימדה אותנו אוקראינית, חנא סגל לימד חשבון והנדסה.

יום הבחינות שלנו בבית-הספר. המתיחות הרגילה לקראת הבחינות והשמחה אחר כך, כשנודע לך כי עמדת בהן. היינו כילדים בצורה נורמלית ולא חשנו את המתקרב. אחר הבחינות בא הבילוי של הילדים. הכיתה מתחילה להתכנס בבית-הספר. מכל הדרכים ראינו את הילדים באים הנה. היה זה בדיוק בחג השבועות. הכל ירוק, מתקרב הקציר, והעיירה מסביב מוקפת שדות, יערות וחורשות , ומעל לכל פרחים ופרחים לרוב מפרחי הבר השונים והמגוונים. ואנו הילדים צועדים בים של פרחים. הרגשנו את הקיץ במלוא היקפו והודו, בשילותו, ואנו עדיין ילדים קטנים. לא ידענו כי אלו ימי הסוף, של הנעורים והילדות.

ב-18 ביוני אני יוצאת לחופשה לאחותי בלוצק. ב-24 ביוני אני מתחילה את בריחתי הרחק מיד הרוצחים.

1958–1957

חזרתי. אני נוסעת לבקר את עיירתי. תחנת הרכבת. התחנה עומדת כאילו לא אירע לה דבר, בדיוק עומדים בעלי מלאכה למיניהם, בנאים וצבעים. בדק בית. באותה רכבת שנסעתי הגיע גם בחור אוקראיני. אני שואלת אותו כיצד מגיעים לעיירה. הוא משיב לי שהעיירה היא כעת כאן, בפרבר, ושם אין שום דבר. הכל הרוס. שאלתיו אל איזו ועדה של השלטונות, שם אני פוגשת במפקד סובייטי. אינו יודע דבר על שאירע לעיירתי. הוא מפנה אותי למשרת סובטשוק. סובטשוק זה זכור לי שהוא מציציליבקה.

כל אותו לילה אנו ערים. סובטשוק מספר לי את הסיפור המזעזע של העיירה. הוא מספר לחומו על רגעיו האחרונים של אבי. אבא כל הזמן קיווה שההצלה תבוא מהצבא הסובייטי. כל יום הוא נשכב על הארץ, שם אוזנו כאפרכסת. הוא שומע צבאות מתקרבים. הוא שומע רעמי תותחים משחררים. הוא אינו יכול להאמין כי ההצלה לא תבוא. ואלה מסביבו הקשיבו להרהורי לבו.

יד קוסציושקו, שעמד במרכז העיירה, שם היו מתקיימות כל העצרות החגיגיות של חגי פולין המשוחררת, הפך למקור עינויים ליקירינו. באותם הזמנים כשהפולנים היו עורכים את חגיגת ה-3 במאי, נאלצנו לעמוד כולנו ולשמוע את הנאום הפטריוטי על עצמאותה של פולין וכעת מצאו לעצמם הנאצים כיצד לשחק בנו באותו מקום. את פסלו של קוסציושקו נתצו הסובייטים ובמקומו שמו את איליץ' לניך וזה היה התעלול שעוללו בנו: קשרו לראשו של לניך את החבל מצד אחד ומהצד השני של החבל העמידו את אנשי העיר החשובים מבין היהודים שאלו ימשכו את פסלו של לניך למטה עד שישבר ראשו. וכך העלילו עלינו בפני הרוסים והאוקראינים שהיהודים התנכלו משמחה ומרצון בלניך, והוסיפו שמן למדורת שנאת האוקראינים אותנו.

הקרבנות הראשונים

הקרבנות הראשונים היו אבא מאזור, אברהם פיסק. את אלו השניים מיד השמידו. את שיינדלה ווייגר, שיינדל מיקרטי, בתו של המורה, ודבורה פיך, סגרו בתוך חנות. הן הלמו באגרופיהן הקטנות בדלתות... צעקו "הצילו", והוציאו נשמותיהן מרעב.

איצי נוח'ס

רבים הסיפורים שהגויים ספרו כיצד עינו את איצי נוחיס. אין לקבוע איזה הוא הסיפור הנכון. אחת ברור, שהוא במיוחד עונה וגם לא ברורה הסיבה מה מצאו להוציא כל החייתיות שבהם באיש עמל זה. הסיפור שאני שמעתיו מפי סבטשוק הוא כי את המלאכה האיומה עשה הצלם מהפרבר. הוא קשר לרגלו חבל וציווה עליו כל פעם לרוץ קדימה, משך את החבל אליו ואיצי, מלוא קומתו, קיבל חבטות בכל גופו בנפלו על הכביש. משחק סדיסטי זה נמשך שעות, עד שהגרמני הנאצי לא יכול היה לסבול סבלו של איצי ושאלו למה אינו מחסלו בפטיש. כך מעונה עד צאת נשמתו נסחב איצי נוח'ס עד לביתו. הצלם בא על אנשי כשהסובייטים חזרו והעידו בו. נענש ל-25 שעות מאסר (אחרים סיפרו שהוא נשרף חיים).

סאבטשוק המשיך לספר על יהודים רבים שבאו אליו והביאו מכל היקר להם. הם בקשו ממנו שיצילם. אולי יסתירם באיזה שהוא מקום. ביניהם הוא מציין במיוחד את שראליק ברונשטיין. הוא הבטיח לו את כל מה שיש לו.

סאבטשוק מושיט שתי ידיו ומצטדק, "היה בלתי אפשרי", כולם חיו בפחד איום מהנאצים - ומהאוקראינים. ההלשנה שרצה בכל פינה.

התקופה שלפני השואה

הגויים מספרים לי על הדברים שהובילו לקראת השואה. שלבים שלבים עד לאותו יום איום. הממונה על דרישות הגרמנים היה יעקב סגל. אליו היו כל פעם פונים להמציא רכוש יהודי. הדרישה הראשונה היתה לאסוף כל מגפי העור למען הצבא. במשך ימים היתה העיירה כמרקחה. חייהם היו תלויים מנגד בגלל המגפיים, והכל האמינו שהמגפיים יצילו או ידחו את האסון, ובינתיים אולי צבא ההצלה יגיע. לא האמינו כי הכל יושמד. כמות מגפיים שאספו לא סיפקה את הגרמנים. "זה פחות מדי", הם טענו כי בידי היהודים מצויים הרבה יותר. נאמר למשלחת וליעקל סגל כי הפעם סלחו להם, אך פעם שניה לא יסולח הדבר. יש להמציא בדיוק את הנדרש. פעם שניה צריך היה לספק כל הטבעות והתכשיטים, ופעם כל גביעי הכסף. פעם שלישית את הפרוות. כך לפי סדר נדרשה כל פעם דרישה חדשה. לבסוף היתה הפניה לפני האחרונה לספק כל הכסף הרוסי הנמצא בידי היהודים, וגם זה סופק להם. משלא היה יותר מה לדרוש מהיהודים, כי לא נמצא בידיהם דבר נוסף שיכול להועיל לנאצים, נלקחו כולם לבית-המדרש והתחיל החיסול ההמוני.

ביירש סגל

גם עליו שונים הסיפורים. יש שליעגים לנו, כי לא ידענו להשתמש בנשק חם, והמקרה של ביירש בא להעיד על כך. אבל איוואן קרפ סיפר לי שהוא היה עד במקום ההשמדה וראה יפה אותו מקרה של ביירש סגל. הוא מעיד כי ביירש חטף את מכונת היריה וירה. הוא מעיד כי ביירש הצליח לנקום נקמתו בהרגו כמה מהשוטרים המזויינים ורק אחר-כך ירו בו.

שייע טייטלבוים

שייע טייטלבוים הסתתר במחסן התבואות של איוואן קרפ. בזמן ההשמדה כשהלכו לחפש מבית לבית, רצה בתו של קרפ להסתתר בעליית הגג של המחסן, כי היתה אהובתו של קומנדיר קומוניסטי וחרדה לנפשה. בעלותה למעלה נבהלה כהתקלה בבן-אדם. זה היה שייע טייטלבוים. הקימה צעקות. מבהלה קפץ למטה שייע טייטלבוים ונתפס בידי האוקראינים, ונמסר להריגה. מספרים כי בווו של קרפ סבלה עינויים קשים כשנתפסה על ידי הנאצים.

זלמן זילברטסט

אנו זוכרים את הבית המפואר שלהם, שעמד במרכז העיירה, ובחזית בית המרקחת. בינתיים היה זלמן לבעל משפחה צעירה. בהיותו במלוא אושרו הגיע יום האקציה. הוא ומשפחתו אינם מצטרפים לאלו המובלים מבית-הכנסת לטבח. הוא נשאר בבית ומצית את הבית על כל הנפשות שבו. הגויים האשימו את היהודים, כי לא השאירו דבר. שרפו את בתיהם למען לא ירשו אותם. המקרה של זלמן זילברטסט היה מקרה לדוגמא.

דבורקה יעקב הערשס

דבורקה עם משפחתה היו בין אלה שנטשו את העיירה להסתתר ביערות ובכפרים. לדבורקה היו שני ילדים קטנים. גם אלו נדדו אתם ביערות במשך תקופה ארוכה. כעבור שבועות של נדודים, אזל מזונם ולא היה דבר להשיג ביערות. יצאו לבקש מעט לחם בפערשטאט. לחם לא נתנו להם, אך מסרו אותם לשלטונות הנאציים. הרבה זמן הם הצליחו להסתתר ביערות. בסוף מצאו אותם והביאו אותם לעיירה, ממש זמן קצר לפני בוא הסובייטים בשנת 1944, והוצאו להורג. גם משפחה זו לא הצליחה להנצל.

אחי שראליק

קאלא ז'שקא מספר לי שהוא הסתיר את אחי שראליק בביתו. ימים לפני האקציה הוא יצא מביתו באומרו שהוא רוצה להיות עם משפחתו בדרכה האחרונה. מסרו אותו לגיטו בלודמיר. שם היתה המשטרה היהודית גרועה מהנאצית. אין לנו ידיעות על שראליק.

המלשינים המפורסמים היו קאלא זשעשקא, יוקובסקי, אלעקסאר. הם היו המסגירים "המומחים" של יהודים לנאצים. בימים ההם נחשבו למנהיגים של בני עדתם. הרוסים דנו אותם, כפי שמספרים, ל-25 שנות מאסר, אולי בגלל פשעים אחרים.

ה ש ו א ה

ההוראה היתה לקחת את כל שניתן לקחת מהבתים, כי הם יוצאים לחיות בגיטו. על כולם היה להתכנס בבית המדרש הגדול. היו בודדים שהסתתרו בכל מיני מסתורים ובורות, אך את רובם בהמשך הזמן הוציאו ממחבואיהם וטבחו אותם בבקעה המפורסמת. האוקראינים עסקו בחיפושים אחרי המסתתרים בצורה אכזרית ומיד מסרו אותם לידי הרוצחים.

מבית המדרש מובילים את האומללים בצורה אכזרית לבקעה ששם היתה תעשיית הלבנים המפורסמת בדרך לקובל.

בדרך חשו יקירינו לאן הם מובלים. מפה לאזן הם מוסדים זה לזה: בודאי זו דרכנו האחרונה. מיאוש כל אחד מתחיל לזרוק כל דבר שלקח עמו לדרכו לגיטו המדומה. מתפזרים לרוח סידורים וטליתות, תמונות מהבית, אבנים יקרות וכל מה שעוד נותר לפליטה בבית. האכדים האוקראינים מזדנבים עם עגלותיהם אחרי השיירה של המובלים למות ואוספים כל מה שנזרק. מפארים את קירותיהם ומטמינים במזוודותיהם. גוי אחד שהיה מפורסם כמשוגע של העיירה, אסף רק תמונות וצילומים, לקחם לביתו ופאר בהם את קירותיו.

בבקעה ניתנת הוראה להסתדר בשישיות, וקבוצות קבוצות של שישה מורדים לבורות ויורים בהם. עליהם שכבה של עוד שישה, וחוזר חלילה.

הכל נעשה בסדר ובארגון גרמני מדוייק.

ימים ושבועות נעה השכבה העליונה. חיים היו מתחתיה. לא כולם מצאו מותם הסופי. היו שנפצעו והתענו ימים רבים עד שמצאו את סופם האיום, והיו כאלה שניסו לצאת מהבור ולהתרחק, למצוא יד עוזרת וגואלת. אך לרוב לא מצאו. הולשן על הניצולים ונמסרו מיד לידי הרוצחים להשלים המלאכה באופן יסודי עד תום. על פייגלה אורדער מסופר, שאמה נשכבה עליה בבור לגונן עליה מהכדורים של המרצחים. האם מצאה את מותה ופייגלה נצלה. עם חשיכה היא יוצאת את בור הטבוחים ושמה פניה הביתה לעיירה. הבית הראשון ליד בור הטבח היה בית של פולני. היא נכנסה לפולני ובקשה רחמים שיתן לה להכנס ללון הלילה. מראה היה איום. כולה ספוגה דם ורפש. הפולני לא נתן לה להיכנס לביתו. היא המשיכה לחפש בית. נכנסה לבית של משפחה אוקראינית טובה. כל הבנות משכילות, גימנאזיסטיות. הבית היה ממול לדימנטשטיין וחוואצקי. אלו היו דוקא אוקראינים לאומנים, אך הבנות הכניסו אותה הביתה. רחצו אותה מהדם והלכלוך, האכילו אותה והשכיבו אותה. נחושה החלטתן של הבנות להחזיקה אצלן במסתור, אך הפולני לא נחה דעתו עליו. הוא הלך והסגיר את פייגלה. הקומנדאנט בעצמו בא לקחתה למשרד. מראה ארי, אין להכיר כי היא יהודיה. כעבור זמן-מה הגיע אחד הנאצים וציווה לירות בה.

בדרך חזרה

את בית העלמין הישן אין להכיר. אפילו העצים הגדולים נכרתו. רק האהל נשאר כזכר. בבית העלמין החדש עוד נשארו מעט מצבות. בשטח גדול שנוקה התחילו לחרוש, אך ברובו עדיין לא חרשו. בין המצבות אני מוצאת מצבות של צימרבליט משה ואורדר משה יעקבס. הסטוריה שלמה לגיא ההריגה. הגויים מספרים על פחדם לעבור באותו מקום כשאדמת הטבוחים זעה. כעבור שבועיים שפכו אדמה על הקרבנות. מדי פעם צריך היה להוסיף שכבת אדמה כי הגויים התאוננו על הריחות הרעים בסביבה.

שפכו סיד על האדמה השפוכה. עם בואם של הרוסים שמו שכבה עבה של אדמה על קבר האחים ועתה, בביקורי כאן, ובגרפי בין שכבות האדמה למשש עצמות יקירינו הנני מוצאת קוצים ודרדרים צומחים על קברות האחים. הסרפד מרובה כאן וצורב את רגלי. נדמה לי שמצאתי את גופתו של פנחס אורדר, דודי אחי אבי, כי נאמר לי שהוא נקבר כאחרון הקרבנות. הוא הסתתר במסתורים בין הגויים בפערשטאט. סוף סוף מצאו אותו. באופניים רדפו אותו כשהוא מצווה לרוץ לפני האופניים עד לבית הקברות, ושם ירו בו. נדמה לי שמצאתי אותו והנני חשה בו, הנה עצמותיו, הנהו הדוד שלי... גשם שוטף מתחיל. אינני יודעת מה אתי. הנני רטובה מגשם, מבוססת בבוץ טובעני. אני חוזרת. לאן אני חוזרת אינני יודעת. מרחוק אני רואה רק את קצהו של הצלב שעל הכנסיה. שום דבר איננו. אולי אני הולכת מבית העלמין הביתה... העצים כולם נגדעו, סימני מאבק קשה ומלחמה בכל. יש אומרים שהטוריה היתה אדומה מדם רב שנשפך בקרב הגורלי בין הרוסים והגרמנים. הנחל עכשיו יבש. איננו. הגשר הגדול איננו. גשר עץ קטן ועלוב נבנה במקומו. כל השדרות שלנו, שדרות הטיול יחד עם זכרונות הנעורים והילדות - הפובשכנה, בית הספר הפולני עומד בתווך. על ידו אין דבר.

לקובל נוסעים בדרך החדשה שנסללה. יש אומרים שבדרך זו היו קרבות אכזריים ועצמות חיילים מונחות לצידו של הכביש החדש הנסלל. כעת נוסעים בדרך סלץ. ביתו של משה פיסק גם הוא עומד בודד. זשעשקא גר שם. ביתו של אהרון ואהל עומד, בחלקו רעוע. נדמה לי שרואים רק את המרפסת היפה. הכנסיה הפולנית הפכה לחנות כל-בו. לא עליה אני בוכיה בדרכי חזרה.

(רשם: אריה גרינשטיין)

איציע נח'ס (איציע בעלעגלה) עם בני משפחתו. למעלה - אביו נח

אויף די חורבות פון טריסק

משה ארדער

אך פינף יאר ארומוואגלען האט זיך מיר איינגעגעבן צו באזוכן מיין אומגליקלעך היימשטעטל, טריסק.

געקומען און געבליבן שטיין פארגליווערט און געגלאצט מיט די אויגן א געפלעפטער: איז דאס ריכטיק, וואס די אויגן זעען?! איין גרויסע חורבה. בעסער געזאגט: איין קליינע חורבה. ווייל ווי קליין דאס שטעטל איז געווען, ווען ס׳האט נאך געלעבט, איז עס איצטער נישט מער ווי א קבר.

ס׳זענען גאנץ געבליבן בלויז עטלעכע שטיבער: משה פיסק, שכר טאבאקהענדלער, שלמה וואל, פרץ שטשערב, מענדל זאפראן, יענקל קליינער, הערש ראב, שלמה און ליבער צוויק, די אלטע צוויקס און אליקום דימענשטיינס. און לסוף – דעם טריסקער מגידס אוהל.

די אלע הייזער זענען באוווינט פון אוקראינער. פון מגידס אוהל האט מען דאך געמאכט א שמידריי. דאס אלטע הייליקע ארט איז אינגאנצן אפגעמעקט פון דער אייבערפלאך.

איך האב באזוכט דעם מאסן-קבר פון אונדזערע ליבסטע און הייליקע. ער געפינט זיך אויפן שטח, ווו ס׳איז א מאל געשטאנען נטע ווײנערס ציגעלניע. דארט איז א מאל געווען א טיפער טאל. איך האב דאס ארט נישט דערקאנט, ווייל דאס ארט פון דעם טאל איז איצט א גלייכער שטח. איך האב אבער דא און דארט דערזעען גלידער פון מענטשלעכע גופים: שטארצנדיקע פיס, ווי זיי וואלטן געשטאנען שמונה-עשרה; הענט אויפגעטריקנטע, איינגעגעסן מיט די פינגער אין דער ערד, ווי זיך ראנגלענדיק מיטן טויט; קעפ מיט פארקריצטע ציין און אויגנלעכער, וואס קוקן, דאכט זיך מיט צארן אויף דער וועלט, פאר וואס זי האט דערלאזט צו אזא הימלשרייענדיקער רציחה.

איך האב צענויפגענומען די פאנאנדערגעווארפענע אברים און זיי מקבר געווען אויף איין פלאץ.

מ׳האט מיר דערציילט, אז בעת די פראנטקאמפן ארום טריסק איז אויף דעם ארט געפאלן א באמבע, וואס האט אויפגעריסן דעם קבר און צעשליידערט א סך גופים און גלידער.

איך האב געוואלט עמעצן דערקענען און פרובירט אויפהייבן גופים, אבער זיי זענען געליגן צוזאמענגעפלאכטן הענט און פיס און נאך די יארן ליגן אין דער ערד האבן זיי זיך אנגעהויבן צעפאלן. אויפהייבנדיק א גוף פון א מיידל מיט א בלאנדן קאפ האר, איז פון איר בלוזקע-קעשענע ארויסגעפאלן א ווייס קלעצעלע פאדעם און זעקט וועש-קנעפלעך; אויפן האלדז האט זי געהאט א טיכעלע און א האלדזשפילקע, אויסגעווייקטע אין בלוט, –– האב איך דאס אראפגענומען אויף אן אנדענק.

לעבן דעם פוילישן צמענטארזש געפינט זיך א קבר פון דריי, באצייכנט מיט א הילצערנעם קרייץ. לויט מ׳האט מיר דערציילט ליגן אין אים:

זלמן סעגאל, אהרן סעגאל און מיין שוואגער משה. זלמן סעגאל איז געווען דער פאראנטווארטלעכער פארן שטעטל. נאך אלע קאנטריבוציעס, וואס די דייטשן האבן צוגענומען פונעם שטעטל, אז מער איז שוין נישט געווען צו געבן, האט ער באשלאסן צו אנטלויפן. אבער די אוקראינער האבן אים געכאפט און איבערגעגעבן דער געסטאפא. זיי האבן גענומען די אנדערע צוויי אויסצוגראבן א קבר. נאך שווערע פייניקונגען זענען זיי צעשאסן געווארן.

דעם 23סטן אויגוסט איז פארגעקומען די ליקווידאציע פון אלע יידן. מ'האט זיי אלע פארזאמלט אויפן בית-מדרש-פלאץ. דארט האט מען ארויסגערופן פון צווישן דעם עולם מיין פאטער ברוך ארדער אלס א גוטן פאכמאן א סטעלמאך, אויך יהודה לייב גינזבורג אלס סטאליער און משה געלער פון דער פערשטאט אלס פאבריצירער פון וואפנע, ווייל די דייטשן האבן זיך געניטיקט אין אזעלכע פאכמענער, און מ'האט זיי געוואלט איבערלאזן. דעמלט האט מיין פאטער זיך אנגערופן צו זיי:

-- בעסער שוין, איידער צעשאסן ווערן ווי א הונט נאך דעם ווי מע וועט זיך שוין מער נישט נייטיקן אין מיר. אויב מיין זון וועט בלייבן לעבן, זאל ער וויסן, אז זיין פאטער האט זיינע ברידער נישט פארראטן.

און זיי זענען די ערשטע צעשאסן געווארן.

פארן דער צעשיסונג זענען אלע באפוילן געווארן זיך אויסצוטאן נאקעט דערנאך האט מען זיי אויסגעשטעלט אין א האלבן קרייז און צעשאסן.

ס'זענען געווען איינציקע פאלן פון זעלבסטמארד.

איין איינציקער האט איבערגעלעבט די אלע גרוילן און ער איז דער איינציקער עדות. דאס איז שלום בוימל, וועלכער געפינט זיך היינט אין אמעריקע.

צום טראגישסטן זענען אומגעקומען איציע יעריסיוק און יאנקל דימענטשטיין, וועלכע מ'האט צוגעבונדן צו די עקן פון פערד און זיי געיאגט איבער דער גאס. אזוי זענען זיי אומגעקומען אויף קידוש-השם.

מותו המר
של ר' וולוולה

בן-ציון שר

יום אחד פניתי לועד הקהילה שיסדרוני לעבודה על-יד או בבית-החולים היהודי "בקור-חולים", כי נכספתי להפגש עם הרבי.

בכדי להתקבל לעבודה זו, הכרח היה לגלח את הראש ואסור היה לחבוש כובע בשעת העבודה. לקחתי מטפחת, קשרתי בה ארבעה קשרים, עטפתי בה את ראשי ונכנסתי לחדר הרבי.

הרבי ישב עצוב על המיטה, לבוש חלוק לבן. כפה על ראשו ובעיניו נקוו דמעות.

הרבי התפלא מאד, מה טעם ראשי מגולח ומה טעם אני עטוף מטפחת. רציתי למנוע צער מהרבי, הערמתי על המציאות המרה והשיבותי, שאנו עובדים קשה וכובע-קיץ אין בידי, לכן עטפתי ראשי במטפחת. דברי לא נתקבלו על לבו. הוא הרגיש שהמצב הולך ורע. השתדלתי לנחמו. המצב הוטב, אמרתי, מנת המזון שופרה ואנו מקוים שהשם לא יעזבנו.

אולם הרבי בשלו: לא כן. המצב הולך ורע. הוא הרגיש שזוהי פגישתנו האחרונה ומי יודע אם נוסיף להפגש עוד. אפילו מנע ברכתו ממני. מנהגו היה לברכני, שאגיע בשלום לגיטו ושלא יאונה לי רע. אולם בפגישתנו זו החריש, נראה עצוב מאד, מדוכא מאד ונפרד מעלי בקרירות.

הוספתי להתעניין בגורלו. פעם ספרו לנו ה"גויים", שבמו עיניהם ראו ששה גרמנים כשהם מובילים את הרבי לבית-הסוהר. לא האמנו לדבריהם. סבורים היינו, שהם מבקשים להכאיב לנו, ותו לא.

שוב בקשתי מועד-הקהילה שישלחוני לעבודה על-יד בית-החולים היהודי, כי בקשתי לדעת את האמת. באתי לבית-החולים, ואת הרבי לא מצאתי. בבית-החולים עבדו אחיות פולניות והן ספרו לי דברים כהוויתם: נכנסו ששה גרמנים ושאלו, איה איש-האלוהים? איה היהודי הקדוש? השיבו להם: הוא נמצא בחדר זה וזה. הגרמנים הלבישו את הרבי ולקחוהו אתם, כשהוא גורר את רגליו.

כשחייתי חיי-פרטיזן ביערות, הופיעו ביער שני אנשים כשידיהם כפותות. הם ספרו לי, שנמלטו מבית-הסוהר, הגרמנים רוצחים את כל האסירים, ואת החלשים והזקנים הם מטילים לתוך הבור העמוק של בית-השמוש.

כשמוגרו הגרמנים ונכנסו הרוסים העירה, הוצאו 300 גוויות מהבור, שעומקו היה 70 מטר. נמצאו במצב של התפוררות ועטפו אותן בשמיכות. ה"גויים" ספרו שבין הגוויות ראו גווית-אדם עטור זקן. לפי הבנתם ולפי השערתם היה זה רב ולוולה, הי"ד.

את הגוויות הובילו למקום בלתי ידוע, ועד היום לא ידוע מקום קבורתו של רב ולוולה, הי"ד.

בתוך ההמון הרב נמצא גם הרב נחום משהלה, הי"ד, חתנו של רבי יעקב לייבניו זצ"ל, שלא הוה פסיק פומיה מגירסא (שפיו לא חדל מלימוד התורה). הוא בקש להגיד כמה מלים ליהודי העיר ברגעים האחרונים לפני יציאת הנשמה. בקול חנוק מדמעות אמר הרב:

-- יהודים יקרים, אני רואה לנגד עיני שחיטה נוראה, שכמוה טרם ידע עמנו. נחשול-דמים עומד לטבענו. עשרה דורות מאדם עד נוח ועשרה דורות מנוח עד אברהם. כל דור השאיר שריד וזכר, והבן היה מתפלל לעלוי נשמת-אביו. אנו אומללים מכל דורות-היהודים שקדמו לנו, כי שוחטים את כולנו, את נשותינו, ילדינו ועוללינו. איש לא יבוא להשתטח על קברותינו, איש לא יאמר "קדיש" לעילוי נשמותינו, איש לא ינצור זכרוננו בלבו. נרנו כבה: כולנו נרד, עוד מעט, לבור-אפלה.

-- יהודים יקרים, העולם כה יפה, האילנות מלבלבים, הצפרים אומרות שירה, ועלינו לרדת לבוא-שחת. עמנו צמא-חיים. משה רבנו, עליו השלום, כשנחתם עליו גזר-הדין, ביקש מריבון-העולם שיניחהו כחיות השדה שהן אוכלות עשבים, או כעוף הפורח בארבע רוחות העולם.

אדושם, השקיפה ממעון קדשך והביטה וראה, למי עוללת כה, על מי שפכת זעמך, אנו חטאנו, בנינו פשעו, אולם כרובים אלה, מלאכים זכים וטהורים אלה, עוללים ויונקים אלה, מה חטא חטאו ששפכת עליהם חרונך? מה פשעם, שעליהם לרקוב בבור אפל?

יהודים, אנו עולים קרבן על קדוש השם. נתאחד כלנו כאיש אחד. נלך לקראת המוות בלב שמח. הרגע הנורא עבור יעבור, ואל מלא רחמים השוכן במרומים, ימציא מנוחה לנשמותינו בסתר כנפיו.

ליבער ברענער

ליבער ברענער איז געבוירן געווארן אין טריסק, אין יאר 1901, ביי נישט פארמעגלעכע עלטערן. זיין פאטער איז געווען א גבאי ביים דעם טריסקער רבינס זון, רב דאדיע -- שפעטער דער זשוריקער רבי - און זיין מוטער האט געפירט א מעלקרעמל. ער האט געלערנט אין חדרים און פאר דער צייט פון דער ערשטער וועלט-מלחמה - אין א רוסישער גימנאזיע אין זוויהיל, וווהין די מלחמה האט זיינע עלטערן פארטראגן. נאך דער מלחמה האט זיך זיין משפחה צוריקגעקערט קיין טריסק, און דא האט ער זיך אין אנהייב פארנומען מיט געבן פריוואטע לעקציעס, דערנאך געארבעט א קורצע צייט אין דעם העברעישן בית-הספר און לסוף געווארן איינער פון די בויער פון דער טריסקער יידישער פאלקסשול א.נ. פון י.ל. פרץ, פון די יידישיסטישע קולטור-טוער און פון די איבערגעגעבנסטע לערער אין דער שול. דעמלט האט ער געענדיקט דעם יידישן לערער-סעמינאר פון ציש"א.

אין יאר 1929 איז ער ארויסגעפארן מיט זיין פאמיליע קיין טשענסטאכאוו, ווו ער איז ביזן יאר 1933 געווען לערער פון יידיש אין דער פרץ-שול און לעקטאר איבער יידישער ליטעראטור אין דער ארטיקער "קולטור-ליגע".

פון יאר 1934 ביז דער אינוואזיע פון די נאצים איז ער געווען א מיטארבעטער פון "טאז", פירער פון די קינדער-קאלאניעס.

אין יאר 1935 איז ער ארעסטירט געווארן דורך דער סאנאציע-דעפע פארן אנטייל נעמען אין א מלחמה-מיטינג אין טשענסטאכאוו.

אין יאר 1936, ווען ער האט אנגעפירט מיט דער פרץ-שול אין לובלין, איז ביי אים צוגענומען געווארן די רעכט צו זיין א לערער פאר זיינע פאליטישע ארויסטרעטונגען אין לובלין אלס אנהענגער פון איינהייט-פראנט אין די ארבעטער-רייען אין פוילן.

אין טשענסטאכאווער געטא איז ער געווען איינער פון די אקטיוויסטע אונטערערדישע אנטינאצי-קעמפער.

אלע זיינע אייגענע זענען אומגעקומען. ער מיט זיין פרוי מיטן קליין טעכטערל, לילי, וועלכע איז געווען איסבאהאלטן ביי א קריסטלעך פארפאלק האבן זיך געראטעוועט.

דעם 15טן יאנואר 1945 איז ער באפרייט געווארן פון לאגער "האסאג" און געווען פון די ערשטע, וואס האבן אנגעהויבן צו בויען דאס יידישע לעבן אין טשענסטאכאוו נאכן חורבן.

ער איז געווארן פארזיצער פון יידישן קאמיטעט אין טשענסטאכאוו.

ער האט אנגעהויבן זיך דרוקן אין די אויסגאבעס פון "ציטא" -- "שולוועזן" און אנדערע, זיך באטייליקט אין אומלעגאלע יידישע און פוילישע אויסגאבעס, געדרוקט ארטיקלען אין דער באנייטער "פאלקסצייטונג" און "יידישע שריפטן" אין ווארשע, אויך אין "טשענסטאכאווער יידן", ניו-יארק, 1947. אין דער ווארשעווער "פאלקסשטימע", "בלעטער פאר געשיכטע" און אין פוילישן ביולעטין "פון יידישן היסטארישן" אינסטיטוט.
אין בוכפארם: "ווידערשטאנד און אומקום אין טשענסטאכאווער געטא", ווארשע, פארלאג יידישער היסטארישער אינסטיטוט אין פוילן, 1951, 176 ז'.

ליבער ברענער

די פורים-אקציע אין טשענסטאכאווער געטא

1סטער מערץ 1943. פורים. א זוניקער, שיינער טאג. עס פילט זיך דאס אנקומען פון פרילינג. עס נאגט עפעס אזא בענקעניש, און עס ווערט שטארקער דער דראנג צום לעבן. עולם, וואס ארבעט אין געטא, באווייזט זיך אפטער אין דרויסן און ווארפט קנאה-בליקן איבער די דראטן אין דער ריכטונג פון ווארשעווער גאס, ווו עס געפינט זיך איצט די "ארישע זייט". אין די קעלערן פון דער יידישער קאמף-ארגאניזאציע איז אבער די שטימונג א שווערע. אזוי פיל שיינע ראפארטן כסדר אפגענומען פון זייערע זעקס קאמף-חברים, וואס האבן געהאט זייער באזע אויף ווילסאן-גאס 34, און איצט זענען זיי שוין דערמארדעט. די משפחות פון די זעקס דערמארדעטע ווייסן נאך נישט פון זייער אומגליק, וויינען, לויפן ארום, זוכן רעטונג פאר זייערע קינדער, און מענטשן פרווון זיי טרייסטן, אז עס קאן נאך געשען א נס.

די דאקטוירים-משפחה וויל זייערע קינדער ברענגען א ביסל יום-טובדיקייט און פייערט היינט דעם געבוירנטאג פון איינעם פון די שענסטע קינדער אין געטא - פון דער קליינער לילי ווינער. די קינדער שפילן זיך, זינגען און טאנצן. באזונדערס פרייט זיך די קליינע לילי. דאס שווארצע סאמעטענע קליידעלע, די ווייסע, לאנגע

סקארפעטלעך אויף אירע שלאנקע פיסלעך און דער גרויסער, שניי-ווייסער באנד אין די געדיכטע, בלאנדע הערעלעך אויפן קעפל געבן איר צו א ספעציעלן חן. לילי שיינט אין גאנצן, היינט איז דאך איר יום-טוב, היינט פייערט מען דאך איר זיבניאריקן געבוירנטאג. די געסט קענען נישט אפרייסן זייערע בליקן פון דעם צארטן און פרעכטיק-געבויטן קינד. די קינדער שפילן זיך אן אויפהער און ווערן גארנישט מיד, זיי לאדן איצט אויס זייער ביז איצט דערשטיקטע קינדערישע ענערגיע. די געסט -- די דאקטוירים פארזאמלען זיך אין א צווייטער שטוב און שמועסן וועגן דעם גורל פון די יידן. כמעט יעדער איינער פון זיי שילדערט אלץ אין שווארצערע פארבן, ווארטנדיק, אז א צווייטער זאל אוועקמאכן מיט דער האנט זיינע אויספירן, כדי עס זאל כאטש אויף אזא אופן א ביסל לייכטער ווערן אויף דער נשמה. אויך ביי די קינדער האט זיך דאס שפילן געענדערט. זיי שטייען איצט אין א ראד און שפילן זיך אין "א מאל איז געווען א שרהלע, א שרהלע א קליין...". די קינדער אלע זינגען, און לילי מיטן ברודערל בלאנדזשען אין וואלד און זוכן די מאמע זייערע. די קינדער זינגען וואס ווייטער אלץ שטילער און שטילער: "... פינצטער איז אין וועלדעלע, ס'הערט זיך א געוויין...".

פלוצעם צעטראגט זיך איבערן געטא א נייער באפעל פון דעגענהארטן: אלע מיטגלידער פון יודענראט, אלע דאקטוירים, אינזשינירן, אדוואקאטן און בכלל דיפלאמירטע אינטעליגענץ דארפן זיך תיכף צושטעלן מיט זייערע משפחות אויף דעם אזוי שוין טרויעריק בארימטן "רינעטשעק ווארשאווסקי", ווייל זיי דארפן נאך היינט ארויספארן קיין פאלעסטינע. דאס געטא איז אויפס'ניי שרעקלעך אויפגערודערט. מע גלייבט נישט, און עס גנבעט זיך דאך ארייין א געדאנק -- און אפשר?... די מיטגלידער פון יודענראט, דאקטוירים און אינזשינירן מיט זייערע פרויען און קינדער איילן זיך פול אומרו אויף דעם באשטימטן פלאץ. אויך לילי מיט אירע עלטערן און קליינעם ברודערל איילן זיך. לילים טאטע איז דאך אויך פאררעכנט צו דער אינטעליגענץ. ער איז דאך א באקאנטער דאקטאר... אויפן פלאץ פון "רינעטשעק ווארשאווסקי" דרייען זיך אומרויק ארום הונדערטער מענער, פרויען און קינדער. זיי זוכן מיט די בליקן אין אלע ווינקעלעך א רעטונג. פון ווייטן אויף דער ווארשעווער גאס שטייען גרויסע לאסטאויטאס. די אויטאס זענען נישט באוואכט, און דאך האבן אלע אנגעהויבן פילן די דראענדיקע געפאר. אייניקע פרווון אויף פארשידענע אופנים זיך ארויסדרייען פון דער טויט-נעץ, אין וועלכער זיי זענען ארייינגעפאלן. עס פרווט גליק דער דאקטאר פאלק. עס פרווט זיין גליק אויך דער דאקטאר לעווין. זיי פרווון זיך באהאלטן אין טויער, ווו די דייטשן פלעגן דורכפירן עקזעקוציעס איבער יידן, כדי פון דארטן מיט די פעלדער זיך ארויסצובאקומען פון שטאט. עס גיט זיך זיי נישט איין. זיי ווערן באמערקט און צוריקגעפירט. עס פרווון אויסנוצן זייער קאנטשאפט מיט די זשאנדארמען מיטגלידער פון יודענראט, אבער אן דערפאלג. איין מיטגליד פון יודענראט, זעליק ראטבארד, לויפט פון איין באקאנטן זשאנדארם צום צווייטן און בעט מע זאל כאטש זיין טאכטער, די 20יאריק פעלא, צוריק לאזן אין געטא. ער ווערט אבער באליידיקט און אויסגעלאכט. אלע מוזן איינשטייגן אין די אויטאס. פון פארשידענע באהעלטענישן באוויזן זיך באוואפנטע זשאנדארמען. עס קומען אונטער נאך אויטאס מיט באוואפנטע זשאנדארמען און הילף-פאליציי. די אויטאס דירן פון ארט און באוועגן

זיך מיט א שטארקער געשווינדקייט אין דער ריכטונג פון יידישן בית-עלמין. די קרבנות זעען באשיימפערלעך דעם טויט פאר די אויגן. דער צוואנציקיעריקער וולאדער קאפינסקי שפרינגט דער ערשטער פון לויפנדיקן אויטא. נאך אים שפרינגען אראפ אויך פיל אנדערע, אבער בלויז זעקס מאן גיט זיך איין צו אנטלויפן פון טויט. צווישן די אנטלויפנדיקע האט זיך חוץ וולאדעקן געפונען דער אנפירער פון יידישן ארבעט - איינזאץ אין קליינעם געטא, בערנארד קורלאנד. די רעשט 127 מאן - דאס קליינע רעשטל פון דער דיפלאמירטער אינטעליגענץ - איז געבראכט געווארן אויפן יידישן בית-עולם. דאס גאנצע בית-עולם איז באשטעלט מיט ווערקשוצן און אוקראינישער הילף-פאליציי אלע קרבנות ווערן אריינגעטריבן אין טהרה-שטיבל. דא ווערן זיי געצוואונגען אראפצוציען פון זיך די מלבושים.

די ערשטע ווערט ארויסגעפירט די צוואנציקיעריקע פעלא. זי שטייט פארן גרויסן קבר פנים אל פנים מיט צוויי זשאנדארמען. די זשאנדארמען וואגן עפעס נישט, א קורצע פארלעגנהייט... די פארלעגנהייט ווערט שנעל איבערגעריסן דורך א ווערקשוץ. א קנאל פון א ביקס, און פעלא ליגט שוין אין גסיסה-קראמפן מיט פנים צו דער ערד.ביידע זשאנדארמען קוקן זיך איבער,דרייען איבער דעם אין לעצטע אנגסטן נאך צאפלענדיקן קערפער, באטראכטן אים א ווײלע, קוקן זיך איבער און לאזן זיך צו זייער ווייטערדיקער "הייליקער עבודה". די איבעריקע ווערן פון טהרה-שטיבל ארויסגעפירט צו צווייוויייז. פריער ווערן "אויסגעענדיקט" די עלטערע. מיט די קינדער האבן די דייטשישע הענקער נאך צייט. מיט קינדער גלוסט זיך א ביסל צו שפילן. עס זענען דאך פארט קינדער, און זיי אליין, די זשאנדארמען, זענען דאך אויך טאטעס... פאר די הענטלעך, פאר די פיסלעך, אדער פאר די הערעלעך ווערן קינדער אויפגעהויבן אין דער הייך מיט איין האנט, און מיט דער צווייטער -- צילט מען אין די הערצעלעך זייערע, אדער אין די קעפעלעך. עס שאדט נישט, וואס נישט אלע קינדער הויכן אויס תיכף זייערע נשמהלעך. נישקשה, די מאמע-ערד דעקט צו אויך די, וואס קאנען נאך אויסשרייען זייער לעצטן מא...

די קליינע לילי איז די לעצטע. אלץ איז פון איר אראפגעצויגן, בלויז דעם גרויסן ווייסן באנד אויף איר קעפל - א זכר פון איר יום-טוב - האט מען איר איבערגעלאזט. לילי שטייט פארן קבר, אירע גרויסע הימל-בלויע אויגן בלאנדזשען פון איין מערדער אויפן צווייטן. שווער צו באצייכענען, וואס עס שפיגלט זיך אפ אין די אויגן פון דעם קליינעם צארטן קינד. די זשאנדארמען, שוין איבערגעזעטיקט מיט בלוט, וואגן עפעס נישט אויפצוהייבן די הענט צום שיסן. יעדער פון זיי ווארט, אז א צווייטער זאל פארענדיקן די היינטיקע בלוטיקע שפיל. א גרעסערע פויזע... דער הויכער ברייט-ביניקער לאגערפירער איבערשער שפריידט שנעל צו און רייסט איבער די פארלעגנהייט פון זיינע קאמעראדן. מיטן אויסרוף: "פארן פירער און פאטערלאנד!" צילט ער מיט זיין רעוואלווער אין ברוסטל פון דער קליינער לילי. א קנאל פון א רעוואלווער, און לילי שליסט די קייט פון 127 קרבנות אין זיבעטן יאר-טאג פון איר געבוירן.

מ. אליצקי

באלאדע פון צוויי קינדער

אר האט געהייסן מאירקע, אסתר-רייזל זי.
צוויי שיינע קינדער, איינציקע ביי טאטע-מאמעשי.

ער איז געוועזן זיבן אלט, זי געוועזן איז צען.
עס איז זיי ביידן אויף דער וועלט גוט און ווויל געוועזן.

דער זומער האט געגעבן גאלד, דער ווינטער - רייגעם שניי.
די מאמע האט מיט גוטע הענט געגעבן עסן זיי.

זיי וואלטן איצט שוין גרויסע זיין און קינדער אויך געהאט.
איז אנגעקומען מיטן וועג א נאצישער הארמאט.

די טעג זענען געווארן ווילד, די נעכט האבן געברענט.
טאטע-מאמע האבן זיי געהאלטן ביי די הענט.

דערנאך איז מען אין מארק ארויס מיט פעקלעך אין דער האנט,
מיט קינדער פון דער גאנצער שטאט, באקאנט און נישט באקאנט.

עס האט א פויק פאר זיי געפויקט, א פידל האט געלאכט,
זיי האבן מיט די הוילע פיס צום ריטעם נאכגעמאכט.

ס'איז מאירקע געגאנגען נאך דער שוועסטער שטיל און שיין.
געגאן איז אסתר רייזל, ווי א טייער קינד דארף גיין.

זיי האבן אלע שיין מארשירט ביז צו דעם גרויסן טאל,
ווו פריי און פריילעך האבן זיי שפאצירט אזוי פיל מאל,

ווו געלע בלומען בליען, און הויכער דינער גראז,
ווו צווישן אלטע שטיינער וווינט א יונגער האז. - - -

נאך איצטער בליען דארטן געלע בלומען, -- ווייי !
נישט פארדעקטע ליגן דארט די ביינדעלעך פון זיי.

מ. אַליצקי

מאַכליע גלאָז

איך קען זי ניט פֿאַרגעסן,
די קליינע מאַכליע גלאָז.
אין קלאַס איז זי געזעסן
מיט בעקעלעך פֿריש און ראָז.

אַ פֿריילעכע, אַ שיינע,
געלערנט זיך מיט גלי.
ניטאָ אַצינד איז קיינער
וואָס זאָל דערמאָנען זי.

איך בין געווען איר לערער
דעם לעצטן זומער דאַן,
פֿון דעמאָלט איז זי מערער
אין שול שוין ניט געגאַן.

געווען איז האַרבסט אין געלן,
און ווײַסע ווינטער־נעכט.
און נאַציס אין שינעלן,
און נאַציס זײַנען שלעכט.

ווען פֿרילינג איז געקומען
האָט זי אַ קלאַס געמאַכט.
אין קלאַס געווען פֿאַרנומען
זיי זײַנען זאַלבע אַכט:

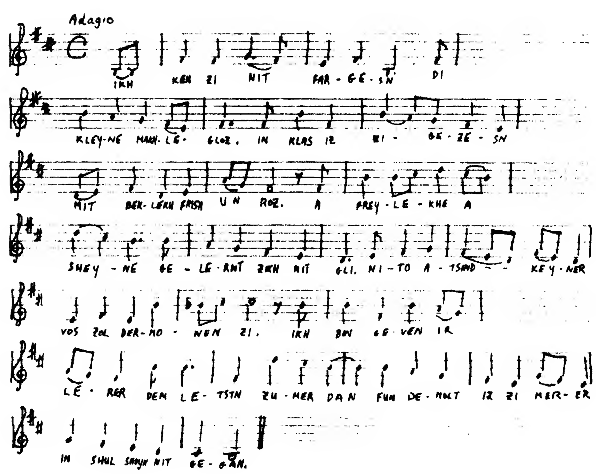
זי, און אירע שוועסטער,
דעם שכנס יינגלעך צוויי.
אין געהיימעניש דער גרעסטער
געלערנט האָט זי זיי:

רעדן יידיש ריכטיק,
שרײַבן יידיש שיין.
די יידישע געשיכטע
געלערנט צו פֿאַרשטיין.

ביז איין מאָל אָנגעקומען
אַ נאַצי איז געשווינד.
די לערערין פֿאַרנומען,
פֿאַרנומען קינד נאָך קינד.

אין וואַלד, ניט ווײַט פֿון שטעטל
וואו פֿייגל זינגען שיין,
ליגט מאַכליע אָן אַ ברעטל,
רוט מאַכליע אָן אַ שטיין.

מוזיק: י. קאַרמאַן

ז. ווײַנפּער

מאַמע

ווי וואָלט איך וועלן זיין היינט באַ מיין מאַמען,
אַ שווייגנדיקער, אָט אזוי צוזאמען
זיצן באַ דעם טיש מיט איר.
איך וואָלט מיין קאָפּ אראָפּגעבויגן,
געפילט דעם ווייכן בליק פון אירע אויגן,
איר ווייכן בליק אויף מיר.

עס וועט אַ מאַמע דאָך נישט פרעגן
אויף וועלכע שלעכטע וועגן
עס איז איר קינד געווען.
זי וואָלט איר קאָפּ בלויז צוגעבויגן
און מוטערלאַך געקוקט מיר אין די אויגן
און אלץ וואָלט זי געזען.

דערנאָך וואָלט איך איר האַנט געטאָן א ריר
און שטיל געזאָגט צו איר:
אוי מאַמע!
האָסט צוגעדעקט מיך מיט דיין וואַרעם קלייד,
אַ ריר געטאָן מיין קושן מיט דער האַנט
און אויף די שפּיצנפינגער שטילערהייט
ביסטו אוועק אין ווינקל צו דער וואַנט.
אַ לעמפּל האָט אין ווינקל מאַט געברענט
און פעדערן געפליקט האָסטו געשווינד
מיט דיינע ציטערדיקע הענט
מיט דיינע בלייכע הענט
פאַר מיר, דיין קינד.

פועה וואהל

צרור מכתבים

צרור מכתבים. זה כל מה שנשאר לי מהיקרים לי מאד. הרבה שנים עברו כבר מאז קיבלתים. עוד כאלה כבר לא אקבל לעולם. מדי פעם אני מדפדפת בהם.

גשם חורפי בחוץ. שמים אפורים. הנה הם משחירים והולכים. אך לעיני ניצבת העיירה, עיירתי, כשהיא כולה לבנה, עוטה שלג לבן-כחלחל. ליל ירח מלא. דממה בחוץ. אין איש ברחוב. הסהר מעל מחליק כאילו על השלג הנוצץ למטה. יצאתי החוצה. יצאו עוד חברים וחברות. פתאום עברה בנו רוח שובבות. חשקה נפשנו לראות טביעות גופינו בשלג. הנה אנו שוכבים בו בפישוט-ידים. קמים בזהירות. איזה מראה נהדר, ואיזה צחוק הפולח את הדממה!

אכן, צעירים היינו, וטוב היה לנו. לכל אחד מאתנו רמז העתיד באלפי נעלמיו. ידענו שיום יבוא ונעזוב את העיירה, ולא נראנה עוד. אכן, היה זה חורפנו האחרון בה.

עזבנוה, בשירה ובזמרה וכשאנו מפנים מבטינו אחורה. כלום יכולנו להעלות על הדעת שיום אחד היא תהיה כמהפכת אלהים, והיא תידום כולה כגוש מלח אחד?

אני פותחת את החלון. מחנק עומד בגרון. פסק הגשם. רוח חזקה מנשבת עכשיו. היא מיבשת במהירות את החול הרחוץ. אני נושאת עינים למעלה. עבי שחור. פתיתי שלג, דומה, עומדים ליפול. הם מתמהמהים משום מה. אני חוזרת אל צרור מכתבי.

"כש שנים כבר עברו מאז שעלית", כותבת אמא בדמעות. עקבותיהן עוד לא נמחו משולי המכתב. "ולבי אומר לי ששוב לא אראך...". אני לא חשבתי אז כך.

וכותבות האחיות על שמחותיהן ודאגותיהן היומיומיות, על לבטים ורצונות לא מגובשים, על געגועים וכמיהות ללא נודע. ואולי הן חלמו על איזה "כרם שטוף-שמש" שלא ראו מעולם.

אחיותי הקטנות, האומללות! מי חכם ויידע שאיזה שטן שחור זומם לקפד חלומותיכן ועתידכן, פתיל חייכן?

והנה הדף הזה, הכתוב באותיות גדולות, מרובעות, באצבעות כף יד קטנה, לא אמונה: "זאת אני, רחלה, כותבת לך. אני כבר תלמידה בכתה א'"...

רחלה הקטנה שכה אהבתיה, שכה אהבתי לשחק אתה ולפנקה. פעוטה השארתיה. רק כעבור שנים, בהחזיקי את בתי בזרועותי, הבנתי את ההרגשות שעוררה בי.

צהובים כבר הדפים, האותיות בהם מיטשטשות והולכות. שיני הזמן! המוות ניבט מהן. דומה, קולות זעקה אני שומעת מהם.

אך עולם כמנהגו נוהג. עוד מעט יגיע אביב. השמש תחמם גם את האדמה הרווייה מדם. הדשא שיצמח מהר יהיה ירוק ולא אדום. עצי הלילך יתנו ריחם. וריח הפרחים המשכר, וצהלת הילדים שם...

הרוח היא שפתחה עכשיו את החלון. עכשיו החורף בעיצומו. שלג לבן ורך יורד שם, על קברי יקרים חפים מפשע, מכסה הוא על כולם בטלית שכולה לבן...

VERA

קדושי טריסק הי"ד

אויבנטל יצחק
אוליצקי ברוך
אוליצקי מוניה
אוליצקי שמחה ומשפחתו
אורדר ברוך ומשפחתו
אורדר יעקל
אורדר חסיה
אורדר בן-ציון אורדר פייגה
אורדר וולף אורדר זלדה
אורדר ישראל אורדר פרידל
אורדר צ'רנה אורדר שרה ומשפחתה
אורדר דינה ומשפחתה
אורדר אליהו ומשפחתו
אורדר חיה-הינדה
אורדר מאניע ומשפחתו
אורדר ברוך ומשפחתו
אורדר לייבל ומשפחתו
אורדר פנחס ומשפחתו
אליוק אהרון ומשפחתו
אינגבר בתיה (אחותה של ס. מנדלסון)
אלבירט יעקב ומשפחתו
ארדשטין אליהו ומשפחתו
ארדשטין שמואל ומשפחתו
ארליך שמחה
ארליך יצחק
ארליך רבקה
ארליך נפתלי ומשפחתו
ארליך מיכאל ומשפחתו
ארליך (הקדש) שרה
אכטלבר נפתלי
אכטלבר בן-ציון ומשפחתו
אופולינר מרדכי הרש ומשפחתו

באבעלו ומשפחתה (אחותה של אסתר גרינשטיין)
בוב שלמה ומשפחתו
בובר חיים
בודמן מאיר ומשפחתו
בוים בן-ציון ומשפחתו
בוים יצחק ומשפחתו

בינדר שלמה ומשפחתו
ביק חנה-פרל
ביק הרשל
ביר שמאי ומשפחתו
בינדר יהודה-מאיר ומשפחתו
בורשטין יצחק
בורשטין יעקב
בורשטין משל
בורשטין מרדכי
בורשטין ריזל
בורשטין חומה
בורשטין הערשקי
בר אברהם-יהושע
בר חנה
בר בלומה
בר אסתר
בר פיני
בר מנדל ומשפחתו
בריק אברהם ומשפחתו
בריק בת ירמיהו
ברוינשטין ישראל ומשפחתו
ברוינשטין חנה
ברוינשטין הינדה ומשפחתה
בלומנקרנץ חיה
בלומנקרנץ משה (מוניק)
בלומנקרנץ אהרון
בלאסר שרצי
ברנר חיים ואשתו מחציה מבית וואהל
בוב נחמן ואשתו

גרינשטין ריבה-לאה
גרינשטין מרדכי, אשתו דבורה לבית ארליך ובנם הרצל
גרינשטין יצחק
גרינשטין אסתר
גרינשטין שפרה
גרינשטין דודיה
גרינשטין ברוך אשתו חומקה ובתם
גלר משה
גלר רחל
גולדפרב אברהם

גולדפרב פרידה
גולדפרב הרצל
גולדפרב חיה
גולדפרב נחום
גבאי חיים ומשפחתו
גוז שלמה, משפחתו ואמו חנציה
גבור שלמה ומשפחתו
גייל פנחס-יוסל ואשתו
גלוז גרשון, אשתו, הבן ושלוש הבנות
גלוז יעקב ומשפחתו
גליס פריידה
גולדבוים יעקב, אשתו בילה
והילדים: משה, חנא, תמה ומלכה
גולדשמיד מלכה ומשפחתה
גולדשמיד דבורה והבנים יהושע ופיוול
גולדשמיד משה ומשפחתו
גינזבורג יהודה-ליב ומשפחתו
גלזר רבקה (אלמנת הרב יהושע)
גבור חנה וילדיה
גלוס שמואלקי
גרינוולד (הפחח)

דימנטשטיין אליקום, אשתו וילדיו

הירשפלד מרדכי ומשפחתו
הוניג שלום משפחתו וחותנתו
הולצמן לייבל ואשתו בילה
הולצמן יוזיפ ומשפחתו
הוניקמן דב
הוניקמן דובה
הוניקמן רבקה
הוניקמן רפאל
הוניקמן הודיל
הוניקמן חנה
הוניקמן פועה
הוניקמן משה
הוניקמן פרויקה
הוניקמן הדרה לבית סיגלביץ
הוניקמן ברכה (קצטר)
הוניקמן משה (ציכנוב)
הוניקמן דובציה (רדום)

הקדש ברל (דב)
הקדש חנה
הקדש שלמה
הקדש יעקב
הרשלי אפולינר (הספר) ומשפחתו

וואהל אהרון ומשפחתו
וואהל פסיל
וואהל חיה-טובה
וואהל לאה (לושקי)
וואהל רחל
וינברג אליהו ומשפחתו
ויינר פישל ומשפחתו
אחותו ומשפחתה
ויינר שלמה ומשפחתו
ויינר נטע
ויינר פסיה
ויינר שמעון
ויינר פסח
ויינר רייזל
ויסבלט ברוך ליב
ויסבלט חיה-בלומה
ויסבלט שמשון
ויסבלט שיינדל
ויסבלט ברושקה
וינברג ישראל
וינברג גימפל
וינברג יונה
וינברג האחות
ויצמן דב (ברצ'יק)
ויצמן פיגה

זילבר אברהם
זילבר הרשל ומשפחתו
זילבר חיה שרה ואמה
זילבר מרדכי ומשפחתו
זילבר שינדל ומשפחתה
זילברטסט ריקל
זילברטסט זלמן ואשתו
זפרן מנדלה ומשפחתו

חווצקי אברהם ואשתו
חייט אהרון ואשתו
חייט חנקה

טבקהנדלר ישכר
טבקהנדלר סימה
טבקהנדלר ישראל ואשתו דינה
טננבוים לייבוש
טננבוים בתיה
טננבוים מירל (נפטרה בבריה"מ)
טננבוים הלקה
טננבוים מלכה
טננבוים מנדל
טננבוים ברוך
טננבוים אהרון
טננבוים יהודה
טננבוים שיינדל
טברסקי ריקלי
טיטלבוים עקיבא ואשתו
טיטלבוים ישעיהו ומשפחתו
טיטלבוים נתן ומשפחתו
טפר בוזי ומשפחתו
טפר משה ומשפחתו
טפר ישראליק אחיו ואמו

יריסיוק יצחק
יריסיוק הינדה
יריסיוק אשר

לוורטוב חיים, הבנים
ומשפחותיהם
ליכט לייבקה ומשפחתו
ליכטנשטין משה ואשתו
ליס אברהם פרץ
ליס הלקה
ליס חיה
ליס לאה
לנגר לייב
לנגר זלטה
לנגר צ׳רנה
לנגר מינציה
לנגר חנה
לנדסמן אליעזר
לנדסמן חוה
לנדסמן איטה
לרר שמשון
לרר שרה-מלכה
לרר אסתר, הבעל והילדים
לרר יודל, האשה והילדים

מאמעט הבנים ומשפחותיהם
מאמעט יוסל, בתו ומשפחתה
מארײדה שמרל ומשפחתו
מארײדה יוסל ומשפחתו
מארײדה שלמה ומשפחתו
מארײדה רבקה
מוסלין דוד ומשפחתו
מוסלין יצחק ואשתו רייזל
מורגנשטרן שמואל, אשתו ובנותיו
מזור אבא ומשפחתו
מלמד אברהם והבנות
מלמד פייגה
מלמד מאיר ומשפחתו
מלמד וולף ומשפחתו
מלניצר וולף-בר ומשפחתו
מנדלבוים שלמה ומשפחתו
מנדלסון חיים
מנדלסון סוסיל
מנדלסון משה, אשתו חייקה והבנות
שיינדלה ובלומקה
מנדלסון שמאי
מנדלסון שלמה
מנדלסון שמואלקי
מנדלסון טובה לבית פרישברג
מנדלסון שרה
מנדלסון אפרים, אשתו וילדיו
מנקר שפה, אשתו והבנים
מנדיוק חיים-לייב ומשפחתו
מנדיוק מרדכי הרב ומשפחתו
מסר בתיה
מסר נוניה
מסר מוטי
מסר חיה ומשפחתו
מנדל החיט ומשפחתו

נודל ישראל
נודל מוטל ומשפחתו
נודל הרשל ומשפחתו
נודל חסיה ומשפחתה
נייגל משה-בר ומשפחתו
נייגל חיים
נייגל שלמקה
נייגל זלטה (לבית טבקהנדלר)

סאס זליג

סאס משה, אשתו הניה **והילדים**
סאס שמואל
סאס חנה
סאס יצחק
סאס יעקב
סאס רבקה
סאס חנה-חיה
סאס יהודית
סאס אשר
סאס שלמה
סאס אהרון-ליב ואשתו
סאמט ביילה
סאמט ישעיהו ומשפחתו
סגל יעקב
סגל סוסיה
סגל זלמן
סגל אהרון
סגל אברהם, נפטר ברוסיה
סגל ביירוש
סגל נחום
סגל פועה לבית חיט
סגל (וואהל) רויזה והבת
סגל פנחס
סגל חנה
סגל הניה
סגל שלמה
סגל פליק ומשפחתו
סוסנה הרשל ואשתו
סוסנה דוד
סוסנה דוד ואשתו מינדל
סרני יעקב ומשפחתו
סרני אפרים ומשפחתו
סרני ישראל ואשתו בתיה
לבית פלש

עפיל יצחק
עפיל מחציה
עפיל יוסף
עפיל הנדי
עפיל חיה
עפיל ביילה
עפיל שרה-גיטל ומשפחתה

פטרבוים בנימין
פטרבוים חוה-ליפשה
פטרבוים קלמן
פטרבוים אפרים
פטרבוים טמה ומשפחתה
פטרבוים פריידל
פטרבוים בתיה
פטרבוים יהודה ואשתו
פטרבוים פרומה
פיטרמן גדליה (הערש וואלפס)
פיטרניק מרים (בת גדליהו) ומשפחתה
פיטרניק חיה-שרה (בת גדליהו) ומשפחתה
פיטרניק מלכה (לבית גדליהו) ומשפחתה
פייגנבוים משה, אשתו מלכה ובנם
פינקלשטין בעריש, אשתו וילדיהם
פינקלשטין מינדל והבנות
פינקלשטין משה-יוסף
פינקלשטין פערל
פינקלשטין בלומה
פינקלשטין חיים
פיסק גרשון-בר
פיסק שרה-מלי
פיסק שמואל
פיסק ריקל
פיסק איטה
פיסק וולציה ומשפחתו
פיסק משה, הבת ומשפחתה
פיסק דינציה
פיסק אהרון, אשתו ובנותיו
פיסק שיינדל, בעלה ובניה
פיסק משה, אשתו ובניו
פיסק בוזיה, אשתו ובניו
פיסק אביגדור, אשתו וילדיו
פיסק אברהם, אשתו וילדו
פיסק בני, מת בשבי הגרמני
פיסק ינטה והילדה
פלש אהרון
פלש חיה-שרה ומשפחתה
פפר גיסיה ומשפחתה
פליק מדוברינסק ומשפחתו
פרישברג רבקה
פרישברג פסיה-חוה
פרישברג גיטל ומשפחתה
פרישברג פישל
פרישברג פייגלה ובעלה וורונצברג
פרלמוטר יצחק ומשפחתו
פרלמוטר שמואליק ומשפחתו

פרקל ברוך
פרקל מאיר-חיים, אשתו פועה
וילדם
פרקל אליהו ואשתו שיינדל
פרקל ישראל ואשתו מושקי
פרקל מוטיל
פרבר (הקדש) חייקה

צוריף יעקב ואשתו
צוריף פייגה ומשפחתה
צוריף דבוסיה
צווילינג משה-אהרון ואשתו
צוויק איציע ואשתו
צוויק נחמן ומשפחתו
צוויק זלמן ומשפחתו
צוויק שלמה ומשפחתו
צוויק ליבר ומשפחתו
צוויק משה ומשפחתו
צ׳יזיק אליהו
צ׳יזיק חיים
צימרבליט שאול-דוד ומשפחתו
צימרבליט יחזקאל ומשפחתו
צלליכן הרב משה
צלליכן לובה
צלליכן פרל
צלליכן אסתר
צלליכן פרומה
צלליכן רייזלה
צלליכן דוד
צלליכן זכריה
צלניק ומשפחתו
צ׳סנר אברהם ואשתו
צ׳סנר יעקב
צ׳סנר שלמה
צ׳סנר מיכאל
צ׳סנר לייבל
צ׳סנר זליג
צ׳סנר סימה
צ׳ק מיכאל ומשפחתו

קגן ישראל
קגן(מנדלסון) חוה ובתם
אביבה
קופרייז יעקב ומשפחתו

קאופמן אשר
קאופמן טמה
קאופמן ישראל
קאופמןביילקה
קופרשטין שלמה ומשפחתו
קופרשטין אשר והניה
קופיט (הקדש) בלה
קופיט יצחק
קופיט צירול
קופיט מלך
קופיט חייקה
קופיט שרה
קופיט שלמה
קופייקה האם
קופייקה רחל
קופייקה דוד
קיבריק פנחס ואשתו
קיבריק סוניה
קיבריק פייגה
קיבריק שפרה
קיפר אשת משה קיפר
קימל בצלאל ומשפחתו
קרופניק סימה וילדיה
קצטר שמעון
קצטר פנחס

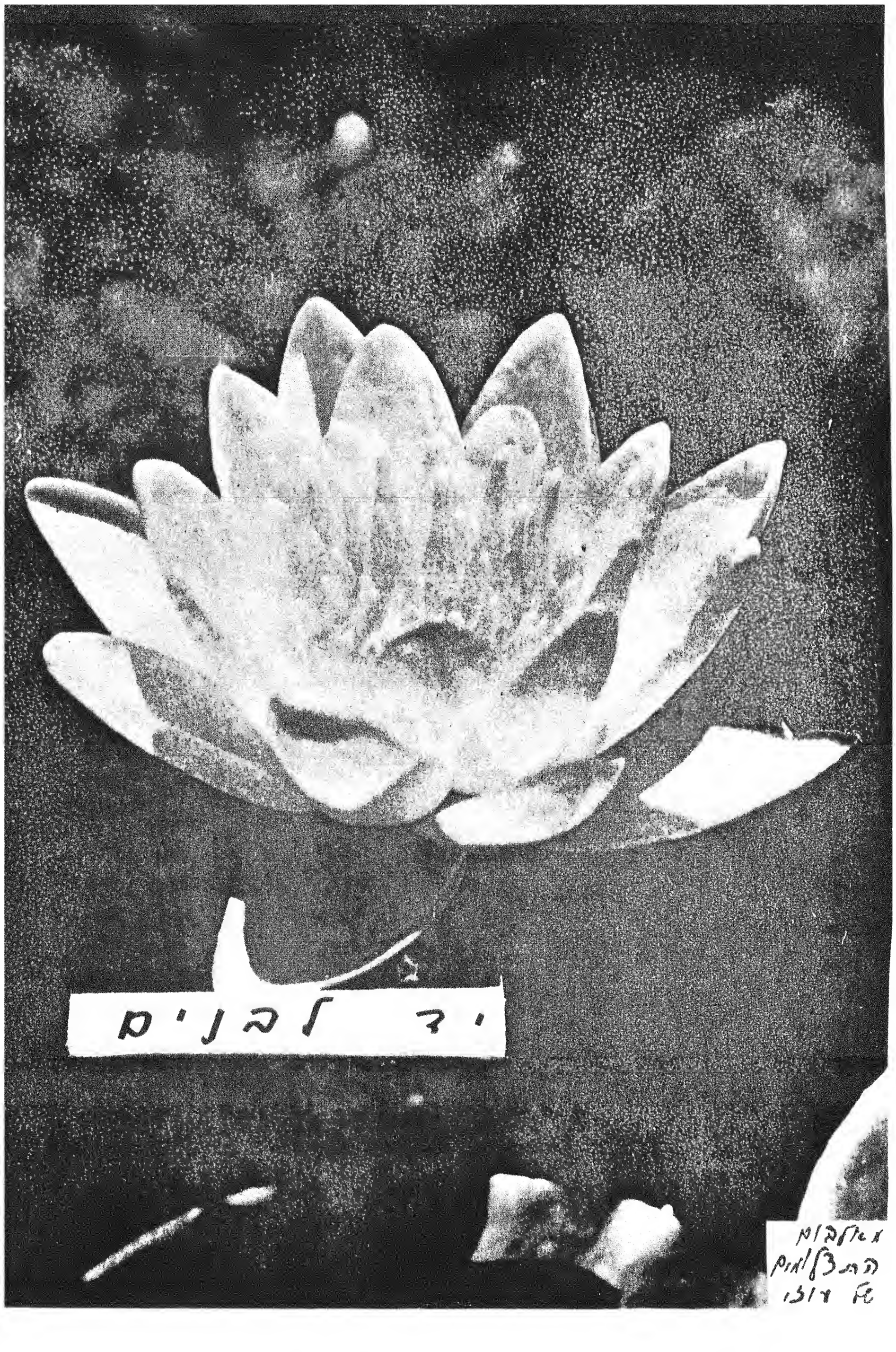
רבין ישעיהו ואשתו
רבין דוד
רבין ישראל
רבין שרקה
רבין רחל
רדומסקי פייגה והבת הניה
רוזנפלד ישראל ואשתו
רוזנפלד פנחס ומשפחתו
רוזנפלד מוטיל ומשפחתו
רוזנפלד מאיר ומשפחתו
רויזן משפחת לייבל רויזן
רויטהולץ בריש ואשתו
רויטהולץ סוליה
רויטהולץ בריינדל
רויטהולץ בנימין
רויטהולץ זוסיה
רוף הרשל ואשתו
רוף יעקב, אשתו חייקה וילדיהם

רוף חיים ומשפחתו
רוף שלמה ומשפחתו
רוף הבת
רופא מלכה-לאה
רופא משה
רופא אשר
רופא הבת
רייכנבוים לייבל, אשתו
וילדיהם
רב״ן משה
שאפל אהרון
שאפל אברהם
שאפל משה ואשתו
שוורצברג צבי (הערשעלע
שוחט) ואשתו
שוחט משה ומשפחתו
שוחט שלמה ומשפחתו
שוסטק דוד
שוסטק לאה והבנות
שטרן עוזר (המלמד) והבנים
והמשפחות
שטרן דוד
שטרן אסתר-רחל
שטרן מניס
שטרן בת-ציון
שטרן שמחה
שטרן עטל
שטרן שפרה
שטינברג בו״כה
שטינברג מניה
שינדר שמואל-דוד, אשתו
ושלשת ילדיו
שלייפר קהת-חיים, אמו
ואחותו
שערל בן-ציון ומשפחתו
שערל שמריל ומשפחתו
שערל מרדכי
שערל יוסל
שפס מיכאל
שפס גולדה
שפס יצחק ומשפחתו
שפס פנחס ומשפחתו
שצ׳רב גרשון ומשפחתו
שצ׳רב פריץ ומשפחתו

שצ׳רב זליג ומשפחתו
שצ׳רב אהרון ומשפחתו

קום יצחק, אשתו חייבילה
והילדים ינטה, שפרה,
אסי ופנינה

יד לבנים
מאלבום
הצלומים
של רוני

בנימין אקרמן

בנימין אקרמן (אייקר)

נולד בטריסק בשנת 1921. בן 5 עלה
עם הוריו יהושע ויוכבד, אחיו
ואחיותיו. בוגר ביה"ס המקצועי ע"ש
מקס פיין בתל-אביב והתמחה בחרטות.
חניך "הנוער העובד". ממתנדבי הישוב
לצבא הבריטי במלחה"ע השניה.

בדרך לאי מלטה הופצצה האניה, בה
מצא את מותו (בכ"ז ניסן תש"ג).

עוזי בורשטיין

נולד ו' טבת תש"א (5.1.1941) במחניים שבגליל

נפל כ"ז אייר תשכ"ז (6.6.1967) בקרב על ג'נין

במלחמת ששת הימים

מגיל צעיר היה ילד מרוכז ושקט ועם ראשית הקריאה בבית-הספר היה תמיד רכון על ספר. כבר אז החלה התענינותו בצמחים, בכל טיול היה מוצא פרחים ומתענין בהם ובגדולם.

במלחמת השחרור פונו הילדים ממחנים, תחילה לטבריה ואח"כ לחיפה, אז כתב עוזי את חבורו: "השואה בין מאורעות תל-חי למלחמת השחרור", מלחמת המעטים נגד הרבים.

עם חלופי המשמרות במחנים עברנו ליפעת. זה היה המשבר הראשון בחייו הצעירים, בן 11 היה, הצעיר בכתה. חבלי קליטה קשים, אי-הסתגלות, בצר לו היה בא אלינו להשכיח את מר-לבו, לא יכולנו לעזור הרבה, אמרנו שהכל יעבור עם הזמן.

יחד עם זה התחיל להתבודד, התגברו בו השקידה על למודים ויצר הקריאה.

בגיל שבע-עשרה וחצי, עם תום הלמודים, התנדב לצה"ל, אמר כי אם לא יוכרח לא ילך לקורסים פקודיים משום שלא יכול היה לקבל על עצמו אחריות לחיי אנשים אחרים. בשנה השלישית שירת בשל"ת ביטבתה, שם "יצא למרחב" לפי המכתבים שכתב לנו, כר פורה בעבודה ובחברה, טיולים, נופים חדשים. היה לנו קשה להיות רחוקים ממנו כל-כך והפצרנו בו שיחזור הביתה. עם שובו התחיל לעבוד במשתלה - כמו תמיד בין עצים וצמחים.

הצמאון ללמודים לא עזב אותו אלא הלך וגבר, ועמו באה ההחלטה לעשות תעודת בגרות. עשה זאת בתנאים לחוצים וקשים תוך כדי עבודה במשק ובזמן קצר-יחסית עמד בבחינות.

כשפנה עוזי בקשר ללמודיו באוניברסיטה, לא היתה הבנה בינו ובין הבית, לא הכירוהו. לאחר התלבטויות ומאבקים פנימיים החליט על עזיבה ויצא ללמודיו.

לא מעט חרדנו לו, היציאה לעיר עם כל הבעיות הכלכליות והחברתיות הכרוכות בכך לבן-קבוץ שלא התנסה אף פעם בדרך-חיים זו. דאגנו מה תהיינה ההשפעות עליו. ידענו את סלידתו מחיי העיר, מהברק החיצוני, מכל ההמולה.

ואמנם, בהתחלה היו קשיים מרובים, העבודה האפשרית על מנת שיוכל ללמוד ולהתקיים היתה חלוקת עתונים. בארבע לפנות בוקר היה יוצא על אופנים לעבודתו בקור ובגשם, אח"כ היה מחליף את בגדיו, טועם משהוא בחטף ורץ ללמודיו. הצליח לממן בעצמו את למודיו מבלי שום בקשת עזרה, כשהיום מ-4 בבוקר עד שעות לילה מאוחרות ללא מנוחה.

עוזי רצה ללמוד ביולוגיה אך לא התאפשר לו הדבר ופנה ללמוד שפות, אך אף רגע לא הזניח את קשריו ואהבתו לטבע וגם השאיפה להגיע ללמוד המקצוע שאהב באמת, לא עזבה אותו עד יומו האחרון. המשיך לטייל, לאסוף, להגדיר והשקיע את מיטב אהבתו לטבע בצלומיו.

במשך הזמן פגש חברים, מכרים וידידים רבים וביניהם גם את נועה. כשהחליטו להקים את קן המשפחה נתנו להם את ברכתנו החמה.

זו היתה התקופה המאושרת בחייו. הוא קרן מאושר על שמצא את הטוב, את נועה. לא הרבה בדברים, אך הרגשנו בכל, והיינו מאושרים, המשפחה גדלה, הבית נמלא אור, החיים נעשו מלאי-תוכן.

אך קצר מאד היה הזמן שנתן להם ולנו. שמי ארצנו קדרו ועוזי נקרא עם כולם. התחילו ימי החרדה והצפיה לבאות. באותו יום שני, כשפרצה המלחמה היתה תפילה אחת בלב - שהכל יעבור בשלום ושכל אחד יחזור מהר לביתו, למשפחתו ולעבודתו. לבנו נבא לנו רעות. כל יום ללא ידיעה או מכתב נמשך כשנה, עד היום המר שהגעתנו הבשורה על נפילתו.

עוזי שלנו נפל בקרב על ג'נין בבקר יום שלישי, השישי ליוני, ביום השני למלחמה.

בננו-יחידנו, אתה וחבריך שנפלו נתתם את הכל, את נפשכם וגופכם למען הנצחון, כדי שנוכל אנחנו לחיות, אבל נתח לנו שכול ויגון ואין נחומים לנו.

אבא

נועה יקרה,

לך נועה, ולהוריו היקרים של עוזי ולכל משפחתכם, קבלו נא את השתתפותנו הכנה באסונכם, אסוננו, על אבדנו של עוזי, חבר ורע, בן יקר, אשר נפל בהגינו על שלמות ישראל ובטחונה,

עוזי לא חפש את המלחמה. הוא הלך אליה תוך הכרה בהכרחיותה, תוך חובה לאומית ואישית.
עוזי אהב את החיים, הנציח את החי והצומח במצלמתו. לחבריו יהיה זכור תמיד כחבר טוב, שקט, צנוע, הכורע ליד צמח נדיר, מתפעל מנוף מרהיב, או שחוח מעל ספר ושקוע בו בכל ישותו.

ידענו את אהבתו לבוטניקה, לביאולוגיה, לשפות וללמוד בכלל. לרוב היה מכונס בתוך עצמו ומקרין מן החכמה, התבונה וטוב הלב השמורים עמו פנימה. בלבנו יהיה שמור זכרו כאדם משופע רצון חיים עז, ואשר עם הקריאה לשרות התיצב כלוחם עשוי ללא חת וידבק במשימתו, מסור בכל לב לענין אשר לשמו יצא.

תהא נשמתו צרורה בצרור החיים ושמו, בין לוחמיו הגבורים של עם ישראל, אשר קדשו נפשם על כבוד ישראל ועל בטחון העם והארץ.

שלך בהשתתפות כנה

אורי רמון
מפקד הסירת
חטיבה 45

וְאַהֲבָתִי בּוֹכָה עָלַי — אֹהֶל מִשְׁכָּנָהּ קְצַר־הָעֵת,
וּמַרְכִּינָה עָלַי כָּנָף רְחוּמָה.
נוֹשֵׂאת אוֹתִי כַּגּוֹזָל.

אֵל הָאֱלֹהִים!
גּוּף נָתַתָּ לִי וְהוּא יָמוּת;
וְאַהֲבָה נָתַתָּ לִי וְהִיא תִּחְיֶה!

יהושע יהלום

יהושע יהלום (פינקלשטיין)

נולד בקרית מוצקין ביולי 1943. בוגר ביה"ס "אחדות", חניך תנועת "מחנות העולים". הצטרף עם גרעין נוער לקיבוץ מעוז-חיים. שם הכיר את רעייתו, בת המשק ונולדו להם שלושה בנים.

במלחמת יום הכיפורים גוייס ליחידת ג'יפים שיצאה לרמת הגולן. עם גבור הקרבות מונה למ"פ טנקים. נפל בקרב הפריצה של הקו הסגול בט"ו בתשרי תשל"ד.

זאב פרידמן

5.9.72 - 1944

זאב נולד בשנת 1944 בפרוקופיבסק, סיביר, להוריו שברחו מטריסק עם הכיבוש הנאצי ושם גדל והתחנך עד גיל 14.

ב-1958 חזרה משפחתו לפולין שם שהו עד שנת 1960, שנת עלייתם ארצה. בהגיעם ארצה השתכנה המשפחה בקרית חיים.

בבית הספר התיכון אמנם לא התבלט זאב בלימודיו עקב קשיי השפה אך לדברי מורו, מר להב, השתדל מאד בלמודיו ומאחרי העברית הבלתי קריאה שלו תמיד נתגלתה הבנה. חבריו לכיתה חבבוהו בשל צניעותו, שקדנותו ובשל כשרו הפיזי. הליכתו היתה גמישה ובטוחה, היה לו כושר שיפוט ורצון חזק ובכל נושא התאמץ בשקט ובהתמדה. הצטיין מאד, כמובן בהתעמלות.

את עסוקו בספורט החל בענף ההתעמלות בקרית-ביאליק והגיע לדרגת אלוף דרגה ב׳.

ב-1963 נרשם בסניף "הפועל" קרית-חיים לענף המשקלות והיה תענוג לראותו מתקדם לאט אבל בבטחון לקראת השגים מפוארים בענף בו עסק - הרמת משקלות - בהדרכתו המעולה של מאמנו טוביה סוקולסקי. "זכור לי הרגע שהבאנו לסניף את המשקלות האולימפיות אותם השגנו לאחר מאמץ רב בחו"ל בעזרת רשות הספורט ומרכז "הפועל" - מספר טוביה - " היה זה רכז ענף האתלטיקה הכבדה במרכז "הפועל", החבר תדיר, שהבטיח לנו להשיג את המכשיר באם החברים שלנו יגיעו לתוצאות טובות בתחרויות הארציות, ואמנם השגיו של זאב פרידמן שדירבן גם את חבריו הצדיקו את ההוצאה הנכבדה שהיתה קשורה ברכישת המשקלות החדשות אתם הגיע להישגים ארציים, לאומיים ובין לאומיים".

ב-1963 - התגייס לצה"ל וגם בהיותו בשרות חובה לא הפסיק את פעילותו הספורטיבית והמשיך להתאמן ולייצג את הסניף בתחרויות ארציות בהרמת המשקלות ולהצטיין בהישגיו. בגמר שרותו הפעיל בצבא הביע את רצונו ללמוד חנוך גופני במדרשה לחנוך גופני במכון וינגייט. בהמלצות "הפועל" קרית-חיים והחבר דולק עמישב (אומשוויץ) אכן, התקבל במכון וינגייט.

זאביק שמח מאד, ואמנם לא איכזב. הוא גמר בהצטיינות בתואר מורה לחינוך גופני.

במשך כל שנות לימודיו לא הפסיק זאביק להופיע לאמונים ותחרויות באותה הדבקות והרצינות שאפיינה אותו. בעדודו של אביו, חבר הפועל קרית-חיים גם הוא, הלך זאביק מחיל אל חיל.

ב-1964 - זכה בפעם הראשונה באליפות ישראל לנוער במשקל תרנגול וקבע שני שיאים ישראליים לנוער שעד היום לא נשברו ועד לשנת 1972 היה אלוף בלתי מנוצח של "הפועל" וישראל במשקל תרנגול ונוצה.

ההופעה הראשונה של זאב פרידמן בתחרויות בין לאומיות היתה בשנת 1965 בכנוס "הפועל" וזכה במדלית הזהב הנכספת.

בשנת 1966 - ייצג לראשונה את ישראל בתחרות בהרמת משקלות שנערכה בארץ בין איטליה לבין ישראל ונצח את אלוף איטליה.

בשנת 1967 - ייצג את ישראל בתחרות בין ארצית נורווגיה - ישראל וגם כאן היתה ידו של זאב על העליונה. בשנה זו היה זאב שותף להישג קבוצתו בהרמת משקלות, "הפועל" קרית-חיים, שהוכתרה אלופת הארץ בתחרות קבוצתית.

בשנת 1968 - ייצג את ישראל בפעם השלישית בתחרויות בענף המשקלות שנערכו באיטליה וגם בנורווגיה וגם כאן לא בייש זאב את שולחיו.

בשנת 1969 - נשלח לייצג את מדינת ישראל בתחרויות על אליפות העולם בהרמת משקלות שנערכו בוורשה וכאן זכה במקום ה-7 מתוך 14 מתחרים והציב בתחרות זו 3 שיאים ישראליים.

בשנת 1971 - השתתף בתחרויות על אליפות אסיה שנערכה בפיליפינים וחזר מתחרות זו עם מדלית כסף + 2 מדליות ארד. בתחרויות אלה תפס את המקום ה-3 בדרוג הסופי. לשמחתו לא היה גבול והוא המשיך באמוניו האינטנסיביים בכדי להגיע למטרתו הנכספת וזו - השגת אות "אומן ספורט בין לאומי".

י. שיף, חברו של זאב, מספר: "מספר ימים לפני שיצא לייצג את ישראל באולימפידה ה-20, אולימפידת הדמים בא להפרד מעלי. על פניו היתה נסוכה ארשת בטחון ביכולתו. הוא היה מאד מרוצה, אולם לא הייתי אומר שהיה שמח. הוא נפרד ממני במילים אלה: "אני מקוה לא לאכזב את התקוות שתולים בי. אעשה כל מאמץ בכדי להשיג את המטרה".

תוכן / אינהאלט

תרבות וחינוך / דערציונג

הסתדרויות, חלוציות
ארגאניזאציעס, חלוציזם

שואה / אומקום

VERA 74